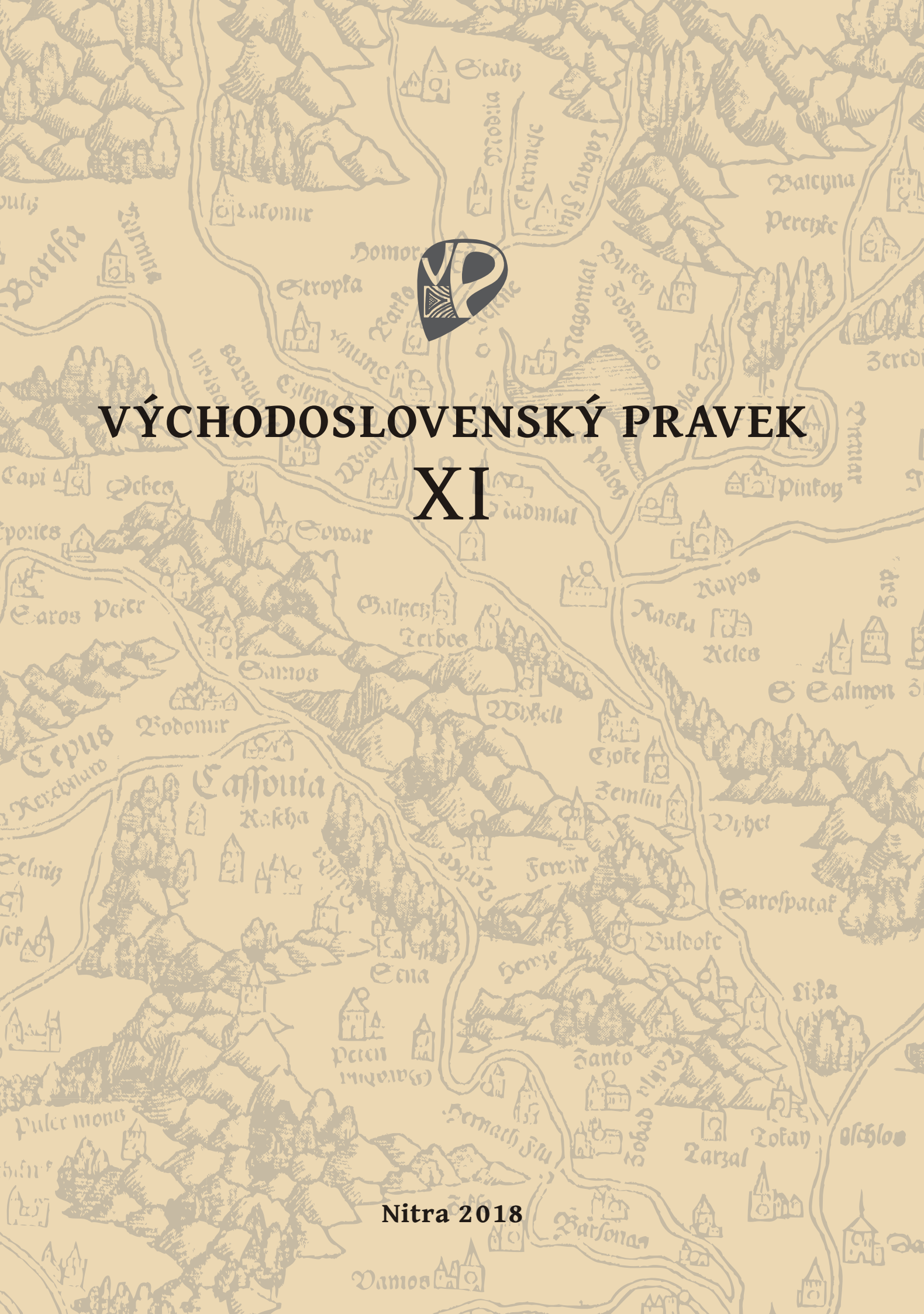

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK

XI

Nitra 2018

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK

XI

NITRA 2018

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK XI

Recenzované periodikum / Peer-reviewed periodical

Zostavovateľ / Edited by
Elena Miroššayová

Redakčná rada / Editorial board

Jan Gancarski, Eva Horváthová, Rastislav Hreha, Eszter Istvánovits, Ľubomíra Kaminská, Mária Lamiová-Schmiedlová, Igor Prochnenko

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Alica Marková

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Mária Rímska Karasová

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

© Archeologický ústav SAV, 2018

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact adress (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Hrnčiarska 13, SK – 040 01 Košice, Slovenská republika
e-mail: mirossa@saske.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distribution, ordering and subscriptions
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK – 949 21 Nitra, Slovenská republika
e-mail: nraukniz@savba.sk

Za znenie a obsah príspevku zodpovedajú autori. Neprešlo jazykovou úpravou.
The authors are responsible for the contributions. Has not undergone language editing.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná, alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania, alebo iným použitím informačného systému, vrátane webových stránok bez predbežného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.
No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Na prvej strane: zlomok kostenej ozdoby z hradu Šebeš.
First page: fragment of decoration made of bone from the castle Šebeš.

ISBN 978-80-8196-031-4

OBSAH

Elena Miroššayová
Predslov 5

Marián Soják – Maciej Wawrzcak
Spracovanie kamennej industrie z Ľubovnianskeho múzea – hradu 7
The study of the stone artifacts from Museum in Stará Ľubovňa – hrad in Stará Ľubovňa 36

Elena Miroššayová
Sídliskové objekty vekerzugskej kultúry v povodí Laborca 39
Settlement features of the vekerzug culture in the Laborec river basin 72

Lucia Luštíková
Lokality doby rímskej na východnom Slovensku – súpis 75
Sites from the roman period in eastern Slovakia – list 108

Lucia Luštíková – Ján Rákoš
Osada z doby rímskej v Blažiciach – revízne vyhodnotenie výskumu z roku 1958 111
Settlement from the roman period in Blažice – revision of the investigation from 1958 145

Mário Bielich – Marián Čurný – Zora Bielichová – Ján Tirpák
Správa o archeologickom výskume severovýchodného objektu šľachtického sídla v Markušovciach v roku 2006 149
Report about the archaeologic excavation on the northeaster building of the aristocratic residence in Markušovce in the year 2006 169

Kamil Švaňa – Peter Šimčík – Michal Šimkovic – Tomáš Petráško
Štyri sezóny výskumu hradu Šebeš 171
Four seasons of the excavations of the castle Šebeš 202

Marián Uličný
Neskorostredoveká keramika z hradu Šariš 205
Late middle ages ceramics from Šariš castle 244

Игорь Прохненко – Владимир Мойжез – Мария Жиленко
Кафельная печь королёвского замка Ньяаб 247
Igor Prohnenko – Volodimir Moizhez – Maria Zhylenko
The tile stove of the Korolevo castle Njalab 303

Mária Lamiová-Schmiedlová
Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV v Košiciach je 65 ročné. Spomienky 307

PREDSLOV

V roku 2018 si pripomíname 65 rokov existencie pobočky Archeologického ústavu SAV v Košiciach, ktorá dnes sídli na Hrnčiarskej ulici. Jej pôvodný názov Výskumné pracovné stredisko bol v roku 2011 zmenený na Oddelenie pre výskum východného Slovenska.

História pracoviska sa začína v roku 1953, keď Archeologický ústav SAV zakladá detašované pracovisko v Košiciach s regionálnou pôsobnosťou. Prvým vedúcim bol externý spolupracovník AÚ SAV a kustód Štátneho východoslovenského múzea v Košiciach Ján Pástor. V začiatkoch sa o fungovanie pobočky a vybudovanie provizórnej budovy na dvore múzea pričinil Belo Polla. V roku 1957 odchádza na centrálne pracovisko do Nitry, aby sa systematicky venoval stredovekej archeológii. Vedením pobočky bol poverený Vojtech Budinský-Krička. Pracovisko svojou činnosťou nadviazalo na predchodcu Východoslovenskú archeologickú expedíciu HUKO, ktorá najprv vo Veľkej Ide a potom v Košiciach pracovala medzi rokmi 1951-1954. S existenciou expedície sú spojené viaceré významné záchranné a systematické výskumy. Vďaka nim sa do povedomia odborníkov dostáva archeologická lokalita Barca a Gánovce. Pozoruhodné výsledky výskumov, potvrdzujúce význam regiónu východného Slovenska v historickom vývoji Slovenska a intenzívna stavebná činnosť zohrali úlohu pri zdôvodnení opodstatnenosti vytvorenia pobočky. Výskumné pracovné stredisko v Košiciach pokračovalo vo výskume a prieskume východného Slovenska. Rozbehli sa viaceré väčšie výskumy napríklad v Zemplíne, Terni a v Prešove. Spolupracovník Archeologického ústavu SAV Karol Andel realizoval v rokoch 1953-1954 prvý systematický prieskum Východoslovenskej nížiny. Výskumné aktivity na východnom Slovensku narástli po príchode mladých začínajúcich archeológov, ktorí sa neskôr vo svojej špecializácii vypracovali na významných odborníkov uznávaných nielen doma, ale aj v zahraničí. Jednou z nich bola Mária Lamiová-Schmiedlová, ktorá históriu pobočky na základe 63-ročnej autentickej účasti na jej činnosti prezentuje v príspevku v tomto čísle zborníka.

Okrem terénnych výskumov a prieskumov mali mladí archeológovia ambíciu nadobudnuté poznatky publikovať a sprístupniť ich odbornej aj širokej verejnosti. Dielom kolektívu archeológov Ladislava Bánesza, Stanislava Šišku, Jozefa Vladára, Jozefa Paulíka, Blažeja Benadika a Márie Lamiovej -Schmiedlovej vedených Vojtechom Budinským -Kričkom, bola publikácia Pravek východného Slovenska, ktorú vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach v roku 1965 ako VIII/1 zväzok edície Malá monografia východného Slovenska. V úvode autori publikáciu označili ako pokus o náčrt celého východoslovenského praveku. Bola to prvá ucelená práca o poznatkoch historického vývoja východoslovenského územia bohatého na pamiatky, ale archeologicky málo preskúmaného. V jednotlivých chronologicky zoradených kapitolách zhrnuli výsledky z nových prieskumov, záchranných a rozbiehajúcich sa systematických výskumov. Pokračovaním publikačnej činnosti odborných a vedeckých pracovníkov mal byť zborník Východoslovenský pravek vydávaný Archeologickým ústavom SAV v Nitre. Prvé číslo vyšlo v roku 1970, druhé v roku 1971. Obe čísla sa stali zdrojom poznatkov pre ďalší výskum a vyhodnotenie archeologických nálezov. Zborník dával publikačný priestor archeológom nielen z Archeologického ústavu SAV, ale aj múzeí pôsobiacich na východnom Slovensku. Po roku 1971 zborník prestal vychádzať. Ďalšie číslo vyšlo až v roku 1991 a s prestávkami vychádza do súčasnosti. V časopise sú publikované príspevky domácich a zahraničných autorov, ktoré sa týkajú východného Slovenska a širšej problematiky východokarpatského priestoru. Škoda, že v ostatných rokoch sa nedarí zborník napĺňať príspevkami tak, aby mohol vychádzať pravidelne každý rok. Aktuálne XI. číslo vydávame po päťročnej prestávke. Nepublikované výsledky početných, hlavne investičných výskumov obmedzujú možnosti interpretácie kultúrno-historického vývoja regiónov východného Slovenska.

V závere úvodnej kapitoly považujeme za potrebné pripomenúť, že v tomto roku uplynulo 115. rokov od narodenia a 25 rokov od smrti nestora slovenskej archeológie prof. PhDr. Vojtecha Budinského-Kričku, DrSc. (24. 7. 1903 – 5. 1. 1993). Veľkú časť aktívneho života pracoval v košickej pobočke Archeologického ústavu SAV a intenzívne sa venoval terénnemu a teoretickému výskum východného Slovenska. Šírka spektra jeho vedeckého záujmu bola od praveku až po včasný stredovek. Veľmi dobre poznal terén a archeologický materiál z rôznych časových období. Počas rokov spolupráce sme s ním často konzultovali a získavali cenné informácie pre interpretáciu kultúrno-historického vývoja východného Slovenska.

Elena Miroššayová

SPRACOVANIE KAMENNEJ INDUSTRIE Z ĽUBOVNIANSKEHO MÚZEA – HRADU V STAREJ ĽUBOVNI[1]

MARIÁN SOJÁK – MACIEJ WAWRZCZAK

Severovýchodný Spiš, severný Šariš, štiepaná kamenná industria, analýza, stredný paleolit, epipaleolit, mezolit, neolit až staršia doba bronzová.

Northeastern Spiš, Northern Šariš, Chipped Stone Industry, Analysis, Middle Palaeolithic, Late Palaeolithic, Mesolithic, from Neolithic to Early Bronze Age.

The paper is an analysis of stone objects from selected sites in Stará Ľubovňa and Sabinov districts, which are gathered in Stará Ľubovňa museum – hrad Stará Ľubovňa. The analysis showed (graph 1), that this collection is dominated by pseudoartifacts (71,09 %). The scecond numerous are prehistoric artifacts (24,17 %). Problematic artifacts, which have some signs of being hit, are in the third place (3,79 %). Small part of this collection consists of modern period artifact materials (0,95 %). The investigation of raw material (graph 2) proved that the most commonly used stones were radiolarites from Pieniny klippen belt (84,75 %). Next numerous in this collection are: Kraków Jurassic flint (5,08 %), limnosilicite (3,39 %) and from one piece (1,69 %) is flysh radiolarite, Jurassic flint variety G, obsidian and andesite. Unfortunatelly, it is problematic to classify most of the artifacts from chronologico-cultural point of view. The small part belongs to the Middle and Late Palaeolithic, Mesolithic and Neolithic. Some items of the collection can be combined with Eneolithic cultures whereas some of problematic artifacts can be dated back to the Early Bronze Age. Some of them can be combined with Orawa types inventories. The stone artifacts from this region are mostly from the archaeological survey research and certainly do not reflected chronological and cultural situation. Most of the stones were mistakenly recognized as artifacts and mentioned in the cited literature, despite the fact that they were natural stone concretions.

ÚVOD

V rokoch 1988 až 1996 sa na severovýchodnom Slovensku, v okresoch Stará Ľubovňa a Sabinov (v regióne severovýchodného Spiša a severného Šariša), realizoval povrchový prieskum vytipovaných katastrálnych území tunajších miest a obcí. Prieskum uskutočnil P. Roth v spolupráci s P. Mišenkom, P. Glosom a G. Lukáčom. Výsledky týchto prieskumov sú zverejnené v nižšie citovanej archeologickej literatúre, prípadne v miestnej tlači. V kolekcii nálezov z tejto oblasti, uložených v Ľubovnianskom múzeu – hrade v Starej Ľubovni, je zastúpená štiepaná kamenná industria a črepy z neskorého stredoveku a najmä novoveku. Predložený príspevok analyzuje výhradne kamenné artefakty, ktorých doterajšie publikovanie ukázalo, že sú problematicky zaradené tak z hľadiska surovinovej, ako aj typologickej stránky. Preto sme sa rozhodli uvedené kamenné výrobky opätovne prehodnotiť. Práca nadväzuje na nálezy podobného charakteru z rožňavského múzea a zverejnené prednedávnom (*Soják/Wawrzczak 2017*).

DOTERAJŠÍ STAV BÁDANIA

Doterajší archeologický výskum, venovaný výskumu lokalít z doby kamennej až staršej doby bronzovej na území okresu Stará Ľubovňa a severnej časti okresu Sabinov (prv Prešov) priniesol veľa lokalít. Podrobné informácie k jednotlivým náleziskám možno nájsť v nižšie citovaných prácach. Vo väčšine prípadov mal výskum charakter povrchového prieskumu. Jedine v troch prípadoch išlo o výskum formou archeologických sond.

Prieskumom sa získali informácie o osídlení

[1] *Príspevok vznikol s finančnou podporou projektu APVV-14-0742 „Dynamika využívania surovinových zdrojov v paleolite a neolite na západnom Slovensku“a programu Erasmus.*

v staršom paleolite z Vyšných Ružbách, hoci s problematickým datovaním (*Bánesz 1961*, 35; *1970*, 9). Okrem toho sa časť nálezov z tejto i ďalších nálezísk datovala do stredného paleolitu, popri Vyšných Ružbachoch (*Bánesz 1966a*, 1; *Javorský 1982*, 124; *Kaminská 1999*, 31) najmä Plaveč (*Bánesz 1959*; *1961*, 35), odkiaľ pochádza rádiolaritový artefakt s problematickým datovaním. Omnoho viac je nálezísk zaradených do mladého paleolitu, ako napríklad Chmeľnica, Legnava, Hniezdne, Orlov, Vyšné Ružbachy, Plaveč i Plavnica (*Bánesz 1965*, 166; *1966*, 23; *1976*, 48; *Bárta 1986*, 42, Abb. 1; *Kaminská 1991*, 10, 28; *Roth 1994*, 88-90). Výraznejší je tiež počet lokalít z epipaleolitu, z nich sondážnym výskumom sa skúmali dve lokality – jaskyňa Aksamitka v Haligovciach a otvorené táborisko Pod Štokom I v Starej Ľubovni (*Soják et al. 2004*, 179; *Soják/Valde-Nowak 2007*; *Valde-Nowak et al. 2007*). Z ostatných epipaleolitických nálezísk pochádzajú len zberové nálezy, ako napríklad z Jarabiny (*Biernat et al. 2013*). Naďalej však trvajú diskusie ohľadom bližšej chronologickej klasifikácie nálezov z jaskyne Aksamitka v Pieninách, kde sa ukazuje potreba revízneho výskumu (pozri *Wawrzczak/Soják, v tlači* – tu ďalšia literatúra).

Čo sa týka mladších pravekých období, získané nálezy z viacerých lokalít sú datované rámcovo do neolitu a eneolitu až doby bronzovej. Do prvého chronologického horizontu prináležia ojedinelé artefakty objavené počas výskumu epipaleolitického táboriska v Starej Ľubovni (pozri *Valde-Nowak et al. 2007*), do druhého zas nálezy štiepanej kamennej industrie z katastra obce Mníšek nad Popradom a Podolínec (*Cheben et al. 1999; Cheben/Soják 2012*, 128 n.).

Značná časť nálezov štiepanej kamennej industrie je nedostatočne datovaná. Vyplýva to prevažne z charakteru získaných nálezov (polosurovina a prevažne úštepy). Takéhoto rátu sú napríklad artefakty pochádzajúce z chotárov obcí Hniezdne (*Javorský 1984*, 98), Jarabina (*Javorský 1986*, *112*), Kamienka (*Javorský 1985*, 114), Veľký Lipník (*Soják et al. 2004*, 179) a Vyšné Ružbachy (*Soják 2002a*, 20; *2003*, *136*).

Naďalej pretrvávajú diskusie ohľadom bližšieho chronologického (neuvažujúc kultúrneho) zaradenia výrazných artefaktov z katastrov obcí Ľubotín, Podolínec a Stará Ľubovňa. Časť bádateľov ich datuje do mladého, neskorého paleolitu, alebo mezolitu (porovnaj napríklad *Bánesz 1962a*; *1962b*, 84-85; *1962c*; *1962d*; *1980*, 205-206; *Kaminská 1991*, 12). Ide o nálezy nadobudnuté prevažne na prelome 19. a 20. stor. Michalom Greisigerom, analyzované neskôr L. *Báneszom* (1962a). Uvedená industria si však vyžaduje opätovné komplexné prehodnotenie.

Nezanedbateľný význam pre poznanie doby kamennej až doby bronzovej majú nálezy P. Rotha a jeho spolupracovníkov. Popri známych došlo k objaveniu nových lokalít, ktoré boli publikované (pozri nižšie katalóg lokalít). Nálezy sa získali z nasledovných katastrov obcí ležiacich v okrese Stará Ľubovňa a Sabinov: Hniezdne, Jarabina, Kamienka, Lacková, Litmanová, Malý Lipník, Nová Lubovňa, Orlov, Plaveč, Šarišské Dravce, Šarišské Jastrabie, Stará Ľubovňa, Sulín, Torysa, Údol (*Roth 1990,* 144, 145; *1991k*, 86; *1992b*; *1992c*; *1992d*; *1994*; *1995*, 112; *1996*; *1997*; *Roth/Glos 1997*; *1998*; *Roth/Hunka 1997*; *Roth/Lukáč 1992*; *1995*; *Roth/Mišenko 1992*). Výskum sa realizoval tiež na Ľubovnianskom hrade, kde sa rovnako našli kamenné artefakty (*Roth 1990*, 145). Nálezy získané P. Rothom a kol. sú datované rôzne, navyše značná časť z nich je problematicky chronologicky zaradená a posúdená (pozri *Wawrzczak/Soják, v tlači*). Preto je ich revízia žiaduca.

Katalóg lokalít s výskytom štiepanej kamennej industrie[2]

1.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Hrad
Opis artefaktu: 4 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: 3 ks prekremenený vápenec, 1 ks zelenohnedý rádiolarit
Datovanie: -
Inv. č.: A 19
Lit.: *Roth 1988a; 1990,* 145.

2.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Hrad
Opis artefaktu: úštep – drobný (poľs. „łuszczeń"), s negatívmi odbitia na všetkých hranách, 12 x 18 x 8 mm (obr. 1: 1; 7: 1)
Surovina: JP-G?
Datovanie: eneolit až staršia doba bronzová
Inv. č.: A 20
Lit.: *Roth 1988a; 1990,* 145.

3.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Hrad
Opis artefaktu: rydlo – hranové (?), poškodené, 34 x 23 x 8 mm (obr. 1: 2; 7: 4)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 21
Lit.: *Roth 1988a; 1990,* 145.

[2] *Katalóg je zostavený podľa inventárnych čísiel artefaktov zapísaných v Ľubovnianskom múzeu – hrad v Starej Ľubovni. Za sprístupnenie a publikovanie nálezov ďakujeme vedeniu uvedenej kultúrnej inštitúcie. Situovanie lokalít na mapách pozri: Roth 1994b; 1996 a tiež v citovaných nálezových správach. Nie všetky lokality sú však vedúcim výskumu zakreslené.*

4.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Hrad
Opis artefaktu:
a) 2 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
b) úštep – s viacsmernými negatívmi na vrchnej strane, 22 x 24 x 6 mm (obr. 1: 4; 7: 3)
Surovina:
a) zelený RA
b) zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 24
Lit.: *Roth 1988a; 1990,* 145.

5.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: úštep (?) – čepeľový, s miestnou strmou a polostrmou vrchnou retušou na pravej hrane, 49 x 24 x 6 mm (obr. 1: 8; 7: 9)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 45
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

6.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: 5 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 46
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

7.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 47
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

8.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 48
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

9.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň
Surovina: zelenohnedý a červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 49
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

10.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 50
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

11.
Lokalita: Litmanová 1 – Polianky I
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 51
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

12.
Lokalita: Litmanová 2 – Polianky II
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 52
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

13.
Lokalita: Litmanová 2 – Polianky II
Opis artefaktu: 3 ks prírodný kameň
Surovina: 2 ks červenohnedý a 1 ks krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 53
Lit.: *Roth 1988b; 1990,* 144.

14.
Lokalita: Litmanová 2 – Polianky II
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 54
Lit.: *Roth 1988b*; *1990,* 144.

15.
Lokalita: Litmanová 3 – Rozdiel
Opis artefaktu: Jadro – načaté, s negatívmi úštepov, čiastočne otlčené a s malou časťou zachovaného pôvodného povrchu, 36 x 72 x 28 mm (obr. 1: 7; 7: 6)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 55
Lit.: *Roth 1988b*; *1990,* 144.

16.
Lokalita: Litmanová 3 – Rozdiel
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 56
Lit.: *Roth 1988b*; *1990,* 144.

17.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 57
Lit.: *Roth 1988c*; *1990,* 145.

18.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA

Datovanie: -
Inv. č.: A 58
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

19.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 59
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

20.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: 9 ks prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 60
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

21.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: 3 ks prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 61
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

22.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: 9 ks prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 62
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

23.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 63
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

24.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 64
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

25.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 65
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

26.
Lokalita: Údol – pri Božej muke
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 66
Lit.: *Roth 1988c*; *1990*, 145.

27.
Lokalita: Stará Ľubovňa – medzi Štokom a riekou Poprad
Opis artefaktu: Úštep – čepeľový, nepravidelný, z hrany jadra („podtępiec"), 49 x 26 x 11 mm (obr. 1: 5; 7: 5)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: epipaleolit (magdalénien?)
Inv. č.: A 67
Lit.: *Roth 1991k*, 86.

28.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Hrad
Opis artefaktu: Úštep – poškodený, s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 36 x 31 x 5 mm (obr. 1: 3; 7: 2)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 82
Lit.: *Roth 1990*, 145.

29.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 271
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

30.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň?
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 272
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

31.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: 4 ks prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 273
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

32.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: 8 ks prírodný kameň
Surovina: 1 ks zelenohnedý a 7 ks červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 274
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

33.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Nemecký vrch
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: krémovozelený RA

Datovanie: -
Inv. č.: A 275
Lit.: *Roth 1992b*, 89; *1994b*, 249.

34.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: okruhliak – s negatívmi úštepov, 45 x 57 x 32 mm (obr. 1: 6; 7: 8)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 276
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

35. Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 277
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

36.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: Okruhliak – s negatívmi, so strmou retušou hrany, 48 x 28 x 23 mm (obr. 2: 1; 7: 10)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 278
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

37.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: vrták/„przekłuwacz" – atypický, na hrubom úštepe, 50 x 37 x 18 mm (obr. 2: 3; 7: 11)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 279
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

38.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 280
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

39.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 281
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

40.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 282
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

41.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 283
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

42.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Hajtovky
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 284
Lit.: *Roth 1994b*, 249.

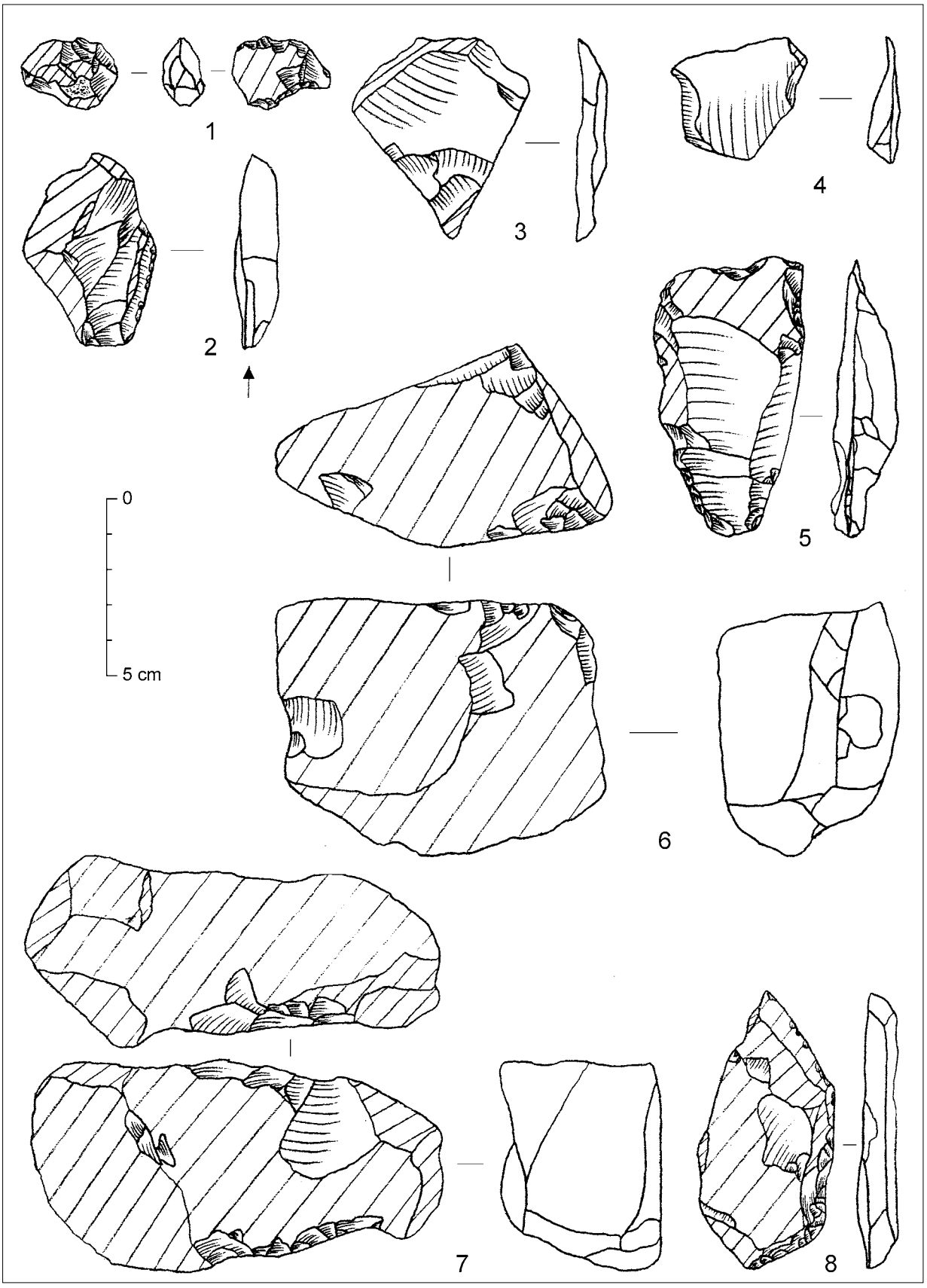
43.
Lokalita: Pusté Pole-Intravilán – preložka cesty
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 287
Lit.: *Roth 1994b*, 250.

44.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Uhliská
Opis artefaktu: vrták/„przekłuwacz" (?) – hrubý, atypický, na úštepe z okruhliaka, 70 x 52 x 23 mm (obr. 2: 5; 7: 13)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 290
Lit.: *Roth 1992c*, 103; *1994b*, 249.

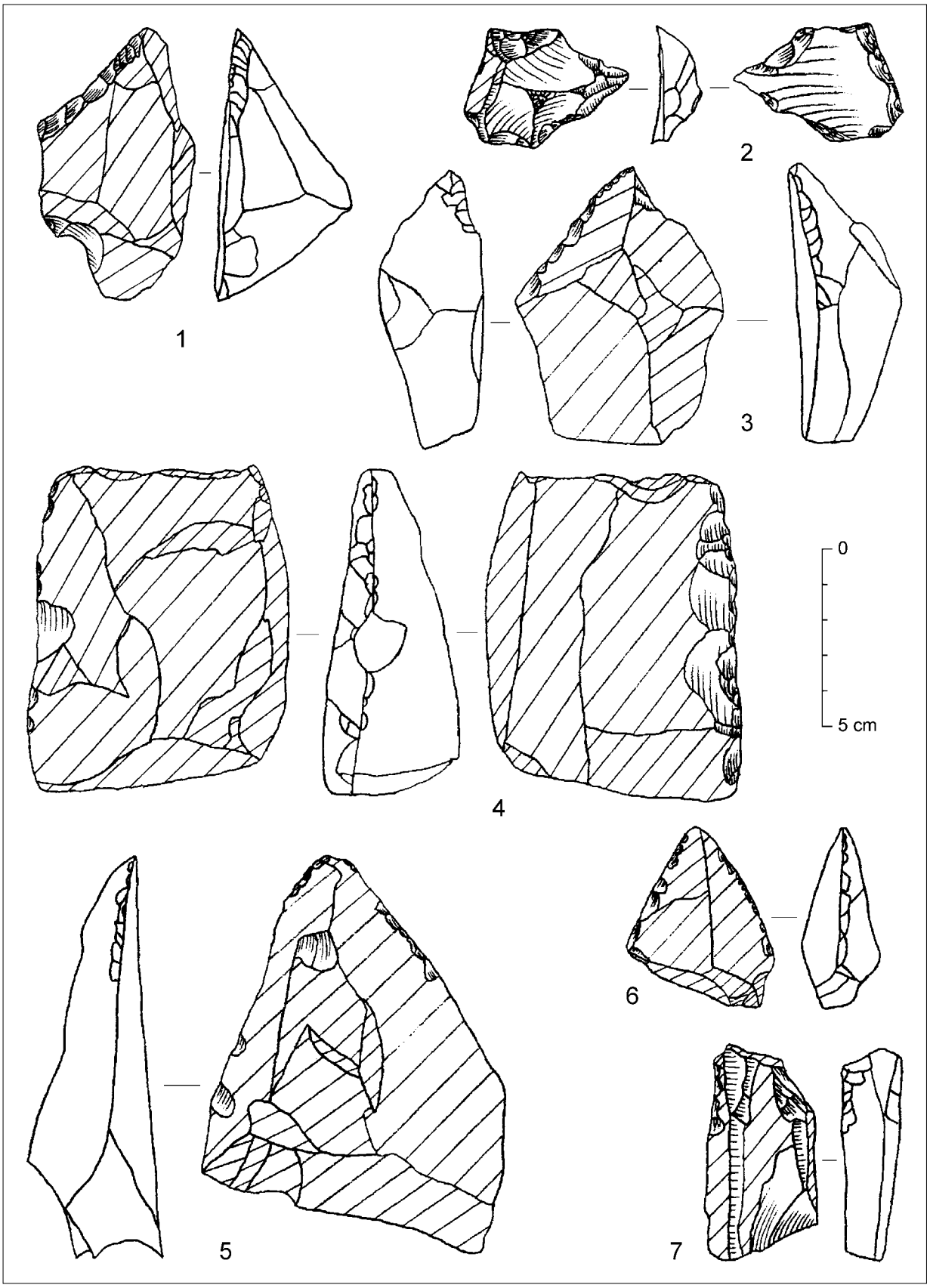
45.
Lokalita: Stará Ľubovňa – Uhliská
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 291
Lit.: *Roth 1992c*, 103; *1994b*, 249.

46.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 292
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

47.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: vrták/„przekłuwacz" (?) – atypický, na úštepe s pôvodným povrchom, 32 x 26 x 13 mm (obr. 2: 6; 8: 1)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 293
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

Obr. 1. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni.
1 – jurský pazúrik, odroda G?; 2-8 – rádiolarit.

Obr. 2. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-7 – rádiolarit.

48.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 294
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

49.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)?
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 295
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

50.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 296
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

51.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: úštep – s pôvodným povrchom, čiastočne retušovaný, 44 x 21 x 11 mm (obr. 3: 1; 8: 3)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 297
Lit.: *Roth 1992c*, 102; *1994b*, 251.

52.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 298
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

53.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: úštep – s pôvodným povrchom a čiastočnou retušou hrany?, 38 x 19 x 11 mm (obr. 2: 7; 8: 2)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 299
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

54.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 300
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

55.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 301
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

56.
Lokalita: Kamienka – Lán I
Opis artefaktu: 6 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: 2 ks zelený a 4 ks červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 302
Lit.: *Roth 1991a*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

57.
Lokalita: Kamienka – Lán II
Opis artefaktu: 3 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: 1 ks zelenohnedý a 2 ks zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 307
Lit.: *Roth 1991b*; *1992c*, 103; *1994b*, 251.

58.
Lokalita: Kamienka – Pod Nižnou hurou
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 308
Lit.: *Roth 1991c*; *1992c*, 103; *1994b*, 251.

59.
Lokalita: Kamienka – Pod Nižnou hurou
Opis artefaktu: vrták alebo driapadlo – na úštepe, s čiastočnou bifaciálnou retušou, 21 x 27 x 9 mm (obr. 2: 2; 7: 7)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek (stredný paleolit?)
Inv. č.: A 309
Lit.: *Roth 1991c*; *1992c*, 103; *1994b*, 251.

60.
Lokalita: Kamienka – Pod Nižnou hurou
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 310
Lit.: *Roth 1991c*; *1992c*, 103; *1994b*, 251.

61.
Lokalita: Kamienka – Pod Nižnou hurou
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 311
Lit.: *Roth 1991c*; *1992c*, 103; *1994b*, 251.

62.
Lokalita: Hniezdne – pri Kameňolome I (alebo Kút)
Opis artefaktu: okruhliak – prírodný, s nevýraznou obojstrannou retušou hrany (nožovitý nástroj)?, 56 x 43 x 23 mm (obr. 2: 4; 7: 12)

Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek (eneolit-staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 317
Lit.: *Roth 1991d*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

63.
Lokalita: Hniezdne – pri Kameňolome I (alebo Kút)
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 318
Lit.: *Roth 1991d*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

64.
Lokalita: Hniezdne – pri Kameňolome I (alebo Kút)
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 319
Lit.: *Roth 1991d*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

65.
Lokalita: Hniezdne – pri Kameňolome I (alebo Kút)
Opis artefaktu: okruhliak – s ojedinelými negatívmi a s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 43 x 40 x 16 mm (obr. 3: 2; 8: 4)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 320
Lit.: *Roth 1991d*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

66.
Lokalita: Hniezdne – pri Kameňolome I (alebo Kút)
Opis artefaktu:
a) mikrovrták/„mikroprzekłuwacz“ – na úštepe, s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 26 x 37 x 11 mm (obr. 3: 3; 8: 5)
b) 2 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina:
a) červenohnedý RA s krémovozelenými žilkami
b) červenohnedý a zelený RA
Datovanie:
a) pravek
b) -
Inv. č.: A 321
Lit.: *Roth 1991d*; *1992c*, 102; *1994b*, 251.

67.
Lokalita: Hniezdne – Kút (alebo pri Kameňolome I)
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 330
Lit.: *Roth 1991e*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

68.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome II
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 334
Lit.: *Roth 1991f*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

69.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome II
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 335
Lit.: *Roth 1991f*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

70.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome II
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 336
Lit.: *Roth 1991f*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

71.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome II
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 337
Lit.: *Roth 1991f*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

72.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome II
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 338
Lit.: *Roth 1991f*; *1992c*, 102, *1994b*, 252.

73.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome III
Opis artefaktu: rydlo – klinové bočné, na prírodnom úštepe, 32 x 22 x 9 mm (obr. 3: 5; 8: 7)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 341
Lit.: *Roth 1991g*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

74.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome III
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý vápnitý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 342
Lit.: *Roth 1991g*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

75.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome III
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: sivohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 343
Lit.: *Roth 1991g*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

76.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome III
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: sivohnedý RA

Datovanie: -
Inv. č.: A 344
Lit.: *Roth 1991g*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

77.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome IV
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: tmavozelený RA, omletý
Datovanie: -
Inv. č.: A 348
Lit.: *Roth 1992a*, *1992b*, 89; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

78.
Lokalita: Hniezdne – Pri kameňolome IV
Opis artefaktu: 2 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 349
Lit.: *Roth 1992a*; *1992b*, 89; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

79.
Lokalita: Hniezdne – Pod Pisárskym vrchom
Opis artefaktu: mikrojadro – jednopodstavové, čepeľovo-úštepové, s negatívmi na viacerých stranách („odlupniach"), 25 x 24 x 11 mm (obr. 3: 4; 8: 6)
Surovina: zelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: mezolit
Inv. č.: A 350
Lit.: *Roth 1991h*; *1992c*, 102; *1994b*, 252.

80.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: tmavosivý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 379
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

81.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: sivozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 380
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

82.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: tmavosivý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 381
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

83.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: sivozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 382
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

84.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: sivozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 383
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

85.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 384
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 254; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

86.
Lokalita: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2 – Riečna terasa nad údolím Popradu
Opis artefaktu: 7 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: sivozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 385
Lit.: *Lukáč/Roth 1991a*; *Roth 1994b*, 254; *RothLukáč 1992*, 107.

87.
Lokalita: Jarabina – Medzi jarkami
Opis artefaktu: úštep – prírodný z okruhliaka, s miestnou retušou hrany a s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 50 x 41 x 17 mm (obr. 3: 6; 8: 8)
Surovina: krémovozelený vápnitý RA
Datovanie: pravek (starsia doba bronzova)
Inv. č.: A 391
Lit.: *Lukáč/Roth 1991b*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

88.
Lokalita: Jarabina – Medzi jarkami
Opis artefaktu: 4 ks prírodný kameň (nie sú artefakty)
Surovina: sivozelený vápnitý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 392
Lit.: *Lukáč/Roth 1991b*; *Roth 1994b*, 253; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

89.
Lokalita: Sulín-Malý Sulín – Verenice II
Opis artefaktu: úštep – s pôvodným povrchom, s retušovanou a sčasti otlčenou hranou (obr. 3: 9; 8: 11)
Surovina: svetlozelený RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 397
Lit.: *Lukáč/Roth 1991c*; *Roth 1994b*, 254; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

90.
Lokalita: Sulín-Malý Sulín – Intravilán
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: vápnitý červenohnedý RA

Datovanie: -
Inv. č.: A 401
Lit.: *Lukáč/Roth 1991d*; *Roth 1994b*, 254; *Roth/Lukáč 1992*, 107.

91.
Lokalita: Nová Ľubovňa – Vyšný talár
Opis artefaktu: úštep, 22 x 36 x 6 mm (obr. 3: 10; 8: 12)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 434
Lit.: *Roth 1991i*; *1992c*, 103; *1994b*, 250.

92.
Lokalita: Šarišské Dravce – Goduša
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 439
Lit.: *Roth/Mišenko 1992.*

93.
Lokalita: Torysa – Lieskovec
Opis artefaktu: Makrorydlo – na plochej okruhliakovej hľuze s čiastočne zachovanou kôrou, 69 x 70 x 35 mm (obr. 4: 11; 9: 15)
Surovina: JPP
Datovanie: epipaleolit (magdalénien?)
Inv. č.: A 440
Lit.: *Roth/Mišenko 1992.*

94.
Lokalita: Plaveč-Podzámok – Hradný vrch
Opis artefaktu: Klin – kopytovitý ? – sekundárne upravený na brúsik, 44 x 14 x 11 mm (obr. 3: 7; 8: 9)
Surovina: A
Datovanie: ?
Inv. č.: A 441
Lit.: *Roth 1992d*; *1994*, 254; *Soják 2000*, 226.

95.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek - Intravilán
Opis artefaktu: prírodný kameň – okruhliak s prírodnými negatívmi (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 443
Lit.: *Roth 1992c*, 104; *1994*, 249.

96.
Lokalita: Stará Ľubovňa – pod Krenčovkou
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 447
Lit.: *Roth 1992c*, 104; *1994b*, 249.

97.
Lokalita: Stará Ľubovňa – pod Krenčovkou
Opis artefaktu: prírodný kameň – fragment okruhliaka (nie je artefakt)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 448
Lit.: *Roth 1992c*, 104; *1994b*, 249.

98.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: úštep – s miestnou obojstrannou retušou hrán, s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 19 x 25 x 7 mm (obr. 3: 12; 8: 14)
Surovina: JPP
Datovanie: neolit až staršia doba bronzová?
Inv. č.: A 817
Lit.:

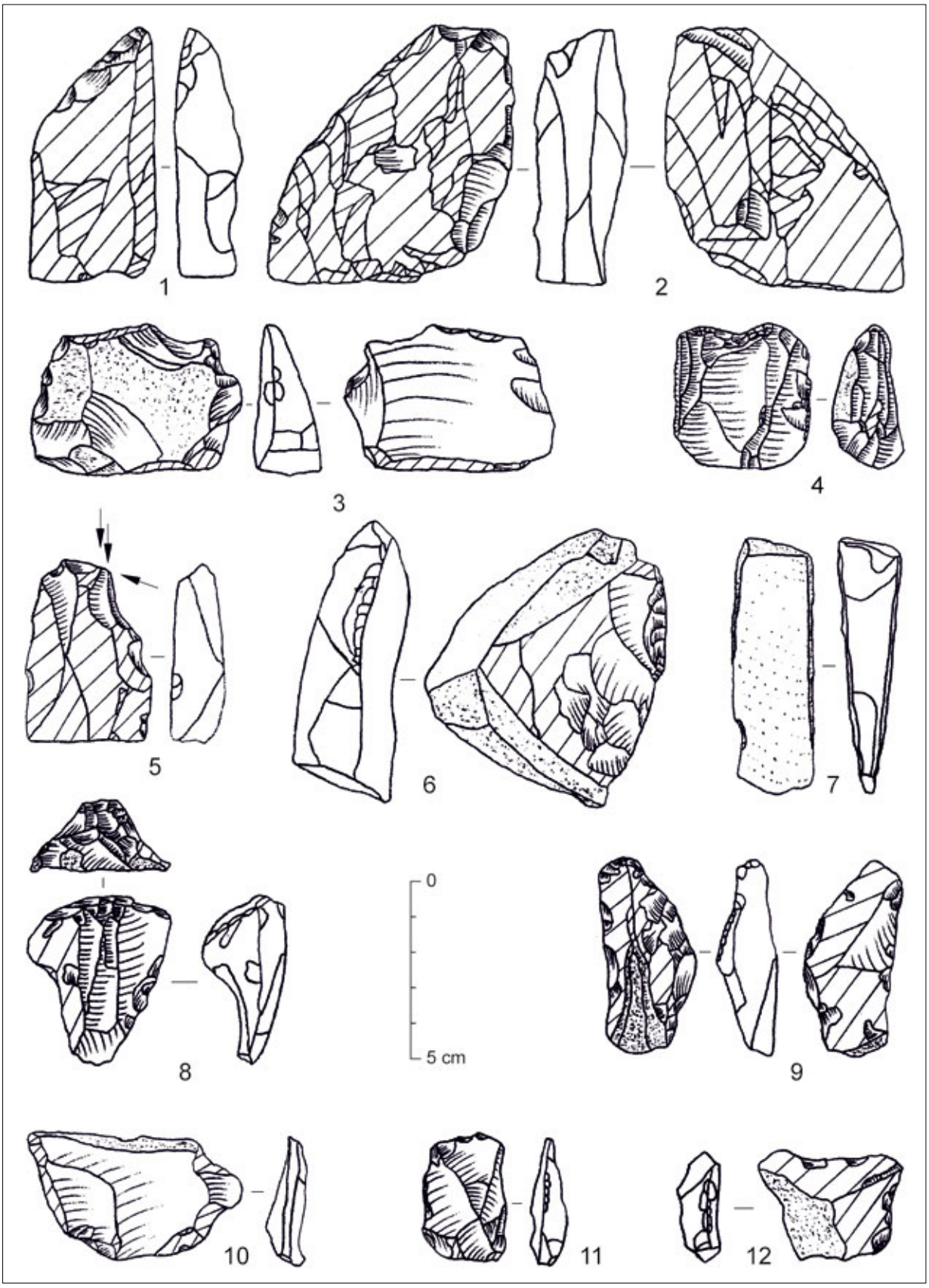
99.
Lokalita: Orlov – Úboč
Opis artefaktu: prírodný kameň otlčený transportom vo vode – plochý okruhliak (nie je artefakt)
Surovina: zelenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 839
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 114.

100.
Lokalita: Orlov – Úboč
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: 840
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 114.

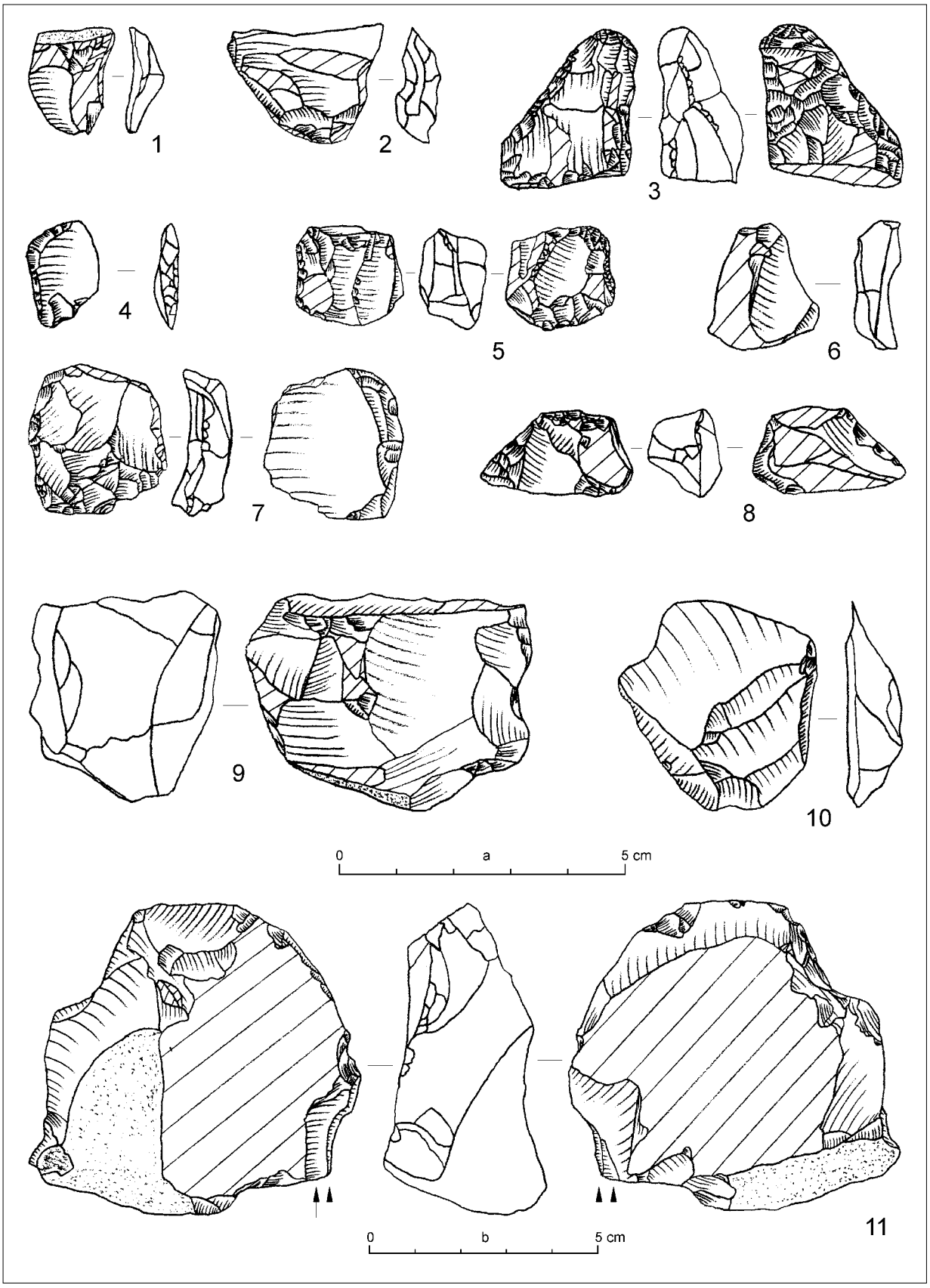
101.
Lokalita: Orlov – Úboč
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 841
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 114.

102.
Lokalita: Orlov – Úboč
Opis artefaktu: úštep – čepeľový, s náznakom retuše na oboch hranách, prírodne vyhladený, 23 x 15 x 6 mm (obr. 3: 11; 8: 13)
Surovina: svetlozelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 842
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 114.

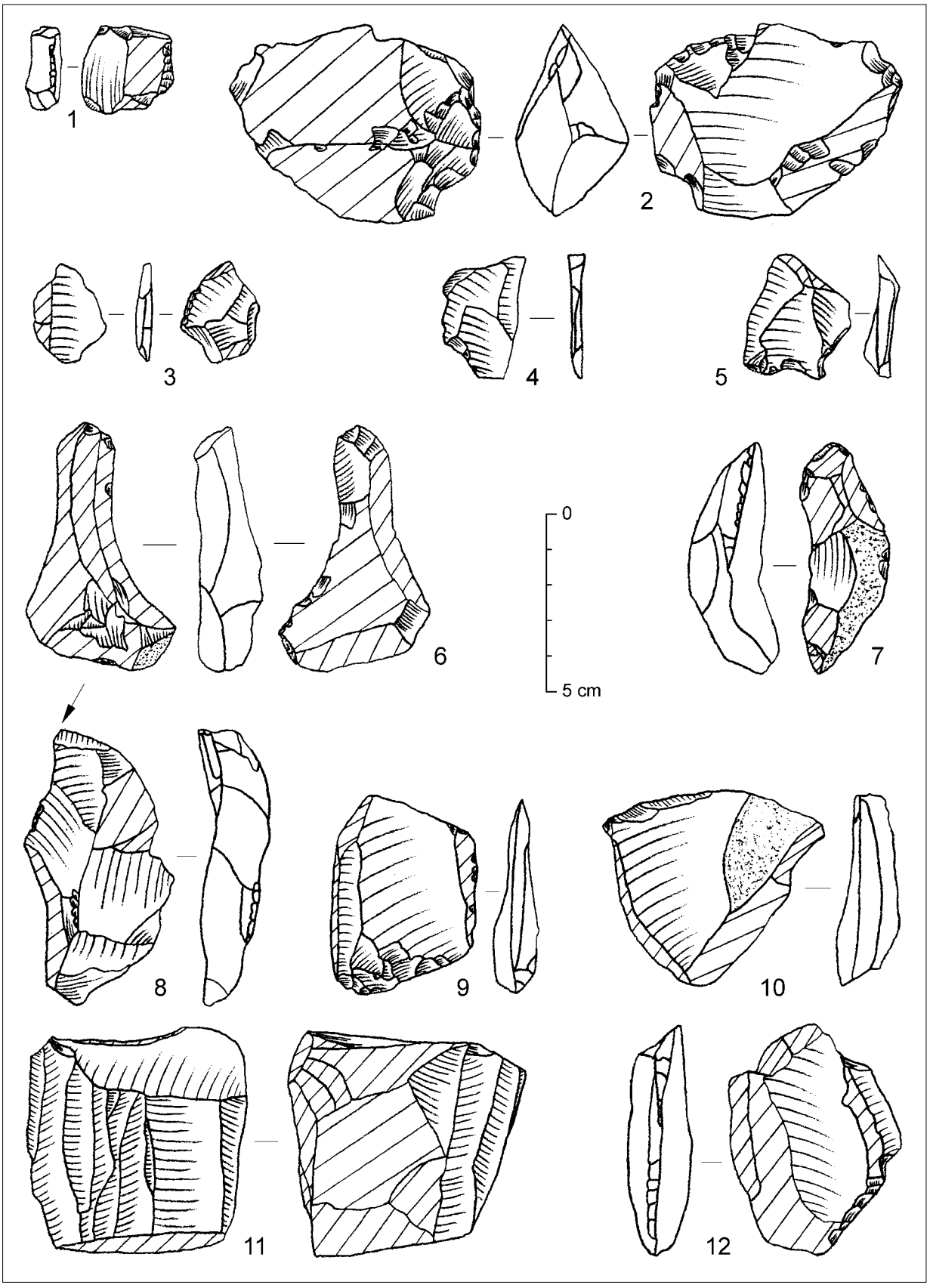
103.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: Jadro – drobné, čepeľovo-úštepové, fragment, 29 x 25 x 14 mm (obr. 3: 8; 8: 10)
Surovina: OBS
Datovanie: neolit (bukovohorská kultúra?)
Inv. č.: A 893
Lit.: *Roth 1996*, 69.

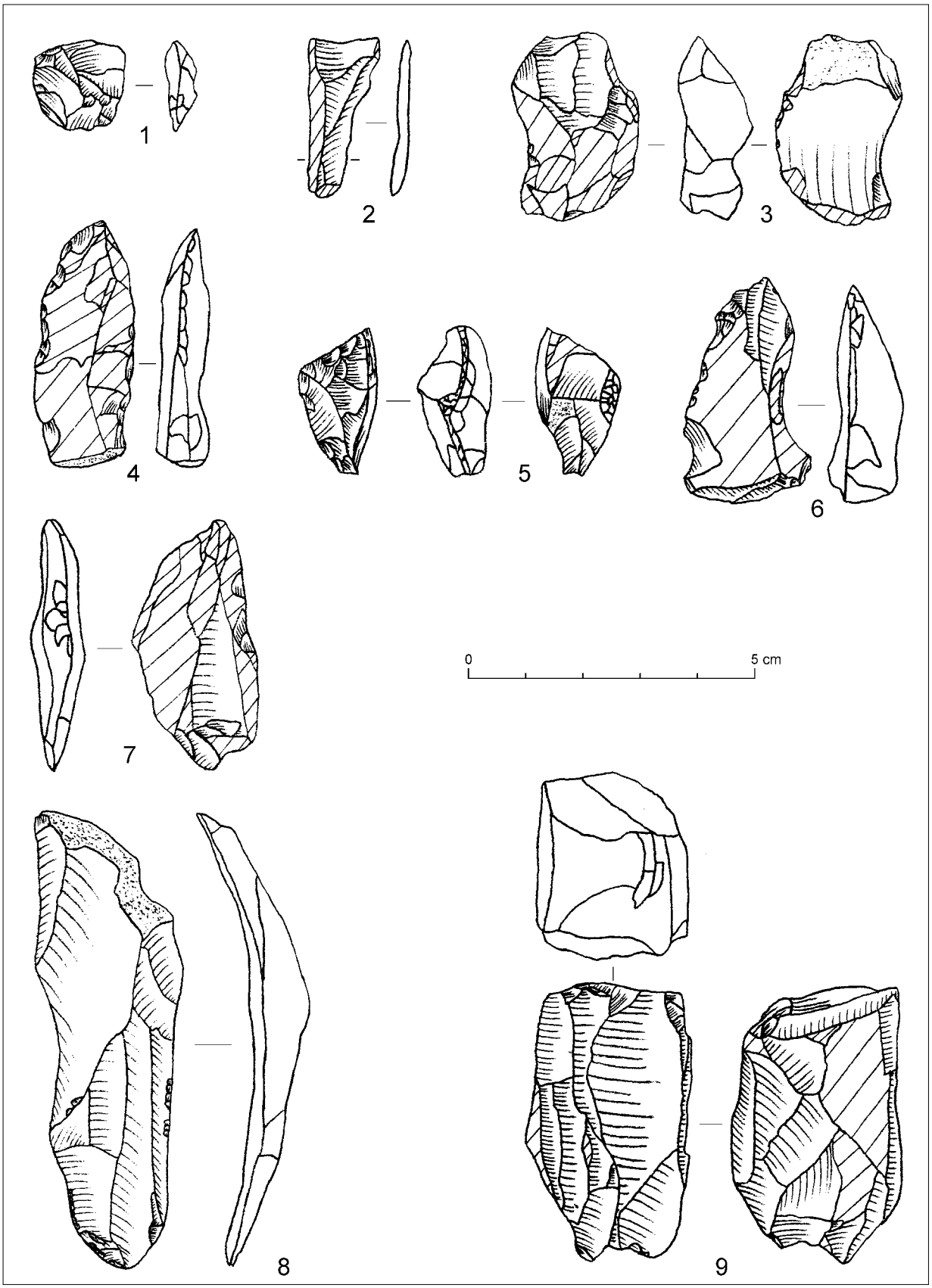
Obr. 3. Štiepaná a brúsená kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-6, 9-11 – rádiolarit; 7 – andezit; 8 – obsidián; 12 – jurský podkrakovský pazúrik.

Obr. 4. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni.
1-6, 8, 9 – rádiolarit; 7 – flyšový rádiolarit; 10 – limnosilicit; 11 – jurský podkrakovský pazúrik.

Obr. 5. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-12 – rádiolarit.

Obr. 6. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-7, 9 – rádiolarit; 8 – patinovaný silicit (jurský podkrakovský pazúrik?).

104.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: vrták/„prekłuwacz" – hrubý, 27 x 23 x 15 mm (obr. 4: 3; 9: 3)
Surovina: krémovozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: pravek (staršia doba bronzová?)
Inv. č.: A 894
Lit.: *Roth 1996*, 69.

105.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: úštep, 20 x 27 x 8 mm (obr. 4: 2; 9: 2)
Surovina: krémovozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 895
Lit.: *Roth 1996*, 69.

106.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu:
a) mikroúštep (tylczak?) – s vrchnou retušou a rydlovými údermi na ľavej hrane, 18 x 12 x 4 mm (obr. 4: 4; 9: 4)
b) úštep, 18 x 13 x 5 mm (obr. 4: 1; 9: 1)
Surovina: krémovozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie:
a) mezolit?
b) pravek
Inv. č.: A 896
Lit.: *Roth 1996*, 69.

107.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: mikrojadro – s negatívmi útlych čepieľok, 17 x 17 x 11 mm (obr. 4: 5; 9: 5)
Surovina: krémovozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: mezolit?
Inv. č.: A 897
Lit.: *Roth 1996*, 69.

108.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 899
Lit.: *Roth 1996*, 69.

109.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: úštep – z mikrojadra, s retušovanou ľavou hranou, 27 x 24 x 7 mm (obr. 4: 7; 9: 8)
Surovina: flyšový RA
Datovanie: mezolit?
Inv. č.: A 900
Lit.: *Roth 1996*, 69.

110.
Lokalita: Ľubotín – Dlhý kopec
Opis artefaktu: mikrojadro – fragment, 22 x 19 x 8 mm (obr. 4: 6; 9: 6)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 910
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

111.
Lokalita: Ľubotín – Dlhý kopec
Opis artefaktu: úštep – s čiastočnou retušou pravej hrany, 15 x 15 x 6 mm (obr. 5: 1; 9: 11)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 911
Lit.: *Roth 1996*, 64; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

112.
Lokalita: Ľubotín – Hartlová
Opis artefaktu: jadro – nepravidelné, úštepové, 37 x 49 x 32 mm (obr. 4: 9; 9: 9)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 918
Lit.: *Roth 1996*, 63; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

113.
Lokalita: Ľubotín – Hartlová
Opis artefaktu: úštep – z hrany jadra, 34 x 45 x 20 mm (obr. 5: 2; 9: 16)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 919
Lit.: *Roth 1996*, 63; *Roth/Lukáč 1995*, 114.

114.
Lokalita: Ľubotín – Hartlová
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 920
Lit.: *Roth 1996*, 63; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

115.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Nad mlynom
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 940
Lit.: *Roth 1996*, 70; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

116.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I
Opis artefaktu: jadro – drobné, značne vyťažené, 15 x 27 x 12 mm (obr. 4: 8; 9: 7)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary") RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 943
Lit.: *Roth 1996*, 69; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

117.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec II
Opis artefaktu: kameň – prírodný, so stopami opracovania ?, 43 x 27 x 11 mm (obr. 5: 6; 10: 1)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary") RA

Datovanie: pravek
Inv. č.: A 944
Lit.: *Roth 1996*, 69; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

118.
Lokalita: Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec II
Opis artefaktu: kameň – prírodný, so stopami opracovania ?, 41 x 14 x 13 mm (obr. 5: 7; 10: 2)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary“) RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 945
Lit.: *Roth 1996*, 69; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

119.
Lokalita: Plaveč – Šajby
Opis artefaktu: úštep – z kraja jadra, s negatívmi čepelí, 37 x 34 x 10 mm (obr. 4: 10; 9: 10)
Surovina: limnosilicit
Datovanie: pravek (neolit – eneolit?)
Inv. č.: A 952
Lit.: *Roth 1996*, 67; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

120.
Lokalita: Plaveč – Pod Kopou
Opis artefaktu: čepeľ – masívna, z jednopodstavového jadra, s úžitkovou retušou pravej hrany, na terminálnej časti s čiastočne zachovanou kôrou, 79 x 28 x 10 mm (obr. 6: 8; 10: 6)
Surovina: patinovaný silicit (JPP?)
Datovanie: mladý až neskorý paleolit
Inv. č.: A 959
Lit.: *Roth 1996*, 67; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

121.
Lokalita: Plaveč – Hradný vrch
Opis artefaktu: úštep, 21 x 18 x 5 mm (obr. 5: 5; 9: 14)
Surovina: krémovozelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 967
Lit.: *Roth 1996*, 65; *Roth/Lukáč 1995*, 115.

122.
Lokalita: Plaveč – Hradný vrch
Opis artefaktu: mikroúštep – s čiastočnou retušou na hrane, 18 x 13 x 3 mm (obr. 5: 3; 9: 13)
Surovina: limnosilicit?
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 968
Lit.: *Roth 1996*, 65 (uvádza mylne čiernosivý OBS); *Roth/Lukáč 1995*, 115.

123.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: úštep, 22 x 13 x 3 mm (obr. 5: 4; 9: 12)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary“) RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1026
Lit.:

124.
Lokalita: Stará Ľubovňa-Podsadek – Nemecký vrch
Opis artefaktu: kameň – prírodný, so stopami opracovania, 44 x 22 x 9 mm (obr. 6: 7; 10: 15)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1428
Lit.: *Roth 1996*, 69.

125.
Lokalita: Kamienka – Pod Kýčerou I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 1481
Lit.: *Roth 1997*, 154.

126.
Lokalita: Kamienka – Dolinky I
Opis artefaktu: kameň – prírodný, s čiastočnou retušou na hrane, 43 x 17 x 9 mm (obr. 6: 4; 10: 13)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1482
Lit.: *Roth 1997*, 154.

127.
Lokalita: Jarabina – Bučok
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 1496
Lit.: *Roth/Hunka 1997.*

128.
Lokalita: Jarabina – Bučok
Opis artefaktu: okruhliak – s negatívmi, s čiastočne zachovaným pôvodným povrchom, 32 x 21 x 12 mm (obr. 6: 3; 10: 11)
Surovina: svetlozelený („stalowo-szary“) RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1497
Lit.: *Roth/Hunka 1997.*

129.
Lokalita: Jarabina – Bučok
Opis artefaktu:
a) mikroúštep, 16 x 16 x 6 mm (obr. 6: 1; 10: 10)
b) úštep – s otlčeným bokom, 26 x 15 x 13 mm (obr. 6: 5; 10: 14)
Surovina: svetlozelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1498
Lit.: *Roth/Hunka 1997.*

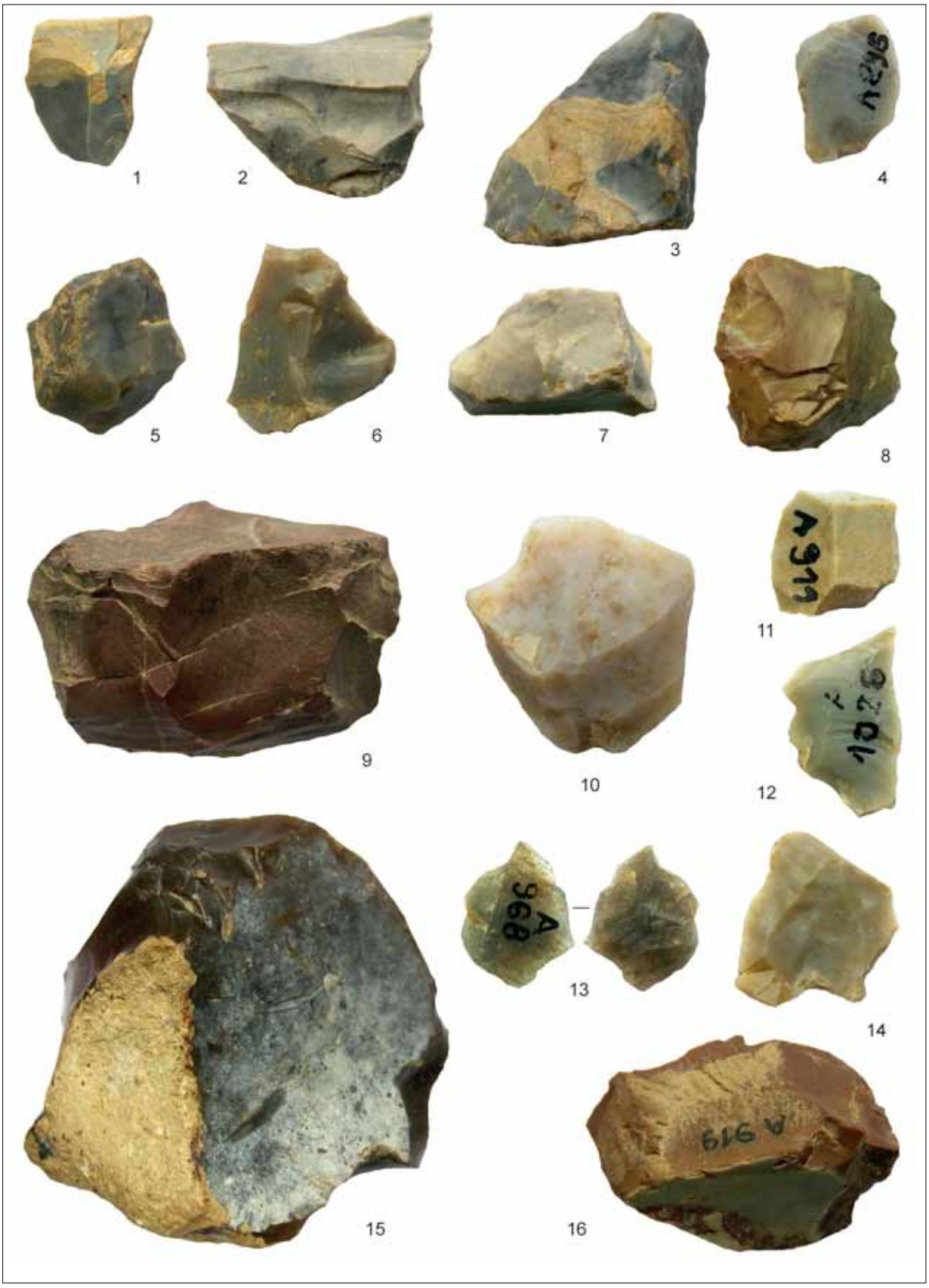
130.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 1521
Lit.:

Obr. 7. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1 – jurský pazúrik, odroda G?; 2-13 – rádiolarit.

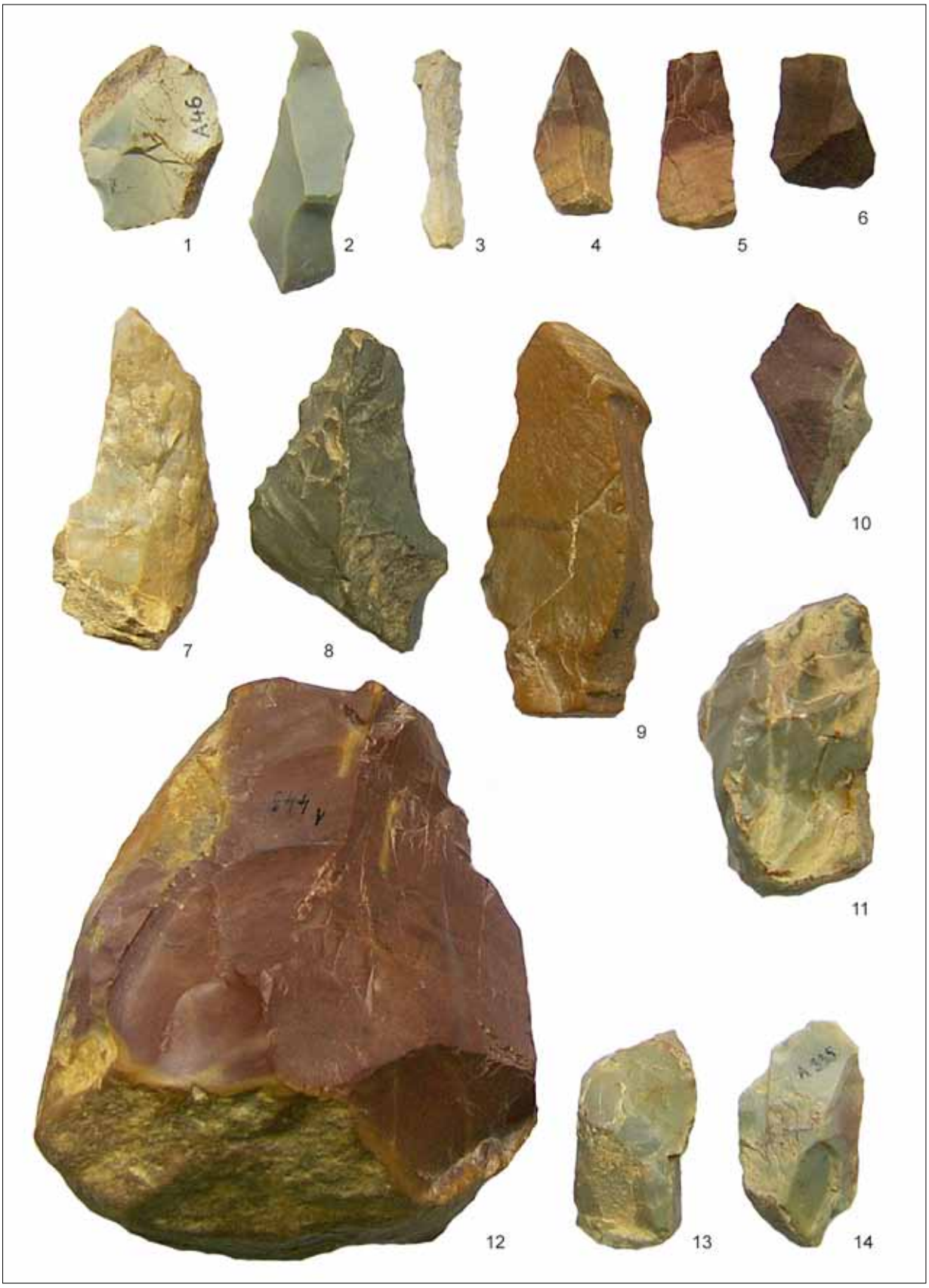
Obr. 8. Štiepaná a brúsená kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-8, 11-13 – rádiolarit; 9 – andezit; 10 – obsidián; 14 – jurský podkrakovský pazúrik.

Obr. 9. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni.
1-7, 9, 11-14, 16 – rádiolarit; 8 – flyšový rádiolarit; 10 – limnosilicit; 15 – jurský podkrakovský pazúrik.

Obr. 10. Štiepaná kamenná industria zo zbierky Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni. 1-5, 7-16 – rádiolarit; 6 – patinovaný pazúrik (jurský podkrakovský pazúrik?).

Obr. 11. Ukážka rádiolaritových pseudoartefaktov v zbierke Ľubovnianského múzea – hradu v Starej Ľubovni.

131.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: vrták/przekłuwacz ? – na úštepe z hrany jadra, 40 x 22 x 12 mm (obr. 6: 6; 10: 16)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1522
Lit.:

132.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 1557
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

133.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: čepeľ – zachovaná v dvoch fragmentoch, 29 x 12 x 2 mm (obr. 10: 7)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek (epipaleolit?)
Inv. č.: A 1565
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

134.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: úštep, 35 x 25 x 8 mm (obr. 5: 9; 10: 4)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek (epipaleolit?)
Inv. č.: A 1566
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

135.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: úštep, 34 x 38 x 11 mm (obr. 5: 10; 10: 5)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek (epipaleolit?)
Inv. č.: A 1567
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

136.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: jadro – jednopodstavové, čepeľové, 39 x 39 x 41 mm (obr. 5: 11; 10: 8)
Surovina: červenohnedý RA
Datovanie: pravek (epipaleolit?)
Inv. č.: A 1568
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

137.
Lokalita: Malý Lipník – Vrchliesky I
Opis artefaktu: jadro – jednopodstavové, čepeľové, 49 x 30 x 26 mm (obr. 6: 9; 10: 12)
Surovina: červený RA
Datovanie: pravek (epipaleolit?)
Inv. č.: A 1569
Lit.: *Roth/Glos 1997*, 156.

138.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: zelený RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 1573
Lit.:

139.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: prírodný okruhliak (nie je artefakt)
Surovina: kremenec
Datovanie: -
Inv. č.: A 1581
Lit.:

140.
Lokalita: Kamenica – Hrad
Opis artefaktu: úštep – prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: červenohnedý RA so zelenými žilkami
Datovanie: -
Inv. č.: A 1644
Lit.: *Roth/Glos 1998.*

141.
Lokalita: Kamenica – Hrad
Opis artefaktu: úštep – fragment (artefakt?), 40 x 30 x 11 mm (obr. 5: 12; 10: 9)
Surovina: červenohnedý RA so zelenými žilkami
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 1645
Lit.: *Roth/Glos 1998.*

142.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: kameň – fragment (nie je artefakt), čiastočne ohladený
Surovina: muskovitický pieskovec
Datovanie: -
Inv. č.: A 1772
Lit.:

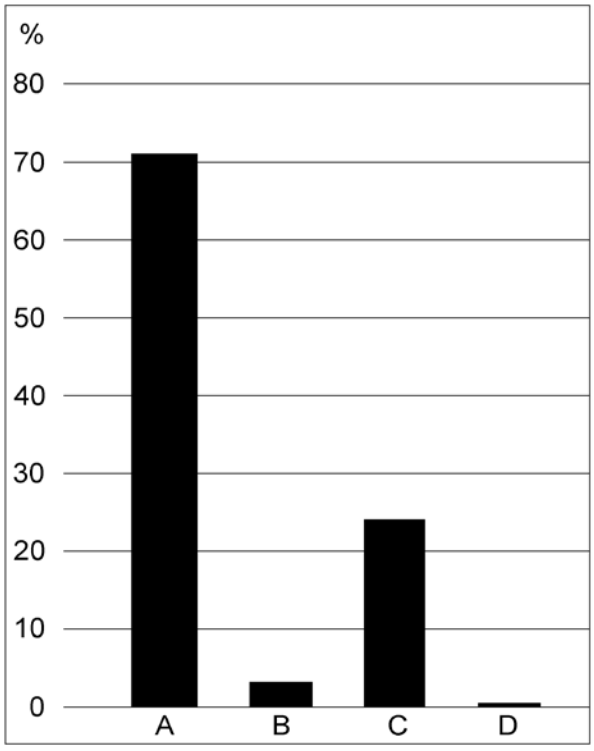
143.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: kameň – plochý, vyhladený, fragment
Surovina: bridlica
Datovanie: novovek?
Inv. č.: A 2180
Lit.:

144.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: rydlo? – na úštepe so stopami primárneho opracovania („zatępiec"), 48 x 24 x 10 mm (obr. 5: 8; 10: 3)
Surovina: zelený RA
Datovanie: pravek
Inv. č.: A 2572
Lit.:

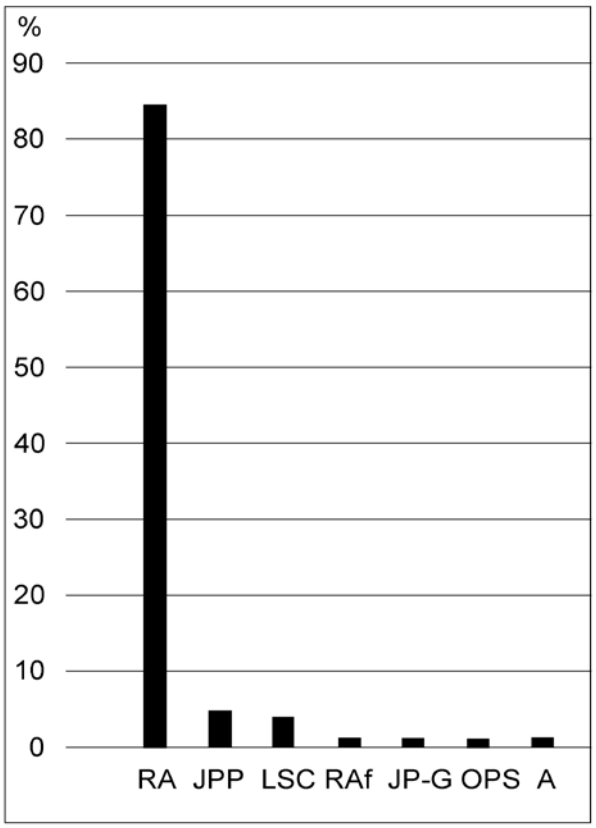
145.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: prírodný kameň (nie je artefakt)
Surovina: krémovohnedý RA
Datovanie: -
Inv. č.: A 2629
Lit.:

146.
Lokalita: ?
Opis artefaktu: kresadlový kameň do pušky
Surovina: JPP
Datovanie: novovek
Inv. č.: A 2963
Lit.:

Použité skratky:
A – andezit
JP-G – jurský pazúrik, odroda G
JPP – jurský podkrakovský pazúrik
Lit. – literatúra a pramene
LSC – limnosilicit
OBS – obsidián
RA – rádiolarit
RAf – flyšový rádiolarit

Graf 1. Kategória zastúpených kamenných artefaktov (v %). A – pseudoartefakty; B – problematické artefakty; C – praveké artefakty; D – novoveké artefakty.

Graf 2. Surovinová skladba analyzovanej kolekcie kamenných artefaktov (v %). RA – rádiolarit; JPP – jurský podkrakovský pazúrik; LSC – limnosilicit; RAf – flyšový rádiolarit; JP-G – jurský pazúrik, odroda G; OBS – obsidián; A – andezit.

ANALÝZA MATERIÁLOV

Artefakty a pseudoartefakty

Analyzované zberové nálezy artefaktov (spolu 211 ks) sme rozdelili do troch kategórií:

A) pseudoartefakty, t. j. prírodné kamene bez stôp opracovania – 150 ks;

B) problematické artefakty, t. j. s náznakmi možného opracovania – 8 ks;

C) praveké artefakty – 51 ks;

D) novoveké artefakty – 2 ks (pozri katalóg nálezov, č. 143 a 146).

Z priloženého grafu 1 vyplýva, že v študovanej kolekcii kamenných exemplárov výrazne dominujú pseudoartefakty, predstavujúce až 71,09 %. Na druhom mieste sú regulárne praveké artefakty (24,17 %) na úkor problematických artefaktov s náznakmi opracovania (3,79 %). Nepatrné zastúpenia majú novoveké artefakty (0,95 %), ktorými sú pazúrikový výrobok do kresadlového zámku novovekej pušky a neúplný plochý vyhladený kameň z bridlice neznámej funkcie.

Prírodné kamene, ktorých je najviac, nemajú stopy zámerného opracovania. Ide o prírodné konkrécie a hľúzy rádiolaritov, zozbierané P. Rothom a kol. a považované (publikované) za artefakty. Je nepochybné, že sú naturálne otlčené transportom vo vodnom prostredí, resp. sa orbou dostali na povrch ornice z podložia materských hornín. Na niektorých sú viditeľné domnelé stopy opracovania hrán či povrchu prostredníctvom poľnohospodárskeho pluhu, a vykazujú tak pseudonegatívy.

Použitá surovina

Spolu sa analyzovalo 59 kamenných výrobkov, z nich regulárnych pravekých artefaktov je 51 ks a predpokladaných artefaktov s možným opracovaním 8 ks.

V zberových nálezoch sú zastúpené nasledovné suroviny (skratky pozri vyššie): RA – 50 ks; JPP – 3 ks; LSC – 2 ks; RAf , JP-G, OBS a A po 1 kuse.

Najviac zastúpenou surovinou je rádiolarit, pôvodom z bradlového pásma Pienin (84,75 %), teda s primárnym výskytom v bezprostrednej blízkosti od lokalít (napr. *Bárta 1979*, 11 obr. 3; *Kaminská 2014*, 46, obr. 2; *Kozłowski et al. 1981*). Za ním nasleduje jurský podkrakovský pazúrik (označovaný tiež ako silicit Krakovsko-čenstochowskej jury) s 5,08-percentným podielom, pochádzajúci z oblasti severne od hrebeňa Karpát (oblasť Krakova; *Kaczanowska/Kozłowski 1976*). Nepočetnú skupinu tvorí limnosilicit (3,39 %), pochádzajúci z východného Slovenska (Slanské/Zemplínske vrchy, jedna žltá varieta), prípadne z oblasti stredoslovenských banských neovulkanitov (Kremnické a Štiavnické vrchy a Žiarska kotlina, v súbore identifikovaná jedna tmavá varieta). Po jednom kuse (po 1,69 %) je identifikovaný predpokladaný flyšový rádiolarit, jurský pazúrik – odrody G, obsidián a andezit. V prípade rádiolaritu ide o uprednostňovaný štiepateľný materiál spomedzi „severokarpatskej provincie silicitových surovín" (*Valde-Nowak 2013*). Do tejto surovinovej provincie patrí aj menej, hoci už v epipaleolite a mezolite využívaná, flyšová rádiolaritová odroda, avšak s problematickou lokalizáciou pôvodných zdrojov (*Valde-Nowak et al. 2007*). Jurský pazúrik – odroda G je ďalšou špecifickou surovinovou odrodou z dnešného poľského územia (povodie rieky Krztyna), z ktorej sa zhotovovali a na Slovensko (vrátane Spiša) importovali prevažne typické masívne čepele a silicitové sekery v badenskom kultúrnom prostredí (napr. *Pelisiak 2006*, 82, Fig. 7; *2008*, 143, 145, Fig. 1, 3). Akiste vzhľadom k lokálnym pieninským rádiolaritom sa tu výraznejšie nepresadila kvalitná obsidiánová surovina s primárnym výskytom v blízkosti východoslovenských limnosilicitov (Zemplínske vrchy; *Bárta 1979*, 11, obr. 3; *Kaminská 2014*, 46, obr. 2). Jediný problematický brúsený artefakt zhotovili z mladej vulkanickej horniny – andezitu, vyskytujúceho sa napríklad východne od Prešova (za konzultácie vďačíme Ľ. Illášovej), resp. pozdĺž južnej hranice Karpát (*Lexa et al. 2009*, 209, Fig. 1). Z uvedenej suroviny je doložená produkcia neolitických a eneolitických sekier na Spiši (*Hovorka/Soják 1997*).

DATOVANIE

Stredný paleolit

Napriek problematickej chronologicko-kultúrnej klasifikácii väčšiny artefaktov možno jeden z nich zaradiť do stredného paleolitu, hoci nevedno s istotou rozhodnúť, k akému typu nástroja vyčlenený artefakt patrí. Môže ísť o vrták/„przekłuwacz" s čiastočnou bifaciálnou retušou, alebo o driapadlo/„zgrzebło" (obr. 2: 2; 7: 7). Rádiolaritový výrobok z obce Kamienka – polohy Pod Nižnou hurou (artefakt č. 59) nachádza priliehajúce analógie v iných stredopaleolitických inventároch (pozri *Prošek 1953*, 159 :7; *Neruda/Kaminská 2013*, 107, Fig. 58: 1; *Valde-Nowak 2003*, 31, Fig. 17: 5). V tejto súvislosti hodno uviesť, že všeobecne chápaný slovenský Spiš, ako aj susedné územia, sa vyznačujú prítomnosťou pomerne početných stredopaleolitických nálezísk (*Vlček 1953; Bánesz 1961*, 35; *1990*; *Kaminská 1999*, 26, obr. 17; *2005*, *Kaminská et al. 2000*).

Neskorý paleolit/epipaleolit

Masívne rydlo z Torysy – polohy Lieskovec (č. 93; obr. 4: 11; 9: 15), vyrobené na plochej okruhliakovej hľuze z jurského podkrakovského pazúrika, nachádza najbližšiu paralelu v makrolitických nástrojoch tohto typu magdalénienskej kultúry (*Valde-Nowak et al. 2007*, 9 n., Fig. 9, 10; *Wawrzczak/Profus 2016*, 188, ryc. 2: b). S uvedenou kultúrou možno s najväčšou pravdepodobnosťou spojiť aj rádiolaritový čepeľový úštep z hrany jadra („podtępiec") zo Starej Ľubovne (č. 27; obr. 1: 5; 7: 5), objavený akiste priamo v areáli skúmaného epipaleolitického táboriska (*Valde-Nowak et al. 2007*, 14, Pl. II: 9).

V prípade masívnej patinovanej čepeli z jednopodstavového jadra z Plavča (č. 120; obr. 6: 8; 10: 6) nemožno vylúčiť gravettiensku či epigravettiensku provenienciu (porovnaj *Hromada 1998*, 158, obr. 7: 19-20). Spomenutá čepeľ však nachádza blízke analógie tiež v magdalénienskej kultúre (*Biernat et al. 2013*, 14, Pl. IV: 12).

Epipaleolitické artefakty sa v analyzovanej kolekcii našli prevažne v Malom Lipníku – poloha Vrchliesky I (č. 136 a 137; obr. 5: 11; 6: 9; 10: 8, 12). Oba zastúpené čepeľové jednopodstavové jadrá sú typologicky blízke inventáru świderiénskej kultúry (*Ginter 1974*, 99, Pl. XIV: 6; *Roczkalski/Włodarczak 2002*, 71 nn., tab. 13: 4, 14: 1, 18: 1). Do uvedeného obdobia možno zaradiť tiež ďalšie tri exempláre, typologicky zastupujúce čepeľ (č. 133; obr. 6: 2; 10: 7) a dva úštepy (č. 134 a 135; obr. 5: 9, 10; 10: 4, 5). V prípade jadier však nemožno úplne vylúčiť ani magdalénsku kultúru (por. *Biernat et al. 2013*, 13, Pl. III).

Epipaleolitické osídlenie je v doline Popradu dobre známe z Popradu (*Soják 2002b*). Lokality v Malom Lipníku tak dobre zapadajú do okruhu uvedeného osídlenia.

Mezolit

V predmetnom súbore je niekoľko drobných štiepaných kamenných exemplárov, zaradených všeobecne do mezolitu. Analógiu pre mezolitické jadrá z Hniezdneho (č. 79; obr. 3: 4; 8: 6) a Šarišského Jastrabia (č. 107; obr. 4: 5; 9: 5) a úštep z mikrolitického jadra z ostatne spomenutej lokality (č. 109; obr. 4: 7; 9: 8) možno nájsť okrem iných nálezísk v mezolitických inventároch zo Slovenska (*Bárta 1957*, 72, Tabl. XXII: 12-15), ako aj z iných území, napríklad z Poľska (*Schild et al. 1975*, 235, Tabl. IX: 1-2). Nakoľko ide o nálezy z prieskumov, t. j. bez stratigrafickej pozície, nemožno vylúčiť ani iné datovanie. Podobné artefakty vystupujú napríklad v náplni neolitickej skupiny Tiszadob (*Kaminská 2007*, 239, tab. VI: 15, 18), ale rovnako už v epipaleolite (*Valde-Nowak/Kraszewska 2014*, 14, Fig. 7: 7-8).

Pravdepodobne mezolitické osídlenie Šarišského Jastrabia naznačuje tiež mikroúštep s vrchnou retušou a rydlovými údermi na ľavej hrane, formovaný do podoby „tylczaka" (č. 106; obr. 4: 4; 9: 4). Viaceré typologické paralely k nemu však možno nájsť nielen na mezolitických (*Kertész et al. 1994*, 60, Taf. III: 5; *Kozłowski 1989*, 59, Pl. 2; *Schild et al. 1975*, 242, tabl. XVI: 26), ale aj epipaleolitických náleziskách, napríklad v inventároch skupiny Federmesser z Pienin (*Valde-Nowak/Kraszewska 2014*, 28, Fig. 19).

Neolit až doba bronzová

Pri klasifikácii neolitických nálezov je potrebné byť zvlášť opatrný. Nereprezentujú totiž prísne diagnostické formy nástrojov. Neolitický charakter, možno v spojitosti s bukovohorskou kultúrou, má s najväčšou pravdepodobnosťou obsidiánové jadro z lokality Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I (č. 103; obr. 3: 8; 8: 10) (napr. *Kaczanowska et al. 1993*, Pl. 2: 6, 28: 12; *Šiška 1979*, 278, Taff. 4: 15).

Zdá sa, že časť výrobkov možno spojiť s niektorými z eneolitických kultúr, ako napríklad nožovitý nástroj z Hniezdneho (č. 62; obr. 2: 4; 7: 12), úštep z kraja jadra s negatívmi čepelí z Plavča (č. 119; obr. 4: 10; 9: 10), eventuálne tiež úštep z jadra z Ľubotína (č. 113; obr. 5: 2; 9: 16) (*Kaczanowska et al. 1993*, Pl. 40: 6; *Němejcová-Pavúková/Bárta 1977*, 437, Abb. 2: 18, 21, 26). V tejto súvislosti hodno spomenúť ďalej na juh, pozdĺž Torysy sa rozkladajúce badenské osídlenie (*Šiška 1966*), a ďalej v regióne Šariša je ešte viac neolitických a eneolitických osád (napr. *Šiška 1976*). Analogicky veľa neolitických lokalít je položených juhovýchodne od sledovaného územia, t. j. v údolí Hornádu (*Soják 2000*, 251, mapa 1).

Časť problematických kamenných výrobkov z Kamienky – Lánu I (č. 47 a 51; obr. 2: 6; 3: 1; 8: 1, 3) a Starej Ľubovne – Uhlísk (č. 44; obr. 2: 5; 7: 13) môže prináležať do staršej doby bronzovej. Predstavujú dva atypické či hrubé vrtáky/„przekłuwacze" (?) a jeden úštep s čiastočnou retušou, všetky zhotovené na prírodných úštepoch (*Bátora 1982*, 265,obr. 9). Ich chronológia však nie je jednoznačná. Povrch majú zreteľne omletý a aj drobná čiastočná retuš môže vykazovať prírodné konkrécie „opracované" prirodzenými procesmi (transport vo vode...) a súčasne pričinením človeka (orba). Výraznejšie sú naproti tomu artefakty z Litmanovej (č. 5; obr. 1: 8; 7: 9), Starej Ľubovne-Podsadku (č. 36 a 37; obr. 2: 1, 3; 7: 10, 11) a Jarabiny (č. 87; obr. 3: 6; 8: 8), nachádzajúce blízke paralely v starobronzových súboroch (*Valde-Nowak 1995-1996*, 39 nn., ryc. 8, 10: c-d; *2000*, 312 nn., ryc. 7: 5, 10: 1, 12: 1-2). Okrem nich sa v zberovom inventári z lokality Šarišské Jastrabie – Dlhý kopec I objavil nástroj s bifaciálnym opracovaním v podobe hrubého vrtáka/„prekłuwacza" (č. 104; obr. 4: 3; 9: 3), ktorý má blízke analógie v starobronzových súboroch (*Kopacz 2001*, 172, tabl. XLVIII: 27; *Ondráček/Šebela 1985*; *Valde-Nowak 1988a*, 52, ryc. 8: ł-ł).

V analyzovanej kolekcii štiepanej kamennej industrie vidno aj zreteľnú podobnosť s inventárom oravského typu, na čo poukazujú výrobky zo Starej Ľubovne – Hradu (č. 2; obr. 1: 1; 7: 1) a Sulína-Maléh o Sulína – Verenice II (č. 89; obr. 3: 9; 8: 11) (*Valde-Nowak 1986*, 116 n., Abb. 1: 9-11, 2: D). Ide o jedny z mála stôp prítomnosti industrie tohto typu na južnej strane Karpát. Zo severnej strany Karpát možno v najbližšom okolí inventáre oravského typu nájsť zo Żegiestowa (*Tunia 1977*; *Valde-Nowak 1988b*, 44, ryc. 9: 5-6), a tiež z Jaworek-Białej Wody, kde došlo k objavu tohto typu artefaktov len prednedávnom (*Wawrzczak 2018*).

ZÁVER

Sumarizujúc stav bádania daného územia od staršej doby kamennej do staršej doby bronzovej je zrejmé, že obraz je nelichotivý. Absolútna väčšina získanej kolekcie štiepaných kamenných výrobkov je z povrchových prieskumov. Odhliadnuc od závažnosti opísaných nálezov možno konštatovať, že výsledky prieskumov sú závislé od mnohých faktorov a artefakty získané terénnou prospekciou nepochybne neodzrkadľujú komplexnú chronologicko-kultúrnu situáciu v danom regióne. Napokon značná časť nálezov bola omylom považovaná za artefakty a tak aj publikovaná v citovanej literatúre, a to i napriek skutočnosti, že predstavuje prírodné kamenné konkrécie (pozri vyššie podrobný Katalóg lokalít... a analýzu v predloženom texte). Výhradne systematický sondážny výskum nám môže poskytnúť ucelenejší obraz o štruktúre pravekého osídlenia. Ten sa realizoval pomerne dávno (jaskyňa Aksamitka) (*Wawrzczak/Soják 2017* – tu staršia lit.), čo zapríčiňuje pretrvávajúce protichodné názory k danej téme (odlišné datovanie, tým aj rekonštrukcia osídlenia a pod.). Jedine najnovšie sondážne výskumy na paleolitickej lokalite Stará Ľubovňa – Pod Štokom I sú plne uspokojujúce a objavené nálezy indikujú osídlenie územia od stredného paleolitu, cez mladý a najmä neskorý paleolit, prakticky až po neolit (*Soják, Valde-Nowak 2007; Valde-Nowak et al. 2007*)

LITERATÚRA

Bánesz 1959 – L. Bánesz: Problematický stredopaleolitický nález zo severovýchodného Slovenska. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 3, 1959, 131, 132.

Bánesz 1961 – L. Bánesz: Prehľad paleolitu východného Slovenska. Slovenská archeológia 9, 1961, 33-48.

Bánesz 1962a – L. Bánesz: Nálezy drobnotvarej štiepanej industrie pod Vysokými Tatrami. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 10, 1962a, 5-20.

Bánesz 1962b – L. Bánesz: Górnopaleolityczne kultury w wewnętrznym łuku wschodnich Beskidów. Acta Archaeologica Carpathica 4, 1962b, 77-90.

Bánesz 1962c – L. Bánesz: Nové poznatky o pravekom osídlení v oblasti Vysokých Tatier. Archeologické Rozhledy 14, 1962c, 420-426.

Bánesz 1962d – L. Bánesz: Nové nálezy štiepanej industrie v údolí Popradu. Archeologické Rozhledy 14, 1962d, 846-848.

Bánesz 1965 – L. Bánesz: Údolie Torysy v staršej dobe kamennej. Nové obzory 7, 1965, 153-168.

Bánesz 1966a – L. Bánesz: Nález pracovného nástroja neandertálca z Vyšných Ružbách. Vlastivedný bulletin, 8. Poprad 1966.

Bánesz 1966b – L. Bánesz: Staršia doba kamenná – paleolit. In: Pravek východného Slovenska. Košice 1966, 11-48.

Bánesz 1970 – L. Bánesz: Nové paleolitické výskumy a nálezy na východnom Slovensku. Východoslovenský pravek 1, 1970, 9-17.

Bánesz 1976 – L. Bánesz: Prírodné prostredie, hospodárska základňa a materiálna kultúra aurignacienu strednej Európy. Slovenská archeológia 24, 1976, 5-82.

Bánesz 1980 – L. Bánesz: Počiatky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. Historica Carpatica 9, 1980, 185-217.

Bánesz 1990 – L. Bánesz: Mittelpaläolithische kleinförmige Industrie aus den Travertinfundstellen der Zips. Slovenská archeológia 38, 1990, 45-88.

Bárta 1957 – J. Bárta: Pleistocénne piesočné duny pri Seredi a ich paleolitické a mezolitické osídlenie. Slovenská archeológia 5, 1957, 5-72.

Bárta 1979 – J. Bárta: K problematike proveniencie surovín na výrobu štiepanej kamennej industrie v paleolite Slovenska. Slovenská archeológia 27, 1979, 5-15.

Bárta 1986 – J. Bárta: Zur Problematik der Kommunikationsübergänge der Nordslowakei im Paläolithikum. In: B. Chropovský (red.): Urzeitliche und Frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei im Bezug zu den Nachbargebieten. Nitra 1986, 41-47.

Bátora 1982 – J. Bátora: Ekonomicko-sociálny vývoj východného Slovenska v staršej dobe bronzovej. Slovenská archeológia 30, 1982, 249-314.

Biernat et al. 2013 – M. Biernat/M. Soják/P. Valde-Nowak: The complex of archaeological sites on the Litmanovská hill in Jarabina (Northern Slovakia). Slovenská archeológia 61, 2013, 1-20.

Ginter 1974 – B. Ginter: Wydobywanie, przetwórstwo i dystrybucja surowców i wyrobów krzemiennych w schyłkowym paleolicie północnej części Europy środkowej. Przegląd Archeologiczny 22, 1974, 5-122.

Cheben et al. 1999 – I. Cheben/Ľ. Illášová/Ľ. Kaminská/P. Valde-Nowak/P. Roth/M. Soják: Prieskum povodia riek Poprad a Dunajec. AVANS 1997, 1999, 70, 71.

Cheben/Soják 2012 – I. Cheben/M. Soják: Výsledky archeologického prieskumu severného Spiša. In: J. Juchelka (ed.): Archeologický sborník. K šedesátým narozeninám Vratislava Janáka. Opava 2012, 127-143.

Hovorka/Soják 1997 – D. Hovorka/M. Soják: Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age polished stone industry from the Spiš area (Northeastern Slovakia). Slovenská archeológia 45, 1997, 7-34.

Hromada 1998 – J. Hromada: Gravettienske sídliská v Moravanoch nad Váhom a ich miesto vo vývoji mladého paleolitu strednej Európy. Slovenská archeológia 46, 1998, 145-167.

Javorský 1982 – F. Javorský: Prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS 1981, 1982, 110-134.

Javorský 1984 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS 1983, 1984, 96-112.

Javorský 1985 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS 1984, 1985, 110-125.

Javorský 1986 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1985, 1986, 108-118.

Kaczanowska/Kozłowski 1976 – M. Kaczanowska/J. K. Kozłowski: Studia nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Acta Archaeologica Carpathica 16, 1976, 201-216.

Kaczanowska et al. 1993 – M. Kaczanowska/J. K. Kozłowski/S. Šiška: Neolithic and Eneolithic chipped stone industries from Šarišské Michaľany, Eastern Slovakia. Kraków 1993.

Kaminská 1990 – Ľ. Kaminská: Význam surovinovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. Slovenská archeológia 39, 1991, 7-58.

Kaminská 1999 – Ľ. Kaminská: Travertínová lokalita Hôrka v kontexte stredopaleolitického osídlenia Slovenska. Slovenská archeológia 47, 1999, 1-36.

Kaminská et al. 2000 – Ľ. Kaminská/D. C. Ford/E. Hajnalová/M. Hajnalová/I. Horáček/J. Kovanda/V. Ložek/J. Mlíkovský/L. Smolíková: Hôrka-Ondrej. Research of a Middle Palaeolithic travertine locality. Nitra 2000.

Kaminská 2005 – Ľ. Kaminská: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005.

Kaminská 2007 – Ľ. Kaminská: Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach. Slovenská archeológia 55, 2007, 203-260.

Kaminská 2014 – Ľ. Kaminská: Zdroje kamenných surovín a ich využívanie v paleolite Slovenska. In: Ľ. Kaminská (red.): Staré Slovensko. 2. Paleolit a mezolit. Nitra 2014, 44-47.

Kertész et al. 1994 – R. Kertész/P. Sümegi/M. Kozák/M. Braun/E. Félegyházi/E. Hertelendi: Mesolithikum im nördlichen Teil der Großen Ungarischen Tiefebene. Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 36, 1994, 15-61.

Kopacz 2001 – J. Kopacz: Początki epoki brązu w strefie karpackiej w świetle materiałów kamiennych. Kraków 2001.

Kozłowski et al. 1981 – J. K. Kozłowski/A. Manecki/J. Rydlewski/P. Valde-Nowak/J. Wrzak: Mineralogico-geochemical characteristic of radiolarites used in the Stone Age in Poland and Slovakia. Acta Archaeologica Carpathica 21, 1981, 171-210.

Kozłowski 1989 – S. K. Kozłowski: Mesolithic in Poland. A new approach. Warsaw 1989.

Lexa et al. 2010 – J. Lexa/I. Seghedi/K. Németh/A. Szakács/V. Konečný/Z. Pécskay/A. Fülöp/M. Kovacs: Neogene-Quaternary volcanic forms in the Carpathian-Pannonian region: a review. Central European Journal of Geosciences 2 (3), 2010, 207-270.

Lukáč/Roth 1991a – G. Lukáč/P. Roth: Mníšek nad Popradom-Medzibrodie 2. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Lukáč/Roth 1991b – G. Lukáč, P. Roth: Jarabina, Medzi jarkami. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Lukáč/Roth 1991c – G. Lukáč, P. Roth: Sulín-Malý Sulín, Verenice II. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Lukáč/Roth 1991d – G. Lukáč, P. Roth: Sulín-Malý Sulín, intravilán. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Neruda/Kaminská 2013 – P. Neruda/Ľ. Kaminská: Neanderthals at Bojnice in the context of Central Europe. Brno – Nitra 2013.

Němejcová-Pavúková/Bárta 1977 – V. Němejcová-Pavúková/J. Bárta: Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina. Slovenská archeológia 25, 1977, 433-448.

Ondráček/Šebela 1985 – J. Ondráček/L. Šebela: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově. Studie Muzea Kroměřížska 85, 1985, 2-130.

Pelisiak 2006 – A. Pelisiak: The exploitation and distribution of flints from the Central part of Polish Jura in the Late Neolithic times. Analecta Archaeologica Ressoviensia 1, 2006, 73-86.

Pelisiak 2008 – A. Pelisiak: The Jurassic flint type G in Central Europe in the Late Neolithic (3100 – 2300 BC). In: M. Furholt/M. Szmyt/A. Zastawny (red.): The Baden complex and the outside world. Bonn 2008, 147-154.

Prošek 1953 – F. Prošek: Szeletien na Slovensku. Slovenská archeológia 1, 1953, 133-194.

Roczkalski/Włodarczak 2002 – B. Roczkalski/P. Włodarczak: Obozowisko późnopaleolityczne w Krakowie-Kurdwanowie (stanowisko 10). In: P. Włodarczak (red.): Południowe obejście Krakowa. Materiały z epoki kamienia i z wczesnego okresu epoki brązu. Kraków 2002, 11-104.

Roth 1988a – P. Roth: Stará Ľubovňa – hrad. Nálezová správa z r. 1988. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1988b – P. Roth: Litmanová, polohy 1, 2, 3. Nálezová správa z r. 1988. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1988c – P. Roth: Údol, Pri Božej muke. Nálezová správa z r. 1988. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1990 – P. Roth: Výsledky prieskumu v okrese Stará Ľubovňa. AVANS 1988, 1990, 144, 145.

Roth 1991a – P. Roth: Kamienka, Lán I. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1991b – P. Roth: Kamienka, Lán II. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1991c – P. Roth: Kamienka, Pod Nižnou hurou. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1991d – P. Roth: Hniezdne, Pri kameňolome I. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).

Roth 1991e – P. Roth: Hniezdne, Kút. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1991f – P. Roth: Hniezdne, Pri kameňolome II. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1991g – P. Roth: Hniezdne, pri kameňolome III. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1991h – P. Roth: Hniezdne, Pod Pisárskym vrchom. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1991i – P. Roth: Nová Ľubovňa, Vyšný talár. Nálezová správa z r. 1991. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1991j – P. Roth: Objav sídlisk neandertálcov. Ľubovnianske noviny, roč. XVII, č. 24, 27. 6. 1991, výstrižok z časopisu (nestránkované).
Roth 1991k – P. Roth: Prieskum v okrese Stará Ľubovňa. AVANS 1989, 1991, 86, 87.
Roth 1992a – P. Roth: Hniezdne, Pri kameňolome IV. Nálezová správa z r. 1992. (Dokumentácia Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni).
Roth 1992b – P. Roth: Výskum a prieskum v Starej Ľubovni. AVANS 1990, 1992, 89.
Roth 1992c – P. Roth: Prieskum v okrese Stará Ľubovňa. AVANS 1991, 1992, 102-104.
Roth 1992d – P. Roth: Výskum hradu Plaveč. AVANS 1991, 1992, 106.
Roth 1994a – P. Roth: Doterajšie výsledky archeologického výskumu v okrese Stará Ľubovňa. Historica Carpatica 23-24, 1992-1993, 1994, 87-108.
Roth 1994b – P. Roth: Výsledky prieskumu v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1990-1991. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 30, 1994, 247-268.
Roth 1995 – P. Roth: Prieskum v okrese Stará Ľubovňa. AVANS 1993, 1995, 112, 113.
Roth 1996 – P. Roth: Výsledky prieskumu v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1992-1994. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 32, 1996, 61-81.
Roth 1997 – P. Roth: Prieskum v okrese Stará Ľubovňa. AVANS 1995, 1997, 154, 155.
Roth/Glos 1997 – P. Roth/P. Glos: Prieskum údolia rieky Poprad. AVANS 1995, 1997, 155, 156.
Roth/Glos 1998 – P. Roth/P. Glos: Úštepy z hradu Kamenica. AVANS 1996, 1998, 138.
Roth/Hunka 1997 – P. Roth/J. Hunka: Prieskum okolia Jarabiny. AVANS 1995, 1997, 157.
Roth/Lukáč 1992 – P. Roth/G. Lukáč: Prieskum údolia rieky Poprad. AVANS 1991, 1992, 107, 108.
Roth/Lukáč 1995 – P. Roth/G. Lukáč: Prieskum údolia rieky Poprad. AVANS 1993, 1995, 114-116.
Roth/Mišenko 1992 – P. Roth/P. Mišenko: Prieskum na hornej Toryse. AVANS 1991, 1992, 108.
Schild et al. 1975 – R. Schild/M. Marczak/H. Królik: Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.
Soják 2000 – M. Soják: Neolitické osídlenie Spiša. Slovenská archeológia 48, 2000, 185-314.
Soják 2002a – M. Soják: Archeologické prírastky Podtatranského múzea v Poprade v roku 1997. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 34, 2002, 5-64.
Soják 2002b – M. Soják: Osídlenie horného Spiša na sklonku staršej doby kamennej. In: J. Gancarski (red.): Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich. Krosno 2002, 255-278.
Soják 2003 – M. Soják: Prieskum a výskum oblasti Spiša. AVANS 2002, 2003, 132-142.
Soják et al. 2004 – M. Soják/O. Soják/A. Suchý: Záchranné výskumy na Spiši. AVANS 2003, 2004, 177-182.
Soják/Valde-Nowak 2007 – M. Soják/P. Valde-Nowak: Medzinárodný výskum v Starej Ľubovni. AVANS 2005, 2007, 185-187.
Soják/Wawrzczak 2017 – M. Soják/M. Wawrzczak: The study of stone materials from the collection of the Mining museum in Rožňava. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 62, 2017, 7-36.
Šiška 1966 – S. Šiška: K počiatkom kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku. Slovenská archeológia 14, 49-76.
Šiška 1976 – S. Šiška: Sídlisko z mladšej doby kamennej v Prešove-Šarišských Lúkach. Slovenská archeológia 24, 1976, 83-117.
Šiška 1979 – S. Šiška: Die Bükker Kultur in der Ostslowakischen Tiefebene. Slovenská archeológia 27, 1979, 245-290.
Tunia 1977 – K. Tunia: Archeologiczne zdjęcia terenu polskiej części dorzecza Popradu. Acta Archaeologica Carpathica 17, 1977, 183-206.
Valde-Nowak 1986 – P. Valde-Nowak: Inventare des Orava – Typus und ihre Bedeutung in der Beziechnung der Besiedlung aus der Frühbronzezeit in den Karpaten. In. B. Chropovský (red.): Urzeitliche und Frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten. Nitra 1986, 115-123.
Valde-Nowak 1988a – P. Valde-Nowak: Zabytki kamienne w grobach grupy nitrzańskiej. Acta Archaeologica Carpathica 27, 1988, 31-59.
Valde-Nowak 1988b – P. Valde-Nowak: Etapy i strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brązu. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
Valde-Nowak 1995-1996 – P. Valde-Nowak: Paleolityczne i wczesnobrązowe ślady osadnictwa w zachodniej części Beskidu Niskiego. Acta Archaeologica Carpathica 33, 1995-1996, 25-49.
Valde-Nowak 2000 – P. Valde-Nowak: Zabytki krzemieniarskie kultury mierzanowickiej z Opatkowic, gm. Proszowice. In: J. Rydzewski (red.): 150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Kraków 2000, 305-320.
Valde-Nowak 2003 – P. Valde-Nowak: Middle Palaeolithic sequence. In: P. Valde-Nowak/A. Nadachowski/T. Madeyska (eds.): Obłazowa cave. Human activity, stratigraphy and palaeoenvironment. Kraków 2003, 24-43.
Valde-Nowak 2013 – P. Valde-Nowak: The North-Carpathians province of silica rocks during Stone Age. In: Zs. Mester (ed.): The lithic raw material sources and interregional human contacts in the Northern Carpathian regions. Kraków – Budapest 2013, 87-97.

Valde-Nowak/Kraszewska 2014 – P. Valde-Nowak/A. Kraszewska: Nowa Biała and Sromowce Niżne – Late Palaeolithic Central Carpathian sites with arched-backed points. Acta Archaeologica Carpathica 49, 2014, 5-35.

Valde-Nowak et al. 2007 – P. Valde-Nowak/M. Soják/M. Wąs: On the problems of Late Paleolithic settlement in Northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site. Slovenská archeológia 55, 2007, 1-22.

Vlček 1953 – E. Vlček: Nálezy neandertálskeho človeka na Slovensku. Slovenská archeológia 1, 1953, 5-132.

Wawrzczak 2018 – M. Wawrzczak: Przypadkowe znalezisko artefaktów z Jaworek – Białej Wody, gm. Szczawnica, woj. małopolskie. Pieniny – Przyroda i Człowiek 15, 2018, v tlači.

Wawrzczak/Profus 2016 – M. Wawrzczak/T. Profus: Archeologiczne badania powierzchniowe w Pieninach. II. komunikat z prac w 2012 roku. Pieniny – Przyroda i Człowiek 14, 2016, 185-192.

Wawrzczak/Soják, v tlači – M. Wawrzczak/M. Soják: The history and state of archeological research in the Slovak part of the Pieniny Mts. (from Červeny Kláštor to Litmanová) as compared to the Pieniny Mts. in Poland. In: R. Kowalski et al.: Archeologia gór. In memoriam Profesor Andrzej Żaki/Archaeology of the mountains. In memoriam of Professor Andrzej Żaki, v tlači.

THE STUDY OF THE STONE ARTIFACTS FROM THE ĽUBOVNIAN MUSEUM – CASTLE IN STARÁ ĽUBOVŇA

Marián Soják – Maciej Wawrzczak

Summary

Archaeological research were taken on selected localities of Stará Ľubovňa and Sabinov districts (NE Spiš and N Šariš regions) between 1988 and 1996. The research were done by P. Roth, P. Mišenko, P. Glos and G. Lukáč and the results were published in the earlier mentioned literature. The collection of materials, which are stored in the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa contains stone materials and also fragments of ceramics dating back to Late Medieval and Modern Period. This text analyzes only stone artifacts, which were problematically assigned by some earlier publications from the source of raw material and typological point of view. This work refers to the stone materials from Museum in Rožňava, which were described in some earlier publications (*Soják/Wawrzczak 2017*).

The analysed area has not been researched well so far. Most of the findings (especially dating back to the Middle Paleolithic) are just of a loose character. Only Stará Ľubovňa – Pod Štokom I site, with dominant settlement from Late Paleolithic (Magdalenian culture), has been recognized by archaeological excavations.

After preparing a detailed catalogue of sites with stone inventories, the authors classified characteristics artifacts from chronological (and culture) point of view.

The analysis of stone products shows (graph 1) that pseudoartifacts dominate in presented collection (71,09 %). The second numerous are prehistoric artifacts (24,17 %) and the last are problematic artifacts with marks of „knapping" (3,79 %). A small part of this collection is represented by artifacts dating back to the Modern Period (0,95 %). The natural stones, which dominate in the collection, don't have any signs of intentional flaking. These are natural concretions and radiolarites chunks, which were collected by P. Roth and friends and described earlier as artifacts. There is no doubt that they were transported by water (streams) or they were exposed on the plowed surface during field works. There are some stones showing visible marks of pseudo retouched edges, and also removal negatives on the dorsal side, which were made by a plow.

The composition of analysed stone materials, taking into account raw materials, is presented on the graph 2. As it was mentioned earlier, the natural concretions and artifacts dating back to the Modern Period, were not included in the analysis. The artifacts were mostly made from local radiolarites of the Pieniny Klippen Belt (84,75 %). The second numerous were artifacts made from Kraków Jurassic flint (5,08 %), which beds are located to the N of Carpathians. A small set was generated also by limnosilicite (3,39 %), which originated from the E

part of Slovakia (Slanské/Zemplínske Mts.) or from neovolcanites area in the central part of Slovakia (Kremnické and Štiavnické Mts. and Žiarska Basin). Flysh radiolarite, Jurassic flint variety G, obsidian and andesite are represented by one piece each in the collection (1,69 %).

Despite the relatively small set of artifacts, part of them can be assigned from the chronological and cultural point of view.

The collection also presents artifact which is dated back to the Middle Paleolithic. Taking into consideration the typological point of view, this artifact made from radiolarite from the Kamienka locality, presents a perforator with bifacial retouch or side scraper (fig. 2: 2; 7: 7).

Other stone materials are undoubtedly dated back to the Late Paleolithic. It's a massive burin from Torysa locality, which was made from natural big concretion of Kraków Jurassic flint (fig. 4: 11; 9: 15). The closest analogies can be shown in macrolithic tools associated with Magdalenian culture (*Valde-Nowak et al. 2007*, 9 n., Fig. 9, 10; *Wawrzczak/Profus 2016*, 188, ryc. 2: b). A blade-flake made of radiolarite (crested blade of a second series) from Stará Ľubovňa locality (fig. 1: 5; 7: 5), which was discovered in the surroundings of Late Paleolithic camp (*Valde-Nowak et al. 2007*, 14, Pl. II: 9), can be most likely connected with the mentioned culture. It may not be excluded that a massive patinated blade, which was made from single platform core from Plaveč locality (fig. 6: 8; 10: 6), represents Gravettian and also Epigravattian culture. However, the mentioned blade had also close analogies with the Magdalenian culture (*Biernat et al. 2013*, 14, Pl. IV: 12). The artifacts, which are dated back to the Late Paleolithic, are mostly from Malý Lipník locality (fig. 5: 11; 6: 9; 10: 8, 12). From the typological point of view, both single platform cores are associated with Swiderian culture (*Ginter 1974*, 99, Pl. XIV: 6; *Roczkalski/Włodarczak 2002*, 71 nn., tab. 13: 4, 14: 1, 18: 1). The blade (fig. 6: 2; 10: 7) and two flakes (fig. 5: 9, 10; 10: 4, 5) can also be assigned to the mentioned chronological interval. It is possible that both single platform cores can be assigned to the Magdalenian culture (*Biernat et al. 2013*, 13, Pl. III).

There are several artifacts dating back to the Mesolithic in the presented collection set, including cores from Hniezdne (fig. 3: 4; 8: 6) and Šarišské Jastrabie (fig. 4: 5; 9: 5) localities and also a microlithic flake from the second mentioned locality (fig. 4: 7; 9: 8). Analogous findings can be shown from the Mesolithic sites in Slovakia and Poland (*Bárta 1957*, 72, Tabl. XXII: 12-15; *Schild et al. 1975*, 235, Tabl. IX: 1-2). Despite the fact that these findings are the surface ones, without stratigraphic context, it is we can't exclude also another dating. Similar artifacts are for example in the Neolithic Tiszadob culture (*Kaminská 2007*, 239, tab. VI: 15, 18), and also in Late Paleolithic (*Valde-Nowak/Kraszewska 2014*, 14, Fig. 7: 7-8). The proof for Mesolithic settlement in Šarišské Jastrabie site can probably be a microlithic flake with retouch and burin facets on the left edge, which is formed in the type of backed point (fig. 4: 4; 9: 4). From the typological point of view analogies can be find in the Mesolithic (*Kertész et al. 1994*, 60, Taf. III: 5; *Kozłowski 1989*, 59, Pl. 2; *Schild et al. 1975*, 242, tabl. XVI: 26), but also in the Late Paleolithic sites (*Valde-Nowak/Kraszewska 2014*, 28, Fig. 19).

Neolithic character (Bükk culture?) can be represented by a core made of obsidian from the Šarišské Jastrabie site (fig. 3: 8; 8: 10).

It seems that some artifacts can be assigned to the Eneolithic cultures, such as a knife tool from Hniezdne site (fig. 2: 4; 7: 12), a flake from the core side with negatives of blades from Plaveč locality (fig. 4: 10; 9: 10), and possibly also a flake from Ľubotín locality (fig. 5: 2; 9: 16).

Some problematic stone artifacts from Kamienka (fig. 2: 6; 3: 1; 8: 1, 3) and Stará Ľubovňa localities can be assigned to the Early Bronze Age (fig. 2: 5; 7: 13). There are two typical and thick perforators (?) and one flake with fragmentary retouch. All artifacts were made on natural chunks. However, earlier mentioned chronology is not unambiguous. The surface of this „tools" is clearly smoothed and a tiny, fragmentary retouch can indicate natural concretions (pseudotools) made by water transport or present human activity (tillage).

More evident artifacts than the earlier mentioned are artifacts from Litmanová (fig. 1: 8; 7: 9), Stará Ľubovňa-Podsadek (fig 2: 1, 3; 7: 10, 11) and Jarabina (fig. 3: 6; 8: 8) localities, which have close analogies in the Early Bronze Age inventories (*Valde-Nowak 1995-1996*, 39 nn., ryc. 8, 10: c-d; *2000*, 312 nn., ryc. 7: 5, 10: 1, 12: 1-2). It should be mentioned for example a tool from Šarišské Jastrabie locality with bifacial retouch which forms a massive perforator (fig. 4: 3; 9: 3). It has got the best analogies in the Early Bronze Age inventories (*Kopacz 2001*, 172, tabl. XLVIII: 27; *Ondráček/Šebela 1985*; *Valde-Nowak 1988a*, 52, ryc. 8: ł-ł). There are clearly visible artifacts with connections to Orawa type inwentories in the analysed collection of stone materials, what indicates artifacts from Stará Ľubovňa (fig. 1: 1; 7: 1) and Sulín-Malý Sulín (fig. 3: 9; 8: 11) localities (*Valde-Nowak 1986*, 116 n., Abb. 1: 9-11, 2: D).

Most of this collection of stone artifacts was found during the survey research. Despite the way of obtaining earlier described findings it must be stated that collected artifacts do not reflect all chronological and cultural situation in this region. Significant part of finds was mistakenly taken as artifacts and pub-

lished in cited literature, although they are natural rock chunks (see earlier the catalogue and analyze).

It seems that only systematically archaeological research can give convincing data about structure of prehistoric settlement. The research has been conducted in the past (Aksamitka cave), but there are doubts and discussions about these works (about dating, settlement reconstruction etc.). Only archaeological research in the Paleolithic site Stará Ľubovňa – Pod Štokom I was made in the satisfactory way and results from this research indicate settlement from Middle Paleolithic to the Upper and Late Paleolithic and as far as to the Neolithic.

GRAPHS

Graph 1. The category of stone materials (in %): A – pseudoartifacts; B – problematic artifacts; C – prehistoric artifacts; D – Modern Period artifacts.

Graph 2. Raw material of the analyzed collection of stone artifacts: RA – radiolarite; JPP – Kraków Jurassic flint; LSC – limnosilicite; RAf – flysh radiolarite; JP-G – Jurassic flint variety G; OBS – obsidian; A – andesite.

FIGURES

Fig. 1. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1 – Jurassic flint variety G?; 2-8 – radiolarite.

Fig. 2. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-7 – radiolarite.

Fig. 3. A chipped and polished stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-6, 9-11 – radiolarite; 7 – andesite; 8 – obsidian; 12 – Kraków Jurassic flint.

Fig. 4. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-6, 8, 9 – radiolarite; 7 – flysch radiolarite; 10 – limnosilicite; 11 – Kraków Jurrasic flint.

Fig. 5. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-12 – radiolarite.

Fig. 6. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-7, 9 – radiolarite; 8 – patinated silicit (Kraków Jurrasic flint?).

Fig. 7. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1 – Jurrasic flint variety G?; 2-13 – radiolarite.

Fig. 8. A chipped and polished stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-8, 11-13 – radiolarite; 9 – andesite; 10 – obsidian; 14 – Kraków Jurrasic flint.

Fig. 9. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-7, 9, 11-14, 16 – radiolarite; 8 – flysch radiolarite; 10 – limnosilicite; 15 – Kraków Jurrasic flint.

Fig. 10. A chipped stone industry from the Museum in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa. 1-5, 7-16 – radiolarite; 6 – patinated silicit (Kraków Jurrasic flint?).

Fig. 11. Example radiolarite pseudoartefacts in Stará Ľubovňa – Hrad in Stará Ľubovňa collection.

Translated by Maciej Wawrzczak

PhDr. Marián Soják, PhD.
Archeologický ústav SAV
Pracovisko Mlynská 6
SK – 052 01 Spišská Nová Ves
sojak@ta3.sk

Mgr. Maciej Wawrzczak
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
PL – 00 140 Warszawa
m.wawrzczak@interia.pl

SÍDLISKOVÉ OBJEKTY VEKERZUGSKEJ KULTÚRY V POVODÍ LABORCA[1].

ELENA MIROŠŠAYOVÁ

Slovensko, Východoslovenská nížina, doba halštatská mladšia, vekerzugská kultúra, sídliskové objekty, výroba textilu

Slovakia, East Slovak Lowland, late Hallstatt period, Vekerzug culture, settlement features, textile production

The article evaluates the finds from the development-led excavations at the site of Červenica-Hora in Budkovce, Michalovce district, in the central part of the East Slovak Lowland. Two constructionally different features situated next to each other were part of a residential complex where activities related to textile production were concentrated. Feature 1/88 was used as a residence. The function of the smaller object 2/89 has not been clearly identified. The inventory of finds is comparable with the Vekerzug culture. Chronologically sensitive metal artifacts are absent in the features. Dating is based on the pottery types, clay seals and feature 2/89 of the so-called yurt-type with a central column. Analogous finds on the territory of the Vekerzug culture belong to the time frame of stage HD, or HD1/HD2-HD2-3, i. e. to 600 BC to the beginning of the 5th century BC.

Stav archeologického výskumu osídlenia Východoslovenskej nížiny neposkytuje dostatok informácií pre rekonštrukciu štruktúry osád a materiálnej kultúry tunajších obyvateľov v dobe halštatskej. Topografia evidovaných nálezísk v povodí Laborca naznačuje, že život obyvateľov čiastočne pokračoval v sídelných areáloch neskorej doby bronzovej. Nové osady v centrálnej časti a na severnom okraji Východoslovenskej nížiny sú zakladané na polohách, ktoré neboli bezprostredne ohrozované vodou riečnych tokov. Pri dolnom toku Laborca boli využívané polohy na pieskových dunách. Malý sklon územia a nedostatočná kapacita riečnych korýt boli príčinou vzniku záplav. Súčasné hydrologické pomery sú výsledkom vodohospodárskych úprav. Ťažiskom príspevku je analýza a vyhodnotenie nálezového súboru z dvoch sídliskových objektov z Budkoviec, okr. Michalovce.

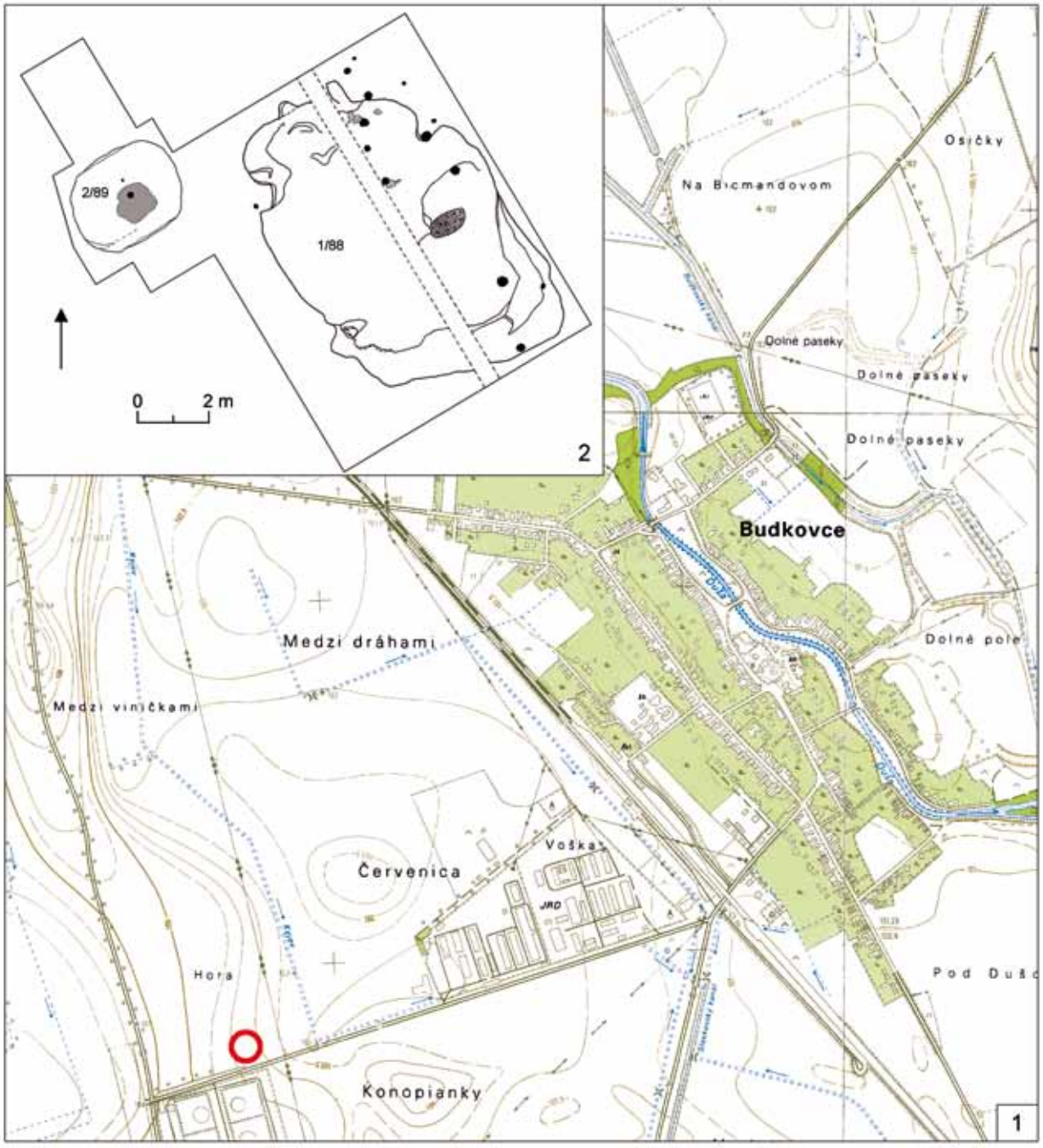
Prírodné prostredie

Obec Budkovce je situovaná v centrálnej časti Východoslovenskej nížiny na západnom nánosovom vale rieky Laborec. Skúmaná poloha Červenica-Hora leží juhozápadne od intravilánu (obr. 1) na poľnohospodársky obrábanej pôde (výsek mapy 1:25000, 38-322 Budkovce). Povrch katastra obce a okolia s nadmorskou výškou 103-105 m je fluviálna rovina s nivnými pôdami, ktoré sa bonitou radia k produkčným typom. Ornica je ílovito-hlinitá alebo hlinitá. Dnešná krajina má oráčinovo-lúčny charakter (*Atlas 1980*, 75, 76, 103). Intravilánom obce preteká umelo upravený potok Duša, pravostranný prítok Laborca.

História osídlenia obce

Prírodné prostredie vytváralo dobré podmienky pre zakladanie osád od praveku. Povrchovou prospekciou je v katastri obce verifikované polykultúrne osídlenie (*Gačková 2004a*, 267, 268 – tam je uvedená ďalšia literatúra). Severovýchodne od obce na polohe Hurka II sú stopy osídlenia v neolite a eneolite. Juhozápadne na polohe Kyjov sa našli pamiatky eneolitickej osady badenskej kultúry (*Gačková 1988*, 48). Málo výrazný keramický materiál z doby halštatskej sa uvádza na polohách Hurka I a II (*Budinský-Krička 1983*, 58). Intenzívne osídlenie v dobe rímskej dokladajú pamiatky na polohe Galamboška, Hurka a v západnej časti Budkoviec .

[1] *Príspevok je súčasťou riešenia projektu Agentúry VEGA č. 2/0084/18.*

Obr. 1. Budkovce, okr. Michalovce, poloha Červenica – Hora. 1 - lokalizácia záchranného výskumu, 2 – preskúmaná plocha.

Osídlenie katastra v stredoveku je doložené keramikou z 9.-10. storočia na polohe Hurka I a II, na polohe Vicmandova hura (Hájisko) z 11.-12. storočia a na polohe Cintorín z 11.-13. storočia. V intraviláne obce bola pri budove rímsko-katolíckej fary a „Starého kaštieľa" nájdená keramika z 13.-14. storočia. Prvá písomná zmienka o samotnej obci je z roku 1314 (*Uličný 2001*, 82). Na vyššie uvedených polohách sa archeologický výskum nerealizoval.

Sídlisko z doby halštatskej na polohe Červenica –Hora bolo objavené v roku 1987, keď pri meliračných prácach boli porušené archeologické situácie. Pracovníčka Zemplínskeho múzea v Michalovciach, PhDr. Lýdia Gačková, si v teréne overila situáciu a zachránila nálezy z porušených objektov (*Gačková 1988*, 48). V roku 1988 pristúpil Archeologický ústav SAV v spolupráci so Zemplínskym múzeom ku krátkodobému záchranno-zisťovaciemu výskumu, ktorý pokračoval v roku 1989 (*Miroššayová/Gačková 1990; Miroššayová 1991*). Výskum sa sústredil na sle-

dovanie línie melioračnej ryhy, v ktorej situácia zistená v roku 1987 indikovala archeologické objekty. Odkrývanie sa začalo zisťovacou sondou (1 x 6 m), ktorá sa postupne rozširovala. Na preskúmanej ploche približne 90 m² boli zachytené pôdorysy dvoch sídliskových objektov.

Povrchová vrstva ornice s hrúbkou cca 0,35 m mala sivohnedé sfarbenie. Kultúrna vrstva na sledovanej ploche začínala v hĺbke 0,35-0,45 m. Od ornice sa odlišovala tmavo sfarbenou hlinou hrudkovitej drobivej štruktúry.

Popis objektov:

Objekt 1/88

(tab. III, A) mal nepravidelný obdĺžnikový pôdorys s rozmermi 8,50 x 6,30 m s orientáciou dlhšej osi SZ-JV. Maximálne zahĺbenie rovného dna vnútorného priestoru bolo od dnešného povrchu vo východnej časti cca 1,60 m, v západnej 1 m. Na severnom a južnom okraji mal objekt stupňovitú úpravu. Súčasťou objektu bolo jednoduché oválne ohnisko. Jeho horná úroveň začínala v hĺbke 1,16 m. Vrstva popolovitej hliny premiešanej s uhlíkmi na ploche ohniska 0,54 x 1 m mala hrúbku cca 40 cm (tab. III, A: 13). Okolo ohniska sa koncentrovali prepálené zvieracie kosti. Mimo interiéru pri juhozápadnom okraji zahĺbenia ležala kompletná lebka koňa (tab. III, A 12). V severovýchodnej časti objektu sa na úrovni tmavej výplne (hĺ. 0,40 m) črtali oválne plochy popolovitej hliny s uhlíkmi obrysom pripomínajúce kolové jamy s priemerom 10-26 cm, ktoré sa na dne objektu nezachytili (tab. III, A1-4). Použitie dreva v nadzemnej konštrukcii objektu signalizuje sieť jamiek s priemerom 9-24 cm v severovýchodnej a východnej časti (tab. III, A 5-10). Malá jamka bola na západnom okraji (tab. III, A 11). Tmavá sivočierna hlina vo výplni objektu bola premiešaná s uhlíkmi, zlomkami mazanice, menšími prepálenými kameňmi (z konštrukcie ohniska?) a ostatnými nálezmi, ktoré sa koncentrovali v hĺbke 0,60-0,80 m.

Objekt 2/89

(tab. VII) s oválnym pôdorysom vnútorného priestoru s rozmermi 2,60 x 3,20 m mal rovné dno zahĺbené do podložia 0,10 m. Nosný stĺp (kolová jama č. 1 - pr. 0,20 m, hĺ. 0,15 m) stál v miernej priehlbine v centre objektu. Malá jamka (kolová jama č. 2; pr. 7 cm, hĺ. 5 cm) mimo priehlbiny patrila podpornému stĺpiku. Čiernohnedá hlina výplne obsahovala drobné zlomky mazanice a uhlíky s koncentráciou pri severnom a severozápadnom okraji. Objekt 2/89 bol situovaný približne 2 m severozápadne od objektu 1/88.

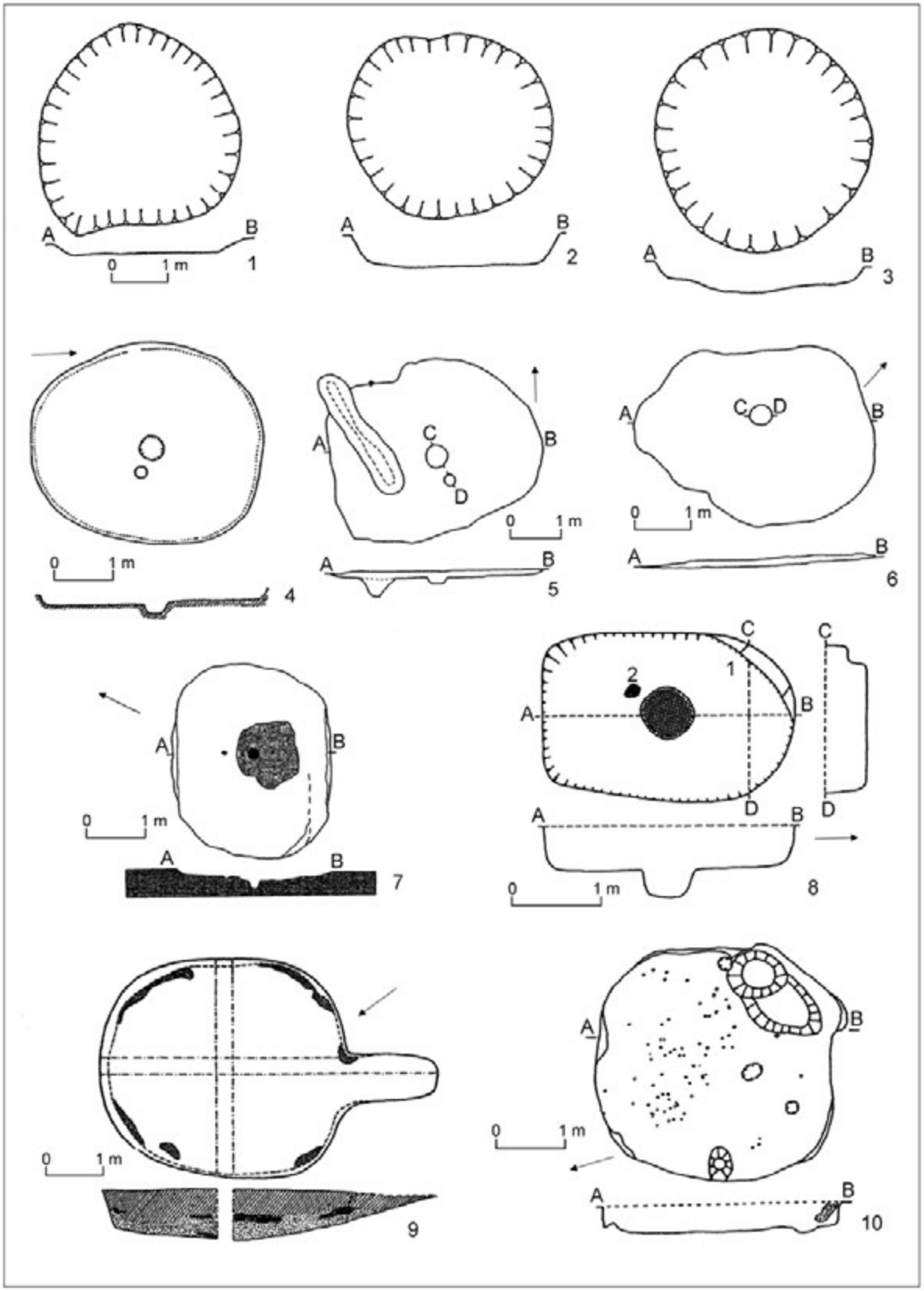
VYHODNOTENIE SÍDLISKOVÝCH OBJEKTOV

V Budkovciach sa podarilo zachytiť polohu dvoch pravdepodobne súčasne existujúcich stavieb.

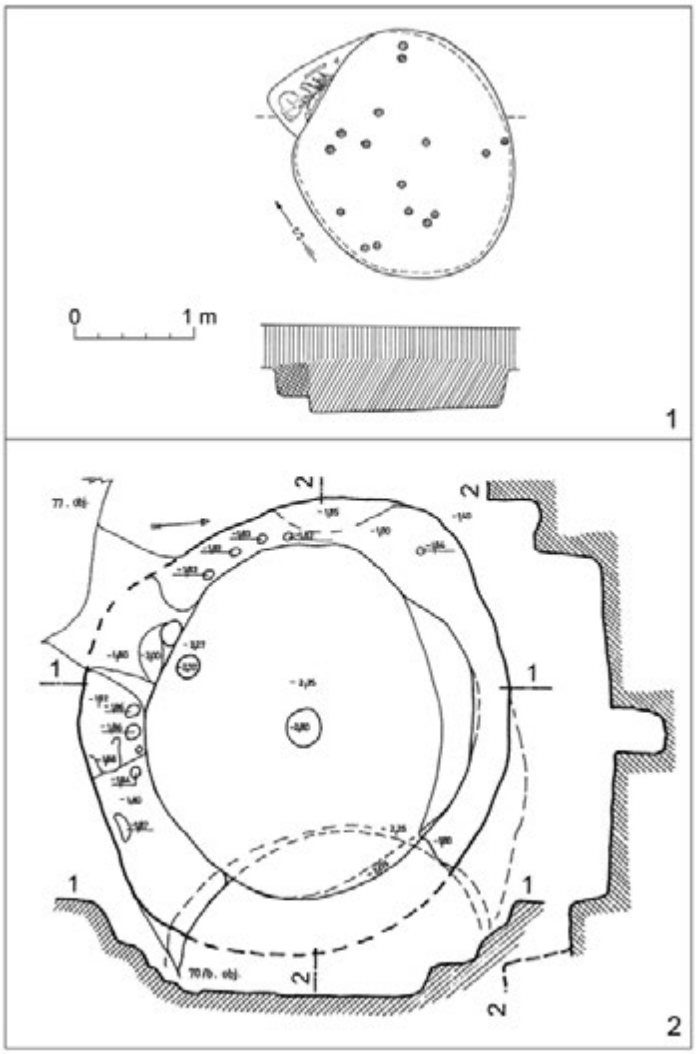
Objekt 1/88 z Budkoviec zastupuje typ polozahĺbeného obydlia s nepravidelným obdĺžnikovým pôdorysom. K analogickému typu môžeme na Východoslovenskej nížine priradiť čiastočne zachovaný zahĺbený objekt 18a/94 z Ižkoviec, poloha Predná hora II porušený ryhou plynovodu (*Miroššayová 2003*, 146, obr. 2, 3, 6). Podobné polozahĺbené príbytky so štvorhranným alebo oválnym pôdorysom sú rozšírené v časovo a kultúrne porovnateľnom prostredí centrálneho Potisia (*Cseh 2006*, 27, Fig. 4; *Czifra 2006*, Abb. 2: 1; 3: 1-3; *Scholtz 2010*, 83, Pl. 4: 3; 6). Severne od Tisy sa vyskytujú na teritóriu kuštanovickej skupiny na Zakarpatskej Ukrajine (sídlisko Mali Hejivci - *Popovič 2006*, Rys. 1: 2; 3; 4). Zvyšky ohniska odkryté vo východnej časti objektu 1/88 v Budkovciach nevykazovali stopy po konštrukčných prvkoch pece. Prítomnosť pece v interiéri príbytkov je doložená napríklad na sídlisku kuštanovickej skupiny Mali Hejivci. Poloha pece umiestnenej približne v centre interiéru polozahĺbeného štvorhranného príbytku sa dala identifikovať podľa kumulácie mazanice z deštruovanej kupoly (*Popovič 2006*, 22, Rys. 1: 1). V Budkovciach boli amorfné zlomky mazanice rozptýlené vo výplni objektu 1/88 a v kultúrnej vrstve nad ním (Tab. XIII). Zlomky nemali rovnaký charakter. V hline sú stopy organických prímesí a odtlačkov stebiel, osín, semien a prútov. Otázka, či zlomky mazanice s troskovitou vrstvou pochádzajú z kupoly pece zostáva otvorená (tab. XIII: 2). Zlomky s odtlačkom prútov s bielym náterom na uhladenej vonkajšej strane sú z konštrukcie stien (tab. XIII: 1, 3, 4, 8). Nadzemná konštrukcia príbytku 1/88 a tvar strechy sa nedá spoľahlivo rekonštruovať. Zachované kolové jamy sa koncentrujú vo východnej časti objektu. Podľa ich veľkosti predpokladám, že niesli ľahšiu strešnú konštrukciu.

Inú formu objektu v Budkovciach zastupuje ***objekt 2/89***. Plytkým zahĺbením do podložia a centrálnym stĺpom s podporným kolíkom (tab. VII A) je blízky objektom tzv. jurtového typu.

Geografickým rozšírením a kultúrno chronologickým kontextom kruhových objektov sa zaoberali viacerí bádatelia. Novšie M. Kashuba a O. Levitski sledovali ich výskyt v stupni HB – HC v širokom páse južne a východne od Karpát cez lesostepnú oblasť až po pravý breh Dnepra. Ich pôvod nespájajú s východoeurópskym skýtskym prostredím, ale hľadajú ho v karpatsko-naddunajskom priestore v stupni HA, odkiaľ sa rozšírili na východ. Vo včasnoskýtskom období sa k spoločenstvám lesostepi

Obr. 2. Pôdorysy kruhových stavieb z územia Slovenska. 1-3 – Chotín, okr. Komárno (Romsauer 1998); 4 – Bajč, okr. Komárno (Točík 1964); 5, 6 – Stránska, okr. Rimavská Sobota (Rusnák 2007); 7 – Budkovce, okr. Michalovce; 8 – Čaka, okr. Levice (Vladár 1962); 9 – Dvory nad Žitavou, okr. Nové Zámky (Paulík 1957); 10 – Veľký Cetín, okr. Nitra (Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994).

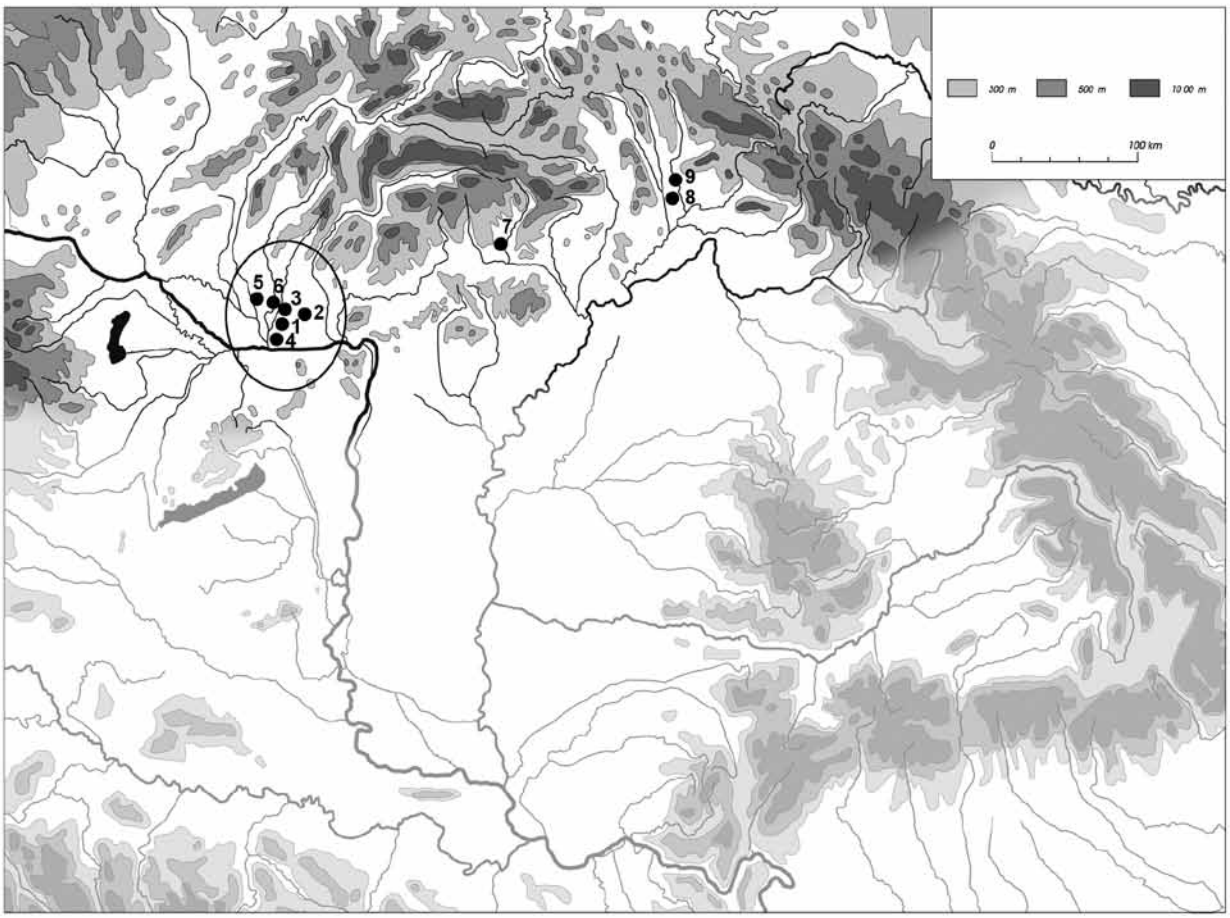
Obr. 3. Kruhové objekty z mladšej doby bronzovej. 1 – Borša, okr. Trebišov (Gašaj/Olexa 1979); 2 - Köröm-Kápolna-domb (Ungarn - Hellebrandt 2015).

dostali prostredníctvom basarabského komplexu (*2012*, 574, 576, Fig. 1, 2; *2013*, Fig. 6: A). V strednom Podnestrí kruhové objekty tzv. jurtového typu na včasnoskýtskych sídliskách podrobne zhodnotila G. I. Smirnova. K podielu Skýtov na ich rozšírení na teritórium západopodolskej skupiny sa vyjadruje opatrne (*2004*, 425n. - tam uvedená ďalšia literatúra).

V Karpatskej kotline na prítomnosť kruhových stavieb poukázal v kontexte s ich nálezmi na sídliskách vekerzugskej kultúry Slovenska P. Romsauer (*1998*, 632). Zo starších kruhových objektov s pôdorysom porovnateľným s objektami vekerzugskej kultúry je k Budkovciam územne najbližšie zahĺbený kruhový objekt (185 x 220 cm) gávskej kultúry so sústavou malých kolových jamiek z Borše na juhu Východoslovenskej nížiny (*Gašaj/Olexa 1979*, 247n., obr. 1) a objekty gávskej kultúry s centrálnym stĺpom z Köröm, poloha Kápolna domb v údolí rieky Slanej v severovýchodnom Maďarsku, datované do mladšej až začiatku neskorej doby bronzovej (*Hellebrandt 2015*, 211, Abb. 3-6) Uvádzané analógie datované do mladšej doby bronzovej sú zahĺbené hlbšie (obr. 3: 1, 2). Prítomnosť starších kruhových stavieb pôvodného obyvateľstva na teritóriu kam v mladšej dobe halštatskej zasiahla vekerzugská kultúra nerieši otázku, či mladšie zo stupňa HD s nálezmi vekerzugskej kultúry noví obyvatelia prebrali od domáceho obyvateľstva alebo si ich prinášajú z Podnestria. Chýba nám dostatok podkladov o ich prepojení.

Kruhové stavby z doby halštatskej z územia Slovenska sa konštrukčne dajú rozdeliť na dva základné typy – typ s centrálnym stĺpom a typ bez stĺpu (obr. 2). V rámci uvedených typov existuje viac variantov, ktoré súviseli s typom nadzemnej konštrukcie a spôsobom využitia interiéru. Pôdorys nemusí mať vždy tvar pravidelného kruhu ako napríklad objekty z Chotína (*Romsauer 1998*, Abb. 2: 2, 3), ale objavujú sa objekty s nepravidelným kruhovým alebo oválnym pôdorysom (obr. 2: 5-8). Dná objektov sú rovné udupané alebo vymazané.

V severokarpatskom priestore sa plytko zahĺbené kruhové objekty na území Slovenska geograficky identifikujú s prostredím zásahu vekerzugskej kultúry. Najväčšiu koncentráciu zaznamenávame v povodí Nitry, dolných tokov Váhu a Žitavy (obr. 4). Ojedinelé sú z údolia Slanej. V obci Stránska, okr. Rimavská Sobota na polohe Kraliny situovanej na terasovitej vyvýšenine nad potokom Kaloša bolo zistené polykultúrne osídlenie. Do mladšej doby halštatskej – stupeň HD patria štyri sídliskové objekty. Z nich dva (objekty 9/04, 24/04) patria k typu kruhových stavieb s centrálnym stĺpom (*Rusnák 2007*, tab. II: 1; III: 1). Postup nositeľov vekerzugskej kultúry údolím Slanej na sever podopierajú nálezy skýtskeho charakteru z mohyly na polohe Halomszer vo Včelinciach, vzdialených od Stránskej cca 2,65 km. Existenciu bohatého skýtskeho hrobu s koňmi z Rimavských Janoviec, okr. Rimavská Sobota, ktorý sa spomína v staršej literatúre, sa napriek opakovaným prieskumom nedarí verifikovať (*Furmánek/Marková 2008*, 78, 79, tam staršia literatúra). Osada v Stránskej bola v dobe halštatskej súčasťou sídliskovej štruktúry, ktorá sa po príchode východných jazdeckých skupín sformovala v severovýchodnom Maďarsku v povodí rieky Slanej – dôležitej spojnice s Potisím.

Obr. 4. Topografia kruhových stavieb v severokarpatskom priestore. 1 – Bajč; 2 – Čaka; 3 – Dvory nad Žitavou; 4 – Chotín; 5 – Šaľa; 6 - Veľký Cetín; 7 – Stránska; 8 – Budkovce; 9 – Michalovce (?).

Osada v Budkovciach patrila v dobe halštatskej do sídliskovej siete Východoslovenskej nížiny, ktorej územie bolo kultúrne úzko prepojené s priľahlým územím severovýchodného Maďarska. Na sídliskách, ktoré sa koncentrujú na ľavobreží stredného toku Tisy (*Scholtz 2010*, 83) nachádzame územne a časovo najbližšie analógie k objektu 2/89 z Budkoviec. Z priľahlého územia Zakarpatskej Ukrajiny osídleného obyvateľstvom kuštanovickej skupiny sa v dostupnej literatúre kruhové stavby neuvádzajú.

Na niektorých sídliskách juhozápadného Slovenska (Chotín – *Romsauer 1978*, 207; Veľký Cetín - *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*, 189) a severovýchodného Maďarska (Szolnok – *Cseh 2001*, 86), kde bola preskúmaná väčšia plocha, sa kruhové stavby objavujú spoločne so štvoruholníkovými. V Budkovciach sa podarilo zachytiť vzájomnú pozíciu dvoch rozdielnych foriem situovaných blízko seba (obr. 1: 2). Objekty sa odlišujú veľkosťou vnútorného priestoru a prítomnosťou ohniska. Kruhová stavba – objekt 2/89 z Budkoviec patrí k typu s centrálnym stĺpom (obr. 2: 7). Na území Slovenska mali analogickú konštrukciu stavby na sídlisku v Bajči (*Točík 1964*, 60, 61, obr. 70), v Čake (*Vladár 1962*, obr. 1) a v Stránskej (objekty 9/04, 24/04 – *Rusnák 2007*, tab. 2: 1; 3: 1), ale poznáme ich aj z iných sídlisk vekerzugkej kultúry Potisia (napríklad Tiszalök – Prison, obj. 282/02; Máriapócs – Sandmine, obj. 4 - *Scholtz 2010*, 83, Pl. 5: 1a-d, 3a, b).

Funkčná interpretácia kruhových stavieb je nejednotná. Uvažuje sa o nich ako o sezónnych stavbách (*Točík 1964*, 15), obytných, hospodárskych alebo kultových objektoch. Okrem objektu vo Veľkom Cetíne (*Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*, 182) sú všetky kruhové stavby z územia Slovenska bez ohniska. Podobná situácia bola aj na sídliskách v Potisí a v strednom Podnestrí (*Smirnova 2004*, 425, ris. 7). Výnimočne bola súčasťou interiéru zásobná jama. Príkladom je objekt 282 zo severovýchodného Maďarska vTiszalök - Prison s centrálnym stĺpom (*Scholtz 2006*, 54, Fig. 2: 1-4).

Pre interpretáciu funkcie objektov z Budkoviec si zaslúži pozornosť počet nájdených praslenov nájdených prevažne v zlomkoch. Vo výplni kruhovej stavby sa ich našlo sedem (tab. VII: 1-3, 5-8),

vo výplni susedného objektu 1/88 štrnásť (tab. V: 1, 4-15) a vo vrstve nad ňou trinásť (tab. IX: 1-5, 7-14). Nálezy praslenov sú známe aj z výplne iných kruhových stavieb. Z celkového počtu 14 publikovaných kruhových stavieb z územia Slovenska sa prasleny uvádzajú v siedmich. S výnimkou objektu 24/04 zo Stránskej, kde ich bolo sedem (*Rusnák 2007*, tab. III : 2-6, 8, 9) sa počet pohybuje od jedného po štyri (Dvory nad Žitavou: 4 - *Paulík 1957*, Tab. II; Bajč – Vlkanovo: obj. 3 – 2, obj. 5 – 1 - *Točík 1964*, tab. XXXV: 10, 13; XXXVI: 14; Stránska: obj. 9/04 – 4; obj. 24/04 – 7 - Veľký Cetín: obj. 7 – 1 - *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay* 1994, obr. 18:19). Tkáčske závažia sa vo výplni objektov v Budkovciach nenašli. Kumulácia praslenov signalizuje, že v objektoch boli pravdepodobne sústredené činnosti spojené s výrobou textilu. Tento predpoklad podporuje aj prítomnosť predmetov využívaných pri výrobe odevov. Patrí k nim bronzová ihla a zlomky dvoch hlinených pečatidiel (tab. IV: 5, 11, 13) v objekte 1/88. Väčšie ploché pečatidlo s motívom svastiky (tab. IV: 13) zaradila J. Kisfaludi do skupiny nástrojov, ktoré slúžili na zdobenie textilu. Malé cylindrické pečatidlá, z akého sa zachoval zlomok (tab. IV: 11), sa podľa nej používali pravdepodobne na zdobenie tela (*1997*, 78, 80). Medzi nástroje používané pri výrobe odevov (prípadne obuvi) z kože alebo kožušín môžeme zaradiť železné hroty a šidlo (tab. IV: 1, 2, 4, 15; VII: 11, 12).

K pozoruhodným nálezom v Budkovciach patrí kompletná konská lebka[2] na juhozápadnom okraji objektu 1/88 (tab. III: A12; XVI: 5). V staršej dobe halštatskej sa celé lebky koní alebo ich časti objavujú v hroboch ako symbol narastajúcej úlohy koňa. Zvyk je rozšírený v závere popolnicových polí a vo včasnohalštatskom období (podrobnejšie k problematike pozri *Kmeťová/Stegmann-Rajtár 2015* s uvedenou literatúrou). Výskyt konských lebiek na sídliskách je v dobe halštatskej skôr výnimkou. Nález Bratislavy-Devína v sídliskovom objekte 2/1969 je novšie interpretovaný skôr ako žiarový hrob pôvodne zapustený do plášťa staršej mohyly a datovaný na začiatok staršej doby halštatskej do 8. storočia pred Kr. *(l. c.* 74, 81). Konským lebkám je pripisovaná magická apotropájna funkcia (l. c., 85). To by mohol byť dôvod umiestnenia konskej lebky v blízkosti predpokladaného vstupu do príbytku 1/88 v Budkovciach.

NÁLEZOVÝ INVENTÁR

Z výplne objektov a kultúrnej vrstvy nad nimi pochádza bohatý súbor zlomkov keramického riadu, drobné keramické predmety, mazanica, kovová, kostená a kamenná industria, zvieracie kosti.

Keramický inventár

Keramika vyrobená v ruke

V Budkovciach, rovnako ako na iných sídliskách z doby halštatskej v Potisí, má keramika vyrobená v ruke výraznú prevahu. Na základe zlomkov sa podarilo morfologicky identifikovať základné tvary úžitkového riadu.

Vázy

Zo zachovaných zlomkov sa nepodarilo rekonštruovať celý tvar vázy. Povrch jednej skupiny zlomkov je vyhladený sivočiernej farby so svetlohnedou vnútornou stenou. Druhú skupinu reprezentujú zlomky obojstranne svetlohnedej farby (tab. VI: 6). Nádoby boli kvalitne vypálené a hlina obsahovala prímes kúskov šamotu a jemný piesok. Výzdoba váz je plastická, výnimočne maľovaná.

Stopy červenej maľby na svetlohnedom podklade sa zachovali na zlomku z tela vázy (tab. XIV: 4). Na zlomku hrdla je kombinovaná sivočiernym pásom na okraji (tab. IV: 12). Maľovaná keramika z Budkoviec je prvým nálezom na Východoslovenskej nížine. Z juhovýchodného Slovenska bola doteraz známa iba zo sídlisk Košickej kotliny. Na nájdených fragmentoch je čierna maľba aplikovaná na červenohnedom podklade (Čečejovce, Šebastovce). Červená na svetlohnedom podklade ako na fragmentoch z Budkoviec je zriedkavá (zlomok z Veľkej jasovskej jaskyne v Jasove). Predpokladá sa, že maľovaná keramika v Košickej kotline je miestnej produkcie ako výsledok kontaktov so západokarpatským kultúrnym prostredím (*Miroššayová 2013*, 179, 182, Obr. 2: 3-7; 3: 2, 5).

Zlomok vydutia s plastickým výčnelkom s čiernym povrchom a sivohnedým vnútrom je z vázy s dvojkónickou alebo esovitou profiláciou, ktoré boli vo vekerzugskej kultúre hojne rozšírené na sídliskách aj pohrebiskách (tab. XIV: 8).

Plastická výzdoba v podobe trojice vertikálnych rebier na vydutí malej vázy s výrazným odsadením tela (tab. XIV: 2) má blízku analógiu v náleze zo sídliskovej jamy na polohe Seregmeš v Michalovciach (*Miroššayová 2006*, 197, Obr. 4: 7). Výzdobný motív vertikálnych rebier sa v Potisí objavuje v rôz-

[2] *Určenie prof. MVDr. Viera Rajtová, DrSc.*

nych modifikáciách na keramike gávskej kultúry od mladšej doby bronzovej (*Kemenczei 1984*, Taf. CXXIX: 3, 5; *Pastor 1958*, 317, Obr. 5) a prežíva do doby halštatskej (*Gálantha 1986*, 329, Pl. 3: 6).

Zlomok sivej farby z ostreného materiálu je zdobený šikmými plytkými kanelúrami situovanými na pleciach nádoby (tab. XIV: 6). Analogický motív bol použitý na keramike z časovo porovnateľných sídlisk stupňa HD v severovýchodnom Maďarsku (Mezőkövesd-Mocsolyás, objekt 164 - *Kalicz/Koós 1998*, Abb. 3: 13) a v Košickej kotline (Čečejovce-Gemerské, objekt 17/80 - *Miroššayová 1994*, tab. VIII: 17). V Karpatskej kotline boli šikmé kanelúry usporiadané do trojuholníka aplikované na rôznych formách nádob kultúr popolnicových polí (HB) a výskyt motívu v dobe halštatskej pokračuje. Napríklad na pohrebisku v Nových Zámkoch, ktoré ležalo v kontaktnej zóne s vekerzugskou kultúrou, je motív aplikovaný na pleciach mís s kužeľovitým hrdlom a na vázach (*Stegmann-Rajtár 2009*, 76, Tab. I: 7; II: 3;V: 2, XII: 8; XV: 3). Rovnaká situácia je v severnom Potisí. Tu sa ryté modifikácie trojuholníkového motívu objavujú aj na iných formách. Na teritóriu kuštanovickej skupiny je na mise s vyhnutým okrajom zo sídliska Mali Hejivci a na vázach z mohyly 1 v Mukačeve a mohyly 8 v Kuštanovici (*Popovič 2006*, Rys. 4: 1; 18: 1; 22: 2). V severovýchodnej skupine vekerzugskej kultúry je na okraji mís zo sídlisk Nižný Hrabovec, okr. Vranov nad Topľou (*Kotorová-Jenčová 2003*, Tab. I: 29), Tiszalök - Börtön (*Scholtz 2006*, Fig. 5: 8) a na šálkach z pohrebiska Alsótelekes-Dolinka (*Patay/Kiss 2001-2002*, Abb. 23: 5, 7).

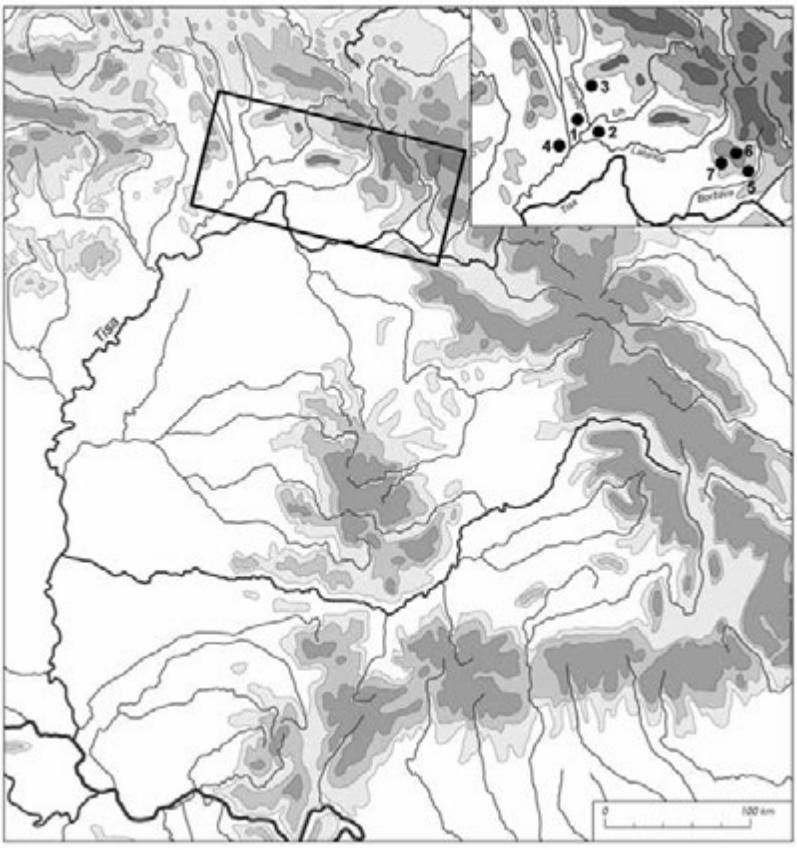
Zvláštnu úpravu mala váza so sivým pásom pod okrajom a sivočiernym náterom vydutia (tab. XIV: 3). Tvar sa nedá s istotou rekonštruovať, pravdepodobne mal sudovitú profiláciu. Kvalitou vyhotovenia a úpravou povrchu sa radí medzi vázy.

Hrnce

Variabilita sa prejavuje na profilácii hrncov. Zastúpené sú súdkovité tvary so zatiahnutým (tab. XV: 1-4, 6) alebo slabo prehnutým okrajom (tab. I: 1; VI: 8; XV: 5, 7), kónické tvary (tab. I: 5; VI: 9, 10) a zvláštna forma s vyhnutým okrajom (tab. VI: 2). Štruktúra použitej hliny je zrnitá s prímesou piesku a kúskov šamotu v rozličnom pomere. V prípade vyššieho obsahu šamotu je viditeľný na povrchu a materiál sa drobí (tab. XV: 3). Povrch hrncov bol upravovaný náterom (tab. XV: 5) alebo uhládzaním (tab. XV: 1, 2, 6). V jednom prípade mal hrniec zdrsnené vydutie a uhladený pás medzi okrajom a plastickou páskou (tab. XV: 7). Hrnce sú zdobené plastickou pretláčanou páskou, plastickými výčnelkami umiestnenými pod okrajom samostatne a v kombinácii s pretláčanou páskou alebo jamkami (tab. I: 1, 5; VI: 8, 9; VIII: 7; XV). Do skupiny hrncov patrí zlomok s masívnym uchom nasadeným na vydutie svetlohnedej farby (tab. XIV: 7). Úpravu povrchu a štruktúru materiálu má zhodnú s vázami. Časovo porovnateľné hrnce s uchom sú súčasťou úžitkového riadu kuštanovickej skupiny a vekerzugskej kultúry.

Misy

V Budkovciach sú frekventované nezdobené formy mís so zatiahnutým okrajom so zaoblenou alebo zalomenou vonkajšou stranou (tab. I: 4, 8; III: 2, 4; VIII: 1, 4). Druhou formou sú kónické misy s mierne zaobleným vydutím a okrajom na vnútornej strane zosilneným, po obvode rovným (tab. III: 6;

Obr. 5. Nálezy misiek s rytou výzdobou z územia severne od Tisy.

VIII: 3, 5) alebo šikmo zrezaným (tab. III: 3). Fragment s okružnou pretláčanou páskou pod okrajom je z kónicky roztvorenej misy (tab. VIII: 6). Okrem výzdoby charakteristickej pre hrnce, misku s nimi spája rovnaký zrnitý materiál a úprava povrchu svetlohnedej farby. Analogická forma misky je napríklad zo sídliska Mezőkövesd-Mocsolyás (*Kalicz/Koós 1998*, Abb. 10: 17).

Ojedinelým exemplárom v Budkovciach je kónická misa so slabo prehnutým okrajom, na ktorom boli pravdepodobne jazykovité výbežky. Vonkajšia stena je svetlohnedá, vnútro sivohnedé. Okraj zdobí súvislý pás dvojitých rýh usporiadaných do trojuholníkov, vnútornú stenu krížový motív (tab. X). Podľa zvyškov rytého krížového motívu na ďalších zlomkoch usudzujeme, že sa minimálne trikrát opakoval a nezasahoval na dno (tab. X: 1a). Tvary kónických mís so štyrmi jazykovitými výčnelkami na okraji majú v dobe halštatskej početné paralely v geograficky blízkom i vzdialenom okolí. Neobvyklá je rytá výzdoba vnútornej steny a okraja. Severne od Tisy je málopočetná skupina časovo porovnateľných mís zastúpená ojedinelými exemplármi na Východoslovenskej nížine v povodí Laborca a v mohylách kuštanovickej skupiny medzi riekami Latorica a Boržava na Zakarpatskej Ukrajine (obr. 5). Koncepcia výzdoby sledovaných mís nie je šablónovitá. Ryté motívy a kvalita vyhotovenia je rozdielna. Spoločným znakom sú modifikácie rytého trojuholníka, všeobecne chápané ako štylizovaný symbol ženskej postavy (*Eibner 1997*, 129). Spôsob výzdoby mís nevychádza z domáceho severopotiského prostredia. Rytá výzdoba na mise zo žiarového hrobu 1/85 v Zemplíne datovaného do stupňa HC, podobná vlešťovaným motívom na miskách východohalštatského okruhu je výsledkom kultúrneho vplyvu prenikajúceho do Potisia. Mladšie nálezy mís datované do záveru stupňa HC a stupňa HD z hrobu 2 z Michaloviec, sídliskových objektov z Ižkoviec a Budkoviec majú podobný tvar a úpravu povrchu svetlohnedej alebo sivej farby. Rozdielnu úpravu má zlomok misky z objektu 2/94 z Ižkoviec so starostlivo vyhladenou vonkajšou stenou hnedej farby kožovitého vzhľadu. Vnútorná stena je čierna so stopami tuhovania. (Za možnosť sledovania nepublikovaných nálezov ďakujem doc. PhDr. Ľubomíre Kaminskej, DrSc.). Pôvod výzdoby vyhnutého okraja a vnútorných stien misiek môže vychádzať z juhovýchodu z kultúrneho prostredia basarabskej kultúry a časovo následnej skupiny Ferigile (podrobnejšia analýza misiek – pozri *Miroššayová 2014*).

Šálky

Podľa zlomkov nájdených na preskúmanej ploche v Budkovciach sa dal určiť typ šálky so zalomeným nízko položeným vydutím tmavosivej farby s uchom vytiahnutým nad okraj (tab. VI: 5) a typ so slabo vyhnutým okrajom a zaobleným vydutím svetlohnedej (tab. VIII: 8) alebo čiernej farby (tab. I: 6). Šálky sú vyrobené z hliny s prímesou jemného piesku a drobných kúskov šamotu. Analógie k šálkam z Budkoviec poznáme zo sídliska v Ižkovciach (*Miroššayová 2003*, Tab. 4: 10; 5: 11). Varianty podobných jednoduchých šálok sú obľúbené u nositeľov kuštanovickej skupiny (*Popovič 2006*, rys. 14: 5, 6,11; 17: 2, 3, 7; 27: 7) a vekerzugskej kultúry. Ako príklad slúžia ich nálezy z hrobov z územia severovýchodnej skupiny z pohrebísk v Alsótelekes – Dolinka (*Patay/Kiss 2001-2002*, Abb. 23: 1, 5, 6) a Ždane (*Miroššayová 2015*, obr. 11: 2-7; 9). K inému typu patrí malý sivočierny zlomok s plytkými žliabkami a zvyškom výčnelku (tab. XIV: 1) zo zrnitého materiálu ostreného pieskom, kvalitne vypálený. Podľa profilácie vydutia a výzdoby patrí do skupiny v ruke robených šálok zdobených žliabkami. Varianty šálok často s rohatými výčnelkami na ohybe ucha sú v Potisí rozšírené na pohrebiskách vekerzugskej kultúry (*Kemenczei 2007*, Abb. 2: 2, 4-7; 3: 18).

Zlomok páskového ucha s jedným zachovaným rohatým výčnelkom z vrstvy (tab. I: 14) a zlomok druhého s odlomenými výčnelkami z výplne objektu 1 (tab. III: 5) sú zo šálok čiernej farby. Jednoduchý tvar výčnelku má analógie v sídliskovom súbore z Ostrovian a Zádielu na území Košickej kotliny (*Miroššayová 1999*, Taf. 3: 2; 2013, Obr. 2: 2). Ak neberieme do úvahy reziduá rohatých výčnelkov na džbánku z časovo mladšieho sídliska v Stretavke (*Miroššayová 1999*, Taf. 3: 7), na Východoslovenskej nížine sú ich nálezy zatiaľ iba z Budkoviec. Severne od Tisy na teritóriu kuštanovickej skupiny sú rozšírené šálky s jedným výčnelkom na ohybe vysoko vytiahnutého ucha (*Popovič 2006*, Rys. 21: 1-3). Prítomnosť šálok s dvoma výčnelkami nie je známa.

V Karpatskej kotline sa dvojice rohatých výčnelkov na uchách šálok vyznačujú veľkou variabilitou, časovým rozpätím a rôznorodým kultúrnym kontextom ich výskytu (*Tankó 2005*, Fig. 2; 3). Pre ich bližšiu chronologickú klasifikáciu je okrem nálezového kontextu dôležitá forma šálky. Varianty v ruke robených šálok s rohatými výčnelkami nájdené na pohrebiskách vekerzugskej kultúry v Potisí[3] vyčlenil K. Tankó ako typ Vekerzug a datuje ho do HD2-3 (*2005*, 155n, Fig. 2). Na priľahlom území severozápadného Rumunska na pohrebisku Sanislău z rovnakého časového horizontu je svetlohnedá

[3] *Súpis nálezísk a literatúry pozri Kemenczei 2007, Abb. 2; 3: 2, 4, 6-8, 10, 14, 19, 22.*

šálka so žliabkami na pleciach vytočená na kruhu (*Németi 1982*, 141, Abb. 7, Grab 12: 5). Formu šálok, z ktorej pochádzajú zlomky ušiek z Budkoviec (tab. I: 14; III: 5), nepoznáme. Od zlomku z tela šálky so žliabkovanou výzdobou (tab. XIV: 1) sa spomínané dve uška odlišujú vyhladeným povrchom čiernej farby. Predpokladá sa, že šálky slúžili na konzumáciu nápoja pri rituálnej hostine (*Tankó 2005*, 158).

V spojitosti s výčnelkami na uchu šálok chcem poukázať na zlomok svetlohnedej farby z jemne plavenej hliny (tab. IX: 6), ktorý tvarom nápadne pripomína výčnelky na ohybe ucha šálok z hrobov staršej fázy pohrebiska Ferigile (*Vulpe 1967*, 194, Pl. IV: 2, 7). Ak pripustím, že zlomok nepochádza z hlinenej cievky, ale z ucha šálky, bol by to ďalší ohlas vplyvu prenikajúceho na územie juhovýchodného Slovenska z juhovýchodnej časti Karpatskej kotliny, na ktorý som upozornila pri miske s rytou výzdobou na vnútornej stene (tab. X).

Zlomok zdobený hustými vertikálnymi kanelúrami vydutia sa nedá jednoznačne morfologicky identifikovať so šálkou, vyššou miskou alebo malou vázou (tab. XIV: 5). Výzdobný motív pokračuje v tradícii kultúr neskorej doby bronzovej s keramikou zdobenou kanelúrami v Karpatskej kotline. Na území vekerzugskej kultúry sa nádoby s motívom kanelúr objavujú ako prílohy v hroboch napríklad v Chotíne na juhozápadnom Slovensku (*Kozubová 2013*, Tab. 16: 23; 41: 23), Tiszavasvári-Csárdapart v severovýchodnom Maďarsku (*Kemenczei 2009*, Taf. 114: 7, 15) a v Ždani (*Miroššayová 2014*, Tab. IV: 4; VIII: 3). S prihliadnutím na polykultúrny charakter zdrojov, ktoré participovali na formovaní habitu vekerzugskej kultúry, nedá sa jednoznačne určiť pôvod sledovanej formy. V prípade nálezu z Budkoviec (tab. XIV: 5) sa nedá vylúčiť tradícia domáceho neskorogávskeho podložia.

Šálky boli bežnou súčasťou úžitkovej sídliskovej keramiky a na pohrebiskách vekerzugskej kultúry sú častou prílohou v hroboch. Do hrobu sa vkladali celé alebo zámerne poškodené rozbitím alebo odlomením ucha. Zámerné rozbíjanie šálok pred ich uložením na kremačnú hranicu alebo pri vhadzovaní do hrobu bolo súčasťou pohrebných obradov na pohrebisku v Ždani (*Miroššayová 2015, 21*).

Hlinené podložky

Z hľadiska chronologického, teritoriálneho a kultúrneho nemajú hlinené podložky väčší význam. Diskusie sa vedú viac o ich funkcii. V Budkovciach majú zlomky podložiek výrazné zastúpenie. Z priestoru objektu 1/88 pochádza spolu 86 zlomkov. Priemer podložiek bol 170-260 mm, hrúbka 12-21mm. Telo svetlohnedej, sivohnedej až červenohnedej farby je rovné, prípadne pri okraji zúžené (tab. XI; XII). Do hliny sú primiešané kúsky šamotu a piesku. Pri vyššom obsahu šamotu sa materiál drobí (tab. XII: 3). Podložky z hliny ostrenej jemným pieskom a s nižším obsahom šamotu sú kvalitnejšie vypálené. Spôsob úpravy povrchu obmazaním je podobný ako na hrncoch. Na niektorých podložkách sú cez povrchovú vrstvu viditeľné kúsky šamotu. Spodná rovná strana nebola špeciálne upravovaná a sú na nej stopy podložky, odtlačky pliev a zŕn (tab. XII). Na 21 zlomkoch z Budkoviec boli na spodnej strane nechtové vrypy rôznej hĺbky a usporiadania (tab. XI). V jednom prípade boli vrypy umiestnené na okraji (tab. XI: 2). Na Východoslovenskej nížine mali podobnú výzdobu podložky v Ižkovciach (*Miroššayová 2003*, Tab. 5: 8) a v Rade (*Miroššayová 1987*, Tab. VI: 30), na juhozápadnom Slovensku zo sídlisk Nitra-Chrenová II, Nitra-Ivanka (*Romsauer 1993*, Tab. I: 20, 22; XI: 2). Zriedkavo sa v nálezových súboroch objavujú perforované podložky. V Budkovciach sú zastúpené malým zlomkom s dierkami urobenými tenkým predmetom (tab. XII: 1)). Analogický nález je známy z Veľkého Cetína –Pilišské (*Cheben/ Ruttkayová/ Ruttkay* 1994, Obr. 17: 20) a zo stredného Podnestria (Ivano-Pusta, Ternopiľská obl. - *Streľnyk/Chomčyk* 2007, 28, Rys. 2. 1).

Na území Slovenska majú hlinené podložky širší územný výskyt, ktorý sa neviaže na určitú kultúru (*Čambal 2015*, 113). Na východoslovenských sídliskách patria k častej forme sídliskovej keramiky (*Miroššayová 1994*, 53). Na náleziskách kalenderberskej kultúry juhozápadného Slovenska sú ich zlomky málo početné (napr. Sereď - Mačianske vŕšky – *Müller 2012*, Taf. 131: 4, 147: 8; Dunajská Lužná – *Čambal 2015*, 113, tab. IV: 10). Vyšší počet zlomkov zdobených aj nezdobených podložiek je na sídliskách vekerzugskej kultúry vo Veľkom Cetíne -Pilišskom (*Cheben/ Ruttkayová/Ruttkay 1994*, Obr. 12: 17;17: 20) a v Nitre na polohách Chrenová II, Mikov dvor a Ivanka (*Romsauer 1993*, Tab. I: 15, 20, 22; X: 18, 23, 29; XI: 2; XII: 24, 28, 31).

Na území severne od Tisy sú v dobe halštatskej hlinené podložky okrem východného Slovenska frekventované na Zakarpatskej Ukrajine na sídliskách kuštanovickej skupiny (Mali Hejivci – *Popovič 2006*, 36). Východne od Karpát na teritóriu lesostepnej Ukrajiny sa začali objavovať už na konci 2. tisícročia pred Kr. V priebehu 7. a 6. storočia pred Kr. boli bežnou súčasťou keramického inventára tunajších obyvateľov. O dlhodobom používaní v kultúrnom prostredí ukrajinskej lesostepi svedčí ich prítomnosť na sídliskách zarubineckej kultúry z 1. storočia pred Kr. až 1. storočia po Kr. Ich výskyt na spomenutom území končí až na začiatku 8. storočia. Na sídliskách sa nachádzajú často

vedľa ohnísk alebo pecí. Hrobových nálezov je málo. Funkčne sa najčastejšie spájajú s pečením cesta. Pri experimentoch pečenie cesta položeného na nahriatych podložkách trvalo cca 10 min. Na podložkách s vtláčanou výzdobou bolo ešte rýchlejšie (*Streľnyk/ Chomčyk 2007*). To vysvetľuje, prečo sú nechtové vrypy umiestnené na spodnej strane

Drobná keramika

Do tejto skupiny sú zaradené malé formy nádob a keramické predmety používané obyvateľmi sídliska príležitostne alebo pri každodenných činnostiach.

Dvojkónická nádoba svetlohnedej farby (tab. I: 2) kopíruje formu dvojkónických váz. Podobná bola vložená do hrobu 32/07 v Ždani (*Miroššayová 2015,* 40, Tab. XXVI: 3). Hlinená lyžica s výlevkou červenohnedej farby (tab. IV: 18) je vyhotovená z hliny s vysokým obsahom hrubozrnného piesku a drobných kúskov šamotu. Na vnútornej stene je tmavá stopa po zohrievaní tekutej látky. Rovnaké lyžice boli súčasťou výbavy hrobov z Balmazújváros, Hortobágy–Árkus (hrob 45) a Szentes-Vekerzug (hrob 69) (*Kemenczei 2009,* Taf. 8: 13; 75: 17, 19).

Malá naberačka (tab. I: 15) s krátkou rukoväťou je zo zrnitého materiálu. Stopy po ohni sú viditeľné na vonkajšej strane dna.

Hlinené pečatidlá

Z preskúmanej plochy pochádzajú dve neúplné hlinené pečatidlá. Bochníkovité pečatidlo so štylizovaným motívom svastiky (tab. IV: 13) a malé kužeľovité pečatidlo s neidentifikovateľným motívom odtlačku (tab. IV: 11) tvarované tak, aby sa dalo dobre držať pri používaní. Na východnom Slovensku sú nálezy pečatidiel ojedinelé. Jedno ploché pečatidlo sa našlo v Zemplíne, poloha Hradisko a zlomok ďalšieho je známy bez bližšej lokalizácie z Košickej kotliny (*Miroššayová 1987*, Tab. III: 1; X: 22). Topografiou, typológiou a funkciou pečatidiel sa zaoberala J. Kisfaludi. V Karpatskej kotline sa nálezy hlinených pečatidiel koncentrujú na území vekerzugskej kultúry a prevažná väčšina sa našla v hroboch žien a detí. V niektorých hroboch sa našlo viac kusov s rôznymi motívmi. Na základe nálezových kontextov sa predpokladá, že mohli slúžiť na ozdobu tela – zmývateľné tetovanie, ktoré malo okrem ozdobnej funkcie aj symbolický význam. Väčšie pečatidlá mohli sa používať na zdobenie textilu (*Kisfaludi 1997*). Podporou pre takéto využitie je zlomok plochého pečatidla z Budkoviec (tab. IV: 13) nájdeného v objekte 1/88 spolu s bohatým inventárom súvisiacim so spracovaním textilu.

Prasleny

Súbor praslenov z preskúmanej plochy v Budkovciach pozostáva z dvanástich celých a dvadsiatich zlomkov. Vo výplni objektu 1/88 bolo štrnásť a v objekte 2/89 sedem praslenov. Ostatné sú z kultúrnej vrstvy. Prasleny sú modelované z plavenej hliny alebo z hliny s prímesou jemného piesku, prípadne s drobnými kúskami šamotu (tabela 2). Všetky boli dobre vypálené s povrchom v rôznych odtieňoch sivej a hnedej farby. Rozdielny charakter mal neúplný veľmi tvrdo vypálený dvojkónický praslen s vyhladeným povrchom červenohnedej farby (tab. V: 9). Veľkosť praslenov je rôzna. Rozdiel je v hmotnosti, ktorá sa pri celých praslenoch pohybuje od 8 do 26 g (tabela 1). Podobnú hmotnosť od 6 do 26 g mali prasleny na halštatskom hradisku Molpír v Smoleniciach. Hmotnosť praslenov je jedným z faktorov ovplyvňujúcich hrúbku priadze (*Grömer 2010,* 90, 91*)*. V Budkovciach sú frekventované varianty praslenov dvojkónických (tab. V: 1, 9, 13; VII: 3, 5, 7, 8; IX: 1, 2, 4, 7, 8, 11, 12, 13), guľovitých (V: 3, 5-8, 14; IX: 5, 9, 10), valcovitých (tab. IX: 3) a profilovaných (tab. V: 12, 15; VII: 1; IX: 14). Prevahu majú nezdobené exempláre. Zámerná výzdoba je v podobe vertikálnych alebo okružných rýh (tab. VII: 1, 2; IX: 5, 9), zásekov (tab. V: 15), nechtových vrypov a vpichov (tab. V: 11; VII: 3). Jemne rytý motív na zlomku praslena pripomína skôr značku ako výzdobu (tab. V: 3).

Diskovitý svetlohnedý predmet s priemerom otvoru iba 3 mm sa používal ako korálik (tab. V: 2).

Ostatné hlinené predmety

Hrubo modelovaná zvieracia plastika (tab. VII: 4) z výplne objektu 2/89 je bez výrazných druhových znakov. Nálezy hlinených plastík koňa, býka, prasaťa, kozy a ovce na sídliskách sú spájané s agrárnym kultom. Na Východoslovenskej nížine sú ojedinelé zvieracie plastiky z halštatských sídlisk v Somotore a Zemplíne. Väčšia kolekcia je známa z Hrčeľa (*Miroššayová 1987*, 123).

Funkčná interpretácia hlinenej gule tmavosivej farby s priemerom 35 mm (tab. IV: 19), ktorá ležala vedľa ohniska v objekte 1/88, zostáva otvorená.

Keramika točená na kruhu

Keramiku točenú na kruhu z Budkoviec charakterizuje jemný materiál a povrch svetlosivej a svetlohnedej farby. Zvyšky pôvodnej hnedej engoby sa zachovali v jednom prípade na uchu džbánku (tab. II: 11). Na podklade zlomkov sa dali morfologicky určiť misy a džbánky.

Zlomok okraja misy typologicky patrí k forme so zatiahnutým, na vnútornej strane výrazne zosilneným okrajom (tab. VII: 10). Varianty mís sú súčasťou nálezových súborov vekerzugskej kultúry v Potisí

Prír. číslo	Materiál	Farba	Priemer	Výška	Hmotnosť	Nálezový kontext	Tabuľka
14/88	H3	sivá	31 mm	20 mm	16 g	SI, vrstva	V: 5
15/88	H3	tmnavosivá	34 mm	20 mm	22 g	Objekt 1	V: 12
16/88	H3	tmavosivá	29 mm	23 mm	20 g	Zisť. sonda, vrstva	V: 6
22/88	H	svetlosivá	24 mm	18 mm	8 g	SII, vrstva	IX: 1
32/88	H2	sivohnedá	33 mm	25 mm	22 g	SI/SII, vrstva	IX: 14
36/88	H2	sivohnedá	29 mm	26 mm	19 g	Objekt 1	V: 7
41/88	H2	sivohnedá	29 mm	16 mm	11 g	Objekt 1	V: 1
46/88	H2	hnedá	39 mm	26 mm	26 g	Objekt 1	V: 15
01/89	H	svetlohnedá	28 mm	18 mm	12 g	SIV, vrstva	VII: 1
03/89	H	hnedá	30 mm	26 mm	17 g	SIII, vrstva	IX: 12
05/89	H1	sivohnedá	33 mm	28 mm	24 g	SV, vrstva	VII: 5
16/89	K	svetlohnedá	29 mm	13 mm	5 g	Objekt 1	V: 4

Tabela 1. Hmotnosť praslenov; Materiál – H –plavená hlina; H1 – prímes šamotu; H2 – prímes jemného piesku; H3 – prímes jemného piesku a šamotu; K – kosť.

a na juhozápadnom Slovensku (*Miroššayová 1987*, 123). Druhý okraj z jemne plaveného materiálu zdobený sivočiernym pásom (tab. IV: 10) je z kónickej misy so zatiahnutým okrajom. Podobný nález je zo sídliskového objektu 18a/94 v Ižkovciach (*Miroššayová 2003*, 151, tab. 4: 1).

Druhou na kruhu točenou formou rozpoznanou v Budkovciach sú džbánky s páskovým uchom vytiahnutým nad okraj. Zachovali sa z nich zlomky páskových úch (tab. II: 5-8, 10, 11; VII: 13), okrajov (tab. II: 1, 2, 4), zlomky z tela s charakteristickou profiláciou (tab. II: 3, 13, 14; IV: 16; VI: 3, 4, 7) a neúplné dno (tab. II: 12).

Na kruhu točená keramika z Budkoviec štruktúrou materiálu, úpravou povrchu a formami typologicky zodpovedá nálezom zo sídlisk a pohrebísk vekerzugskej kultúry.

Rozdielny charakter majú tenkostenné zlomky spodnej časti tela nádoby z plavenej hliny (tab. II: 9) a zlomky sivočiernej farby z jemne zrnitého materiálu (tab. I: 3). Jemné stopy na vnútornej stene pripomínajú stopy, aké sú na nádobách vytáčaných na rýchlo rotujúcom kruhu.

Kovová industria

Súbor kovových nálezov z preskúmanej plochy v Budkovciach je chudobný a tvoria ho predmety, ktoré nie sú chronologicky citlivé.

Bronzová industria je zastúpená ihlou so zahrotenými koncami (tab. IV: 5) z výplne objektu 1/88. Pre chronológiu nemá väčší význam. Rovnaký tvar ihly sa používa od doby bronzovej a napríklad čalúnnikmi až do súčasnosti. Zlomok bronzového náramku s hladkým telom (tab. I: 12) je na jednom konci rozšírený a dutý. Typologická klasifikácia je problematická.

Železnú industriu reprezentuje ihlica s hlavicou stočenou do očka (tab. IV: 8), v dobe halštatskej bežný typ jednoduchého spínadla a malý zlomok zo železného tyčinkovitého náramku (tab. IV: 7). Na Východoslovenskej nížine sa železné náramky začínajú objavovať vo výbave hrobov od záveru doby bronzovej a začiatku staršej doby halštatskej (napríklad Žbince – *Gačková 2004b*, 56). Do skupiny malých nástrojov patria železné hroty, šidlá (tab. IV: 1, 2, 4, 15; VII: 11, 12) a neúplné čepele železných nožov (tab. I: 13; VIII: 2). Časť železných zlomkov sa nedá morfologicky a funkčne interpretovať (tab. I: 9-11; IV: 3; 9). Tri amorfné zlomky železnej trosky z vrstvy a jeden z výplne objektu 2/89 sú nepriame stopy metalurgickej činnosti na sídlisku.

Kostená industria

Predmety vyrobené z kosti v Budkovciach reprezentuje dvojkónický praslen (tab. V: 4) a hrot z upravenej dutej kosti (tab. IV: 14).

Kamenná industria

Malý obsidiánový odštep, rohovcový úštep a hladená sekerka sa na skúmanú plochu mohli presunúť pri súčasných poľnohospodárkych prácach zo susednej polohy Kyjov, na ktorej sa povrchovou prospekciou zachytilo eneolitické osídlenie badenskej kultúry (*Gačková 1988*, 48).

Obr. 6. Topografia nálezísk z doby halštatskej v širšom povodí Laborca.

Lokalita	Poloha	Druh	Datovanie	Literatúra
Žbince, okr. Michalovce	Cintorín	hrob	HB3/HC1-HC1	Gačková 2004b
Budkovce, okr. Michalovce	Červenica-Hora	sídlisko	HD1/HD2-HD3	Gačková 1988, 48
Čičarovce, okr. Michalovce	Lyceumidomb	sídlisko	HC	Miroššayová 2005, 200
Drahňov, okr. Michalovce	Homokdomb	sídlisko	HC	Šiška 1962, 296
Dúbravka, okr. Michalovce	Komanica	sídlisko	HD	Miroššayová 2005, 200
Ižkovce, okr. Michalovce	Predná hora	sídlisko	HD	Miroššayová 2003, 150n.
Michalovce, okr. Michalovce	Seregmeš	sídlisko	HC1-HC2	Miroššayová 2006
Michalovce, okr. Michalovce	Hrádok	hroby, sídlisko	HD	Čilinská 1959; Vizdal 1986, 237
Stretavka, okr. Michalovce	Bušacina	sídlisko	HD3-LA	Miroššayová 1979
Vojany, okr. Michalovce	Dvor JRD	hrob	HB3/HC1	Budinský-Krička 1976, 135
Zemplínske Kopčany, okr. Michalovce	Kutka	hrob, sídlisko	HB3/HC1-HC1	Demeterová 1983

Tabela 2. Náleziská z doby halštatskej v povodí Laborca.

ZÁVER

Plošný výskum sídlisk z doby halštatskej na východnom Slovensku je nedostatočný. V súčasnosti je málo informácií o typoch a konštrukcii obytných stavieb, hospodárskych objektov a veľkosti osád. Na skúmaných sídliskách prevažujú objekty rôzneho pôdorysu a veľkosti bez stôp po stavebných prvkoch. Z Košickej kotliny evidujeme dva, konštrukčne rozdielne objekty, interpretované ako príbytky zo sídliska v Čečejovciach, poloha Gemerské. V zahĺbenom jednopriestorovom objekte s pravidelným štvorhranným pôdorysom sa koncentrovali nálezy praslenov a hlinených závaží. Vnútorný priestor druhého, nadzemného objektu, vymedzovali do kruhu usporiadané kolové jamy (*Miroššayová 1994*, 53, Obr. 2, 5). Preskúmanie sídliskových objektov v Budkovciach je preto prínosom pre poznanie konštrukcií obydlí obyvateľov, ktorí žili na území Východoslovenskej nížiny v dobe halštatskej. Objekty s rozdielnou konštrukciou situované blízko seba pravdepodobne tvorili jeden obytný komplex využívaný súčasne. Väčší objekt 1/88 s ohniskom slúžil ako príbytok, v ktorom boli sústredené činnosti okolo výroby textilu. Rovnaké využitie mala pravdepodobne vedľa stojaca plytko zahĺbená stavba 2/89 s centrálnym stĺpom tzv. jurtového typu. Konštrukcia kruhového objektu 2/89 má paralely na sídliskách vekerzugskej kultúry. Územne najbližšie sú doložené na sídliskách v severovýchodnom Maďarsku (podrobnejšie pozri *Scholtz 2010*).

Na profilácii keramického inventára v Budkovciach malo podiel domáce neskorogávske podložie (dvojkónické vázy s jazykovitými výčnelkami na maximálnom vydutí, vertikálne a šikmé kanelúry), vplyvy z prostredia východohalštatských kultúr (maľovaná keramika, dvojité výčnelky na uchu šálok) a určité náznaky vplyvu z juhovýchodu z prostredia kultúry Ferigile (koncepcia výzdoby na vyhnutom okraji misy, výčnelok z ucha šálky?).

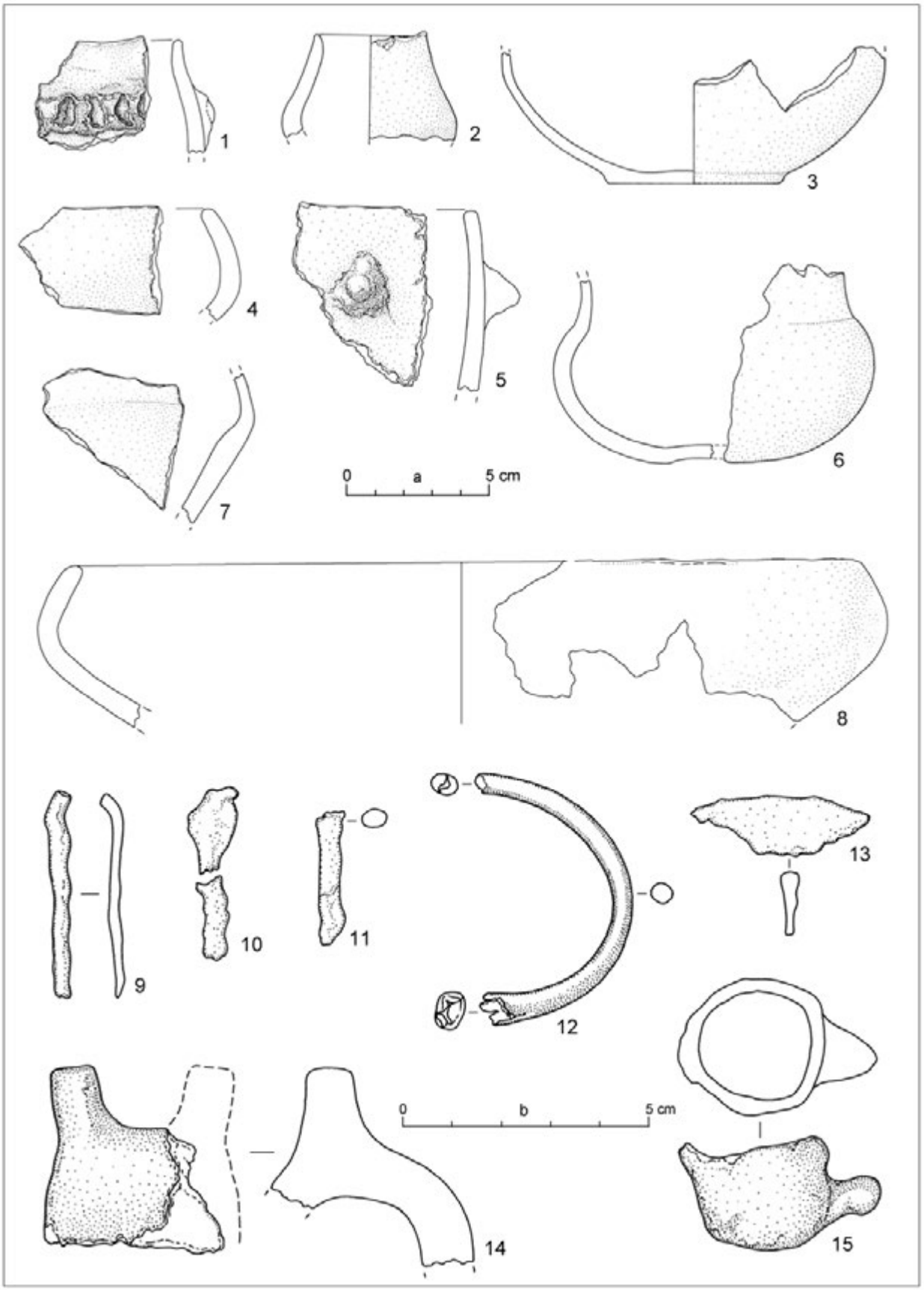
Kovová industria v Budkovciach je zastúpená typmi nástrojov a okrás v dobe halštatskej všeobecne rozšírenými, bez väčšej chronologickej citlivosti. Oporou pre datovanie nálezového inventáru z Budkoviec sú porovnateľné nálezy vekerzugskej kultúry v Potisí. Na ich základe spadá osídlenie v Budkovciach do stupňov HD1/HD2-HD2-3, teda do 6. storočia až počiatku 5. storočia pred Kr.

V širšom povodí rieky Laborec v úseku pretekajúcom centrálnym územím Východoslovenskej nížiny evidujeme najstaršie halštatské nálezy od stupňa HB3/HC1 – HC1. V uvedenom období sú v nálezových súboroch rozpoznané východné vplyvy z prostredia kultúr horného a stredného Podnestria (keramika s perforovanými okrajmi – Zemplínske Kopčany - Kutka, Michalovce - Seregmeš, Čičarovce – Lyceumidomb – *Miroššayová 2006*) a juhovýchodné z basarabského okruhu (Žbince – *Miroššayová 2010*, 519, obr. 1: 6).

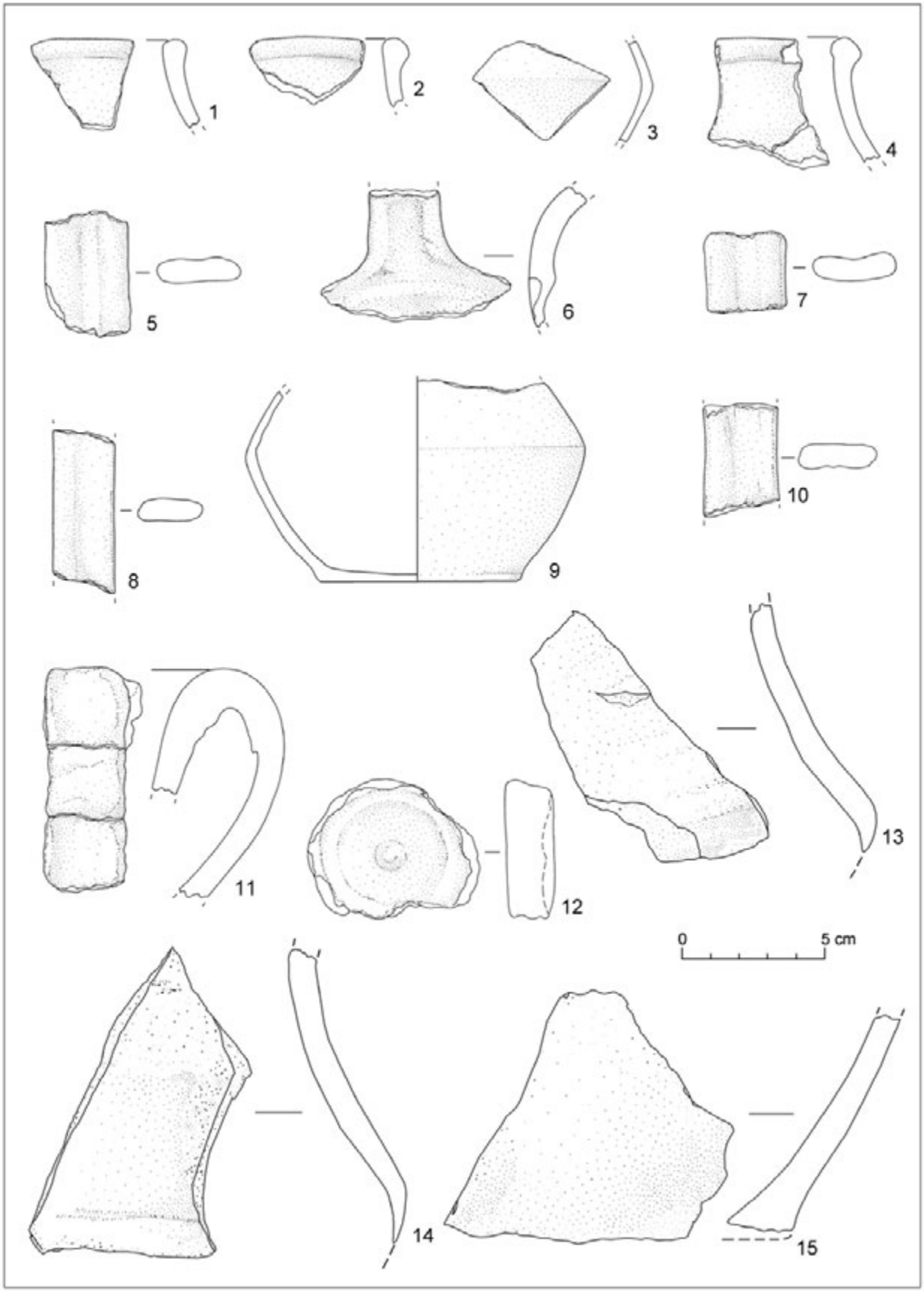
V mladšej dobe halštatskej v stupni HD sa mení profilácia kultúry obyvateľov centrálnej časti Východoslovenskej nížiny. Do procesu kultúrnej konvergencie aktívnejšie vstupujú spoločenstvá z centrálneho Potisia výrazne zasiahnuté presunmi východných jazdecko-nomádskych skupín, ktoré participovali na formovaní vekerzugskej kultúry. Osídlenie v Budkovciach je časovo súbežné s osadami v Ižkovciach, poloha Predná hora, Dúbravke, poloha Kamenica a v Michalovciach, poloha Hrádok (tabela 2; obr. 6). Za súčasného stavu poznania sa charakter materiálnej kultúry obyvateľov v mladšom úseku doby halštatskej dá kultúrne identifikovať s vekerzugskou kultúrou. V Budkovciach to okrem konštrukcie kruhového objektu 2/89, dokumentuje prítomnosť hlinených pečatidiel a sortiment keramických foriem vyrobených v ruke a na

hrnčiarskom kruhu. V sídliskovom objekte 18a/94 z Ižkoviec sa našli, okrem podobnej keramickej výbavy, dve bronzové strelky s troma krídelkami a skrytou tuľajkou (*Miroššayová 2003*, 151, tab. 4; 5). Porovnateľný keramický inventár pochádza zo žiarových hrobov v Michalovciach –Pod Hrádkom (*Miroššayová 1987*, 111, Tab. IV: 16-18; V).

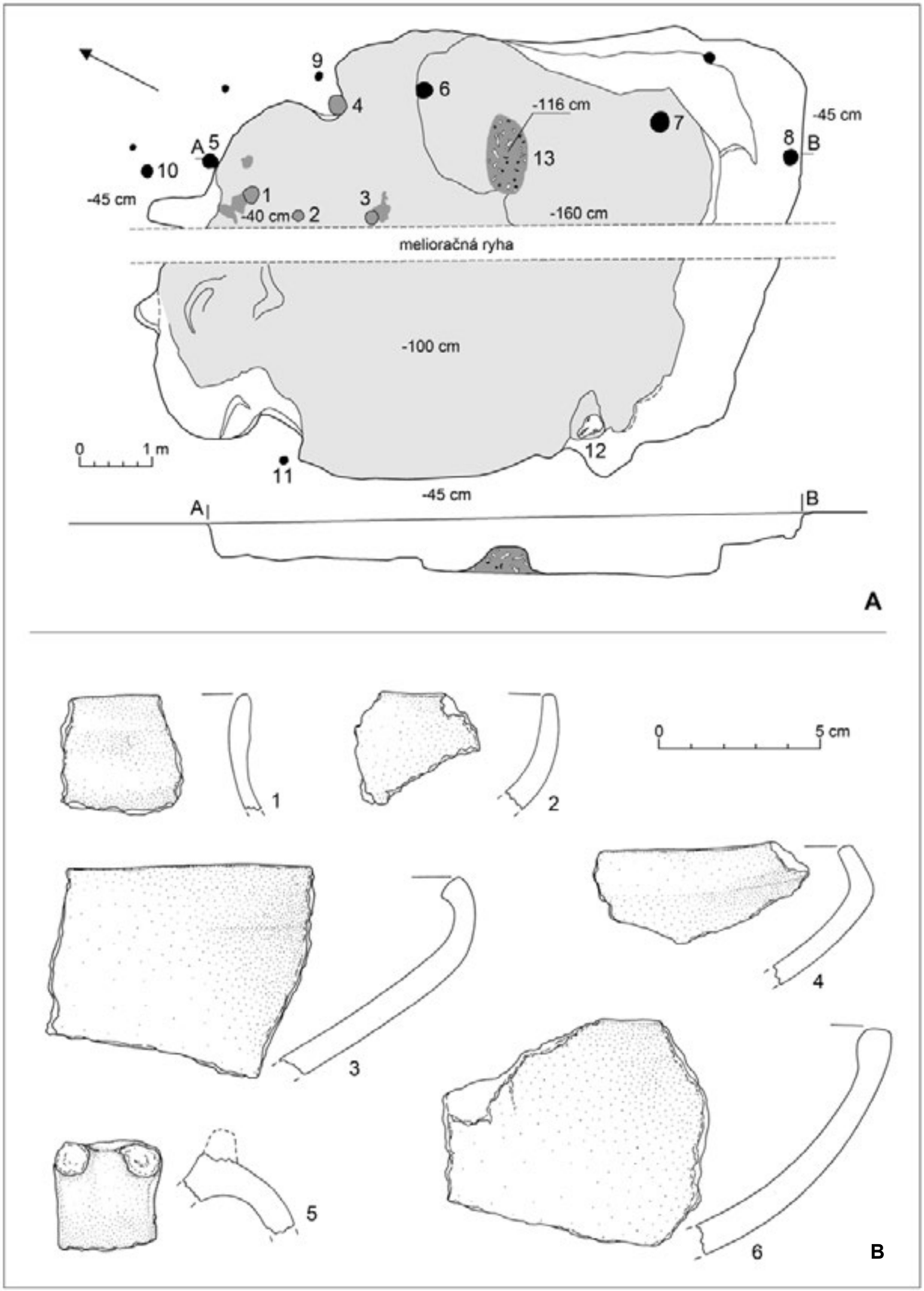
S prihliadnutím na polykultúrny charakter vekerzugskej kultúry sa v sídliskových nálezoch sledovaného územia nedá celkom spoľahlivo rozpoznať podiel potomkov pôvodných obyvateľov neskorogávskej kultúry a príslušníkov cudzích východných skupín, ktoré prenikajú do Potisia od druhej polovice 7. a v prvej polovici 6. storočia pred Kr. Skupiny cudzích obyvateľov, ktoré vychádzali zo skýtskeho a skýtizovaného východoeurópskeho lesostepného kultúrneho prostredia, sa do Potisia presúvali vo viacerých vlnách a boli kultúrne nesúrodé. Sledovanie ich prítomnosti na Východoslovenskej nížine na podklade pohrebného rítu a hrobovej výbavy komplikuje nedostatok pohrebísk.

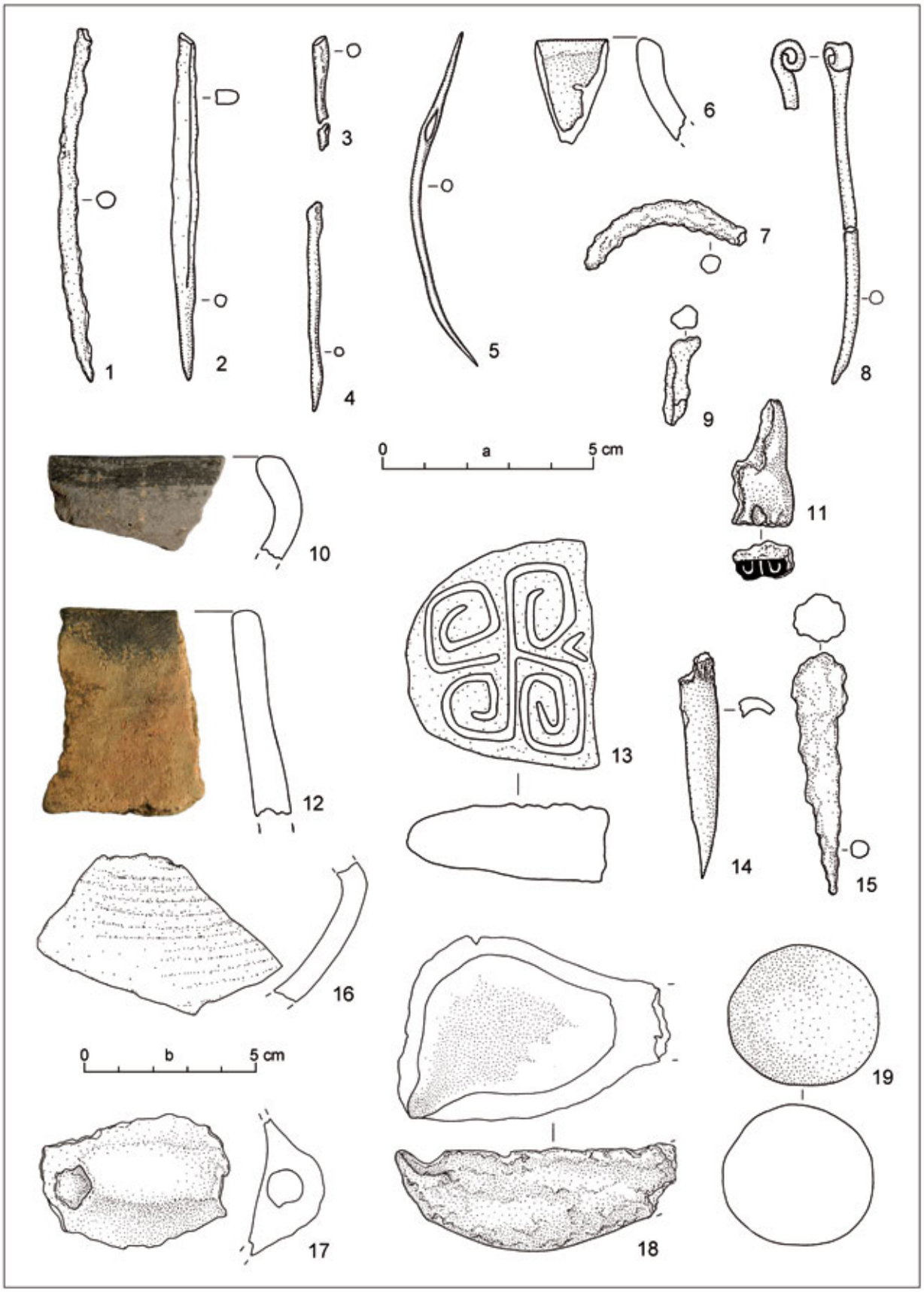
Tab. I. Budkovce. Výber nálezov zo zisťovacej sondy. 1-8, 14, 15 – keramika; 9-11, 13 – železo; 12 – bronz. Mierka: a – 1-8; b – 9-15.

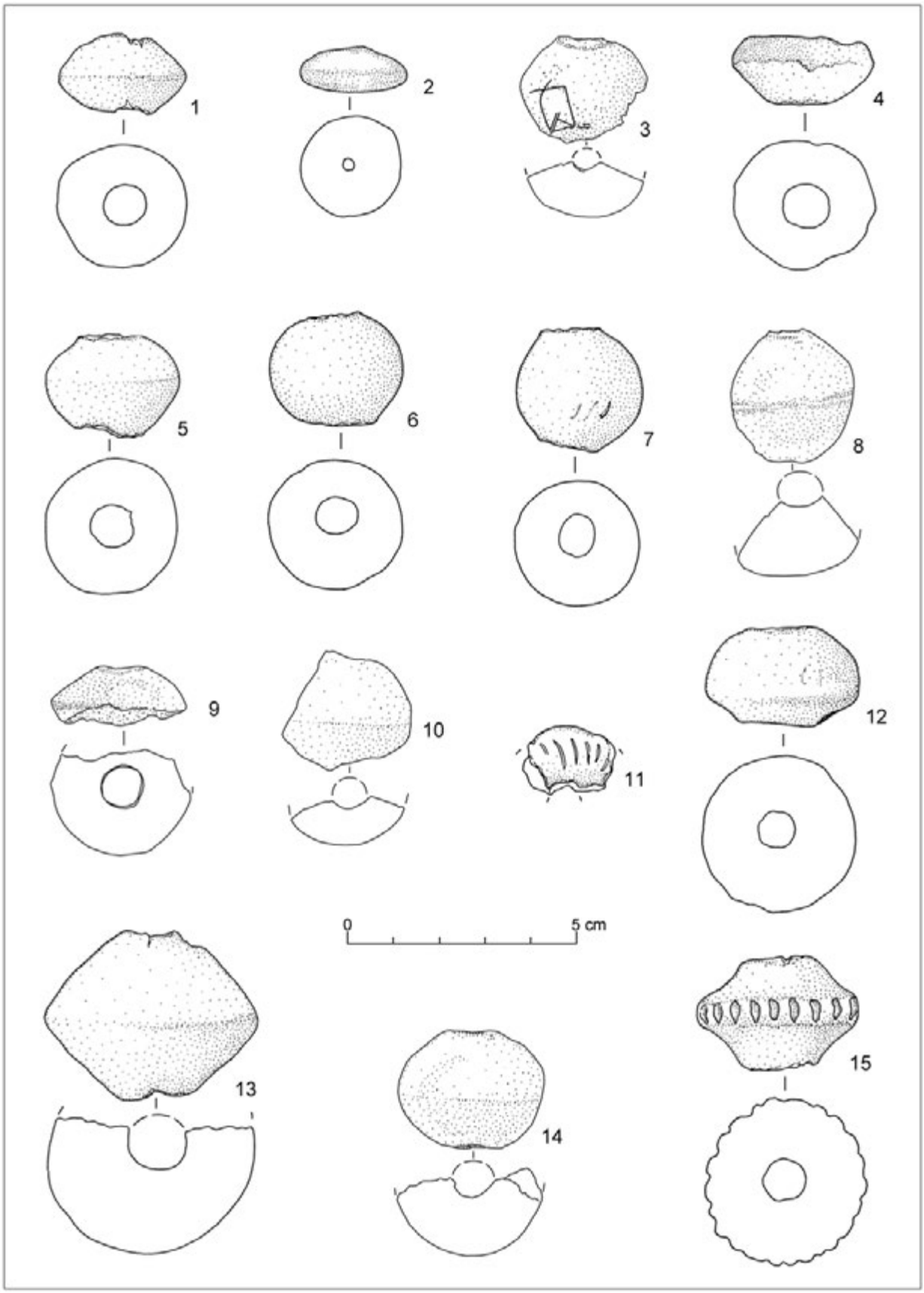
Tab. II. Budkovce. Výber keramiky vyhotovenej na kruhu z vrstiev.

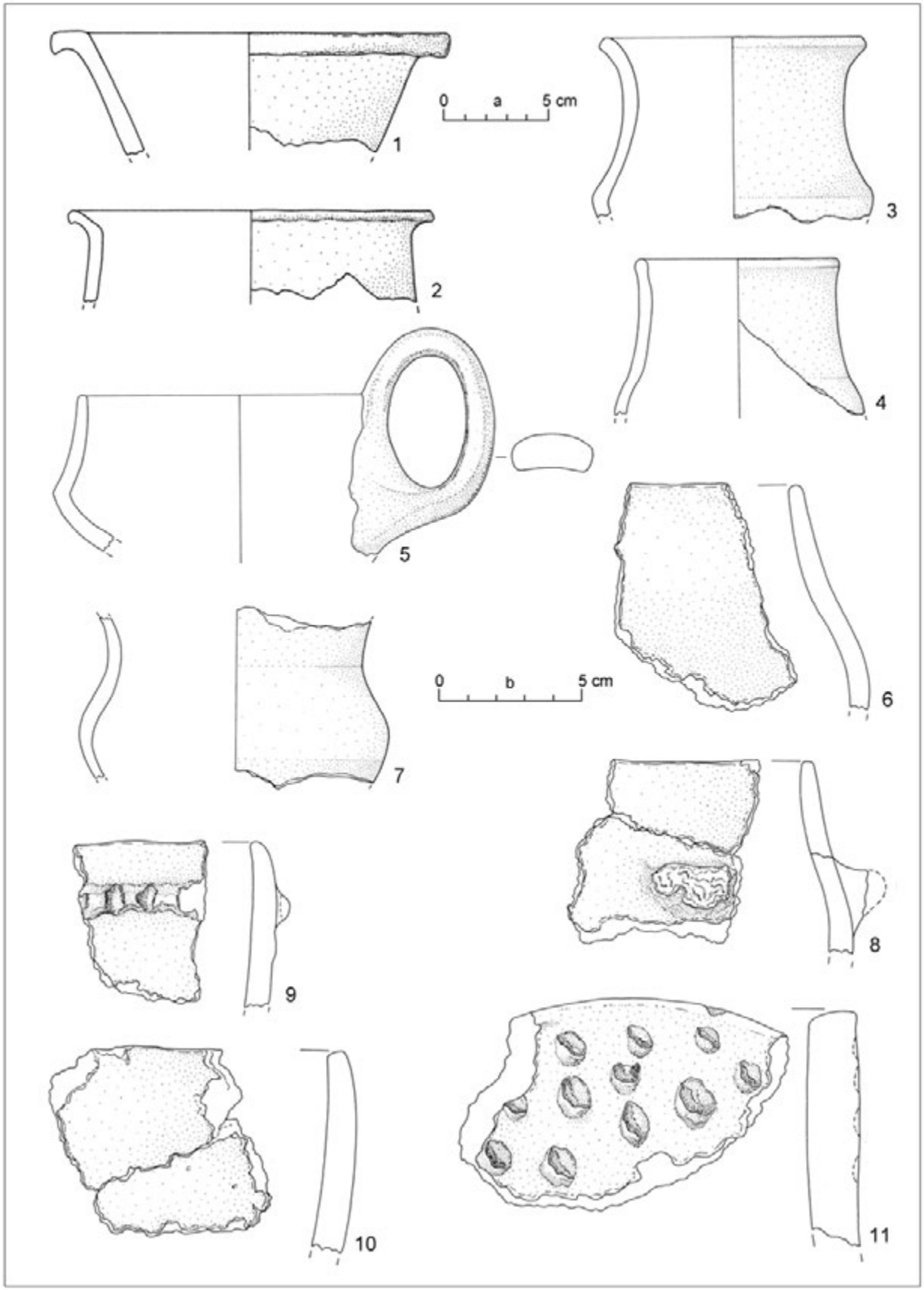
Tab. III. Budkovce. A – pôdorys objektu 1/88. 1-4 - popolovité plochy; 5-11 - kolové jamy; 12 – konská lebka; 13 – ohnisko. B – výber keramiky z výplne.

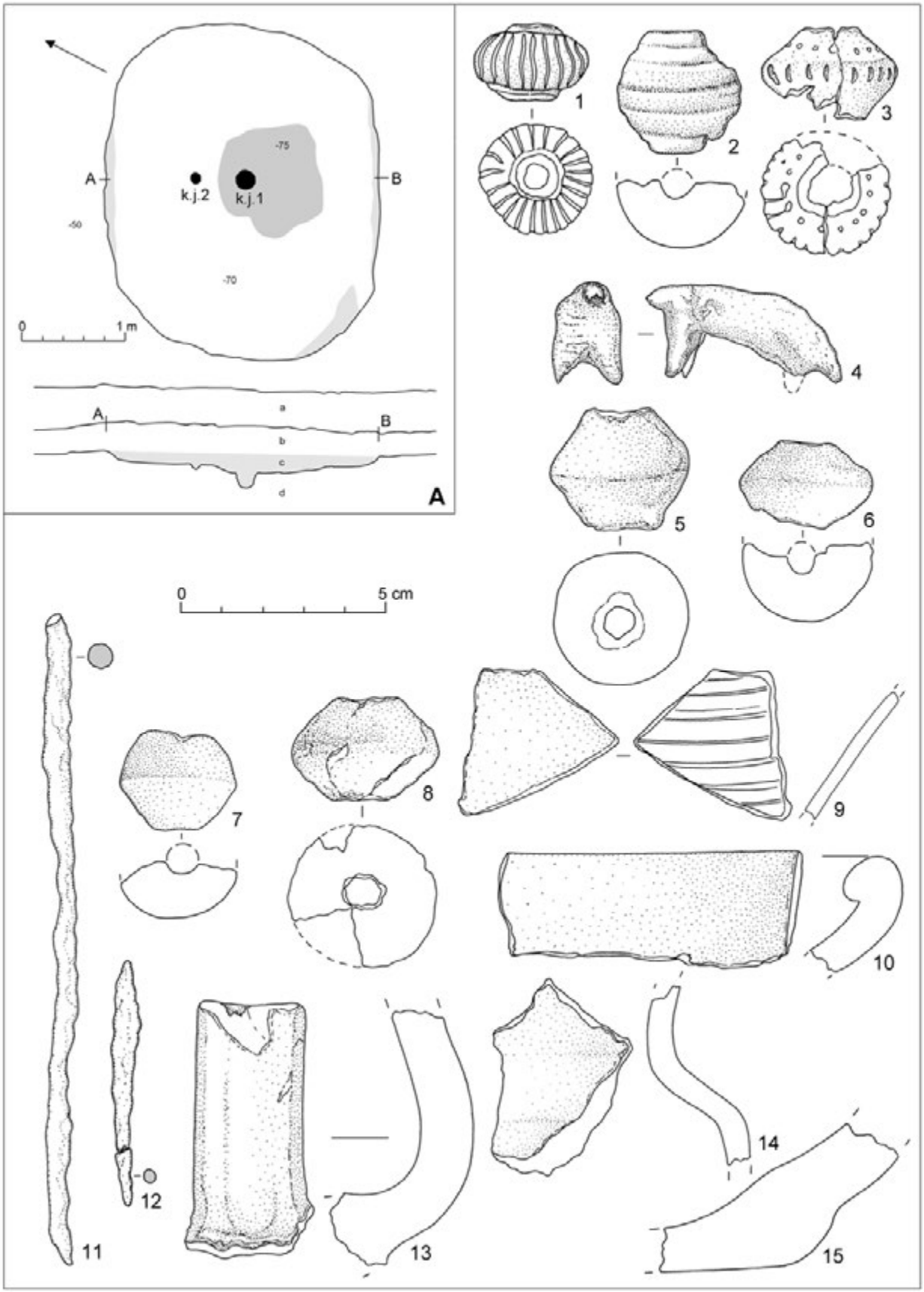
Tab. IV. Objekt 1/88 – výber nálezov z výplne. 1-4, 7-9, 15 – železo; 5 – bronz; 14 – kosť; 10-13, 16-19 – keramika. Mierka: a – 1-16, 19; b – 17, 18.

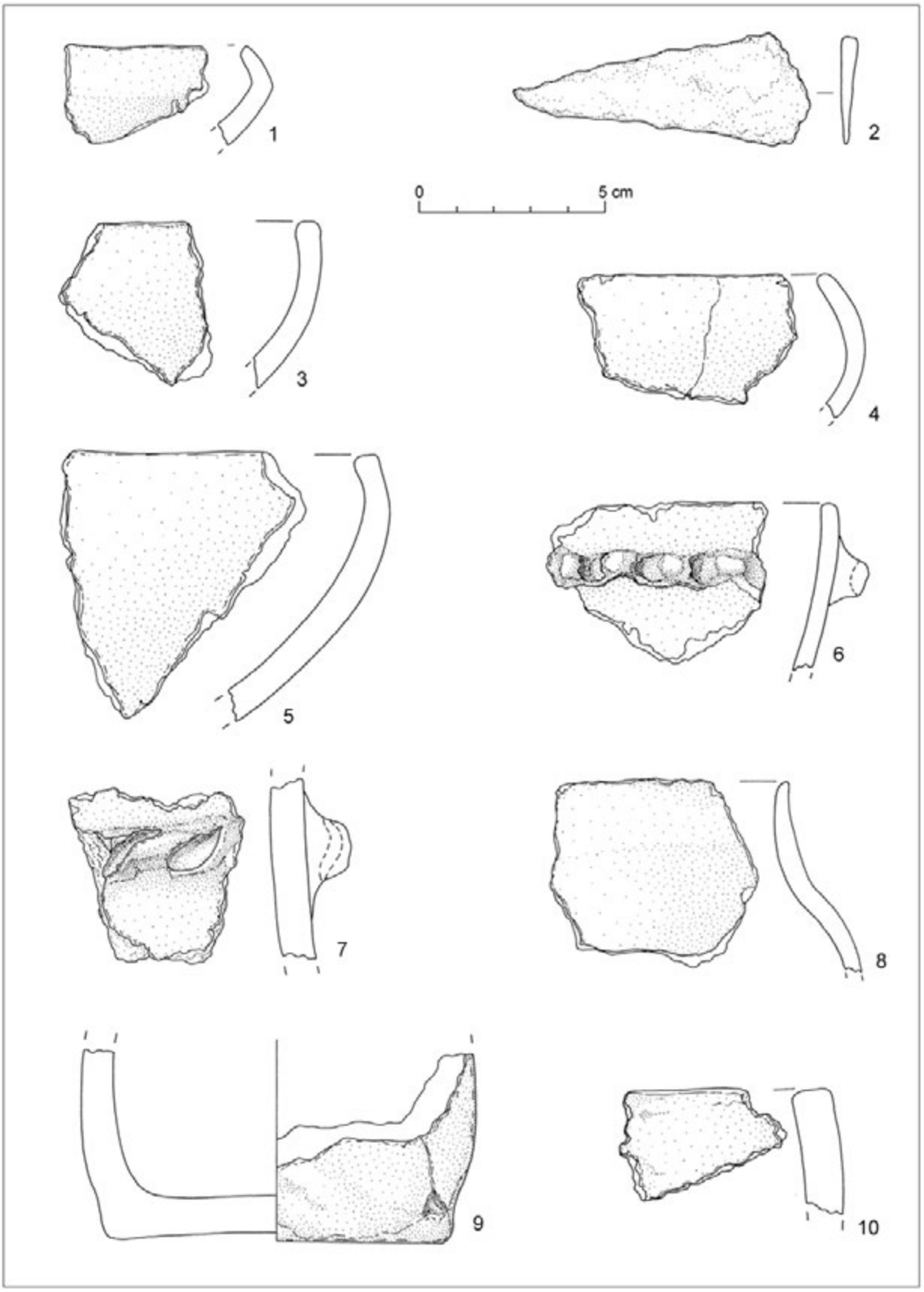
Tab. V. Objekt 1/88 – 1, 3-15 – prasleny; 2 – korálik. 1-3, 5-13 – hlina; 4 – kosť.

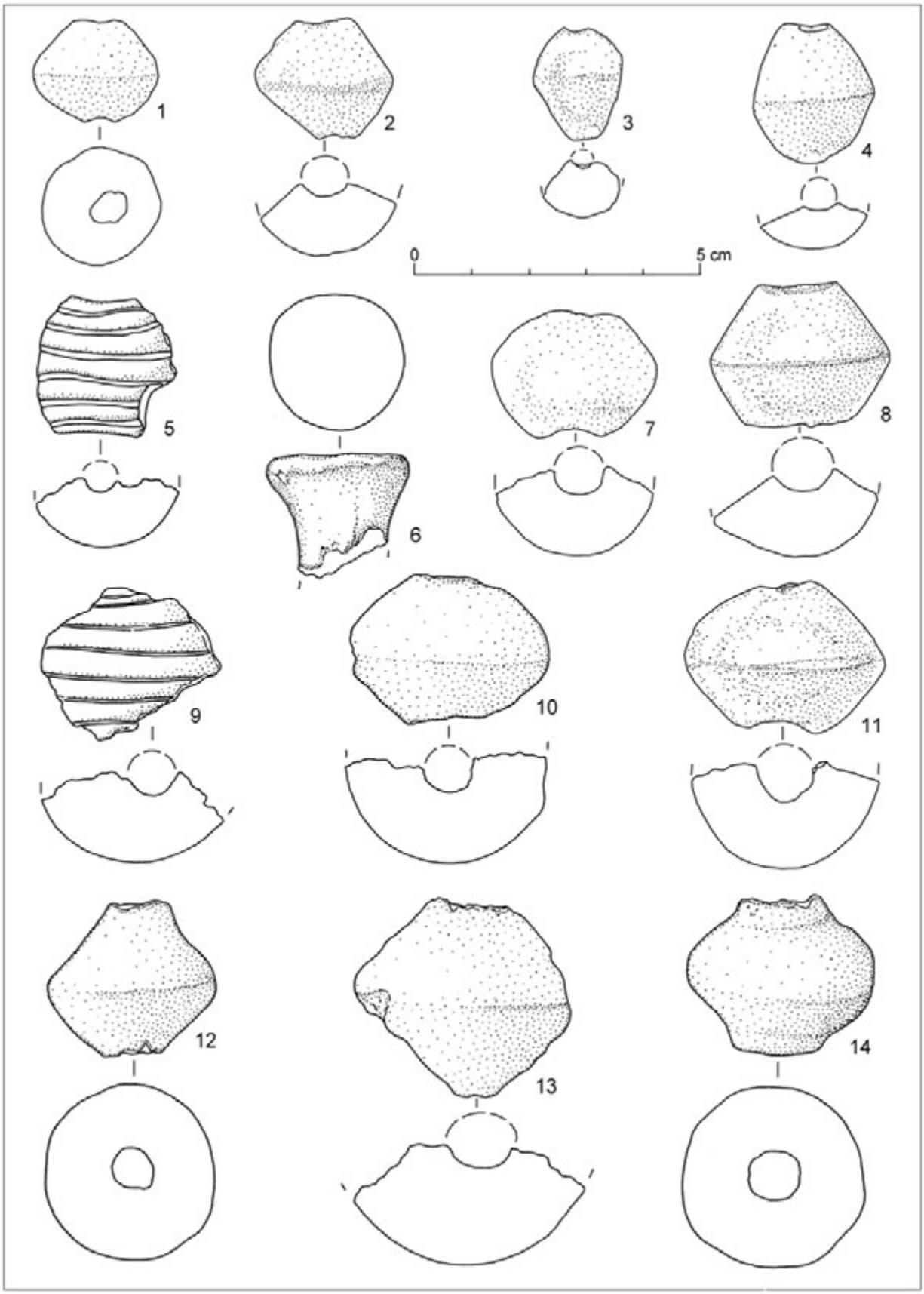
Tab. VI. Objekt 1/88 – výber keramiky. Mierka: a – 1, 2; b – 3-11.

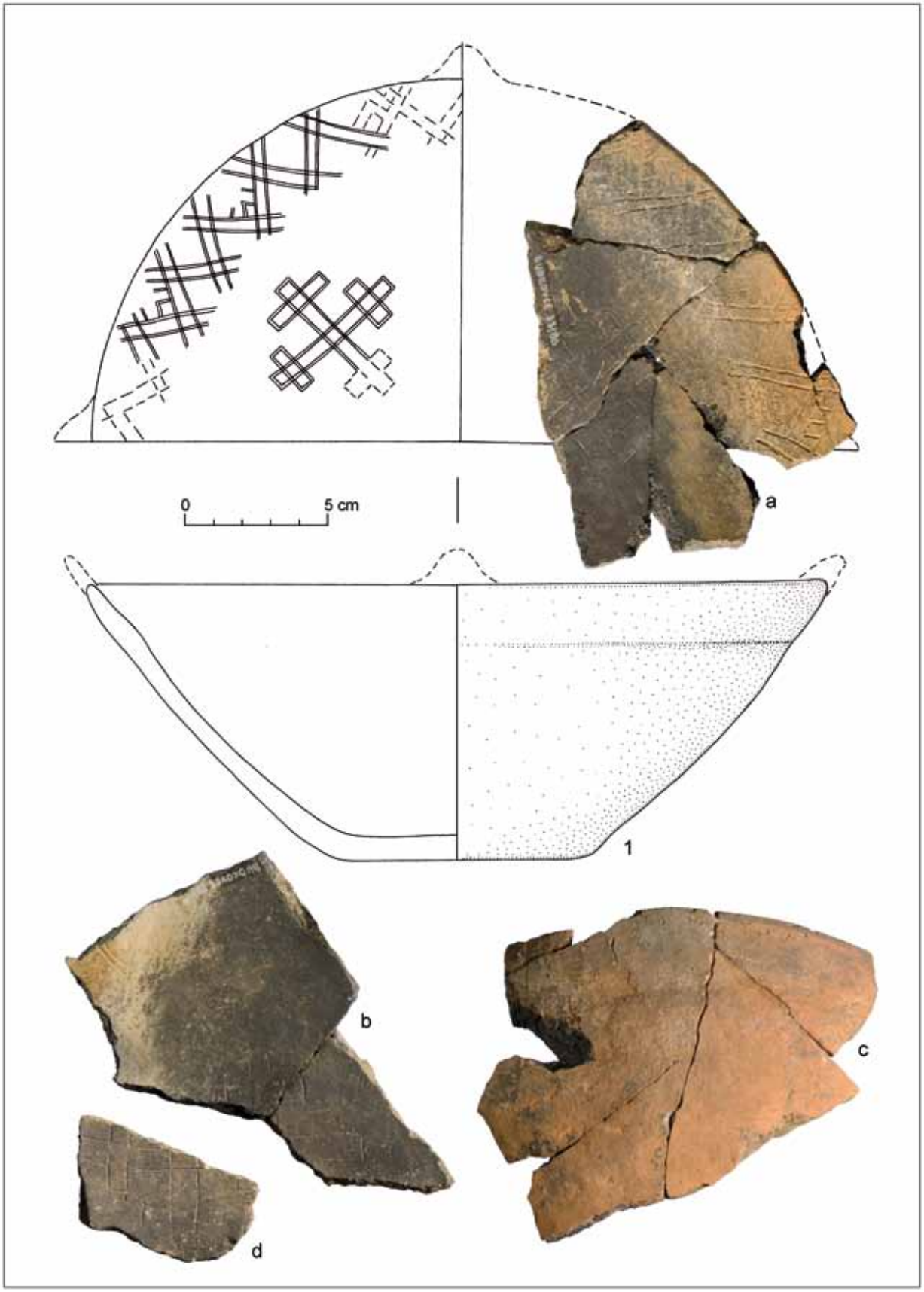
Tab. VII. Objekt 2/89. A: pôdorys; rez – a – ornica, b – kultúrna vrstva, c – výplň zahĺbenia, d – podložie; 1-15 – výber nálezov. 1-10, 13-15 – keramika, 11, 12 – železo.

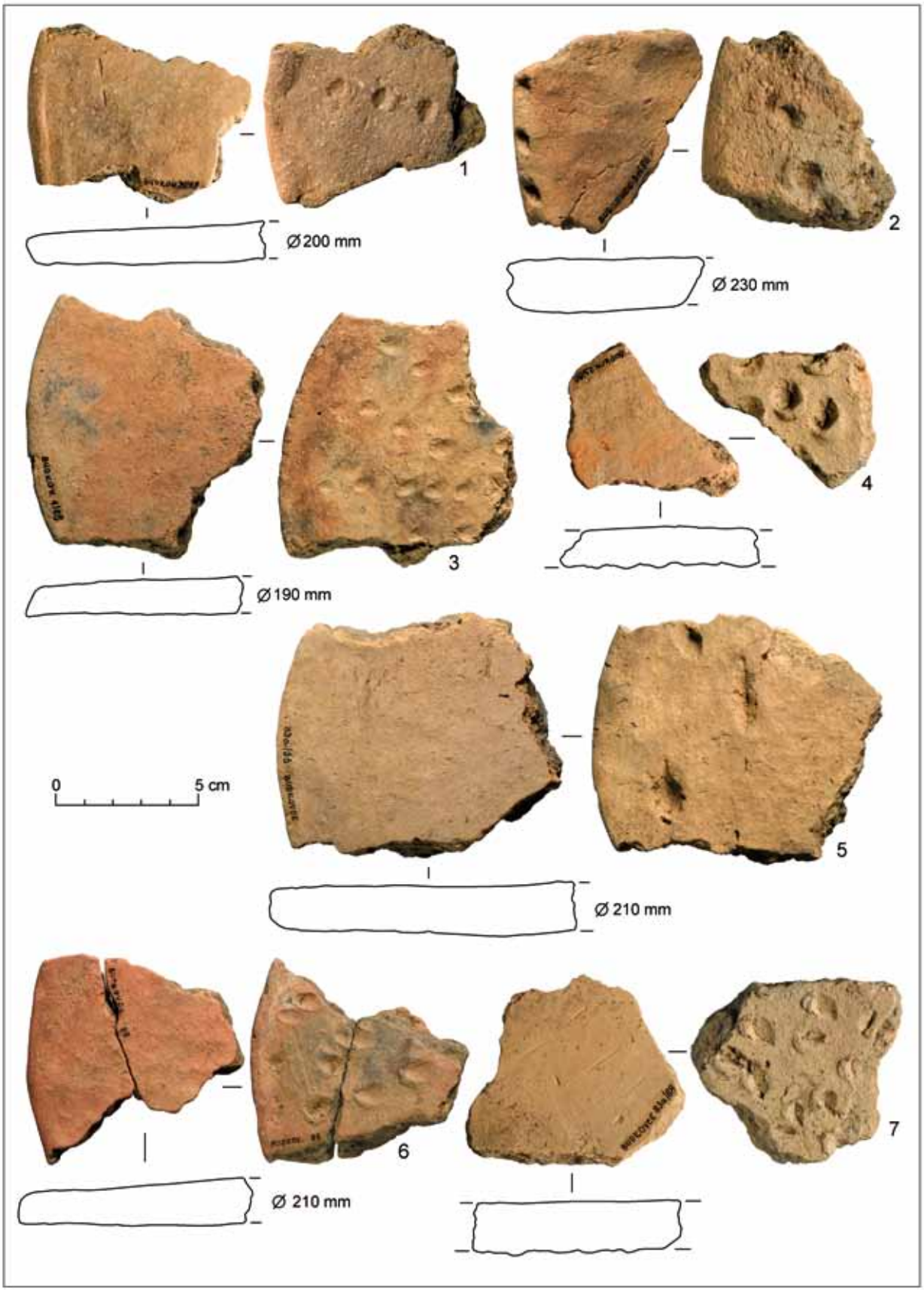
Tab. VIII. Výber nálezov z vrstvy nad objektami. 1, 3-10 – keramika; 2 – železo.

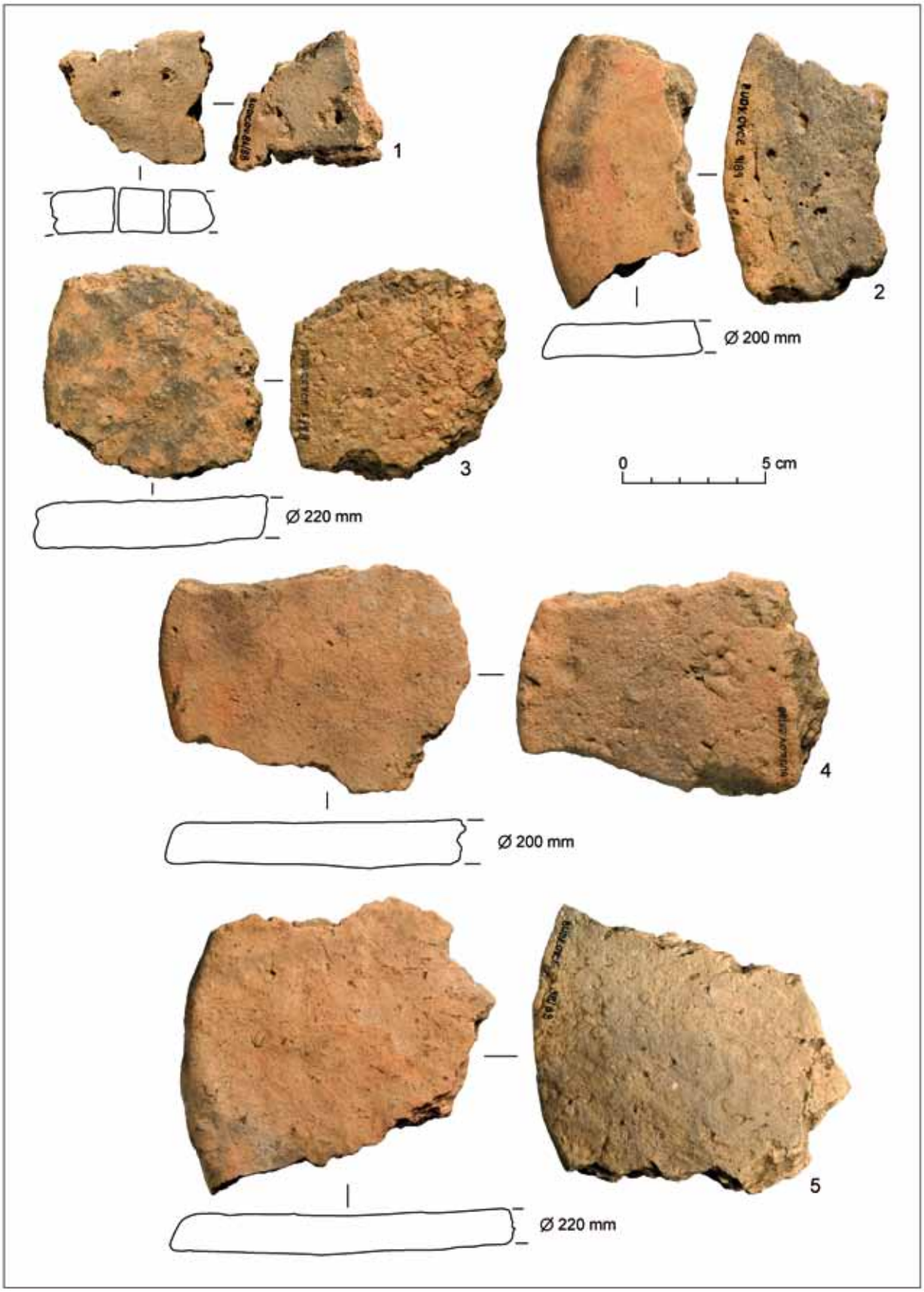
Tab. IX. Prasleny. Kultúrna vrstva – 1-3, 5, 9-14; objekt 1/88 – 4, 6, 7, 8.

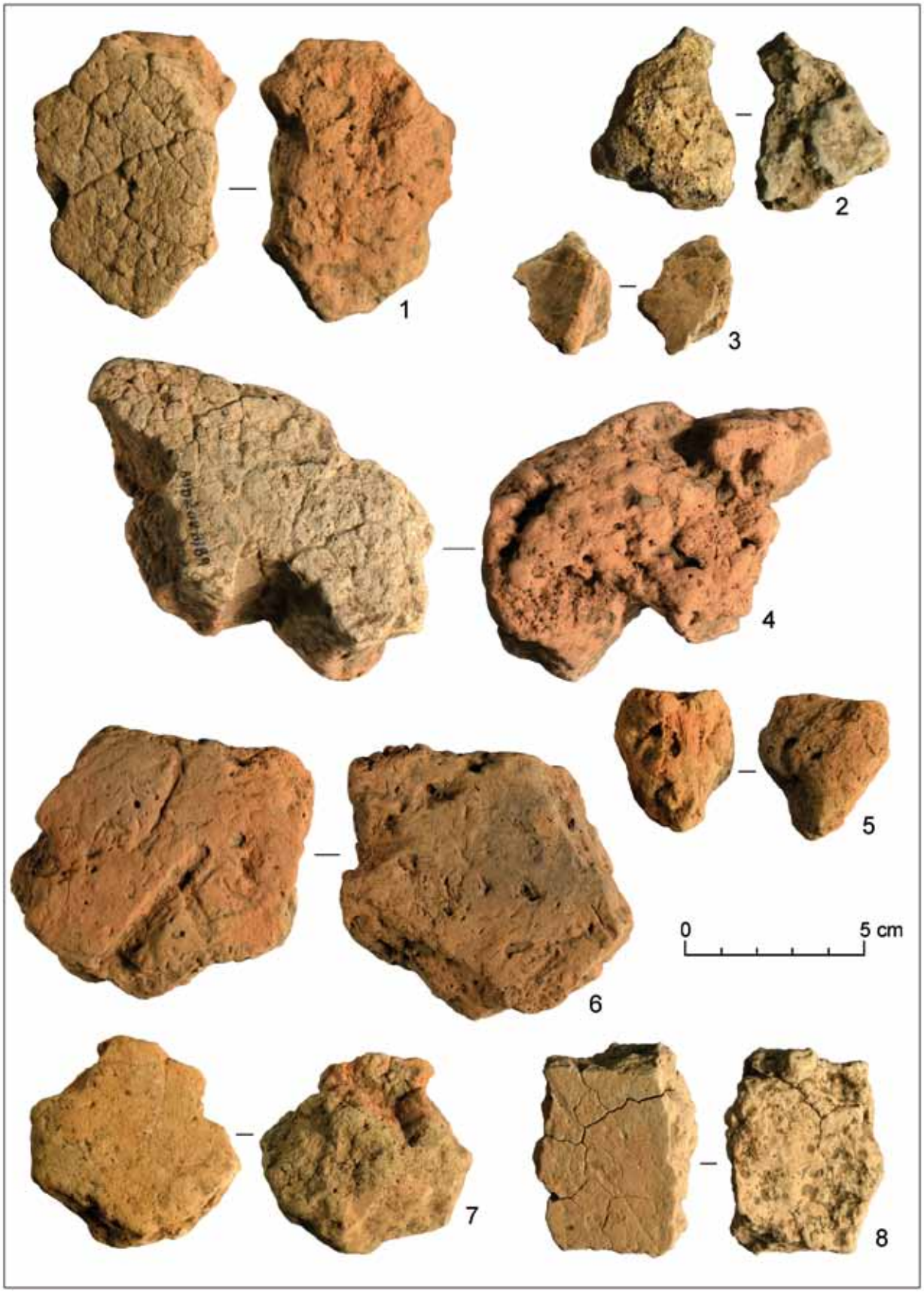
Tab. X. Misa s rytou výzdobou. 1 – kresbová rekonštrukcia; a-d – zachované zlomky.

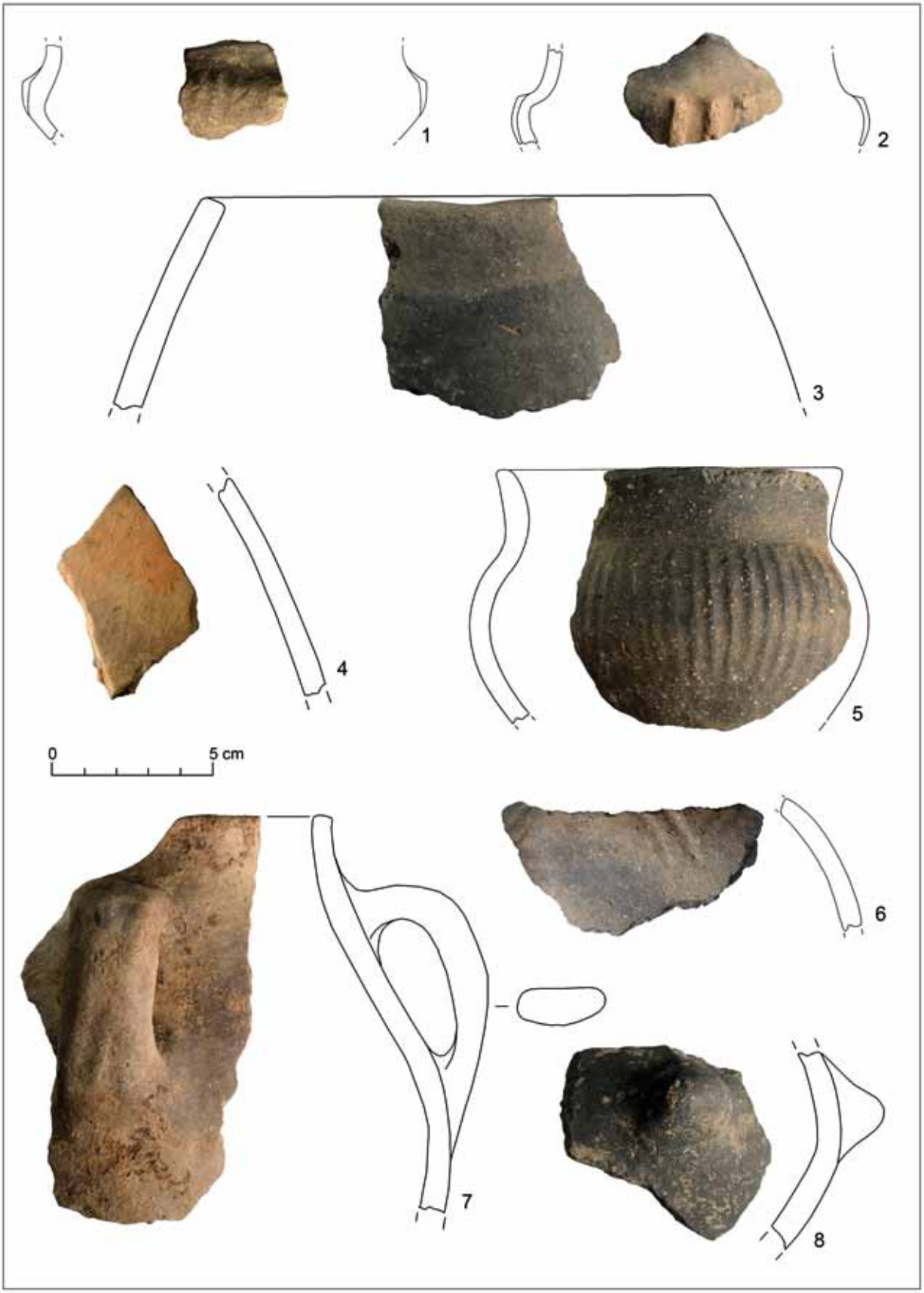
Tab. XI. Zlomky hlinených kotúčov. Varianty výzdoby na spodnej strane.

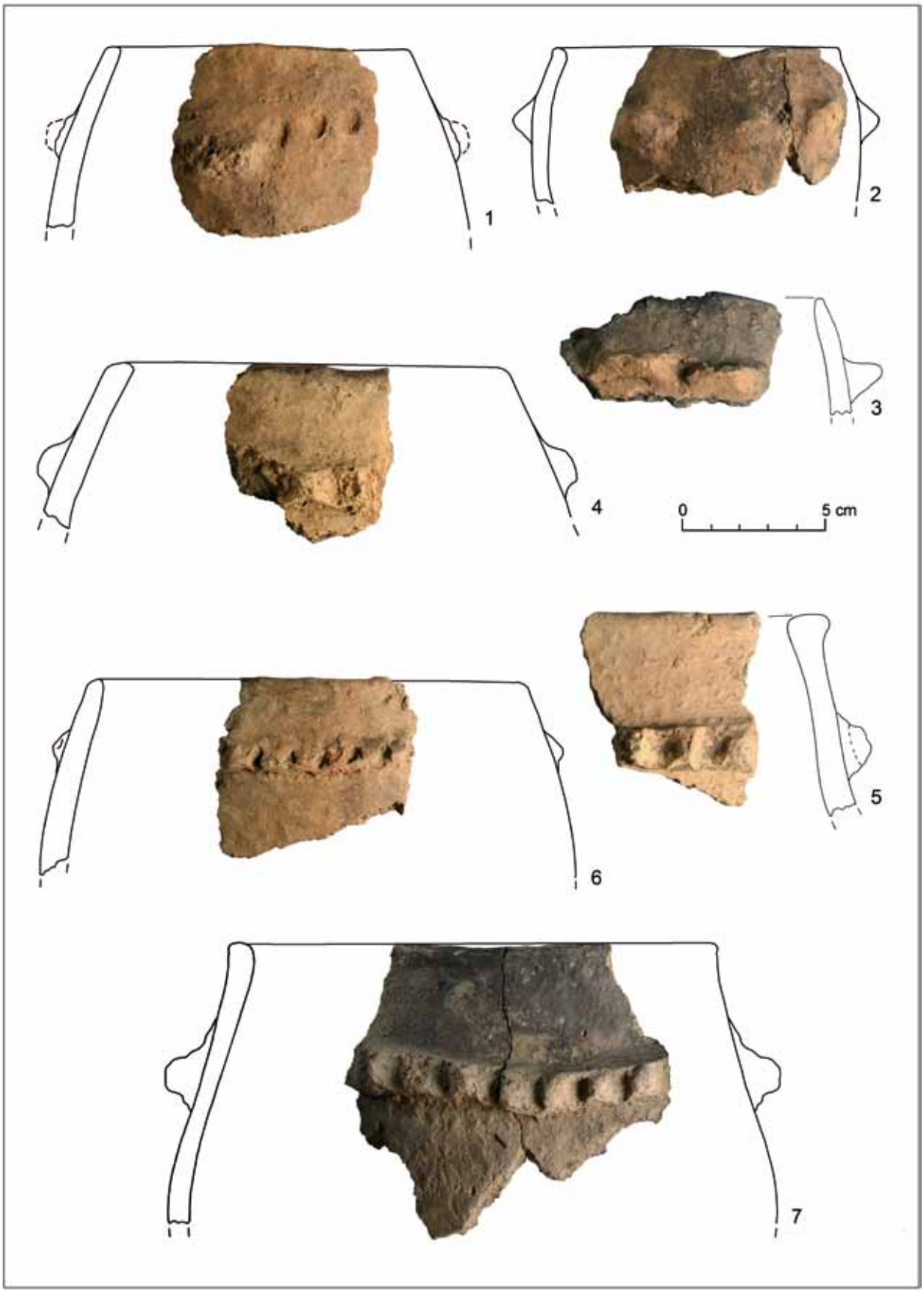
Tab. XII. Hlinené nezdobené kotúče. 1 – perforovaný kotúč; 2-5 – úprava vrchnej a spodnej strany kotúčov.

Tab. XIII. Zlomky mazanice – výber.

Tab. XIV. Keramika z kultúrnej vrstvy – výber.

Tab. XV. Zlomky hrncov z kultúrnej vrstvy – výber.

Tab. XVI. Budkovce. 1 – reliéf povrchu; 2 – objekt 1/88 – západná časť; 3 – objekt 1/88 – východná časť; 4 - objekt 1/88; 5 – objekt 1/88 – poloha konskej lebky na juhozápadnom okraji zahĺbenia; 6 – objekt 2/89.

LITERATÚRA

Atlas 1980 – Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava 1980.

Budinský-Krička 1976 – V. Budinský-Krička: Predkuštanovické žiarové pohrebisko vo Vojnatine. Slovenská archeológia 24, 1976, 119-149.

Budinský-Krička 1983 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982, 1983, 57-70.

Czeh 2006 – J. Czeh: Archaeologia Scythica. Adalékok a Közép-Tisza mente vaskori történetéhez. Tusicum A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok Évkönyve 15, 2006, 13-42.

Czifra 2006 – Sz. Czifra: Megjezések a szkíta kori Alföldcsoport veremházainak kérdéséhez. Archaeologiai Értesítő 131, 2006, 169-178.

Čambal 2015 – R. Čambal: Sídlisko kalenderberskej kultúry v Dunajskej Lúžnej-Nových Košariskách. Zborník Slovenského národného múzea 109, Archeológia 25, 2015, 89-159.

Čilinská 1959 – Z. Čilinská: Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach. Slovenská archeológia 7, 1959, 79-86.

Demeterová 1983 – S. Demeterová: Žiarové hroby z neskorej doby bronzovej a zo začiatku staršej doby železnej v Zemplínskych Kopčanoch. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 20, 1983, 113-123.

Eibner 1997 – A. Eibner: Die „Grosse Göttin" und andere Vorstellungsinhalte der östlichen Hallstattkultur. In: L. D. Nebelsick a kol. red.: Hallstattkultur im Osten Österreichs. St. Pölten, 129-145

Furmánek/Marková 2008 – V. Furmánek/K. Marková: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008.

Gačková 1988 – L. Gačková: Prieskum v povodí Laborca. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987, 1988, 48, 49.

Gačková 2004a – L. Gačková: Okres Michalovce. In: L. Gačková (zost.): Archeologické dedičstvo Zemplína. Michalovce 2004, 261-426.

Gačková 2004b – L. Gačková: Žiarový hrob gávskej kultúry zo Žbiniec. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003, 2004, 56, 57.

Gálantha 1986 – M. Gálantha: The Skythian age cemetery et Csanytelek-Ujhalastó. In: Hallstatt Koloquium Veszprém 1984. Budapest 1986, 69-77, 327-334.

Gašaj/Olexa 1979 - D. Gašaj/L. Olexa: Nové nálezy gávskej kultúry v Borši. Historica Carpatica 10, 1979 (1980), 247-258.

Grömer 2010 – K. Grömer: Geschichte des Handwerkes und Kleidung vor den Römern. Wien 2010.

Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994 – I. Cheben/J. Ruttkayová/M. Ruttkay: Výskumy na trase ropovodu vo Veľkom Cetíne. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 30, 1994, 177-241.

Hellebrandt 2015 – M. B. Hellebrandt: Die Häuser der Gáva-Kultur auf dem Fundort Köröm-Kápolna-domb (Ungarn). In: I. Szathmári (Hrgs.): An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag. Budapest 2015, 199-212.

Kalicz/Koós 1998 – N. Kalicz/J. Koós: Siedlungsfunde der Früheisenzeit aus Nordostungarns. In: B. Hänsel/J. Machnik (Hrgs.): Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. München – Rahde/Westf. 1998, 423-436.

Kashuba/Levitski 2012 – M. Kashuba/O. Levitski: The Hallstatt house-building techniques of the Carpathian-Danube region and the emergence of the circular pit-houses in the Early Scythian period in North-West Pontic. In: W. Blajer (red.): Perignationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochoroeski dedicatae. Kraków 2012, 573-582.

Kashuba/Levitski 2013 – M. Kashuba/O. Levitski: Impact of the Hallstattian (Carpathian-Danube) culture (HA A-HA C) on the cultural-historical processes of the Northen Blac Sea region. In: B. P. Niculică – D. Boghian (ed.): Semper Fidelis. In honorem magistri Mircea Ignat. Suceava 2013, 325-343.

Kemenczei 1984 – T. Kemenczei: Die Spätbronzezeit Nordostungarn. Budapest 1984.

Kemenczei 2007 – T. Kemenczei: Kannelierte Keramik in der skythenzeitlichen Alföld-Gruppe. Folia Archaeologica 53, 2007, 27-47.

Kemenczei 2009 – T. Kemenczei: Studien zu den Denkmälern scythisch Geprägter Alföld Gruppe. Budapest 2009.

Kisfaludi 1997 – J. Kisfaludi: Tonstempel und Knochenzylinder aus der mittleren Eisenzeit im Karpatenbecken. Communicationes Archaeologicae Hungariae 1997, 75-107.

Kmeťová/Stegmann-Rajtár 2015 – P. Kmeťová/S. Stegmann-Rajtár: Symbolické uloženie lebky koňa v hroboch v závere doby popolnicových polí a v počiatkoch doby halštatskej. In: O. Ožďáni (ed.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2015, 73–92.

Kotorová-Jenčová 2003 – M. Kotorová-Jenčová: Sídlisko zo záveru doby bronzovej v Nižnom Hrušove. Východoslovenský pravek 6, 2003, 125-140.

Kozubová 2013 – A. Kozubová: Pohrebiská vekerzugskej kultúry v Chotíne na juhozápadnom Slovensku. Katalóg. Bratislava 2013.

Liptáková 1963 – Z. Liptáková: Výskum v Dusikárni pri Šali. Archeologické Rozhledy 15, 1963, 312, 313, 327-340.

Malejev 1992 – J. Malejev: Kultova chalštatska plastika ot leso-stepnoto Podnestrovie. Archeologija. Sofija 34, 2, 1992, 13-24.

Miroššayová 1979 – E. Miroššayová: Záchranný výskum halštatského sídliska v Stretavke, okr. Michalovce. Archeologické Rozhledy 31, 1979, 121-143.

Miroššayová 1987 – E. Miroššayová: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. Slovenská archeológia 35, 1987, 107-164.

Miroššayová 1991 – E. Miroššayová: Pokračovanie záchranného výskumu sídliska v Budkovciach. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1989, 1991, 66, 67.

Miroššayová 1994 – E. Miroššayová: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach. Slovenská archeológia 42, 1994, 37-68.

Miroššayová 1999 – E. Miroššayová: Einflüsse der Hallstattkultur in der Ostslowakei. In: E. Jerem – I. Poroszlai (ed.): Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of the International Archaeological Conference Százhalombatta, 3-7 October 1996. Archaeolingua. Budapest 1999, 157-166.

Miroššayová 2003 – E. Miroššayová: Sídliskový objekt z eneolitu a staršej doby železnej. Východoslovenský pravek 6, 2003, 145-160.

Miroššayová 2005 – E. Miroššayová: Nálezy keramiky s perforovanými okrajmi z východného Slovenska. In: Problemy kultury wysockiej. Rzeszów 2005, 195-204.

Miroššayová 2006 – E. Miroššayová: Príspevok k problematike výskytu keramiky s perforovanými okrajmi v severnom Potisí. In: Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice 2006, 191-202.

Miroššayová 2010 – E. Miroššayová: Kontakty medzi severným Potisím a územím juhovýchodného Poľska. In: J. Gancarski (red.): Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza. Krosno 2010, 513-527.

Miroššayová 2013 – E. Miroššayová: Príspevok k problematike kontaktov medzi západokarpatským a severopotiským prostredím v dobe halštatskej na podklade keramiky z Košickej kotliny. Zborník Slovenského národného múzea 107, Archeológia 23, 2013, 175-183.

Miroššayová 2014 – E. Miroššayová: Misy s rytou výzdobou z doby halštatskej na východnom Slovensku. In: J. Čižmářová, N. Venclová, G. Březinová (ed.): Moravské křižovatky. Střední Podunají medzi pravěkem a historií. Brno 2014, 81-98.

Miroššayová 2015 – E. Miroššayová: Pohrebisko v Ždani v kontexte vývoja severného Potisia v dobe halštatskej. Nitra 2015.

Miroššayová/Gačková 1990 – E. Miroššayová/L. Gačková: Záchranný výskum sídlisk v Budkovciach. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988, 1990, 112, 113.

Müller 2012 – S. Müller: Smolenice-Molpír, Sereď und Ratkovce. Studien zu Siedlungen der frühen Eisenzeit in der Südwestslowakei. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 220. Bonn 2012.

Németi 1982 – J. Németi: Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău. Dacia N. S. 26, 115-144.

Patay/Kiss 2001-2002 – P. Patay/Z. Kiss: Az Alsótelekes-Dolinkai szkítakori temető közöletlen sírjai (az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei). Folia Archaeologica 49-50, 2001-2002, 79-141.

Pastor 1958 – J. Pastor: Sídliskový výskum na Somotorskej hore v r. 1955. Slovenská archeológia 6, 1958, 314-346.

Paulík 1957 – J. Paulík: Skýtsko-halštatská chata v Dvoroch nad Žitavou. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 2, 1957, 75-81.

Popovič 2006 – I. Popovič: Zakarpatťa za doby ranňoho zaliza. Kraków 2006.

Romsauer 1978 – P. Romsauer: Výsledky záchranného výskumu v Chotíne. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977, 1978, 207, 208.

Romsauer 1993 – P. Romsauer: Nové nálezy vekerzugskej skupiny z Nitry. Slovenská archeológia 41, 1993, 5-39.

Romsauer 1998 – P. Romsauer: Veränderungen in der Siedlungsstrukturen und in Besiedlungstrategie während der erster Hälfte des 1. Jahrtausends v. Ch. unter östlichen Einflüssen. In: Actes du XIII Congres, Vol. 4, Forli 1998, 629-635.

Rusnák 2007 – R. Rusnák: Objekty zo staršej a mladšej doby železnej zo Stránskej. Východoslovenský pravek 8, 2007, 59-75.

Scholtz 2006 – R. Scholtz: Scythian Period settlement and cemetery fragment at Tiszalök (Tiszalök, Prison). Réggészéti Kutatások Magyarországon 2006, 53-65.

Scholtz 2010 – R. Scholz: New data on the Scythian Age setlement history of Szabolcs-Szatmár – Bereg county, Hungary. In: S. Berecki (ed.): Iron Age communities in the Carpathian basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 9-11 October 2009. Târgu Mureş, 79-98.

Smirnova 2004 – G. I. Smirnova: Sostojanije izučenija Zapadno-Podoľskoj grupy pamjatnikov ranneskifskogo vremeni v Lesostepnoj Skifii v konce XX veka. In: J. Chochorowski (ed.): Kimmerowie Scytowie Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego. Kraków 2004, 409-429.

Stegmann-Rajtár 2009 – S. Stegmann-Rajtár: Žiarové pohrebisko východohalštatskej a vekerzugskej kultúry v Nových Zámkoch. Príspevok k pohrebiskám doby halštatskej vo východoalpsko-zadunajskej oblasti. Slovenská archeológia 57, 2009, 57-116.

Streľnyk/Chomčyk 2007 – M. O. Streľnyk/M. A. Chomčyk: Glyňani dyski – lysty dľa vypičky (II tys. do n. e. – I tys. n. e.). Archeolohija. Kyjiv 2007, No. 2, 26-31.

Šiška 1962 – S. Šiška: Nové nálezy na východnom Slovensku . Archeologické Rozhledy 14, 1962, 765-775, 802

Tankó 2005 – K. Tankó: „Horn-handled" bowls of the Central Europe Iron Age. In: H. Dobrzańska/V. Megaw/P. Poleska (ed.): Celts on the Margin. Studies in European cultural interaction 7th century BC – 1 st century AD. Dedicated to Zenon Woźniak. Kraków 2005, 153-162.

Točík 1964 – A. Točík: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 12, 1964, 5-152.

Uličný 2001 – F. Uličný: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce 2001.

Vizdal 1986 – M. Vizdal: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, 1986, 237-252.

Vladár 1962 – J. Vladár: Skýtsko-halštatská chata v Čake. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 10, 1962, 125-128.

Vulpe 1967 – A. Vulpe: Necropola Hallstattiana de la Ferigile. Monografie arheologica. Bucureşti 1967.

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-040 01 Košice
mirossa@saske.sk

SETTLEMENT FEATURES OF THE VEKERZUG CULTURE IN THE LABOREC RIVER BASIN

Elena Miroššayová

Summary

Topography of the sites recorded in the Laborec river basin suggests that in the Hallstatt period, life continued until the late Bronze Age in some settlement areas. New settlements in the central part and the northern edge of the East Slovak Lowland were founded at the sites which were not directly endangered by water from the rivers.

The subject of the submitted article is the analysis and evaluation of the find complex from two settlement features from Budkovce, Michalovce district. The village is situated in the central part of the East Slovak Lowland, on the western bar of the Laborec River. The investigated site of Červenica-Hora is situated southwest of the residential area (Fig. 1), on cultivated soil.

In Budkovce, a residential complex with two simultaneously existing structures of different construction was studied. Feature 1/88 represents a sunken type of a house with irregular rectangular groundplan. Remains of a hearth uncovered in the eastern part did not show any traces of construction elements of an oven. Similar sunken residences with quadrilateral or oval groundplans are spread in the chronologically and culturally comparable environment of the central Tisza region (*Cseh 2006*, 27, Fig. 4; *Czifra 2006,* Abb. 2: 1; 3: 1-3; Scholtz 2010, 83, Pl. 4: 3; 6) and north of the Tisza river, on the territory of the Kuštanovica culture in Carpathian Ruthenia (the settlement of Mali Hejivci – *Popovič 2006*, Rys. 1: 2; 3; 4). The territorially closest analogy to Budkovce can be seen in settlement feature 18a/94 from Ižkovce, Predná hora II site (Miroššayová 2003, 146, obr. 2, 3, 6). The remarkable finds from Budkovce include a complete horse skull discovered on the southwestern edge of feature 1/88 (Pl. III: A12; XVI: 5). In the early Hallstatt period, complete horse skulls or their parts occur mainly in burials. They are very rare at settlements (for more details see *Stegmann-Rajtár/Kmeťová 2015* with other bibliography). A role in apotropaic magic is attributed to horse skulls (*l. c.*, 85). This could be the explanation for its deliberate placement near the supposed entrance to the house. Oval feature 2/89, which is slightly sunken in the bedrock with a central pole and a small support pole, is constructionally close to the so-called yurt-type features (Pl. VII A). Numerous investigators have dealt with geographical distribution and cultural-chronological context of the above mentioned features. Recently, their occurrence in stage HB – HC has been monitored in a wide zone south and east of the Carpathians through the forest-steppe territory to the Dneper's right bank. Their origin is searched in the Carpathian-supra-Danubian territory in stage HA, from where they spread eastwards (*Kashuba/ Levitski 2012*, 574, 576).

On the territory of Slovakia, the shallow sunken circular features are geographically identified with the Vekerzug culture environment. The highest concentration of such features is situated in the Nitra river basin and the lower river basins of the Váh and Žitava rivers. They are rare in the Slaná and Laborec river basins (Fig. 4). From the aspect of construction, two types can be distinguished – a type with a central column and a type without a column (Fig. 2). Their groundplans are variable. Regular circles, such as those from the features in Chotín (Romsauer 1998, Abb. 2: 2, 3), are not frequent.

The features in Budkovce were built close to each other and created one residential complex used simultaneously. The larger construction 1/88 with a hearth was used as a residence. The shallow sunken structure 2/89 was probably used for similar purposes.

A rich collection of hand-made and wheel-made pottery comes from the feature fill and the cultural layer. Like in other settlements, hand-made pottery clearly prevails. On the basis of fragments, it was possible to morphologically identify basic shapes of utility ware comparable with the Vekerzug culture pottery. Foreign influences from the environment

[1] *The contribution is part of solving the VEGA Agnecy grant projects no. 2/0084/18.*

of the east Hallstatt culture and certain signs from the southeastern environment of the Ferigile culture can be detected on the pottery. Special finds include fragments of vases with traces of red paint. In the features, items related to textile (thread) production – spindle whorls, clay seals, iron awls, tips and a bronze needle are concentrated. Loom weights have not been found in Budkovce.

Metal industry is represented by types of tools and decorations generally spread during the Hallstatt period without any chronological sensitivity.

The earliest Hallstatt finds in the central part of the East Slovak Lowland are recorded from stage HB3/HC1-HC1. In this period, eastern influences from the environment of the central Dnester region cultures (pottery with perforated rims – Zemplínske Kopčany, Michalovce, Čičarovce) and southeastern influences from the Basarabi circle (Žbince) have been detected in the find complexes. The settlement in Budkovce is chronologically simultaneous with the settlments in Ižkovce, Predná hora site, Dúbravka, Kamenica site and Michalovce, Hrádok site, in the wider Laborec River basin (Fig. 6).

The proportion of the descendants of the original late Gáva culture inhabitants and foreign eastern groups penetrating to the Tisza region from the second half of the 7th and in the first half of the 6th century BC cannot be reliably distinguished in the settlement finds. Groups of foreign inhabitants arrive in several waves and were culturally heterogenous.

On the basis of the finds, the East Slovak Lowland's population in the late Hallstatt period is identified with the Vekerzug culture. Dating of the features in Budkovce follows from the hand-made and wheel-made pottery types, clay seals and presence of a so-called yurt-type structure with a central column. Analogous finds on the territory of the Vekerzug culture belong to the wider frame of stage HD, or HD1/HD2-HD2-3, i. e. 600 BC-beginning of the 5th century BC.

FIGURES

Fig. 1. Budkovce, Michalovce district, Červenica-Hora site. 1 – location of the rescue excavation, 2 – researched area.

Fig. 2. Groundplans of circular structures from the territory of Slovakia. 1-3 – Chotín, Komárno district, (*Romsauer 1998*); 4 – Bajč, Komárno district (*Točík 1964*); 5, 6 – Stránska, Rimavská Sobota district (*Rusnák 2007*); 7 – Budkovce, Michalovce district; 8 – Čaka, Levice district (*Vladár 1962*); 9 – Dvory nad Žitavou, Nové Zámky district (*Paulík 1957*); 10 – Veľký Cetín, Nitra district (*Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*).

Fig. 3. Circular features from the younger Bronze Age. 1 – Borša, Trebišov district (*Gašaj/Olexa 1979*); 2 - Köröm-Kápolna-domb (*Ungarn - Hellebrandt 2015*).

Fig. 4. Topography of circular features in the northern Carpathian territory. 1 – Bajč; 2 – Čaka; 3 – Dvory nad Žitavou; 4 – Chotín; 5 – Šaľa; 6 – Veľký Cetín; 7 – Stránska; 8 – Budkovce; 9 – Michalovce (?).

Fig. 5. Fids of bowls with engraved decoration from the territory north of the Tisza river.

Fig. 6. Topography of the Hallstatt period sites in the wider Laborec river basin.

PLATES

Pl. I. Budkovce. Selection of finds from the trial trench. 1-8, 14, 15 – pottery; 9-11, 13 – iron; 12 – bronze with the scales of: a – 1-8; b – 9-15.

Pl. II. Budkovce. Selection of wheel-made pottery from the layers.

Pl. III. Budkovce. A – groundplan of feature 1/88. 1-4 – ashy areas; 5-11 – pole pits; 12 – horse skull; 13 – hearth. B – selection of pottery from the fill.

Pl. IV. Feature 1/88 – selection of finds from the fill. 1-4, 7-9, 15 – iron; 5 – bronze; 14 – bone; 10-13, 16-19 – pottery. Scale: a – 1-16, 19; b – 17, 18.

Pl. V. Feature 1/88 – 1, 3-15 – spindle whorls; 2 – bead. 1-3, 5-13 – clay; 4 – bone.

Pl. VI. Feature 1/88 – selection of pottery. Scale: a – 1, 2; b – 3-11.

Pl. VII. Feature 2/89. A: groundplan; cross-section – a – topsoil, b – cultural layer, c – fill of the recess, d – subsoil; 1-15 – selection of finds. 1-10, 13-15 – pottery, 11, 12 – iron.

Pl. VIII. Selection of finds from the layer above the features. 1, 3-10 – pottery; 2 – iron.

Pl. IX. Spindle whorls. Cultural layer – 1-3, 5, 9-14; feature 1/88 – 4, 6, 7, 8.

Pl. X. Bowl with engraved decoration. 1 – drawn reconstruction; a-d – preserved fragments.

Pl. XI. Fragments of clay discs. Variant of decoration on the bottom side.

Pl. XII. Undecorated clay discs. 1 – perforated disc; 2-5 – design of the upper and bottom sides of the discs.

Pl. XIII. Fragments of daub – selection.

Pl. XIV. Pottery from the cultural layer – selection.

Pl. XV. Fragments of pots from the cultural layer – selection.

Pl. XVI. Budkovce. 1 – surface relief; 2 – feature 1/88 – western part; 3 – feature 1/88 – eastern part; 4 – feature 1/88; 5 – feature 1/88 – location of the horse skull on the southwestern edge of the recess; 6 – feature 2/89.

TABLES

Table. 1. The weight of the whorls; Material – H – fine clay; H1 – additive fire clay; H2 admixture of fine sand; H3 – admixture of fine sand and fire clay; K – bone.

Table. 2. Sites from the Hallstatt period in the Laborec river basin.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

LOKALITY DOBY RÍMSKEJ NA VÝCHODNOM SLOVENSKU – SÚPIS[1]

LUCIA LUŠTÍKOVÁ

Východné Slovensko, doba rímska, sídliská, pohrebiská, archeologické výskumy, zbery

East Slovakia, Roman period, settlements, burial grounds, archaeological investigations, collections

The register of sites is the basic source of information needed for processing the settlement in the region in the given chronological period. The submitted register is a review concentrating all information on the Roman sites from East Slovakia published so far. The detailed register makes work with information as well as searching for it in literature much easier.

ÚVOD

Pri spracovaní problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej chýba ucelený prehľad o lokalitách so súpisom literatúry, ktorý by obsahoval základné informácie o stave bádania a stručnou informáciou o nálezoch. Jednotlivé regióny sú len čiastočne spracované a publikované, to však neprináša ucelený prehľad o osídlení východného Slovenska v dobe rímskej. Cieľom príspevku je zmapovanie archeologických lokalít a snaha poukázať na stav bádania a pokus o načrtnutie problémov pri vyhodnocovaní a spracovávaní problematiky v tomto regióne. Príspevok by mal zmapovať stav bádania v jednotlivých regiónov a zhodnotiť odlišnosti, ktoré sú zapríčinené stavom a prínosom archeologického výskumu a zberových aktivít a poukázať na skreslený stav. Hodnotenie hustoty osídlenia je podmienené stavom výskumu, preto výsledky ostávajú len orientačné. Práca má slúžiť ako základ pre ďalší výskum, predovšetkým terénny, ale aj revízny v depozitároch. V mnohých prípadoch sa ukazuje že hlavne dávnejšie objavené archeologické lokality sú datované do doby rímskej na základe niekoľkých nevýrazných črepov. V budúcnosti bude nutné lokalizovať nepresne uvedené lokality, overiť a prehodnotiť staršie zberové aktivity a datovanie získaného archeologického materiálu a tým upresniť prípadne korigovať stav bádania. Snahou príspevku nie je prehodnotiť datovanie starších nálezových celkov. Je to pokus o zozbieranie a utriedenie doterajších poznatkov o osídlení v dobe rímskej na východnom Slovensku a poukázanie na reálny stav poznania archeologických lokalít tohto obdobia. Príspevok sa snaží nadviazať na súpis lokalít publikovaný v roku 1969 *M. Lamiovou-Schmiedlovou* (*1969*, 403-501) a doplniť ho o nové informácie.

REGIÓN A GEOGRAFICKÉ ČLENENIE

Východné Slovensko je oblasť s rôznorodým terénnymi, a prírodnými podmienkami. V širšom priestore je to oblasť severného Potisia, do ktorého patrí povodie riek Rimava, Slaná, Bodva, Hornád, Torysa, Topľa, Ondava, Bodrog, Laborec, Latorica a Uh. Severnú, južnú a východnú hranicu vymedzeného územia tvoria štátne hranice s Poľskom, Maďarskom a Ukrajinou. Podľa administratívneho členenia je západnou hranicou východného Slovenska hranica Košického a Prešovského kraja. Prešovský kraj tvoria okresy Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou. Košický kraj tvoria okresy Gelnica, Košice I, Košice II, Košice III, Košice IV, Košice-okolie, Michalovce, Rožňava, Sobrance, Spišská Nová

[1] *Príspevok vznikol v rámci grantového projektu agentúry VEGA, 2/0084/18, Vývoj a premeny sídliskových štruktúr horného Potisia v praveku a v rannej dobe dejinnej.*

Ves a Trebišov. K Prešovskému a Košickému kraju sú pripojené na základe príslušnosti k severnému Potisiu aj okresy Revúca a Rimavská Sobota, ktoré patria k strednému Slovensku. Po vyčlenení regiónu a zmapovaním lokalít je možné charakterizovať štyri uzavreté oblasti so samostatným vývojom.

Východoslovenská nížina a Nízke Beskydy

Oblasť dolného a horného Zemplína je povodie riek Topľa, Ondava, Laborec, Latorica, Uh, Bodrog. Východoslovenská nížina sa delí na geomorfologické podcelky Východoslovenská rovina a Východoslovenská pahorkatina. Na západe je ohraničená Slanskými vrchmi, na juhu a východe štátnymi hranicami. Lokality sa sústreďujú na Medzibodrockých pláňavách, Trebišovskej tabuli, úpätiach Zemplínskych vrchov, Ondavskej rovine, Malčickej tabuli, Laboreckej rovine, Kapušianskych pláňavách, Podslanskej pahorkatine, Toplianskej nive, Vranovskej pahorkatine, Pozdišovskom chrbáte, Laboreckej nive a Podvihorlatskej pahorkatine. Východoslovenská rovina je nížinná oblasť s nadmorskou výškou od 150 do 200 m. Osídlené sú územia okolo vodných tokov v severnej časti na terasách riek, v južnej časti na pieskových dunách. Výrazné zastúpenie lokalít je evidované na úpätí Zemplínskych vrchov. Je to oblasť zmiešaného výskytu nivných pôd a terás hnedozeme alebo černozeme. Nízke Beskydy sa delia na Beskydské predhorie, Ondavskú vrchovinu, Laboreckú vrchovinu a Vihorlatské vrchy. V rámci Beskydského predhoria sú najvýraznejšie osídlené oblasti Zalužickej pahorkatiny, Humenského podolia a Zahriadnanskej brázdy. Je to horský krajinný celok v oblasti Nízkych Beskýd. Povrch má intenzívne rozčlenený do sústavy chrbátov a eróznych brázd ťahajúcich sa zo SZ na JV. Nadmorská výška chrbátov sa pohybuje medzi 500-700, brázd medzi 200-500 m. Osídlenie sa tiahne v smere z juhu na sever pozdĺž vodných tokov Tople, Ondavy, Ondavky, Laborca a Cirochy. Lokality sa sústreďujú prevažne v južnej oblasti Nízkych Beskýd v Beskydskom predhorí v oblastiach s výskytom hnedých pôd. Ojedinelé evidované lokality so severných oblastí Nízkych Beskýd sú z oblasti Ondavskej vrchoviny z povodia horného toku rieky Topľa. Najsevernejšie evidovanou lokalitou je obec Smilno – kat. č. 223 nachádzajúca sa v Zborovskej kotline.

Košická kotlina, Spišsko-šarišské medzihorie

Košická kotlina patrí k povodiu Hornádu a Bodvy. Najvýznamnejším prítokom Hornádu je Torysa a Olšava, najväčším prítokom Bodvy je Ida. Jadro Košickej kotliny má rovinatý charakter s nadmorskou výškou od 180 do 430 m. Reliéf kotliny sa člení na Toryskú a Medzevskú pahorkatinu a Košickú rovinu. Rovinný ráz majú široké pásy riečnych nív a terasy hnedozeme pozdĺž oboch brehov Hornádu, Torysy a Olšavy. Prechodným územím medzi rovinou a pahorkatinou je sústava riečnych terás Hornádu a Torysy. Na pahorkatine prevládajú z pôdnych typov hnedozeme a rôzne illimerizované a nivné pôdy. Výrazné osídlenie sa sústreďuje v povodí riek Hornád, Torysa, Olšava na území Toryskej pahorkatiny a východnej časti Košickej roviny. Druhú výrazne osídlenú oblasť predstavuje južný a východný okraj Medzevskej pahorkatiny a severný okraj Bodvianskej pahorkatiny. Osídlená je oblasť Šariša ktorá zaberá na východe časť Ondavskej vrchoviny, na západe siaha až po pohorie Branisko, na juhu zasahuje do Košickej kotliny a na severe po štátnu hranicu s Poľskom. Terén je husto členený korytami riek Torysa, Sekčov, Topľa a ich prítokov.

Hornádska kotlina a Popradská kotlina

Hornádska kotlina, alebo Dolný Spiš je úzke územie horného toku rieky Hornád, lemované zo severu Levočskými vrchmi, z východu Braniskom a Čiernou horou, z juhu Volovskými vrchmi a zo západu Nízkymi Tatrami. Osídlenie v Hornádskej kotline sa sústreďuje v Hornádskom podolí, na Medvedích chrbtoch a Podhradskej kotline v miestach ľavostranných prítokov Hornádu. Je to oblasť výskytu hnedých pôd a krátkeho úseku hnedozeme pri Spišských Vlachoch. Oblasť Podtatranskej kotliny, jej východná časť Popradská kotlina, alebo aj Horný Spiš patrí k povodiu Visly. Oblasť je lemovaná z juhu Nízkymi Tatrami, zo severu Vysokými Tatrami, z východu Levočskými vrchmi. Hlavnou osou nížinatej oblasti je rieka Poprad s pravostrannými a ľavostrannými prítokmi a hnedozemnými pôdami.

Rimavská kotlina

Rimavská kotlina je krajinný podcelok v Lučenecko-košickej zníženine. Leží v nadmorskej výške od 152 do 300 m. Povrch sa skláňa na juhovýchod a má pahorkatinný reliéf. Prevládajú hnedozeme a hnedé pôdy. Z juhu ju ohraničuje Cerová vrchovina, z východu Bodvianska pahorkatina, zo severu Revúcka vrchovina a zo západu Lučenecká kotlina. Lokality sa sústreďujú pozdĺž vodných tokov Rimavy, Blhu a Slanej a ich menších prítokov. Ojedinele evidujeme lokality aj v Slovenskom krase a na Cerovej vrchovine.

HISTÓRIA VÝSKUMU

Záujem o dobu rímsku na Východnom Slovensku začal v období objavenia bohatých kniežacích hrobov v Ostrovanoch – kat. č. 172g (*Prohászka 2006*) a Cejkove – kat. č. 25a (*Beninger 1931*, 183-224). Obidve lokality boli zahrnuté do prvých súpisných prác Slovensko v Pravěku (*Eisner 1933*) a Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei (*Beninger 1937*). Súpis lokalít doby rímskej na východnom Slovensku bol prvý krát vo väčšom rozsahu súhrnne publikovaný v roku 1969 (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 403-501). Autorka zozbierala z vtedy všetkých dostupných prameňov a inštitúcií nálezové celky datované do doby rímskej. Táto štúdia znamenala posun v bádaní doby rímskej pre celé východné Slovensko. Vypracovaná mapa zobrazovala aktuálny počet lokalít vo vtedajších okresoch Košice, Trebišov, Michalovce, a v južnej časti okresu Prešov. Súpis doplnila stručným popisom nálezových okolností, polohou v rámci katastra a citáciami zdroja. Na základe zozbieraných poznatkov vypracovala materiálnu náplň staršej a mladšej doby rímskej a vytvorila tak základ pre ďalšie štúdium tohto obdobia.

Východoslovenská nížina a Nízke Beskydy

Zemplín patrí k oblastiam s vysokou koncentráciou archeologických lokalít. Výrazný podiel na poznaní tohto regiónu majú zberové aktivity archeologických pracovníkov rôznych inštitúcií. Prvé stručné poznatky o lokalitách doby rímskej poskytujú práce *K. Andela* z roku 1955 a 1960 (*Andel 1955*, 795-799; *1960*, 120-137). Významnou lokalitou je preskúmané pohrebisko zo staršej doby rímskej v Zemplíne – kat. č. 301a (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 245-348) a čiastočne preskúmané pohrebisko v Kvakovciach – kat. č. 126a (*Lamiová-Schmiedlová/Mačala 1991*, 133-144). Väčšie sídliskové areály boli skúmané v Čičarovciach – kat. č. 33d (*Kaminská 2010*, 73-95) a v Šamudovciach – kat. č. 252 (*Gačková 1987*, 45). Prehľadom stavu bádania a zoznamom lokalít so stručným rozborom nálezov je knižka Archeologické dedičstvo Zemplína (*Kolektív autorov 2004*).

Košická kotlina, Spišsko-šarišské medzihorie

V rámci výskumnej činnosti je toto územie najlepšie preskúmanou oblasťou. Prvé väčšie archeologické výskumy realizoval na sídliskách južne od Košíc pracovník Východoslovenského múzea *J. Pástor*. Systematickým výskumom prispel k objaveniu hrnčiarskej dielne na výrobu kolkovanej keramiky v Blažiciach – kat. č. 12, ktorá dala názov tzv. blažickému typu charakteristickému pre mladšiu dobu rímsku (*Pástor 1960b*, 800-809; *1961*, 83-122; *1965*, 87-95; *1970a*, 149-159). Dôležité sú aj výskumy na ďalších lokalitám ako napr. Bohdanovce – kat. č. 14 (*Pastor 1965*, 87-95), Čaňa – kat. č. 28 (*Pástor 1976*, 225, 250) a Valaliky – kat. č. 266-269 (*Pastor 1962b*, 625-630; 645-650). Výsledky výskumov sú dodnes len čiastočne spracované, prípadne neboli vôbec publikované. Medzi výskumné aktivity Východoslovenského múzea v posledných rokoch patrí výskum sídliska v Trstenom pri Hornáde – kat. č. 262 (*Jurečko 1981a*, 126-128; *1982a*, 381-383; *1983a*, 277-384; *1983b*, 415-442) a pohrebiska v Rankovciach – kat. č. 196 (*Gašaj/Rákoš 2015*, 8-12). V oblasti Šariša sa prieskumnej a výskumnej aktivite venoval *F. Blahuta,* ktorý vypracoval súpis lokalít pre Šarišskú oblasť (*Blahuta 1960*, 95-119). Pre Východné Slovensko bolo dôležité vytvorenie pobočky archeologického ústavu v Košiciach. Pre Košický kotlinu a Šariš to znamenalo celý rad novoobjavených lokalít a realizácia systematických archeologických výskumov. Pod vedením *V. Budinského-Kričku* a *M. Lamiovej-Schmiedlovej* boli preskúmané lokality Prešov – kat. č. 190 (*Budinský-Krička 1963a*, 5-58), Koprivnica – kat. č. 108 (*Budinský-Krička 1970*, 57-94), Seňa – kat. č. 214 (*Lamiová-Schmiedlová 1963a*, 59-64), Šebastovce-Barca - kat. č. 115 (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437-455), Peder – kat. č. 177 (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 312-424) a Kechnec – kat. č. 100 (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408-409), ktoré dodnes patria ku kľúčovým pre spracovanie problematiky doby rímskej na východnom Slovensku. K novšie preskúmaným sídliskám patrí Nižná Myšľa – kat. č. 160 (*Béreš/Lamiová/Olexa 1991*, 166-192). V rokoch 1986-1992 bolo systematicky skúmané rozsiahle sídlisko z mladšej doby rímskej a začiatku sťahovania národov v Ostrovanoch – kat. č. 172 (*Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2017*). Súčasný systém záchranného archeologického výskumu počas stavebnej činnosti priniesol v posledných rokoch niekoľko nových sídliskových lokalít z doby rímskej, ich stav preskúmania je však len čiastočný a obmedzuje sa na niekoľko sídliskových jám ako v prípade lokality Prešov-Solivar – kat. č. 191b (*Luštíková 2013a*, 5-25), Veľká Ida – kat. č. 270b (*Hreha/Olexa 2009*, 80-81) alebo Buzica – kat. č. 23a (*Bielich/Miroššayová 2007*, 97-104).

Hornádska kotlina a Podtatranská kotlina

Oblasť Horného a dolného Spiša je región so samostatným kultúrnym vývojom. Veľkým prínosom pre poznanie regiónu v posledných desaťročiach bol vznik pobočky archeologického ústavu v Spišskej Novej Vsi. Pod vedením *F. Javorského* a v súčasnosti *M. Sojáka* sa začalo na Spiši so systematickým

prieskumom a evidovaním archeologických lokalít. Výsledky prieskumov a výskumov sú však v literatúre publikované len stručne čo sťažuje riešenie problematiky v tomto regióne (*Pieta 2003*, 149-150). O ucelené spracovanie vývoja doby rímskej (púchovská kultúra a severokarpatská skupina) na Spiši sa zaslúžil *K. Pieta* (*1982*; 1991, 376-387; *1994*, 253-262; *2003*, 149-159). Najnovšia, prehľadná, súhrnná práca o dobe rímskej na Spiši od *M. Giertlovej-Kučerovej* a *M. Sojáka* (*2005*, 113-136) hodnotí stav výskumu zmapovaním 110 lokalít severokarpatskej skupiny. Kontakty Spiša s okolitými územiami na základe archeologických nálezov prezentovali *K. Pieta* a *M. Soják* v príspevku na medzinárodnej konferencii v Krosne (*Pieta/Soják 2004*, 163-179). K významnosti Spišského regiónu v závere doby rímskej a počiatkoch sťahovania národov v posledných rokoch prispel aj objav kniežacej hrobky v Poprade, časť Matejovce – kat. č. 184e (*Pieta 2009*, 107-122) v roku 2005 ktorá posunula tento región na Európsku úroveň (*Pieta 2009*, 107-122).

Rimavská kotlina

Gemersko-Malohontská oblasť patrí z hľadiska archeologického výskumu k menej prebádaným územiam. Skromné informácie o lokalitách z doby rímskej uvádza v *G. Balaša* (*1965*). Novšie poznatky o tomto regióne v dobe rímskej z prieskumnej činnosti publikoval *Š. B. Kovács* (*1982a*, 155-163; *1982b*, 153-155; *1984*, 45-51). Systematický výskum tu však aj naďalej chýba, nové lokality sa podarilo rozpoznať len vďaka prieskumnej aktivite v rámci stavebnej činnosti v tomto regióne. Najnovšie poznatky o osídlení a vyhodnotenie zberových aktivít realizovaných v minulosti sú zahrnuté v štúdii o osídlení juhu stredného Slovenska v dobe rímskej (*Beljak/Nevizánsky/Ožďáni/Tittonová 2012*, 23-52).

VYHODNOTENIE

Lokality doby rímskej na Východnom Slovensku (tab. I)

V dobe rímskej evidujeme na východnom a pričlenenej časti stredného Slovenska 313 miest/obcí s osídlením na viacerých polohách (sídliská, pohrebiská, ojedinelé nálezy, jaskynné nálezy). Každé mesto/obec je označené jedným číslom. Väčšina miest/obcí má doložené osídlenie na viacerých polohách, preto pre prehľadnosť vyobrazenia na mape lokalít sa uvádzajú len pod jedným súpisným číslom a zozname lokalít sú označené písmenami a – z. Súpis lokalít obsahuje všetky v literatúre dostupné informácie o lokalitách datovaných do doby rímskej tak ako to uvádzajú autori. Lokality sú často datované do doby rímskej a označené ako sídliská na základe niekoľkých v mnohých prípadoch nevýrazných črepov, v niektorých prípadoch aj na základe 2 črepov. Tieto informácie sú v literatúre preberané a tak vzniká skresľujúca predstava o osídlení východného Slovenska v dobe rímskej. V súpise sú zahrnuté všetky typy lokalít: sídliská, pohrebiská, ojedinelé hroby, kniežacie hroby, nálezy z jaskýň, nálezy na výšinných polohách, ďalej archeologické výskumy, ojedinelé nálezy, náhodné nálezy, zberové nálezy a amatérske výkopy.

Lokality doby rímskej sa sústreďujú v štyroch výrazných oblastiach, v Košickej kotline a Spišsko-Šarišskom medzihorí, na Východoslovenskej nížine a Nízkych Beskydách, v Hornádskej a Podtatranskej kotline a v Rimavskej kotline. Oblasti sú navzájom oddelené pohoriami, ktoré výrazne členia východné Slovensko. Lokality sa sústreďujú hlavne na nížinách pozdĺž vodných tokov, na úpätiach pohorí a využívajú prevažne miesta s výskytom hnedozeme, hnedých a čiernych pôd, prípadne aj nivné pôdy na pieskoch ako napr. na Východoslovenskej nížine. V Hornádskej a Podtatranskej kotline sa lokality sústreďujú pozdĺž hlavných vodných tokov na hnedých pôdach. Osídlenie kopíruje smer vodných tokov aj do vyššie položených regiónov, kde ojedinele evidujeme sídliská a ojedinelé nálezy mincí. Riečne spojenia sa využívali ako obchodné cesty na ktoré plynulo nadväzovali karpatské priesmyky (*Lamiová-Schmiedlová 2004*, 323). Existenciu týchto ciest dokladá výskyt ojedinelých nálezov mincí vo vyššie položených regiónoch ako napríklad Stará Ľubovňa – kat. č. 240, Kalinov – kat. č. 93, Svidník – kat. č. 251 a Bardejov – kat. č. 6. Spojenie medzi Spišom a Rimavskou kotlinou, ktoré oddeľujú Volovské vrchy a Spišsko-gemerský kras zabezpečovali toky riek Rimava, Slaná a horný tok rieky Hnilec, čo dokladajú ojedinelé nálezy mincí z Hnúšte – kat. č. 65, Chyžného – kat. č. 80, Dobšinej – kat. č. 39 a Stratenej – kat. č. 242. Ojedinelé nálezy pochádzajú aj z jaskýň oblasti Slovenského krasu v Turni nad Bodvou – kat. č. 264b, Ardove – kat. č. 2, Jasove – kat. č. 90a a Zádiely – kat. č. 298a. V Hornádskej kotline je to v jaskyni v Žehre – kat. č. 312d a v Spišsko-Gemerskom krase v jaskyni v Hrabušiciach – kat. č. 72c, Smižanoch – kat. č. 224f a Letanovciach – kat. č. 138c.

Lokality zdokumentované archeologickým výskumom (tab. II)

Po zozbieraní informácií boli zo súboru 313 miest/obcí vyčlenené lokality na ktorých bol realizovaný archeologický výskum. Pre zaradenie do tejto skupiny musel byť na lokalite preskúmaný minimálne

jeden archeologický objekt s publikovaným výstupom. Archeologický výskum bol realizovaný na Spiši v Poprade-Matejovciach – kat. č. 184e, Veľkej Lomnici – kat. č. 273, Vrbove – kat. č. 292b a v Žehre – kat. č. 312d. Na Zemplíne v Bracovciach – kat. č. 17a, Cejkove – kat. č. 25a, Čeľovciach – kat. č. 31c, Čičarovciach – kat. č. 33d, Humennom – kat. č. 79, Kvakovciach – kat. č. 126a, Lesnom – kat. č. 137, Nižnom Žipove – kat. č. 162a-b, Oboríne – kat. č. 167a, Ruskej – kat. č. 207, Somotore – kat. č. 227, Strede nad Bodrogom – kat. č. 246a-b, Šamudovciach – kat. č. 252, Zemplíne – kat. č. 301a a Zemplínskej Širokej – kat. č. 304. V Košickej kotline a na Šariši bol výskum realizovaný v Blažiciach – kat. č. 12, Bohdanovciach – kat. č. 14, Buzici – kat. č. 23a, Čani – kat. č. 28, Kechneci – kat. č. 100, Koprivnici – kat. č. 108, Košiciach, časť Barca – kat. č. 110, Košiciach, časť Šebastovce (Šebastovce-Barca) – kat. č. 115, Medzanoch – kat. č. 151, Nižnej Myšli – kat. č. 160a, Ostrovanoch –kat. č. 172a, e, Pederi – kat. č. 177, Prešove – kat. č. 190, Prešove, časť Solivar – kat. č. 191, Ražňanoch – kat. č. 199b, Rankovciach – kat. č. 196, Seni – kat. č. 214, Trstenom pri Hornáde – kat. č. 262a, Valalikoch, časť Košťany – kat. č. 268, Valalikoch, časť Všechsvätých – kat. č. 269a, Veľkej Ide – kat. č. 270b, Záhradnom – kat. č. 299b a Ždani – kat. č. 310d. Prevažne v staršej literatúre sa často stretávame s pomenovaním archeologický výskum aj v prípade, že na lokalite bola vykonaná len obhliadka počas zemných prác a boli len zozbierané nálezy z porušených objektov bez ich dokumentácie. Tento druh archeologického výskumu nebol zaradený do tejto skupiny lokalít. Zmapovaný stav preskúmaných lokalít poukazuje na obmedzené možnosti pri spracovaní problematiky doby rímskej na východnom Slovensku.

Pohrebiská, ojedinelé hroby a kniežacie hroby (tab. III)

Menej početnú skupinu predstavujú lokality, ktoré môžeme označiť ako pohrebiská, ojedinelé hroby a kniežacie hroby. Archeologickým výskumom boli zdokumentované pohrebiská Zemplín – kat. č. 301a a Kvakovce – kat. č. 126a a novoobjavené pohrebisko v Rankovciach – kat. č. 196. Taktiež hrob bojovníka v Lesnom – kat. č. 137 a hrob v Ždani – kat. č. 310d. Ojedinelý nález hrobu z Lastoviec – kat. č. 130 a otázne nálezy zo Svätej Márie – kat. č. 249 pochádzajú z amatérskej činnosti z konca 19. a začiatku 20. storočia. Ako hrob je označený nález z Temnej jaskyne pri Žehre – kat. č. 312d. Z pohľadu dnešnej doby by sa ako amatérska činnosť dali označiť nálezy získané ešte v 18. a 19. storočí označené ako kniežací hrob I a II v Ostrovanoch – kat. č. 172g a Cejkove – kat. č. 25a. V roku 2006 bol objavený a modernými metódami preskúmaný kniežací hrob v Poprade, časť Matejovce – kat. č. 184

Staršia doba rímska (tab. IV)

Z celkového počtu lokalít s evidovaným osídlením boli zmapované len lokality datované do staršej doby rímskej (RIst). V súpise je prevzaté datovanie tak ako je uvedené v literatúre pri každej lokalite. Prevzaté staršie datovanie nemusí byť vo všetkých prípadoch správne. Teoretické bádanie napreduje a umožňuje preto aj staršie už vyhodnotené nálezy spracovať vo svetle nových súvislostí a poznatkov. V niektorých prípadoch to prináša nové informácie aj zo starších už publikovaných výskumov a upresňuje poznatky o osídlení východného Slovenska v dobe rímskej (*Luštíková 2013b*, 91-110). V staršej dobe rímskej tak ako to uvádza početná literatúra je osídlenie evidované na Zemplíne, Šariši a v Košickej kotline. Z Rimavskej kotliny neevidujeme nálezy. V Košickej kotline sa koncentrácia osídlenia sústreďuje južne od Košíc. Ojedinelé lokality sú evidované v okolí Prešova. Na Zemplíne je osídlenie pozdĺž riek Bodrog Latorica a Laborec. Výrazne osídlenou oblasťou je Spiš v povodí Hornádu a dolného povodia Popradu kde je tento stav podmienený početnými zberovými aktivitami. Na začiatku staršej doby rímskej na východnom Slovensku prežíva kelto-dácky horizont (*Luštíková 2007*, 77-95). Charakter osídlenia sa mení v závere staršej doby rímskej príchodom przeworskej kultúry ktorej pôvodná sídelná oblasť bola v Poľsku (*Andrzejowski 2010*, 77-78). Na Spiši sa stretávame s osídlením púchovskej kultúry pre ktorú je charakteristické využívanie výšinných polôh a budovanie opevnených hradísk (*Pieta 2003, 151-153; 2006*, 597-601). Tento jav v ostatných osídlených oblastiach východného Slovenska chýba a na výšinných polohách ako Šarišský hrad – kat. č. 282g, hrad Kamenica – kat. č. 95 a hradisku v Obišovciach – kat. č. 166c kde nachádzame len ojedinelé nálezy.

Mladšia doba rímska (tab. V)

Pri vyčlenení lokalít v mladšej dobe rímskej platia tie isté kritéria ako pri lokalitách staršej doby rímskej. V mladšej dobe rímskej (RIml) sa oproti predchádzajúcemu obdobiu zvyšuje počet lokalít. Objavuje sa nový fenomén – na kruhu točená prevažne sivá keramika kvalitného prevedenia (*Lamiová-Schmiedlová 2004*, 324) čo nám často umožňuje zaradiť lokality do mladšej doby rímskej na základe niekoľkých črepov získaných zberom. Aj toto je jeden z faktorov prečo v mladšej dobe rímskej máme

viac chronologicky zaradených lokalít. V Košickej kotline je osídlené povodie riek Hornád, Torysa, Olšava a Moldava a terasy hnedozeme na upätí Bodvianskej pahorkatiny. Na severe je to územie hornej Torysy v Prešove a severne od Prešova. Na východoslovenskej nížine sa zahusťuje osídlenie pozdĺž riek Roňava, Ondava a Laborec. Ojedinelé nálezy pochádzajú z oblasti severne od Bardejova. Veľký počet lokalít je doložený na Spiši z povodia Hornádu a Popradu. Do mladšej doby rímskej sa dajú datovať aj lokality v Rimavskej kotline v povodí rieky Rimava.

Neskorá doba rímska (tab. VI)

Pri vyčlenení lokalít v neskorej dobe rímskej (RIne) platia tie isté kritéria ako pri lokalitách staršej a mladšej doby rímskej. Opäť sa znižuje počet lokalít čo samozrejme môže byť zapríčinené stavom výskumu a teoretického bádania. Výrazne osídlenou oblasťou je Spiš, hlavne Popradská kotlina kde je evidované osídlenie severokarpatskej skupiny (*Pieta 2003*, 156-158). Menej osídlený je dolný Spiš, čiže Hornádska kotlina. Koncentrácia sídlisk je výrazná v oblasti severne od Prešova. Na Zemplíne sa osídlenie sústreďuje na dolnom toku Latorice a v povodí Bodrogu. V Košickej kotline je koncentrácia sídlisk v povodí Hornádu južne od Košíc. V Rimavskej kotline v tomto období neevidujeme osídlenie.

ZÁVER

Vypracovaný súpis lokalít obsahuje základné údaje o lokalite s odkazom na citovaný prameňom. Archeologický výskum na sídliskách a pohrebiskách z doby rímskej na východnom Slovensku výrazne zaostáva. Pri spracovaní podkladov pre súpis lokalít sa zistilo že z veľkému počtu známych lokalít je len malé množstvo preskúmané systematickým archeologickým výskumom (tab. 2). Pri datovaní nálezov získaných zberovými aktivitami v mnohých prípadoch nie je na základe hrubostennej keramiky možné presné datovanie súborov preto sú mnohé lokality datované len rámcovo do doby rímskej (RI). Pri mnohých lokalitách nebolo možné presne lokalizovať polohu výskumu, zberu v mape. V niektorých prípadoch sa zistilo chybné uvedenie katastra. Problémom pri spracovaní témy osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej je aj nízky počet chronologických citlivých predmetov, vhodných na presnejšie datovanie. Predložený príspevok je kompletný súhrn osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. Uvedené sú v ňom všetky lokality tak ako boli publikované v dostupnej literatúre. Jeho cieľom je aby slúžil ako východiskový prameň pri spracovávaní územia osídleného počas všetkých úsekov doby rímskej.

KATALÓG LOKALÍT

Súpis lokalít je zoradený abecedne. Zoznam obsahuje 313 katastrov s výskytom archeologických lokalít. Očíslované sú jednotlivé katastre. Jednotlivé polohy v rámci katastra nemajú samostatné číslo, ale sú zoradené a označené pomocnými písmenami a-z. V zozname je uvedený administratívny názov obce/mesta, (v niektorých prípadoch aj miestna časť), okres, poloha, druh lokality (v prípade ak bol archeologický výskum realizovaný), druh výskumnej akcie (zber, výskum, nález), odvolávka na literatúru a datovanie (v zátvorke). V prípade zmeny názvu obce je uvedený na prvom mieste súčasný názov obce a za ním pôvodný názov. Datovanie je prevzaté z citovanej literatúry a je uvádzané v skratkách: (RI) – doba rímska, (RIpu) – púchovská kultúra, (RIst) – staršia doba rímska, (RIml) – mladšia doba rímska, (RIne) – neskorá doba rímska a (SN) – sťahovanie národov.

1. ABRAHÁMOVCE, okr. Kežmarok
Sz od obce, zber, *Javorský 1985*, 111. (RI)

2. ARDOVO, okr. Rožňava
Ardovo. Jaskyňa, zber, Bárta 1961, 25; Budinský-Krička 1978, 39; 1980a, 46. (RI)

3. BAČKOV, okr Trebišov
Žarjová, Višňovčík, zber, *Budinský-Krička 1983*, 57. (RI)

4. BÁNOVCE NAD ONDAVOU, okr. Michalovce
Kataster, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RIst)

5. BARCA, okr. Rimavská Sobota
Kovalcsík tag, zber, *Kovács 1982a*, 155-163; *Kuzmová/Roth 1988*, 17-18; *TIR 2002*, 384. (RIml)

6. BARDEJOV, okr. Bardejov
Minca, nález, *Kolníková/Hunka 1994*, 62; *TIR 2002*, 384.

7. BENIAKOVCE, okr. Košice okolie
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 61. (RI)

8. BEŠA, okr. Michalovce
a. Moľva I, zber, *Šiška 1962*, 772; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RIml)
b. Moľva II, zber, *Andel 1955*, 795; *Andel 1960*, 133; *Šiška 1962*, 772; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RIml)
c. Moľva III-V, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RIst)
d. Ivánháza, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RI)
e. Vinice, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Šiška 1962*, 128-134; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404. (RIst)
f. Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 290; *TIR 2002*, 385

9. BIDOVCE, okr. Košice okolie
Západne od obce, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405; *Budinský-Krička 1976a*, 46-47. (RI)

10. BIJACOVCE, okr. Levoča
a. Pod hradiskom, zber, *Javorský 1978*, 103-120. (RI)
b. Pod kaštielom, zber, *Javorský/Soják 1999*, 89. (RIml)

11. BLATNÉ REMETY, okr Sobrance
Remecisko, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1975b*, 27-29. (RI)

12. BLAŽICE, okr. Košice okolie
a. Dorina, sídlisko, výskum, *Pástor 1960b*, 800-809; *1961*, 83-122; *1965*, 87-95; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 404-405; *Pástor 1970a*, 149-159; *Jurečko 1982c*, 113-139. (RIst, ml, ne)
b. Za štrekou, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RIst, RIml, RIne)
c. Za kertou, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RIst, ml, ne)
d. Ihrisko, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RIst, ml, ne)
e. Komokert, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RIst, ml, ne)
f. Nad železničnou zastávkou, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1971*, 305. (RIst)
g. Pri škôlke, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 66. (RIst)
h. Konča dediny, zber, *Hreha 2003a*, 59. (RI)
ch. Konopisté, zber, *Hreha 2003a*, 59. (RI)
i. Medzi jarkami, zber, *Hreha 2003a*, 60. (RI)
j. Od chotára, zber, *Rákoš 2011*, 169-183. (RI)

13. BOČIAR (predtým Hutníky, časť Bočiar), okr. Košice okolie
a. Južne od Bočiara, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1961a*, 300-303; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)
b. Na pravom brehu Sokolianskeho potoka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409; *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977*, 89; *Gašaj/Jurečko/Olexa 1978*, 73. (RI)
c. Severne od obce pri Bočiarskom potoku, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

14. BOHDANOVCE, okr. Košice okolie
a. Grajciarove polia, sídlisko, výskum, *Pástor 1965*, 87-95; *Pástor 1970b*, 218; *Pástor 1970a*, 143-161; *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
b. Grajciarove lipky, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
c. Pod rákošským lesom, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
d. Pod blažickým lesom, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
e. Hospodársky dvor roľníckeho družstva, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
f. Kisvét, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 66; *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
g. Krátke, sídlisko, výskum, *Pástor 1965*, 87-91; *Jurečko 1982c*, 113-139. (RI)
h. Lipky, sídlisko, výskum, *Jurečko 1982c*, 113-139; *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 66. (RI)

15. BOĽ, okr. Trebišov
a. Kantatábla homok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
b. Pri dome 89, zber, *Hreha 2006*, 95. (RI)

16. BORŠA, okr. Trebišov
a. Kultúrny dom, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová, 1970*, 143. (RI)
b. Záhrada Ing. E. Sotáka, zber, *Pástor 1977*, 233. (RIml)
c. Záhrada p. Hutku, výskum, *Pástor 1977*, 234. (RIml)
d. Záhrada pri železničnom domčeku, zber, *Pástor 1977*, 234. (RIml)

17. BRACOVCE, okr. Michalovce
a. Cintorín, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
b. Park, zber, *Budinský-Krička 1945-46*, 261; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
c. Záhrada pri cintoríne, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
d. Ceholňa, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
e. Cirky, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)
f. Družstvo, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RI)

18. BREHOV, okr. Trebišov
a. Vinice grófa Barkóczy, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
b. Hora, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)

19. BUDIMÍR, okr. Košice okolie
a. Kaťov, zber, *Budinský-Krička 1976b*, 57. (RIml)
b. Na pravej strane cesty Košice-Prešov, *Béreš, 1976*, 42. (RI)
c. Pravý breh Torysy, zber, *Budinský-Krička 1976b*, 56-57. (RIml)

20. BUDKOVCE, okr. Michalovce
a. Hurky, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RIml)
b. Galamboška, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
c. Vicmandova hura, zber, *Budinský-Krička 1983*, 59. (RIml)
d. Sz od obce, zber, *Gačková 1986*, 85. (RI)

21. BUGLOVCE, okr. Levoča
Pod krížom, zber, *Javorský 1982*, 115. (RIst)

22. BUŠOVCE, okr. Kežmarok
Stredný hon I, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 113. (RIne)

23. BUZICA, okr. Košice okolie
a. Mlynský kút, sídlisko, výskum, *Bielich/Miroššayová 2007*, 97-104; *Bielich 2008*, 38; *Mihályiová 2008*, 111. (RIml)
b. Medzi kótami 196,3 a 192,9, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406; *Čaplovič/Gašaj-Olexa 1978*, 62. (RI)
c. Záhrada rímskokatolíckeho kostola, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 72. (RI)

24. BYSTRANY, okr. Spišská Nová Ves
Katunka, zber, *Javorský 1982*, 115. (RIst)

25. CEJKOV, okr. Trebišov
a. Kniežací hrob, *Beninger 1931*, 183-224. (RIml)
b. Kataster, mince, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
c. Lagoškút, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
d. Čonkáš Hrčol, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)

26. CESTICE, okr. Košice okolie
Alsó dubok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)

27. ČAKLOV, okr. Vranov nad Topľou
Terekovo, zber, *Budinský-Krička 1980a*, 47; *Budinský-Krička 1984*, 52. (RI)

28. ČAŇA, okr. Košice okolie
Hegyecske, sídlisko, výskum, *Pástor 1976*, 225, 250. (RI)

29. ČEČEHOV, okr. Michalovce
Kataster, minca, nález, *Ondrouch 1938*, 109, 110; *Ondrouch 1964*, 314; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406; *TIR 2002*, 35. (RI)

30. ČEČEJOVCE, okr. Košice okolie
Pieskovňa, zber, *Kolektív .... 1962*, 298; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RIml)

31. ČEĽOVCE, okr. Trebišov
a. Záp. od obce, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
b. Škôlka, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1980*, 132-133. (RI)
c. Konopianky, sídlisko, výskum, *Vizdal 1986*, 240-242. (RI)

32. ČERHOV, okr. Trebišov
Výstavba železnice, zber, *Soudský/Břeň 1951*, 488, 490; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)

33. ČIČAROVCE, okr. Michalovce
a. Liceumi domb, Malá Moľva, Ostródomb, Törös, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406; *Horváthová/Hreha/Luštíková 2011*, 103. (RI)
b. Terasa potoka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 29-31; *Šiška 1962*, 774; *Kolektív autorov, 1962*, 299; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406. (RI)
c. Oproti cintorínu, zber, *Kaminská/Chebeň 1983*, 128. (RI)
d. Veľká Moľva, sídlisko, výskum, *Béreš/Kaminská/Uličný 2000*, 33-34; *Kaminská 2005*, 57-82; *Kaminská 2010*, 73-95. (RIst, ml)

34. ČIČAVA, okr. Vranov nad Topľou
Vyšné kliny, zber, *Budinský-Krička 1984*, 52. (RIml)

35. ČÍŽ, okr. Rimavská Sobota
a. 1 km jz od obce, zber, *Nevidzánsky/Ožďáni 1976*, 161. (RIml)
b. Zber, *Bánesz 1963*, 292; *Balaša 1965*, 16. (RI)
c. Kataster, *Ondrouch 1964*, 470; *TIR 2002*, 391. (RI)

36. DRAHŇOV, okr. Michalovce
a. Erdőalja, Homok - nové dyňovisko, Hosszú moľva, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 406-407. (RI)
b. Homok domb, zber, *Šiška 1962*, 774; *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 32; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RIst)
c. Výstavba širokorozchodnej trate, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RI)

37. DRIENOV, okr. Prešov
Kataster, zber, *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RI)

38. DRIENOVEC, okr. Košice okolie
Cesta do štrkovne, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RI)

39. DOBŠINÁ, okr. Rožňava
Minca, *Soják 1998c*, 229; *TIR 2002*, 392. (RI)

40. DOĽANY, okr. Levoča
Pod brusníkom, zber, *Javorský 1982*, 115. (RIml)

41. DOMAŇOVCE, okr. Levoča
a. Lány, zber, *Javorský 1980a*, 123; *Soják/Furman 2001*, 186. (RI, RIne)
b. Na dlhom, zber, *Javorský 1983*, 104; *1984*, 99. (RIml)
c. Pod stráňou, zber, *Soják 2000b*, 162. (RIml)
d. Do rovni, zber, *Soják/Furman 2000*, 120. (RIml)

42. DRAVCE, okr. Levoča
a. Pod dubom, zber, *Javorský 1983*, 104. (RIml)
b. Pod skalicou, zber, *Javorský/Soják 1999*, 85. (RIml)

43. DUBOVEC, okr. Rimavská Sobota
Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16; minca, *Ondrouch 1964*, č. 288; *TIR 2002*, 394. (RI)

44. DÚBRAVKA, okr. Michalovce
a. Komanica, výskum, *Čilinská 1959*, 522-523; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RIkl)
b. Fundaše, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RI)
c. Pri vodnom kanály, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RI)
d. Cintorín, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RIst)
e. Šamuďov, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 407. (RIml)

45. DVORIANKY, okr. Trebišov
a. Spod Ondavy, zber, *Budinský-Krička 1982*, 46-47. (RIml, RIne)
b. Veľký Kőveš, sídlisko, výskum, *Mačala/Mačalová 1984*, 149-150. (RI)

46. DVORNÍKY-VČELÁRE, okr. Košice okolie
a. Severne od roľníckeho družstva, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 184. (RI)
b. Severne od predchádzajúcej lokality, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 184. (RI)

47. ĎURKOV, okr. Košice okolie
Hospodársky dvor roľníckeho družstva, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)

48. FALKUŠOVCE, okr. Michalovce
a. Pri časti osada, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)
b. Tehelňa, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)

49. FINTICE, okr. Prešov
a. Skalka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)
b. Griblovec, zber, *Budinský-Krička 1986*, 67; *Budinský-Krička/Mačala 1990*, 42. (RI)

50. FULIANKA, okr. Prešov
Dubina, zber, *Budinský-Krička/Mačala 1990*, 42. (RI)

51. GÁNOVCE, okr. Poprad
Dlhé hony, zber, *Javorský 1983*, 99. (RIml)

52. GRANČ-PETROVCE, okr. Levoča
a. Na povrazoch, zber, *Javorský 1982*, 116. (RI)
b. Pod cestou, zber, *Javorský 1986a*, 110. (RIml)
c. Pod sobociskom, zber, *Soják 2000a*, 157. (RIml)

53. GREGOROVCE, okr. Prešov
a. Tanarok, zber, *Budinský-Krička 1948-49*, 274; *Lamiová-Schmieldová 1969*, 408; *1970*, 145. (RIne)
b. Kóta 280, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408; *1970*, 145. (RIst)

54. GYŇOV, okr. Košice okolie
Tabuľky, zber, *Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1995*, 33. (RIml)

55. HAJNÁČKA, okr. Rimavská Sobota
Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)

56. HANISKA, okr. Košice okolie
Južne od hospodárskeho dvora roľníckeho družstva, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)

57. HANKOVCE, okr. Bardejov
Poloha 3, zber, *Tunia/Olexa 1995*, 130. (RIml)

58. HARICHOVCE, okr. Spišská Nová Ves
Pri kríži, z. od cesty, sídlisko, výskum, *Javorský 1980a*, 124. (RIml)

59. HATALOV, okr. Michalovce
a. 1 km severne od obce, zber, *Šiška 1977*, 274. (RI)
b. Veterník, zber, *Budinský-Krička 1983*, 61; *Horváthová/Hreha 2007*, 86. (RI)

60. HAŽIN, okr. Michalovce
a. Špani nivy, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RIml)
b. Od lúčanského, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)

61. HERĽANY, okr. Košice okolie
Valaliská, zber, *Budinský-Krička 1976a*, 47; *1981*, 39. (RI)

62. HINCOVCE, okr. Spišská Nová Ves
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 217; *TIR 2002*, 395.

63. HLINNÉ, okr. Vranov nad Topľou
a. Slatiny, zber, *Budinský-Krička 1978*, 40. (RIml)
b. pravý breh Hrabovského potoka, zber, *Budinský-Krička 1981*, 39. (RI)

64. HNOJNÉ, okr. Michalovce
Hlinky, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969,* 408. (RI)

65. HNÚŠŤA, časť Likier, okr. Rimavská Sobota
Kataster, minca, *Kolníková/Hunka 1994*, 105; *TIR 2002*, 395.

66. HODEJOV, okr. Rimavská Sobota
a. Kertészeti földek, zber, *Nevidzánsky/Ožďáni 1976*, 161. (RI)
b. Hajnavölgy, zber, *Kovács 1984*, 46. (RI)
c. Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)
d. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 284; 343; *TIR 2002*, 396. (RI)

67. HOLČÍKOVCE, okr. Vranov nad Topľou
Rekreačné stredisko Eva, *Lamiová-Schmiedlová 1992a*, 67-68; *1992c*, 75. (RI)

68. HOZELEC, okr. Poprad
a. Rozenberg, zber, *Javorský 1982*, 111. (RI)
b. Pri hozeleckom potoku, zber, *Kučerová 2007*, 119. (RIne)

69. HÔRKA, okr. Poprad
a. Za Komarovce I, zber, *Javorský 1983*, 100. (RIml)
b. Pod križovatkou, zber, *Soják 2003*, 132. (RIpu)

70. HÔRKA, časť Ondrej, okr. Poprad
Kratiny, zber, *Javorský 1981*, 108; *Soják 2003*, 132. (RIpu, RIne)

71. HÔRKA, časť Primovce, okr. Poprad
Kapustnice, zber, *Javorský 1983*, 100; *1990*, 72; *Soják 2003*, 133. (RIst, RIml, RIne)

72. HRABUŠICE, okr. Spišská Nová Ves
a. Zelená hura, hradisko, výskum/zber, *Polla 1962*, 253-279; *Javorský 1982*, 117; *Miroššayová 1983*, 165-166; *Soják 1997*, 164; *Hunka/Kolníková 2001*, 92; *Roth/Soják 2001*, 167; *Tomášová/Kolníková 1998*, 197; *TIR 2002*, 396. (RIpu)
b. Pod zelenou hurou, sídlisko, výskum, *Miroššayová/Javorský 1986*, 159-161; *Roth/Soják 2001*, 168. (RIpu)
c. Mníchova diera, jaskyňa, *Soják 2007b*, 55. (RIpu)

73. HRANOVNICA, okr. Poprad
Kataster, minca, *Kolníková/Hunka 1994*, 59; *TIR 2002,* 397

74. HRAŠOVÍK, okr. Košice okolie
Mahúr, zber, *Pástor 1949-1951*, 182; *Budinský-Krička 1976h*, 58; *1977*, 65-66. (RIml)

75. HRAŇ, okr. Trebišov
a. Pod kaštieľom, zber, *Budinský-Krička 1975a*, 30. (RI)
b. Hruň pri Tarnave, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)
c. Kovtaj, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408; *Chovanec 2004b*, 86. (RI)
d. Role pri lúčkach, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408. (RI)
e. Výmoľ, zber, *Budinský-Krička 1978*, 40; *1980a*, 47-48; *1984*, 53; *Hajnalová 1980*, 97. (RIml)

76. HRČEĽ, okr. Trebišov
Benčík, zber, *Kaminská 1984*, 112. (RIml)

77. HRIADKY, okr. Trebišov
Povrazy, Konopianky, zber, *Budinský-Krička 1981*, 40; *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 40; *TIR 2002*, 397. (RI)

78. HUNCOVCE, okr. Kežmarok
a. Pod hôrkou, zber, *Javorský 1990*, 72. (RIml)
b. Za školou, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 113. (RIne)
c. Horný jarok 1, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 113. (RIne)
d. Horný jarok 2, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 113. (RIne)

79. HUMENNÉ
a. Námestie Slobody 10, dnes budova VÚB, výskum, *Čilinská 1959*, 524, 525; *Strakošová 2004*, 197. (RIne/SN)
b. Pod sokolom, výskum, *Merjavá 1987*, 71-72. (RIml)
c. Pod sokolom, výskum, *Strakošová 1992*, 95-96. (RIml)

80. CHYŽNÉ, okr. Revúca
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 183; *TIR 2002*, 389.

81. CHMEĽOV, okr. Prešov
a. Kataster, zber, *Blahuta 1960*; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)
b. Meseš, zber, *Budinský-Krička 1984*, 53. (RI)

82. IVANICE, okr. Rimavská Sobota
Hosszak, zber, *Kovács 1984*, 46. (RI)

83. IŇAČOVCE, okr. Michalovce
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

84. JABLONOV, okr. Levoča
Stredné Hony III, zber, *Javorský/Soják 1999*, 86. (RIml)

85. JAMNÍK, okr. Spišská Nová Ves
a. Pri krížiku, zber, *Javorský 1982*, 117. (RIst, ml)
b. Potraviny, zber, *Javorský 1990b*, 84. (RIml)

86. JANICE, okr. Rimavská Sobota
a. Východne od obce, zber, *Marková 1993*, 86. (RI)
b. Kataster, *Balaša 1965*, 16. (RI)

87. JANÍK, okr. Košice okolie
Hlinisko, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

88. JÁNOVCE, okr. Poprad
Pod chrasť, zber, *Javorský 1982*, 112; *1983*, 101; *1988*, 65. (RIml)

89. JÁNOVCE, časť Machalovce, okr. Poprad
a. Pod hradiskom, zber, *Javorský 1983*, 101; *1984*, 96; *1985*, 111; *1990a*, 73; *Soják 1998a*, 148-149; *2002a*, 183; *Horváthová/Hreha/Rusnák 2006*, 93; *Soják/Soják st. 2006*, 186. (RIpu)
b. Pod Čenčickou hurou, zber, *Javorský 1984*, 97; *Soják 1993*, 114. (RIml)

90. JASOV, okr. Košice okolie
a. Jasovská jaskyňa, výskum, *Bárta 1961*, 25; *Olexa 1980*, 193-194. (RI)
b. Južne od jaskyne, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)
c. Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 261; *TIR 2002*, 399. (RI)

91. JASTRABIE NAD TOPĽOU, okr. Vranov nad Topľou
Lipová, zber, *Budinský-Krička 1976g*, 60. (RI)

92. KAČANOV, okr. Michalovce
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

93. KALINOV, okr. Medzilaborce
Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 309; *TIR 2002*, 400-401.

94. KALOŠA, okr. Rimavská Sobota
Kataster, zber, *Krekovič 1987*, 253; *TIR 2002*, 401. (RI)

95. KAMENICA, okr. Sabinov
Hrad, zber, *Roth/Soják 2001*, 168. (RI)

96. KAMENICA NAD CIROCHOU, okr. Humenné
Pavľová, zber, *Vizdal 1985*, 250. (RI)

97. KAMENICA NAD CIROCHOU, časť Hažín nad Cirochou, okr. Humenné
a. Dĺžavky, zber, *Vizdal 1985*, 250. (RI)
b. Kouče, zber, *Budinský-Krička 1986*, 68. (RI)

98. KAPUŠANY, okr. Prešov
a. Maderasy, Mlyniská, zber, *Budinský-Krička 1982*, 49; *1984*, 53; *1986*, 68; *Budinský-Krička/Mačala 1990*, 42. (RI)
b. Nad liehovarom, zber, *Vlček 1957*, 403-434; *Hreha 2003a*, 60. (RI)

99. KAZIMÍR, okr. Trebišov
Kataster, zber, *Miroššayová 1980*, 143. (RIml)

100. KECHNEC (predtým, Hraničná pri Hornáde), okr. Košice okolie
a. Kechnec III, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1961c*, 329-334, 353; *Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 1962*, 220; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 408-409; *1970*, 147; *TIR 2002*, 401. (RIml)
b. Štrkovňa, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1973*, 131-142. (RIml)

101. KENDICE, okr. Prešov
a. Severne od obce, zber, *Budinský-Krička 1957*, 358, 360; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)
b. Pod hradskou, zber, *Hreha 2004*, 74. (RIml)

102. KESOVCE, okr. Rimavská Sobota
a. Kerepec, zber, *Nevidzánsky/Ožďáni 1976*, 162. (RI)
b. Kataster, zber, *Bánesz 1963*, 292; *Balaša 1965*, 16; *TIR 2002*, 402. (RI)

103. KEŽMAROK
a. Jeruzalemberg, zber, *Budinský-Krička 1977*, 65-81; *Soják 1993*, 114; *Giertlová/Soják/Wawrek 2000*, 71; *Giertlová/Mihok 2001*, 75. (RIpu)
b. Čierne pole, zber, *Javorský 1985*, 111. (RIpu)
c. Pri ošipárni, zber, *Javorský 1986a*, 109. (RIml)
d. Hotel Štart, zber, *Giertlová/Soják/Wawrek, 2000*, 71-72. (RIpu)
e. Amfiteáter, zber, *Giertlová/Soják/Wawrek, 2000*, 72. (RIpu)
f. Kameňolom, zber, *Giertlová/Soják/Wawrek, 2000*, 72. (RIpu)
g. Pod kamenným vrchom II, zber, *Soják 2000d*, 119. (RIst, ne)
h. Kostol s dedinou sv. Michala, zber z vrstvy, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 114. (RIne)
ch. Pod zlatou horou, zber, *Soják 2002*, 114. (RIne)
i. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 556; *Kolníková/Hunka 1994*, 114; *TIR 2002*, 402-403

104. KLČOV, okr. Levoča
a. Hájik, zber, *Javorský 1980a*, 124. (RIpu)
b. Pod hájikom, sídlisko, výskum, *Soják 2004*, 175. (RIml)

105. KOJATICE, okr. Prešov
Nad potokom, *Čaplovič/Slivka 1983*, 74. (RI)

106. KOLIBABOVCE, okr Sobrance
Paškov, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

107. KOMÁRANY, okr. Vranov nad Topľou
Luckovo, zber, *Budinský-Krička 1980b*, 43. (RI)

108. KOPRIVNICA, okr. Bardejov
Surové/Roveň, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1970*, 57-94. (RIst)

109. KOROMĽA, okr Sobrance
Hložníky, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

110. KOŠICE, časť Barca, okr. Košice IV
a. Dom č. 160, minca, zber, *Ondrouch 1964*, 84; 99; *TIR 2002*, 405. (RI)
b. Baloty, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1969*, 261-268; *1974a*, 177-216. (RIst).
c. Červený rak, sídlisko, výskum, *Kaminská 1981*, 129-132. (RI)
d. Gyilkos, zber, *Budinský-Krička 1977*, 66-69. (RI)

111. KOŠICE, časť Juh, okr. Košice IV
Nad Myslavským potokom, sídlisko, výskum, *Eisner 1936*, 67; *Lamiová-Schmiedlová 1961a*, 40. (RI)

112. KOŠICE, časť Krásna, okr. Košice IV
a. Bodaňa, zber, *Gašaj/Jurečko/Olexa 1980*, 74-75; *TIR 2002*, 406. (RIml)

b. Cesta z Krásnej do Nižnej Myšle, zber, *Lamiová -Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
d. Intravilán, zber, *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 68. (RIne)

113. KOŠICE, časť Nad Jazerom, okr. Košice IV
a. Jazerná 3, Montostroj, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1961b*, 68; *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 37. (RI)
b. Pri ceste Košice-Krásna, zber, *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 63-64. (RI)

114. KOŠICE, časť Šaca, okr. Košice II
Pri starom kaštiely, minca, zber, *Kolníková 1977*, 174; *TIR 2002*, 406. (RI)

115. KOŠICE, časť Šebastovce (v literatúre uvádzané ako Šebastovce-Barca), okr. Košice IV
Kenderföldek, sídlisko, výskum, *Pástor 1949*, s 193; *Lamiová-Schmiedlová 1962a*, 800-814; *1963a*, 64-73; *1964a*, 193; *1966*, 547-553; *1969*, 437-455; *Kocich 1969*, 201-207; *TIR 2002*, 406; *Luštíková 2013b*, 91-110. (RIst, ml)

116. KOŠICE, okr. Košice IV
Neznáma poloha, zber, *Beninger 1937*, 50-51; *TIR 2002*, 405. (RI)

117. KOŠICKÉ OĽŠANY, časť Nižné Olšany, okr. Košice okolie
Ľavý breh Torysy, zber, *Kolektív.....1962*, 297,299; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409; *Budinský-Krička 1976c*, 61; *1977*, 69. (RI)

118. KOŠICKÝ KLEČENOV, okr. Košice okolie
Pažica, zber, *Budinský-Krička 1981*, 41. (RI)

119. KRAČÚNOVCE, okr. Svidník
Čepcov, zber, *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 68. (RI)

120. KRÁĽOVSKÝ CHLMEC, okr. Trebišov
Leskotag, Kisasszonytag, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

121. KRIŠOVSKÁ LIESKOVÁ, okr. Michalovce
a. Pri stanici Čičarovce, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
b. Várdomb, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
c. Várhomok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

122. KRÍŽOVÁ VES, okr. Kežmarok
Rovné 1, zber, *Soják 2003*, 135. (RIne)

123. KUČÍN, okr. Bardejov
Špáne, minca, nález, *Ondrouch 1964*, 106; *TIR 2002*, 406. (RIst)

124. KURIMA, okr. Bardejov
a. Farská roľa, zber, *Budinský-Krička 1976a*, 46. (RI)
b. Hurna, zber, *Čurný 2006*, 58. (RI)

125. KUZMICE, okr. Trebišov
Černá studňa, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

126. KVAKOVCE časť Dobrá voda, okr. Vranov nad Topľou
a. Vodná nádrž Domaša, pohrebisko, výskum, *Kolektív..../Mačala 1984*, 114-115; *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 70; *Lamiová-Schmiedlová/Mačala 1991*, 133-144; *Mihok 1991*, 145; *TIR 2002*, 407. (RIst)
b. Pri Veľkej Domaši, minca, nález, *Chovanec/Kolníková 1995*, 71; *Kolníková/Hunka 1994*, 64; *TIR 2002*, 407. (RIst)

127. KYSAK, okr. Košice okolie
Svah vrchu hrad, zber, *Miroššayová 1995*, 96. (RI)

128. KYSTA, okr. Trebišov
Chlmecký breh, *Chovanec 1995*, 70. (RI)

129. LADMOVCE, okr. Trebišov
a. Tobolka, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
b. Lebuj mellet, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (dr)
c. Tisztahegy, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

130. LASTOVCE, okr. Trebišov
Halám, hrob, zber, *Graffenried 1863*, 300-305; *Eisner 1933*, 211-212; *Pástor 1955*, 122-143; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RIml)

131. LELES, okr. Trebišov
a. Akasztódomb, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
b. Tehelňa, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

132. LELES, časť Kapoňa, okr. Trebišov
Csonkás, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

133. LEMEŠANY, okr. Prešov
Horčice, zber, *Budinský-Krička 1986*, 68. (RI)

134. LEMEŠANY, časť Chabžany, okr. Prešov
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

135. LENARTOVCE, okr. Rimavská Sobota
Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)

136. LEVOČA
a. Burg, zber, *Javorský 1977*, 138-152. (RIpu)
b. Pod starou hrhovskou cestou, zber, *Javorský 1981*, 109. (RIpu)
c. Zitenberg, sídlisko, výskum, *Javorský 1986b*, 119. (RI)
d. Pod starou Levočou, sídlisko, výskum, *Javorský 1986b*, 119. (RI)
e. Na Danišovom chodníčku, zber, *Ondrouch 1964*, 258, 553; *TIR 2002*, 408; *Soják 2003*, 137. (RIml)

137. LESNÉ, okr. Michalovce
Mohyla 3, hrob, výskum, *Budinský-Krička 1967*, 309-310. (RIst)

138. LETANOVCE, okr. Spišská Nová Ves
a. Sedliská, zber, *Javorský 1983*, 105; *Soják 2003*, 138. (RIml, ne)
b. Ihrík, zber, *Soják 2001*, 182; *Soják 2004*, 182. (RIpu)

c. Čertova diera, jaskyňa, zber, *Soják 2003*, 138-139. (MLdr)
d. Kláštorisko, zber, *Kuzmová/Roth 1988*, 66-67; *TIR 2002*, 407. (RIml)

139. LOŽÍN, okr. Michalovce
Železnica, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

140. LÚČKY, okr. Michalovce
a. Čárne pole, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
b. Viničky, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
c. Na pláňach, zber, *Gačková 1999*, 46. (RI)

141. LUHYŇA, okr. Trebišov
Kinčeš, zber, *Budinský-Krička 1984*, 53. (RI)

142. ĽUBICA, okr. Kežmarok
a. Čierny vrch 1-4, zber, *Giertlová-Kučerová/Novák 2004*, 61. (RInr)
b. Pod starou cestou, zber, *Javorský 1988*, 65. (RIml)

143. ĽUBOTICE, okr. Prešov
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

144. ĽUBOVEC, časť Ruské Pekľany, okr. Prešov
V povodí Svinky, nález, mince, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 43; *TIR 2002*, 412. (RI)

145. MALÉ RAŠKOVCE, okr. Michalovce
a. Odvodňovací kanál za obcou, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)
b. Záhumienky, sídlisko, výskum, *Béreš/Horváthová 2001*, 47. (RI)

146. MALÉ TRAKANY, okr. Trebišov
a. Trať družby, zber, *Soudský-Břeň 1954*, 463-464; *Budinský-Krička 1960*, 221; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RIst)
b. Szélmalomdomb, zber, *Budinský-Krička 1957*, 359; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

147. MALÝ HOREŠ, okr. Trebišov
Vasas, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RI)

148. MALÝ SLAVKOV, okr. Kežmarok
Za mlynom, zber, *Giertlová-Kučerová/Novák 2004*, 61. (RIne)

149. MARKOVCE, okr. Michalovce
a. Dolu z hury, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410. (RIml)
b. Zábava, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 410-411. (RI)
c. Jv od obce, zber, *Kaminská/Cheben 1983*, 129. (RI)
d. Stredné pole, zber, *Vizdal 1991*, 105. (RIne)

150. MARKUŠOVCE, okr. Spišská Nová Ves
Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 267; 432; *TIR 2002*, 413

151. MEDZANY, okr.Prešov
a. Kataster, zber, *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RIml)
b. Nižný Počkaj (Nižný Várheď), sídlisko, výskum,
c. Zber, *Budinský-Krička 1984*, 54; *Lamiová-Schmiedlová 1986*, 149; *Lamiová-Schmiedlová 1987*, 27-40; *Kuzmová/Roth 1988*, 67; *Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 1991*, 62; *Hajnalová 1986*, 91-92; *TIR 2002*, 414. (RIml, ne)

152. MICHALOVCE
a. Hrádok, výskum, *Budinský-Krička 1945-46*, 263; *Andel 1955*, 795; *Budinský-Krička 1963a*, 22; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411; *1970*, 152. (RIst, ml)
b. Lastomírska ulica 485, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)
c. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 211, 241, 428; *TIR 2002*, 414

153. MICHAĽANY, okr. Trebišov
Terasa potoka Roňava, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411; *Béreš/Kaminská/Mačala/Miroššayová 1990*, 40. (RI)

154. MILHOSŤ (predtým Hraničná pri Hornáde, časť Milhosť), okr. Košice okolie
Východne od železničnej trate, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 149. (RI)

155. MIRKOVCE, okr. Prešov
Baracky, zber, *Budinský-Krička, 1963b*, 265-268; *Blahuta 1963b*, 171-174; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)

156. MLYNICA, okr. Poprad
a. Červený kameň, zber, *Javorský 1985*, 112; *1990*, 73; *Soják 2000d*, 116. (RIpu, ml, ne)
b. V koryte červeného potoka, zber, *Javorský 1988*, 65. (RIml)
c. Vinice, zber, *Javorský 1990a*, 73. (RIst)
d. Medzi vodami I, zber, *Javorský 1990a*, 73. (RIpu)

157. MOKROLUH, okr. Bardejov
a. Poloha I, zber, *Lukáč/Tunia 2001*, 142-143. (RIml)
b. Poloha II, zber, *Lukáč/Tunia 2001*, 142-143. (RIml)

158. MOLDAVA NAD BODVOU, okr. Košice okolie
Remene, zber, *Kaminská 1982*, 142.(RI)

159. NEMEŠANY, okr. Levoča
Močiare, zber, *Javorský 1990a*, 75; *Javorský/Soják 1999*, 86. (RIml)

160. NIŽNÁ MYŠĽA, okr. Košice okolie
a. Alamenev, sídlisko, výskum, *Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1986*, 61-62; *Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1987*, 36; *Kuzmová/Roth 1988*, 74; *Béreš/Lamiová/Olexa 1991*, 166-192; *Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1997*, 61-68; *TIR 2002*, 419. (RIst, ml, ne)
b. Intravilán, zber, *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 68. (RI)

161. NIŽNÝ LÁNEC, okr. Košice okolie
Tánok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411; *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 65. (RI)

162. NIŽNÝ ŽIPOV, okr. Trebišov
a. I-Viničky, sídlisko, výskum, *Béreš 1996*, 33; *Béreš 1997a*, 37-38. (RIst)
b. II-Lúky, sídlisko, výskum, *Béreš 1996*, 34; *Béreš 1997b*, 39-42. (RI)

c. III-Konopianky, zber, *Béreš 1996*, 34. (RI)
d. Kataster, prilba, nález, *Ondrouch 1938*, 105; *TIR 2002*, 419. (RI)

163. NOVÁ LESNÁ, okr. Poprad
a. Dvorské I, zber, *Javorský 1985*, 112. (RIpu)
b. Dvorské II, zber, *Javorský 1985*, 112. (RIpu)

164. NOVOSAD, okr. Trebišov
a. Vvj od obce, zber, *Budinský-Krička 1978*, 46. (RI)
b. Chlmecký breh, zber, *Chovanec 1988*, 58-59. (RI)
c. Verebky, zber, *Kuzmová/Roth 1988*, 75; *TIR 2002*, 420. (RI)
d. Kataster, mince, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 116; *TIR 2002*, 420

165. NOVÝ RUSKOV, časť Veľký Ruskov, okr. Trebišov
Cejky, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)

166. OBIŠOVCE, okr. Košice okolie
a. Západne od ostrej, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 124. (RI)
b. Pažiť, zber, *Budinský-Krička 1986*, 69. (RI)
c. Stráža, zber, *Kolektív...1962*, 299; *Ondrouch 1964*, 119, 120, 123, 167, 169; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411; *Tomášová 2000a*, 136; *TIR 2002*, 420-421. (RI, st)
d. Hájik, zber, *Hreha 2007*, 88-89. (RIml)

167. OBORÍN, okr. Michalovce
a. Dvor JRD, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1961*, 46; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411; *1970*, 154. (RI)
b. Aratoň, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)
c. Široké, zber, *Šiška 1962*, 774; *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 32; *1969*, 411. (RI)
d. Kataster, prsten, nález, *Kolník 1984*; *TIR 2002*, 421

168. OBORÍN, časť Kucany, okr. Michalovce
a. Kataster, zber, *Šiška 1977*, 274. (RI)
b. Stred obce, zber, *Chovanec 1990*, 65. (RIne/SN)
c. Kóta 106,9, zber, *Šiška/Klčo 1990*, 159. (RI)
d. Široké, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 32. (RI)

169. ODORÍN, okr. Spišská Nová Ves
Lúčbach, zber, *Javorský 1981*, 110; *Ondrouch 1964*, 400, 415; *TIR 2002*, 421 (RIpu)

170. OLŠOVANY, okr. Košice okolie
a. Povrazy I, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)
b. Povrazy II, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 127-128. (RI)

171. ORECHOVÁ, okr Sobrance
a. Hrúň, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)
b. Hrúň-vinice, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)

172. OSTROVANY, okr. Sabinov
a. Nad Imunou, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1987*, 65-66; *Kolníková/Hunka 1988*, 81; *Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988a*, 86-87; *1988b*, 77-96; *1990*, 105-106; *1992*, 68-69; *1993*, 79-80; *Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999*, 75-132; *Pieta/Soják 2008*, 122-124; *TIR 2002*, 422; *Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2012*, 187-190; *Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2017*. (RIml, ne)
b. Východne od cigánskej kolónie, zber, *Budinský-Krička 1984*, 54. (RI)
c. Južne od cintorína, zber, *Budinský-Krička 1984*, 55. (RI)
d. Oproti vchodu do cintorína, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1984*, 132-134. (RI)
e. Pri kaštieli, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1963*, 233-238. (RI)
f. Dom č. 78, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1964b*, 238-248. (RI)
g. Intravilán obce, kniežací hrob, *Prohászka 2006*. (RIml)

173. PARCHOVANY, okr. Trebišov
Turny, zber, *Budinský-Krička 1982*, 51. (RIml)

174. PAVLOVCE NAD UHOM, okr. Michalovce
Tepšárka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)

175. PAVLOVCE NAD UHOM, časť Tahyňa, okr. Michalovce
Záhumnie, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)

176. PEČOVSKÁ NOVÁ VES, okr. Sabinov
Kataster, minca, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 118; *TIR 2002,* 423

177. PEDER, okr. Košice okolie
Kenderkert, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 312-424; *Luštíková 2017*, 117-136. (RIml)

178. PETROVANY, okr. Prešov
a. Silvaš, zber, *Budinský-Krička 1977*, 71. (RI)
b. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 424. (RI)

179. PLECHOTICE, okr. Trebišov
Povrazy, zber, *Hreha 2003a*, 60. (RI)

180. PLEŠIVEC, okr. Rožňava
Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)

181. PODHOROĎ, okr Sobrance
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 424. Mince, *Ondrouch 1964*, 173; *TIR 2002*, 424. (RI)

182. POĽANY, okr. Trebišov
a. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 424. (RI)
b. Várhegy, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 424. (RI)

183. POPRAD, okr. Poprad
Pod kežmarskou cestou, zber, *Mihályiová 2009*, 138; *Soják 2009a*, 179-180; *Ondrouch 1964*, 170; *TIR 2002*, 424. (RIpu)

184. POPRAD, časť Matejovce, okr. Poprad
a. Veľká Lomica, pri štátnej hradskej Poprad-Veľká Lomica, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 152. (RI)
b. Medzi hradskou Poprad-Kežmarok, depot zbraní, *Novotný/Kovalčík 1987*, 81. (RIpu)
c. Juh III, zber, *Soják 2000d*, 116. (RIne)
d. Zadné rovne, zber, *Soják 2003*, 134. (RIne)

e. Dlhé lúky, kniežacia hrobka, výskum, *Roth 2007*, 159; *Pieta/Roth 2008*, 122; *Pieta 2009*, 107-122. (RIml, SN)

185. POPRAD, časť Spišská Sobota, okr. Poprad
a. Závod Whirlpool, zber, *Cheben/Soják 2001*, 95-96. (RIne)
b. Za Popradom, zber, *Soják 2003*, 133. (RIne)

186. POPRAD, časť Stráže, okr. Poprad
a. Peheng, zber, *Javorský 1983*, 101; *1988*, 65. (RIml)
b. Vinná jama, zber, *Javorský 1983*, 102. (RIml)
c. Kiera, zber, *Javorský 1983*, 102. (RIml)
d. Na rázcestí, zber, *Javorský 1988*, 65. (RIml)
e. Na malé lúky, zber, *Javorský 2000*, 104. (RIml)
f. Pod kamenným vrchom II, zber, *Soják 2000d*, 119. (RIst, ne)

187. POPRAD, časť Veľká, okr. Poprad
a. Niže Šajera, zber, *Soják 2002*, 184. (RIne)
b. D1, zber, *Soják 2007a*, 179. (RIne)

188. PORUBA POD VIHORLATOM, okr. Michalovce
Topilny, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969,* 424. (RI)

189. POZDIŠOVCE, okr. Michalovce
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 566; *TIR 2002,* 425

190. PREŠOV
a. Prešov I, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1961*, 130; *1963a*, 5-58; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430. (RIml, ne)
b. Prešov II, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1963a*, 5-58; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430; *Kuzmová/Roth 1988*, 97; *Tomášová/Béreš 2003*, 149-150. (RIst, ml, ne)
c. Prešov III, sídlisko, výskum, *Blahuta 1963c*, 153-168; *1963a*, 220-232; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430. (RIst)
d. Prešov IV, zber, *Blahuta 1963a*, 220-232; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430. (RIst)
e. Pod Bikošom, sídlisko, výskum, *Tomášová 1990*, 161. (RI)
f. Mičurinova ulica, mince-175 ks, *Kolníková 1968*, 247-253; *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 52; *TIR 2002*, 426-430. (RIst)
g. Pod Kalváriou, sídlisko, výskum, *Miroššayová/Tomášová 2001*, 153-154. (RIml)

191. PREŠOV, časť Solivar, okr. Prešov
a. Delňa, sídlisko, výskum, *Tomášová 1991*, 99. (RIml)
b. Chmeľové, sídlisko, výskum, *Horváthová/Luštíková 2013*, 82-84; *Luštíková 2013a*, 5-25; *Horváthová/Luštíková 2015*, 106. (RIml)

192. PRIBENÍK, okr. Trebišov
Tó hát, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430. (RI)

193. RAD, okr. Trebišov
a. Vereshomok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430. (RI)
b. Hegyeshomok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 432; *Benediková/Březinová/Miroššayová 2009*, 41-43; *Hreha/Luštíková 2015*, 109-111. (RIml, ne)

194. RADATICE, okr. Prešov
Kataster, zber, *Blahuta 1960*, 109; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 432. (RI)

195. RAKOVEC NAD ONDAVOU, okr. Michalovce
Kataster, zber *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 432. (RI)

196. RANKOVCE, okr. Košice okolie
Kataster, výskum, *Gašaj/Rákoš 2015*, 8-12. (záver RIst)

197. RAKÚSY, okr. Kežmarok
Kahlenberg, zber, *Soják/Novák 2000*, 123; *Soják 2002*, 190. (RIne)

198. RAKYTNÍK, okr. Rimavská Sobota
Ľavobrežná terasa potoka Rakytník, zber, *Cheben/Ruttkay 1999*, 68-69. (RI)

199. RAŽŇANY, okr. Sabinov
a. Terasa Torysy, zber, *Budinský-Krička 1957*, 359; *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 33-34; *1969*, 433; *Pieta/Soják 2008*, 122-124. (RIml, ne)
b. Farské/Ostrovianske, sídlisko, výskum, *Karabinoš/Vizdal 2010*, 15-38; *2012*, 281-291. (RIml)

200. REŠICA, okr. Košice okolie
Hospodársky dvor družstva, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 433; *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 66. (RIml)

201. RIMAVSKÁ SOBOTA, okr. Rimavská Sobota
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 361; *TIR 2002,* 433

202. RIMAVSKÁ SOBOTA, časť Nižná Pokoradz, okr. Rimavská Sobota
Kataster, *Balaša 1965*, 16. (RI)

203. RIMAVSKÁ SOBOTA, časť Sabová, okr. Rimavská Sobota
Jv od južného okraja mesta, zber, *Nevizánsky/Ožďáni 1999,* 123. (RIml)

204. RIMAVSKÁ SOBOTA, časť Vyšná Pokoradz
a. Domček, zber, *Furmánek 1985*, 84. (RIml)
b. Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)

205. RIMAVSKÉ JANOVCE, okr. Rimavská Sobota
Kataster, *Balaša 1965*, 16; *Ondrouch 1964*, 484; minca, *TIR 2002*, 433. (RI)

206. ROZHANOVCE, okr. Košice okolie
Plebanské I, zber, *Jurečko 1980*, 135-137; *1982b*, 235-270. (RI)

207. RUSKÁ, okr. Michalovce
Čierna zem, sídlisko, výskum, *Béreš/Kaminská/Uličný 2000*, 34. (RI)

208. RUSKÁ NOVÁ VES, okr. Prešov
Hrad Solivar, nález, *Tomášová 2000b*, 136. (RIml)

209. SABINOV, okr. Sabinov
Čikto, zber, *Demeterová 1981*, 57. (RI)

210. SEČOVCE, okr. Trebišov
Lavičky, zber, *Hreha 2003b*, 62. (RI)

211. SEČOVSKÁ POLIANKA, okr. Vranov nad Topľou
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 190; *TIR 2002*, 220

212. SEJKOV, okr Sobrance
Daraňská tabuľa, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 433. (RI)

213. SENNÉ, okr. Michalovce
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 433. (RIst)

214. SEŇA (predtým Hraničná pri Hornáde), okr. Košice okolie
a. Hlinisko-Seňa III, sídlisko, výskum, *Pástor 1955*, 134; *Čilinská 1959*, 522-523; *Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 1962*, 223-224; *Lamiová-Schmiedlová 1963a*, 59-64; *1969*, 433-436; *TIR 2002*, 435-436. (RIml, ne)
b. Vyšný lán, zber, *Horváthová/Rusnák/Bomba/Hreha 2004*, 72-74. (RI)

215. SIRNÍK, okr. Trebišov
Homokdomb, zber, *Budinský-Krička 1978*, 46-47; *1980a*, 55; *1981*, 41; *1983*, 61. (RIml)

216. SKEREŠOVO, okr. Revúca
Kataster, zber, *Balaša 1965*, 16. (RI)

217. SKRABSKÉ, okr. Vranov nad Topľou
Záhumienky, zber, *Budinský-Krička 1977*, 72-73. (RI)

218. SLANEC, okr. Košice okolie
a. Kataster, mince, zber, *Ondrouch 1984*, 123; *TIR 2002*, 436-437. (RI)
b. Sedlo hradného vrchu, zber, *Kolektív ....1962*, 291-300-303; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RI)

219. SLANSKÁ HUTA, okr. Košice okolie
Kataster, zber, *Kolníková 1981*, 146; *Kolníková/Hunka 1994*, 56; *TIR 2002*, 437. (RI)

220. SLAVKOVCE, okr. Michalovce
Hrúnky, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RI)

221. SLIVNÍK, okr. Trebišov.
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RI)

222. SLOVENSKÉ NOVÉ MESTO, okr. Trebišov
Kataster, spony, mince, *Ondrouch 1964*, 206, 546; *TIR 2002*, 437

223. SMILNO, okr. Bardejov
Kataster, zber, *Machnik/Mačala/Šiška 1993*, 83. (RIml)

224. SMIŽANY, okr. Spišská Nová Ves
a. Štrkovisko, zber, *Javorský 1977*, 138-152. (RI)
b. Štrkovisko IV, sídlisko, výskum, *Javorský 1978*, 110; *Kuzmová/Roth 1988*, 101; *Javorský 1980a*, 128; *TIR 2002*, 438. (RIml)
c. Hradisko I, hradisko, výskum, *Javorský 1978*, 111; *1980b*, 132; *1990b*, 86; *1997*, 101-102. (RIpu)
d. Pod hradiskom, sídlisko, výskum, *Javorský 1978*, 111. (RIpu)
e. Smižianska Maša II, sídlisko, výskum, *Javorský 1984*, 101. (RIml)
f. Tri skalky, jaskyňa, zber, *Soják 2007b*, 55. (RIml, ne)
g. Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 247; *TIR 2002*, 438

225. SOKOĽANY (predtým Hutníky, časť Sokoľany), okr. Košice okolie
Na ľavom brehu Sokolianskeho potoka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 409. (RI)

226. SOĽ okr. Vranov nad Topľou
a. Koryto vodného kanála, zber, *Budinský-Krička 1976f*, 65-66. (RIml)
b. Medzi cestami Soľ a Čaklov, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RIne)

227. SOMOTOR, okr. Trebišov
a. Somotorská hora, sídlisko, výskum, *Pástor 1955*, 124-126. (RI)
b. Parcela 560-5, sídlisko, výskum, *Pástor 1960a*, 352, 361-366. (RI)

228. SOMOTOR, časť Vécs, okr. Trebišov
Kataster, minca, nález, *Ondrouch 1964*, 227, 274; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436; *TIR 2002*, 439. (RIst)

229. SPIŠSKÁ BELÁ, okr. Kežmarok
a. Kahlenberg, zber, *Soják/Novák 2000*, 123; *Soják 2002*, 190. (RIne)
b. Slovenská cesta, zber, *Soják 2000d*, 118; *Soják/Novák 2000*, 125. (RIne)
c. Medvedisko, zber, *Soják 2002*, 191. (RIne)
d. Za potokom, zber, *Soják 2002*, 191. (RIne)
e. Benye Wies, zber *Soják 2002*, 191-192. (RIne)
f. Hlboký jarok, zber, *Soják 2002, 192*. (RIne)
g. Hoher rand, zber, *Valde-Nowak/Soják 2009*, 188-189. (RIne)
h. Pri mlynskom kre I, zber, *Soják/Novák 2000*, 124. (RIne)
ch. Vyšná zákruta I, zber, *Soják/Novák 2000*, 124. (RIne)
i. Krivá medza, zber, *Soják/Novák 2000*, 125. (RIne)
j. Steinkaul, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIne)
k. Nohgang, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIne)
l. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 242; *Kolníková/Hunka 1994*, 87; *TIR 2002*, 439-440

230. SPIŠSKÁ NOVÁ VES, okr. Spišská Nová Ves
a. Otex, zber, *Javorský 1982*, 120. (RI)
b. Železný potok, *Javorský 1983*, 109. (RI)
c. Pod lazík, *Javorský 1983*, 111. (RIml)
d. Smižianska roveň, zber, *Javorský 1984*, 101; *1985*, 118; *1990a*, 76; *Soják 1998a*, 148-149; *2001*, 182-183; *Kuzmová/Roth 1988*, 99-101; *TIR 2002*, 440. (RIst, ml)
e. Pri sv. Trojici, sídlisko, výskum, *Javorský 1986a*, 111. (RIst, ml)
f. Malé pole, zber, *Javorský 1988*, 68; *Soják 2003*, 139; *Hajnalová/Mihályiová/Hajnalová 2004*, 67. (RIml)

231. SPIŠSKÁ TEPLICA, okr. Poprad
a. Záhumnie, zber, *Javorský 1986a*, 110; *Soják/Soják/Suchý 2004*, 178; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIml, ne)
b. Melčiny, zber, *Soják 2000d*, 117. (RIpu)
c. Kapustnice, zber, *Soják 2002*, 186; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIne)

d. Brehy II, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIne)
e. Kamence, zber, *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIne)

232. SPIŠSKÉ PODHRADIE, okr. Levoča
a. Pod hradskou lúkou, zber, *Javorský 1982*, 120. (RIml)
b. Pod hradom, zber, *Javorský 1982*, 121. (RIpu)
c. Kozia hora, zber, *Bazovský/Stejskal 2009*, 24. (RIpu)

233. SPIŠSKÉ TOMÁŠOVCE, okr. Spišská Nová Ves
a. Čertova diera, sídlisko, výskum, *Bárta 1958*, 471-476. (RI)
b. Pod hradiskom, sídlisko, výskum, *Béreš/Štukovská 1980*, 43. (RIpu)
c. Pod hradiskom I, sídlisko/hradisko, výskum, *Chropovský 1985*, 100-101; *Béreš/Javorský 1986*, 59-61; *Javorský 1997*, 101-102; *TIR 2002*, 441. (RI)

234. SPIŠSKÉ VLACHY, okr. Spišská Nová Ves
a. Roveň, zber, *Javorský 1978*, 114; *1981*, 118. (RIpu)
b. Fontaj, zber, *Javorský 1982*, 121. (RIml)
c. Pod lazík, zber, *Javorský 1984*, 102. (RIst)
d. Plantal, zber, *Javorský 1986a*, 111, (RIml)
e. Lazník, zber, *Javorský 1990a*, 76. (RI)
f. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 551; *TIR 2002*, 441

235. SPIŠSKÝ HRHOV, okr. Levoča
a. Pod sv. Dzurom, zber, *Javorský 1978*, 115. (RIpu)
b. Povrazy, zber, *Soják/Furman 2001*, 188. (RIst)

236. SPIŠSKÝ HRUŠOV, okr. Spišská Nová Ves
Dlhé hony, zber, *Javorský 1981*, 118. (RIml)

237. SPIŠSKÝ ŠTIAVNIK, okr. Poprad
a. Sedliská, zber, *Javorský 1982*, 113. (RIpu)
b. Rybník I, zber, *Javorský 1983*, 102. (RIml)
c. Rybník II, zber, *Javorský 1983*, 102. (RIml)
d. Nad Rybníkom, zber, *Javorský 1990a*, 73; *Soják 2001*, 179. (RIml, ne)

238. SPIŠSKÝ ŠTVRTOK, okr. Levoča
a. Barimberg, opevnené sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 158. (RI)
b. Nižné Garhalové, zber, *Javorský 1978*, 115; *1983*, 111. (RIml)
c. Nižné Garhalové II, zber, *Javorský 1983*, 111. (RIml)
d. Nad pieskovcom, zber, *Javorský 1984*, 103. (RIpu)
e. Pod šibenou hurou, *Javorský 1984*, 103. (RI)
f. Pri machalovskej križovatke, zber, *Javorský/Soják 1999*, 84. (RI)
g. Pod kolpsnakom, zber, *Javorský/Soják 1999*, 84, (RIml)
h. Pod gelendrami, zber, *Javorský/Soják 1999*, 84-85, (RIml)

239. STANČA, okr. Trebišov
Severne od cintorína, *Budinský-Krička 1978*, 50. (RI)

240. STARÁ LUBOVŇA, okr. Stará Ľubovňa
Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 418a; *TIR 2002*, 441

241. STRÁNE POD TATRAMI, okr. Kežmarok
a. Pod kamenným vrchom, zber, *Javorský 1988*, 66; *Soják 1998b*, 149-151; *2000c*, 113; *2000d*, 119; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIst, ml, ne)
b. Nad hostincom, zber, *Soják 2007a*, 181. (RIne)

242. STRATENÁ, okr. Rožňava
Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 313, 363, 447; *TIR 2002*, 442.

243. STRÁŽNE, okr. Trebišov
a. Apáthy homok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436; *Gašaj/Jurečko/Olexa 1980*, 75; *Béreš 1982a*, 39-40. (RI)
b. Babáhomok, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RI)

244. STRÁŽSKE, okr. Michalovce
Kataster, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 436. (RI)

245. STRÁŽSKE, časť Krivošťany, okr. Michalovce
Pravobrežná terasa potoka Belovarka, zber, *Budinský-Krička 1980b*, 47. (RI)

246. STREDA NAD BODROGOM, okr. Trebišov
a. Bálvanyhegy, sídlisko, výskum, *Chropovský/Dušek/Polla 1960*, 300; *Lamiová-Schmiedlová 1964*, 193; *Polla 1969*, 183-206; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RIst, ml)
b. Bakhegy, vrstva, výskum, *Budinský-Krička 1960*, 217-230; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)
c. Zombok, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)
d. Kataster, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)
e. Malomhomok, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (dr)
f. Pozemok Š. Nagya a J Prónaya, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)

247. STRETAVKA, okr. Michalovce
a. Kataster, zber, *Budinský-Krička 1960*, 220; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)
b. Strieborné hôrky, zber, *Kaminská 1983*, 125. (RI)

248. STUDENEC, okr. Levoča
Za kapustnicami, zber, *Javorský 1978*, 115. (RIpu)

249. SVÄTÁ MARIA, predtým Bodrog, okr. Trebišov
Hrob, zber, *Hampel 1892 (1894)*, 374; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 405. (RIst)

250. SVÄTUŠE, predtým Plešany, okr. Trebišov
a. Južne od viníc, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 424. (RI)
b. Nová pieskovňa, *Gašaj/Jurečko/Olexa 1980*, 75. (RI)
c. Sev. od obce, *Kaminská/Cheben 1983*, 129. (RI)

251. SVIDNÍK
Minca, *Kolníková/Hunka 1994*, 67; *TIR 2002*, 444

252. ŠAMUDOVCE, okr. Michalovce
Prvý diel-Úzke, sídlisko, výskum, *Gačková 1987*, 45; *1991*, 157-165. (RIml)

253. ŠARIŠSKÉ MICHAĽANY, okr. Sabinov
a. Kataster, zber, *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 437. (RI)
b. Za verchom, zber, *Budinský-Krička 1980b*, 47-48. (RI)
c. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1983*, 158. (RI)
d. Kataster, minca, *Kolníková/Hunka 1994*, 80; *TIR 2002*, 445

254. TIBAVA, okr Sobrance
a. Cintorínový hrúnok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)
b. Koscelník, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)

255. TORNAĽA, okr. Revúca
Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 169, 319; *TIR 2002*, 447

256. TORNAĽA, časť Behynce, okr. Revúca
Körtvélyszer, *Kovács 1982b*, 154. (RI)

257. TOVÁRNE, okr. Vranov nad Topľou
Medzi jarkami, zber, *Budinský-Krička, 1976e*, 69-70. (RI)

258. TREBIŠOV
a. Východne od Trebišova, zber, *Kaminská 1980*, 137-138. (RI)
b. Blatá, zber, *Chovanec 1988*, 59. (RIml)

259. TRHOVIŠTE, okr. Michalovce
a. Farský hon, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)
b. Šankovce, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)

260. TRNAVA PRI LABORCI, okr. Michalovce
Pasienok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)

261. TROČANY, okr. Bardejov
Kojscilek, zber, *Slivka/Mačala 1985*, 216. (RI)

262. TRSTENÉ PRI HORNÁDE, okr. Košice okolie
a. Cesta k cigánskej kolónii, sídlisko, výskum, *Jurečko 1981a*, 126-128; *1982a*, 381-383; *1983a*, 277-384; *1983b*, 415-442; *Kolektív...1984*, 112-114, *TIR 2002*, 453. (RIst, ml, ne)
b. Godole, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 445; *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 66-67. (RIml)
c. Severne od ovčinca, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 162. (RIml)

263. TULČÍK, okr Prešov
Kataster, zber, *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 455. (RI)

264. TURŇA NAD BODVOU, okr. Košice okolie
a. Veľká lúka, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1963b*, 377-378; *1969*, 455; *1992b*, 68; *TIR 2002*, 454. (RIst, ml)
b. Žihľavova diera/jaskyňa, zber, *Bárta 1961b*, 15, 23; 1963; *Soják/Terray 2006*, 191. (RIml)

265. TURNIANSKA NOVÁ VES, okr. Košice okolie
Kenderföld, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 411. (RI)

266. VALALIKY, časť Bernátovce, okr. Košice okolie
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 169. (RI)

267. VALALIKY, časť Buzice, okr. Košice okolie
a. Hlinisko pri cintoríne, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
b. Pri železničnej stanici, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 170. (RI)
c. Pri rozhraní katastrov Barca-Buzica, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1966*, 549; *1969*, 456. (RIst)
d. Záhrada J. Sviatka, dom č. 13, zber, *Pástor 1960a*, 362-365; *Lamiová-Schmiedlová 1966*, 549. (RIml)

268. VALALIKY, časť Košťany, okr. Košice okolie
Za koštianskym cintorínom, sídlisko, výskum, *Pástor 1962b*, 625-630; 645-650. (RIml)

269. VALALIKY, časť Všechsvätých, okr. Košice okolie
a. Farské zeme, sídlisko, výskum, *Kolektív .....1962*, 300; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
b. Miestna škola, zber, *Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1995*, 34. (RI)

270. VEĽKÁ IDA, okr. Košice okolie
a. Veľký povraz, zber, *Gašaj/Jurečko/Olexa 1980*, 76. (RIml)
b. Zámocké tably, výskum, *Hreha/Olexa 2009*, 80-81. (RI)

271. VČELINCE, okr. Rimavská Sobota
Feketesár, zber, *Kovács 1984*, 47. (RI)

272. VEĽATY, okr. Trebišov
a. Zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
b. Retvej, zber, *Budinský-Krička 1978*, 48. (RIne)
c. Table, zber, *Kaminská/Lamiová-Schmiedlová 1986*, 122. (RIml)

273. VEĽKÁ LOMNICA, okr Kežmarok
a. Helenin dvor, zber, *Javorský 1986a*, 110; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RI, ne)
b. Šibeničná hora, zber, *Javorský 1990a*, 74; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIml, ne)
c. Burchbrich, zber, *Roth 1993*, 112-113; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIml)
d. Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 305; *TIR 2002*, 455

274. VEĽKÁ TŔŇA, okr. Trebišov
Obchodná ulica, zber, *Lamiová-Schmiedlová 2006*, 141. (RIml)

275. VEĽKÉ KAPUŠANY, okr. Michalovce
a. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
b. Kablat, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
c. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 239; *TIR 2002*, 456

276. VEĽKÉ OZOROVCE, okr. Trebišov
Pod novým lesom, *Chovanec 2004c*, 87. (RIml)

277. VEĽKÉ RAŠKOVCE, okr. Michalovce
Pole za cintorínom, zber, *Šiška 1962*, 774; *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 34; *1969*, 456. (RI)

278. VEĽKÝ BLH, časť Vyšný Blh, okr. Rimavská Sobota
Kataster, *Balaša 1965*, 16. (RI)

279. VEĽKÝ HOREŠ, okr. Trebišov
Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)

280. VEĽKÝ KAMENEC, okr. Trebišov
a. Hosszúhomok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RIne)
b. Nádas tó, zber, *Béreš 1982b*, 38-39. (RI)

281. VEĽKÝ SLAVKOV, okr. Poprad
a. Za krížom, sídlisko, výskum/zber, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 160; *Soják 2000d*, 118. (RIne)
b. Pieskovisko pri Slavkovskom potoku, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 160. (RIpu)
c. Borik, hradisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 160. (RIpu)

282. VEĽKÝ ŠARIŠ, okr. Prešov
a. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1961b*, 39, 56; *1969*, 456. (RI)
b. Dzikový potok, *Kolektív 1962*, 300. (RI)
c. Na Chmelníku, *Lamiová-Schmieldová 1969*, 456. (RI)
d. Terasa pri ihrisku, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 161; *Budinský-Krička 1974b*, 92. (RI)
e. Fedelemka, zber, *Budinský-Krička 1980a*, 56. (RI)
f. Na harminy, zber, *Tomášová/Karabinoš 2006*, 195; *Čurný 2015*, 63-68. (RIml)
g. Hradný vrch, zber, *Slivka/Olexa 1977*, 258-259. (RI)
h. Terasa pod západným svahom hradného kopca, zber, *Budinský-Krička 1984*, 55-56. (RI)
ch. Kataster, minca, *Ondrouch 1964*, 543; *TIR 2002*, 458.
i. Ihrisko, zber, *Čaplovič/GašajOlexa 1978*, 62-69. (RI)

283. VEĽKÝ ŠARIŠ, časť Kanaš, okr. Prešov
a. Stanica žrebčinca, sídlisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 147; *Budinský-Krička 1977*, 74. (RI)
b. Športový areál, zber, *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 67. (RI)

284. VIESKA NAD BLHOM, okr. Rimavská Sobota
Csótó rét, zber, *Kovács 1984*, 48. (RIml)

285. VINNÉ, okr. Michalovce
a. Fundašské, zber, *Vizdal 1987*, 110; *Kolníková/Nowak/Vizdal 2002*, 85; *Hunka/Kolníková 2003*, 63. (RIst)
b. Šírava, zber, *Gačková/Hreha 2004*, 58. (RI)

286. VLAČA, okr. Vranov nad Topľou
Zber, *Blahuta 1960*, 114; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)

287. VLKOVÁ, okr. Kežmarok
a. Pod breh, zber, *Javorský 1982*, 114. (RIst)
b. Severne od obce, zber, *Javorský 1982*, 114. (RIml)
c. Vrbovský potok/pod orlovcom, výskum, *Javorský 1983*, 103; *Giertlová-Kučerová/Soják 2005*, 119. (RIml)
d. Nad dvorom JRD, zber, *Javorský 1983*, 103. (RIml)
e. Pod kosovým kruhom, zber, *Javorský 1983*, 103; *Soják 2000d*, 119. (RI, ne)
f. Za stodolou, zber, *Javorský 1983*, 104. (RIml)
g. Pri prednej priekope, zber, *Javorský 1983a*, 103 (RIml)

288. VLKYŇA, okr. Rimavská Sobota
Lokalita 2, zber, *Kuzmová/Roth 1988*, 115. (RIml)

289. VOJANY, okr. Michalovce
a. Kataster, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)
b. Družstvo, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 456. (RI)

290. VOJKA, okr. Trebišov
Nagy tó, zber, *Šiška 1962*, 774; *Lamiová-Schmiedlová 1962b*, 34; *1969*, 456. (RIml)

291. VRANOV NAD TOPĽOU časť Čemerné, okr. Vranov nad Topľou
a. Pri lazoch, zber, *Budinský-Krička 1976d*, 57-58; *1981*, 44; *1984*, 56; *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 69. (RI)
b. Centrum, zber, *Budinský-Krička 1977*, 75. (RI)
c. Kataster, mince, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 82; *TIR 2002*, 459.
d. Herlianska ul., výskum, *Kotorová-Jenčová 2013*, 117-118. (RIne)

292. VRBOV, okr. Kežmarok
a. Dubový chrbát, zber, *Javorský 1990a*, 74. (RIml)
b. Vrbový lesík, výskum, *Kiefer/Kolník 1995*, 79; *Giertlová/Soják 2002*, 52-53; *TIR 2002*, 459. (RIne)

293. VYSOKÉ TATRY, časť Dolný Smokovec, okr. Poprad
Pod lesom, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1970*, 144. (RIpu)

294. VYŠNÁ MYŠĽA, okr. Košice okolie
Rakataš, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)

295. VYŠNÝ ČAJ, okr. Košice okolie
Na ľavej strane cesty z Nižného do Vyšného Čaja, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)

296. VYŠNÝ SLAVKOV, okr. Levoča
a. Pod piesky, zber, *Javorský 1985*, 113. (RIpu)
b. Červený potok, zber, *Javorský 1985*, 113. (RI)

297. ZATÍN, okr. Trebišov
a. Pri cigánskej osade, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
b. Szőlőshomok, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)

298. ZÁDIEL, okr. Košice okolie
a. Kráľovská jaskyňa, zber, *Bárta 1961*, 25. (RI)
b. Pod južnými svahmi planiny, zber, *Kaminská 1983*, 126. (RI)

299. ZÁHRADNÉ, okr. Prešov
a. Dvor ľudovej školy, zber, *Budinský-Krička 1978*, 49. (RIne)
b. Kultúrny dom, sídlisko, výskum, *Budinský-Krička 1980a*, 57-58; *Ambros 1980*, 26. (RI)

300. ZBEHŇOV, okr. Trebišov
a. Východne od obce, zber, *Budinský-Krička 1976a*, 50. (RI)
b. Pri potoku, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
c. Verbovec, zber, *Macák/Budinský-Krička 1970*. (RI)

301. ZEMPLÍN, okr. Trebišov
a. Szélmalomdomb, pohrebisko, výskum, *Lamiová-Schmiedlová 1975*, 61; *Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 245-348; *TIR 2002*, 471-472. (RIst)
b. Dvor domu č. 181, zber, *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977*, 95. (RI)
c. Alsó keskedy dülő, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457 (RI)
d. Dom č. 33, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
e. Kandagaz, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
f. Kertalja, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
g. Lebuj mellet, zber, *Andel 1955*, 795; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
h. Táboralja, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 457. (RI)
ch. Hradisko, mince, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 28; *TIR 2002*, 472.
i. Kataster, mince, *Ondrouch 1964*, 215; *TIR 2002*, 472

302. ZEMPLÍNSKA NOVÁ VES časť Úpor, okr. Trebišov
Pri dvore JRD, *Budinský-Krička 1978*, 50-51. (RI)

303. ZEMPLÍNSKA TEPLICA, okr. Trebišov
a. Číža, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458. (RI)
b. Pod novým lesom, zber, *Chovanec 2004a*, 524. (RIml)

304. ZEMPLÍNSKA ŠIROKÁ, okr. Michalovce
Rebrín, sídlisko, výskum, *Vizdal 1986*, 238-239. (RI)

305. ZEMPLÍNSKE HRADIŠTE, okr. Trebišov
Kataster, minca, *Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978*, 57; *TIR 2002*, 472. (RI)

306. ZEMPLÍNSKE JASTRABIE, okr. Trebišov
Sz od obce, *Budinský-Krička 1978*, 51. (RI)

307. ZEMPLÍNSKE KOPČANY, okr. Michalovce
Cintorín, zber, *Budinský-Krička/Mačala 1985*, 69. (RI)

308. ZEMPLÍNSKY BRANČ, okr. Trebišov
a. 200m vých od obce, zber, *Šiška 1977*, 275. (RI)
b. Sev. od obce, zber, *Budinský-Krička 1978*, 51. (RI)
c. Južne od obce, záp.od cesty na Zemplínsky Branč, zber, *Budinský-Krička 1984*, 57. (RI)

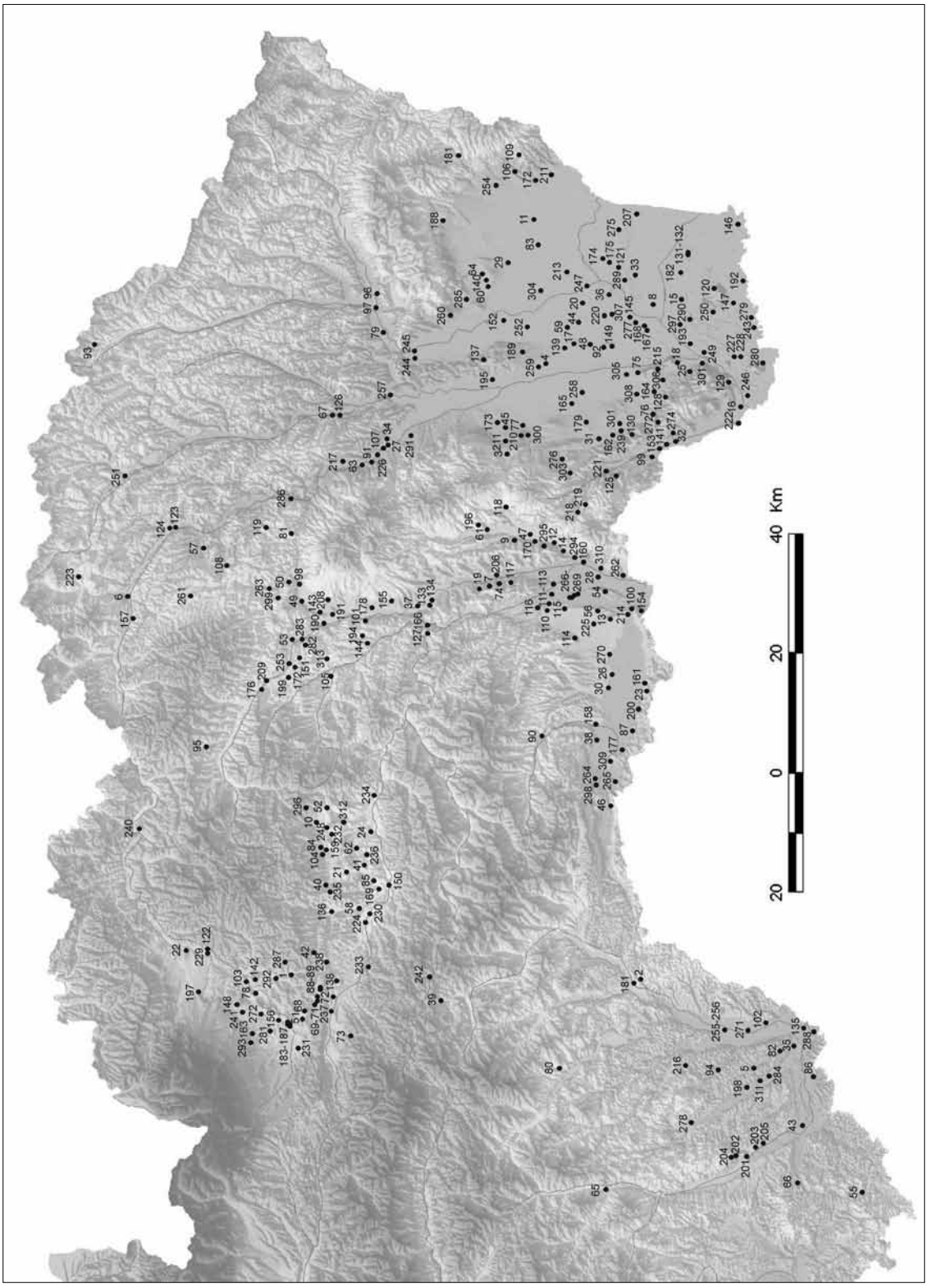
309. ŽARNOV, okr. Košice okolie
a. Bodnárka, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991*, 185. (RI)
b. Pri ceste zo Žarnova do Pedera, zber, *Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978*, 67. (RI)

310. ŽDAŇA, okr. Košice okolie
a. Godole, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458; *Gašaj/Jurečko/Olexa 1980*, 76; *TIR 2002*, 473. (RIml)
b. Pri cigánskej osade, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458. (RI)
c. Duboxer, zber, *Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2001*, 139-140; *Olexa 2002*, 148; *Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003*, 175-188. (RIml)
d. Köszer, zber, *Miroššayová/Olexa 2008*, 114; *2009*, 148-149. (RIml), hrob, výskum, *Miroššayová 2010*, 239-248. (RIst).
e. Ždaňa II, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458. (RI)
f. Ždaňa IV, zber, *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458. (RI)
g. Furča, náhodný nález, *Luštíková/Olexa/Rákoš v tlači*. (RIml)

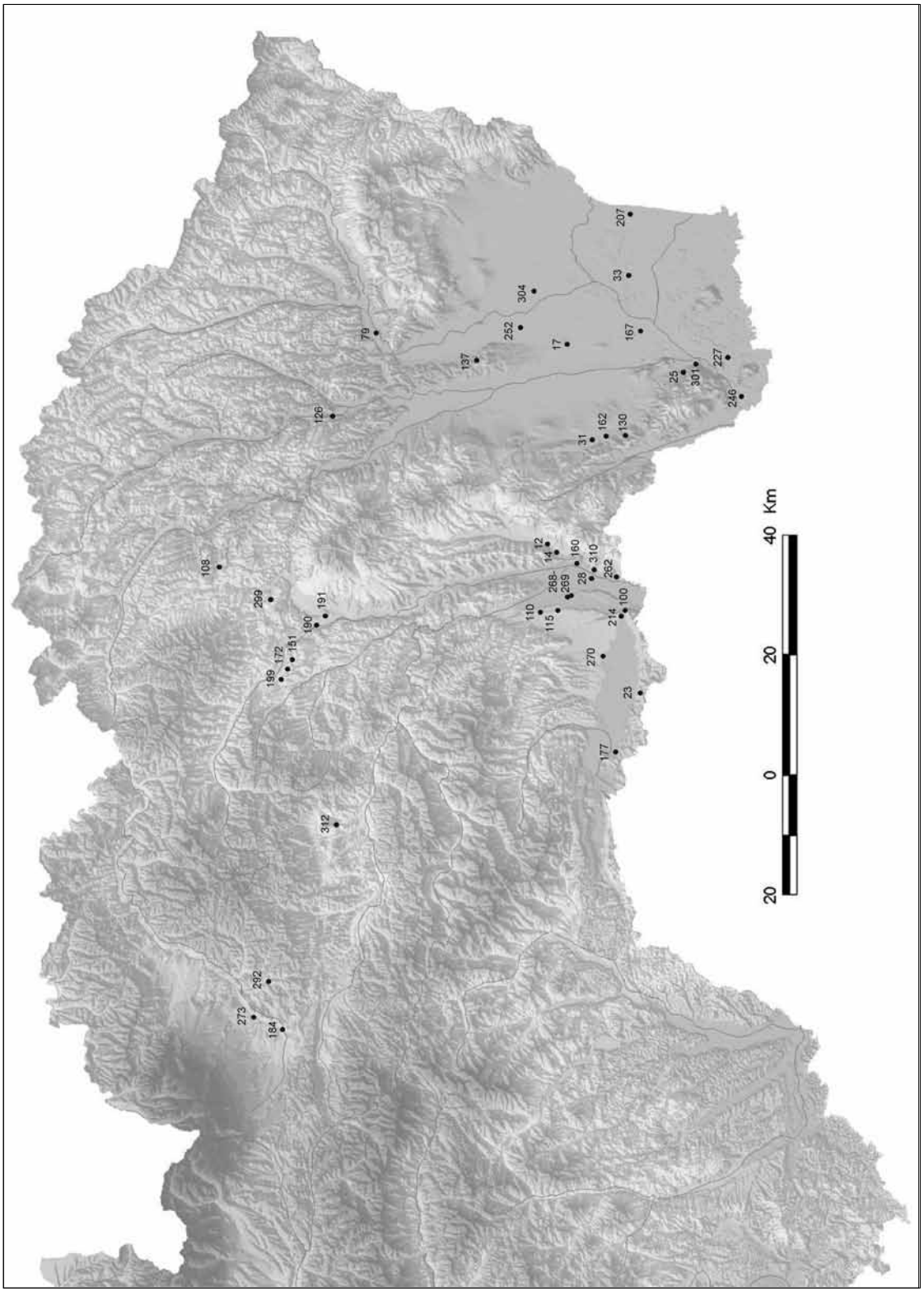
311. ŽÍP, okr. Rimavská Sobota
Kataster, *Balaša 1965*, 16. (RI)

312. ŽEHRA, okr. Spišská Nová Ves
a. Sv od obce, zber, *Javorský 1978*, 116. (RIpu)
b. Hlinky I, zber, *Javorský 1982*, 122; *Soják 1998*, 149-151. (RIml)
c. Spišský hrad, zber, *Javorský 1990a*, 87; *Bazovský/Stejskal 2009*, 24. (RIpu)
d. Temná jaskyňa, hrob?, výskum, *Hajnalová/Mihályiová/Hajnalová 2006*, 90; *Soják 2007b*, 55-59. (RIst)

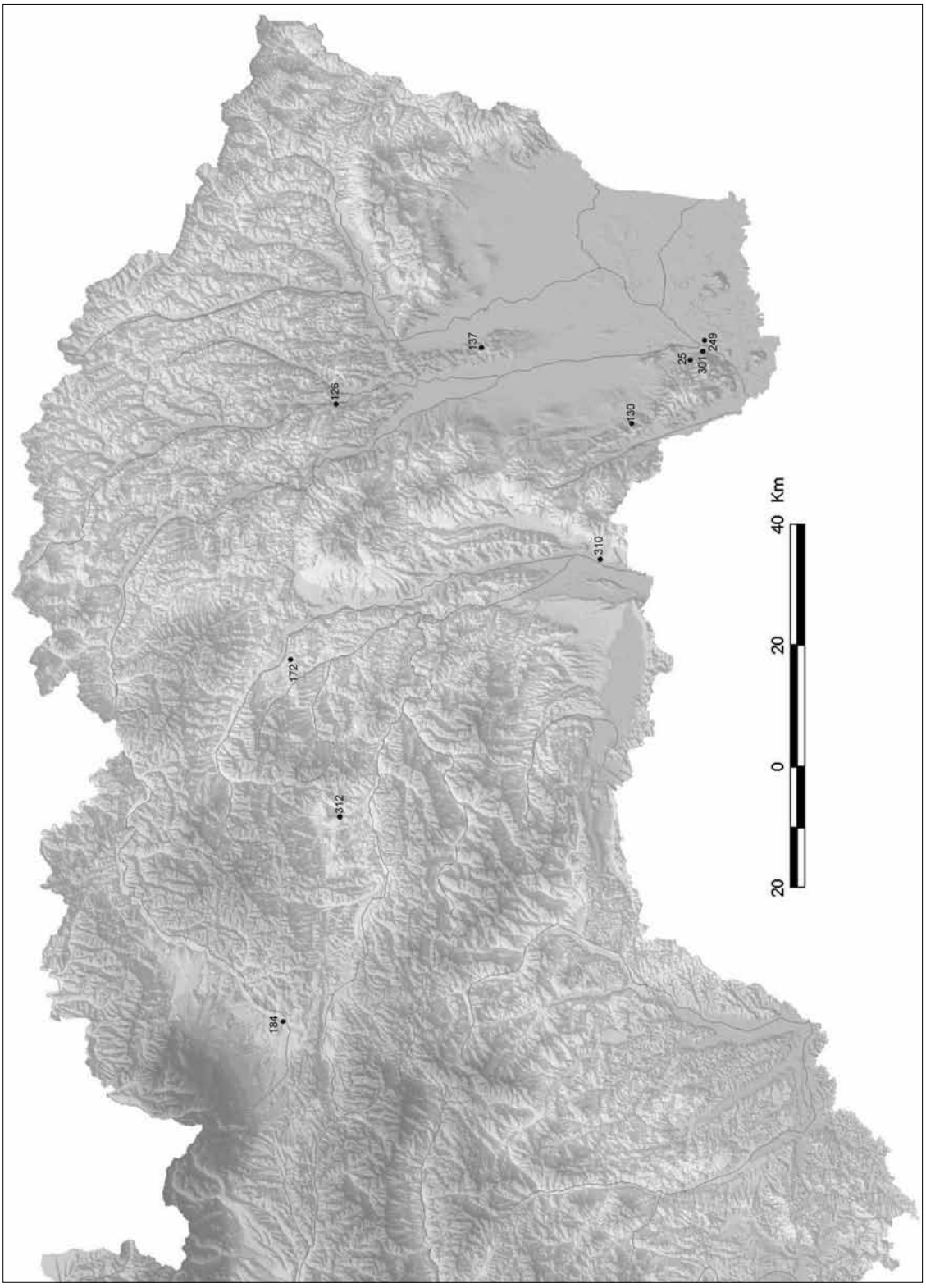
313. ŽUPČANY, okr. Prešov
Jv od obce, zber, *Budinský-Krička 1976*, 50-51. (RI)

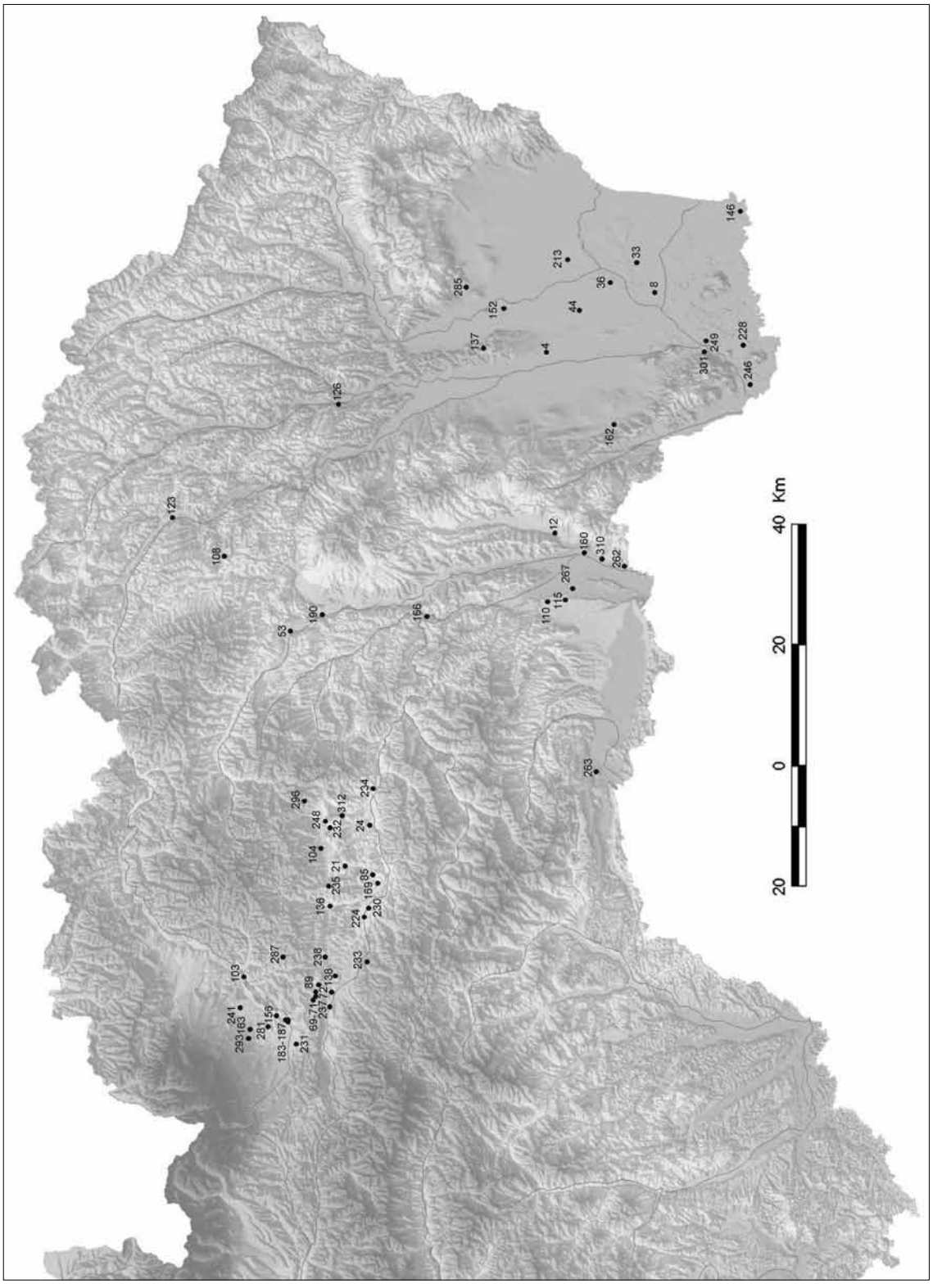
Tab. I. Východné Slovensko. Lokality doby rímskej (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

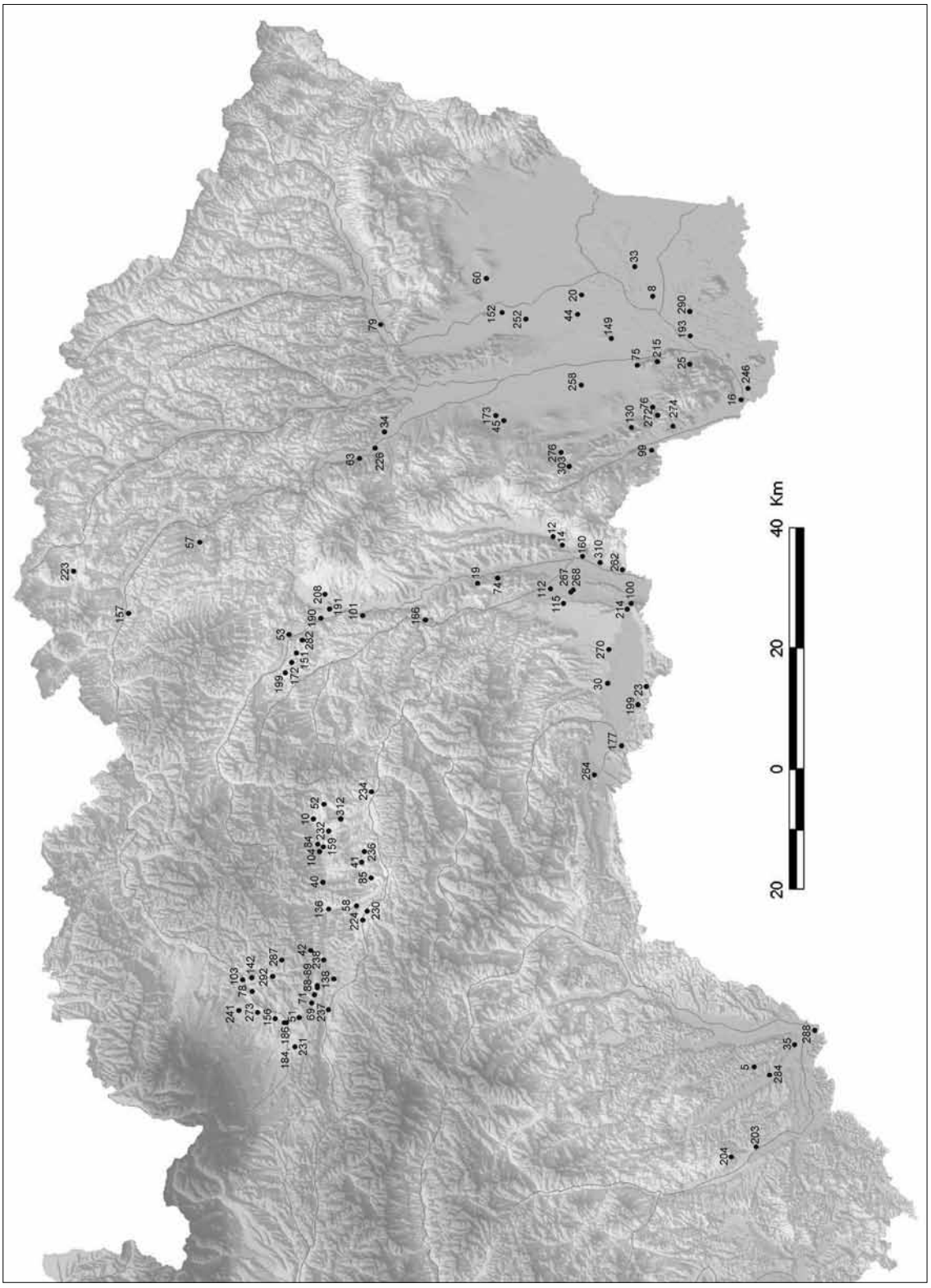
Tab. II. Východné Slovensko. Lokality na ktorých bol vykonaný archeologický výskum (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

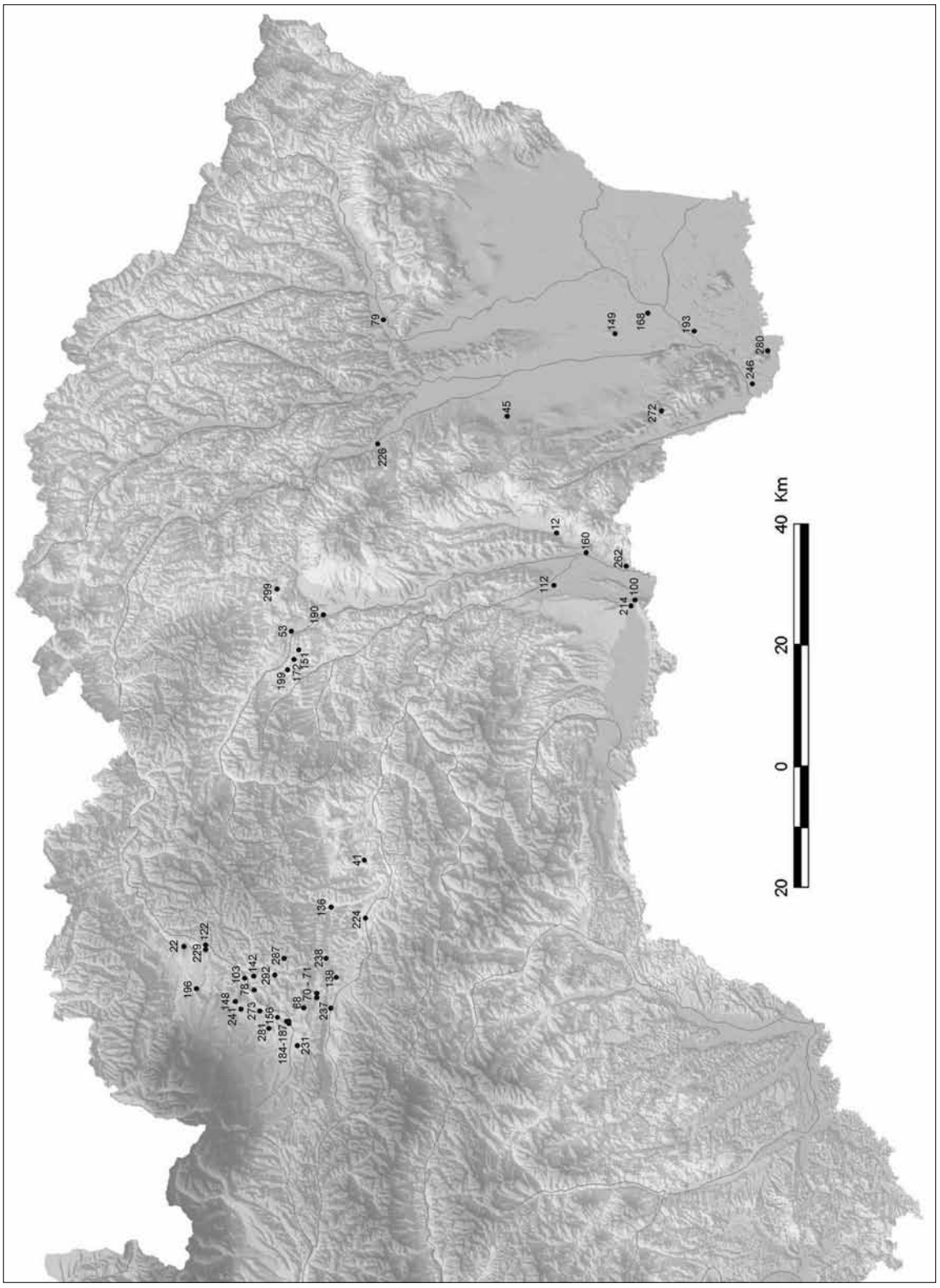
Tab. III. Východné Slovensko. Pohrebiská, hroby, kniežacie hrobky (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

Tab. IV. Východné Slovensko. Lokality staršej doby rímskej (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

Tab. V. Východné Slovensko. Lokality mladšej doby rímskej (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

Tab. VI. Východné Slovensko. Lokality neskorej doby rímskej a počiatkov sťahovania národov (číslovanie na mape zodpovedá číslovaniu v katalógu lokalít).

LITERATÚRA

Ambros 1980 – C. Ambros: Archeozoologické nálezy z Bučian, Chľaby a Záhradného. AVANS 1978, 1980, 21-27.

Andel 1955 – K. Andel: Pozdne laténske sídlište v Zemplíne na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 7, 1955, 795-799.

Andel 1960 – K. Andel: Zemplín vo svetle novších archeologických nálezov. Nové obzory 2, 1960, 120-137.

Andrzejowski 2010 – J. Andrzejowski: The Przeworsk Culture. A brief story (for the foreigners). In: Ulla Lund Hansen, Anna Bitner-Wróblewska (Ed.) Worlds Apart, Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age. København –Warszawa 2010, 59-110.

Balaša 1965 – G. Balaša: Praveké osídlenie Gemera. Bratislava 1965.

Bánesz 1963 – L. Bánesz: Archeologický prieskum v údolí Slanej. Archeologické rozhledy 15, 1963, 286-293.

Bárta 1958 – J. Bárta: Praveké osídlenie jaskyne Čertova džura v Slovenskom raji. Archeologické rozhledy 10, 1958, 471-476.

Bárta 1961 – J. Bárta: Zur Problematik der Höhlensiedlungen in der Slowakischen Karpaten. Acta Archaeologica Carpathica 2, 1961, 5-36.

Bárta 1963 – J. Bárta: 10 rokov speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV. Slovenský Kras 4, 1963, 87-97.

Bazovský/Stejskal 2009 – I. Bazovský/M. Stejskal: Záchranný výskum na Spišskom hrade. AVANS 2007, 2009, 23-24.

Beljak/Nevizánsky/Ožďáni/Tittonová 2012 – J. Beljak/G. Nevizánsky/O. Ožďáni/V. Tittonová: Osídlenie juhu stredného Slovenska v dobe rímskej. In: Archeológia ne prahu histórie, K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012, 23-52.

Benediková/Březinová/Miroššayová 2009 – L. Benediková/G. Březinová/E. Miroššayová: Sídliskové nálezy z Radu. AVANS 2007, 2009, 41-43.

Beninger 1931 – E. Beninger: Der Wandalenfund von Czéke-Cejkov. Annalen des Naturhistorichen Museums in Wien, Band 45. Wien 1931, 183-224.

Beninger 1937 – E. Beninger: Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg und Leibzig 1937.

Béreš 1976 – J. Béreš: Sídliskové nálezy z doby rímskej v Budimíre. AVANS 1975, 1976, 42-43.

Béreš 1982a – J. Béreš: Záchranný výskum v Strážnom. AVANS 1981, 1982, 39-41.

Béreš 1982b – J. Béreš: Nové nálezy z Veľkého Kamenca. AVANS 1981, 1982, 38-39.

Béreš 1996 – J. Béreš: Záchranné výskumy na trase výstavby plynovodu. AVANS 1994, 1996, 31-34.

Béreš 1997a – J. Béreš: Nižný Žipov I. Poloha - Viničky. In: Ruttkay, M. (zost.) Archeológia na trase plynovodu. Nitra - Bratislava 1997, 37-38.

Béreš 1997b – J. Béreš: Nižný Žipov II. Poloha - Lúky. In: Ruttkay, M. (zost.) Archeológia na trase plynovodu. Nitra - Bratislava 1997, 39-42.

Béreš/Horváthová 2001 – J. Béreš/E. Horváthová: Záchranný výskum v Malých a Veľkých Raškovciach. AVANS 2000, 2001, 46-48.

Béreš/Javorský 1986 – J. Béreš/F. Javorský: Pokračovanie výskumu v polohe Pod hradiskom I v Spišských Tomášovciach. AVANS 1985, 1986, 59-61.

Béreš/Kaminská/Mačala/Miroššayová 1990 – J. Béreš/Ľ. Kaminská/P. Mačala/E. Miroššayová: Prieskum na melioračných stavbách v okrese Trebišov. AVANS 1988, 1990, 40.

Béreš/Kaminská/Uličný 2000 – J. Béreš/Ľ. Kaminská/M. Uličný: Záchranný výskum na trase plynovodu. AVANS 1998, 2000, 33-34.

Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1986 – J. Béreš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Viacvrstvové sídlisko v Nižnej Myšli. AVANS 1985, 1986, 61-62.

Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1986 – J. Béreš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Ukončenie záchranného výskumu v Nižnej Myšli. AVANS 1986, 1987, 36.

Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1987 – J. Béreš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Ukončenie záchranného výskumu v Nižnej Myšli. AVANS 1986, 1987 36

Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991 – J. Béreš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Záchranný výskum na polykultúrnom sídlisku v Nižnej Myšli, poloha Alamenev, okr. Košice. Východoslovenský pravek 3, 1991, 166-192.

Béreš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1995 – J. Béreš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Prieskumy v okresoch Košice-mesto a Košice-vidiek. AVANS 1993, 1995, 33-35.

Béreš/Štukovská 1980 – J. Béreš/D. Štukovská: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. AVANS 1978, 1980, 42-46.

Bielich 2008 – M. Bielich: Prieskum povodia Kaňapty medzi obcami Komárovce a Nižný Lánec. AVANS 2006, 2008, 38-39.

Bielich/Miroššayová 2007 – M. Bielich/E. Miroššayová: Prieskum povodia Kaňapty počas výstavby kanalizačnej sústavy medzi obcami Komárovce, Buzica a Vyšný Lánec. Východoslovenský pravek 8, 2007, 97-104.

Blahuta 1960 – F. Blahuta: Archeologický profil Šariša. Nové obzory 2, 1960, 95-119.

Blahuta 1963a – F. Blahuta: Nález hrnčiarskych pecí z neskorej doby laténskej v Prešove. Nové obzory 5, 1963, 220-223.

Blahuta 1963b – F. Blahuta: Novšie archeologické objavy na severovýchodnom Slovensku. Študijné zvesti AÚ SAV 11, 1963, 171-174.

Blahuta 1963c – F. Blahuta: Nálezy na sídlisku 2 v Prešove v rokoch 1961-1962. Študijné zvesti AÚ SAV 11, 1963, 153-168.

Budinský-Krička 1945-46 – V. Budinský-Krička: Zprávy o terénných výskumoch Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1936 -1945, Historica Slovaca 3-4, 1945-46, 261.

Budinský-Krička 1948-49 – V. Budinský-Krička: Výskumy Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine r. 1946 a 1947, Historica Slovaca. 6-7, 1948-49, 274.

Budinský-Krička 1957 – V. Budinský-Krička: Hroby z doby rímskej a sťahovania národov v Kapušanoch (okr. Prešov). Slovenská archeológia 5, 1957, 356-362.

Budinský-Krička 1960 – V. Budinský-Krička: Výskum r. 1958 na vrchu Bakhegy v Strede nad Bodrogom. Slovenská archeológia 8, 1960, 217-230.
Budinský-Krička 1961 – V. Budinský-Krička: Slovanské osídlenie na východnom Slovensku. Študijné zvesti AÚ SAV 6, 1961, 129-134.
Budinský-Krička 1963a – V. Budinský-Krička: Sídlisko z doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov v Prešove. Slovenská archeológia 11, 1963, 5-58.
Budinský-Krička 1963b – V. Budinský-Krička: Sídliskové nálezy z Mirkoviec. Študijné zvesti AÚ SAV 11, 1963, 265-268.
Budinský-Krička 1967 – V. Budinský-Krička: Východoslovenské mohyly. Slovenská archeológia 15, 1967, 277-338.
Budinský-Krička 1969 – V. Budinský-Krička: Záchranný výskum v rokoch 1965 a 1966 v Barci, okres Košice. Nové obzory 11, 1969, 231-269.
Budinský-Krička 1970 - V. Budinský-Krička: Záchranný výskum roku 1964 v Koprivnici, okr. Bardejov. Východoslovenský pravek 1, 1970, 57-94.
Budinský-Krička 1974a – V. Budinský-Krička: Výskum v roku 1969 na lokalite Baloty v Barci, okres Košice. Nové obzory 16, 1974, 177-216.
Budinský-Krička 1974b – V. Budinský-Krička: Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. Nové obzory 16, 1974, 85-111.
Budinský-Krička 1975a – V. Budinský-Krička: Sídliskové nálezy z Hrane. AVANS 1974, 1975, 30.
Budinský-Krička 1975b – V. Budinský-Krička: Slovanské sídlisko v Blatných Remetách. AVANS 1974, 1975, 27-29.
Budinský-Krička 1976a – V. Budinský-Krička: Archeologické prieskumy a nálezy na východnom Slovensku v roku 1975. AVANS 1975, 1976, 46-54.
Budinský-Krička 1976b – V. Budinský-Krička: Praveké a včasnohistorické sídliskové nálezy z Budimíra. AVANS 1975, 1976, 56-57.
Budinský-Krička 1976c – V. Budinský-Krička: Praveké a včasnohistorické sídliskové nálezy z Košických Olšian. AVANS 1975, 1976, 61-62.
Budinský-Krička 1976d – V. Budinský-Krička: Praveké a včasnohistorické sídliskové nálezy z Vranova nad Topľou - Čemerného. AVANS 1975, 1976. 57-58.
Budinský-Krička 1976e – V. Budinský-Krička: Praveké sídliskové nálezy z Továrneho. AVANS 1975, 1976, 69-70.
Budinský-Krička 1976f – V. Budinský-Krička: Sídlisko z doby rímskej v Soli. AVANS 1975, 1976, 65-66.
Budinský-Krička 1976g – V. Budinský-Krička: Sídlisko z mladšej doby bronzovej a včasnej doby historickej v Jastrabí nad Topľou. In: AVANS 1975, 1976, 60-61.
Budinský-Krička 1976h – V. Budinský-Krička: Sídlisko z včasnej doby dejinnej v Hrašovíku. AVANS 1975, 1976, 58-59.
Budinský-Krička 1977 – V. Budinský-Krička: Nálezy z prieskumu na východnom Slovensku. AVANS 1976, 1977, 65-81.
Budinský-Krička 1978 – V. Budinský-Krička: Archeologické prieskumy a výskumy na východnom Slovensku. AVANS 1977, 1978, 39-56.
Budinský-Krička 1980a – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1978, 1980, 46-65.
Budinský-Krička 1980b – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1979, 1980, 41-54.
Budinský-Krička 1981 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1980, 1981, 35-53.
Budinský-Krička 1982 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1981, 1982, 44-56.
Budinský-Krička 1983 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1982, 1983, 57-65.
Budinský-Krička 1984 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1983, 1984, 51-61.
Budinský-Krička 1986 - V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1985, 1986, 67-71.
Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990 – V. Budinský-Krička/M. Lamiová-Schmiedlová: A Late 1st century B. C. -2nd century A.D. cemetery at Zemplín. Slovenská archeológia 38, 1990, 245-348.
Budinský-Krička/Mačala 1985 – V. Budinský-Krička/P. Mačala: Výsledky prieskumu a záchranných výskumov na severovýchodnom Slovensku. AVANS 1984, 1985, 67-73.
Budinský-Krička/Mačala 1990 – V. Budinský-Krička/P. Mačala: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1988, 1990, 42-46.
Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977 – D. Čaplovič/D. Gašaj/L. Olexa: Archeologický prieskum Medzibodrožia a Košickej kotliny v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 88-99.
Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978 – D. Čaplovič/D. Gašaj/L. Olexa: Archeologické prieskumy na stavbách socializmu na východnom Slovensku. AVANS 1977, 1978, 62-70.
Čaplovič/Slivka 1983 – D. Čaplovič/M. Slivka: Terénny výskum v oblasti Šariša. AVANS 1982, 1983, 73-77.
Čilinská 1959 – Z. Čilinská: Záchranné výskumy na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 11, 1959, 522-523.
Čurný 2006 – M. Čurný: Poznatky z povrchových prieskumov v Kurime. AVANS 2004, 2006, 57-59.
Čurný 2015 – M. Čurný: Nové nálezy z východného Slovenska. AVANS 2010, 2015, 63-68.
Demeterová 1981 – S. Demeterová: Výsledky prieskumov v Sabinove. AVANS 1980, 1981, 57.
Eisner 1933 – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
Eisner 1936 – J. Eisner: Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1935. Sborník MSS. 30, 1936, 64-91.
Furmánek 1985 – V. Furmánek: Nové archeologické lokality na jihu středního Slovenska. AVANS 1984, 1985, 83-86.
Gačková 1986 – L. Gačková: Ďalšie nálezy z Východoslovenskej nížiny. AVANS 1985, 1986, 85.
Gačková 1987 – L. Gačková: Prvá etapa záchranného výskumu v Šamudovciach. AVANS 1986, 1987, 45.
Gačková 1991 – L. Gačková: Nálezy z doby rímskej v Šamudovciach, okr. Michalovce. Východoslovenský pravek 3, 1991, 157-165.
Gačková 1999 – L. Gačková: Kosákovitý nástroj z Lúčok. AVANS 1997, 1999, 46.
Gačková/Hreha 2004 – L. Gačková/R. Hreha: Nové nálezy zo Zemplínskej Šíravy. AVANS 2003, 2004, 57-59.
Gašaj/Jurečko/Olexa 1980 – D. Gašaj/P. Jurečko/L. Olexa: Výsledky prieskumov v Košickej kotline a na východoslovenskej nížine. AVANS 1979, 1980, 73-79.

Gašaj/Rákoš 2015 – D. Gašaj/J. Rákoš: Germánske žiarové pohrebisko v Rankovciach. Pamiatky a múzeá 3, 2015, 8-12.

Giertlová/Mihok 2001 – M. Giertlová/Ľ. Mihok: Prieskum na lokalite Kežmarok-Jeruzalemský vrch. AVANS 2000, 2001, 75-77.

Gierlová-Kučerová/Novák 2004 – M. Giertlová-Kučerová/A. Novák: Nové lokality v okolí Kežmarku. AVANS 2003, 2004, 61-62.

Giertlová-Kučerová/Soják 2005 – M. Giertlová-Kučerová/M. Soják: Novšie nálezy severokarpatskej skupiny v povodí rieky Poprad. Študijné zvesti AÚ SAV 38, 2005, 113-136.

Giertlová/Soják 2002 – M. Giertlová/M. Soják: Hrnčiarske pece z neskorej doby rímskej vo Vrbove. AVANS 2001, 2002, 52-53.

Giertlová/Soják/Wawrek 2000 – M. Giertlová/M. Soják/P. Wawrek: Prieskum na lokalite Kežmarok-Jeruzalemský vrch. AVANS 1998, 2000, 71-72.

Graffenried 1863 – Eman. v. Graffenried: Kaschauer Verwaltungsgebiet, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der Östereichischen Monarchie (1859-1861). In: F. Kenner (Hrsg.) Archiv für Kunde östereichischer Geschichts-Quellen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Band 29/I-II. Wien 1863, 300-305.

Hajnalová 1980 – E. Hajnalová: Nálezy a analýza rastlinných makrozvyškov z archeologických výskumov. AVANS 1978, 1980, 95-107.

Hajnalová 1986 – E. Hajnalová: Paleobotanické analýzy niektorých nálezov z archeologických lokalít. AVANS 1985, 1986, 89-97.

Hajnalová/Mihályiová/Hajnalová 2004 – M. Hajnalová/J. Mihályiová/E. Hajnalová: Rastlinné makrozvyšky z malých nálezových celkov. AVANS 2003, 2004, 62-70.

Hajnalová/Mihályiová/Hajnalová 2006 – E. Hajnalová/J. Mihályiová/M. Hajnalová: Archeobotanické poznatky za rok 2004. AVANS 2004, 2006, 87-92.

Hlinka/Kolníková/Kraskovská/Novák 1978 – J. Hlinka/E. Kolníková/Ľ. Kraskovská/J. Novák: Nálezy mincí na Slovensku III, Bratislava 1978

Horváthová/Hreha 2007 – E. Horváthová/R. Hreha: Nálezy z Hatalova. AVANS 2005, 2007, 86.

Horváthová/Hreha/Luštíková 2011 – Horváthová, E./Hreha, R./Luštíková, L.: Prieskum a verifikácia nálezísk na území Medzibodrožia a v jeho okolí. AVANS 2008, 2011, 102-105

Horváthová/Hreha/Rusnák 2006 – E. Horváthová/R. Hreha/R. Rusnák: Prieskum predpolia Slovenského raja. AVANS 2004, 2006, 93-95.

Horváthová/Luštíková 2013 – E. Horváthová/L. Luštíková: Záchranný archeologický výskum v Prešove. AVANS 2009, 2013, 82-84.

Horváthová/Luštíková 2015 – E. Horváthová/L. Luštíková: Druhá výskumná sezóna v Prešove na lokalite Tichá dolina-Chmeľové. AVANS 2010, 2015, 106.

Horváthová/Rusnák/Bomba/Hreha 2004 – E. Horváthová/R. Rusnák/D. Bomba/R. Hreha: Záchranný výskum na pohrebisku a sídlisku z doby bronozvej v Seni. AVANS 2003, 2004, 72-74.

Hreha 2003a – R. Hreha: Výsledky prieskumu na trase optického kábla na Východnom Slovensku. AVANS 2002, 2003, 59-61.

Hreha 2003b – R. Hreha: Prieskum na stavbe prípojky plynovodu Sečovce - Albínov. AVANS 2002, 2003, 62.

Hreha 2004 – R. Hreha: Výsledky prieskumov na líniových stavbách v okolí Prešova. AVANS 2003, 2004, 74-75.

Hreha 2006 – R. Hreha: Nálezy z prieskumov pri výstavbe optických trás na východnom Slovensku. AVANS 2004, 2006, 95-96.

Hreha 2007 – R. Hreha: Záchranný výskum v Obišovciach. AVANS 2005, 2007, 88-89.

Hreha/Luštíková 2015 – R. Hreha/L. Luštíková: Sídliskové nálezy z praveku a doby rímskej v obce Rad. AVANS 2010, 2015, 109-111.

Hreha/Olexa 2009 – R. Hreha/L. Olexa: Sídlisko z doby bronzovej a doby rímskej vo Veľkej Ide. AVANS 2007, 2009, 80-81.

Hunka/Kolníková 2001 – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v rokoch 1999-2000. AVANS 2000, 2001, 90-95.

Hunka/Kolníková 2003 – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v roku 2002. AVANS 2002, 2003, 62-64.

Cheben/Ruttkay 1999 – I. Cheben/M. Ruttkay: Archeologický prieskum trasy plynovodu v úseku Kaloša - Ožďany. AVANS 1997, 1999, 68-69.

Cheben/Soják 2001 – I. Cheben/M. Soják: Prieskum na stavbe Whirlpool v Poprade-Matejovciach. AVANS 2000, 2001, 95-96.

Chovanec 1988 – J. Chovanec: Sídlisko z doby rímskej v Novosade. AVANS 1987, 1988, 58-59.

Chovanec 1988 – J. Chovanec: Sídlisko z mladšej doby rímskej v Trebišove. AVANS 1987, 1988, 59.

Chovanec 1990 – J. Chovanec: Keramika z doby sťahovania národov v Oboríne-Kucanoch. AVANS 1988, 1990, 65.

Chovanec 1995 – J. Chovanec: Sídlisko z doby rímskej v Novosade a Kyste. AVANS 1993, 1995, 70.

Chovanec 2004a – J. Chovanec: Okres Trebišov. In: L. Gačková (Ed.): Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek. Michalovce 2004, 427-570.

Chovanec 2004b – J. Chovanec: Sídlisko z doby rímskej v chotári obce Hraň. AVANS 2003, 2004, 86-87.

Chovanec 2004c – J. Chovanec: Veľké Ozorovce - Praveké sídliská a stredoveká dedina. AVANS 2003, 2004, 87-88.

Chovanec/Kolníková 1995 – J. Chovanec/E. Kolníková: Rímsky denár z Kvakoviec. AVANS 1993, 1995, 71.

Chropovký 1985 – B. Chropovský: Pokračovanie výskumu v Spišských Tomášovciach. AVANS 1984, 1985, 100-101.

Chropovský/Dušek/Polla 1960 – B. Chropovský/M. Dušek/B. Polla: Gräberfelder aus der älteren Bronzezeit in der Slowakei I. Bratislava 1960.

Javorský 1977 – F. Javorský: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. AVANS 1976, 1977, 138-152.

Javorský 1978 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície v okrese Spišská Nová Ves. AVANS 1977, 1978 103-120.

Javorský 1980a – F. Javorský: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície archeologického ústavu SAV na Spiši. AVANS 1978, 1980, 123-131.

Javorský 1980b – F. Javorský: Záchranný výskum na hradisku I v Smižanoch. AVANS 1978, 1980, 131-135.

Javorský 1981 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1980, 1981, 108-126.

Javorský 1982 – F. Javorský: Prieskumy expedície Spiš. AVANS 1981, 1982, 110-134.

Javorský 1983 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1982, 1983, 99-126.

Javorský 1984 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš. AVANS 1983, 1984, 96-112.

Javorský 1985 – F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš. AVANS 1984, 1985, 110-125.

Javorský 1986a - F. Javorský: Záchranné výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1985, 1986, 108-118.

Javorský 1986b – F. Javorský: Výskumy a prieskumy v mestskej pamiatkovej rezervácii Levoča a jej okolí. AVANS 1985, 1986, 118-121.

Javorský 1988 – F. Javorský: Prieskumy a záchranné výskumy v okresoch Poprad a Spišská Nová Ves. AVANS 1987, 1988, 64-71.

Javorský 1990a – F. Javorský: Prieskum v okresoch Poprad, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa. AVANS 1988, 1990, 72-80.

Javorský 1990b – F. Javorský: Záchranné výskumy na stavbách, meliorániách a pri opravách sakrálnych objektov. AVANS 1988, 1990, 84-89.

Javorský 1997 – F. Javorský: Výskum na akropole Hradiska I pri Smižanoch. AVANS 1995, 1997, 101-102.

Javorský 2000 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy na výstavbe diaľnice na Spiši. AVANS 1998, 2000, 104-105.

Javorský/Soják 1999 – F. Javorský/M. Soják: Prieskum trasy diaľnice na Spiši. AVANS 1997, 1999, 81-93.

Jurečko 1980 – P. Jurečko: Záchranný výskum v Rozhanovciach. AVANS 1978, 1980, 135-137.

Jurečko 1981a – P. Jurečko: Výsledky prvej etapy výskumu v Trstenom pri Hornáde. AVANS 1980, 1981, 126-128.

Jurečko 1981b – P. Jurečko: Problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku. Historica Carpatica 12, 1981, 169-209.

Jurečko 1982a – P. Jurečko: Výskum v Trstenom pri Hornáde. AVANS 1981, 1982, I časť, 83-85, obrázky II časť, 381-383.

Jurečko 1982b – P. Jurečko: Záchranný archeologický výskum v Rozhanovciach, okr. Košice-vidiek. Historica Carpatica 13, 1982, s. 235-270.

Jurečko 1982c – P. Jurečko : Významné centrum hrnčiarskej výroby z doby rímskej na východnom Slovensku. Nové obzory 24, 1982, 113-139.

Jurečko 1983a – P. Jurečko: Príspevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. Historica Carpatica 14, 1983, 277-384.

Jurečko 1983b – P. Jurečko: Výskum v Trstenom pri Hornáde (K problematike osídlenia východného Slovenska v závere 1. tisícročia pred n. l.). Slovenská archeológia 31, 1983, 415-442.

Kaminská 1981 – Ľ. Kaminská: Archeologický výskum v Košiciach-Barci. AVANS 1980, 1981, 129-132.

Kaminská 1982 – Ľ. Kaminská: Výsledky prieskumov v okresoch Košice-vidiek a Trebišov. AVANS 1981, 1982, 141-143.

Kaminská 1983a – Ľ. Kaminská: Nové nálezy z východoslovenských lokalít. AVANS 1982, 1983, 124-126.

Kaminská 1983b – Ľ. Kaminská: Prieskum Zádielskej doliny a okolia. AVANS 1982, 1983, 126-127.

Kaminská 1984 – Ľ. Kaminská: Pokračujúci výskum v Hrčeli. AVANS 1983, 1984, 112.

Kaminská 2005 – Ľ. Kaminská: Dve fázy osídlenia z doby rímskej v Čičarovciach. Východoslovenský pravek 7, 2005, 57-82.

Kaminská 2010 – Ľ. Kaminská: Čičarovce - Veľká Moľva, výskum polykultúrneho sídliska. Nitra 2010.

Kaminská/Cheben 1983 – Ľ. Kaminská/I. Chebeň: Výsledky prieskumov na východoslovenskej nížine. AVANS 1982, 1983, 129-130.

Kaminská/Lamiová-Schmiedlová 1986 – Ľ. Kaminská/M. Lamiová-Schmiedlová: Ojedinelé nálezy z Veliat. AVANS 1985, 1986, 122-123.

Karabinoš/Vizdal 2010 – A. Karabinoš/M. Vizdal: Archeologický výskum polykultúrnej lokality v Ražňanoch (okres Sabinov). Annales Historici Presovienses 9, 2010, 15-38.*Karabinoš/Vizdal 2012* - A. Karabinoš/M. Vizdal: Nálezy tehliarkých výrobkov v Ražňanoch a ich historická a technická analýza. Zborník Slovenského Národného Múzea, Archeológia 22, 2012, 281-291.

Kiefer/Kolník 1995 – L. Kiefer/T. Kolník: Ďalšie nálezy severokarpatskej kultúrnej skupiny z Vrbova. AVANS 1993, 1995, 79.

Kocich 1969 – J. Kocich: Kalené oceľové nástroje v archeologických nálezoch na východnom Slovensku. Historica Carpatica 1, 1969, 201-207.

Kolektív 1984 – Kolektív archeologického oddelenia východoslovenského múzea v Košiciach: Pokračovanie výskumu v Trstenom pri Hornáde. AVANS 1983, 1984, 112-114. obr. 59.

Kolektív....1962 – Kolektív pracovníkov VPS AÚ SAV v Košiciach: Archeologický výskum na východnom Slovensku roku 1961. Študijné zvesti AÚ SAV 9, 1962, 288-304.

Kolektív autorov 2004 – Kolektív autorov, L. Gačková (zost.): Archeologické dedičstvo Zemplína. Michalovce 2004.

Kolektív..../Mačala 1984 – Kolektív archeologického oddelenia východoslovenského múzea v Košiciach/P. Mačala: Záchranný výskum v Kvakovciach. AVANS 1983, 1984, 114-115.

Kolník 1984 – T. Kolník: Rímske a germánske umenie na Slovensku. Bratislava 1984.

Kolníková 1968 – E. Kolníková: Hromadný nález rímskych mincí v Prešove. Nové obzory 10, 1968, 247-253.

Kolníková 1977 – E. Kolníková: Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 172-178.

Kolníková 1981 – E. Kolníková: Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v roku 1980. AVANS 1980, 1981, 138-149.

Kolníková/Hunka 1988 – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v roku 1987. AVANS 1987, 1988, 77-82.

Kolníková/Hunka 1994 – E. Kolníková/J. Hunka: Nálezy mincí na Slovensku IV, Nitra 1994.

Kolníková/Nowak/Vizdal 2002 – E. Kolníková/M. Nowak/M. Vizdal: Nález mince na sídlisku z doby rímskej vo Vinnom. AVANS 2001, 2002, 85.

Kovács 1982a – Š. Kovács: Keltská chata a nálezy z doby rímskej v Barci (okres Rimavská Sobota). AVANS 1981, 1982, 155-163.

Kovács 1982b – Š. Kovács: Archeologický prieskum v Ožďanoch a Šafárikove-Behynciach. AVANS 1981, 1982, 153-155.

Kovács 1984 – Š. Kovács: Výskumy a prieskumy Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. AVANS 1983, 1984, 45-51.

Kotorová-Jenčová 2013 – M. Kotorová-Jenčová: Výskum vo Vranove-Čemernom. AVANS 2009, 2013, 117-118.

Krekovič 1981 – E. Krekovič: Rímska importovaná keramika na Slovensku. Slovenská archeológia 29, 1981, 341-376.

Kučerová 2007 – M. Kučerová: Záchranný archeologický výskum na trase diaľnice D-1 Spiš. AVANS 2005, 2007, 117-123.

Kuzmová/Roth 1988 – K. Kuzmová/P. Roth: Terra sigillata v barbariku, nálezy z germánskych sídlisk a pohrebísk na území Slovenska. Nitra 1988.

Lamiová 1966 – M. Lamiová: Doba rímska. Sťahovanie národov. In: Pravek východného Slovenska. Košice 1966, 172–210.

Lamiová-Schmiedlová 1961a – M. Lamiová-Schmiedlová: Výsledky prieskumu v Košickej oblasti roku 1960. Študijné Zvesti AÚ SAV 6, 1961, 300-303.

Lamiová-Schmiedlová 1961b – M. Lamiová-Schmiedlová: Spony z doby rímskej na Slovensku. Študijné zvesti AÚ SAV 5, 1961.

Lamiová-Schmiedlová 1961c – M. Lamiová-Schmiedlová: Halštatské a rímske nálezy z Kechneca II. Archeologické Rozhledy 13, 1961, 325-334, 352-353.

Lamiová-Schmiedlová 1962a – M. Lamiová-Schmiedlová: Hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Šebastovciach. Archeologické rozhledy 14, 1962, 800-814.

Lamiová-Schmiedlová 1962b – M. Lamiová-Schmiedlová: Nové nálezy z doby rímskej na východnom Slovensku. Nové obzory 4, 1962, 29-36.

Lamiová-Schmiedlová 1963a – M. Lamiová-Schmiedlová: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. Slovenská archeológia 11, 1963, 59-86.

Lamiová-Schmiedlová 1963b – M. Lamiová-Schmiedlová: Nové sídlisko z doby rímskej na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 15, 1963, 377-378.

Lamiová-Schmiedlová 1964a – M. Lamiová-Schmiedlová: Hrebene doby rímskej a sťahovania národov z východného Slovenska. Archeologické Studijní Materiály 1, 1964, 191-201.

Lamiová-Schmiedlová 1964b – M. Lamiová-Schmiedlová: Kontrolný výskum v Ostrovanoch roku 1963. Študijné zvesti AÚ SAV 13, 1964, 233-264.

Lamiová-Schmiedlová 1966 – M. Lamiová-Schmiedlová: Druhá etapa výskumu na sídlisku v Šebastovciach-Barci. Archeologické rozhledy 18, 1966, 547-553.

Lamiová-Schmiedlová 1969 – M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. Slovenská archeológia 17, 1969, 403-501.

Lamiová-Schmiedlová 1970 – M. Lamiová-Schmiedlová: Súpis výskumov z rokov 1945-1968. Východoslovenský pravek 1, 1970, 139-163.

Lamiová-Schmiedlová 1971 - M. Lamiová-Schmiedlová: Súpis archeologických výskumov na východnom Slovensku roku 1969. Východoslovenský pravek 2, 1971, 305-307.

Lamiová-Schmiedlová 1973 – M. Lamiová-Schmiedlová: Záchranný výskum v Hraničnej pri Hornáde-Kechneci roku 1969. Historica Carpatica 4, 1973, 131-142.

Lamiová-Schmiedlová 1975 – M. Lamiová-Schmiedlová: Ďalšia etapa výskumu na mohylníku z doby rímskej v Zemplíne. AVANS 1974, 1975, 61.

Lamiová-Schmiedlová 1983 - M. Lamiová-Schmiedlová: Praveké a včasnohistorické sídlisko v Šarišských Michaľanoch. AVANS 1982, 1983, 158-159.

Lamiová-Schmiedlová 1984 – M. Lamiová-Schmiedlová: Nové nálezy z doby sťahovania národov z Ostrovian (okr. Prešov). In: Zborník prác Ľudmile Kraskovskej. Bratislava 1984, 131-136.

Lamiová-Schmiedlová 1986 – M. Lamiová-Schmiedlová: Ojedinelé nálezy z Medzian. AVANS 1985, 1986, 149.

Lamiová-Schmiedlová 1987 – M. Lamiová-Schmiedlová: Evidence of iron-working during the Roman period in Medzany. Slovenská archeológia 35, 1987, 27-40.

Lamiová-Schmiedlová 1992a - M. Lamiová-Schmiedlová: Nálezisko z doby rímskej v Holčíkovciach. AVANS 1990, 1992, 67-68.

Lamiová-Schmiedlová 1992b - M. Lamiová-Schmiedlová: Nové nálezy z Turnianskeho podhradia. AVANS 1990, 1992, 68.

Lamiová-Schmiedlová 1992c – M. Lamiová-Schmiedlová: Ďalší nález z doby rímskej z Holčíkoviec. AVANS 1991, 1992, 75.

Lamiová-Schmiedlová 2004 – M. Lamiová-Schmiedlová: Kontakty východného Slovenska a juhovýchodného Poľska v 1. - 5. storočí n. l. In: J. Gancarski (ed.). Okres Lateński i Rzymski w Karpatach Polskich. Krosno 2004, 323-328.

Lamiová-Schmiedlová 2006 – M. Lamiová-Schmiedlová: Nálezy z Veľkej Tŕne a zo Zemplína. AVANS 2004, 2006, 141-142.

Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 1962 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Bánesz: K topografii pravekých nálezísk pri Kechneci a Seni na dolnom Hornáde. Študijné zvesti AÚ SAV 9, 1962, 219-236.

Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2012 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Luštíková/B. Tomášová: Štvorhranné pece na sídliskách z doby rímskej na východnom Slovensku. Zborník Slovenského Národného Múzea, Archeológia 21, 2011, 187-190.

Lamiová-Schmiedlová/Luštíková/Tomášová 2017 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Luštíková/B. Tomášová: Osady doby rímskej v Ostrovanoch a Medzanoch. Katalóg. Nitra 2017.

Lamiová-Schmiedlová/Mačala 1991 – M. Lamiová-Schmiedlová/P. Mačala: Nálezy z porušeného pohrebiska staršej doby rímskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topľou. Východoslovenský pravek 3, 1991, 133-144.

Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1980 – M. Lamiová-Schmiedlová/E. Miroššayová: Praveké, včasnodejinné a stredoveké nálezy z Čeloviec. AVANS 1979, 1980, 132-133.

Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991 – M. Lamiová-Schmiedlová/E. Miroššayová: Archeologická topografia Košice. Košice 1991.

Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1997 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Nižná Myšľa I, poloha Alamenev. In: M. Ruttkay (red.) Archeológia na trase plynovodu. Bratislava 1997, 61-68.

Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2001 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Nálezy z mladšej doby bronzovej a mladšej doby rímskej zo Ždane. AVANS 2000, 2001, 139-140.

Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003 – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Sídliskové nálezy zo Ždane, okr. Košice-okolie. Východoslovenský pravek 6, 2003, 175-188.

Lamiová-Schmiedlová/Šiška 1962 – M. Lamiová-Schmiedlová/S. Šiška: Nálezy z prelomu letopočtu v Beši. Študijné zvesti AÚ SAV 10, 1962, 128-134.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1987 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Zisťovací výskum v Ostrovanoch. AVANS 1986, 1987, 65-66.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988a – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Výskum sídliska v Ostrovanoch. AVANS 1987, 1988, 86-87.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988b – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Osada z doby bronzovej a Hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovanoch, okr. Prešov. Nové obzory 30, 1988, 77-96.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1990 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Pokračovanie výskumu v Ostrovanoch. AVANS 1988, 1990, 105-106.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1991 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Výskum v Medzanoch. AVANS 1989, 1991, 62.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1992 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Štvrtá etapa výskumu v Ostrovanoch. AVANS 1990, 1992, 68-69.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1993 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Piata etapa výskumu v Ostrovanoch. AVANS 1992, 1993, 79-80.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. Slovenská archeológia 47, 1999, 75-132.

Luštíková 2007 – L. Luštíková: Dácka keramika na území Slovenska. Východoslovenský pravek 8, 2007 77-95.

Luštíková 2013a – L. Luštíková: Záchranné výskumy na sídlisku z doby rímskej v Prešove, časť Solivar. Východoslovenský pravek 10, 2013, 5-24.

Luštíková 2013b – L. Luštíková: Šebastovce-Barca, keramika z doby rímskej. Študijné zvesti AÚ SAV 54, 2013, 91-110.

Luštíková 2017 – L. Luštíková: Sídlisko z doby rímskej v Pederi. Študijné zvesti AÚ SAV 61, 2017, 117-136.

Luštíková/Olexa/Rákoš v tlači – L. Luštíková/L. Olexa/J. Rákoš: Ždaňa, nálezy z doby bronzovej a doby rímskej. AVANS 2013, v tlači.

Lukáč/Tunia 2001 – G. Lukáč/K. Tunia: Slovensko-Poľský prieskum v poriečí Tople a Ondavy. AVANS 2000, 2001, 140-143.

Mačala/Mačalová 1984 – P. Mačala/H. Mačalová: Výskum v Dvoriankách a Záchranné výskumy v povodí Topľe. AVANS 1983, 1984, 149-151.

Machnik/Mačala/Šiška 1993 – J. Machnik/P. Mačala/S. Šiška: Slovensko-Poľský prieskum južného predpolia Nízkych Beskýd. AVANS 1992, 1993, 81-85.

Marková 1993 – K. Marková: Prieskum v okrese Rimavská Sobota. AVANS 1992, 1993, 86-88.

Merjavá 1987 – S. Merjavá: Záchranný výskum v Humennom. AVANS 1986, 1987, 71-72.

Mihályiová 2008 – J. Mihályiová: Rastlinné zvyšky z jaskynných nálezových komplexov v roku 2006 a zo starších výskumov. AVANS 2006, 2008, 110-112.

Mihályiová 2009 – J. Mihályiová: Menšie súbory rastlinných makrozvyškov z výskumov z roku 2007 a zo starších výskumov. AVANS 2007, 2009, 137-142.

Mihok 1991 – Ľ. Mihok: Metalografický rozbor železných predmetov staršej doby rímskej z Kvakoviec, okr. Vranov nad Topľou. Východoslovenský pravek 3, 1991, 145-156.

Miroššayová 1980 – E. Miroššayová: Praveké nálezy z Kazimíra. AVANS 1979, 1980, 143.

Miroššayová 1983 – E. Miroššayová: Zisťovací výskum v Hrabušiciach. AVANS 1982, 1983, 165-166.

Miroššayová 1995 – E. Miroššayová: Stopy metalurgickej činnosti v Kysaku. AVANS 1993, 1995, 96.

Miroššayová 2010 – E. Miroššayová: Výsledky výskumu žiarového pohrebiska v Ždani (predbežná správa). In: V. Furmánek - E. Miroššayová (ed.) Popolnicové polia a doba halštatská, Zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská" Košice, 16. – 19. september 2008. Nitra 2010, 239-248.

Miroššayová/Javorský 1986 – E. Miroššayová/F. Javorský: Záchranný výskum na lokalite pod Zelenou hurou pri Hrabušiciach. AVANS 1985, 1986, 159-161.

Miroššayová/Olexa 2008 – E. Miroššayová/L. Olexa: Pokračovanie záchranného výskumu v Ždani. AVANS 2006, 2008, 113-115.

Miroššayová/Olexa 2009 – E. Miroššayová/L. Olexa: Výsledky výskumu pohrebiska v Ždani. AVANS 2007, 2009, 148-149.

Miroššayová/Tomášová 2001 – E. Miroššayová/B. Tomášová: Záchranný výskum na diaľničnom privádzači Prešov-západ. AVANS 2000, 2001, 153-154.

Nevidzánsky/Ožďáni 1976 – G. Nevidzánsky/O. Ožďáni: Nové archeologické lokality v okrese Rimavská Sobota. AVANS 1975, 1976, 161-162.

Nevidzánsky/Ožďáni 1999 – G. Nevidzánsky/O. Ožďáni: Prieskum na 5 vetve tranzitného plynovodu v úseku Kaloša-Mikušovce. AVANS 1997, 1999, 123-125.

Novotný/Kovalčík 1978 – B. Novotný/R. Kovalčík, ml: Hromadný nález železných zbraní z Popradu-Matejoviec. AVANS 1986, 1987, 81.

Olexa 1980 – L. Olexa: Záchranný spleoarcheologický výskum v Jasove. AVANS 1978, 1980, 193-194.

Olexa 2002 – L. Olexa: Overovacie výskumy v Ždani. AVANS 2001, 2002, 147-148.
Ondrouch 1938 – V. Ondrouch: Limer Romanus na Slovensku. Bratislava 1938.
Ondrouch 1964 – V. Ondrouch: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava 1964.
Pástor 1949 – J. Pástor: Košice v praveku II. Svojina. Roč. 3, č. 4, 1949, 190-195.
Pástor 1951 – Pástor, J.: Príspevky ku košickému praveku. Sboník MSS 43-45, 1949-1951, 179-184.
Pástor 1955 – J. Pástor: Východné Slovensko na úsvite dejín. Vlastivedný sborník I. Košice 1955, 122-143.
Pástor 1958 – J. Pástor: Sídliskový výskum na Somotorskej hore r. 1955, Slovenská archeológia 6, 1958, 314-346.
Pástor 1960a – J. Pástor: Sídliská z počiatkov nášho letopočtu na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 12, 1960, 352, 361-365.
Pástor 1960b – J. Pástor: Sídlisko v Blažiciach, Archeologické rozhledy 12, 1960, 800-810, 823-826.
Pástor 1961 – J. Pástor: Sídliskový výskum v Blažiciach. Študijné zvesti AÚ SAV 6, 1961, 83-122.
Pástor 1962a – J. Pástor: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Košťanoch. Študijné zvesti AÚ SAV 9, 1962, 63-80.
Pástor 1962b – J. Pástor: Sídlisko v Košťanoch. Archeologické rozhledy 14, 1962, 625-630, 645-650.
Pástor 1965 – J. Pástor: Blažice, Bohdanovce i Hraničná pod Koszycami (wykopaliska w latach 1963-1964). Acta Archaeologica Carpathica 7, 1965, 87-95.
Pástor 1969 – J. Pástor: Košické pohrebisko. Košice 1969.
Pástor 1970a – J. Pástor: Archeologický výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1967-1968. Historica Carpatica 2, 1970, 143-187.
Pástor 1970b – J. Pástor: Výskum východoslovenského múzea v rokoch 1965-1966. Nové obzory 12, 1970, 211-259.
Pástor 1976a – J. Pástor: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Čani. Historica Carpatica 7, 1976, 225-265.
Pástor 1976b – Pástor, J.: Wyniki prac wykopaliskowych muzeum wschodioslowackiego w Blažicach w roku 1969. Acta Archaeologica Carpathica 16, 1976, 95-107.
Pástor 1977 – J. Pástor: Záchranný výskum v Borši. Nové obzory 19, 1977, 233-238.
Pieta 1982 – K. Pieta: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982
Pieta 1991 – K. Pieta: The North Carpathians at the beginning of the Migratin Period. Antiquity, Vol. 65, Num. 247. Oxford 1991, 376-387.
Pieta 1994 – K. Pieta: Zeit der Markomannenkriege. In: H. Friesinger – J. Tejral – A. Stuppner (Hrsg.), Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen. Brno 1994, 253-262.
Pieta 2003 – K. Pieta: Spiš vo včasnej dobe dejinnej. Terra Scepusiensis, Levoča – Wrocław 2003, 149-159.
Pieta 2006 – K. Pieta: Púchov – Kultur. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 34. Berlin 2006, 597-601.
Pieta 2009 – K. Pieta: Das Germanische Fürstengrab aus Poprad-Matejovce. In: U. Freeden, H. Friesinger, E. Wamers (Hrsg.), Glaube, Kult und Herschaft, Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. In Mittel- und Nordeuropa. Bonn 2009, 107-122.
Pieta/Roth 2008 – K. Pieta/P. Roth: Výskum kniežacej hrobky v Poprade-Matejovciach. AVANS 2006, 2008, 122.
Pieta/Soják 2004 – K. Pieta/M. Soják: Kontakty Spiša s okolitými územiami vo včasnej dobe dejinnej. In: J. Gancarski (ed.). Okres Lateński i Rzymski w Karpatach Polskich. Krosno 2004, 163-179.
Pieta/Soják 2008 – K. Pieta/M. Soják: Nové laténske a rímske nálezy z povodia Torysy. AVANS 2006, 2008, 122-124.
Polla 1962 – B. Polla: Zisťovací historickoarcheologiký výskum na bratríckom Tábore na Zelenej hure v Hrabušiciach, Slovenská archeológia 10, 1962, 253-279.
Polla 1969 – B. Polla: Pamiatky z doby rímskej a sťahovania národov v Strede nad Bodrogom. Zborník Slovenského Národného Múzea, História 9, 1969, 183-206.
Prohászka 2006 – P. Prohászka: Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK.). Budapest 2006.
Rákoš 2011 – J. Rákoš: Nálezy z obce Ruskov. Historica Carpatica 41-42, 2011, 169-183.
Roth 1993 – P. Roth: Záchranné akcie v okrese Poprad. AVANS 1992, 1993, 112-113.
Roth 2007 – P. Roth: Sledovanie stavebnej činnosti v okresoch severného Slovenska. AVANS 2005, 2007, 159-161.
Roth/Soják 2001 – P. Roth/M. Soják: Nálezy zo stredovekých hradov. AVANS 2000, 2001, 167-168.
Slivka/Mačala 1985 – M. Slivka/P.Mačala: Terénny prieskum v jednom z mikroregiónov Šariša. AVANS 1984, 1985, 215-218.
Slivka/Olexa 1977 – M. Slivka/L. Olexa: Ďalšia etapa systematického výskumu Šarišského hradu. AVANS 1976, 1977, 258-259.
Soják 1993 – M. Soják: Archeologický prieskum vytypovaných lokalít na Spiši. AVANS 1992, 1993, 114-115.
Soják 1997 – M. Soják: Prieskum v severnej časti Slovenského raja. AVANS 1995, 1997, 164-165.
Soják 1998a – M. Soják: Regionálny prieskum Spiša. AVANS 1996, 1998, 148-149.
Soják 1998b – M. Soják: Výskum neolitického sídliska v Stráňach pod Tatrami. AVANS 1996, 1998, 149-151.
Soják 1998c – M. Soják: Nález rímskej mince z Dobšinej. Slovenská numizmatika 15, 1998, 229.
Soják 2000a – M. Soják: Prieskum horného a dolného Spiša. AVANS 1998, 2000, 149-160.
Soják 2000b – M. Soják: Prieskumy v okresoch Spišská Nová Ves a Levoča. AVANS 1998, 2000, 161-162.
Soják 2000c – M. Soják: Nálezy mincí na Spiši v súkromných zbierkach a nové prírastky Podtatranského múzea v Poprade. AVANS 1999, 2000, 113-114.
Soják 2000d – M. Soják: Nálezy z prieskumov a záchranných exploatácií na Spiši. AVANS 1999, 2000, 114-120.
Soják 2001 –M. Soják: Terénny prieskum na Spiši. AVANS 2000, 2001, 175-185.
Soják 2002a – M. Soják: Rekognoskácia Spiša. AVANS 2001, 2002, 183-196.
Soják 2002b – M. Soják: Archeologické prírastky Podtatranského múzea Poprad v roku 1997. Študijné zvesti AÚ SAV 34, 2002, 5-64.
Soják 2003 – M. Soják: Prieskum a výskum v oblasti Spiša. AVANS 2002, 2003, 132-142.
Soják 2004 – M. Soják: Výskum na D1 Spiš v roku 2003. AVANS 2003, 2004, 174-176.
Soják 2006 – M. Soják: Výsledky výskumu a prieskumu v Slovenskom raji. AVANS 2004, 2006, 182-186.

Soják 2007a – M. Soják: Výskumy na východnom Slovensku. AVANS 2005, 2007, 177-183.
Soják 2007b – M. Soják: Osídlenie Spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007.
Soják 2009a – M. Soják: Výskumy diaľničného privádzača Poprad-Kežmarok. AVANS 2007, 2009, 178-180.
Soják 2009b – M. Soják: Pravekýa včasnohistorický vývoj Spiša od staršej doby kamennej po počiatok doby historickej v 8. - 12/13 storočí, Doba rímska (1.- 4. storočie po Kristovi), Doba sťahovania národov (koniec 4. storočia - 6. storočie po Kristovi. Historia Scepusii, Vol. I, Bratislava - Krakow 2009, 102-110.
Soják/Furman 2000 – M. Soják/M. Furman: Systematický prieskum chotára Domaňoviec. AVANS 1999, 2000, 120-122.
Soják/Furman 2001 – M. Soják/M. Furman: Pokračovanie prieskumu chotára Domaňoviec. AVANS 2000, 2001, 187-188.
Soják/Novák 2000 – M. Soják/A. Novák: Prieskum okolia Spišskej Belej. AVANS 1999, 2000, 123-126.
Soják/Soják st. 2006 – M. Soják/O. Soják, st.: Ojedinelé nálezy z Jánoviec-Machaloviec. AVANS 2004, 2006, 186-188.
Soják/Soják st./Suchý 2004 – M. Soják/O. Soják, st./A. Suchý: Záchranné výskumy na Spiši. AVANS 2003, 2004, 177-182.
Soják/Terray 2006 – M. Soják/M. Terray: Nálezy z jaskýň na východnom okraji Slovenského krasu. AVANS 2004, 2006, 190-193.
Soudský/Břeň 1954 – B. Soudský/J. Břeň: Archeologický průzkum trati Družby Košice-Čierna nad Tisou v r. 1951. Archeologické rozhledy 6, 1954, 463-464, 478-490.
Strakošová 1992 – I. Strakošová: Záchranný výskum v Humenom. AVANS 1990, 1992, 95-96.
Strakošová 2004 – I. Strakošová: Okres Humenné. In: Archeologické dedičstvo Zemplína (Zost. L. Gačková), Michalovce 2004, 187-227.
Šiška 1962 – S. Šiška: Nové nálezy na východnom Slovensku. Archeologické rozhledy 14, 1962, 765-775.
Šiška 1977 – S. Šiška: Archeologický prieskum východoslovenskej nížiny v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 272-275.
Šiška/Klčo 1990 – S. Šiška/M. Klčo: Revízny prieskum pravekých a včasnohistorických lokalít na Východoslovenskej nížine. AVANS 1988, 1990, 158-160.
TIR 2002 – Tabula Imperii Romani, P. Kaczanowski, U. Margos (Hrsg.) Krakow 2002.
Tomášová 1990 – B. Tomášová: Záchranný výskum v Prešove. AVANS 1988, 1990
Tomášová 1991 – B. Tomášová: Nálezy z okolia Prešova. AVANS 1989, 1991, 99.
Tomášová 2000a – B. Tomášová: Nálezy z hradiska v Obišovciach. AVANS 1999, 2000, 136.
Tomášová 2000b – B. Tomášová: Rímska spona z hradu Solivar. AVANS 1999, 2000, 136.
Tomášová/Béreš 2003 – B. Tomášová/J. Béreš: Výskum na sídlisku II v Prešov. AVANS 2002, 2003, 149-150.
Tomášová/Karabinoš 2006 - B. Tomášová/A. Karabinoš: Objav augustiniánskeho kláštora vo Veľkom Šariši. AVANS 2004, 2006. 195-196.
Tomášová/Kolníková 1998 – Tomášová, B./Kolníková, E.: Keltské a rímske mince z hradiska v Hrabušiciach. Slovenská numizmatika 15, 1998, 196-200.
Tunia/Olexa 1993 – K. Tunia/L. Olexa: Slovensko-Poľský prieskum Ondavskej vrchoviny. AVANS 1993, 1993, 129-132.
Valde-Nowak/Soják 2009 – P. Valde-Nowak/M. Soják: Výskum mezolitických lokalít v Spišskej Belej. AVANS 2007, 2009, 188-190.
Vizdal 1985 – M. Vizdal: Prieskum Humenského podolia. AVANS 1984, 1985, 249-252.
Vizdal 1986 – M. Vizdal: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. AVANS 1985, 1986, 237-252.
Vizdal 1987 – M. Vizdal: Výskumná činnosť Zemplínskeho múzea v Michalovciach. AVANS 1986, 1987, 109-112.
Vizdal 1991 – M. Vizdal: Polykultúrne sídlisko v Markovciach. AVANS 1989, 1991, 105.
Vlček 1957 – E. Vlček: Antropologický materiál z období stěhování národů na Slovensku. Slovenská archeológia 5, 1957, 402-434.

SITES FROM THE ROMAN PERIOD IN EASTERN SLOVAKIA - LIST

L u c i a L u š t í k o v á

Summary

Settlement of East Slovakia in the Roman period is documented by a collection of numerous finds mainly from settlement sites. For working with fundamental sources, a complex review of Roman sites with a register containing basic information on the current state of investigation and brief information on finds and cited literature is absent. The last summary work of this type was published in 1969 (*Lamiová-Schmiedlová 1969,* 403-501). After 1969, the sites were only partly processed and published, which does not bring a complex picture of the settlement in East Slovakia in this period. The aim of the contribution is to map the archaeological sites and point to the current state of research of the Roman period.

East Slovakia is the territory of the northern Tisza region which includes the basins of the Bodva, Hornád, Torysa, Topľa, Ondava, Bodrog, Laborec, Latorica and Uzh rivers. The Tisza river basin also contains the rivers of Slaná and Rimava which flow from Central Slovakia and their river basins are included in this work as well. According to the administrative division, the contribution contains sites from the districts of Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Vranov nad Topľou, Gelnica, Košice I, Košice II, Košice III, Košice IV, Košice-okolie, Michalovce, Rožňava, Sobrance, Spišská Nová Ves and Trebišov. In the river basins of the Slaná and Rimava rivers, there are the districts of Revúca and Rimavská Sobota, which belong to Central Slovakia.

On the basis of collected materials, it was possible to create maps showing the current state of investigation and publishing of the archaeological sites from the Roman period in East Slovakia.

Map of sites of East Slovakia in Roman period (tab. I) shows a thick network of settlements. It contains all types of sites such as settlements, burial grounds, finds from caves, individual, accidental, collected finds and amateur excavations. The settled areas are in Spiš (the Poprad and Hornád basins), Zemplín (the East Slovak Lowland, the Ondavská and Laborecká vrchovina hills), Gemer (the Rimava Basin), the Košice Basin and Šariš.

Map of sites documented by archaeological investigation (tab. II) contains sites where at least 1 feature was studied by archaeological methods. Such sites are recorded in Spiš, Zemplín, the Košice Basin and Šariš.

Map of sites with burial grounds, burials and count burials (tab. III) shows 11 sites. It included 3 burial grounds, 3 individual burials, two problem finds determined as burials and three count burials.

Settement from the early Roman period (tab. IV) is documented in Zemplín, Šariš and the Košice Basin with remarkable concentration south of Košice. Individual sites are documented near Prešov. In Zemplín, the settlement is concentrated along the rivers of Bodrog, Latorica and Laborec. Spiš in the Hornád river basin and the upper Poprad river basin are significantly settled areas.

Settlement in the late Roman period (tab. V) is found in the Hornád, Torysa, Olšava adn Moldava river basins. The territories of the upper Torysa in Prešov and north of Prešov are also settled. In the East Slovak Lowland, the settlement becomes rather dense along the Roňava, Ondava and Laborec rivers. A high number of sites is documented in Spiš, in the Hornád and Poprad river basins. The Rimava Basin in the Rimava river basin is also settled.

In the late Roman period (tab. VI), the number of sites decreases. The Poprad and Hornád basins and the territory north of Prešov are settled. In Zemplín, the settlement is concentrated along the lower Latorica river basin and in the Bodrog river basin. In the Košice Basin, the settlements are concentrated in the Hornád river basin south of Košice.

Archaeological investigation at sites and burial grounds from the Roman period in East Slovakia falls behind signinficantly. At processing the documents for the register of sites, we discovered that only a small number of the known sites have been studied in systematic archaeological investigations. When dating finds from collections, it was not possible to provide precise dating in many cases. At numerous sites, the position of investigation and collection could not have been precisely located on the map. This contribution does not aim to solve the topic of the settlement in East Slovakia in the Roman period. It should be a source base for further processing.

PLATES

Pl. I. East Slovakia. Roman period sites (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Pl. II. East Slovakia. Archaeologically investigated sites (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Pl. III. East Slovakia. Burial grounds, burials, count burials (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Pl. IV. East Slovakia. Sites from the early Roman period (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Pl. V. East Slovakia. Sites from the late Roman period (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Pl. VI. East Slovakia. Sites from the late Roman period and beginning of the Great Migration period (numbers on the map correspond with numbers in the catalogue of sites).

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

Mgr. Lucia Luštíková, PhD.
Archeologický ústav SAV
OVVS Košice
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
lustikova@saske.sk

OSADA Z DOBY RÍMSKEJ V BLAŽICIACH – REVÍZNE VYHODNOTENIE VÝSKUMU Z ROKU 1958[1]

LUCIA LUŠTÍKOVÁ – JÁN RÁKOŠ

Blažice, sídlisko, doba rímska, hrnčiarska pec, kolkovaná keramika

Blažice, settlement, Roman period, pottery kiln, stamped pottery

Blažice is an important site from the Roman period in East Slovakia. Results of systematic investigation were published in the past and they are part of several studies on this topic. The weak points of the old publications include worse quality or even absence of drawings and photographs. This work is inspired by this fact. Variability of wheel-made pottery decorated with numerous stamps and their multiple combinations requireds detailed elaboration in form of drawn reconstruction of shapes and detailed representations of stamps. This will provide a more exact idea of splendid pottery tableware and the importance of the settlement in Blažice during the Roman period.

ÚVOD

Prvý archeologický výskum v Blažiciach realizoval J. Pástor z Východoslovenského múzea v Košiciach v roku 1958. Ním publikované výsledky výskumu kvalitatívne zodpovedajú danej dobe, ale z dnešného pohľadu sú nedostačujúce. Obsahujú síce podrobný opis objektov, ale len stručne sa venujú rozboru keramických a iných nálezov.

Zámerom predloženého príspevku je detailné rozpracovanie keramických tvarov z nálezového súboru získaného z hrnčiarskej pece v roku 1958, ďalej analýza a vyhodnotenie prameňov. Dôležitou súčasťou práce je kresbová rekonštrukcia keramiky, ktorá umožňuje predstavu o rôznorodosti a typologickej škále nádob, kolkovej a vhladzovanej výzdoby. Podrobné vyobrazenie jemnej na kruhu vyrobenej keramiky a druhov jej výzdoby umožní vyzdvihnúť význam a jedinečnosť keramickej produkcie v Blažiciach. Cieľom revízneho spracovania je postupné vyhodnotenie a publikovanie výsledkov všetkých výskumných sezón realizovaných v minulom storočí pod vedením J. Pástora na danej lokalite. Úplne presnú lokalizáciu a spojenie výskumných sezón do celkového plánu sídliska pravdepodobne nebude možné vyhotoviť. Dôvodom je stav dokumentácie, autor výskumu plochy zameriaval na pevné body, ktoré dnes už v teréne neexistujú. Postupné spracovanie výsledkov všetkých výskumných sezón prispeje k zmapovaniu obchodu prostredníctvom rozšírenia výrobkov produkčného centra na sídliskách z tohto obdobia na východnom Slovensku, prípadne v priľahlej oblasti Maďarska.

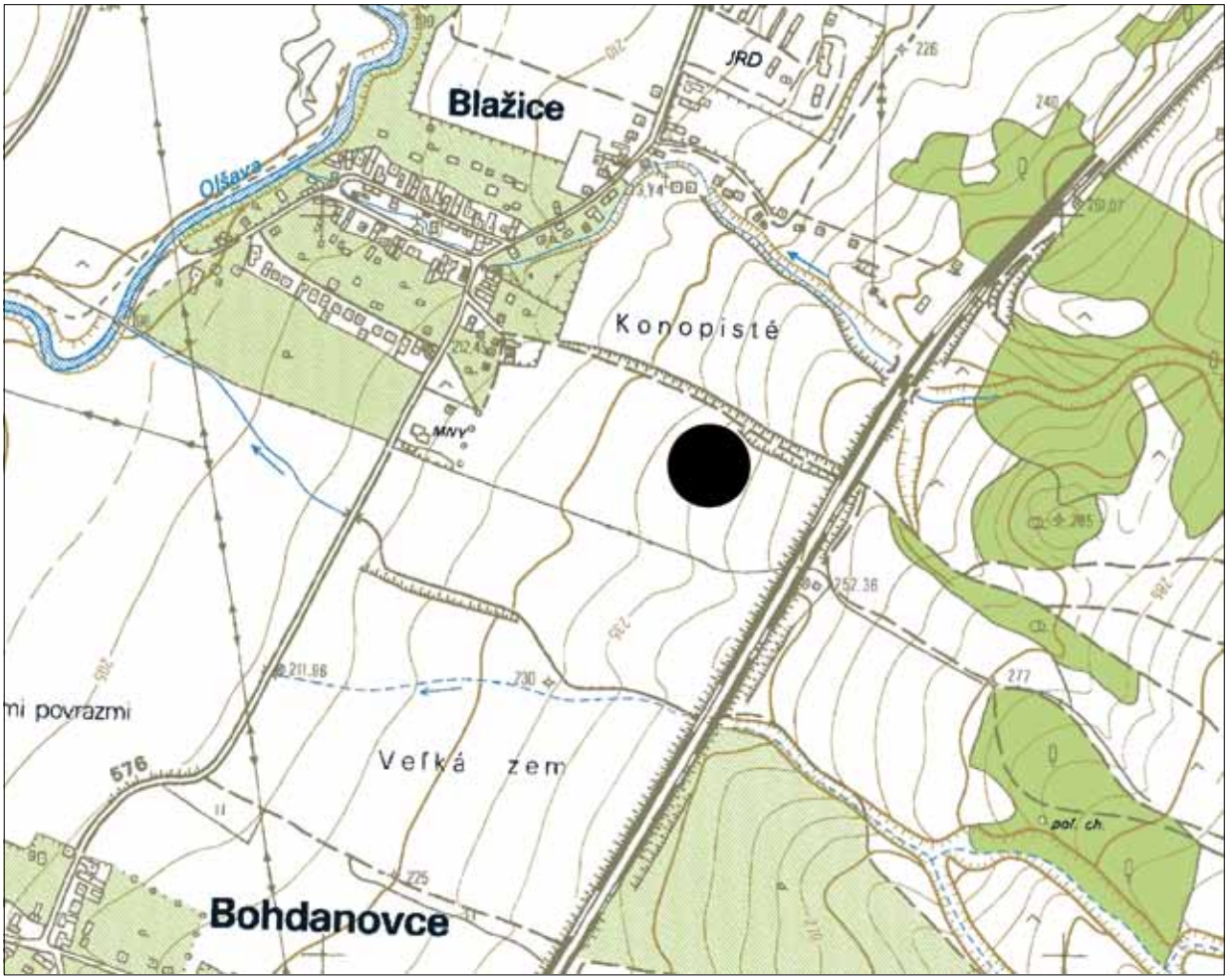
TOPOGRAFIA

Obec Blažice (okr. Košice-okolie) sa nachádza približne 20 km východne od Košíc (obr. 1). Lokalita sa rozprestiera na ľavobrežnej terase rieky Olšava, východne od intravilánu Blažíc, na rozhraní s katastrom obce Bohdanovce. V literatúre je sídlisko uvádzané pod dvoma názvami ako Blažice – Dorina a Bohdanovce – Grajciarove polia. Poloha nie je zasiahnutá stavebnou činnosťou a je využívaná ako poľnohospodárska pôda. Plocha sídliska je ohraničená na severe terénnou depresiou a prameňom, na juhu Grajciarovým potokom. Západným smerom terén klesá k inundácii Olšavy, východným stúpa k Slanským vrchom.

HISTÓRIA VÝSKUMU

Prvý archeologický výskum na sídlisku realizovalo Východoslovenské múzeum v Košiciach pod vedením J. Pástora v roku 1958 (*Pastor 1960*, 800-810;

[1] *Príspevok vznikol v rámci grantového projektu agentúry VEGA 2/0084/18, Vývoj a premeny sídliskových štruktúr horného Potisia v praveku a rannej dobe dejinnej.*

Obr. 1. Blažice, poloha Dorina, mapa s vyznačením polohy.

1961, 83-122). S prestávkami a na rôznych polohách pokračoval výskum v katastri obce až do roku 1975 (*Pastor 1961*, 83-122, *1965*, 87-95; *Pástor 1970a*, 143-187; *1970b*, 211-259; *1976*, 95-107; *Jurečko 1982*, 113-139). Počas prvej výskumnej sezóny v roku 1958 boli preskúmané tri sondy a zdokumentovaná dvojdielna hrnčiarska pec z mladšej doby rímskej. Výsledky výskumu boli publikované v roku 1960 a 1961 (*Pastor 1960*, 800-810, 823-826; *1961*, 80-122).

POSTUP A METÓDY REVÍZNEHO SPRACOVANIA

Pri spracovaní sme vychádzali z dostupných informácií, dokumentácie J. Pástora a zachovaného nálezového materiálu uloženého vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. Sú to stručné záznamy o priebehu prác, minimálna fotografická dokumentácia, plán pece a celkový plán výskumu. Pec s predpecnou jamou (objekt 1) je kresbovo zdokumentovaná plošne aj v profile. Absencia podrobnejšej fotografickej dokumentácie nám neumožňuje vyjadriť sa k niektorým technickým a konštrukčným detailom pece, a tak sme odkázaní len na jej opis. Hrnčiarska pec bola zdokumentovaná v prvej archeologickej sonde na lokalite. Poloha objektu bola pravdepodobne v teréne pred začiatkom výskumu viditeľná vďaka výraznej koncentrácii keramiky a mazanice. Sondy a objekt 1 sú zdokumentované kresbovo na celkovom pláne. Plocha výskumu bola zameraná na pevné body, ktoré v tej dobe tvorili rozhrania poľnohospodárskych parciel a poľná cesta, ktorá ich rozdeľovala. Pevné body z roku 1958 v súčasnosti nie je možné zachytiť v teréne, pretože plocha je poľnohospodársky obrábaná ako jeden celok. Pri snahe o čo najpresnejšie umiestnenie sond v teréne dopomohla katastrálna mapa oblasti z roku 1920 s pôvodným rozdelením jednotlivých parciel. Podarilo sa na nej identifikovať poľnú cestu, podľa ktorej bola plocha výskumu zameraná. Pri spracovaní keramiky sme vychádzali zo zachovaného súboru, ktorý bol k dispozícii. Podľa fotografickej dokumentácie nálezov je zrejmé, že mnohé kusy keramiky v súčasnosti nie je možné vyhľadať a po-

važujeme ich za stratené. Kresbová rekonštrukcia fragmentov predstavuje stav súboru po revíznom spracovaní v roku 2014, nie po výskume v roku 1958. Súbor je početný a rôznorodý a umožňuje vyčleniť jednotlivé typy nádob a výzdoby. Črepy boli roztriedené do skupín podľa charakteristických znakov, čiže na okraje, zlomky tiel, dná a podľa druhu výzdoby (kolky a vhladzovanie). Takto roztriedené boli uskladnené v osobitných krabiciach, čo súvisí ešte so spracovaním súboru J. Pástorom alebo P. Jurečkom. Kresbovo boli spracované vybrané charakteristické fragmenty všetkých typov nádob a výber zdobených črepov tak, aby boli zastúpené v maximálnom počte jednotlivé typy výzdoby a ich kombinácie na nádobách.

OPIS SOND

• Sonda IA/1958 - rozmery 5 x 3 m s rozšírením na severnom okraji 2 x 2 m (obr. 2). Od hĺbky 30 cm sa zreteľne črtal objekt.

Objekt 1/1958 – dvojdielna hrnčiarska pec s predpecnou jamou oválneho tvaru s rozmermi 180 x 180 cm (obr. 3). Mala čiastočne zachovanú klenbu. Rošt, ktorý bol pôvodne podopretý stredovou deliacou stenou širokou 20 cm sa nezachoval. Vykurovací priestor mal výšku 40 cm. Jeho steny boli obložené kamennými platňami a dno ležalo v hĺbke 150 cm. Pec a predpecná jama mali spolu dĺžku 5,1 m a ich dlhšia os bola orientovaná v smere severozápad – juhovýchod. Vstup do predpecnej jamy sa nachádzal na jej severozápadnom konci a pozostával z troch schodov. Pec je podkovovitého tvaru a predpecná jama oválneho tvaru. Publikovaný opis pece z roku 1958 (*Pastor 1961*, 84) obsahuje všetky metrické údaje i konštrukčné detaily, a preto ich na tomto mieste uvádzame len stručne. Z dostupnej fotodokumentácie, plánu a opisu pece je zrejmé, že v čase zásypu jej chýbal rošt a pravdepodobne už bola nejaký čas nefunkčná. Nálezy sa nachádzali v peci aj predpecnej jame, ale počas výskumu boli dokumentované ako jeden celok a pri revíznom spracovaní boli pomiešané.

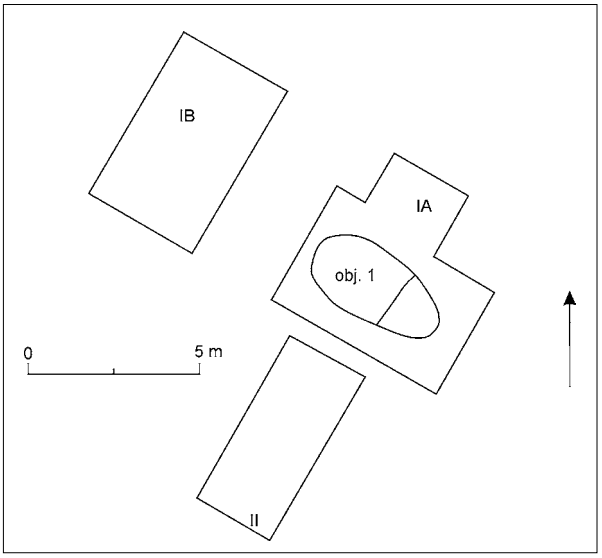
Nálezy: na kruhu vyrobená keramika, v ruke vyrobená hrubostenná keramika, bronzový predmet, zvieracie kosti, kusy mazanice s konštrukčnými odtlačkami prútia a dosiek, kamene.

• Sonda IB/1958 – rozmery 5 x 2 m. V denníku výskumu sa uvádza, že sonda bola najskôr preskúmaná do hĺbky 50 cm. V ďalšom priebehu prác sa vo východnej časti sektoru našla časť nádoby v črepoch. Sektor preskúmaný do hĺbky 140 cm. Bez objektov.

• Sonda II/1958 – rozmery 5 x 3 m. Podľa denníka výskumu sa pod vrstvou ornice našiel keramický materiál z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu. Počas revízneho spracovania tieto črepy nebolo možné identifikovať. Sektor bol preskúmaný do hĺbky 100 cm. Bez objektov.

KERAMIKA

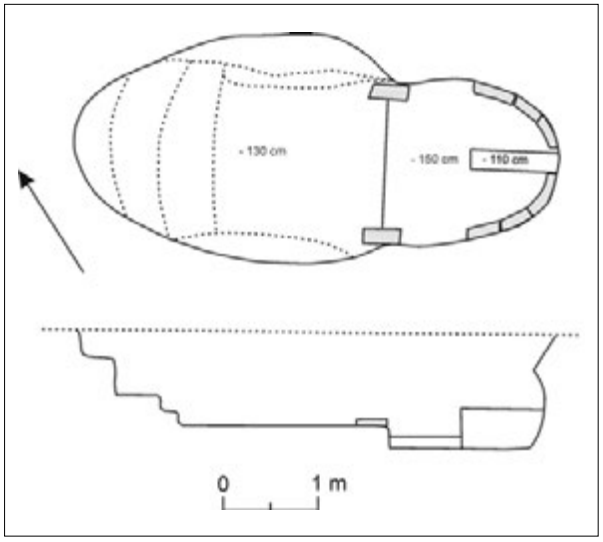
Ján Pástor už pri prvom podrobnejšom spracovaní keramiky z hrnčiarskych pecí v Blažiciach vyčlenil nádoby vázovité, fľaškovité, krčahovité a misovité (*Pastor 1961*, 98). Tohto triedenia sa vo svojej diplomovej práci s názvom *Sídlisko v Blažiciach, okr. Košice (výskum v rokoch 1958, 1959, 1963, 1967)* držal aj Pavol Jurečko (*1978*). Problematika blažickej keramiky bola aj súčasťou jeho dizertačnej práce publikovanej ako štúdia *Problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku* (*Jurečko 1981*, 169-209). O kolkovanej keramike z Blažíc v kontexte sídliskových nálezov na juhovýchodnom Slovensku píše aj Mária Lamiová -Schmiedlová (*1969*, 467-471). V predloženej práci pri charakteristike tvarov keramiky zohľadňujeme delenie J. Pástora a P. Jurečka. Väčšinu črepov tvoria fragmenty jemnej sivej keramiky vyhotovenej na hrnčiarskom kruhu, ojedinelé sú zlomky hrubostennej v ruke formovanej keramiky.

Obr. 2. Blažice, poloha Dorina, plocha výskumu v roku 1958.

Jemná tzv. stolová keramika vyrobená na hrnčiarskom kruhu

Z celého súboru z objektu 1 preskúmaného v roku 1958 bola zrekonštruovaná len nádoba s povrchom členeným fazetovaním (tab. XV: 4). Pre predkladanú štúdiu boli vybraté charakteristické fragmenty, podľa ktorých bolo možné kresbovo rekonštruovať tvary nádob, resp. ich častí a fragmenty s výraznou výzdobou. Podľa tvarov delíme nádoby na misy, poháre s pretláčanými stenami, vázovité nádoby, džbány a džbány s povrchom členeným fazetovaním. Početný súbor tenkostennej na hrnčiarskom

Obr. 3. Blažice, poloha Dorina, kresbová dokumentácia pece 1/1958.

kruhu vyhotovenej tzv. stolovej keramiky je charakteristický svojím vzhľadom, technickým prevedením a výzdobou. Štýlom vyhotovenia a výzdoby ho môžeme zaradiť k luxusnej stolovej keramike mladšej doby rímskej. Použitá hlina je jemne plavená a farba nádob po vypálení je sivá, červená, hnedá, prípadne sú nádoby vypálené nerovnomerne a povrch je viacfarebný. Výzdoba je tvorená kolkami, radielkom, vhladzovaním, plastickými obežnými rebrami a pretláčaním povrchu.

• *Misy*

Misy sú početne zastúpený tvar s členeným telom, výrazne vyhnutým okrajom a zalomením tela (tab. I, II, III, VIII, XVI). Farba po vypálení je sivá, hnedá alebo červenočierna vo viacerých odtieňoch. Rozlišujeme tri tvary mís:

Misy s valcovitým hrdlom alebo mierne šikmými stenami s ostrým lomom a kónickou spodnou časťou (tab. I), s priemerom ústia 18 až 22 cm, menej často s priemerom 14 až 16 cm. Výšku nebolo možné určiť. Výzdoba (kolky alebo vhladzovanie) je umiestnená na valcovitom hrdle a je zoradená v páse. Povrch je členený obežnými plastickými prstencami.

Misy so zúženým hrdlom, šikmými, mierne prehnutými stenami a ostrým lomom na vydutí (tab. III: 1-2) majú priemer ústia od 22 do 24 cm. Výzdoba (kolky alebo vhladzovanie) je sústredená v horizontálnom páse na pleciach nádoby, maximálne vydutie je členené plastickým pretláčaním (vodorovné, okrúhle, pozdĺžne). Misy sú rozmerné s výrazným zalomením tela a zhrubnutým okrajom.

Široké misy s horizontálnym okrajom (tab. XVI: 14, 15) sú menej častým tvarom väčších rozmerov s priemerom ústia okolo 30 cm. Sú to misy s valcovitým hrdlom a horizontálnym okrajom, ktorý je na povrchu členený a zdobený vhladzovanou vlnovkou alebo pásom dvoch súbežných vlnoviek. Misy majú masívne ploché uchá (tab. XVI: 14). Výzdoba je vhladzovaná na valcovitom tele nádoby tesne pod okrajom, zoradená v pásoch nad sebou a na vodorovnej okrajovej lište. Na povrchu sú misy členené obežnými plastickými rebrami. Rovnaký typ mís s vodorovnou okrajovou lištou zdobených vhladzovanou výzdobou je známy zo sídlisk v Poľsku a patrí do výrobného okruhu v Igolomii. Takéto misy pochádzajú napríklad zo sídliska v Strzelce Male (*Kordecki/Okoński 1999*, 196, Ryc. 12, 199. Ryc. 13, 206, Ryc. 21).

• *Poháre s pretláčanými stenami*

Poháre sú doložené len niekoľkými zlomkami (tab. IX: 2, 4, 6), ktoré umožňujú vytvoriť si približnú predstavu o ich tvare. Ide o menšie poháre so zúženým valcovitým hrdlom a mierne vyhnutým okrajom, maximálne vydutie je zdobené pretláčaním a na zúženom hrdle kolkami v páse (tab. IX: 2). Priemer ústia je 11 cm. Tento tvar je v hrnčiarskej produkcii východného Slovenska ojedinelý. Najbližšími analógiami sú poháre s pretláčaným povrchom vyrábané v produkčnom centre sivej keramiky v Igolomii/Zofipole. Tu sa vyrábali poháre podobných tvarov s pretláčanými stenami zdobené vhladzovanou výzdobou (*Dobrzańska 1990*, 122, Tabl. XXXII: 26; 166, Tabl. LXXV: 16-17). Výroba tohto typy nádob v Zofipole je datovaná do stupňa C1b-C2 (*Dobrzańska 2008*, 190, Ryc. 15). Ostatné fragmenty sú natoľko zlomkovité, že nie je možné z nich určiť presný tvar nádob (tab. IX: 7-11).

• *Vázovité nádoby*

Fragmenty sú prevažne z hornej časti tela vysokých, štíhlych nádob s esovitou profiláciou (tab. IV;

V: 1, 2; VII: 7). Majú zachovaný okraj s možnosťou určenia priemeru ústia. Tiež časti z pliec nádob so zachovanou kolkovanou výzdobou, ktoré umožňujú zistiť/rekonštruovať maximálne vydutie tela a priemer hrdla nádob. Priemer hrdiel je 16 cm. Ani v jednom prípade nebolo možné určiť výšku nádoby. Maximálne vydutie je na základe sklonu tela nádoby posunuté do dolnej tretiny. Povrch je členený obežnými prstencami a ryhami. Výzdoba je usporiadaná v jednom horizontálnom páse, prípadne v pásoch nad sebou či koncentricky v najširšom poli. Najčastejšia sa používa kolkovaná, menej často až ojedinele vhladzovaná výzdoba.

• *Džbány*

Z džbánov sa zachovali fragmenty tiel (tab. V: 3; VI; VII: 1-6), ústí (tab. XVIII: 1-15) a ušiek (tab. XVIII: 16-22). Fragmenty tiel s maximálnym vydutím v dolnej tretine nádoby, z ktorých prevažná väčšina pochádza z pliec, sú zdobené kolkami. Len v jednom prípade vieme kresbovo rekonštruovať nádobu od hrdla s priemerom 4-5 cm po jej dolnú tretinu (tab. V: 3). Plecia sú členené obežnými prstencami a ryhami, a tak vytvárajú polia, v ktorých sa nachádza kolkovaná, prípadne vhladzovaná výzdoba. Fragmenty ústí majú priemer 8,5 až 13 cm a sú profilované obežnými plastickými prstencami. V jednom prípade sa zachovalo ústie s náznakom výlevky (tab. XVIII: 9). Na dvoch ústiach je viditeľné miesto, na ktorom bolo nalepené uško (tab. XVIII: 6, 10). Fragmenty pásikových ušiek sú na povrchu členené zvislými žliabkami (tab. XVIII: 16-22).

• *Džbány so zvislo fazetovanými stenami*

Fazetovaný alebo hranený povrch na nádobách je na východnom Slovensku zatiaľ ojedinelý. V súbore z hrnčiarskej pece sa podarilo zdokumentovať zlomky tiel prevažne hnedej, ojedinele sivej farby s rovno hraneným povrchom (tab. XV). Okrem zlomkov je medzi nálezmi z väčšej časti rekonštruovaná džbánovitá nádoba so zvislým hranením stien rozdeleným do deviatich plochých polí (tab. XV: 4). Nádoba je rekonštruovaná z menších zlomkov, preto nie je možné sa vyjadriť či mala uško. Podobný fragment nezdobenej nádoby s fazetovaným povrchom pochádza z povrchového zberu z Čičaroviec (*Lamiová-Schmiedlová 1962*, 29). Medzi nálezmi z Blažíc je aj časť nádoby zdobenej kombináciami viacerých kolkov na jednotlivých hranách (tab. XV: 1). Farba črepu je sivomodrá. Analógia takto zdobených fragmentov pochádza zo sídliska v Šebastovciach/Barci (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 450, Abb. 33: 17; *Luštíková 2013*, 98, 105, Tab. VIII: 4). Paralely tvaru nádoby s fazetovanými stenami a uškom sú v Černjachovskej kultúre napr. na lokalite Čistilov v oblasti Termopoľskaja (*Magomedov 2011*, 379, Abb. 7: 1).

VÝZDOBA

Už J. Pástor počas prvých rokov výskumu sídliska s dielňou na výrobu kolkovanej keramiky v Blažiciach takto vysoko hodnotil jej estetický prejav: *„Tektonický spôsob výzdoby vyzdvihuje členenie nádoby, geometricky dáva rôzne formy ozdôb, rytmickým usporiadaním ozdôb vznikajú uzavreté ozdobné celky“* (*Pastor 1960*, 804). Keramika je charakteristická výzdobnými motívmi, rôznorodosťou kolkov a ich usporiadaním na nádobách v rôznych kombináciách. Technika výzdoby a motívy na keramike sú kolky, výzdoba radielkom, vhladzovanie, pretláčanie a plastická výzdoba.

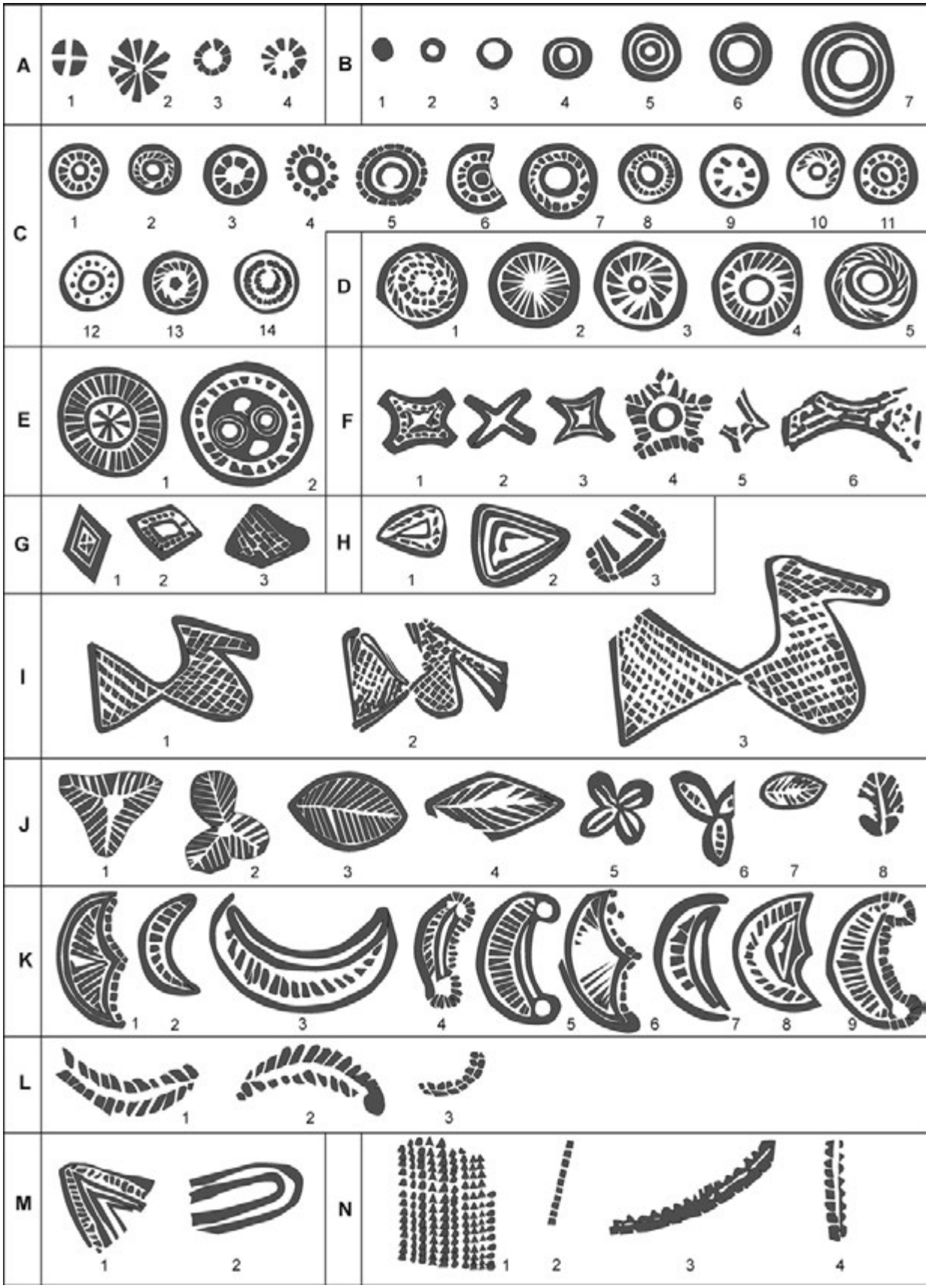
• *Kolkovaná výzdoba*

Typológiu kolkovanej výzdoby na podklade nálezov z Blažíc sa pokúsil vypracovať *J. Pástor* (*1960*, 802-806). Neskôr ju prebrala *M. Lamiová-Schmiedlová* a doplnila o ďalšie typy kolkov objavujúcich sa na sídliskových nálezoch z lokalít východného Slovenska (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 468, Abb. 42; *1997*, 779, Abb. 4). O rozkreslenie a charakteristiku jednotlivých kolkov z Blažíc sa pokúsil P. Jurečko vo svojich prácach (*Jurečko 1978,* Tab. I; *1981*, 195, Obr. 1).

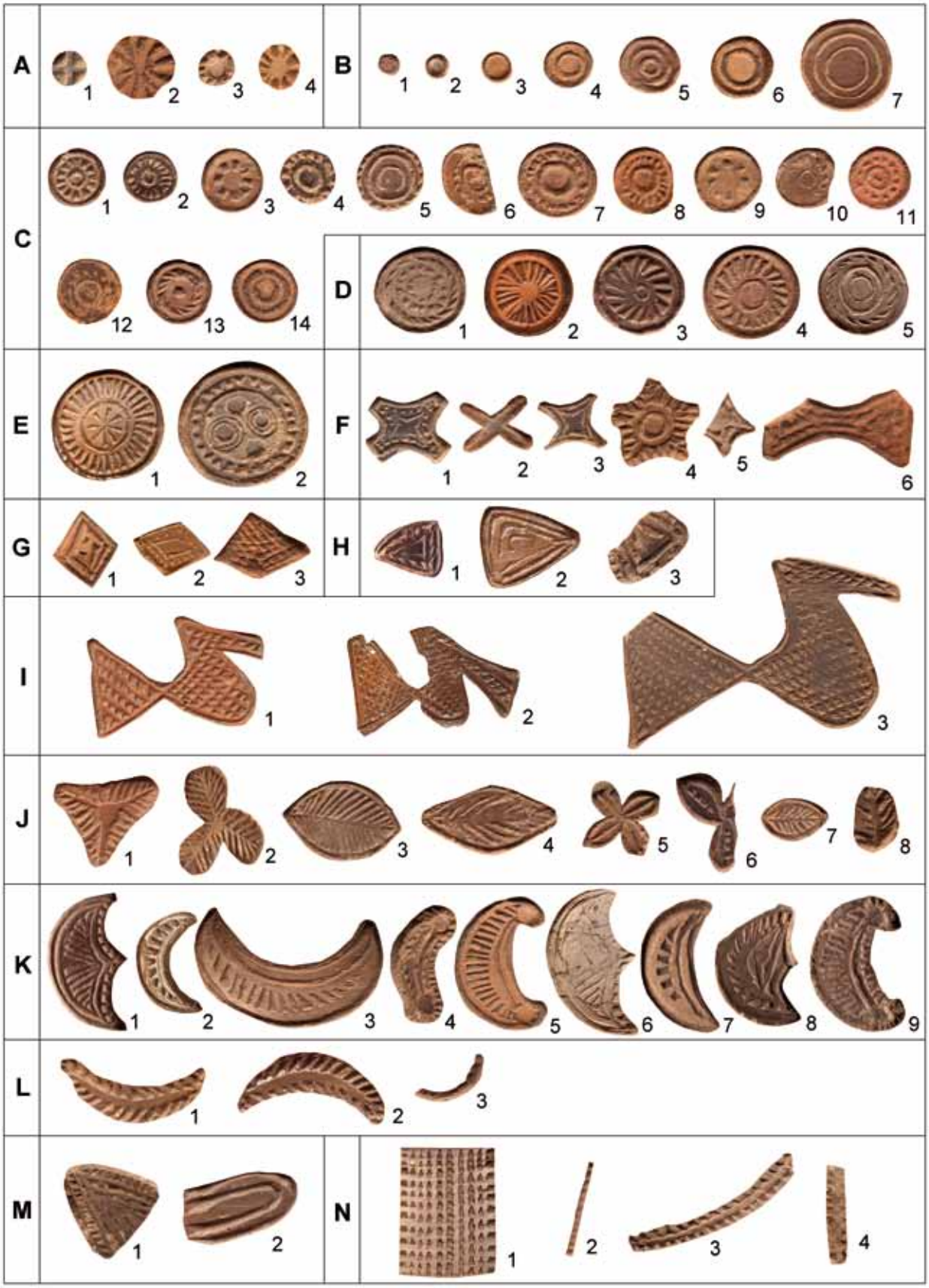
Vďaka podrobnému spracovaniu sa na zachovaných zlomkoch podarilo identifikovať 73 druhov kolkov (obr. 4). Predložená tabuľka predstavuje všetky výzdobné motívy z objektu 1/1958. Tie sú zoradené tak, aby pri spracovaní ďalších hrnčiarskych pecí z tejto lokality ju bolo možné dopĺňať vzostupne v abecednom aj číselnom poradí bez toho, aby bolo nutné zasahovať do poradia kolkov. Na kresbách je plastické členenie kolku, hlbšia časť – vyplnená tmavosivou farbou (obr. 5).

Výzdobné motívy kolkovanej výzdoby na nádobách sú:

A. kruhy zložené z trojuholníkov (obr. 4, 5: A1-A4)
B. kruhy jednoduché a viacnásobné (obr. 4, 5: B1-B7)
C. kruhy, malé, vyplnené (obr. 4, 5: C1-C14)
D. kruhy, stredné, vyplnené (obr. 4, 5: D1-D5)
E. kruhy, veľké, vyplnené (obr. 4, 5: E1-E2)
F. hviezdice (obr. 4, 5: F1-F6)
G. kosoštvorce a romboidy (obr. 4, 5: G1-G3)
H. trojuholníky (obr. 4, 5: H1-H3)
I. vtáky (obr. 4, 5: I1-I3)
J. listy (obr. 4, 5: J1-J8)
K. polmesiace (obr. 4, 5: K1-K9)
L. girlandy a arkády (obr. 4, 5: L1-L3)
M. viacnásobné línie (obr. 4, 5: M1-M2)

Obr. 4. Blažice, poloha Dorina, typové rozdelenie kolkov z pece 1/1958. Mierka 1 : 1.

Obr. 5. Blažice, poloha Dorina, typové rozdelenie kolkov z pece 1/1958. Mierka 1 : 1.

Vo výzdobných motívoch prevažujú kolky v tvare kruhov, ktoré sú zoradené v piatich hlavných skupinách A – E (obr. 4, 5: A-E). Vzhľadom na početné variácie bolo potrebné kruhy rozdeliť aj podľa veľkosti a zložitosti vzoru do viacerých skupín. Kruhy sa na nádobách vyskytujú samostatne (tab. XIX: 8; XXI: 1) alebo najčastejšie v kombináciách s inými (tab. XX: 10). Početné sú koncentrické kombinácie viacerých druhov kolkov zoradených v kruhoch vsadených do seba (tab. XXI: 4, 7). Typovo bohatá je skupina J - rastlinné motívy (obr. 4, 5: J1-8), ktorú tvoria jednoduché listy, troj- a štvorlístky s vnútorným členením. Listy sú často umiestnené v radoch v kombinácii s kruhmi (tab. XX: 11), menej často v koncentrických kombináciách (tab. XIX: 7). Vyšší počet variantov majú aj kolky skupiny F - tvar hviezdic (obr. 4, 5: F1-6) a skupiny K - polmesiacov (obr. 4, 5: K1-9), tieto sa však na keramike vyskytujú v menšom počte (tab. XIX: 5, 6; XX: 6, 8). Menej početné sú skupiny I (obr. 4, 5: I1-3) - tvar štylizovaných vtákov (tab. XIX: 9; XX: 2, 10), skupiny G (obr. 4, 5: G1-3) - kosoštvorce (tab. XX: 7, 12), skupiny H (obr. 4, 5: H1-3) - trojuholníky (tab. XX: 12; XXI: 4, 7), skupiny L (obr. 4, 5: L1-3) - girlandy (tab. XIX: 7; XXI: 5) a skupina M (obr. 4, 5: M1-2) - línie. Kolky sú na nádobách umiestňované v pásoch (tab. I) alebo koncentrických zoskupeniach (tab. V: 2, 3). Zoradené v pásoch sú prevažne na misách (tab. XXI: 1), menej často na väčších nádobách (tab. XIX: 12). Pás kolkov je prerušovaný (tab. II: 2-4), obežný pás kolkov bez prerušenia nepoznáme, pretože sa nezachovala ani jedna celá nádoba. Pás môže byť tvorený z jedného druhu kolku (tab. I: 4). V dvojkombináciách sú použité výrazne väčšie kolky doplnené menšími kolkami (tab. I: 1, 2). Trojkombinácie (tab. IV: 4; X: 2; XII: 3) kolkov v radoch sú ojedinelé. Koncentrické kombinácie usporiadané do kruhu sa najčastejšie používajú na väčších nádobách, fľašiach, vázach, menej často na misách (tab. XIX: 7, 10). Koncentrické dvojkombinácie sú zostavené z väčšieho kruhového kolku, okolo ktorého sú zoradené menšie okrúhle kolky (tab. XIII: 2, 4-7, 11, 12-17, 19-22), prípadne okolo trojlístka (tab. XIII: 8). Koncentrické trojkombinácie sú pomerne časté na fľašiach a hrncoch, keďže vyžadujú väčšiu plochu (tab. XXI: 4, 7). Zostavené sú z kruhového kolku v strede, ktorý je dookola lemovaný trojuholníkmi a tie sú dookola lemované menšími kruhmi (tab. V: 3; VII: 5; XIV: 1, 3). Menej časté sú štvorkombinácie (tab. VI: 2; XII: 18). Okrem vyššie spomenutých

Tabela 1. Kombinácie s kolkom A.

Kombinácie dvoch kolkov	
A - B	A1 - B3 (bez vyobrazenia); A4 - B2 (bez vyobrazenia)
A - C	A1 - C1 (bez vyobrazenia); A1 - C6 (tab. III: 8); A1 - C7 (bez vyobrazenia)
A - D	A1 - D3 (tab. I: 5)
A - E	A1 - E1 (tab. XIII: 22)
A - H	A1 - H2 (bez vyobrazenia)
A - I	A1 - I1 (tab. IV: 3); A1 - I3 (tab. X: 6)
A - J	A1 - J2 (tab. XI: 9); A1 - J3 (tab. XI: 6)
A - L	A1 - L1 (tab. X: 13); A1 - L3 (tab. X: 6)
Kombinácie troch kolkov	
A - B - E	A1 - B2 - E2 (tab. XII: 3)
A - B - I	A1 - B3 - I3 (tab. X: 2)
A - B - F	A3 - B7 - F5 (tab. XIV: 15)
A - E - H	A1 - E2 - H2 (bez vyobrazenia)
A - J - L	A1 - J1 - L1 (tab. VII: 2)
Kombinácie štyroch kolkov	
A - B - H - L	A1 - B1 - H2 - L1 (tab. XII: 18)

Tabela 2. Kombinácie s kolkom B.

Kombinácie dvoch kolkov	
B - B	B2 - B5 (tab. VIII: 4); B3 - B7 (tab. VIII: 2)
B - C	B2 - C1 (tab. I: 1); B2 - C7 (tab. VIII: 6); B4 - C4 (tab. XV: 1); B7 - C1 (tab. XIII: 5)
B - D	B2 - D3 (tab. II: 1); B3 - D4 (tab. XIII: 17); B6 - D2 (tab. XII: 16); B7 - D2 (tab. V: 2); B8 - D4 (tab. XIII: 4)
B - E	B2 - E1 (tab. IX: 1); B2 - E2 (tab. VII: 3); B3 - E1 (tab. XIII: 14); B3 - E2 (bez vyobrazenia); B5 - E2 (tab. XIII: 2)
B - F	B4 - F6 (tab. XIV: 12)
B - H	B2 - H2 (tab. XX: 11); B4 - H3 (tab. XIII: 9); B5 - H2 (bez vyobrazenia)
B - I	B2 - I1 (tab. I: 2); B2 - I3 (bez vyobrazenia); B4 - I1 (tab. XX: 5)
B - J	B2 - J1 (tab. VII: 3); B2 - J2 (tab. XI: 10, 11); B2 - J3 (tab. XI: 1-4); B2 - J6 (tab. XIII: 18); B4 - J4 (tab. XI: 7, 8)
B - K	B4 - K3 (tab. II: 6); B5 - K6 (tab. XV: 1); B6 - K7 (tab. VII: 8)
B - L	B2 - L1 (tab. XII: 17); B2 - L2 (tab. XX: 17); B5 - L1 (tab. III: 1); B5 - L2 (tab. XX: 12)
B - M	B6 - M2 (tab. XIII: 3)
B - N	B3 - N2 (tab. VII: 4); B3 - N3 (tab. XX: 19); B4 - N2 (tab. VII: 4); B4 - N4 (tab. XIV: 7)
Kombinácie troch kolkov	
B - C - I	B2 - C1 - I1 (bez vyobrazenia)
B - E - H	B2 - E1 - H2 (tab. XII: 19); B2 - E2 - H2 (tab. VII: 5)
B - E - I	B2 - E1 - I1 (tab. XIII: 16)
Kombinácie štyroch kolkov	
B - C - E - E	B5 - C1 - E2 - E1 (bez vyobrazenia)
B - B - I - J	B1 - B2 - I1 - J3 (bez vyobrazenia)

Tabela 3. Kombinácie s kolkom C.

Kombinácie dvoch kolkov	
C - C	C1 - C5 (tab. IX: 5); C3 - C8 (tab. IX: 5); C7 - C13 (tab. XIII: 11)
C - D	C1 - D5 (tab. XV: 1)
C - E	C1 - E1 (tab. VII: 7); C1 - E2 (tab. XIII: 20); C11 - E1 (tab. XIII: 6)
C - H	C1 - H2 (bez vyobrazenia)
C - I	C1 - I1 (bez vyobrazenia); C1 - I3 (bez vyobrazenia); C7 - I1 (bez vyobrazenia)
C - J	C1 - J2 (tab. XIII: 1); C1 - J3 (tab. XI: 5); C2 - J1 (tab. VI: 1); C2 - J2 (bez vyobrazenia)
C - K	C8 - K3 (tab. X: 18)
C - L	C1 - L1 (bez vyobrazenia); C1 - L2 (tab. X: 14); C4 - L2 (tab. X: 15)
C - M	C2 - M1 (tab. XIII: 5)
Kombinácie troch kolkov	
C - C - J	C2 - C7 - J1 (tab. VI: 1)
C - E - J	C1 - E1 - J2 (bez vyobrazenia)
C - H - J	C8 - H2 - J3 (bez vyobrazenia)
Kombinácie štyroch kolkov	
C - E - H - H	C1 - E1 - H1 - H2 (tab. VI: 2)

Tabela 4. Ostatné kombinácie.

Kombinácie dvoch kolkov	
D - J	D4 - J3 (bez vyobrazenia)
J - L	J8 - L3 (tab. XIV:11)
L - N	L3 - N2 (bez vyobrazenia)
Kombinácie troch kolkov	
G - K - K	G1 - K4 - K5 (tab. IV: 4)

možností umiestnenia výzdoby v koncentrických zoskupeniach a zoskupeniach v pásoch sú tieto dva varianty kombinácií použité spoločne prevažne na väčších nádobách (tab. XIX: 8; XX: 3), kde jednotlivé polia s kolkami oddeľujú horizontálne obežné línie (tab. VII: 1, 3; XV: 1).

N. výzdoba radielkom (obr. 4, 5: N1-N4)

Jednoduchá výzdoba radielkom bola vyhotovená ozubeným kolieskom vytvárajúcim retiazkový vzor (tab. VII: 4; XIV: 8) a dvojitá s dvojitým ozubeným kolieskom (tab. X: 19). Používala sa v kombinácii s kolkami v koncentrických kruhoch (tab. VII: 4) alebo zvislých radoch (tab. XIV: 7). Široké radielko vytvára široký hustý vzor zložený z deviatich alebo desiatich jamiek v jednom rade (tab. XIX: 3). Na nádobách sa používa samostatne v podobe obežnej vodorovnej vlnovky (tab. VI: 3; XIX: 11), prípadne ako prerušovaná vlnovka v kombinácii so zvislými stĺpikmi vyhotovenými tiež radielkom (tab. V: 1; XIV: 4-6, 8).

Po spracovaní výzdoby na keramike sme vyčlenili 73 samostatných kolkov (to je spomenuté v úvode tejto časti). Pri štatistickom hodnotení bol každý kolok označený samostatne príslušnou kombináciou písmena a čísla aj v prípade kombinovanej výzdoby (obr. 4, 5). Štatistickým vyhodnotením sa ukázalo, že najčastejšie sa opakujú kolky skupiny B (B2) a C (C1). Výrazne sa opakujú aj kolky C7, B3 a A1. Z tohto vyplýva, že najpoužívanejšie kolky na nádobách samostatne alebo v kombináciách sú kruhové kolky skupín B a C. Pomerne vyrovnané je používanie kolkov skupiny A (A1), D (D2-4), E (E1, 2), H (H2), I (I1), J (J2, 3), L (L2) a N (N1). Najmenej používané sú kolky skupiny G, M, K (okrem K3), J5-8, F2-3, F5-6, C9-13 a A2-4.

Vo vyššie uvedených tabelách 1-4 uvádzame kombinácie kolkov podľa rozdelenia na motív A–N. Rozdelené sú do štyroch skupín. Prvé tri skupiny sú kombinácie kolkov, ktoré sa opakujú v každej kombinácii. Vyčlenené boli kombinácie s kolkom A (tabela 1), B (tabela 2), C (tabela 3) a ostatné (tabela 4). Kolky skupiny A, B a C sú najčastejšie používanými kolkami v kombináciách s ostatnými typmi kolkov.

• *Vhladzovaná výzdoba*

Vhladzovaná výzdoba je na keramike v Blažiciach vo viacerých motívoch. *Vlnovky* sa používajú na valcovitých hrdlách mís ako samostatná výzdoba (tab. XVI: 5; 21: 2), na hrdlách džbánov vo viacnásobných pásoch nad sebou (tab. XVI: 3) a v kombinácii s vodorovnými líniami (tab. XVI: 13) alebo mriežkami (tab. XVI: 2; 21: 8). Sú aj na okrajových lištách ako samostatná (tab. 16: 14) alebo vedľa seba zdvojená vlnovka (tab. XVII: 5). Vlnovky sú jednoduché s ostrými alebo oblými oblúkmi, vysoké alebo nízke. Na valcovitých hrdlách mís sa vlnovky nanášali na plochu, ktorej povrch bol upravený hladením alebo zdrsnením. *Mriežka* sa používa najčastejšie na valcovitých hrdlách mís (tab. XVI: 4), menej často na hrdlách džbánov (tab. XVII: 11) ako samostatný výzdobný motív (tab. XVI: 6) alebo v kombinácii s vlnovkou (tab. XVI: 2). *Šikmé šrafovanie* je ojedinelý výzdobný motív na valcovitých hrdlách mís. Môže byť šikmé jedným smerom (tab. XVII: 17) alebo striedavé dvoma smermi (tab. XVI: 14). Výzdoba je na nádobe samostatne alebo v kombinácii s vlnovkami. Motív *rybacej kosti* predstavuje šikmé šrafovanie v dvoch radoch rozdielnych smerov, spojených rovnou líniou (tab. XVII: 15; XXI: 6).

• *Tvarovanie stien pretlačením*

Tvarovanie povrchu nádoby pretláčaním je hlavne technický prvok, ktorý pravdepodobne umožňoval ľahšie uchopenie nádoby do rúk. Pretláčanie povrchu je okrúhle a oválne, celým telom alebo sa nachádza na lome nádoby. *Okrúhle a oválne* pretlačenie stien na maximálnom vydutí je umiestnené v páse. Hustota rozmiestnenia pretláčania po obvode nádoby sa dá odvodiť len z niekoľkých zlomkov (tab. IX: 1-4, 6, 11). Okrúhle pretlačenie je vyhotovené pravdepodobne prstom. Kombinované sú s kolkovanou výzdobou umiestnenou v páse nad maximálnym vydutím (tab. XX: 13). *Pozdĺžne* pretlačenie stien člení povrch nádoby vertikálne pretlačením celého tela (tab. IX: 5) po vzore rímsko-provinciálnych pohárov s pretláčanými stenami (*Zuch 2009*, 464, Ryc. 2). Pretláčania sú úzke alebo široké v kombinácii s kolkovanou výzdobou. *Pretláčanie na lome nádoby* je vyhotovené z vonkajšej aj vnútornej strany (tab. VIII). Najčastejšie sa používa na misách v jednom páse, nad ktorým je umiestnená kolkovaná alebo vhladzovaná výzdoba (tab. VIII: 1-7; XVI: 6). V jednom prípade je pretláčaný povrch v dvoch pásoch nad sebou (tab. VIII: 8).

• *Plastická výzdoba*

Obežné prstence a zahĺbené ryhy sú najčastejšia plastická výzdoba na povrchu mís, váz a fliaš. Rebrá kombinované s rytými líniami nad sebou vytvárajú polia, v ktorých je umiestňovaná kolkovaná alebo vhladzovaná výzdoba (tab. IV, V, VII). *Presekávaný obežný prstenec* sa na keramike z objektu 1/58 objavil v dvoch prípadoch. Na fľašovitej nádobe zdobenej kolkami (tab. VII: 1) a na fragmente misy s vodorovnou okrajovou lištou (tab. XVI: 15). Plastické presekávanie obežných prstencov je na nádobách vyrobených na kruhu ojedinelé, no dokladá ho fragment misy zdobenej kolkami a presekávaným obežným prstencom z hrnčiarskej pece v Ostrovanoch (*Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988*, 86, Obr. 8: 1).

• *Kombinácie plastickej, vhladzovanej a kolkovanej výzdoby*

Charakteristický výzdobný prejav je dosiahnutý kombináciou jednotlivých výzdobných motívov. Z celého súboru keramiky sa podarilo vyčleniť nasledujúce kombinácie výzdob. Výzdoba z *kolkov a pretláčania* povrchu sa používa na pohároch s pretláčanými stenami a misách s pretlačením na maximálnom vydutí. Na väčšine takto zdobených fragmentov je kolkovaná výzdoba umiestnená na pleciach mís v páse nad pretláčaním (tab. VIII: 1-7; IX: 1-4). Menej často sú kolky umiestnené na tele nádoby medzi pretláčaním (tab. VII: 6; IX: 5, 8). *Radielko, vhladzovanie a pretláčanie* povrchu je na jednom črepe. Je to pravdepodobne oválne pretlačenie povrchu, ktoré je vyplnené vhladzovaným vetvičkovitým motívom a vydutie nádoby je zdobené viacnásobným radielkom (tab. IX: 7). *Kolky a vhladzovanie* sú na dvoch fragmentoch. Fragment misky je zdobený vhladzovanou vlnovkou doplnenou vtláčanými kolkami v tvare jednoduchého krúžku (tab. XIV: 9). Druhý fragment je zlomok okraja misy zdobený vhladzovanou mriežkou, ktorú prekrývajú kruhový a kosoštvorcový kolok (tab. XVI: 12). *Plastické obežné rebrá a jemné ryhy* členia povrch na pásy, v ktorých je *kolkovaná* (tab. VII: 1, 3) alebo *vhladzovaná* (tab. XVI: 14) výzdoba.

ZÁSOBNICE

V objekte 1/58 bola časť ústia veľkej zásobnice s hrubou vodorovnou okrajovou lištou širokou 6 cm a profilovaným povrchom (tab. XVIII: 25).

KERAMIKA FORMOVANÁ V RUKE

V objekte 1/58 sa nachádzal aj málo početný súbor črepov z nádob vyrobených v ruke (tab. XVIII: 23, 24, 26). Sú to zlomky z dien, tiel a okrajov hrncovitých nádob vyrobených z hliny s prímesou kamienkov, ktoré majú drsný povrch a zrnité jadro. Niekoľko kusov je zdobených viacnásobnou vlnovkou. Zo sondy IB/58 je to časť dna hrncovitej nádoby (obr. 6).

MAZANICA

Dva kusy mazanice s odtlačkami prútia a dosky nie je možné jednoznačne priradiť priamo ku konštrukcii pece.

Obr. 6. Blažice, poloha Dorina, dno v ruke vyrobenej nádoby.

BRONZOVÝ PREDMET

Bronzový predmet dlhý 16 cm je tyčinka kruhového tvaru na oboch koncoch rovnomerne zrezaná. Jeden koniec je zlisovaný do tvaru obdĺžnika. Na vrchnej strane je zdobená zárezmi, ktoré sú v pravidelných vzdialenostiach prerušené a plocha je vyplnená jemným kolmým šrafovaním (tab. XVIII: 27). Pravdepodobne je to deformovaný náramok z doby bronzovej. Osídlenie z doby bronzovej v Blažiciach na skúmanej ploche neevidujeme, preto nie je vylúčené, že sa na sídlisko dostal počas doby rímskej a bol využívaný sekundárne, čomu by mohlo nasvedčovať jeho deformovanie - narovnanie.

KOSTENÉ NÁSTROJE

V hrnčiarskej peci spolu s nálezmi keramiky uvádza autor výskumu dva kostené nástroje (*Pástor 1961*, 87). Pri revíznom spracovaní nálezov boli objavené tri fragmenty zvieracích kostí a jeden zub (obr. 7). Fragmenty sú hrubo olámané a len v jednom prípade sa dá uvažovať o opracovaní.

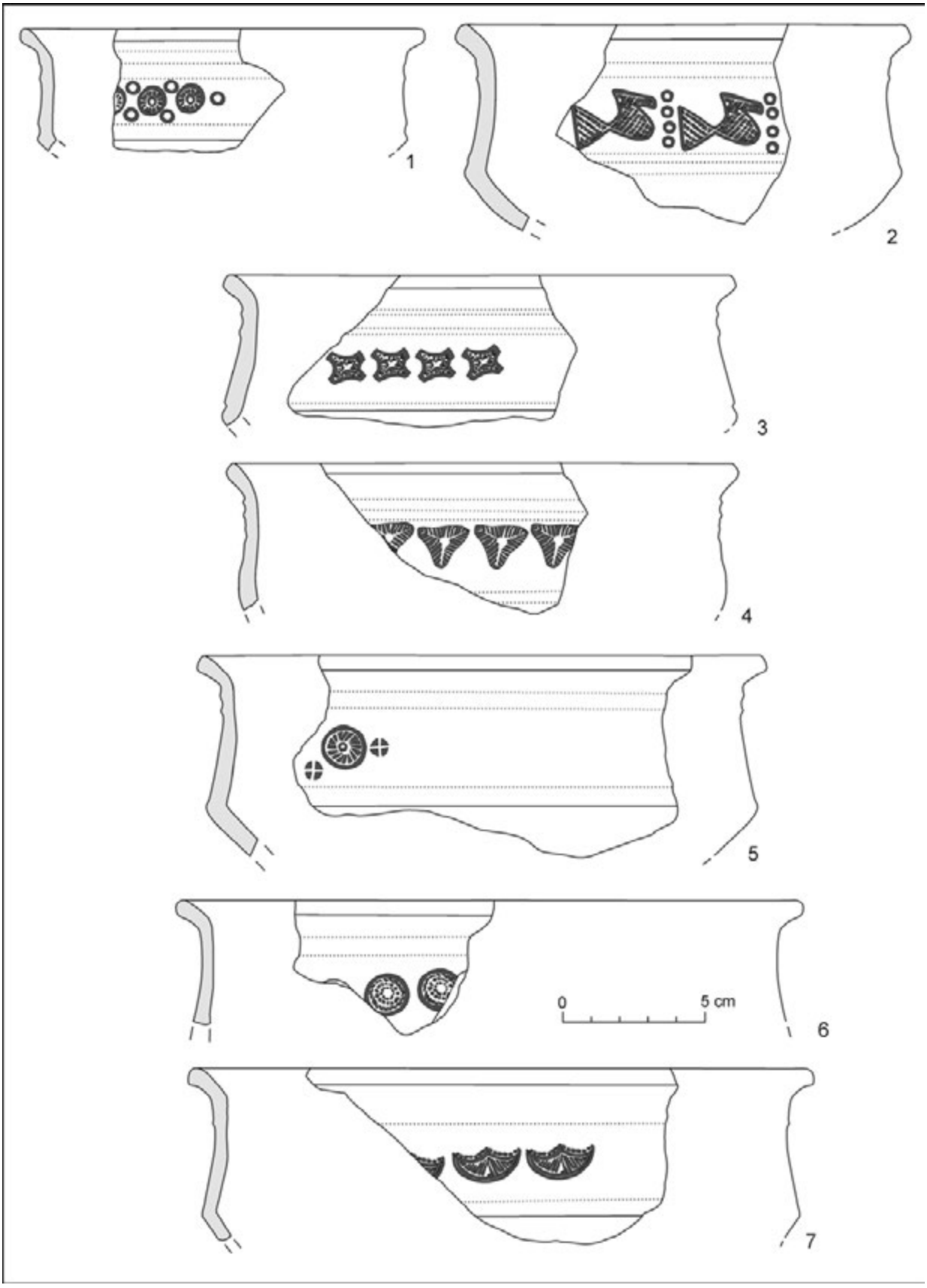
Obr. 7. Blažice, poloha Dorina, fragmenty zvieracích kostí.

ZÁVER

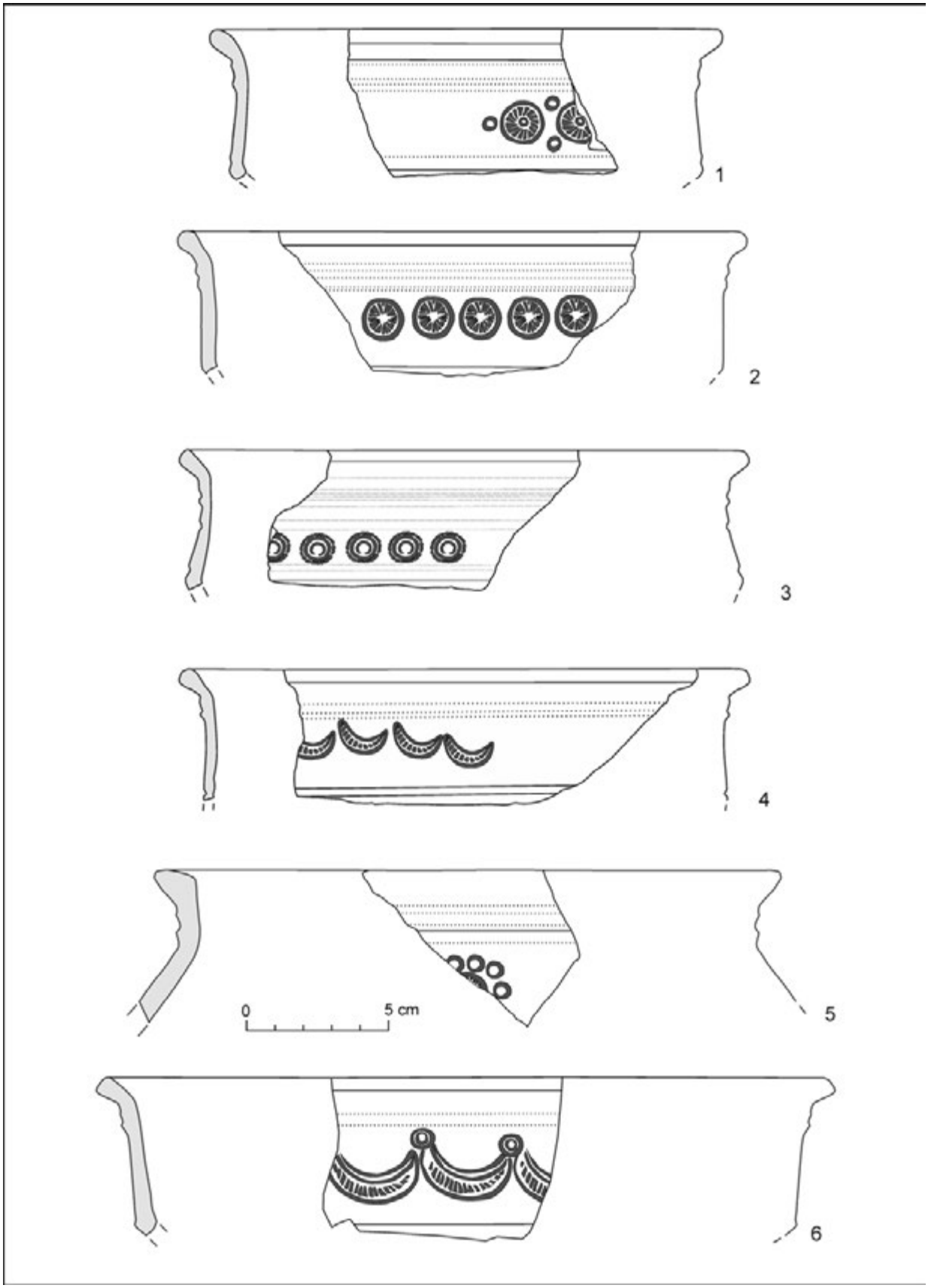
Počas prvej sezóny systematického výskumu v Blažiciach v roku 1958 realizovanom v troch sondách bol zdokumentovaný objekt 1/1958, dvojkomorová hrnčiarska pec s predpecnou jamou. Objekt bol vyplnený hlinou premiešanou s keramikou vyhotovenou na hrnčiarskom kruhu, zdobenou kolkami a vhladzovanou výzdobou. Dnes už nie je možné vyjadriť sa k presným metódam archeologického výskumu. Z dokumentácie vieme, že v peci sa nezachoval rošt, no na dne vykurovacej časti sa nachádzalo len niekoľko fragmentov mazanice s odtlačkami prútia. Keramika sa do pece mohla dostať po ukončení jej používania. Súbor označujeme preto ako odpadový. Početná je jemná sivá na kruhu vyhotovená keramika, zachovaná len v zlomkoch bez možnosti rekonštrukcie. Formy nádob, tvar kolkov a vysoké percento ich kombinácií poukazuje na to, že keramika pochádza z jedného výrobného miesta. V celom súbore je len minimálny počet iných nálezov (bronzový náramok, mazanica a kosti). Získaný archeologický materiál bol publikovaný čiastočne v roku 1961. Úroveň spracovania však neumožňuje podrobný rozbor tvarov nádob a výzdobných motívov. Z tohto dôvodu sme pristúpili k predloženému revíznemu vyhodnoteniu formou precíznej kresbovej rekonštrukcie nádob, ktorá umožní prácu aj s menšími zlomkami. Podrobne a prehľadne boli vyobrazené jednotlivé výzdobné motívy a ich vzájomné kombinácie. Takýmto spôsobom spracovania keramiky je možné prezentovať jej rôznorodosť a v budúcnosti sledovať rozšírenie výrobkov z tohto výrobného centra na ostatných sídliskových lokalitách východného Slovenska. Keramika z Blažíc tvorí početný súbor domácej produkcie honosnej stolovej keramiky mladšej doby rímskej napodobňujúcej luxusnú dovážanú keramiku z provincií. Predlohami blažických nádob sú výrobky ako terra sigillata, poháre s pretláčanými stenami a džbány. V kategórii kolkovanej výzdoby sme zo súboru z pece 1/1958 identifikovali 73 použitých druhov kolkov opakujúcich sa na nádobách v rôznych kombináciách. Vďaka podrobnému spracovaniu je možné za súčasného stavu publikovania sídliskových nálezov východného Slovenska identifikovať prítomnosť kolkovaných črepov z produkcie v Blažiciach na viacerých sídliskách. V Šebastovciach/Barci sú to tri črepy (*Luštíková 2013*, 98, 105, Tab. VIII: 1, 3, 6), v Pederi tri črepy (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, 423, Abb. 12: 3, 5, 8), v Seni (*Lamiová-Schmiedlová 1963*, 80, Tab. V: 9), v Prešove (*Budinský-Krička 1963*, 53, Tab. X: 4), vo Valalikoch-Košťanoch jeden črep (nepublikované) a v Trstenom pri Hornáde dva črepy (*Jurečko 1983*, 317, Obr. 18: 9; 325, Obr. 26: 3).

Kolkovaná výzdoba nádob zaraďuje hrnčiarsku pec v Blažiciach do výrobného okruhu kolkovanej keramiky rozšíreného v severovýchodnej okrajovej časti Karpatskej kotliny. Technológia výroby a výzdobné motívy sú vplyvom z produkčného centra v Zalau (*Matei 1997*, 367-455) a Porolissum (*Gudea/Filip 1997*, 9-219; *Filip 2008*) v Rumunsku. Produkcia sa rozširuje severným smerom a výrobné centrá sú zakladané pozdĺž Karpatského oblúka napr. v Berehove (Ukrajina), Beregsurány (Maďarsko) alebo na lokalite Luzhanka na Ukrajine (*Kotygoroshko 1997*, 801-832). Na Slovensku sú výrobné centrá na sídlisku v Ostrovanoch (*Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988*, 77-86) a v Čičarovciach (*Kaminská 2005*, 57-82; *2010*, 85-95). Produkčné centrum v poľskej Igolomii je zamerané na výrobu jemnej sivej keramiky zdobenej vhladzovanou výzdobou (*Dobrzańska 1990*). Na kruhu vyhotovená jemná tzv. sivá keramika zdobená kolkami je charakteristická pre mladšiu dobu rímsku. Práve na základe prítomnosti tejto keramiky v objektoch sú sídliská datované rámcovo do tohto obdobia. Prvé datovanie blažickej keramiky do 4. až 6. storočia (*Pastor 1960*, 809) bolo neskôr poopravené a začiatok produkcie sa posúva na koniec 2. storočia (*Lamiová-Schmiedlová 2004*, 324). Následne kolkovanú výzdobu vystriedala v 4. storočí výzdoba vhladzovaná (*Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999*, 93). Zánik produkcie v Blažiciach sa predpokladá v 4. storočí (*Lamiová-Schmiedlová 1997*, 767). V širšom geografickom priestore severného Potisia je produkcia kolkovanej keramiky datovaná do stupňa C1b, C2 a C3 (*Gindele 2011*, 441).

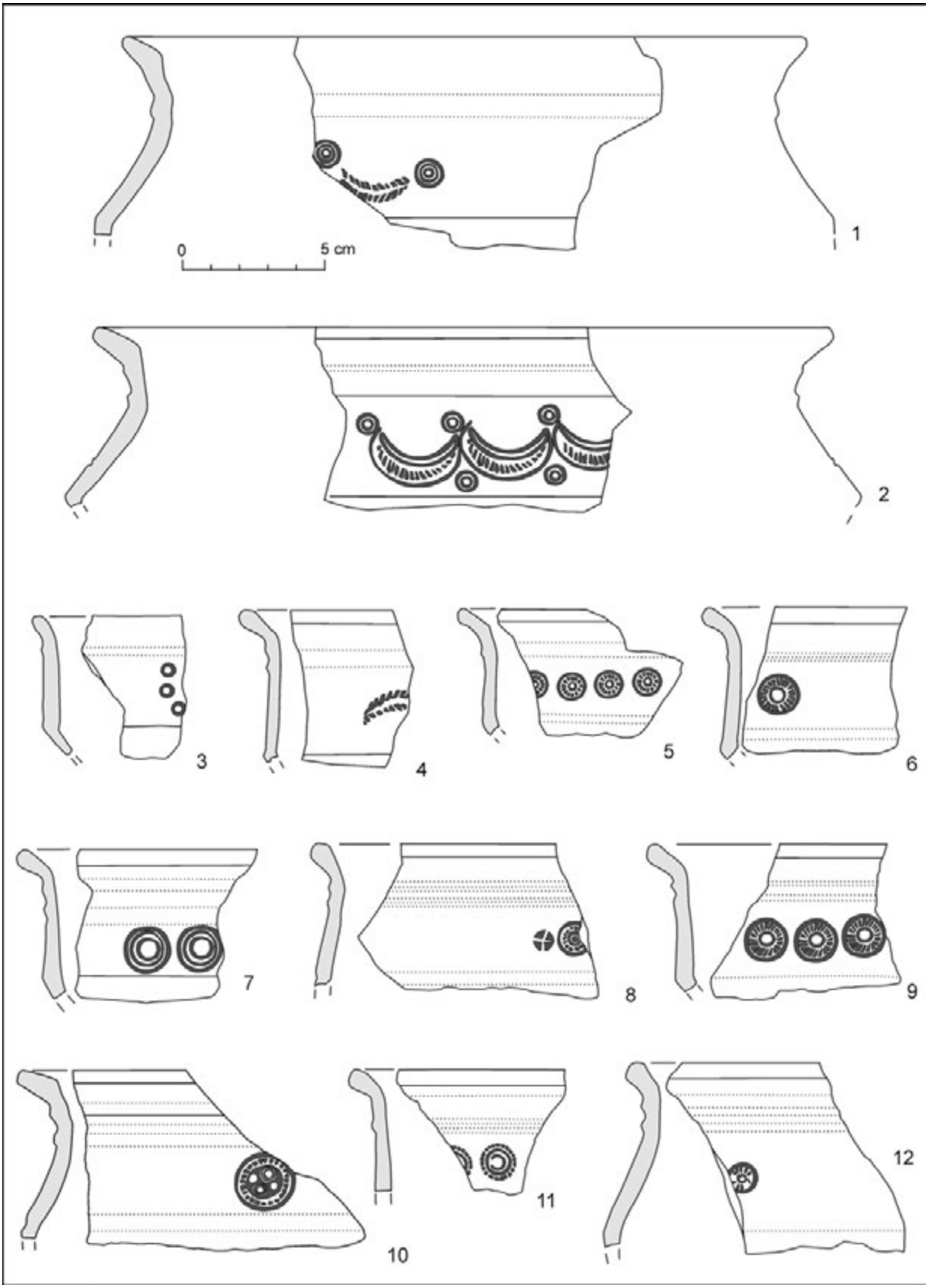
Prezentovaný súbor z hrnčiarskej pece zameraný na tzv. stolovú keramiku umožní po postupnom spracovaní a vyhodnotení ďalších sezón výskumu poznať sortiment jemnej na kruhu vyhotovenej keramiky mladšej a neskorej doby rímskej a jej významné postavenie v širšom priestore severného Potisia.

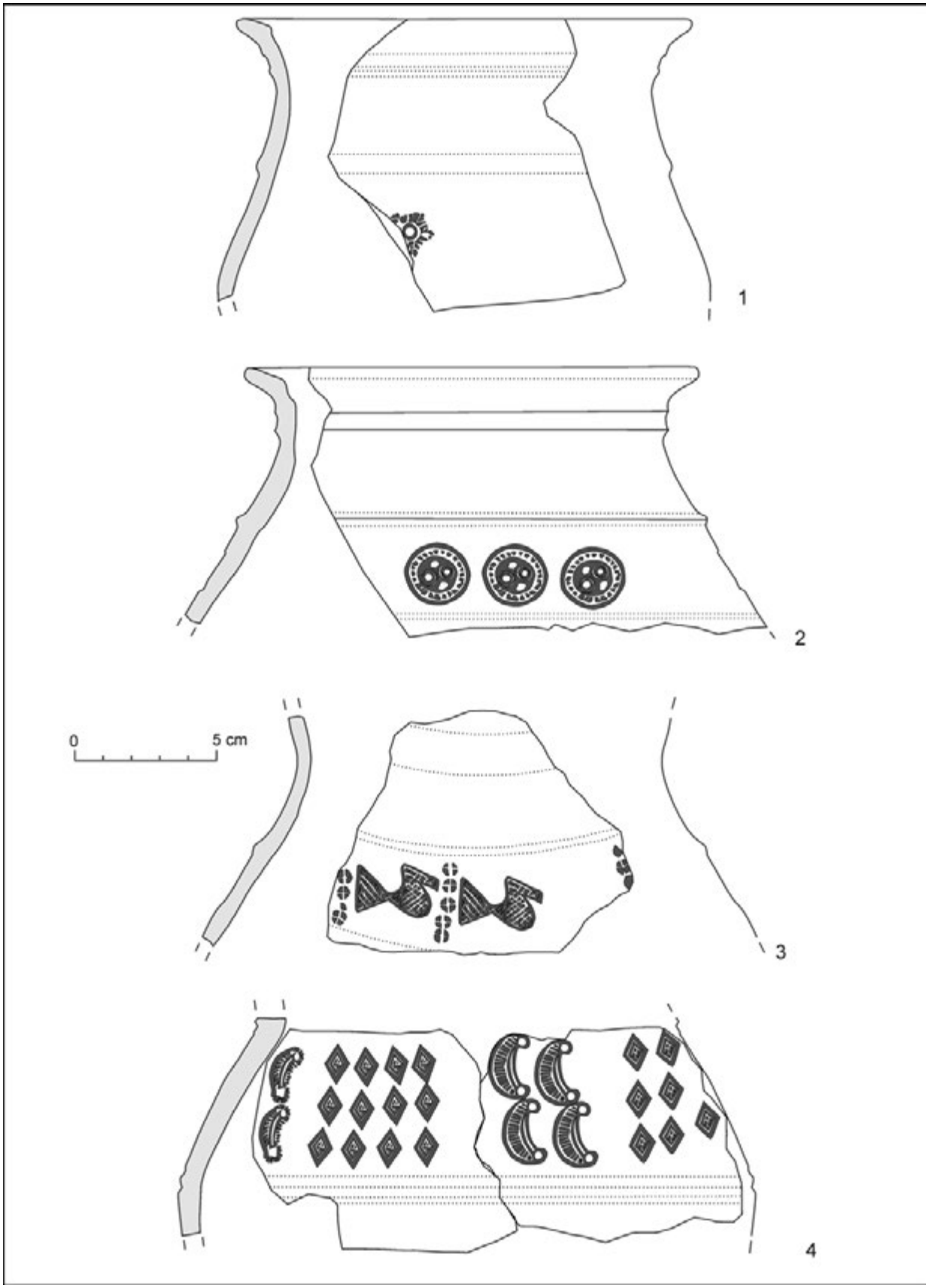
Tab. I. Blažice, poloha Dorina. Misy – výber.

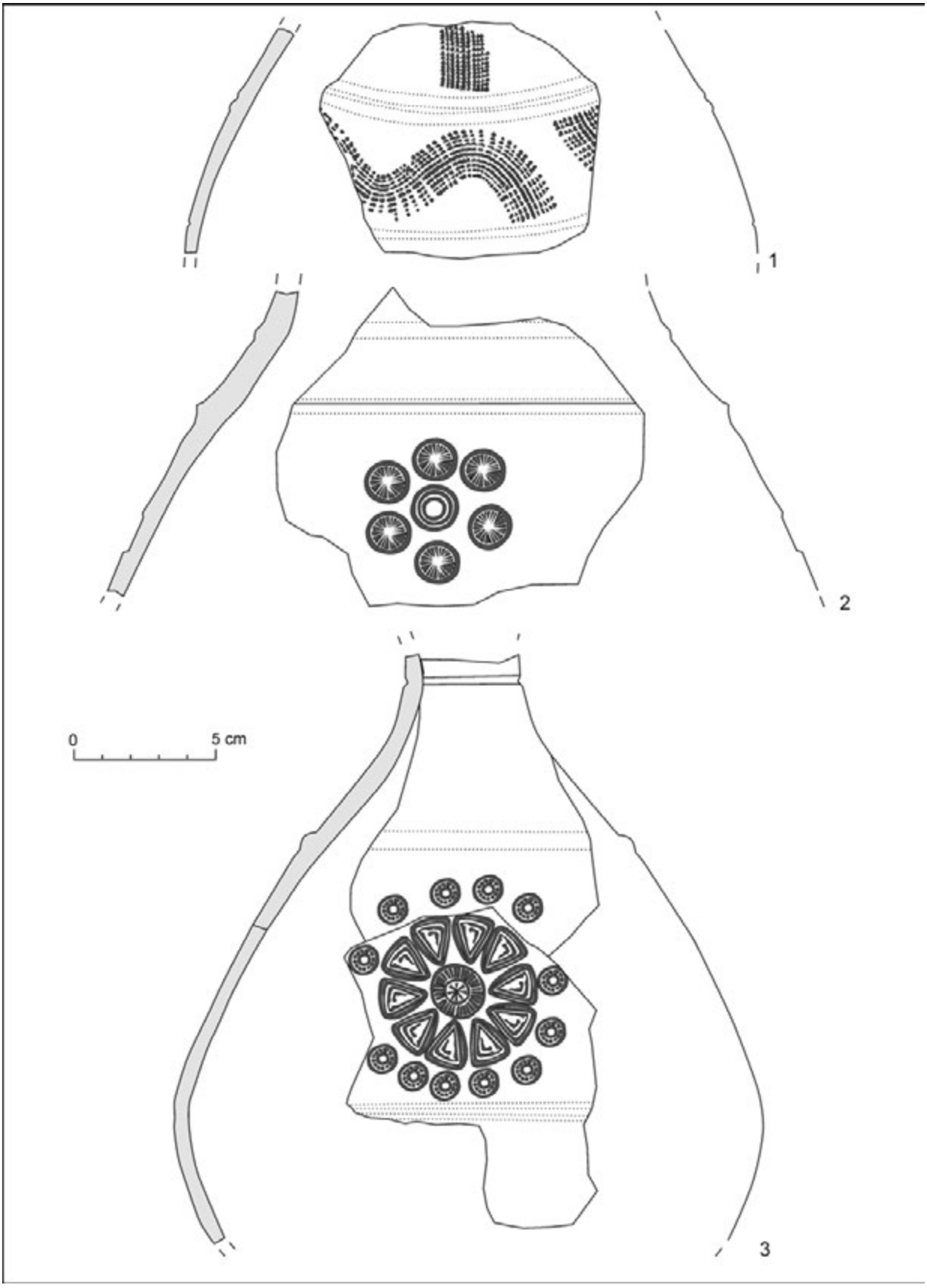
Tab. II. Blažice, poloha Dorina. Misy – výber.

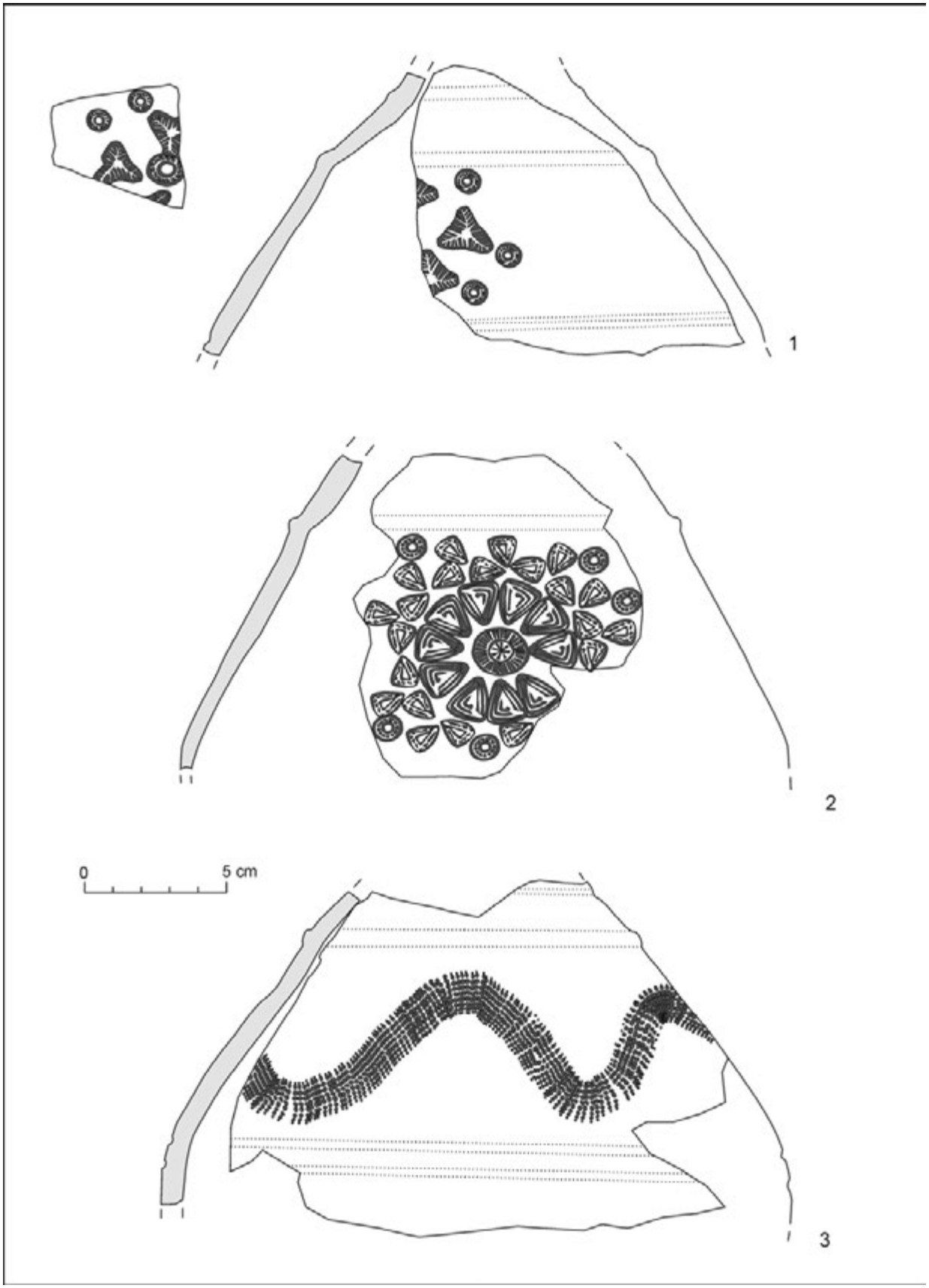
Tab. III. Blažice, poloha Dorina. Misy – výber.

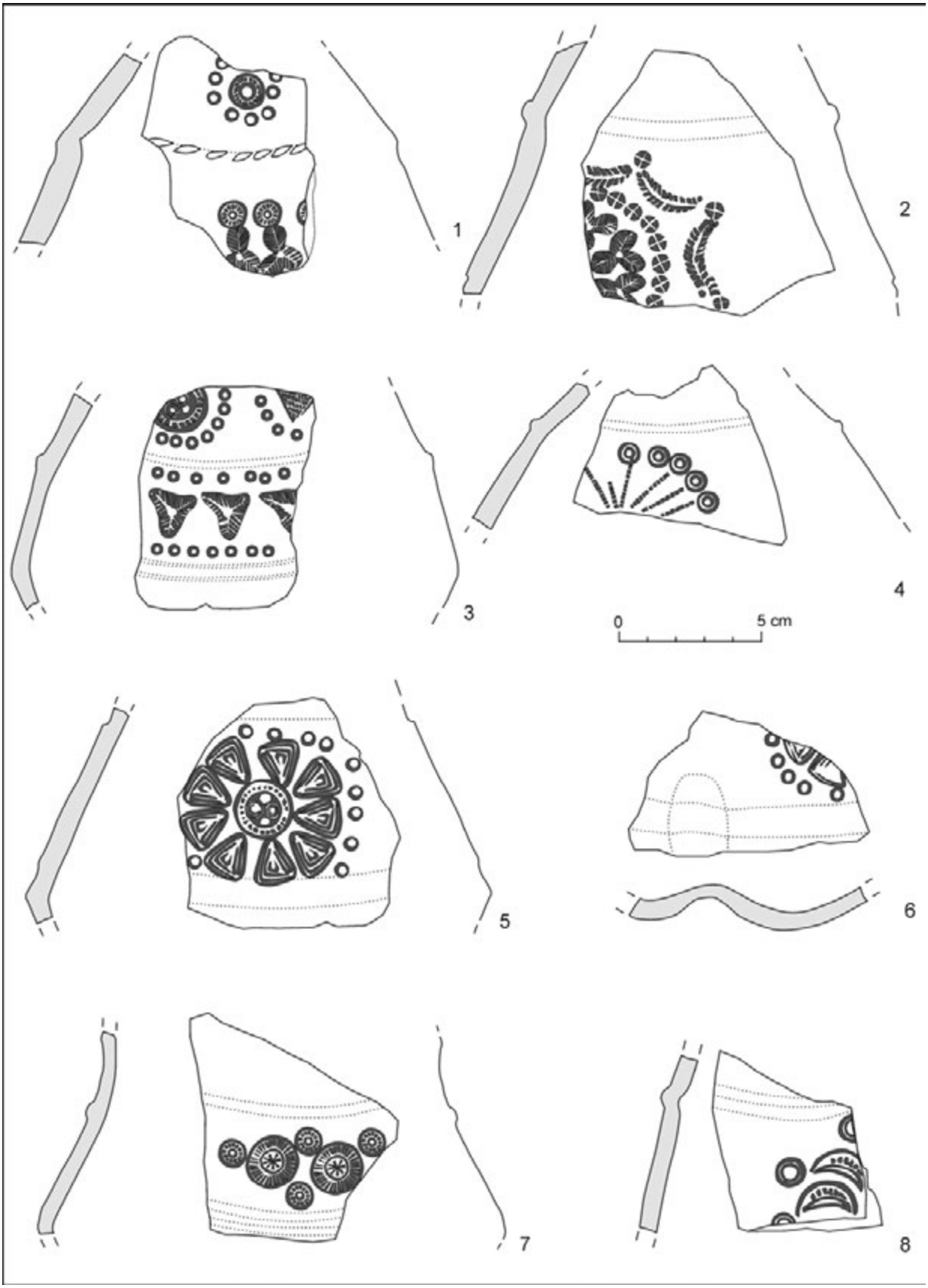
Tab. IV. Blažice, poloha Dorina. Hrnce – výber.

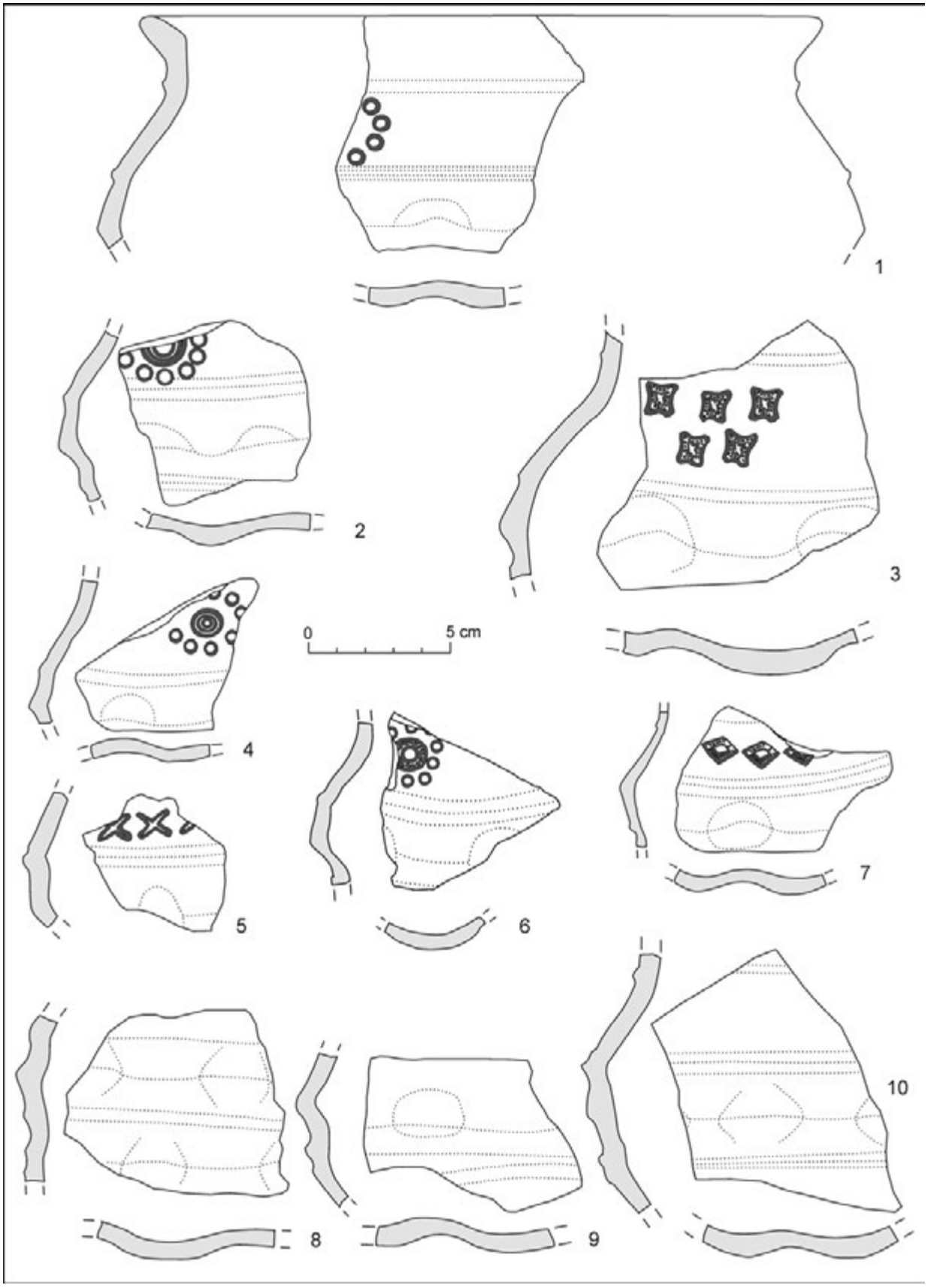
Tab. V. Blažice, poloha Dorina. 1, 2 – hrnce; 3 – fľaša – výber.

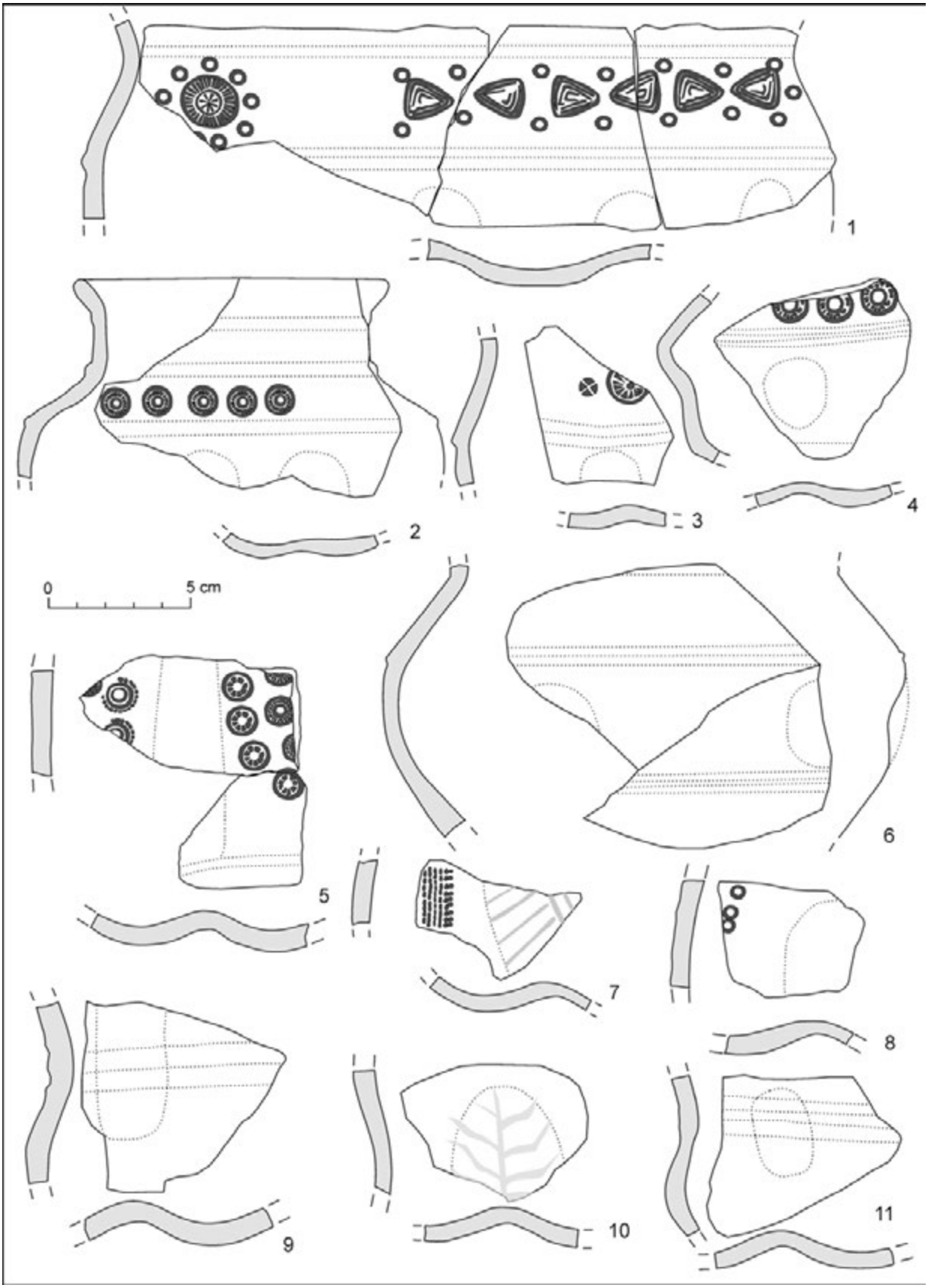
Tab. VI. Blažice, poloha Dorina. Fľaše – výber.

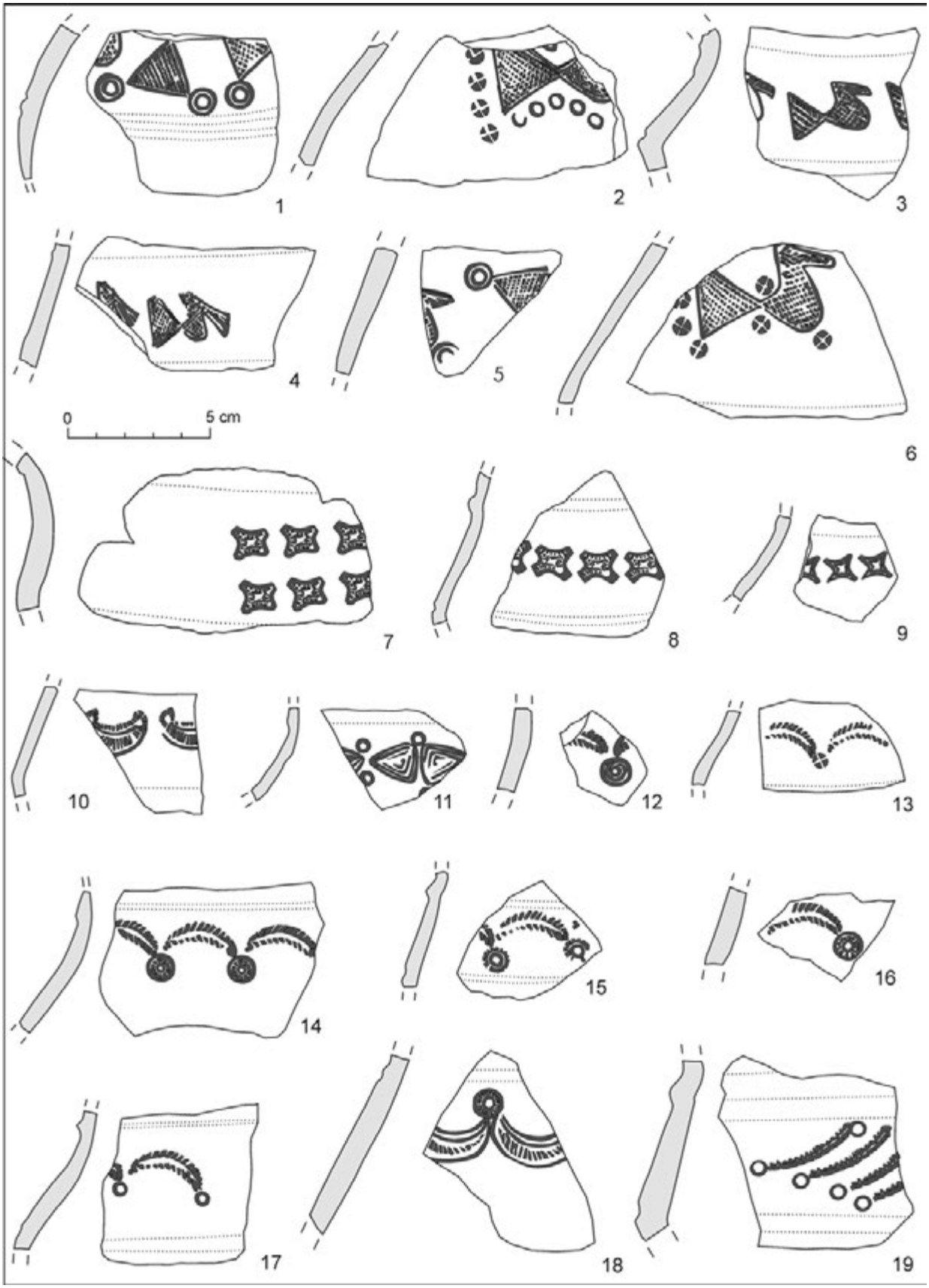
Tab. VII. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami – výber.

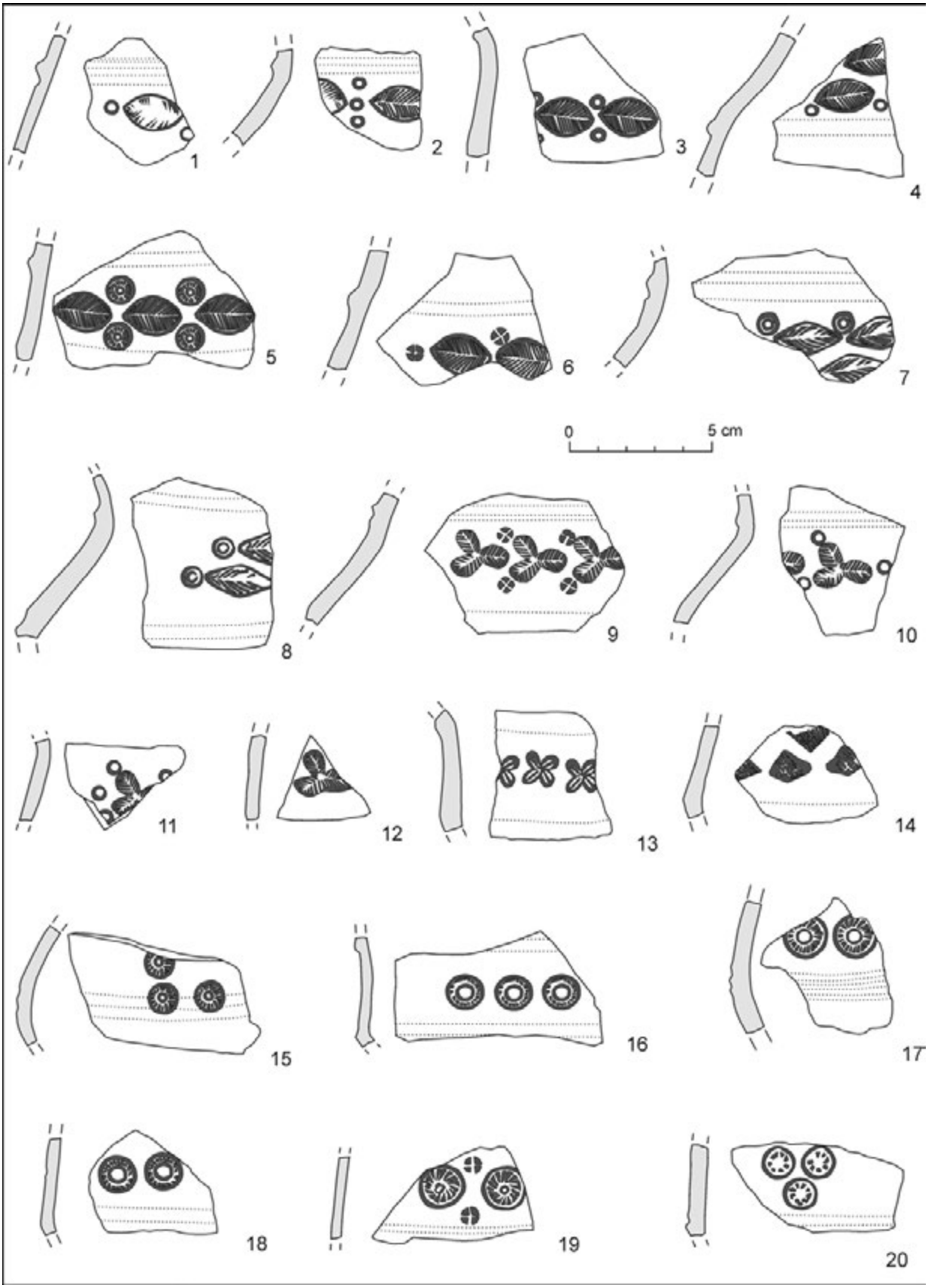
Tab. VIII. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené pretláčaním a kolkami – výber.

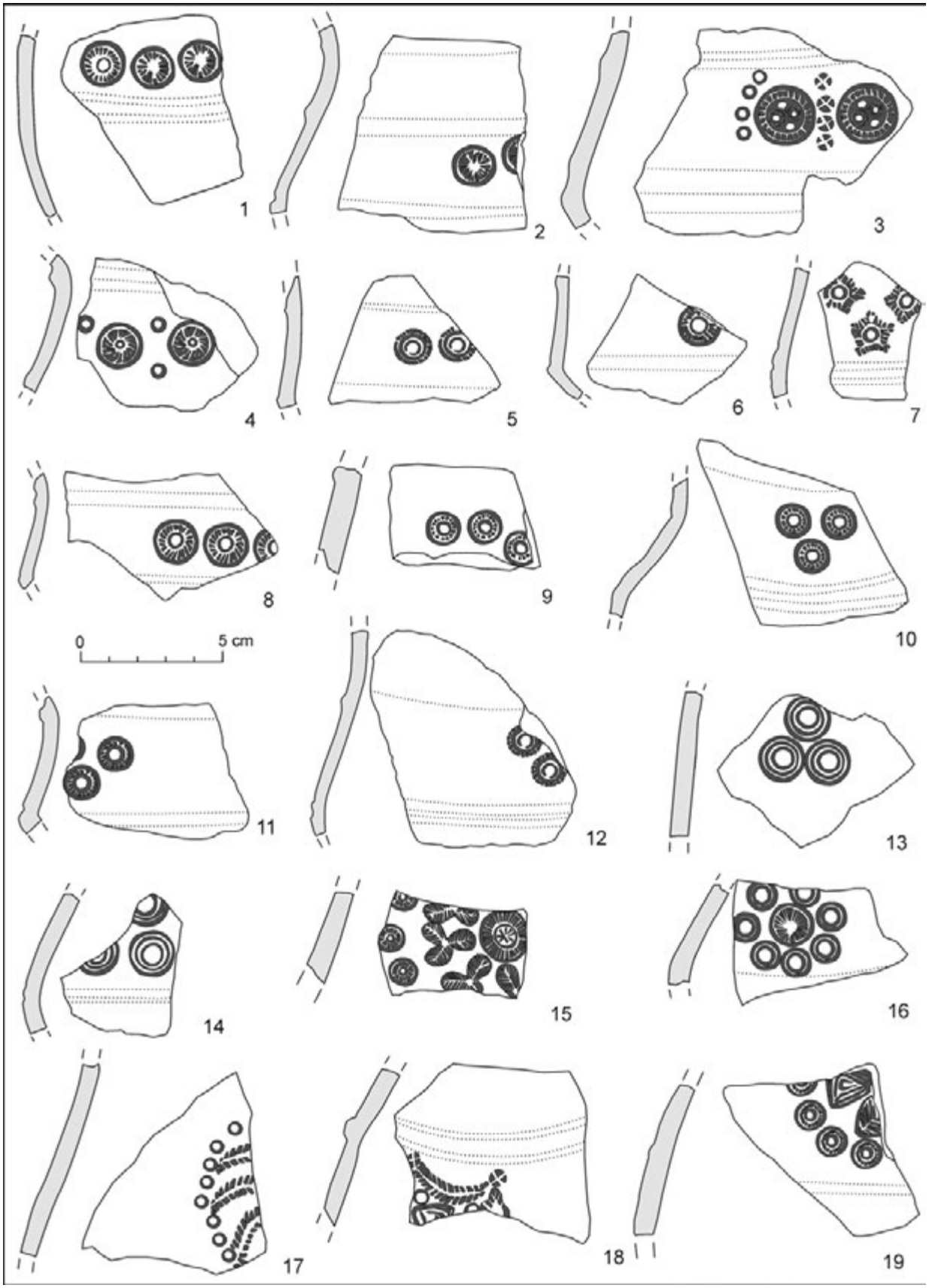
Tab. IX. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené pretláčaním, kolkami a vhladzovaním – výber.

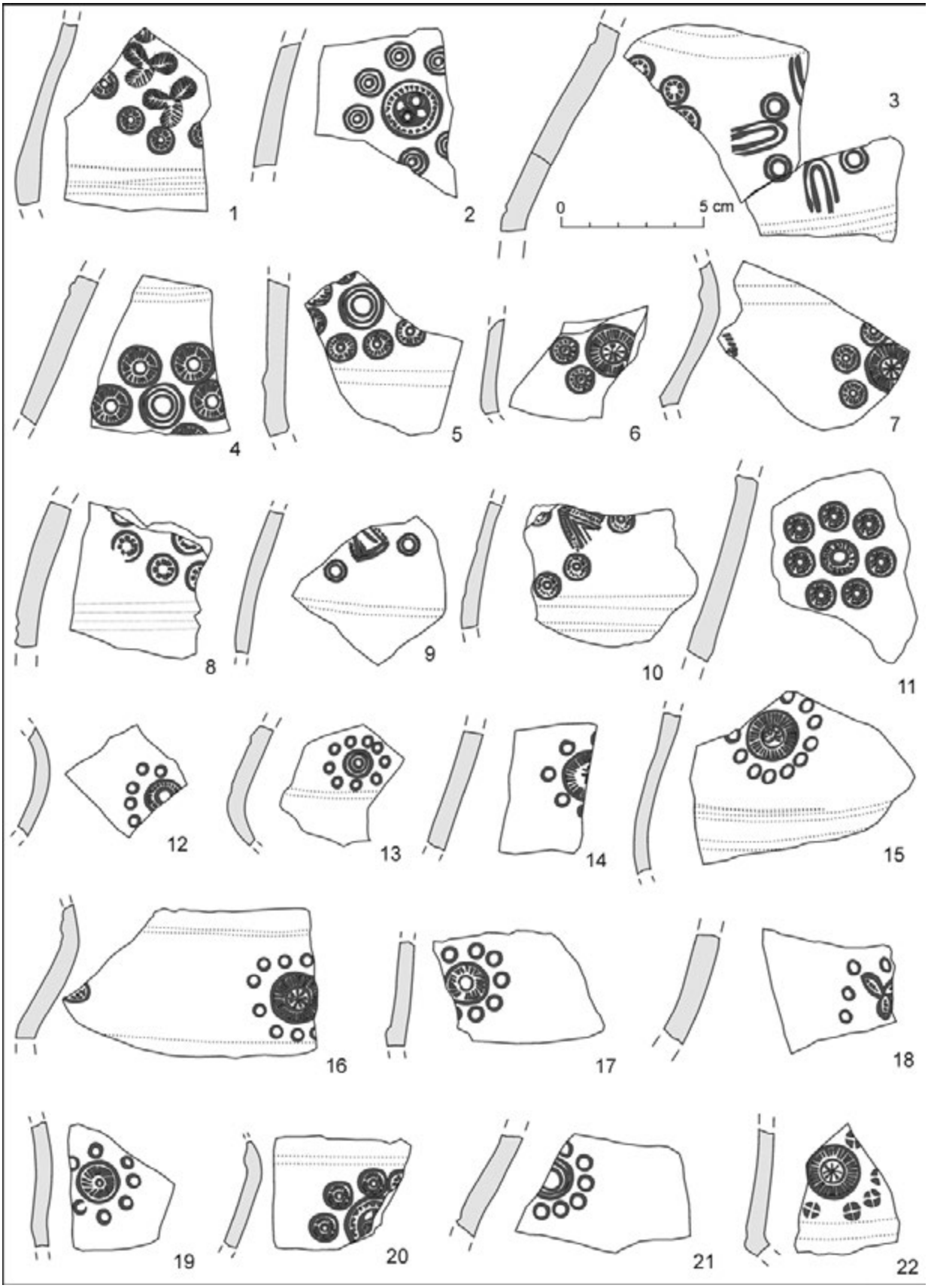
Tab. X. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami – výber.

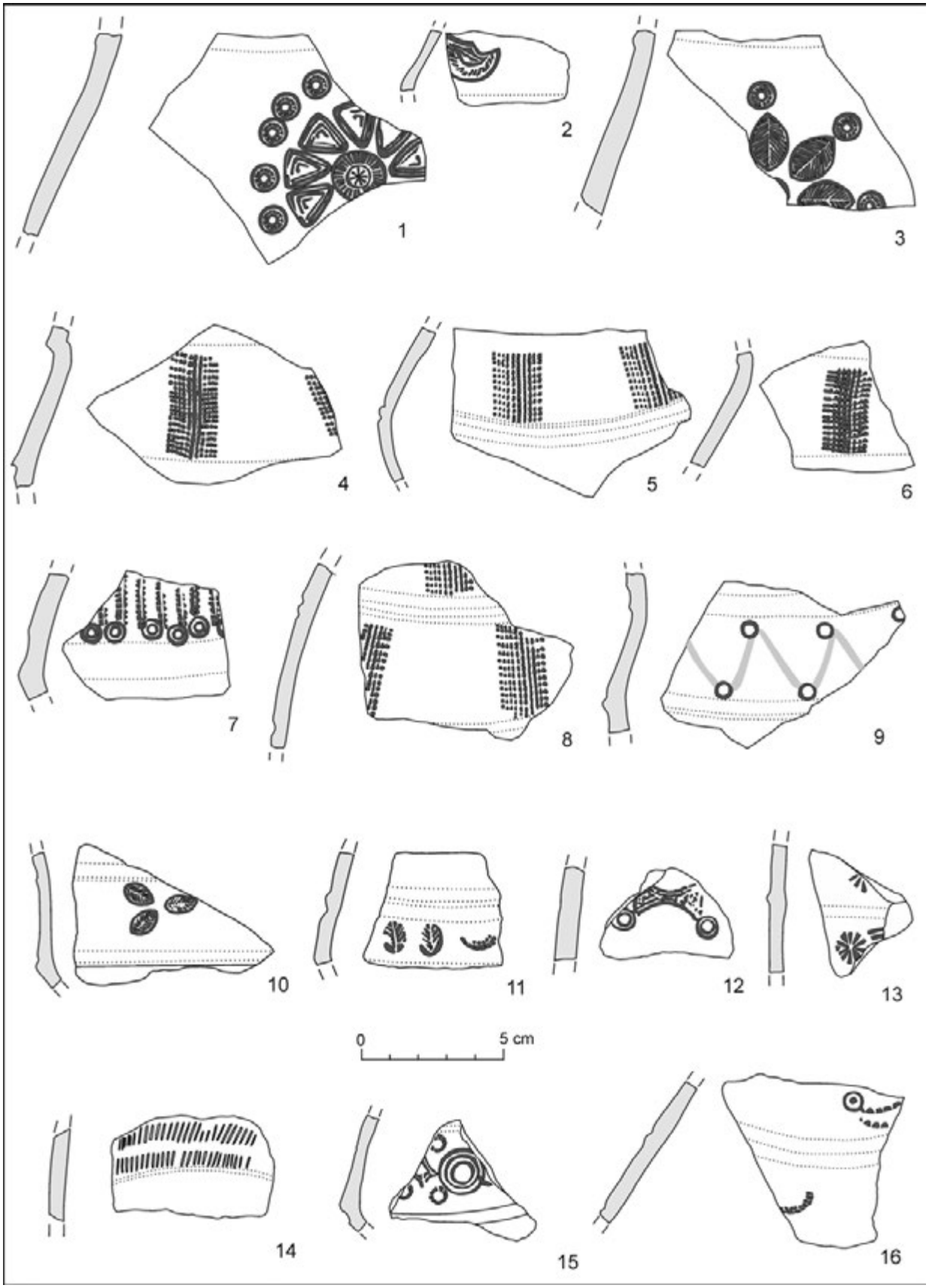
Tab. XI. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami – výber.

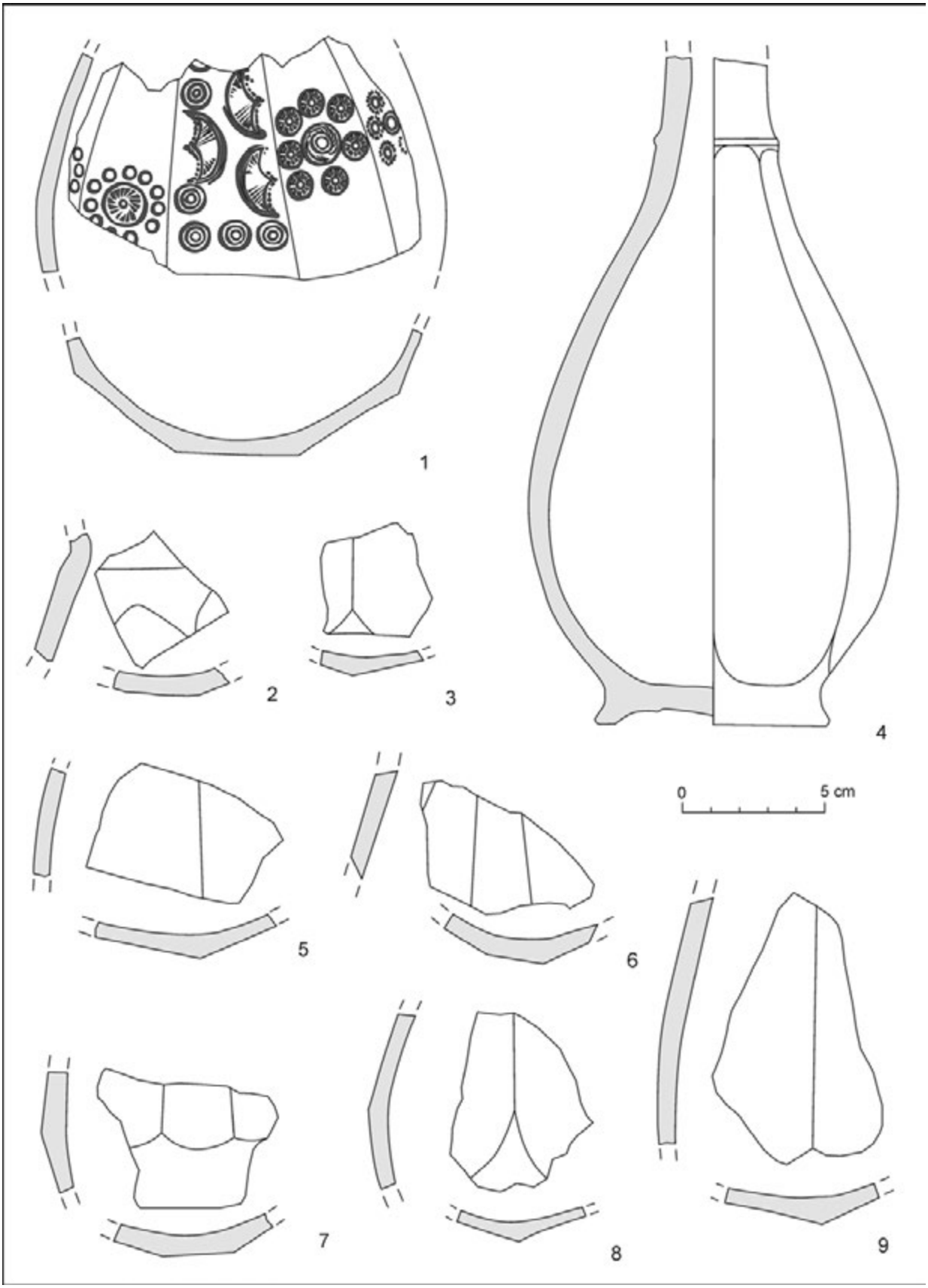
Tab. XII. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami – výber.

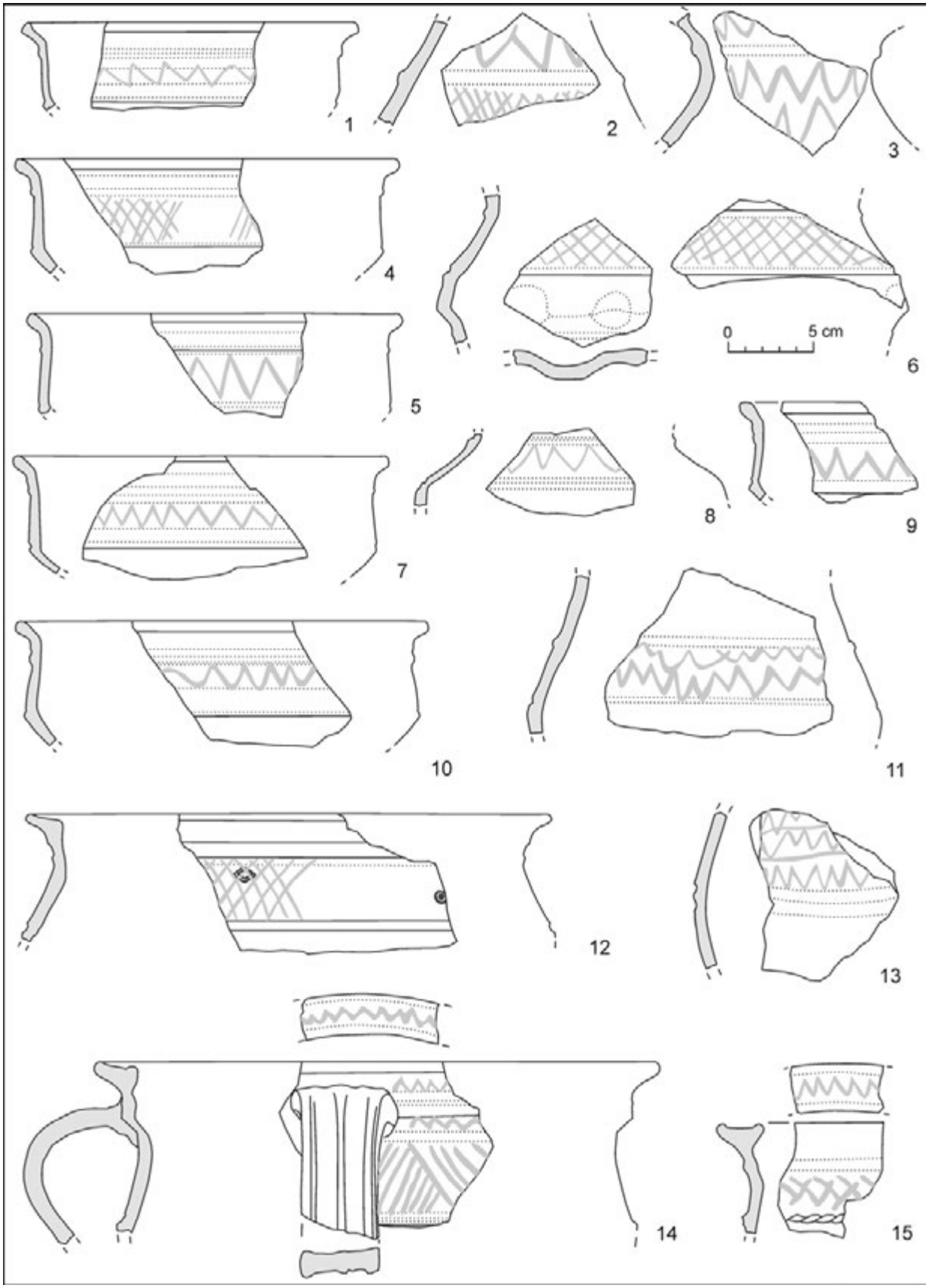
Tab. XIII. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami – výber.

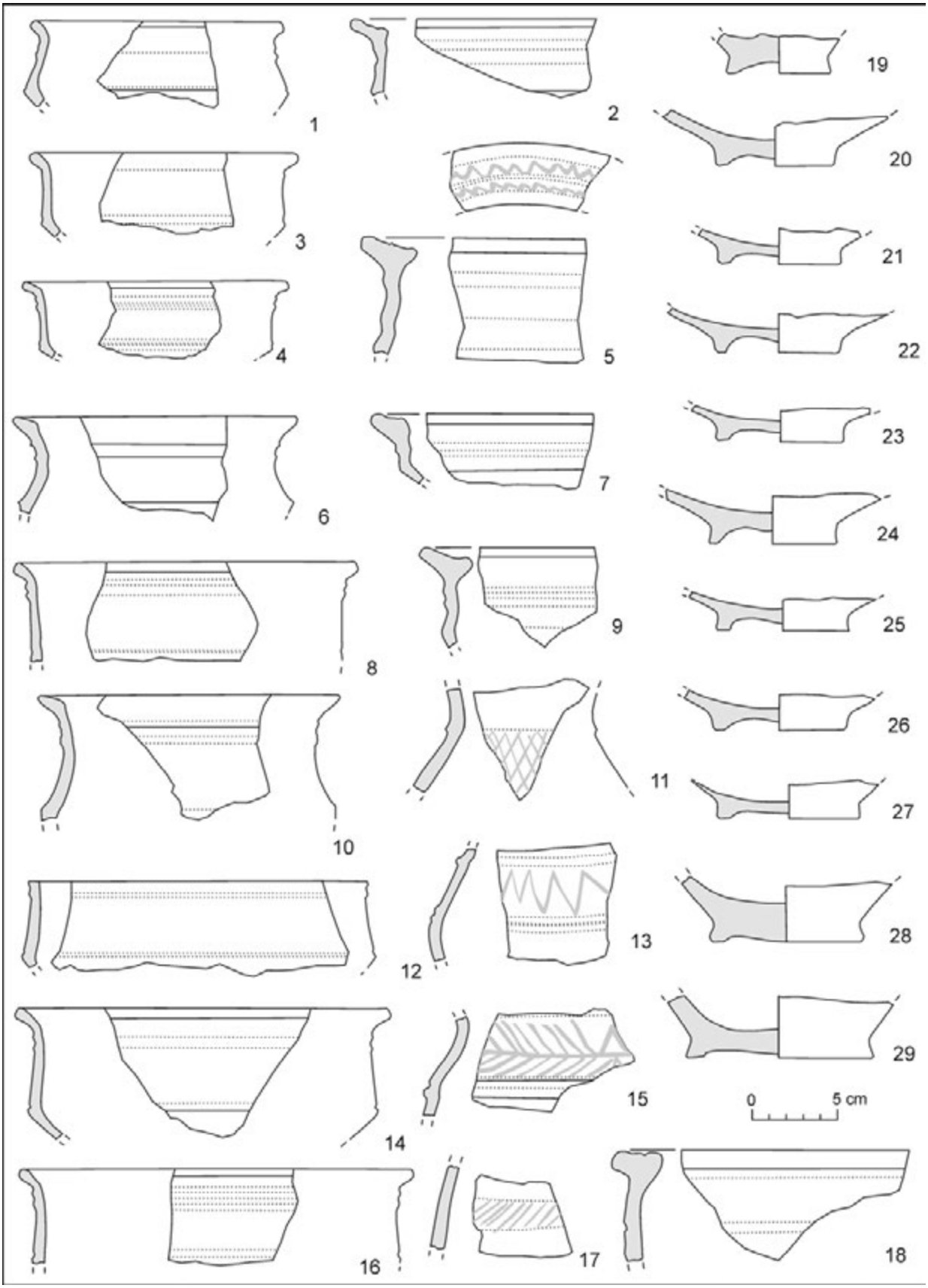
Tab. XIV. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené kolkami a vhladzovaním – výber.

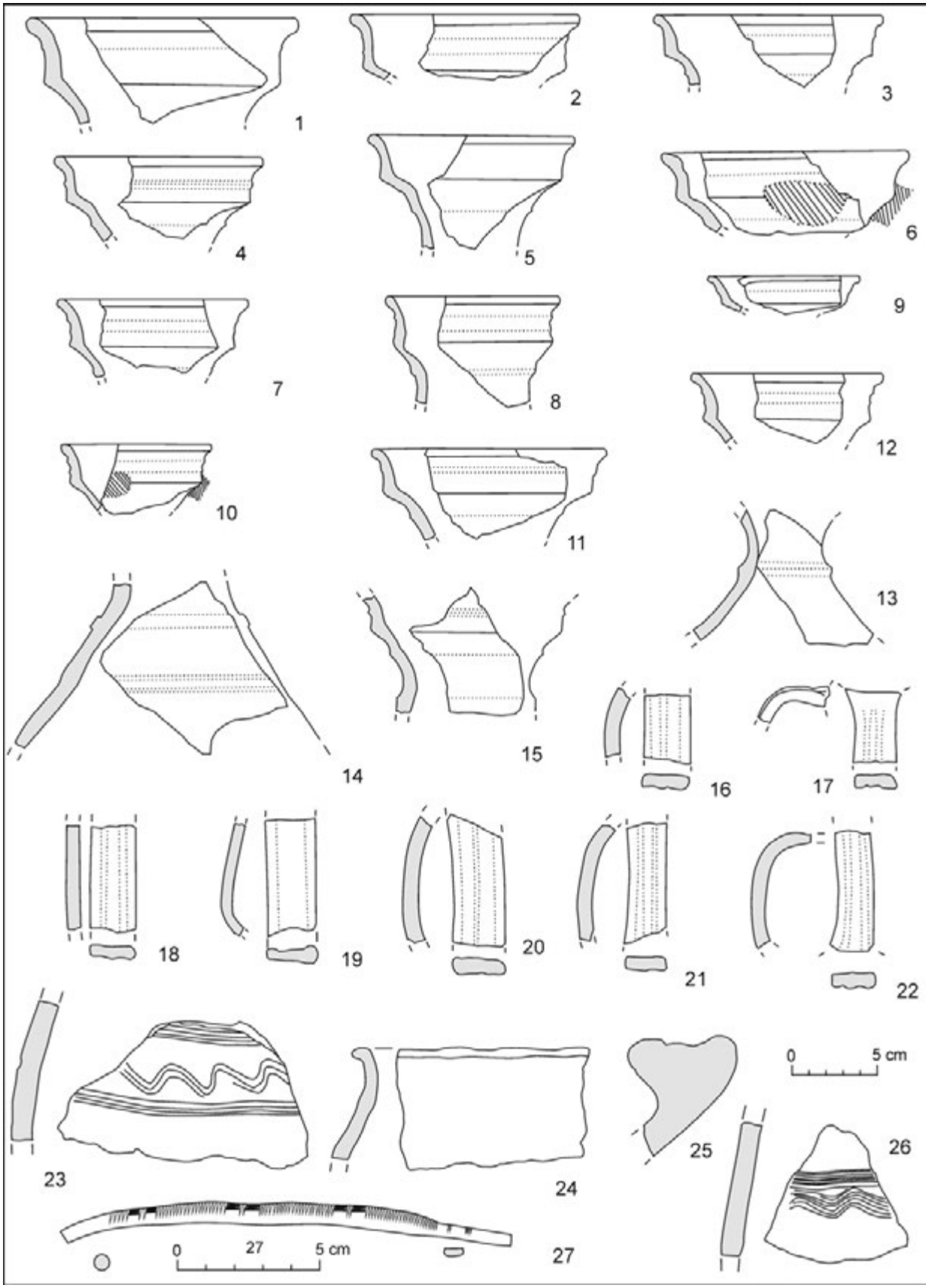
Tab. XV. Blažice, poloha Dorina. Fľaše s hraneným povrchom – výber.

Tab. XVI. Blažice, poloha Dorina. Nádoby zdobené vhladzovanou výzdobou.

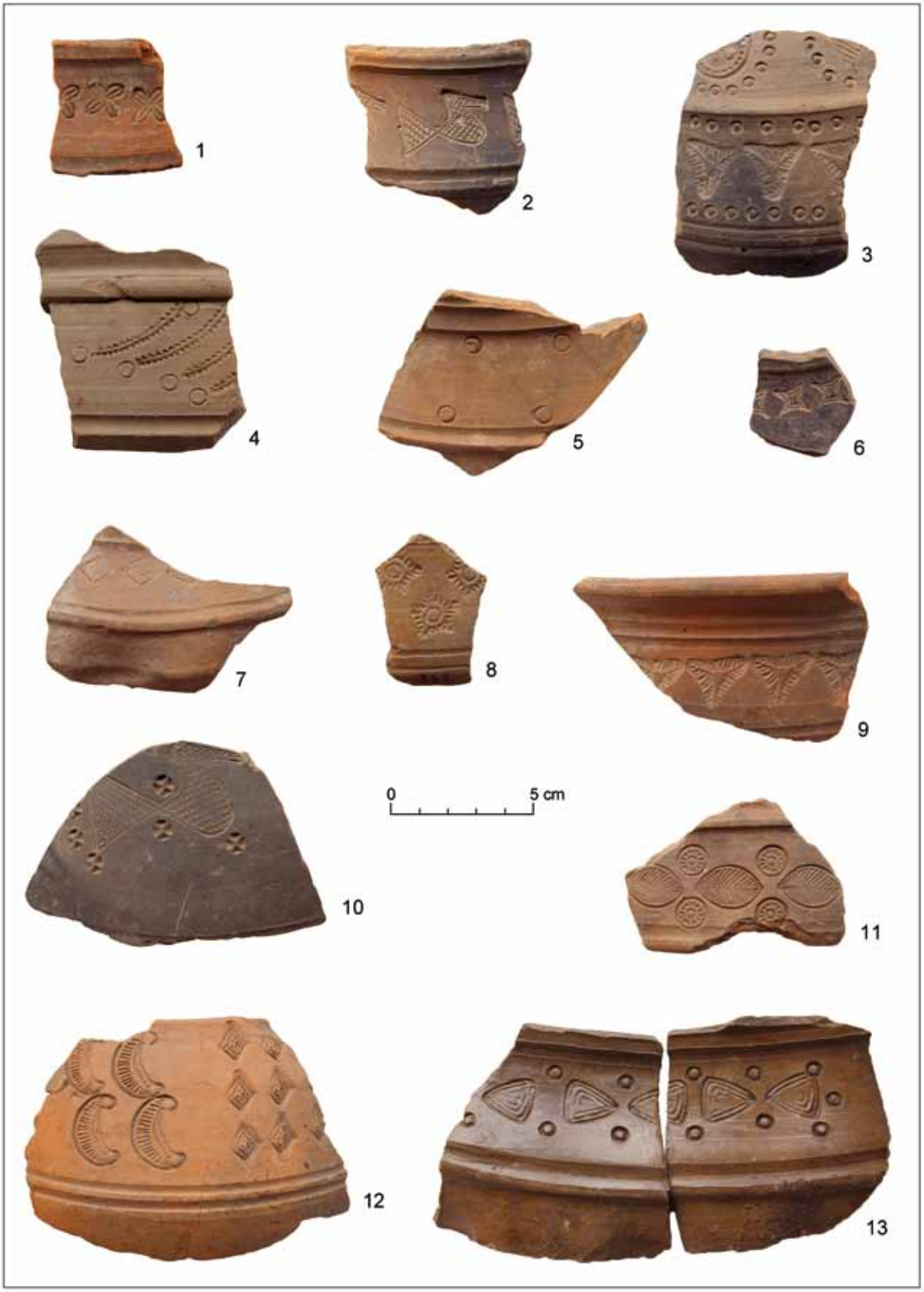
Tab. XVII. Blažice, poloha Dorina. Fragmenty zdobené vhladzovaním a nezdobené fragmenty okrajov a dná – výber.

Tab. XVIII. Blažice, poloha Dorina. 1-15 – okraje a hrdlá fliaš; 16-22 – ušká; 23-26 – v ruke vyrobená keramika; 27 – bronzový predmet – výber.

Tab. XIX. Blažice, poloha Dorina. 1 – fragment zdobený kolkami a pretláčaním povrchu; 2-7, 9, 11 – fragmenty zdobené kolkami; 8, 10 – fragmenty zdobené radielkom; 12 – fragment s fazetovanými povrchom zdobený kolkami.

Tab. XX. Blažice, poloha Dorina. 1- 4, 6, 8-11 – fragmenty zdobené kolkami; 5 – fragment zdobený vhladzovaním a kolkami; 7, 12 – fragmenty zdobené kolkami a pretláčaním stien.

Tab. XXI. Blažice, poloha Dorina. 1, 4, 5, 7 – fragmenty zdobené kolkami; 3 – fragment zdobený kolkami a pretláčaním porchu; 6, 8 – fragmenty zdobené vhladzovaním; 9 – fľaša s fazetovaným povrchom.

LITERATÚRA

Budinský-Krička 1963 – V. Budinský-Krička: Sídlisko z doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov v Prešove. Slovenská archeológia 11, 1963, 5-58.

Dobrzańska 1990 – H. Dobrzańska: Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Lódź 1990.

Dobrzańska 2008 – H. Dobrzańska: Zagadnienie dużych osrodków produkcji ceramiki szarej w środkowoeropejskim Barbaricum: przypadek Zofipola k. Krakowa. In: A. Błażejewski (Red.): Ceramika warsztatowa w środkowoeuropejskim Barbaricum. Wrocław 2008, 175-203.

Filip 2008 – C-C. Filip: Porolissum, ceramica ştampilată de la Porolissum. Cluj-Napoca 2008.

Gindele 2011 – R. Gindele: Auf der Töpferscheibe gefertigte röerzeitliche Keramik im oberen Theiß-Becken. In: Jan Bemmann, Morten Hegewisch, Michal Meyer, Michal Schmauder (Hrsg.): Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie, Band 13. Bonn 2011, 429-444.

Gudea/Filip 1997 – N. Gudea/C. Filip: Die gestempelten Gefässe von Porolissum. II. Die gestempelten Gefäße aus dem Kastell auf dem Hügel Pomet. Acta Musei Porolissensis 21, 1997, 9-219.

Jurečko 1978 – P. Jurečko: Sídlisko v Blažiciach, okr. Košice (výskum v rokoch 1958, 1959, 1963, 1967) a problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej. Diplomová práca, Katedra všeobecných dejín a archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava 1978.

Jurečko 1980 – P. Jurečko: Výrobné a spoločensko-ekonomické vzťahy na sídliskách z doby rímskej na východnom Slovensku. Rigorózna práca. Katedra všeobecných dejín a archeológie, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava 1980.

Jurečko 1981 - P. Jurečko: Problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku. Historica Carpatica 12, 1981, 169-209.

Jurečko 1982 – P. Jurečko: Významné centrum hrnčiarskej výroby z doby rímskej na východnom Slovensku. Nové obzory 24, 1982, 113-139.

Jurečko 1983 – P. Jurečko: Príspevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. Historica Carpatica 14, 1983, 277-384.

Kaminská 2005 – Ľ. Kaminská: Dve fázy osídlenia z doby rímskej v Čičarovciach. Východoslovenský pravek 7, 2005, 57-82.

Kaminská 2010 – Ľ. Kaminská: Čičarovce - Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska. Nitra 2010.

Kordecki/Okoński 1999 – J. Kordecki/J. Okoński: Mikroregion osadniczy na prawobrzeżu dolnego biegu Raby. In: S. Czopek, A. Kokowski (Red.): Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowowzchodniej Plosce i regionach sąsiednich w młodszym okresie predrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20.-21. XI. 1997. Rzeszów 1999, 181-214.

Kotygoroshko 1997 – W. Kotygoroshko: Stamped ceramics of the upper Tysa region. Acta Musei Porolissensis 21, 1997, 801-832.

Lamiová-Schmiedlová 1962 – M. Lamiová-Schmiedlová: Nové nálezy z doby rímskej na východnom Slovensku. Nové obzory 4, 1962, 29-36.

Lamiová-Schmiedlová 1963 – M. Lamiová-Schmiedlová: Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku. Slovenská archeológia 11, 1963, 59-86.

Lamiová-Schmiedlová 1969 – M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. Slovenská archeológia 17, 1969, 403-501.

Lamiová-Schmiedlová 1997 – M. Lamiová-Schmiedlová: Stempelverzierte graue Keramika aus römischer Zeit in der Ostslowakei. Acta Musei Porolissensis 21, 1997, 767-781.

Lamiová-Schmiedlová 2004 – M. Lamiová-Schmiedlová: Kontakty východného Slovenska a juhovýchodného Poľska v 1. - 5. storočí n. l. In: J. Gancarski (ed.): Okres Lateński i Rzymski w Karpatach Polskich. Krosno 2004, 323-328.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Osada z doby bronzovej a hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovanoch, okr. Prešov. Nové obzory 30, 1988, 77-96.

Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999 – M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. Slovenská archeológia 47, 1999, 75-132.

Luštíková 2013 – L. Luštíková: Šebastovce-Barca, keramika doby rímskej. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 54, 2013, 91-110.

Magomedov 2011 – B. Magomedov: Zum Forschungsstand der Drehscheibenkeramik in der Černjachov-Kultur. In: Jan Bemmann, Morten Hegewisch, Michal Meyer, Michal Schmauder (Hrsg.): Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie, Band 13. Bonn 2011, 373-381.

Matei 1997 – A. V. Matei: Die Töpferöfen für graue, stempelverzierte Keramik. Acta Musei Porolissensis 21, 1997, 367-455.

Pastor 1960 – J. Pastor: Sídlisko v Blažiciach, Archeologické Rozhledy 12, 1960, 800-810; 823-826.

Pastor 1961 – J. Pastor: Sídliskový výskum v Blažiciach. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 6, 1961, 83-122.

Pastor 1965 – J. Pastor: Blažice, Bohdanovce i Hraničná pod Koszycami (wykopaliska w latach 1963-1964). Acta Archaeologica Carpathica 7, 1965, 87-95.

Pástor 1970a – J. Pástor: Archeologický výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1967-1968. Historica Carpatica 2, 1970, 143-187.

Pástor 1970b – J. Pástor: Výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1965-1966. Nové obzory 12, 1970, 211-259.
Pástor 1976 – J. Pástor: Wyniki prac wykopaliskowych muzeum wschodioslowackiego w Blažicach w roku 1969. Acta Archaeologica Carpathica 16, 1976, 95-107.
Zuch 2009 – K. Zuch: Puchary Fałdziste Terenu Środkowo-europejskiego Barbaricum, Jako Przykład Adaptacji Wzorców Rzymskich. In: M. Karwowski, E. Droberjar (eds.): Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Rzeszów 2009, 461-477.

Mgr. Lucia Luštíková, PhD.
Archeologický ústav SAV
OVVS Košice
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
lustikova@saske.sk

Mgr. Ján Rákoš
Východoslovenské múzeum v Košiciach
Námestie Maratónu mieru 2
040 01 Košice
jan.rakos@vsmuzeum.sk

SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD IN BLAŽICE – REVISION OF THE INVESTIGATION FROM 1958

Lucia Luštíková – Ján Rákoš

Summary

Village Blažice is located 20 km east of Košice on the left-bank terrace of the Olšava river. The site is on the border of two residential areas named Blažice-Dorina and Bohdanovce-Grajciarove polia. It is known thanks to the activities of Dr J. Pástor in 1958-1975. In 1958 started archaeological investigation at the site of Dorina. There was investigated a pottery kiln from the young Roman period. It is a two-chamber kiln – feature 1/1958 with a partition wall and fire chamber tiled with stone, withouth preserved grate. The kiln itself as well as the working pit in front of the kiln contained fragments of wheel-made pottery decorated with stamps and smoothed-in designs. Results of the investigation were published in 1960 and 1961 (*Pastor 1960*, 800-810; *1961*, 83-122).

The publishing conditions in 1960 and 1961 do not allow us to carry out a more detailed analysis of pottery shapes and decorative motives. The aim of this contribution is to provide complementary and extended information of the pottery collection from kiln 1/1958. The pottery collection was divided according to vessel types and documented by drawings. The pottery has been preserved only in fragments and it cannot be restored. However, we can reconstruct the vessels in drawings and specify the idea of the typological scale of fine grey wheel-made pottery. Types of stamps are also drawn in detail, with regard to all individual shapes as well as combinations.

Three trenches (IA/1958, IB/1958 and II/1958) were investigated in 1958. The pottery kiln with a front working pit was named feature I/1958 and documented in trench IA/1958. Grate in the kiln had not been preserved, unlike the partition wall which supported it. The wall of the fire chamber under the grate was tiled with flat stones and the front working pit has an oval shape. The kiln channel had not been preserved. The collection of finds from the kiln contained wheel-made pottery, so-called fine tableware decorated with stamps or smoothed-in decoration. Besides, several fragments belong to the group of hand-made kitchenware and there were fragments of daub, a bronze object (probably a stretched bracelet from the Bronze Age) and fragments of animal bones. Tableware is divided into groups according to vessel types. The most distinct shape is bowl (Pl. I, II, III, VIII, XVI). Bowls have cylindrical necks or slightly oblique walls with sharp bends and conical bottom parts (Pl. I) with mouth diameter of 18-22 cm, less frequently 14-16 cm. Other bowls have narrowed necks, oblique, slightly curved walls and a sharp bent on the maximum diameter (Pl. III: 1-2) with mouth diameter of 22-24 cm. Wide bowls have horizonal rims (Pl. XVI: 14-15) with mouth diameter of approx. 30 cm. Stamped or smoothed-in

decoration is situated on the cylindrical neck or on the shoulders, arranged in a band. Folded Beaker (Pl. IX: 2, 4, 6) with narrowed cylindrical necks and slightly outcurved rims are on narrowed necks decorated with stamps arranged in a band (Pl. IX: 2) with mouth diameter of 11 cm. Fragments of upper parts of tall thin vase vessels with S-shaped profiles and neck diameter of 16 cm have been preserved (Pl. IV; V: 1-2; VII: 7). Their surface is sectioned by circular rings and engraved lines and the decoration is arranged in one horizontal band, superposed bands or concentrically in the widest section. As for pitchers fragments of bodies (Pl. V: 3; VI; VII: 1-6), mouths (Pl. XVIII: 1-15) and handles (Pl. XVIII: 16-22) have been preserved. Their surface is sectioned by circular rings and engraved lines creating fields with stamped or smoothed-in decoration. Fragments of mouths have diameters of 8.5-13 cm. Fragments of loop handles have sectioned surface (Pl. XVIII: 16-22). Pitchers with vertically faceted walls (Pl. XV) are a unique shape in East Slovakia so far. Fragments of bodies of brown or grey colour and a restored vessel with surface sectioned into 9 fields have been preserved. Decorative motives on the pottery include stamps, dot-wheel decoration, smoothing-in, finger-pressing and plastic decoration. Detailed drawn documentation enabled us to determine 73 types of stamps (Fig. 4, 5). They are classified in groups according to the similarity of shapes and are marked with a letter of alphabet and a number.

Decorative motifs of stamped decoration include:
A. circles made of triangles (Fig. 4, 5: A1-A4)
B. circles simple and multiple (Fig. 4, 5: B1-B8)
C. circles, small, filled (Fig. 4, 5: C1-C13)
D. circles, medium, filled (Fig. 4, 5: D1-D5)
E. circles, large, filled (Fig. 4, 5: E1-E2)
F. stars (Fig. 4, 5: F1-F6)
G. diamonds and rhomboids (Fig. 4, 5: G1-G3)
H. triangles (Fig. 4, 5: H1-H3)
I. birds (Fig. 4, 5: I1-I3)
J. leaves (Fig. 4, 5: J1-J8)
K. crescents (Fig. 4, 5: K1-K9)
L. garlands and arcades (Fig. 4, 5: L1-L3)
M. multiple lines (Fig. 4, 5: M1-M2)
N. dot-wheel (Fig. 4, 5: N1-N4)

Stamps of circle shapes of groups A-E prevail on the pottery. The groups of floral motifs (J) and crescents (K) are rich in types. Stamps on vessels are arranged in *bands* (Pl. I) or *concentric clusters* (Pl. V: 2-3). Double combinations of stamps on bowls are arranged in bands (Pl. I: 1-2) or concentric clusters (Pl. XIII: 2, 4-7, 11, 12-17, 19-22). Triple combinations in bands are used on bowls (Pl. IV: 4; X: 2; XII: 3). Arranged in concentric clusters, they are used on bottles and vase-shaped vessels (Pl. V: 3; VII: 5; XIV: 1, 3). Combinations of four types are less frequent (Pl. VI: 2; XII: 18). Besides the above mentioned options of arranging decoration in concentric clusters and bands, these two variants are combined mainly on largest vessels where individual sections with stamps are divided by horizontal circular lines (Pl. VII: 1, 3; XV: 1). Simple (Pl. VII: 4) or double (Pl. XIV: 7) dot-wheels were used. Multiple wide dot-wheel is used on vessels mostly as an independent decorative motif (Pl. V: 1; VI: 3; XIV: 4-6, 8). Statistical evaluation of stamped decoration shows that stamps of groups B (B2) and C (C1) are most frequent. Stamps of groups C7, B3 and A1 are also rather frequently used. It means that the most frequent stamps used individually or in combinations are circular stamps of groups B and C. The use of stamps of groups A (A1), D (D2-4), E (E1, 2), H (H2), I (I1), J (J2, 3), L (L2) and N (N1) is evenly frequent. The smallest groups of stamps are G, M, K (with the exception of K3), J5-8, F2-3, F5-6, C9-13 and A2-4). Smoothed-in decoration includes waves (Pl. XVI: 2-3, 5, 13-14), grids (Pl. XVI: 2, 4, 6; 17: 11), oblique hatching (Pl. XVI: 14; XVII: 17) and fishbone (Pl. XVII: 15). Finger-pressing shaping walls are round and oval (Pl. IX: 1, 2, 6, 11), longitudinal shape (Pl. IX: 5) and used on the bent of the vessel (Pl. VIII). Plastic decoration contains circular rings and engraved lines (Pl. IV-VII). Circular ring can be slashed on the surface (Pl. VII: 1; XVI: 15). The pottery collection helps us monitor combinations of decorative motifs. There are stamps and finger-pressing (Pl. VIII; IX: 1-4), dot-wheel, smoothing-in and finger-pressing of the surface (Pl. IX: 7), stamps and smoothing-in (Pl. XIV: 9; XVI: 12) and plastic ribs and engraved lines with stamped or smoothed-in decoration (Pl. VII: 1, 3; XVI: 14). Besides fine grey potery were found in the kiln fragment of a storage vessel (Pl. XVIII: 25), fragments of rough hand-made vessels decorated with waves (Pl. XVIII: 23-24, 26), two pieces of daub, a bronze object (Pl. XVIII: 27) and four fragments of animal bones while one is processed (Fig. 7).

The aim of the submitted contribution is to present complementary as well as new information on settlement with detailed representation of pottery finds obtained during the investigation season in 1958. The previously published results do not give a detailed review of vessel shapes and decorative motifs. Detailed processing in the future will help us follow the route of spreading the products from the production centre of Blažice to settlement sites of East Slovakia. The pottery collection is a sample of luxury tableware of local provenance in the young and late Roman period.

FIGURES

Fig. 1. Blažice, site of Dorina, map with marked site.

Fig. 2. Blažice, site of Dorina, area of investigation in 1958.

Fig. 3. Blažice, site of Dorina, drawn documentation of kiln 1/1958.

Fig. 4. Blažice, site of Dorina, typological division of stamps from kiln 1/1958. Scale 1 : 1.

Fig. 5. Blažice, site of Dorina, typological division of stamps from kiln 1/1958. Scale 1 : 1.

Fig. 6. Blažice, site of Dorina, bottom of a hand-made vessel.

Fig. 7. Blažice, site of Dorina, fragments of animal bones.

PLATES

Pl. I. Blažice, site of Dorina, bowls – selection.

Pl. II. Blažice, site of Dorina, bowls – selection.

Pl. III. Blažice, site of Dorina, bowls – selection.

Pl. IV. Blažice, site of Dorina, pots – selection.

Pl. V. Blažice, site of Dorina, 1-2 pots, 3 bottle – selection.

Pl. VI. Blažice, site of Dorina, bottles – selection.

Pl. VII. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped decoration – selection.

Pl. VIII. Blažice, site of Dorina, folded beaker fragments with stamped decoration – selection.

Pl. IX. Blažice, site of Dorina, folded beaker fragments with stamped and smoothed-in decoration – selection.

Pl. X. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped decoration – selection.

Pl. XI. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped decoration – selection.

Pl. XII. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped decoration – selection.

Pl. XIII. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped decoration – selection.

Pl. XIV. Blažice, site of Dorina, fragments with stamped and smoothed-in decoration – selection.

Pl. XV. Blažice, site of Dorina, bottles with angular surface – selection.

Pl. XVI. Blažice, site of Dorina, vessels with smoothed-in decoration – selection.

Pl. XVII. Blažice, site of Dorina, fragments with smoothed-in decoration and undecorated fragments of rims and bottoms – selection.

Pl. XVIII. Blažice, site of Dorina, 1-15 bottle rims and necks, 16-22 handles, 23-26 hand-made pottery and 27 bronze object – selection.

Pl. XIX. Blažice, site of Dorina, 1 fragment with stamped decoration and finger-pressed surface, 2-7, 9, 11 fragments with stamped decoration, 8, 10 fragments with dot-wheel decoration, 12 fragment with faceted surface and stamped decoration. No scale.

Pl. XX. Blažice, site of Dorina, 1-4, 6, 8-11 fragments with stamped decoration, 5 fragment with smoothed-in and stamped decoration, 7, 12 fragments with stamped decoration and finger-pressed walls. No scale.

Pl. XXI. Blažice, site of Dorina, 1, 4, 5, 7 fragments with stamped decoration, 3 fragments with stamped decoration and finger-pressed surface, 6, 8 fragments with smoothed-in decoration, 9 bottle with faceted surface. No scale.

TABLES

Table 1. Combinations with stamp A

Table 2. Combinations with stamp B

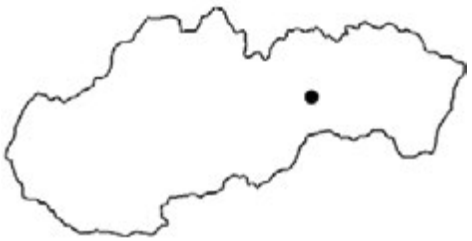
Table 3. Combinations with stamp C

Table 4. Other combinations

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

SPRÁVA O ARCHEOLOGICKOM VÝSKUME SEVEROVÝCHODNÉHO OBJEKTU ŠLACHTICKEHO SÍDLA V MARKUŠOVCIACH V ROKU 2006[1]

MÁRIO BIELICH – MARIÁN ČURNÝ – ZORA BIELICHOVÁ – JÁN TIRPÁK

Spišský región, hrad Markušovce, pravek, neskorý stredovek, keramika

Spiš region, castle Markušovce, prehistory, late medieval time, pottery

The aim of this article is to present the results of the archaeological investigation at the aristocratic residence in Markušovce in 2006. The Markušovce castle was founded at the end of the 13th century and was used until the end of the 20th century. From the typological point of view, the aristocratic residence in Markušovce is a so-called fortified chateau. It represents the transitory phase between a castle and a modern chateau residence. 7 trenches were dug in in the interior and the exterior of the castle's northeastern part. The trenches were situated in four rooms. In trench 1 in the interior, an ashy layer with pottery from the end of the 15th century, i. e. from the time of the castle's construction, was discovered. In trench 2, in the cellar under the northeaster bastion, a mortar floor was detected. Remains of a late Renaissance tiled floor were found under the wooden floor of a school in trench 3, which is situated in the southwestern part of the northeaster building. Trench 4 revealed relics of a brick stove used for baking bread. Trench 5 was situated south of the studied feature in the exterior. On the bottom of the trench, a prehistoric feature which cannot be more exactly dated was detected. Trenches 6 and 7 in the courtyard showed foundations of younger structures. During the investigation, layers dated by archaeological material (mainly pottery) in the 15th-20th centuries were studied. The material comprises mainly pot-shaped vessels, pots with handles and cups. Small objects obtained from the research can be divided into two groups – metal and glass. Iron items come mostly from various structures and are represented mainly by nails. Most of the glass items come from late Renaissance windows' stained glass. Assessment of technical pottery and animal bones is a separate issue. In the last phase, we carried out geophysical measuring east of the studied feature to identify the castle ditch. Until the late 20th century, the castle was used as a school. Recently, it is deteriorating and its original owner, Baron Peter Mariássy, is trying to preserve its current condition.

ÚVOD

Markušovce sú obcou v Hornádskom Podolí na brehu Hornádu, 4 km na juhovýchodne od mesta Spišská Nová Ves. Patria medzi spišské osady, v ktorých sa začiatkom 12. storočia usídlili strážcovia severných hraníc krajiny (obr. 1). V listinách sa spomína zemepán Golači – Gala, ktorý sa považuje za zakladateľa rodu Mariássyovcov, ktorých osudy sú späté s osudmi obce. Mariássyovci tu vybudovali hrad, kostol, neskôr niekoľko kaštieľov a kúrií, ktoré vtlačili urbanizmu obce charakteristický ráz. Markus, syn Golu, obnovil obec, vyplienenú v rokoch 1241-42 Tatármi, a zmenil aj jej meno zo Svätého Michala na „Zem Markovu", z čoho sa vyvinul jej názov Markušovce.

DOTERAJŠIE POZNATKY O HISTÓRII ŠĽACHTICKEHO SÍDLA

Šľachtické sídlo v Markušovciach postavil v roku 1284 syn Marka, Mikuláš, na základe povolenia, ktoré vymohol u kráľa Ladislava IV. (*Žažová 2008*, 2). Jeho brat Batyz bol zakladateľom Batizoviec. Za najstaršie jadro hradu možno považovať mohutnú obytno–strážnu vežu štvorcového, resp. mierne obdĺžnikového pôdorysu v samostatnom opevnení. Koncom 15., resp. začiatkom 16. storočia dal Štefan Mariássy hrad prestavať a rozšíriť. Hrad rozšírili západným smerom o nádvorie s rozmermi 25 × 20 m, ktoré uzatvárali dve polkruhové bašty, medzi ktorými bol vstup. Ďalej bol hrad doplnený opevneným predhradím, po ktorého obvode vznikli začiatkom 16. storočia ďalšie obytné a hospodárske budovy.

[1] *Príspevok je súčasťou riešenia projektu Agentúry VEGA č. 02/0175/16*

Prestavba hradu a vybudovanie nového pevnostného systému museli byť dokončené ešte pred rokom 1516. Neustále rozbroje s Levočanmi a zástupcami 13 spišských miest a obava pred vybudovaním mocného hradu vyústili v roku 1527 do zničenia Markušovského hradu. Rovnako došlo aj k zmene pôvodných majiteľov. Mariássyovci dostali svoje majetky späť až po roku 1538, kedy začali s renesančnou úpravou hradu. Prestavbou vznikol objekt, ktorý sa v základnej podobe zachoval dodnes. Hrad postupne opevňovali – zvýšili staršie múry a vybudovali v nich strieľne. Na severovýchodnom a juhovýchodnom nároží boli poschodové bašty so strieľňami. V interiéri vznikol obytný palác o rozmeroch 17 × 10 m. Po renesančnej prestavbe sa zachovala opevnená štvorkrídlová nepravidelná stavba s obdĺžnikovým pôdorysom, kruhovými nárožnými baštami a úzkym nádvorím, do ktorého sa vstupuje na západnej a východnej strane polkruhovými bránami. Fasáda na južnej strane má renesančné združené okná s kamennými nadokennými rímsami. Hrad v roku 1773 vyhorel a v roku 1789 ho renovovali, o čom svedčí aj nápis na paláci (*Bóna/Šimkovic 2008*, 8-13). Čoskoro na to hrad stratil svoju pôvodnú obrannú funkciu a bohato rozvetvený rod Mariássyovcov sa presťahoval do viacerých kaštieľov a kúrií v obci. Začiatkom 70. rokov 20. storočia sa tu uskutočnil prvý zisťovací archeologický výskum pod vedením Adriana Vallaška s cieľom identifikovať zaniknuté južné obvodové opevnenie, ktoré bolo následne po odkrytí zrekonštruované do neprieleznej výšky (*ústna informácia A. Vallaška*).

OPIS PRIEBEHU ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU A SOND

Počas predstihového zisťovacieho výskumu na hrade Markušovce v mesiaci jún 2006 sa podarilo formou sond preskúmať severovýchodný objekt hradného areálu. Výskum bol rozdelený na niekoľko fáz (obr. 2-4). Prvú fázu tvoril výskum písomných prameňov k hradu Markušovce. Druhú fázu tvorilo odstránenie ruderálneho porastu a náletových krík ov z okolia severovýchodnej stavby hradu a vyčistenie interiéru od odpadu. Potom nastal vlastný terénny výskum formou rezov a sond (obr. 5).

Predposlednú fázu výskumu tvorilo geodetické zameranie a následný geofyzikálny prieskum magnetometrom a georadarom. Cieľom geofyzikálnych meraní bolo zachytenie architektúr v interiéri a priekopy pred severovýchodnou hradnou. Výskum georadarom potvrdil priebeh skúmaného paláca, ktorý je situovaný pri severnej hradbe. Cisterna sa nachádza severne od juhovýchodného paláca hradného areálu.

SONDA 1/06

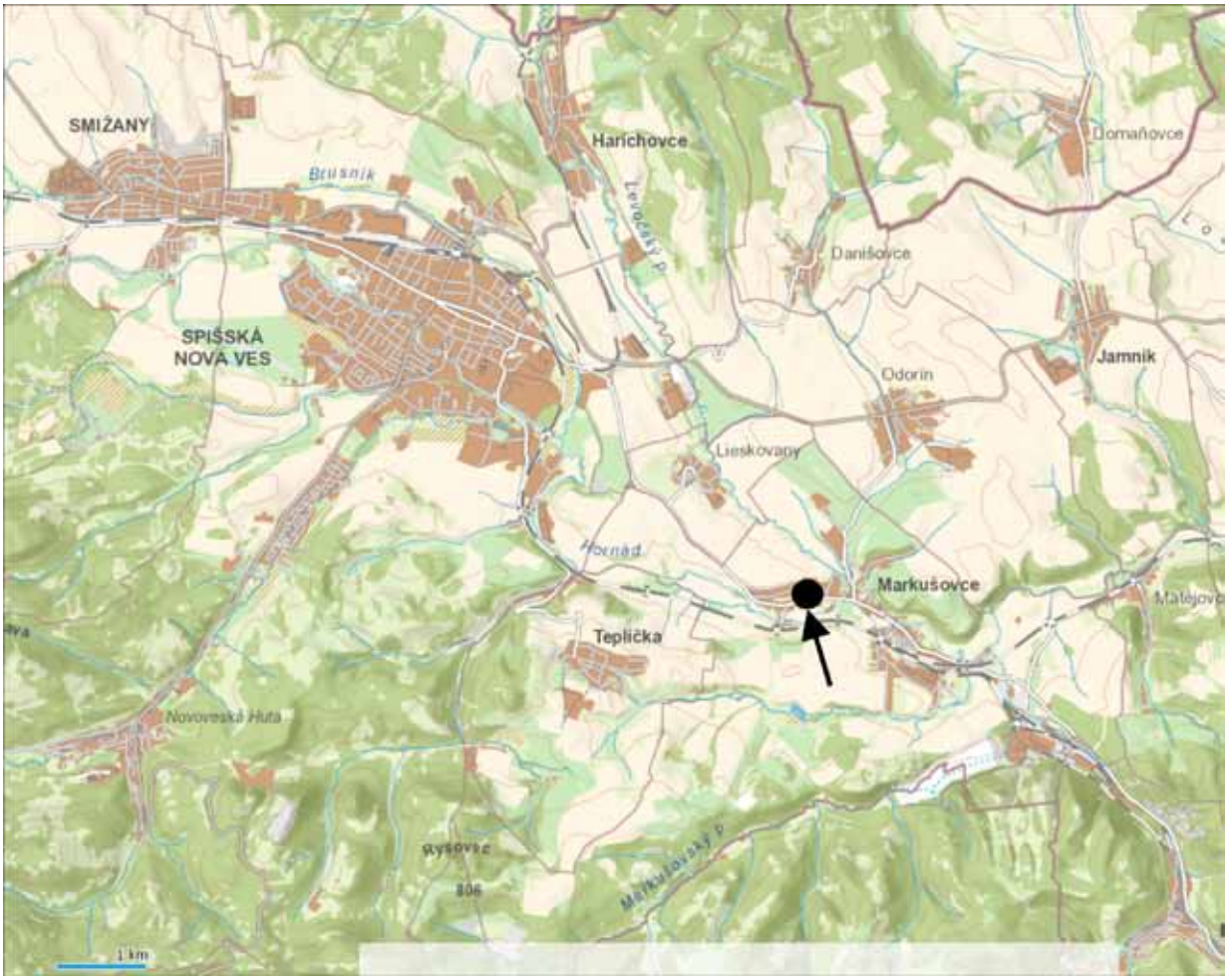
Sonda 1 bola vykopaná v najväčšej miestnosti prízemia severovýchodnej budovy. Rozmery sondy boli 340 × 200 × 120 cm. Sonda bola rozdelená na sektory A a B. Zásyp tvorila žltá ílovitá hlina. Na východnej strane sondy sme zachytili kamennú architektúru pravdepodobne súvisiacu s pivnicou (obr. 6). Kamenná klenba je zrútená do vstupu. V západnej časti bola zachytená v hĺbke 60 cm od súčasnej úrovne terénu vápnová jama (obr. 12), ktorá neobsahovala archeologický materiál. V hĺbke 110–115 cm sme zachytili veľmi jemnú sivú vrstvičku, obsahujúcu keramiku z konca 15. a začiatku 16. storočia. Táto vrstva je zachytená aj v sondách 3 a 6.

Opis výberu keramického materiálu:
Fragment okraja hrncovitej nádoby, farba črepu v lome je červená, oxidačný výpal, priemer ústia 18 cm, hrúbka črepu 6 mm (obr. 20: 2).

Opis výberu drobných predmetov:
Fragment železného klinca, kovaný, dĺžka 90 mm, hrúbka 5 mm, váha 6 g, datovanie: neskorý stredovek (obr. 22: 8); *fragment železného klinca, kovaný, dĺžka 50 mm, hrúbka 3 mm, váha 3 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 9); *fragment železného klinca, kovaný, dĺžka 30 mm, hrúbka 4 mm, váha 1 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 10); *železný klinec, ťahaný, dĺžka 85 mm, hrúbka 4 mm, veľkosť hlavičky 5 mm, váha 7 g, datovanie: 20. stor.* (obr. 22: 21); *fragmenty skleneného kruhového vitrážového terčíka, farba skla v lome bledo žltá, hrúbka skla 1 mm, priemer vitrážového skla 100 mm, váha 3 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 22); *kovový predmet súčasť funkčného kovania pántov, dĺžka 150 mm, váha 77 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 23).

SONDA 2/06

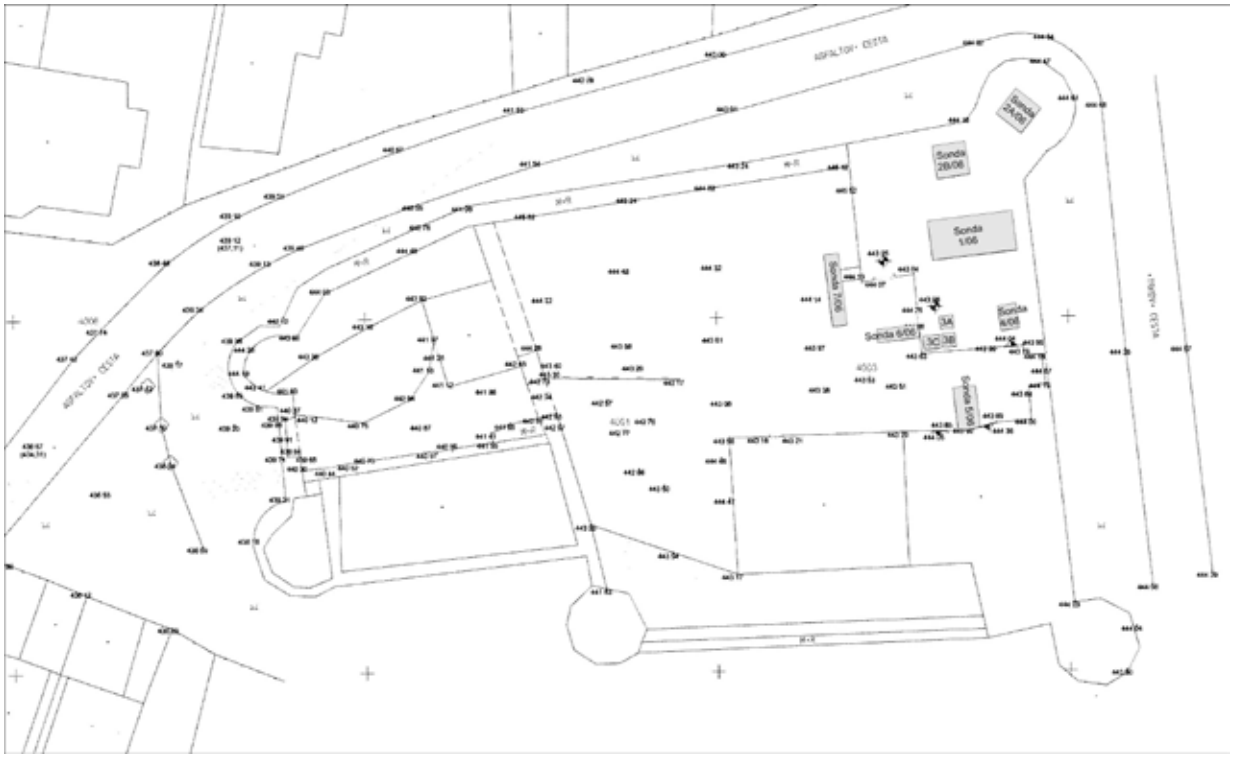
Sonda bola vykopaná v pivnici pod severovýchodným bastiónom. Sonda 2 bola rozdelená na 2 sektory (A, B) Rozmery jednotlivých sektorov boli 200 × 260 × 100 cm. V oboch sektoroch sme v hĺbke 40 až 50 cm zachytili zvyšky maltového poteru dna týchto priestorov, ktorý bol neskôr narušený a v blízkosti múrov bol poter vybratý, čo vzbudzovalo dojem cestičky stredom priestoru. V strede sektoru A sme našli zvyšok kolovej jamy, súvisiacej s neznámou konštrukciou (obr. 7: 4).

Obr. 1. Markušovce, okr. Spišská Nová Ves. Lokalizácia hradu.

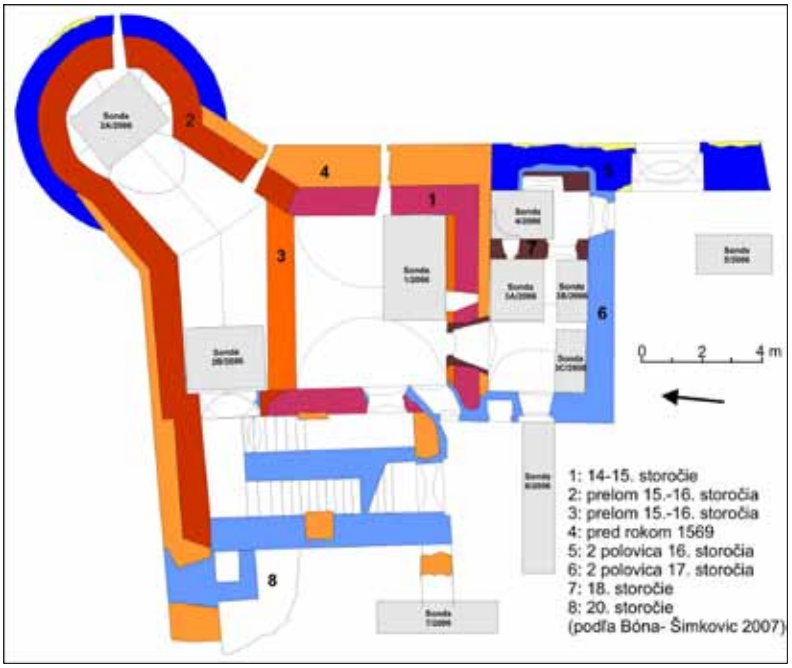
Obr. 2. Markušovce. Hrad. Kresba A. Ďjuračku z konca 19. storočia.

Obr. 3. Markušovce. Geodetické zameranie hradu s vyznačenými miestami výskumu v roku 2006 (spracovali M. Bartík/M. Bielich). Zdroj katastrálnej mapy: geoportal.sk.

Obr. 4. Markušovce. Pohľad na severovýchodný objekt hradu (http://www.pamiatky.net/pamiatky/markusovce/markusovce_old_03.jpg).

Obr. 5. Markušovce. Stavebný vývoj skúmanej časti hradu a situovanie sond (plán podľa Bóna/Šimkovic 2008).

SONDA 3/06

Sonda 3 sa nachádza v juhozápadnej časti severovýchodného objektu hradu v obdĺžnikovej miestnosti. Sonda 3 bola rozdelená na 3 sektory (A, B, C). Sektor A mal rozmery 170 × 200 × 140 cm, sektor B 100 × 200 × 50 cm a sektor C 100 × 200 × 50 cm. V sektore A sme v severovýchodnom rohu miestnosti zachytili zvyšky po sokli kachľovej pece, ktorá sa napájala na komínový systém v sonde 4. V tejto výške terénu bola aj drevená podlaha, ktorá však bola zničená. Avšak trámy pri stenách a v strede miestnosti boli zachovalé. Pri znižovaní o 50 cm cez rôzne vrstvy novovekého zásypu (obr. 13) sa podarilo dostať na neskororenesančnú dlažbu (obr. 9: 3). Tehlové dlaždice majú rozmery 27 × 27,5 × 5 cm a sú vyspárované svetlou silne vápennou maltou. Dlaždice boli ukladané do riadkov. Túto dlažbu sme zachytili vo všetkých troch skúmaných sektoroch. V sektore A sme urobili rez 1 (200 × 100 cm) až na podložie, pričom v hĺbke 110-120 cm od súčasného terénu sme zachytili sivú vrstvu, označenú ako kontext 11, a datovanú na koniec 15. a začiatok 16. storočia Od hĺbky 125 cm sa v interiéri severovýchodného objektu hradu nachádzal sterilný terén.

Opis výberu keramického materiálu:

Fragment z tela nádoby vysokého tvaru, výzdobu tvorí šesť horizontálnych radov vpichov aplikovaných radielkom, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, hrúbka črepu 4 mm (obr. 16: 2); *okraj hrncovitej nádoby s dochovaným nábehom na pásikové ucho, výzdobu tvoria ryté obežné línie na pleciach nádoby, materiál: jemne plavená hlina hnedej farby, oxidačne vypálená, priemer ústia 160 mm, hrúbka črepu 6mm* (obr. 21: 5), *fragment hrncovitej nádoby, výzdobu tvoria ryté obežné línie na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, zosilnený a horizontálne zarovnaný, redukčne vypálená, priemer ústia 170 mm, hrúbka črepu 5mm* (obr. 21: 7).

Opis kachlice:

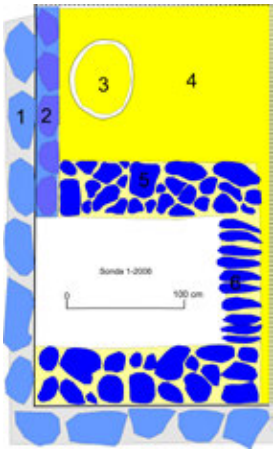
Fragment z tela nádobkovitej kachlice, tvar vonkajšieho vyhrievacieho otvoru je štvorcový, dno kachlice je kruhové, kachlica nie je glazovaná, farba kachlice v lome je červená, oxidačný výpal, na vonkajšej starne sú stopy po zadymení, rozmery kachlice sa nedajú rekonštruovať, hrúbka črepu 6 mm, datovanie: neskorý stredovek (obr. 16: 7).

Opis výberu drobných predmetov:

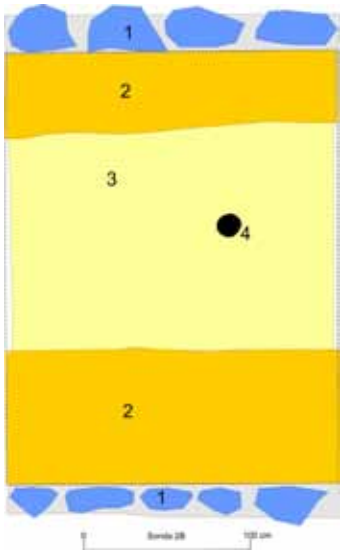
Železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 90 mm, hrúbka 6 mm, veľkosť hlavičky 11 mm, váha 11 g, datovanie: neskorý stredovek (obr. 22: 6); *železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 100 mm, hrúbka 8 mm, veľkosť hlavičky 13 mm, váha 15 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 11); *fragment železného klinca, kovaný, dĺžka klinca 80mm, hrúbka 6 mm, bez hlavičky, váha 14 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 12); *železný predmet štvorcového tvaru, rozmery 70 x 40 mm, váha 72 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 20).

SONDA 4/06

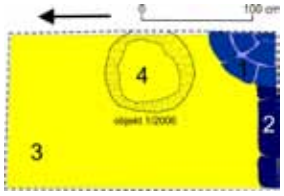
Sonda 4 sa nachádza v juhovýchodnej časti severovýchodného objektu hradu. Ide o menšiu miestnosť pri východnom vstupe do hradného areálu. Po postupnom odstránení stavebnej sutiny v severnej časti sa podarilo odokryť zvyšky pece na pečenie chleba z druhej polovice 19. storočia. Rozmery sondy boli 200 × 150 × 60 cm. Pec ústi do staršieho komínového systému. Dlažba v tomto priestore bola tvorená klasovito kladenými tehlami (dlážka 1; č. 1 na obr. 14). V severnej časti priestoru sme vykopali rez 1, pričom sme rozobrali polovicu roštu pece na pečenie chleba (obr. 15). Priamo v zásype pod

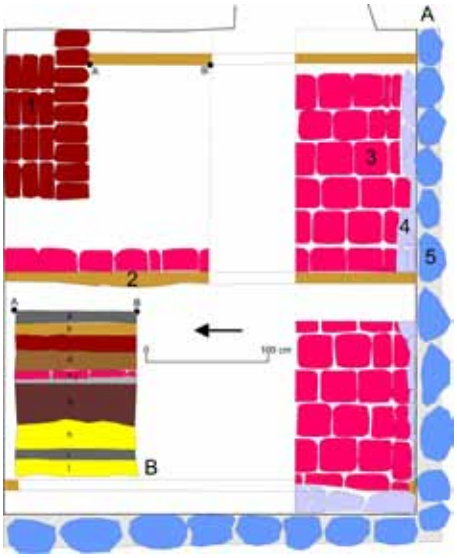
Obr. 6. Markušovce. Sonda 1 – pôdorysný plán. 1 – kamenný múr (14.-15. storočie); 2 – vnútorné opláštenie múru; 3 – vápnová jama; 4 – žlté ílovité podložie, 5 – obvodové múry pivnice; 6 – deštrukcia klenby pivnice.

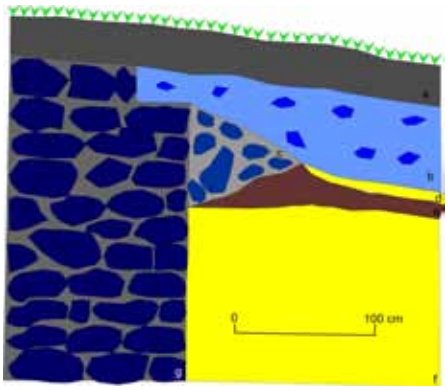
Obr. 7. Markušovce. Sonda 2 – pôdorysný plán. 1 – kamenný múr (15.-16. storočie); 2 – žlté ílovité podložie; 3 – cestička stredom, tvorená tenkou maltovou vrstvičkou; 4 – kolová jama.

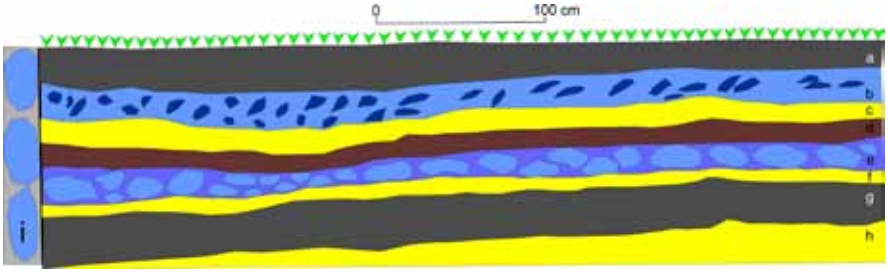
Obr. 8. Markušovce. Sonda 5 – pôdorysný plán. 1 – kamenný múr (2. pol. 15. storočia); 2 – severný kamenný múr paláca (1. pol. 17. storočia); 3 – žlté ílovité podložie; 4 – praveký objekt.

Obr. 9. Markušovce. Sonda 3, sektor B – pôdorysný plán. A – 1 – tehlový sokel kachľovej pece; 2 – drevené trámy (zvyšok po podlahe zo začiatku 20. storočia); 3 – podlaha zo štvorcových tehlových dlaždíc (17.-18. storočie); 4 – základy južnej steny (17. storočie); 5 – južná stena severovýchodného objektu (17. storočie). B – rez 1 v sonde 3, vrstvy a-j; a-d – novoveké zásypy (18.-20. storočie); e – tehlová podlaha (17. storočie); f, g – novoveké vrstvy (17. storočie); h – žltá ílovitá vrstva; i – stredoveká vrstva (14.-15. storočie); j – žlté ílovité podložie.

Obr. 10. Markušovce. Sonda 7 – východný profil. Vrstvy a-f; a, b, d – novoveké vrstvy (18.-20. storočie); c – novoveká stavebná jama múru (17. storočie); e – stredoveká vrstva (14.-15. storočie); f – žlté ílovité podložie.

Obr. 11. Markušovce. Sonda 6 – južný profil. Vrstvy a-h; a – povrchová humusovitá vrstva; b – novoveká vrstva obsahujúca kamene; c, d - novoveké zásypové vrstvy (17.-18. storočie); e – novoveká vrstva obsahujúca kamene; f – novoveká zásypová vrstva; g – stredoveká vrstva (14.-15. storočie); h – žlté ílovité podložie; i – kamenný múr (2. pol. 16. storočia).

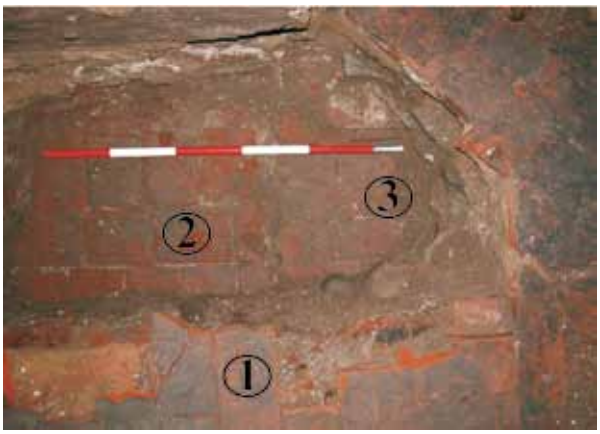
Obr. 12. Markušovce. Vápnová jama v sonde 1, sektor A.

Obr. 13. Markušovce. Tehlová dlažba v sonde 3, sektor B.

Obr. 14. Markušovce. Tehlová pec v sonde 4, sektor A.

Obr. 15. Markušovce. Tehlové dlážky 1-3 v sonde 4.

pecou sme zdokumentovali množstvo fragmentov z barokovej kachľovej pece, pod ktorou sa nachádzala neskororenesančná dlažba (dlážka 2; č. 2 na obr. 14). Na dlažbu boli použité tehly o rozmeroch 21,2-22 × 15,6-16,5 × 5-5,8 cm. Špáry boli vyplnené svetlou silne vápennou maltou. Pod touto dlažbou sme v južnej časti rezu zachytili ďalšiu dlažbu (dlážka 3; č. 3 na obr. 14), ktorá je od neskororenesančnej oddelená len tenkou maltovito–hlinitou vrstvičkou. Táto dlažba bola zložená z tehiel o rozmeroch 22,3 -24,5 × 9,8-11,5 × 5,5-6,3 cm.

SONDA 5/06

Zisťovacia sonda bola vykopaná cez prístupovú cestu do hradu na východnej časti hradného areálu, pričom sa dotýka juhovýchodnej budovy na mieste spoločného dotyku dvoch stavebných fáz tohto objektu. Rozmery sondy boli 260 × 140 × 240 cm (nie je základ stavby).

Pri znižovaní sondy sme v hĺbke 110 cm zachytili praveký objekt (objekt 1).

Objekt 1

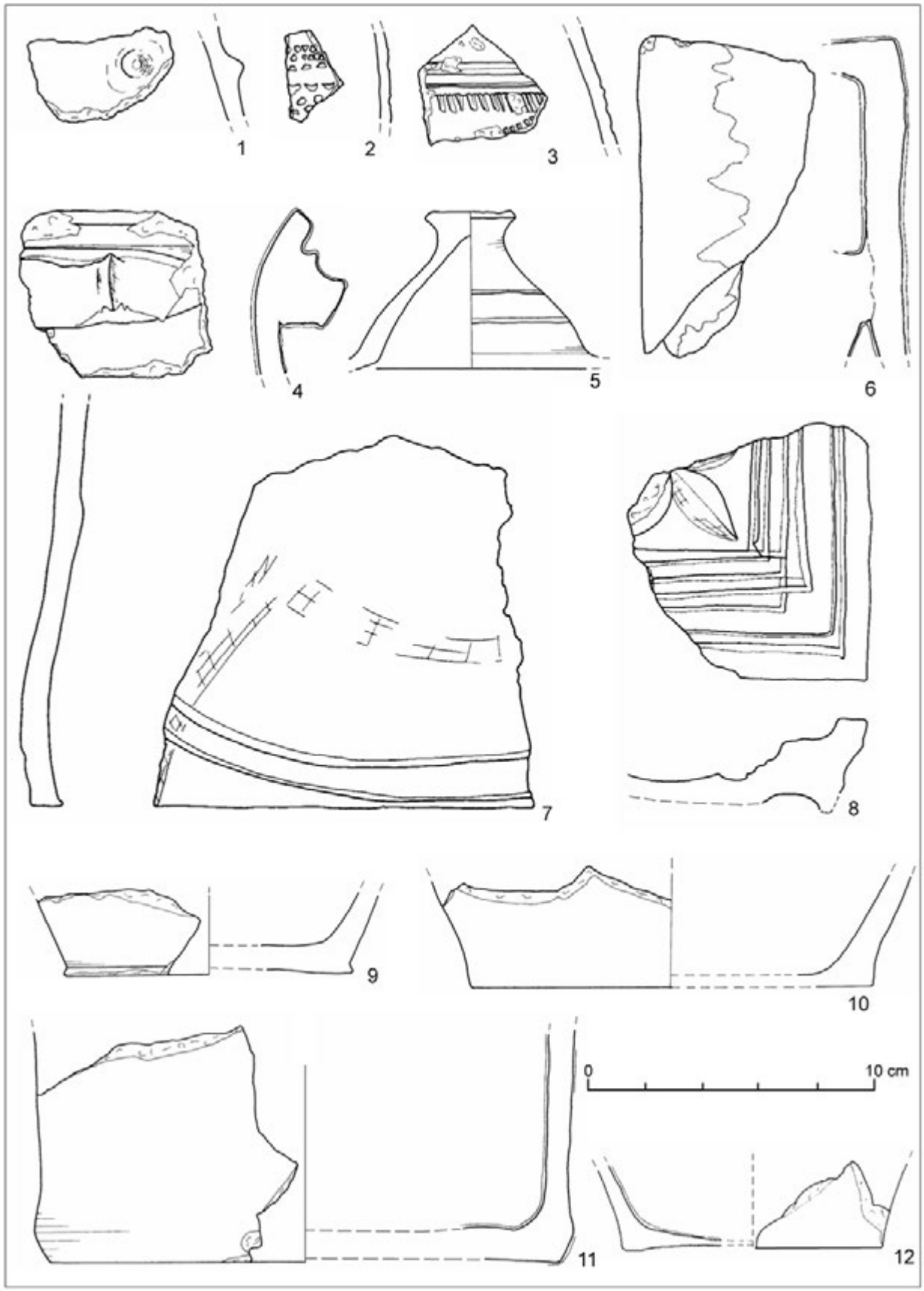
Praveký sídliskový objekt v pôdoryse kruhovitého a v profile vaničkovitého tvaru (obr. 8). Vo výplni objektu sa dochoval vysoký počet archeobotanických zvyškov a dva praveké črepy. Konzistencia výplne objektu sa zhoduje s pravekým objektom zo sondy 6.

Rozmery objektu: dĺ. 80 cm, š. 80 cm, hĺ. 70 cm (od úrovne zachytenia, t. j. v hĺ. 180 cm od súčasného povrchu).

Opis výberu keramického materiálu:

Fragment z tela nádoby vyrobenej v ruke, výzdobu tvorí plastický výčnelok, materiál: jemná hlina bez ostriva, pórovitého charakteru zrejme z dôvodu vypálenia organických prímesí, oxidačne vypálená, hrúbka črepu 6 mm (obr. 16: 1).

Dve stavebné fázy juhovýchodného objektu hradu budú zhodnotené počas architektonického prieskumu. Základová špára východnejšej stavby nebola dosiahnutá ani v hĺbke 240 cm od súčasného

Obr. 16. Markušovce. Výber keramiky.

Obr. 17. Markušovce. Profil sondy 3 v sektore A.

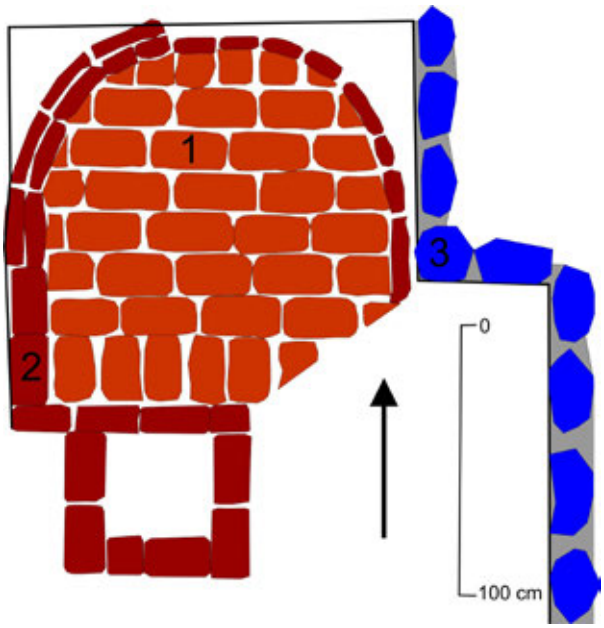

Obr. 18. Markušovce. Sonda 7 – pohľad z juhu.

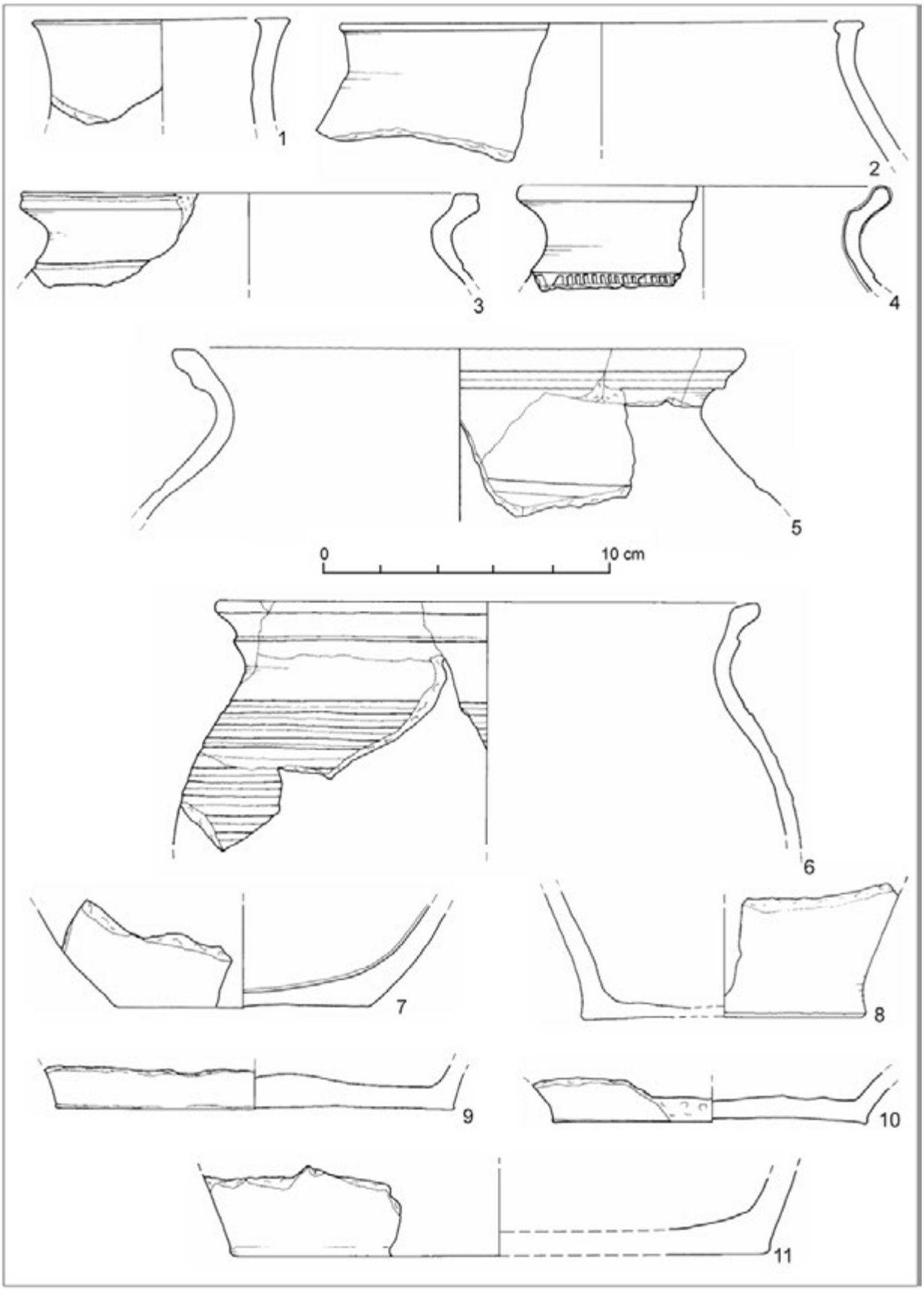
povrchu. Západnejšia stavba renesančného paláca má základovú špáru v hĺbke 170 cm a základový ústupok v hĺbke 80 cm. Pri výstavbe východnejšej stavby bola použitá malta s väčšou prímesou ostriva.

Opis výberu keramického materiálu:

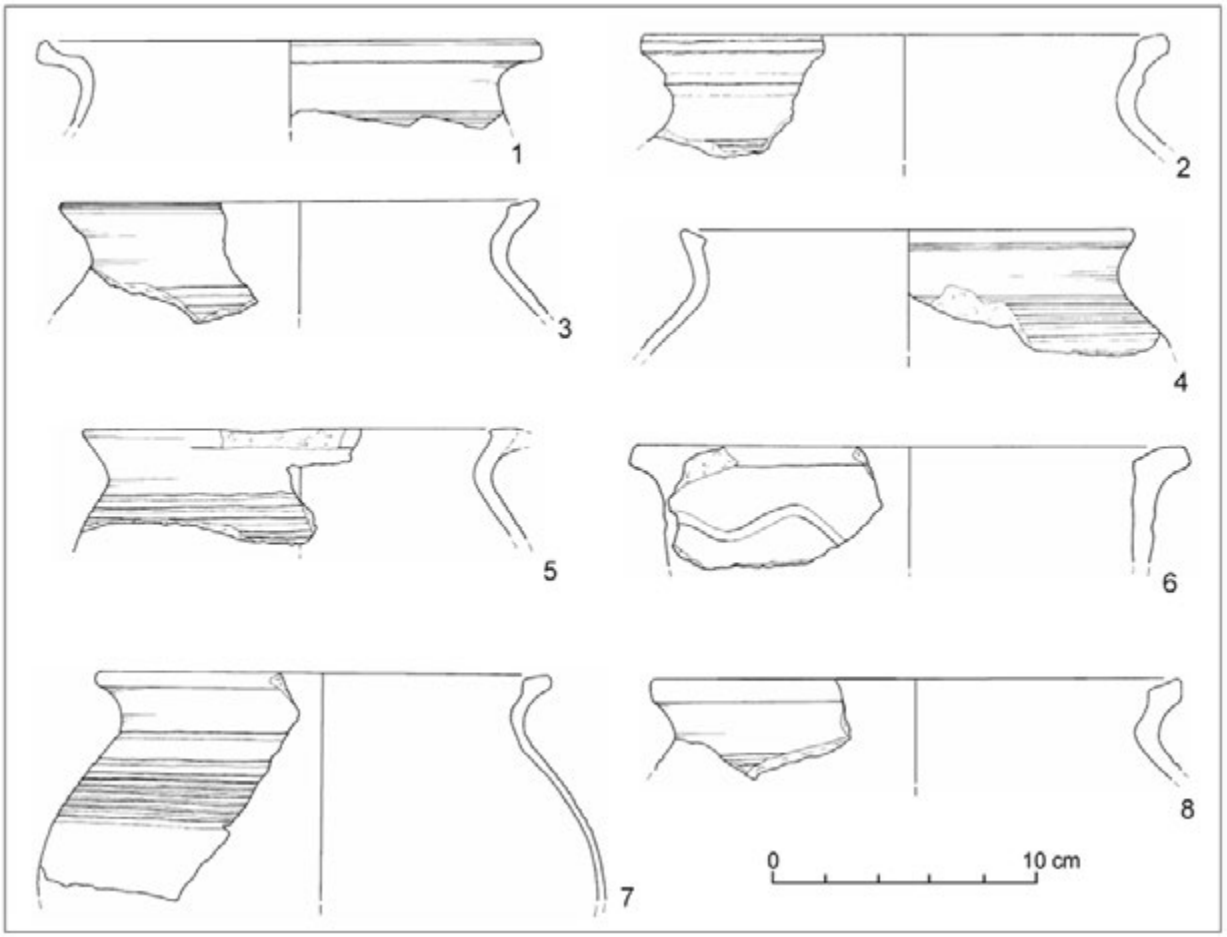
Fragment z dna nádoby vysokého tvaru, vytočenej na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu, materiál: obyčajná železitá hlina tehlovočervenej farby s pieskom, oxidačne vypálená, priemer dna 140 mm, hrúbka črepu 6-7 mm (obr. 16: 10); *okraj hlineného pohára, farba hliny v lome je červená, materiál: obyčajná železitá hlina s prímesou jemného piesku, oxidačne vypálená, priemer okraja 80 mm, hrúbka črepu 6 mm,* (obr. 20: 1); *okraj hrncovitej nádoby, farba črepu v lome je červená, hlina je jemne plavená bez minerálnych prímesi, oxidačný výpal, priemer ústia 160 mm, hrúbka črepu 5 mm* (obr. 20: 3); *fragment okraja hrncovitej nádoby, výzdobu tvoria ryté obežné línie na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, zosilnený a horizontálne zarovnaný, redukčne vypálená, priemer ústia 190 mm, hrúbka črepu 5 mm* (obr. 20: 6); *okraj hrncovitej nádoby s prežliabnutou rímsou pre pokrievku, výzdobu tvoria ryté obežné línie na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina, oxidačne vypálená, priemer ústia 180 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 21: 3); *okraj hrncovitej nádoby,*

Obr. 19. Markušovce. Sonda 4 – pôdorysný plán. 1 – tehlové dno chlebovej pece (19.-20. storočie); 2 – základ tehlovej klenby pece; 3 – východný kamenný múr hradu (2. pol. 16. storočia).

Obr. 20. Markušovce. Výber keramiky.

Obr. 21. Markušovce. Výber keramiky.

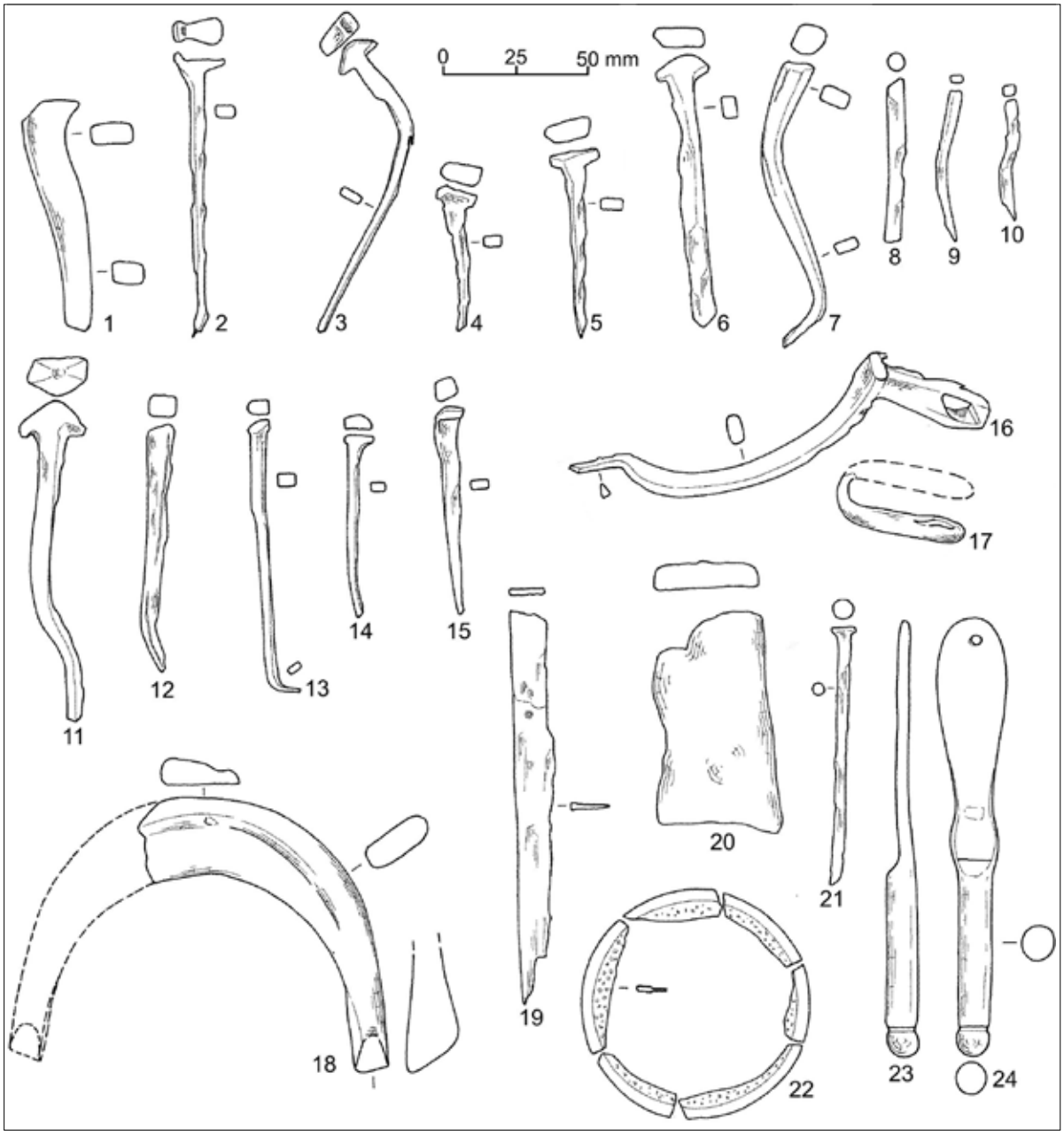
výzdobu tvoria ryté obežné línie na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, zosilnený a horizontálne zarovnaný, redukčne vypálená, priemer ústia 170 mm, hrúbka črepu 4 mm (obr. 21: 4); *okraj hrncovitej nádoby alebo zásobnice, okraj je golierovito vyhnutý, výzdobu tvorí rytá pomalá vlnovka bežiaca po hrdle nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, redukčne vypálená, priemer ústia 210 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 21: 6); *fragment okraja hrncovitej nádoby, farba črepu v lome je sivá, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, redukčne vypálená, priemer ústia 200 mm, hrúbka črepu 5-6 mm* (obr. 21: 8); *fragment z dna nádoby, zvnútra glazovanej transparentnou zelenou glazúrou, z hrnčiarskeho kruhu strhnutá drôtom, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer dna 90 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 10).

SONDA 6/06

Sonda sa nachádzala západne od severovýchodného objektu hradného areálu. Rozmery sond boli 500 × 100 × 140 cm. Cieľom zisťovacej sondy bolo zachytenie základovej špáry skúmaného objektu (obr. 11). Základový ústupok sa nachádzal 30 cm pod súčasným povrchom. Základová špára je 140 cm pod základovým výstupkom. V hĺbke 110 cm sa nachádza sivá vrstva, označená ako kontext 11 (obr. 11: vrstva g), obsahujúca keramiku z konca 15. a začiatku 16. stor. (obr. 16). V severovýchodnom rohu sondy sa v hĺbke 115 cm nachádzal silne porušený objekt, z ktorého sa nepodarilo získať materiál, ale konzistencia jeho výplne sa zhoduje s pravekým objektom 1 v sonde 5.

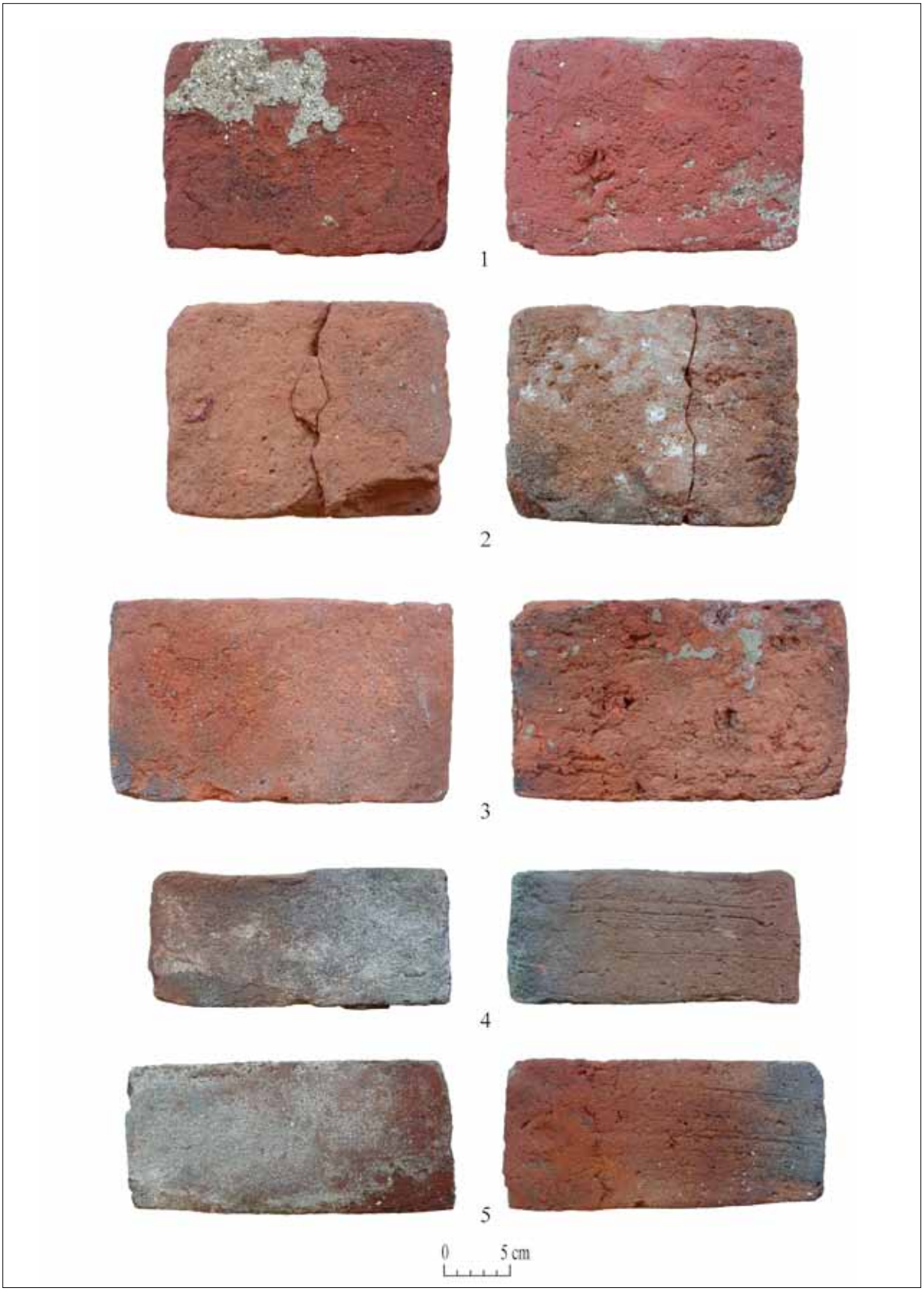
Opis výberu keramického materiálu:

Fragment z pliec nádoby vysokého tvaru, výzdobu tvoria ryté obežne línie a pod nimi radielkovitá výzdoba, materiál: obyčajná železitá hlina s nižším podielom piesku, redukčne vypálená, hrúbka črepu 3 mm (obr. 16: 3); *zvoncovitá pokrievka, farba črepu v lome je sivá, hlina obsahuje minerálne štruktúry, redukčný výpal, výška pokrievky 50 mm, priemer pokrievky 100 mm, hrúbka črepu: 4-5 mm* (obr. 16: 5); *okraj hrncovitej nádoby, výzdobu tvorí vodorovný otlačok radielka na pleciach nádoby, nádoba je glazovaná zvnútra transparentnou*

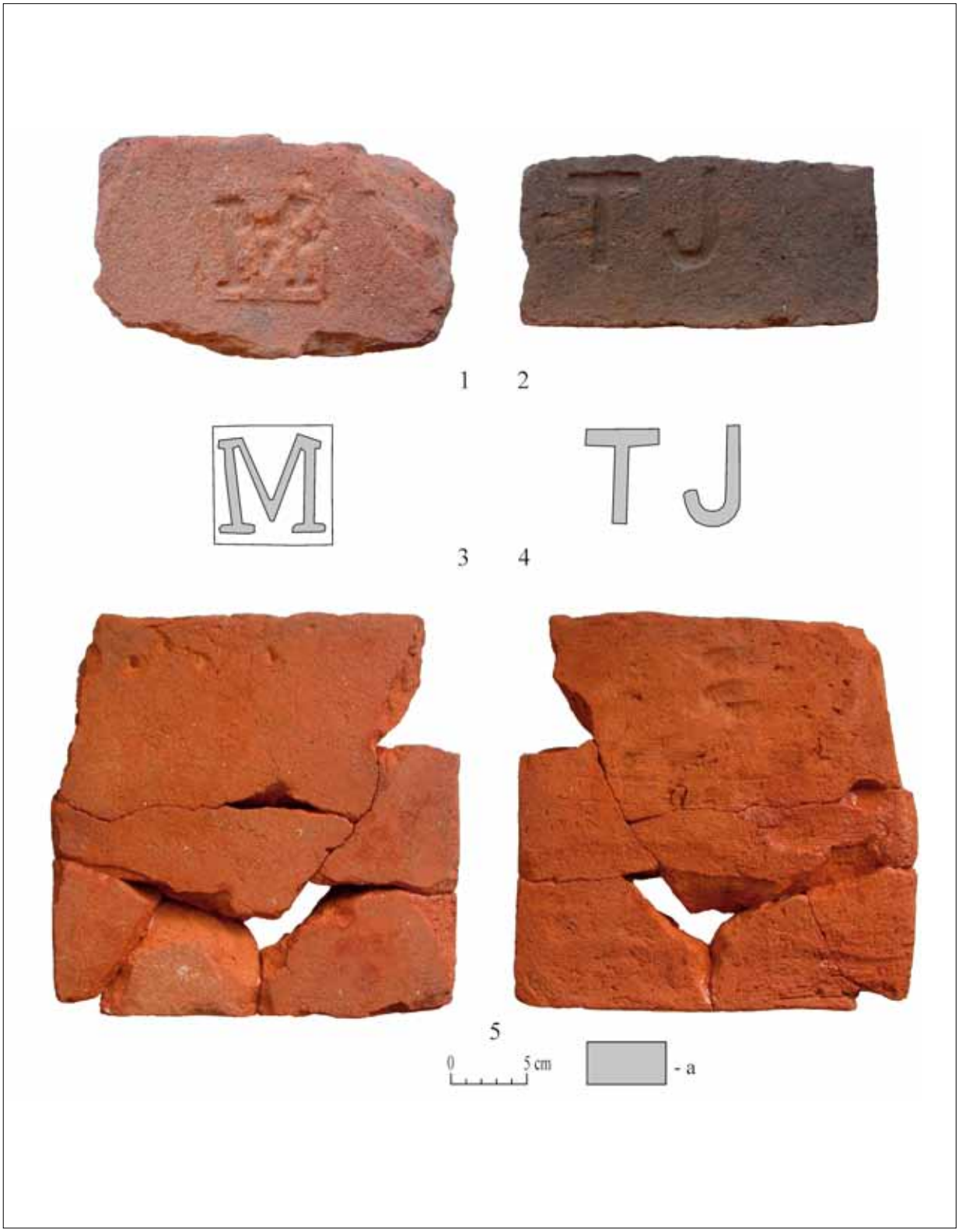

Obr. 22. Markušovce. Výber drobných predmetov.

tmavo zelenou glazúrou, materiál: železitá hlina s nízkym obsahom piesku, oxidačne vypálená, priemer ústia 130 mm, hrúbka črepu 6 mm (obr. 20: 4); *hrncovitá nádoba so zosilneným a horizontálne zarovnaným okrajom z vonkajšej strany prežliabnutým a esovito profilovaným hrdlom a plecami, výzdobu tvorí dvojica rytých obežných línií na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer ústia 200 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 5); *fragment z dna nádoby vysokého tvaru, zvnútra glazovaná transparentnou zelenou glazúrou, vytočenej na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu, materiál: jemne plavená hlina bez ostriva, oxidačne vypálená, priemer dna 90 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 7); *fragment z dna nádoby vysokého tvaru, materiál: obyčajná železitá hlina s nižším podielom piesku, redukčne vypálená, priemer dna 100 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 8); *fragment z dna nádoby vysokého tvaru, vytočenej na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu, strhnutá drôtom, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer dna 110 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 10); *fragment z dna nádoby vysokého tvaru, materiál: obyčajná železitá hlina*

Obr. 23. Markušovce. Typy tehiel. Vľavo líce, vpravo rub. Foto: M. Čurný.

Obr. 24. Markušovce. Typy tehiel; a – vtlačené plochy. Foto: M. Čurný.

s pieskom, redukčne vypálená, priemer dna 100 mm, hrúbka črepu 10 mm (obr. 20: 11); *okraj hrncovitej nádoby s prežliabnutou rímsou pre pokrievku, výzdobu tvoria obežné ryté línie na pleciach nádoby, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer ústia 190 mm, hrúbka črepu 5-6 mm* (obr. 21: 1); *okraj hrncovitej nádoby, farba črepu v lome červená, povrch a vnútro nádoby je čierne, oxidačný výpal, priemer ústia 200 mm, hrúbka črepu 6-7 mm* (obr. 21: 2).

Opis kachlice:

Fragment z tela komorovitej kachlice, motív na kachlici sa nedá identifikovať, mohlo by ísť o rastlinný motív?, okraj kachlice je zložito profilovaný, kachlica je glazovaná olivovozelenou glazúrou, farba hliny v lome je červená, oxidačný výpal, na vnútornej strane sú výrazné stopy po zadymení, rozmery kachlice sa nedajú rekonštruovať, datovanie: neskorý stredovek (obr. 16: 8).

Opis výberu drobných predmetov:

Fragment železného predmetu neznámej funkcie, dĺžka predmetu 75 mm, hrúbka predmetu 14 mm, váha 38 g, datovanie neskorý stredovek (obr. 22: 1); *železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 90 mm, hrúbka 3 mm, veľkosť hlavičky 13 mm, váha 12g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 2)*; železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 100 mm, hrúbka 5 mm, veľkosť hlavičky 15 mm, váha 11 g* (obr. 22: 3)*; fragment železného klinca, dĺžka klinca 30 mm, hrúbka 5 mm, veľkosť hlavičky 14 mm, váha 4 g* (obr. 22: 4), *železný klinec, kovaný, dlžka klinca 60 mm, hrúbka 4 mm, veľkosť hlavičky 11 mm, váha 6 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 5*); železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 100 mm, hrúbka 5 mm, veľkosť hlavičky nezistená, váha 14 g* (obr. 22: 7*); železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 100 mm, hrúbka 5 mm, hlavička klinca deštruovaná, váha 10 g* (obr. 22: 13); *železný klinec, kovaný, dĺžka klinca 60 mm, hrúbka 3 mm, veľkosť hlavičky 10 mm, váha 10 g* (obr. 22: 14); *fragment železného klinca, kovaný, dĺžka zachovanej časti klinca bez hlavičky 70 mm, hrúbka 4 mm, váha 6 mm, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 15); *železná ostroha s tŕňom, ramená sú ukončené platničkou s dvoma dierkami, celková dĺžka zachovanej časti ostrohy 140 mm, tŕň ostrohy je dlhý 40 mm, šírka ramien približne 100 mm, koliesko chýba, váha 33 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 16), *železný predmet, bližšie nezistenej funkcie, váha 15 g* (obr. 22: 17); *fragment podkovy, tri otvory pre uchytenie klincami, vzdialenosť vonkajších otvorov krídel podkovy 130 mm, váha 95 g, datovanie: neskorý stredovek* (obr. 22: 18); *železný nožík, dĺžka predmetu 130 mm, dĺžka zachovanej časti čepele 65 mm, váha 17 g, datovanie neskorý stredovek* (obr. 22: 19).

SONDA 7/06

Sonda sa nachádzala západne od severovýchodného objektu hradného areálu. Rozmer sondy bol 400 × 100 × 260 cm. Cieľom zisťovacej sondy bolo zachytiť múr prebiehajúci smerom východ – západ. Jeho umiestnenie sa však nezhoduje so stavom zaznačeným na Könyökiho a Fialovom pláne. Zisťovacia sonda ukázala, že predmetný múr sa nachádza presne v strede oboch plánov (obr. 17). Základový ústupok sa nachádzal 50-60 cm pod súčasným terénom. Základová špára je v hĺbke 260 cm (obr. 18).

MATERIÁLNA KULTÚRA

Keramika

Pre poznanie keramickej náplne z konca stredoveku a počiatku novoveku sú podstatné tie keramické zlomky, ktoré pochádzajú z datovateľných archeologických situácií. V prípade zistení archeologického výskumu z roku 2006 to je situácia zachytená v sondách 3, 5 a 6. V zhodnej nivelete – 100/110 až 150 cm v nich bola dokumentovaná sivá vrstva, označená ako kontext 11. Kontext 11 možno datovať pred renesančnou prestavbou hradu, ktorá začala v roku 1538. Na základe rozboru keramiky môžeme tento horizont datovať do 2 pol. 14.-15. storočia. Z predstaveného výberu z kontextu 11 pochádzajú tieto keramické zlomky (obr. 16: 5, 10, 12; 20: 1, 3-8; 21: 1-4, 6). Keramiku, ktorú datujeme do druhej polovice 15. stor., charakterizuje využitie obyčajnej železitej hliny s pieskom, vytáčanie na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu a výpal prevažne v redukčnom prostredí. Výzdobu tvoria ryté obežné línie (obr. 20: 3, 5, 6; 21: 1-4) na pleciach hrncovitej nádoby a vlnovka (obr. 20: 6), rytá jednohrotým nástrojom. Z typologickej skladby sú zastúpené hrnce s jednoducho zaoblenými zosilnenými a vyhnutými okrajmi a rímsou pre pokrievku na vnútornej strane ústia. Priemer ústia hrncovitých nádob sa pohybuje medzi 15-20 cm. V jednom prípade je zastúpený aj menší hrnček s priemerom ústia 13 cm (obr. 20: 4). Okraje hrncov majú rímsovite ukončené okraje a vyhrnuté plynulé ústia s nevýraznou profiláciou (obr. 21: 3, 4). Vo výzdobe sa v mladšej fáze objavujú rôzne radielkové vzory umiestnené na plecia nádob (obr. 16: 2, 3). V súbore je zastúpená aj oxidačne vypálená keramika glazovaná transparentnou glazúrou, ktorá sa však nachádza len na okraji ústia (obr. 20: 4; obr. 21: 1, 2). Ide o najstaršie používanie glazúr na hrncovitých nádobách. Na pleciach tejto nádoby sa nachádza výzdoba radielkom. Ďalšia skupinu nálezov, ktorá sa v tomto období objavuje, sú poháre. V skúmanom súbore je zastúpený

jeden exemplár z kategórie stolovej keramiky – pohár, z ktorého sa zachoval okraj (obr. 20: 1). Pohár je červenej farby, vypálený v oxidačnom prostredí. Hlina použitá na jeho výrobu je jemne plavená s malým množstvom minerálnych štruktúr. Ďalším tvarom, ktorý sme identifikovali, je hrncovitá nádoba s uškom(obr. 21: 5). Jej výzdobu tvoria ryté línie na pleciach. Tento typ nádob sa objavuje od 14. stor. Posledným typom je lievikovitá pokrievka s gombíkovitým ukončením, vytočená na kruhu (obr. 16: 5). Na povrchu pokrievky sú ryté obežné línie.

Podobne datovať možno aj ďalšie keramické nálezy, ktoré sa avšak nachádzali v nepôvodných polohách, v časovo mladších kontextoch z 20. storočia.

Kachlice

V skúmanom súbore sa nachádza aj niekoľko fragmentov neskorostredovekých kachlíc. Sú zastúpené nádobkové (obr. 16: 7) a aj komorové kachlice (obr. 16: 8). Najstaršie kachlice reprezentujú dva veľmi malé nevýrazné zlomky pravdepodobne kachlice s prerezávanou čelnou stenou. Na jednom zlomku je zachovaný nábeh na gotický oblúk, nedá sa však s istotou identifikovať. Tieto zlomky sú z červenej hliny z vonkajšej strany glazované olivovozelenou glazúrou. Možno ich datovať do druhej polovice 15. storočia. Pochádzajú zo sondy 5 v blízkosti renesančného paláca. Veľkosť nádobkovej kachlice s veľkou miskovitou priehlbinou v strede nemožno presne určiť. Ide o typ nádobkovej kachlice, ktorá sa začína objavovať od polovice 16. storočia. Často je tento typ spájaný s príchodom reformačných prúdov do Uhorska. Kachlica bola objavená v druhej miestnosti severovýchodného objektu hradu, kde sa nachádzala podlaha zo štvorcových červených dlaždíc. V rohu tejto miestnosti sme objavili tehlový sokel kachľovej pece. Hypoteticky by mohlo ísť o zlomok kachlice aj z tejto pece, ktorá sa nachádzal v severovýchodnom rohu miestnosti a komín ústil do prvej miestnosti v tejto časti hradu. Kachlica nie je glazovaná. Druhý zlomok kachlice pochádza z exteriéru, východne od druhej miestnosti a ide o komorovú kachlicu s výrazne profilovaným okrajom a rastlinou výzdobou v rohu. Spadá taktiež do horizontu začiatku 16. storočia. Komorová kachlica nie je glazovaná a na vnútornej strane nesie stopy po zadymení. Súvisí s výmenou pecí v priebehu 16. storočia v interiéri hradu.

Opis keramického materiálu získaného zo zberu:

Fragment z dna nádoby, farba črepu v lome je sivá, redukčný výpal, priemer dna 95 mm, hrúbka črepu 4-6 mm (obr. 16: 9) *fragment z dna a tela nádobkovitej kachlice, zvnútra glazovanej transparentnou zelenou glazúrou, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer dna 180 mm, hrúbka črepu 8-10 mm* (obr. 16: 11); *fragment z dna nádoby, zvnútra je zelená glazúra, farba črepu v lome je červená, oxidačný výpal, priemer dna 90 mm, hrúbka črepu 5 mm* (obr. 16: 12); *fragment z dna nádoby vysokého tvaru, vytočenej na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu, z vnútornej strany glazovaná žltozelenou glazúrou, materiál: obyčajná železitá hlina s pieskom, oxidačne vypálená, priemer dna 140 mm, hrúbka črepu 6 mm* (obr. 20: 9).

Drobné predmety

Z výskumu pochádza menšie množstvo drobných predmetov, ktoré môžeme rozdeliť do dvoch skupínin: železné predmety a sklo. Väčšina predmetov pochádza zo sondy 6, ktorá bola vykopaná pri západnom rohu severovýchodného objektu hradu. Najpočetnejším železným predmetom je klinec. V skúmanom súbore sa vyskytujú klince s obojstranne krídlatou hlavou (obr. 22: 3, 5). Samostatnú skupinu tvoria klince s jednostranne krídlatou hlavou (obr. 22: 2). Dĺžka, ani hrúbka neboli v neskorom stredoveku a novoveku ustálené. V súbore z hradu sa nachádzajú klince od 40 mm po 145 mm. Klince sme rozdelili na malé do 40 mm, stredné od 40 do 100 mm a veľké od 100 do 150 mm. Medzi hlavičkami klincov rozlišujeme 3 typy: typ v tvare písmena T (obr. 22: 6), typ so strieškovitou hlavičkou (obr. 22: 3) a typ s hríbovitou hlavičkou (obr. 22: 11). Väčšina z nich súvisela so stavebnými prácami na hrade. Železný nôž bol najbežnejším kovovým nástrojom v stredoveku. Jeho využitie bolo rôznorodé. Vzhľad nožov je rozličný, čo súvisí s ich funkciou a významom. Z výskumu pochádza jedna čepeľ noža (obr. 22: 19). Zachovaná čepeľ mala dĺžku okolo 10 cm. Nože mali železné tŕne, na ktoré sa uchytávali drevené alebo kostené rukoväte, ktoré sa nezachovali. Rukoväť bola prichytená železnými nitmi, ktoré sa zachovali na viacerých zlomkoch. Do výstroje stredovekého jazdca patrili ostrohy. Ostrohy sú dobrou a dôležitou datovacou pomôckou. V staršom období (gotika) boli ostrohy dokladom vyššieho postavenia majiteľa. Až v renesancií a baroku sa stali ozdobným článkom výstroje jazdca. Počas výskumu sa nám podarilo objaviť jednu ostrohu, ktorá pochádza zo sondy 6 z exteriéru z hĺbky 110 cm zo sivej popolovitej vrstvy (obr. 22: 16). Ostroha s tŕňom nemala zachované koliesko, ale dĺžka bodca na ktorom bolo umiestnené, sa dá rekonštruovať. Ramená ostrohy boli ukončené malou platničkou s dvoma dierkami. Podľa A. Demmina (*1891*) sa tento typ ostrôh začína objavovať od 14. storočia a na východnom Slovensku sa vyskytuje aj v 15. storočí. Podobné ostrohy boli objavené v Zalužanoch (*Polla 1962*, obr. 103: 1, 4-7), na Šarišskom hrade

(*Slivka 1981,* obr. 12: 4, 14: 6), Svinici (*Slivka 1981,* obr. 14: 1*)*, Brezovičke (*Slivka 1981,* obr. 10: 8*)*, Chmeľovci (*Slivka 1981,* obr. 10: 4*)*, Ľubovnianskom hrade (*Slivka 1981,* obr. 10: 10, 11*)*, Krížovej Vsi (*Slivka 1981,* 249*)*, v Tatranskej kotline (*Slivka 1981,* 249*)* a Trebišove (*Slivka 1981,* 249*)*. Ostrohu z Markušoviec môžeme na základe týchto analógií datovať do konca 14. až zač. 15. storočia. Výbava koňa a voza je častým nálezom na lokalitách z obdobia stredoveku. Podkovy však nie sú presnejšie datovateľné – okrem kusov stratifikovaných (*Slivka 1981,* 262). Išlo o tuctový výrobok, ktorého výrobu musel zvládnuť každý – i dedinský kováč, preto nie sú vhodným chronologickým kritériom. Podkovy mali na pôdnej strane zväčša jemný žliabok s otvormi na klince – podkováky. Podkovy z východného Slovenska (s klinovým ozubom) pochádzajú z 13.-15. storočia. (Svinica, hrad Šariš, Obišovce, Zalužany). Ich dĺžka sa pohybuje od 11,6-12,8 cm. Týmito podkovami sa podkúvali ťažné kone (*Slivka 1981,* 261*)*. Do tohto typu podkov patrí aj podkova z výskumu (obr. 21: 18), ktorá bola pravdepodobne využívaná na ťažnom koni v priebehu 14.-16. storočia. Zaujímavý nález predstavuje aj sklený terčík z vitráže okna (obr. 22: 22). Ide o 10 cm široký sklenený krúžok žlto-bielej farby. Sklenené vitráže na profánnych stavbách sa objavujú od obdobia gotiky. Sklenené terčíky sú osádzané do olovených rámikov. V období renesancie sa zväčšuje okno, ale aj priemer sklenených terčíkov, interiéry profánnych stavieb sa stávajú presvetlenejšími. Terčík z Markušoviec pochádza pravdepodobne z obdobia nastupujúcej renesancie na začiatku 16. storočia. V stredoveku sa zasklievali iba chrámové, kostolné a katedrálne okná a okná na sídlach skutočne bohatých veľmožov. Zasklievanie sa rozšírilo najmä v období renesancie, pretože v 16. storočí tabuľové sklo – také, ako ho poznáme – ešte nejestvovalo. Okná mali hustú olovenú kostru, alebo lemovku, do ktorej sklenári zasadzovali sklenené kotúče, kolieska, pupky a malé tabuľky, obyčajne kosoštvorcového tvaru.

Tehly

Z archeologického výskumu pochádza aj malý súbor tehiel. Z celkového počtu (osem tehiel) z archeologických situácií pochádza päť kusov. Pre všetky je typické použitie silno železitej hliny s prídavkom ostriva, piesku. V miestnosti 3 severovýchodného objektu hradu bola sondou 3 odkrytá dlážka z dlaždíc s rozmermi 27 × 27,5 × 5 cm (obr. 24: 5). Nachádzala sa pod úrovňou kachľovej pece, pravdepodobne z 19. storočia a nad kontextom 11, čo pre jej datovanie napovedá, že vznikla v rozmedzí polovice 16.–19. storočia. Sondou 3 boli odkryté tri dlážky. Na najmladšej, zrejme z 19.-20. storočia, bola postavená dokumentovaná chlebová pec, pod ktorou sa nachádzala deštrukcia barokovej kachľovej pece. Táto deštrukcia ležala na dlážke zloženej z tehiel s rozmermi 21,2-22 × 15,6-16,5 × 5-5,8 cm (obr. 23: 1, 2). Neznačkované tehly dlaždicovitého formátu s doposiaľ na viacerých lokalitách dokumentovanými rozmermi 22-25 × 15-16 × 4,7-5,7 cm predstavujú tzv. ploché renesančné tehly. S tehlami tohto charakteru a rozmerov sa relatívne často stretávame napr. v Bratislave (*Cheben*/*Bielich*/*Čurný 2007*, 164, tab. 7: 6), Pezinku, Holiciach (*Čurný 2007*, 3, tab. 3: 1-6; 4: 7) a na Oponickom hrade, rovnako ako aj v Košiciach (*Čurný 2015* , 175, obr. 2: 3a, 3b). Pri datovaní sa prikláňame k zaradeniu do 17. storočia, pričom používanie tohto rozmeru nie je vylúčené ani v 16. storočí. Pod dlážkou 2 bola zistená ďalšia tehlová dlážka (č. 3 na obr. 7) zložená z dotvrda vypálených tehiel s rozmermi (22,3-24,5 × 9,8-11,5 × 5,5-6,3 cm (obr. 14: 4, 5). Tieto tehly sú až do sklovita vypálené, v dôsledku čoho nadobudli hnedofialovú farbu. Tehly podobného charakteru ale iných rozmerov poznáme zo Spišského hradu a Červeného kláštora, kde spadajú do obdobia gotiky. Zo zberu v areáli hradu pochádza ručne robená tehla s rozmermi 26 × 15,2-15,4 × 5,1-5,4 cm (obr. 23: 3) a zlomky ďalších dvoch tehiel, opatrených negatívnou značkou. Práve prevedenie značiek napovedá, že tieto tehly mohli byť vyrobené najskôr až v závere 19. a v priebehu prvých dekád 20. storočia v niektorej z mechanizovaných tehelní v okolí Markušoviec (*Čurný 2006*, 55). Pri výklade významu značky „M" (obr. 24: 1, 3) sa natíska logická spojitosť s menom Mariássy. Najskôr ide o výrobok markušovskej tehelne založenej v roku 1883, pri ktorej ako vlastník v roku 1892 vystupuje Sándor Propper. V roku 1918 už vystupuje ako úč. spoločnosť. Po 2. svetovej vojne krátko patrila pod Slovenské tehelne, n. p. a od roku 1948 sa stala súčasťou Východoslovenských tehelní n. p. Tehly so značkou „TJ" (obr. 24: 2, 4) pochádzajú z parnej tehelne a škridlicovej továrne Tischler a Fabian, ktorá pracovala od roku 1910 v Spišskej Novej Vsi. Založená bola ešte v roku 1887. V 20-tych rokoch 20. storočia sa ako majiteľka tejto tehelne uvádza vdova Tischlerová (*Čurný 2009*, 130, 131). Tehelňa pod rovnakým názvom jestvovala do roku 1946. Písmena značky TJ označujú jedného z majiteľov tehelne – Jozefa Tischlera.

Zvieracie kosti

Archeofaunálny materiál z výskumu bol spracovaný v roku 2007 (*Miklíková 2007*) a pozostával z 52 kostí/fragmentov o celovej hmotnosti 1234,6 g (tabela 1). Druhovo určiteľné kosti tvorili 67% z celkového počtu. Pochádzajú zo sondy 3A, 5 a 6, pričom najviac sa ich odkrylo v sivej vrstve

Tabela 1. Zastúpenie druhov zvierat v súbore z Markušoviec podľa počtu (NISP) a hmotnosti (WISP). Spracovala Z. Bielichová.

Druh	NISP	%	WISP	%
neurčiteľné, stredne veľké	4	23.5	22.7	14.9
neurčiteľné, stredne veľké až veľké	10	58.8	84.4	55.5
neurčiteľné, veľké	3	17.6	45	29.6
neurčiteľné spolu	**17**	**100**	**152.1**	**100**
hovädzí dobytok	14	40	640.8	59.2
ovca	1	2.9	37	3.4
ovca/koza	7	20	141.4	13.1
ošípaná	9	25.7	167.6	15.5
kôň	2	5.7	92	8.5
kura	1	2.9	2.3	0.2
domáce spolu	**34**	**97.1**	**1081.1**	**99.9**
zajac	1	2.9	1.4	0.1
divo žijúce spolu	**1**	**2.9**	**1.4**	**0.1**
podiel určiteľných	35	67.3	1082.5	87.7
podiel neurčiteľných	17	32.7	152.1	12.3
kosti spolu	**52**	**100**	**1234.6**	**100**

zachytenej v sonde 5 a 6, ktorá predstavuje najstarší zistený horizont v rámci výskumu, t. j. koniec 15. až zač. 16. storočia. Kosti sa zachovali väčšinou vo forme fragmentov so stopami po ľudskej činnosti (27% z určiteľných kostí vykazuje zárezy a záseky), čo indikuje, že ich možno považovať za kuchynský odpad zo skúmaného panského sídla. Tri kosti boli ohryzené mäsožravcom, pravdepodobne psom. Z hľadiska sortimentu sme v súbore zaznamenali prevažne druhy domácej fauny – hovädzí dobytok (*Bos taurus*), ovcu (*Ovis aries*), ovcu/kozu (*Ovis/Capra*), ošípanú (*Sus domesticus*), koňa (*Equus caballus*) a kuru domácu (*Gallus gallus f. domestica*). Z divo žijúcich zvierat je zastúpený zajac (*Lepus europaeus*). V súbore evidujeme prevahu kostí hovädzieho dobytka a ošípanej, čo naznačuje obľubu ich mäsa v jedálničku. Predpoklad, že skúmané zvyšky predstavujú odpad z prípravy potravy, ilustruje aj ich anatomická skladba. U hovädzieho dobytka jednoznačne prevažujú kosti nesúce kvalitné porcie mäsa. Len v dvoch prípadoch (členková kosť a prstový článok) ide o časti tela reprezentujúce jatočný odpad. Prevahu kulinársky kvalitných častí sledujeme aj u ostatných identifikovaných druhov (i koňa). Hovädzie mäso pochádza prevažne z dospelých zvierat, v jednom prípade sme zaznamenali porážku dospievajúceho zvieraťa (vek menší ako tri a pol roka). V prípade koňa ide o kosti panvy z dospelého jedinca. U ošípanej evidujeme väčšiu rôznorodosť – výskyt jedinca vo veku 0,5 až 1 rok, ale aj staršieho ako 2 roky. Za ideálny jatočný vek u ošípanej sa považuje 1,5 roka (*Uerpmann 1973*). Podobne evidujeme konzumáciu mäsa z nedospelej ovce (pred 1,5 rokom), aj starších jedincov ovce alebo kozy. Metatarzálna kosť zajaca pochádza z dospelého jedinca. Pohlavie sa podarilo určiť iba v dvoch prípadoch – vyskytla sa kosť kohúta a samca svine domácej.

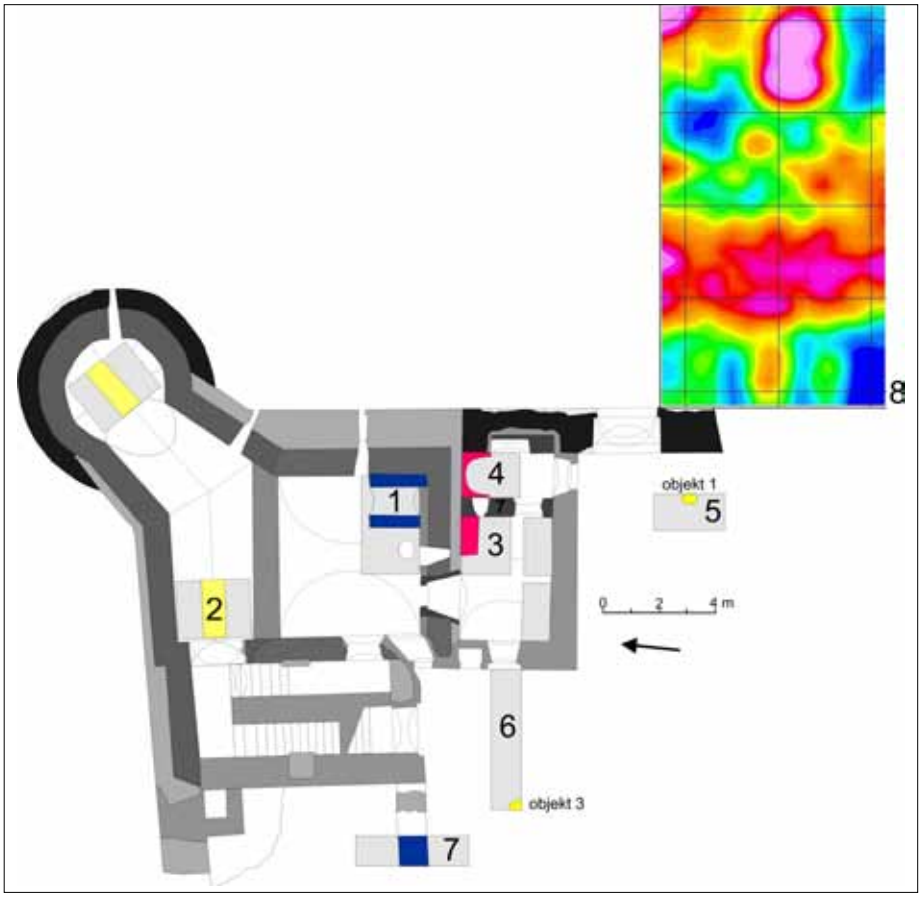
GEOFYZIKÁLNE MERANIE

V júli 2006 sme uskutočnili geofyzikálne meranie na hrade Markušovce. Cieľom merania bolo identifikovanie priekopy pri východnom vstupe do hradu. Meranie bolo uskutočnené aparatúrou RAMAC-X-3M od firmy Geoscience Mala (Švédsko) a tienenou anténou 250 MHz, s ktorou sa dosiahla maximálna hĺbka cca 4,5 m. Georadar umožňuje okamžité získanie profilového záznamu s prvotným spracovaním radarogramu – ako vlnový obraz prostredia vo funkcii – meraná dĺžka a doba záznamu (časový rez). Výsledky merania GPR sú spracované ako radarogramy (vertikálne rezy), v ktorých sú zobrazované časy príchodu jednotlivých vĺn od doby vyslania elektromagnetického pulzu a ako horizontálne rezy, na ktorých sú zobrazené časy vo vybraných intervaloch odpovedajúcim hĺbkam v skúmanom prostredí. Rozmery skúmanej plochy boli 20 × 10 metrov. Výsledok merania prezentuje 5 metrov od východnej steny hradného areálu priekopa o približnej šírke 5 metrov (obr. 25). Datovanie výraznej lineárnej anomálie priekopy určí iba archeologický výskum. Východne od lineárnej anomálie je identifikovaný aj väčší oválny objekt, ktorý má rozmery 5 × 2,5 metra. Jeho funkciu a datovanie môže určiť rovnako iba archeologický výskum.

ZÁVER

Archeologický výskum šľachtického sídla v Markušovciach v roku 2006 bol prvým výskumom v areáli hradu. Napriek svojmu relatívne malému rozsahu priniesol množstvo poznatkov o vývoji severovýchodného objektu a živote na hrade od začiatku 15. do 20. storočia. Hrad bol v druhej polovici 20. storočia využívaný ako škola, takže k chátraniu objektu dochádza veľmi neskoro. Čiastkové výsledky hovoria o postupnej premene hradu na výchovnovzdelávaciu inštitúciu, po ktorej sme počas výskumu našli mnoho stôp (drevené parkety, nátery na stenách).

V sonde 1 bola pôvodná neskororenesančná dlažba zničená a pod vrstvou spraše sme zdokumentovali sivú vrstvu, ktorá sa vyskytuje aj v sonde

Obr. 25. Markušovce. Nové architektúry a stavebné štruktúry zistené archeologickým a geofyzikálnym výskumom. Spracovali M.Bielich/J. Tirpák.

3 (rez 1) a v sonde 6 v exteriéri. Táto vrstva súvisí s výstavbou severovýchodného objektu a pochádza z druhej polovice 15. až začiatku 16. storočia. V sonde 2 bol pod kruhovou baštou dokumentovaný vápenný poter, ktorý tvoril podlahu týchto podzemných priestorov. Neskôr bola táto časť využívaná ako pivnica a vápenný poter bol z okolia stien odstránený, pričom sa z neho zachovali iba malé zvyšky. Archeologický výskum potvrdil existenciu vykurovacieho zariadenia v sonde 3A, t. j. zvyšky kachľovej pece z konca 19. storočia. V sonde 4 sme preskúmali pekársku pec zo začiatku 20. storočia. (obr. 14), ktorá je postavená na staršej kachľovej peci z 18. storočia. V sondách 3 a 4 sa nám podarilo zachytiť pôvodnú renesančnú tehlovú dlažbu (obr. 14 a 15). Domnievame sa, že dlážku č. 2 v sonde 4 a dlážku z dlaždíc s rozmermi 27 × 27,5 × 5 cm možno datovať zhodne do 16.-17. storočia. V sondách 5, 6, 7 sme zdokumentovali základové špáry daného objektu a napojenie paláca v smere V–Z, ktorý sa objavuje na mnohých zobrazeniach, ale je nesprávane znázornený. Počas výkopov sme zdokumentovali v sondách 5 a 6 dva praveké kruhové objekty (obr. 25).

Najstarší získaný archeologický materiál pochádza z konca 14.-15. storočia. V nálezoch dominuje keramika a zvieracie kosti. Z keramických nádob dominujú hrnce, hrnce s uškami, poháre a misy. Objavujú sa už prvé glazované nádoby, avšak glazúra sa vyskytuje iba na vnútornej strane ústí. Zachytili sme aj zlomky kachlíc, ktoré pochádzajú z 2. pol. 16. storočia. Z kategórie stavebnej keramiky bolo zdokumentovaných 5 typov tehiel z časového úseku od 16. po prvú polovicu 20. storočia. Analýza zvieracích kostí identifikovala v súbore tieto druhy domácej fauny - hovädzí dobytok, ovcu, ovcu/kozu, ošípanú, koňa a kuru domácu. Z divo žijúcich zvierat je zastúpený zajac. Z výskumu pochádza menšie množstvo drobných železných a sklenených predmetov. Ide zväčša o stavebné klince a fragmenty sklenenej vitráže okien.

Archeologický výskum by sa mal v budúcnosti zamerať na najstaršie časti hradu v blízkosti hranolovitej veže tak, aby pomohol osvetliť proces vzniku hradu i popísať jeho premeny počas stáročí.

PRAMENE

Čurný 2007a – M. Čurný: Markušovce. Analýza tehiel. Príloha nálezovej správy. Archeologický ústav SAV. Nitra.

Čurný 2007b – M. Čurný: Holice, kostol sv. Petra a Pavla. Dokumentácia a vyhodnotenie nálezov stavebnej keramiky. In: M. Hanuš/K. Kravjarová–Hladíková: Holice, kostol sv. Petra a Pavla. Nálezová správa. Bratislava 2007 (Pamiatkový úrad SR).

Miklíková 2007 – Z. Miklíková: Markušovce Výskumná archeozoologická správa č. 16355/07.

Tirpák 2006 – J. Tirpák: Markušovce. Geofyzikálny posudok. Príloha nálezovej správy.

LITERATÚRA

Bóna/Šimkovic/Žažová/Bielich/Čurný/Tirpák 2007 – M. Bóna/M. Šimkovic/H. Žažová/M. Bielich/M. Čurný/J. Tirpák: Výsledky doterajších výskumov šľachtického sídla v Markušovciach. In: Dějiny staveb 2007. Plzeň 2008, 23-44.

Bóna/Šimkovic 2008 – M. Bóna/M. Šimkovic: Výskum opevneného kaštieľa v Markušovciach. Pamiatky a múzeá 2, 2008, 8-13.

Cónová 2006 – I. Cónová: Vitráže na Slovensku. Bratislava 2006.

Čurný 2006 – M. Čurný: Poznatky o výrobe a značkovaní tehiel na území mesta Nitra a na jeho okolí v období novoveku. Archeologia technica 24, Brno 2006, 52-65.

Čurný 2007 – M. Čurný: Holice, kostol sv. Petra a Pavla. Dokumentácia a vyhodnotenie nálezov stavebnej keramiky. In: M. Hanuš/K. Kravjarová-Hladíková: Holice, kostol sv. Petra a Pavla. Nálezová správa. Bratislava 2007 (Pamiatkový úrad SR).

Čurný 2009 – M. Čurný: Archeologické doklady výroby tehiel na Spiši. Východoslovenský pravek 9, 2009, 121-144.

Čurný 2015 – M. Čurný: Tehla a stavebná keramika v architektúre stredovekých a včasnonovovekých Košíc. Ziegel und Baukeramik in der Architektur des mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Košice (Kaschau). In: FORUM URBES MEDII AEVI IX/1-2. Cihla a stavební keramika ve středověku a novověku v městské architektuře střední Evropy. Bricks und building ceramics in medieval and modern urban architecture of central Europe. Achaia Brno o. p. s., Brno 2015, 174-185.

Demmin 1891 – A. Demmin: Due Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwickelungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Gera 1891, 710-756.

Horváthová-Čisariková 2006 – A. Horváthová-Čisariková: Barón bez titulu. Z histórie hradu a zámku v Markušovciach. Slovenka 41, 2006, 48-51.

Cheben/Bielich/Čurný 2007 – I. Cheben/M. Bielich/M. Čurný: Záchranný archeologický výskum na Hodžovom námestí v Bratislave. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 40, 2007, 155-175.

Kučerová 2013 – M. Kučerová: Záchranné archeologické výskumy v Kežmarku s dôrazom na stredoveké a novoveké nálezy. Východoslovenský pravek 10, 2013, 141-169.

Pajdussák 1923 – M. Pajdussák: Markušovce. Nástin dejepisný. Kežmarok 1923.

Plaček/Bóna 2007 – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007.

Polla 1962–B. Polla: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.

Polla 1980 – B. Polla: Hrady a zámky na východnom Slovensku. Košice 1980.

Polla 1986 – B. Polla: Košice-Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Košice 1986.

Slivka 1981 – M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 2. časť. Historica Carpatica 11, 1981, 218-288.

Snaková 2013 – M. Snaková: Stavebný vývoj kaštieľa v Markušovciach ako šľachtického sídla Mariášiovcov. In: Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku I. Prešov 2013, 95-103.

Uerpmann 1973 – H. P. Uerpmann: Animal bone finds and economic archaeology: a critical study of "osteo-archaeological" method. World Archaeology 4(3), 1973, 307-322.

Uličný 2013 – M. Uličný: Vrcholnostredoveká keramika z hradu Šariš. Východoslovenský pravek 10, 2013, 107-140.

Žažová 2008 – H. Žažová: Markušovský kaštieľ v archívnych prameňoch. Pamiatky a múzeá 2, 2008, 2-7.

REPORT ABOUT THE ARCHAEOLOGIC EXCAVATION ON THE NORTHEASTER BUILDING OF THE ARISTOCRATIC RESIDENCE IN MARKUŠOVCE IN THE YEAR 2006

Mario Bielich-Marián Čurný-Zora Bielichová-Ján Tirpák

Summary

The salvage excavation of the northeaster building of the aristocratic residence in Markušovce has brought – despite its small extent – new information on the construction development of the relevant part and on the material culture of the late Middle Ages and the Postmediaeval period. The studied feature was built at the end of the 15th century, when the Mariássy family extended the castle eastwards by a courtyard and two bastions. 4 rooms in the interior of the castle's northeaster building were studied. In trench 1 in the largest room there was a lime pit and a stone vault of an undetermined function. When the trench was being lowered, we detected an ashy layer containing pottery from the end of the 15th century, i. e. from the time of the feature's construction. Trench 2 in the cellar under the bastion studied the mortar floor leading through the centre of the cellar and created a communication line. Trench 3 detected the original late Renaissance brick floor and 110 cm deep, there was a grey powdery layer containing pottery from the end of the 15th century. Trench 4 studied the smallest room of the structure, which was probably used as a room of guards and later for putting wood in the tiled stove situated in room 3. In the last phase of use, there was a stove for baking bread. Trench 5 was situated on the foundation joint of the northeaster feature, interrupting the grey powdery layer with pottery from the end of the 15th century, which was 110-120 cm deep. On the bottom of the trench we detected a prehistoric feature, which cannot be more exactly dated. Trenches 6 and 7 were situated west of the northeaster feature of the castle's area. The aim of trench 6 was to detect the foundation joint of the studied building. The trench showed that the foundation offset is 30 cm below the current surface and the foundation joint was situated 140 cm below the foundation offset. 110 cm deep, there was a layer containing pottery from the 14th-15th centuries. 115 cm deep, it was partly possible to study a probably prehistoric feature. The goal of trench 7 was to detect an east-west oriented wall. Its foundation offset was found 50-60 cm below the current surface and the foundation joint was 260 cm deep. An important finding is that the studied wall is actually differently oriented than previously suggested by older authors. The oldest obtained archaeological material comes from the end of the 15th century. Pottery and animal bones prevail among the finds. As for pottery vessels, pots, pots with handles, cups and bowls are the most frequent shapes. First glazed vessels occur, with glaze used only on the inside and on the mouth edges. We have also documented fragments of stove tiles from the 2nd half of the 16th century. Among technical pottery, we managed to identify 5 types of bricks. The bricks come from the 16th- the beginning of the 20th century. Analysis of the animal bones identified the following species of domestic animals – cattle, sheep, sheep/goat, pig, horse and chicken. Wild animal species include hare. A smaller amount of small items come from the investigation. They can be classified into two groups – metal and glass. There are mainly construction nails and fragments of stained glass from windows. The aristocratic residence in Markušovce is one of temporary residences of Hungarian noblemen which are called *fortified chateaus* in Slovak historiography. It is a building, which was built as a castle and was gradually transformed into a chateau. The studied feature comes from the times of this transformation. Archaeological finds come mostly from the beginning of the 16th century, from the reconstruction period, and then from the second half of the 20th century, when it started to deteriorate. We hope that the archaeological investigation of the castle will continue. It should be focused on the oldest parts of the castle near the rectangular tower, which could explain the origin of the castle and its metamorphoses within centuries.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

FIGURES

Fig. 1. Markušovce. Localization of excavation, dist. Spišská Nová Ves.

Fig. 2. Markušovce. Castle. Drawing of A. Ďjuračka from the late 19th century.

Fig. 3. Markušovce. Geodetic focus of the castle with marked research sites in 2006. Processed by M. Bartík/M. Bielich. Source of the cadastral map: geoportal.sk.

Fig. 4. Markušovce. View of the northeast building of the castle (http://www.pamiatky.net/pamiatky/markusovce/markusovce_old_03.j pg).

Fig. 5. Markušovce. Building development of the examined part of the castle and location of the trenches (by M. Bóna/M. Šimkovic 2008).

Fig. 6. Markušovce. Trench 1 – plan.

Fig. 7. Markušovce. Trench 2 – plan.

Fig. 8. Markušovce. Trench 5 – plan.

Fig. 9. Markušovce. Trench 3, sector B – plan.

Fig. 10. Markušovce. Trench 7 – east profile.

Fig. 11. Markušovce. Trench 6 – south profile.

Fig. 12. Markušovce. Trench 1 – lime pit in sector A.

Fig. 13. Markušovce. Brick tiles in trench 3, sector B.

Fig. 14. Markušovce. Brick oven in trench 4, sector A.

Fig. 15. Markušovce. Brick tiles 1-3 in trench 4.

Fig. 16. Markušovce. Selection of pottery.

Fig. 17. Markušovce. Trench 3 – profile in sector A.

Fig. 18. Markušovce. Trench 7 – view from south.

Fig. 19. Markušovce. Trench 4 - plan.

Fig. 20. Markušovce. Selection of pottery.

Fig. 21. Markušovce. Selection of pottery.

Fig. 22. Markušovce. Selection of small finds.

Fig. 23. Markušovce. Types of bricks. Left – front side, right – back side. Photo: M. Čurný.

Fig. 24. Markušovce. Types of bricks; a – impressed areas. Left – front side, right – back side. Photo: M. Čurný.

Fig. 25. Markušovce. New architectures and building structures found in archaeological and geophysical research (Processed by M. Bielich/J. Tirpák).

TABLE

Table. 1. Markušovce. Representation of animal species in the file of Markušovce castle by number (NISP) and weight (WIS). Processed by Z. Bielichová.

Mgr. Mário Bielich, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
mariobielich@seznam.cz

Mgr. Marián Čurný, PhD.
Zemplínske múzeum v Michalovciach
Kostolné námestie 1
071 01 Michalovce
marian.curny@gmail.com

Mgr. Zora Bielichová
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
zora.miklikova@gmail.com

Doc. RNDr. Ján Tirpák, CSc.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta prírodných vied
Gemologický ústav
Trieda Andreja Hlinku 1
949 74 Nitra
jtirpak@ukf.sk

ŠTYRI SEZÓNY VÝSKUMU HRADU ŠEBEŠ

KAMIL ŠVAŇA – PETER ŠIMČÍK – MICHAL ŠIMKOVIC – TOMÁŠ PETRÁŠKO

Hrad Šebeš, stredovek, raný novovek, keramika, drobné nálezy

Castle Šebeš, medieval period, early modern period, pottery, small finds

This paper presents results of the four seasons (2012-2015) of the excavations of castle Šebeš during which western tower and parts of castle yard and parts of northern and southern section of curtain walls were excavated. Fragments of outer walls and dry moat were recognized in the terrain as well. Results of the excavation suggest curtain walls were the oldest of the unearthed architectures being built at the beginning of the 14th century. Western tower was adjoined to them later in the same century. Both tower and curtain walls undergone alterations during later existence of castle. Hitherto unknown structures were partially excavated at the castle yard. Those were probably built in the late 14th/early 15th century and ceased to serve its purpose during the later 15th or more probably during the first decades of the 16th century. Destruction layers found in the interior of the tower as well as numerous finds of militaria confirm the sacking and abandonment of the castle around the half of the 16th century. After its sacking castle remnants were furthermore damaged as its masonry was reused for building purposes in the nearby village. Material acquired by the excavation included medieval and early modern period pottery, osteological material and numerous small finds made of metal (including 15th-16th century coinage), bone and stone.

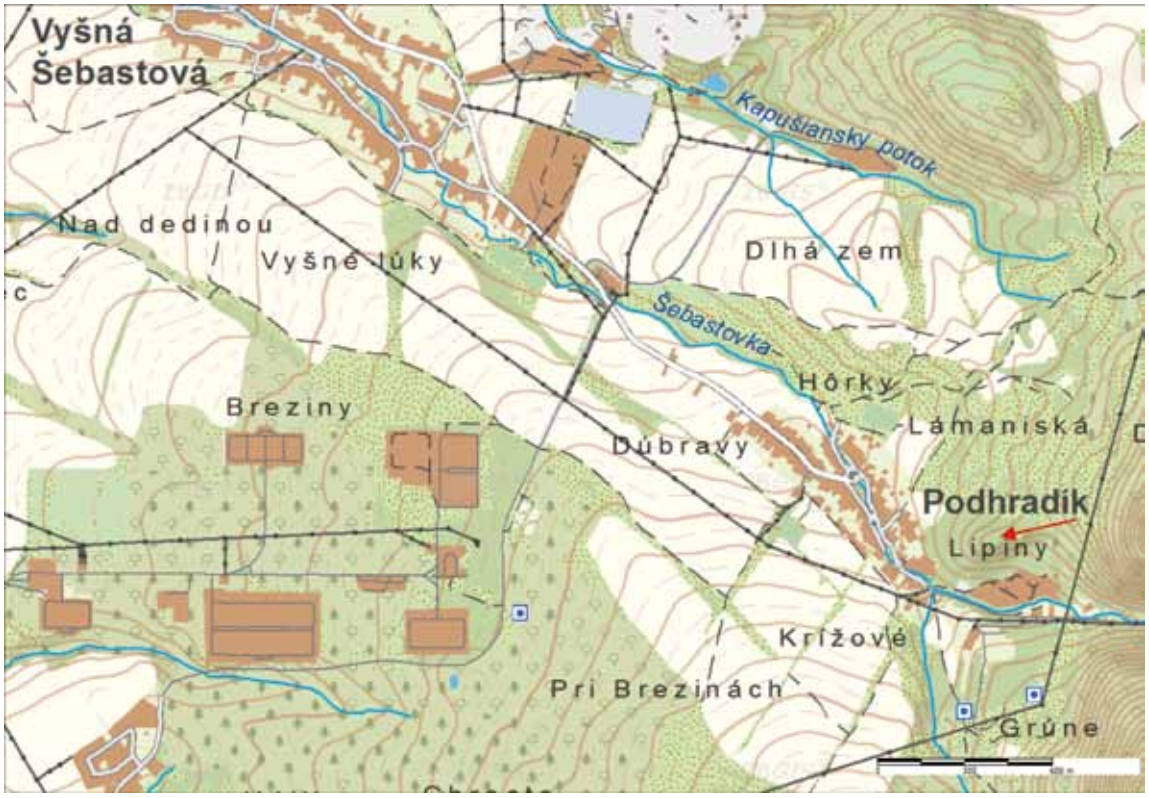
Článok sa venuje archeologickému výskumu stredovekého hradu (hrádku) NKP Šebeš (ÚZPF 4271/0), ktorý prebehol počas štyroch sezón konzervácie a rekonštrukcie hradu realizovaných v rokoch 2012-2015 v rámci projektu Obnovme si svoj dom s dotáciou Ministerstva kultúry SR. V roku 2012 výskum realizovalo Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, v nasledujúcich sezónach výskum realizovala Triglav, archeologická spoločnosť. Hnuteľný nálezový materiál je uskladnený v týchto dvoch uvedených inšitúciách.

NKP hrad Šebeš je situovaná v nadmorskej výške približne 529 m nad morom, na kopci Zámok, staršie tiež Mačka (na mape lokalita označená ako Lipiny), ktorý sa nachádza na pravej strane doliny potoka Šebastovka, na severozápadnom okraji Slanských vrchov (obr. 1). Hradný kopec sa týči nad východným koncom obce Podhradík a jeho matematicko-geografická poloha je určená priesečníkom 49° 0‘ 4.306942“ severnej geografickej šírky a 21° 21‘ 13.8956451“ východnej geografickej dĺžky. Z hľadiska geografickej polohy v rámci Slovenskej republiky sa hrad Šebeš nachádza v Prešovskom kraji vo východnej časti okresu Prešov.

Dejiny lokality

Prvá písomná správa o predmetnom území pochádza z roku 1285, kedy Ladislav IV. udelil zemanovi Budovi majetek *Holloudzalasa* (z maď. Havraní dom), teda strednú a horná časť šebastovského potoka až po vrch Šimonka (*Slivka/Valašek 1991, 179; Uličný 1990, 244*). Označenie havrana v názve mohlo podľa názoru niektorých autorov súvisieť s čiernym habitom rytierskeho rádu, ktorý mal mať na tomto mieste postavený drevený strážny hrádok (*Bóna/Plaček 2007, 292; Slivka/Valašek 1991, 179*). V tom istom roku župan Vavrinec potvrdzuje vymedzenie hraníc šebešského chotára zemanovi Budovi (*Uličný 1990, 211*). Ladislav IV. ešte stihol potvrdiť vlastníctvo územia synom Budu: Petrovi, Ladislavovi, Imrichov a Dončovi, no už v roku 1300, daroval jeho nástupca, Ondrej III., majetok šľachticovi Kvetovi (*Uličný 1990, 359-360*). Viac informácii o týchto pomerne rýchlych zmenách vlastnických pomerov nemáme.

Po smrti Ondreja III. ovládol Šarišskú župu oligarcha Omodej. Ten daroval majetok Synkovi, Tomášovmu synovi, ktorý sa následne uvádzal s predikátom *„de Sebessy“*. V darovacej listine

Obr. 1. Lokalita na výseku mapy 1: 25 000 (zdroj ZBGIS).

nenachádzame žiadne zmienky o hrade (*Uličný 1982, 107; Uličný 1990, 244*). O tom, že hrad stojí, sa prvý krát dozvedáme z listiny Karola Róberta z roku 1315, ktorou potvrdil vlastníctvo Synkovi (*Uličný 1982, 107; Uličný 1990, 245; Slivka/Valašek 1991, 179*).

V priebehu 14. až 16. storočí bolo panstvo Šebeš, ktoré okrem hradu zahŕňalo obce Vyšná a Nižná Šebastová spolu s miestnou časťou Severná, Podhradík a Okružná, takmer neustále majetkom potomkov a dedičov rytiera Synka (*Uličný 1990, 244*). Na krátke obdobie koncom 15. storočia stratila rodina Sebessy svoj majetok a získali ho Szegnyeyovci, podporovatelia Jána Korvína. Po zvolení Vladislava II. za uhorského kráľa ho tento daroval v roku 1491 mestu Košice, no krátko na to sa panstvo dostalo do rúk pôvodným majiteľom (*Janota 1938, 140*).

Na život i zánik hradu mali vplyv spory jeho vlastníkov so solivarským panstvom a mestom Prešov. Ešte koncom 13. storočia panovali so susediacim solivarským panstvom priateľské vzťahy. Dokladá to aj listina z roku 1299, v ktorej Juraj (správca solivarského panstva) daroval svojmu príbuznému, šľachticovi Synkovi, časť z výnosov predaja soli, t. j. 100 hrivien striebra ročne, okrem toho každú sobotu pol gbela soli pre kuchyňu jeho rodiny (*Uličný 1990, 292*) a jeho poddaným zase povoľuje používať voľne odtekajúcu slanú vodu (*Sedlák a kol. 1965, 61*). Tieto pozitívne susedské vzťahy narušila až výstavba dediny v zázemí hradu, na ktorú sa v listine z roku 1363 sťažujú šľachtici Šóšovci. Dôvodom sťažnosti malo byť údajné zabratie nimi vlastnených pozemkov (*Uličný 1990, 244*).

Podobné pozemkové spory vznikli aj s mestom Prešov. Koncom 14. storočia Sebessyovci zabrali mestu pozemky, ktoré však po sťažnostiach jeho predstaviteľov v roku 1394 museli Prešovu vrátiť (*Sedlák a kol. 1965, 87*). Ďalšie spory vyvrcholili v roku 1475 tým, že predstavitelia mesta ako aj majiteľ šebešského panstva boli predvolaní pred kráľovskú súdnu tabuľu (*Janota 1938, 140*). Napriek tomu pokračovali roztržky medzi oboma stranami aj v nasledujúcom období. V roku 1528 prešovskí drábi zabrali pozemky Heleny, vdovy po Jánovi Sebessym, vrátane hradu. Tento stav netrval dlho, pretože krátko na to sa majetky šebešského panstva vrátili pôvodným majiteľom (*Sedlák a kol. 1965, 123; Uličný 1990, 245*).

Vyvrcholením týchto neustálých sporov bolo obsadenie hradu ozbrojencami na čele s vtedajším richtárom Imrichom Fontanusom v roku 1550. Keď posledný majiteľ hradu František Sebessy žiadal o zmier, prešovský richtár zneužil pozvanie na hrad a zaútočil naň. Majiteľa hradu spolu s kastelánom Miklášom Gergelakym dali obesiť na hradnú bránu a hrad vyrabovali do takej miery, že sa stal neobývateľným (*Janota 1938, 140-1; Slivka 1979, 125;*

Slivka/Valašek 1991, 180). V literatúre sa objavuje aj datovanie tejto udalosti do roku 1537 (*Uličný 1990, 245; Bóna/Plaček 2007, 292*). Oprava poškodeného hradu nebola rentabilná, nakoľko si rodina Sebessy už začiatkom 16. storočia postavila kúriu v Nižnej Šebastovej (*Uličný 1990, 212*). Hrad bol v nasledujúcom období pravdepodobne ešte využívaný ako občasné prístrešie, neskoršie ako zdroj stavebného kameňa pre blízku dedinu.

Opis lokality

Hrad vznikol na ostrohovom návrší, ktoré je na východnej strane spojené širokou šijou so susedným návrším. Na základe zachovaných zvyškov architektúr a terénnej konfigurácie je možné predpokladať, že hrad pozostával z jadra doplneného o dvojicu predhradí. Jadro hradu bolo vybudované na úzkej skalnatej ostrožine, ktorá výrazne prevyšuje spomenutú šiju na východnej strane. Hradná plošina má dĺžku asi 40 m, jej šírka nepresahuje 8 m. Táto konfigurácia terénu s pomerne prudkými svahmi na všetkých stranách kopca poskytovala na výstavbu len značne ohraničený priestor. Na mieste nevýraznej vyvýšeniny s nadmorskou výškou asi 531,5 m na západnom okraji plošiny sa v literatúre predpokladala kruhová veža kruhového tvaru (*Slivka/Valašek 1991, 179*) alebo dvojpriestorová stavba (*Plaček/Bóna 2007, 293*). Od nej sa po severnom okraji plošiny tiahol v teréne pozorovateľný obvodový múr, ktorý zo severnej strany ohraničoval nádvorie. Tento obvodový múr sa strácal v nevýraznom sedle situovanom pod vyššou, východnou vyvýšeninou, ktorú staršia literatúra interpretovala ako hradný palác (*Slivka/Vallašek 1991, 180*). Samotné hradné nádvorie, ktoré sa nachádza medzi spomínanými vyvýšeninami, sa zvažovalo južným smerom, kde nebolo v teréne viditeľné ohraničenie obvodovým múrom. Výškový rozdiel medzi severným a južným okrajom nádvoria miestami presahoval 1,5 m.

Dominantné hradné jadro zrejme doplňovali dve vonkajšie predhradia rozložené na nižších úrovniach hradného vrchu. Zachované zvyšky opevnenia prvého z nich boli ešte pred začatím výskumu stále viditeľné nad úrovňou terénu nižšie v južnom svahu hradného kopca. Vstup do hradu možno predpokladať na východnej strane kopca, kde je stále rozpoznateľná šijová priekopa vysekaná do skaly. Menej zreteľná priekopa sa nachádza aj na západnom úpätí kopca. Druhé predhradie s hospodárskym zázemím sa pravdepodobne nachádzalo na zarovnanej plošine východne od hradu, na mieste bývalej retranslačnej stanice. Pri úpätí južného svahu hradného kopca sa nachádza menší, dnes už nefunkčný kameňolom.

Lokalizácia výskumu

Väčšina výskumných ako i konzervačných prác sa počas všetkých štyroch sezón sústredila na priestor predpokladanej západnej veže, hradného nádvoria a severného úseku obvodovej hradby. V menšej miere sa preskúmala aj časť obvodovej hradby ohraničujúca nádvorie z južnej strany a torzá murív na južnom svahu kopca (obr. 2).

Popis realizovaných výskumných prác

Sezóna 2012

Výskumné práce sa počas prvej sezóny koncentrovali na priestor predpokladaného objektu na západnom okraji ostrožiny. Išlo o dvojpriestorovú vežu označenú ako objekt 1/2012. Výskum sa realizoval kombináciou sondáže (sondy 1A–C) a následného plošného znižovania po sektoroch (A–I), ktorými sa doskúmali interiér a exteriér objektu.

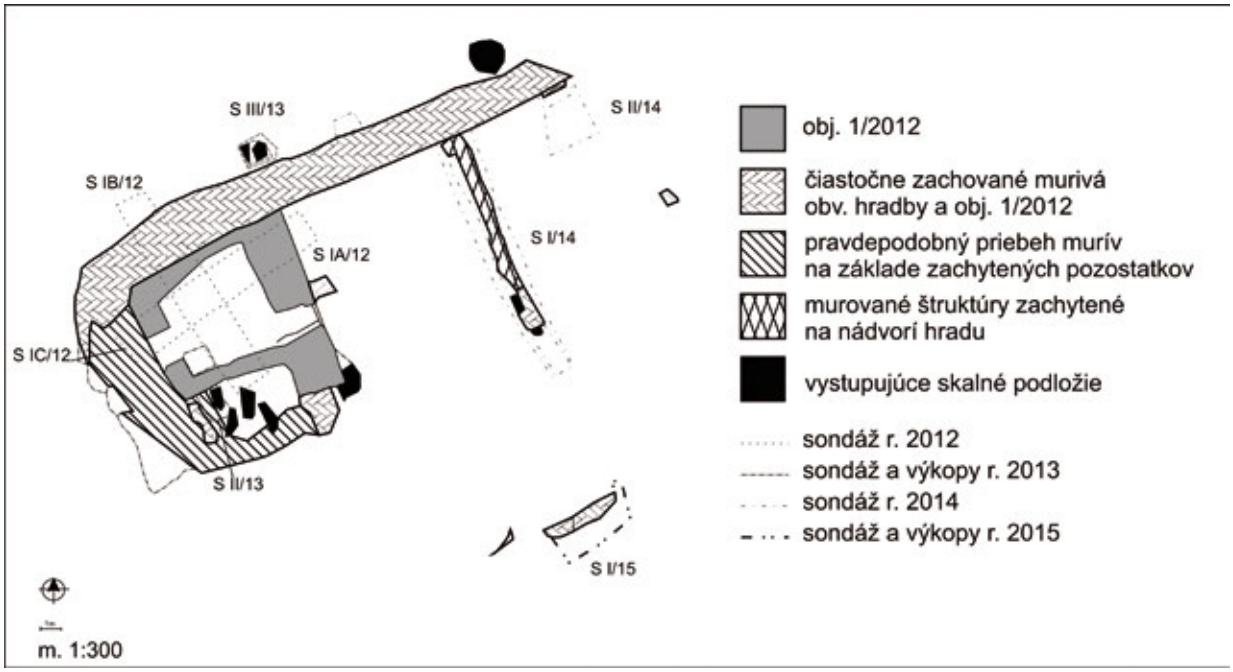
Sonda IA bola umiestnená na západnej strane hradnej plošiny, dlhšou osou orientovaná približne v smere V–Z. Sonda pretínala objekt 1/2012 približne v polovici jeho severnej miestnosti. Pôvodne vytýčené rozmery sondy boli 2 x 5 m, sonda bola neskôr predĺžená o 2 m východným smerom do hradného nádvoria. Sonda sa v interiéri aj exteriéri znižovala na úroveň podložia. Sondou sa zachytilo čiastočne narušené murivo východnej steny objektu.

Sonda IB bola umiestnená na západnej strane hradnej plošiny, dlhšou osou približne v smere S–J pretínala objekt 1/2012. Pôvodné rozmery vytýčenej plochy sondy boli 4 x 2 m. Sonda bola neskôr predĺžená južným i severným smerom a jej celková dĺžka dosiahla 11 x 2 m. Plocha sondy sa v priestore objektu znižovala len na úroveň zachovaného obvodového muriva objektu.

Sonda IC bola umiestnená na západnom okraji hradnej plošiny, dlhšou osou približne v smere V–Z. Pôvodné rozmery sondy boli 2,5 x 2 m. Neskôr bola kvôli zachyteniu vonkajšieho líca obvodovej hradby predĺžená o 4 m západným smerom.

Priestor objektu sa doskúmal plošným znižovaním v sektoroch (sektory 1-11). Sektormi 1-3 a 4A sa preskúmal interiér severnej miestnosti objektu 1/2012. Severovýchodný roh objektu a jeho naviazanie na obvodový múr sa preskúmali v sektore 11. Priestor predpokladanej južnej miestnosti sa preskúmal sektormi 4B, 5 a 10. Svah popri obvodovej hradbe severne od objektu sa preskúmal sektorom 6. Na západnom okraji hradnej plošiny sa realizovali sektory 7-9.

V interiéri objektu, predovšetkým v jeho východnej časti boli vrstvy značne narušené výkopom „hľadačov pokladov“. Okrem recentných zásahov

Obr. 2. Plán odkrytej časti hradu s vyznačenou sondážou vykonanou v jednotlivých sezónach.

a pozánikových deštrukčných zásypov sa výskumom pod vrstvou tvorenou deštrukciou pece zachytila požiarová zániková vrstva so zvyškami prehorených drevených trámov (obr. 3) nad úrovňou zvyškov podlahy, resp. pochôdznej úrovne (obr. 4). Pod pochôdznou úrovňou sa zachoval zásyp zo 14. storočia, ktorý vyrovnával nerovnosti podložia a pravdepodobne priamo súvisel s výstavbou objektu.

Nádvorie popri objekte sa preskúmalo v predĺžení sondy 1A a čiastočne sektorom 4B. V predĺžení sondy sa zachytilo vrstvenie v tejto časti nádvoria po skalné bralo. Pod deštrukčnými pozánikovými zásypmi sa identifikovalo 6 vrstiev súvisiacich s existenciou hradu (vrstvy 9-14/2012). Najvrchnejšia z nich, vrstva 9/2012, sa identifikovala ako odpadový zásyp z poslednej fázy existencie hradu. Vo vrstve sa vyskytovala keramika typická pre koniec stredoveku a raný novovek (tab. III: 1-3). V južnej časti predĺženia sondy I/2012 sa nad vrstou 9/2012 nachádzala maltovinová vrstva, ktorej spodnú časť tvorili drevené dosky. Ide o doklad pokusu o opravu objektu, ku ktorému došlo pravdepodobne po druhom dobytí hradu, čo dokladá fakt, že nad vrstvou 10/2012 sa nachádzajú už len pozánikové sutinové závaly. Pod vrstvou 9/2012 sa nachádzala sivotehlová vrstva 11/2012 tvorená fragmentmi tehál, výmazom z pece a popolom. Vo

Obr. 3. Deštrukčná vrstva zachytená v interiéri obj. I/2012.

Obr. 4. Sonda I/2013, sektor A znížený na podložie, sektor B na úroveň zvyškov podlahy.

vrstve sa nachádzala keramika typická pre koniec stredoveku (tab. III: 10-12). Ako vrstva 12/2012 sa označila piesčito-hlinitá vrstva až sutinová planírovacia vrstva s významným podielom lomového kameňa a fragmentov tehál. Obe vrstvy 11-12/2012 snáď súvisia s opravami hradu a úpravami terénu, ktoré nasledovali po jeho prvom dobytí. Ako vrstva 13/2012 sa označila odpadová vrstva podobná svojim charakterom a sfarbením vrstve 9. Tenké prepálené prevrstvenia vo vrstve by snáď mohli súvisieť s občasným spaľovaním na nádvorí nahromadeného odpadu. Vrstva 14/2012 bola o čosi svetlejšia, hlinito-ílovitá s obsahom maltoviny a piesku, predovšetkým v spodnej časti premiešaná s rozdrobeným podložím, nad ktorým sa nachádzala. Vrstvy 13-14/2012 obsahovali keramický materiál typický pre koniec vrcholného stredoveku, ale aj zlomky nádob, ktoré možno už jednoznačne zaradiť do 15. storočia (tab. IV: 1-6).

Archeologický výskum v sezóne priniesol bohatý nálezový materiál z obdobia vrcholného stredoveku až raného novoveku. Najpočetnejšie zastúpené skupiny nálezov tvorili osteologický materiál a kuchynská a stolová keramika (tab. I-IV). Z výskumu pochádza aj väčšie množstvo drobných predmetov (tab. IX; X: 5-6, 9, 11).

Sezóna 2013

Počas sezóny 2013 sa výskum znova realizoval kombináciou sondáže a plošného sektorového znižovania. Sondáž prebehla formou troch sond označených ako sondy I–III/2013.

Sonda I/2013 s rozmermi 130 x 110 cm s dlhšou osou orientovanou v smere východ–západ sa umiestnila do juhozápadného rohu obytnej veže, s cieľom zistiť priebeh maltovej podlahy. Silne deštruované zvyšky maltovinovej (alebo maltovinovo-hlinitej) podlahy sa zachytili len v severnej časti sondy. Podlahu dosvedčil aj jej zachytený odskok na vnútornom líci západného obvodového múru stavby. Sonda bola znižovaná až na nepravidelne vystupujúce, neupravené skalné bralo, ktoré bolo zarovnané hlinito-piesčitou vrstvou datovanou do 14. storočia.

Sondy II/2013 a III/2013 sa realizovali v exteriéri obytnej veže. Sonda II/2013 sa vytýčila južne od objektu s cieľom overiť existenciou predpokladanej druhej druhej miestnosti objektu ktorú naznačovalo južné predĺženie východného múru veže v dĺžke asi 220 cm zachytené počas predchádzajúcej sezóny. Sonda s rozmermi 160 x 110 cm s dlhšou osou v smere S–J sa znižovala až na skalné podložie. V sonde sa zachytili len nevýrazné zvyšky deštruovanej architektúry a doložené vrstvenie pochádzalo už z pozánikového obdobia.

Obr. 5: sonda III/2013;

Severne od obytnej veže, pri predpokladanom vonkajšom líci obvodovej hradby sa realizovala sonda III/2013 s cieľom zistiť priebeh muriva (obr. 5). Sonda mala rozmery 170 x 170 cm a pod hornou humusovou vrstvou a sutinovým zásypom sa v nej zdokumentovali dve vrstvy z obdobia existencie hradu, ktoré zodpovedali vrstveniu zachytenému predchádzajúcou sezónou. Mladšia vrstva bola hlinitého charakteru a obsahovala materiál typický pre koniec existencie hradu. Staršia časť zásypu bola sypkejšia, so značnou prímesou maltoviny, čo mohlo súvisieť s prestavbou hradu. Vrstva obsahovala materiál typický pre 14.–15. storočie. K poznatkom o stavebnom vývoji opevnenia prispel bronzový denár Ladislava V. Pohrobka (tab. X: 1), ktorý sa našiel v deštrukcii vápennej malty v telese muriva severozápadného nárožia.

Sondáž bola následne doplnená plošným odkryvom realizovaným formou sektorov A–F. Sektor A bol rozšírením sondy II/2013, znižoval sa na úroveň podložia. Podobne ako v sonde II/2013 sa v sektore zachytilo len vrstvenie z pozánikového obdobia. Sektory B a C sa realizovali západne od neho na juhozápadnom okraji hradnej plošiny. Oba sektory sa znižovali na úroveň podložia, zachytené vrstvenie dokumentovalo vývoj v pozánikovom období. V sektore B sa zachytili zvyšky muriva (označené ako obj. 2/2013), možno južného úseku

obvodovej hradby. V sektore C sa zachytili zvyšky západného úseku obvodovej hradby. Sektory D, E a F sa nachádzali na hradnom nádvorí pri vonkajšom líci obvodového muriva obytnej veže. Vo všetkých troch sektoroch sa znižovali iba pozánikové sutinové zásypy. V sektore F sa zachytil neveľký, značne deštruovaný zvyšok architektúry (obj. 3/2013), ktorý by mohol súvisieť s riešením vstupu do objektu 1/2012.

Archeologický výskum v sezóne priniesol bohatý nálezový materiál z obdobia vrcholného stredoveku až raného novoveku. Najpočetnejšie zastúpené skupiny nálezov tvorili osteologický materiál a kuchynská a stolová keramika (tab. V-VII; XII-XIII; XIV: 1-4). Výskumom sa zachytila aj rekonštruovateľná novoveká nádoba (tab. XI: 2) z obdobia po zániku hradu. Početne sa vyskytovali aj neglazované miskovité kachlice, v porovnaní s nimi boli len v malom počte zastúpené fragmenty glazovaných kachlíc. K drobným predmetom patrili militáriá, štyri mince, bronzové knižné kovania, železný kľúčik, železná pracka, rôzne druhy klincov a stavebných kovaní a ojedinelý úštep (tab. X: 1-4, 7-8, 10).

Sezóna 2014

Počas sezóny 2014 prebehol výskum formou sondáže na hradnom nádvorí s cieľom identifikovať jeho južné ohraničenie obvodovým múrom a preskúmať jeho vnútornú dispozíciu. Za týmto účelom sa v smere približne sever–juh vytýčila stredom nádvoria sonda 1/2014, ktorá bola na severe ohraničená vnútorným lícom obvodového múru a na južnej strane zlomom svahu, ktorý sa nachádzal južne od hradného nádvoria. Celkové konečné rozmery sondy boli približne 12,5-12,7 x 1,4 m. Sonda bola rozdelená na 4 sektory označené písmenami A–D v smere sever–juh.

Sektor A s rozmermi 3,4 x 1,4 m sa nachádzal v severnej časti sondy 1, jeho severné ohraničenie tvorilo vnútorné líce obvodového múru. Priestor pri vnútornom líci sa odkryl až po založenie hradby do skalného podložia. Ostatná časť sektoru sa odkryla na úroveň murovanej štruktúry neznámeho určenia (vnútornej priečky), ktorá prebiehala v smere S–J.

Sektor B s konečnými rozmermi 2,1 x 1,4 m sa vytýčil južne od sektoru A, ako jeho južné ohraničenie bol zvolený začiatok základu tvoreného kameňmi spojenými maltovinovo-ílovitým pojivom. Sektor bol znížený na úroveň vyššie spomínanej murovanej štruktúry. V mieste jej napojenia na uvedený základ bol terén znížený o ďalších približne 40 cm, aby sa mohol preskúmať vzájomný súvis týchto architektúr.

Sektor C s rozmermi 2,8 x 1,4 m prebiehal od severného ukončenia kamenného základu až po vnútorné líce obvodového múru na južnej strane nádvoria. V juhozápadnom rohu sektoru sa v nezastavanom priestore medzi kamenným základom a vnútorným lícom obvodového múru terén znížil o ďalších 50 cm, aby sa mohol preskúmať vzájomný súvis týchto architektúr.

Sektor D s rozmermi 4,5 x 1,4 m bol na severe ohraničený vnútorným lícom južného úseku obvodového múru a na juhu terénnym zrázom, ktorý sa nachádzal na južnom svahu hradného kopca južne od nádvoria. Rozmery sektoru boli približne 4,5 x 1,4 m. Sektor bol v severnej časti odkrytý na zachované murivo obvodovej hradby, respektíve po založenie muriva do skalného brala. V južnej časti sa znižovanie skončilo po dosiahnutí maltovinovej vrstvy, ktorá pravdepodobne vznikla v období po zániku hradu ako výsledok postupného opadávania omietnutia múrov a vyplavovania maltoviny.

Počas odstraňovania násypov pri vnútornom líci severnej obvodovej hradby a vyrovnávaní úrovne terénu nádvoria sa v priestore, kde terén klesal do nevýrazného sedla odkrylo zalomenie obvodovej hradby. V tomto priestore sa vytýčila sonda 2/2014 s rozmermi 2 x 1 m s dlhšou osou v smere V–Z. Terén bol v sonde 2 znížený o 80-100 cm, pričom sa tu odstránili len pozánikové sutinové závaly a recentné násypy súvisiace s ukladaním zeminy počas predchádzajúcich sezón.

V sektoroch A–C sa zdokumentovalo vrstvenie nádvoria. Pod deštrukčnými pozánikovými zásypmi a tenkými požiarovými vrstvami sa nachádzala masívna vrstva 5/2014, ktorú možno pravdepodobne stotožniť s vrstvou 9/2012. V sektore C bola vrstva čiastočne nahradená podobnou vrstvou 6/2014, ktorá obsahovala isté množstvo maltoviny a piesku. V oboch vrstvách sa nachádzal keramický materiál typický pre koniec stredoveku a raný novovek. Z vrstvy 6/2014 pochádzal však aj neskoronovoveký gombík (tab. XIV: 5) a možno predpokladať, že vrstva vznikla narušením staršieho vrstvenia výkopom hľadačov pokladov koncom 19. storočia. Pod týmito vrstvami sa v sektore C na úrovni základov architektúry zdokumentovala popolovito-hlinitá vrstva 7/2014, ktorá sa odlišovala absenciou glazovaného tovaru a prítomnosťou keramiky z konca vrcholného (tab. XV: 12) a z neskorého stredoveku.

Nálezový materiál zo sezóny 2014 pochádzal takmer výhradne zo sondy I/2014. Tvorili ho do značnej miery zlomky kuchynskej a stolovej keramiky (tab. XV: 11-12), neglazovaných i glazovaných kachlíc (tab. XV: 9-10) a osteologický materiál. K drobným predmetom patrili militáriá (tab. XV: 1-8), súčasti odevu (tab. XIV: 5; XV: 14), šperk (tab. XV: 13) a početné klince a stavebné kovania. K predpokladanému staršiemu osídleniu lokality patrili dva úštepy.

Sezóna 2015

Výskum v roku 2015 prebehol na dvoch polohách: a) pri vonkajšom líci severnej obvodovej hradby, b) na južnom svahu hradného kopca.

V priestore pri vonkajšom líci severného obvodového múru sa odstránili zásypy takým spôsobom, aby sa umožnila obnova tejto hradby a zároveň sa nezasahovalo do vrstiev z obdobia existencie hradu. Skúmaná plocha sa tu rozdelila do troch sektorov A–C (označené v smere východ–západ) obdĺžnikového tvaru, dlhšou osou v smere východ–západ. Dĺžka sektorov A a B dosahovala približne 2,7 m, v prípade sektoru C 3 m, všetky sektory boli široké asi 1 m. Medzi sektormi B a C sa ponechal kontrolný blok v šírke asi 70 cm. Terén sa v sektoroch A–C znížil oproti pôvodnej úrovni približne o 40-50 cm. Východne od sektoru A sa začistil priestor v dĺžke asi 1,5 m, kde bol múr uložený na vystupujúcom skalnom brale. V tomto priestore vrstvenie nedosahovalo mocnosť presahujúcu 20 cm. V celom priestore sa zachytili dve vrstvy: 1) horná humusová, 2) sutinová vrstva. Z priestoru sa získal nepočetný nálezový materiál v podobe stredovekej a ranonovovekej keramiky, neglazovaných kachlíc, železnej trosky, klinca, zvieracích kostí a niekoľko úštepov z limnokvarcitu.

Na južnom svahu hradného kopca prebehol výskum pri zachovanom torze muriva, s ktorého obnovou súvisel. V tomto priestore sa vytýčila sonda 1/2015 nepravidelného tvaru prispôsobená konfigurácii muriva a terénu s maximálnymi rozmermi asi 3,8 x 2 m, s dlhšou osou orientovanou v smere východ–západ. Plocha sondy sa odkryla na skalné podložie, aby sa umožnilo založenie základov muriva pri obnove tohto torza. Plocha sondy sa znižovala postupne po archeologických vrstvách. Na väčšine plochy vystupovalo skalné podložie plytko pod povrchom, len v jej východnej časti klesalo a mocnosť vrstiev tu dosahovala miestami 60 cm. Zachytené vrstvy 1 a 2 v podstate zodpovedali vrstvám zachyteným pri severnom obvodovom múre. Tenká vrstva 3 ílovitého charakteru sa zachytila len vo východnej časti sondy priamo nad skalným podložím. V tejto vrstve sa nenachádzal antropogénny materiál. Vzhľadom na charakter vrstvy pravdepodobne išlo o zvyšky pôvodného prirodzeného vrstvenia terénu. Absencia archeologických vrstiev z doby existencie hradu v tomto priestore pravdepodobne súvisela s prudkým sklonom terénu, ktorý vytvoril podmienky pre ich eróziu v kombinácii s ťažbou stavebného kameňa. Zo sondy sa získal nepočetný nálezový materiál pozostávajúci zo zlomkov stredovekej a ranonovovekej keramiky, zvieracích kostí a ojedinelého zlomku bližšie neurčiteľnej pravekej keramiky.

Architektúra (tab. XVI)

Architektonicko-historický výskum zistil zložitejší vývoj hradného areálu. V rámci zatiaľ prebádaných častí hradu je najstaršou stavbou obvodová hradba odkrytá čiastočne na severnej a západnej strane hradného areálu. Obranný múr s hrúbkou takmer 2,2 m sa najlepšie zachoval v severnej časti hradu, kde sa pri výskumoch v rokoch 2014 a 2015 odkryli úseky s dobre zachovanými oboma lícami hradby. Na vonkajšej strane sa zachoval zošikmený sokel, ktorý prechádzal do približne zvislého vonkajšieho líca. Na severozápadnej strane sa hradba zaobleným nárožím zalamovala a ohraničovala pôdorys jadra na západnej strane. V tejto časti skúmanej plochy sa obvodový múr zachoval len v podobe nepatrných fragmentov muriva nalepených na vystupujúcu skalu bez kompaktných úsekov líca. Pôvodný priebeh vnútorného líca je možné dedukovať na základe zvislo opracovaného skalného podložia a negatívneho odtlačku líca v murive mladších kútových pilierov v interiéri paláca. Podľa nich je možné predpokladať, že hradba na západnej strane prebiehala južným smerom. Na očistenom skalnom podloží v juhovýchodnej časti skúmanej plochy sa nepodarilo ďalší priebeh hradby overiť. V mieste jej predpokladaného priebehu na západnej strane južnej miestnosti mladšieho paláca je skala stupňovite opracovaná pre potreby založenia hradby.

Výstavba hradby by mala súvisieť priamo s výstavbou hradu na začiatku 14. storočia. Spomínaný nález mince Ladislava Pohrobka v murive by mal súvisieť s prestavbou či opravou hradby okolo polovice 15. storočia, snáď v súvislosti s aktivitami bratríkov.

Na západnej strane nádvoria boli preskúmané pozostatky dvojpriestorovej stavby obdĺžnikového pôdorysu (označená ako obj. 1/2012), ktorá bola architektonicko-historickým výskumom interpretovaná ako hradný palác. Palác približne obdĺžnikového pôdorysu bol vstavaný do západnej časti jadra tak, že zrejme vyplnil celú šírku nádvoria. Zo stavby bola preskúmaná predovšetkým lepšie zachovaná severná miestnosť. Hradný palác bol smerom do nádvoria uzatvorený rovnou stenou pristavanou na cezúru k severnej hradbe. Táto východná obvodová stena bola uložená priamo na skalné podložie a jej nadzemné lícované murivo sa miestami zachovalo do výšky 180 cm nad terénom V severnej časti steny sa pri jej kontakte s podložím zachovali zvyšky omietky, ktorá je na spodnej strane miernym zaoblením dotiahnutá k povrchu terénu. Východná stena paláca sa zachovala v dĺžke takmer 9 m od líca severnej hradby. Na južnej strane je múr založený do skalného podložia postupne klesajúceho južným smerom. Na tejto strane je múr ukončený

Obr. 6. Južný rohový polpilier.

deštrukciou, pričom podľa hĺbkovo narušeného jadra steny je pravdepodobné, že ide o pozostatok zámerného rozoberania muriva.

Lepšie zachovaná severná miestnosť obdĺžnikového pôdorysu mala rozmery 4,5-5,4 x 4 m. Podlahu miestnosti tvorila náznakovite zachovaná maltovinovo-hlinitá podlaha a miestami vystupujúce skalné bralo, ktorého nerovnosti boli počas výstavby objektu vyrovnané zásypmi. Omietnutie miestnosti dokladajú zvyšky omietky odkryté na vnútorných stenách objektu. Vstup do miestnosti z hradného nádvoria sa nachádzal v jej juhovýchodnom rohu. Podlaha portálu sa nachádzala približne 75 cm nad úrovňou terénu nádvoria. Riešenie vstupu na vonkajšej strane nebolo archeologickým výskumom odkryté. Na severnej strane priestoru pred vstupom bol zrejme oporný múr, z ktorého sa zachoval odtlačok líca v omietke na vonkajšom líci steny. Je otázne či ho možno stotožniť s čiastočne odkrytým

Obr. 7. Trámová kapsa v murive severného úseku obvodovej hradby.

Obr. 8. Architektúra zachytená na nádvorí v sektoroch A a B sondy I/2014.

objektom 3/2013. Vstupný portál bez prahu mal masívne ostenia o hrúbke 60 cm murované z lomového kameňa. Na vnútornej strane má vstup približne rovné špalety armované na vnútornej strane veľkými blokmi opracovaného kameňa. Vedľa popísanej severnej miestnosti sa zachovali zvyšky druhého bočného priestoru, z ktorého sa podarilo overiť len severný a časť východného múru. Na východnej strane miestnosť ohraničovala čiastočne zachovaná dvorová stena hradného paláca. Na severnej strane priestor vymedzovala spomenutá vnútorná priečka paláca, ktorej južné líce je založené hlbšie

Obr. 9. Architektúra zachytená v sektore C sondy I/2014.

Obr. 10. Sonda I/2015 s fragmentom muriva obvodovej hradby na južnom svahu.

ako severné. Líce je založené do klesajúceho skalného podložia s vystupujúcimi kamennými blokmi. Vzhľadom na silné poškodenie severného líca steny nie je možné jednoznačne určiť úroveň podlahy miestnosti. Ohraničenie miestnosti na južnej strane nebolo v rámci skúmanej plochy odkryté, začistené bolo len klesajúce skalné podložie bez stôp po murive. Z nálezovej situácie je zjavné, že pôvodný obvodový múr založený do klesajúceho svahu hradného vrchu úplne zanikol. Možno predpokladať, že spodné podlažie paláca plnilo skladové a separačné účely a nebolo spojené s poschodím alebo poschodiami nad ním, do ktorých pravdepodobne viedol samostatný vstup.

Výstavba paláca ostáva napriek výskumu bez možnosti spresnenia datovania. Jediným zachovaným architektonickým detailom je veľmi archaicky pôsobiaci zvyšok portálu s masívnym murovaným ostením. Ten by mohlo naznačovať vznik palácovej budovy ešte v priebehu 14. storočia.

Najmladšiu stavebnú úpravu paláca predstavujú dva kútové polpiliere, ktoré boli zrejme preklenuté oblúkom (obr. 6). Vzhľadom na koncentráciu výmazu pece a zlomkov kachlíc v tomto priestore pravdepodobne niesli pec umiestnenú na vyššom podloží.

Pri výskumoch v rokoch 2013 a 2014 sa sondážou na nádvorí odkryli zvyšky jeho vnútornej zástavby. K tejto zástavbe patrí objekt 3/2013 – murovaná priečka, ktorá bola len čiastočne zachytená po znížení sutinového zásypu na hradnom nádvorí v blízkosti vstupu do objektu 1/2012. Vzhľadom na neúplné odkrytie je otázna funkcia tejto murovanej štruktúry a jej súvislosť s riešením vstupu do objektu západnej hradnej veže. Zvyšky vnútornej zástavby sa zachytili v sonde I/2014 v strednej časti nádvoria (obr. 8). V severnej polovici sondy sa zachytila bližšie neidentifikovaná murovaná štruktúra (obj. 1/2014) postavená zo stredne veľkého lomového kameňa spájaného kvalitnou vápennou maltou. Jej dĺžka dosahovala 460 cm, odkrytá šírka 40-60 cm. Murivo bolo z vnútornej strany lícované, na vonkajšej strane nelícované. Štruktúra bola zo severnej strany ohraničená obvodovou hradbou, na juh od nej sa nachádzal objekt 2/2014 (obr. 9). Nelícovaná štruktúra postavená z menšieho a stredne veľkého lomového kameňa spájaného maltovinovo-ílovitým pojivom bola pravdepodobne základom bližšie neurčenej stavby. Datovanie vzniku oboch objektov odkrytá situácia neumožnila. Na úrovni objektu 2/2014 sa nachádzala vrstva obsahujúca materiál typický pre druhú polovicu 14. a 15. storočie. Nad úrovňou oboch objektov sa nachádzali kultúrne vrstvy z poslednej fázy existencie hradu. Možno teda predpokladať, že objekty zanikli na prelome 15./16. storočia alebo v prvých desaťročiach 16. storočia. V sonde II/2014 na východnom okraji nádvoria sa zachytilo zalomenie obvodového muriva. Vzhľadom na neveľkú plochu sondy je otázne či toto zalomenie súvisí s umiestnením brány alebo inej stavby v tomto priestore.

Obvodová hradba prvého predhradia bola preskúmaná len menšou sondážou na južnom svahu kopca počas sezóny 2015. Fragment muriva zachovaný v šírke takmer 3 m a do výšky približne 2 m mal zošikmené vonkajšie líce (obr. 10). Pôvodná šírka tejto hradby dosahovala zhruba 1 m. Na južnom svahu sa identifikovali aj ďalšie menšie zvyšky tohto opevnenia, ktoré však neboli predmetom archeologického výskumu.

Nálezový materiál

Kuchynská a stolová keramika

Keramický materiál, ktorý bol nájdený na hrade Šebeš, možno chronologicky zaradiť do časového obdobia vrcholného až neskorého stredoveku a raného novoveku s ojedinelými nálezmi mladšieho materiálu z pozánikového obdobia. Najstarší keramický materiál zodpovedá strednej (2. tretina 13. storočia-1. tretina 14. storočia) a mladšej fáze vrcholnostredovekej (2.-3. tretina 14. storočia) keramiky podľa

M. Uličného (*Uličný 2003c, 612-616*). Typický pre túto fázu bol redukčný a často pomerne nerovnomerný výpal, farba črepu variovala od rôznych odtieňov sivej až po sivohnedú (tab. XII: 4, 11; XIII: 5). Materiál bol obvykle drsný až hrubý so značným podielom ostriva. Charakteristickým znakom sú drsné dná nádob, čo súvisí s ich strhávaním z hrnčiarskeho kruhu. Ojedinele sa vyskytovali dná nádob opatrené značkou, v niekoľkých identifikovateľných prípadoch v podobe kríža (tab. V: 3; XV: 12). Takéto značky boli podľa J. Hošša charakteristické pre obdobie pred polovicou 14. storočia, no zriedkavo prežívali až do nasledujúceho storočia (*Hoššo 1983, 218*). Hlavným tvarom tohto obdobia boli hrnce. Prevládajúcim typov okrajov tohto obdobia boli profilované okraje na vnútornej strane s rebierkom, resp. šikmým zarovnaním (tab. I: 9; III: 6; IV: 1; V: 4). Početné paralely tohto typu sú známe z hradov Soľnohrad (*Uličný 2003b, Tab. I: 1, 3, 5, 17*), Kamenica (*Uličný 2005, Tab. I: 7, 9, 11-12; II: 10,15*). V niektorých prípadoch bol povrch nádob zdobený rytou jednoduchou vlnovkou (tab. V: 6-8; XIII: 5, 7), niekedy v kombinácii so šikmými vrypmi (tab. V: 7). Stolový riad 14. storočia reprezentovala biela tenkostenná keramika (tab. XII: 3, 5), často s červeno maľovaným povrchom (tab. V: 1, 9-11; XII: 8-10, 12, 13-14, 16). Výpal črepu je nerovnomerný, jeho jadro bolo vypálené do tmavosivej až sivohnedej farby. Materiál bol jemne plavený s prídavkom menších kamienkov. Tvarovo tenkostenná keramika z tohto obdobia zodpovedá fľašiam a džbánom s bohato profilovaným okrajom (tab. V: 1-2, 5). Početné analógie pochádzajú z nepublikovaného súboru z Obišovského hradu (*Šimčík/Švaňa 2015; Šimčík/Švaňa 2016*), ale aj z hradu Šariš (*Uličný 2013*). Vzhľadom na fragmentárny stav nebolo možné určiť výzdobné motívy na telách červeno maľovaných nádob. Menej typickým výzdobným prvkom je pretláčanie okraja jednej z nádob (tab. V: 1; XII: 10).

Pri neskorostredovekom materiáli (koniec 14. a 15. storočie) narástol podiel oxidačne vypáleného tovaru. Stále však pretrvávali nerovnomernosti vo výpale a jadrá črepu boli často vypálené v sivých odtieňoch (tab. XI: 1; XII: 1-2, 7; XIII: 6, 9, 10). Stopy na dnách nádob z tohto obdobia dosvedčujú, že na ich oddeľovanie od hrnčiarskeho kruhu sa používala struna. Typickým znakom neskorostredovekej kuchynskej keramiky je výrazná profilácia povrchu v podobe obežných plastických rebierok alebo rýh (tab. II: 1; III: 7; IV: 4; VI: 1, 5, 6; XII: 7; XII: 4). Zo starších typov vychádzajú hrnce so zaobleným, na vnútornej i vonkajšej strane profilovaným okrajom (tab. I: 2, 6; III: 11; IV: 1, 3-4; VI: 1, 5). Forma je bohato zastúpená aj v neskorostredovekom materiáli z hradu Solivar (*Uličný 2003b, Tab. I: 14, 16; II: 4, 6, 8, 12*). V košickom regióne bola forma typická pre 14.-15. storočie a nepokračovala do tvarovej náplne ranonovovekej keramiky (*Uličný/Ďurišová 1999, 194-195, Tab. III: 1, 7*). V materiáli z hradu Šebeš však snáď môžeme rátať s ich prežívaním do obdobia prelomu 15./16. stor. aj vzhľadom na zeleno glazované exempláre tohto typu (tab. IV: 7-9; VI: 7). Do 15. storočia patria hrnce so zaobleným zhrubnutým okrajom na vnútornej strane so žliabkom (tab. IV: 5), aké sa doložili napríklad aj na hradoch Solivar (*Uličný 2003b, Tab. II: 3, 5, 10*) a Kamenica (*Uličný 2005, Tab. II: 4, 8, 13; III: 1-5, 7*). Ďalším neskorostredovekým typom boli hrnce s jednoduchým zaobleným okrajom (tab. I: 5; VI: 2). Presadzovať sa začínajú pravdepodobne aj hrnce s vodorovne zrezaným okrajom a hrnce s okrajom formovaným v okružie (tab. VI: 3), ktoré pokračovali do včasnonovovekého obdobia, kde sa postupne vytrácali (*Uličný/Ďurišová 1999, 196,197, Tab. I: 1-2, 2: 2, atď.).* Okrem kuchynskej keramiky sa objavili aj nálezy tenkostenného stolového riadu. Pretrvala biela tenkostenná keramika (tab. XII: 5), niekedy ešte červeno maľovaná (tab. VI: 4, 6; XIII: 3), ktorá sa oproti staršiemu obdobiu odlišuje homogénnym prepálením črepu a jemne plaveným materiálom bez výraznejších prídavkov alebo prímesí. Popri nej sa vyskytoval aj oxidačne vypálený stolový riad v zriedkavých prípadoch zdobený radielkovou výzdobou. Takáto výzdoba sa doložila aj na neskorostredovekej keramike z Kamenického hradu (*Uličný 2005, 124, Tab. I: 2, 3, 5, 6*).

K najmladšej fáze existencie hradu patrí keramika z prelomu stredoveku a raného novoveku. Na dnách nádob je dobre sledovateľné ich oddeľovanie od hrnčiarskeho kruhu prostredníctvom hrnčiarskeho noža. K ranonovovekému nálezovému materiálu už jednoznačne patrí glazovaná keramika. Najčastejšie bola zastúpená glazúra zelených odtieňov (tab. II: 4, 6-7; IV: 7-9; VII: 8-9; XIV: 1), glazúra inej farby (tab. XIV: 2) bola skôr zriedkavá. Do módy sa čiastočne navrátila rytá vlnovka, ako dokazujú fragmenty oranžovo glazovanej oxidačne vypálenej nádoby s takto zdobeným povrchom nájdené počas sezóny 2014 vo vrstve z poslednej fázy existencie hradu. Glazovaný tovar tvoril aj v najvrchnejších vrstvách zásypu z doby existencie hradu skúmaného v roku 2012 na nádvorí len nepočetnú skupinu – vo vrstve 9 to bolo 1%, vo vrstve 11 len 0,5% zo všetkých fragmentov. Podstatne vyšší bol podiel glazovaného materiálu v zánikových vrstvách v interiéri severnej miestnosti obj. 1/2012, kde tvorili 9,44% všetkých črepov. To svedčí o tom, že glazovaný riad sa presadil až v závere existencie hradu. V tvarovej náplni pokračovali hrnce s vodorovne zrezaným okrajom (tab. I: 8, 10; II: 1, 3, 5-6, 8; III: 7, 9) a hrnce s okrajom formovaným v okružie (tab. III: 12; VII: 2-3). Okraje oboch typov bývali niekedy zdobe-

né pretláčaním (tab. III: 10; VII: 9). Takýto glazovaný hrniec zdobený ryhovaním povrchu má dobré analógie v materiáli z prelomu stredoveku a novoveku (*Uličný/Ďurišová 1999, Tab. I: 5, 7-8; Uličný 2003a, Tab. III: 6; Uličný 2003b, Tab. II: 1; Uličný 2008, Tab. I: 5; II: 6*). Vzhľadom na hojný výskyt oboch vyššie spomínaných typov v zánikových vrstvách obj. 1/2012 (tab. II: 1, 3, 5-6, 8) a najmladších vrstvách zásypov severného svahu (tab. III: 3) a nádvoria (tab. III: 12) možno predpokladať, že sa v tvarovej náplni na hrade Šebeš naplno presadili až v tomto období. Tendenciu k zjednodušovaniu profilácie možno pozorovať pri hrncoch s jednoduchým zaobleným, vnútri prežliabnutým okrajom a hrncoch so zaobleným, na vonkajšej strane profilovaným okrajom (tab. I: 2; IV: 7; VI: 7, 9). Publikované ranonovoveké paralely pochádzajú z hradu Šariš (*Uličný 2008, Tab. I: 3; III: 6*) i z Košíc (*Uličný 2003a, 189, Tab. I: 11; II: 9, 14*). K zriedkavejším typom patria hrnce so silne vyhrnutým okrajom (tab. II: 7; III: 5) s analógiou v podobe hrnca z Hrnčiarskej ulice v Košiciach (*Uličný 2003a, Tab. II: 7*). Popri hrncoch sa vyskytovali aj ďalšie tvary. Medzi ne patrili zvoncovité pokrievky (tab. III: 2), glazované džbánky s krátkym von vyhnutým okrajom (tab. II: 4) a hrnčeky s krátkym von vyhnutým okrajom (tab. III: 1). Paralely možno nájsť medzi publikovaným materiálom z hradu Šariš (*Uličný 2008, Tab. IV: 7 pre misu s obdobne formovaným okrajom, Tab. I: 4 pre hrnček*).

Z výskumnej sezóny 2013 pochádza rekonštruovateľný hrniec s výlevkou s čierno lešteným povrchom (tab. XI: 2), ktorý možno datovať do 19. storočia. Výskyt nádoby takmer nepochybne súvisí s rozoberaním hradnej zrúcaniny na stavebný materiál.

Kachlice

Popri kuchynskej keramike boli vo väčšom množstve prítomné aj zlomky kachlíc. Prevažujú zlomky nádobkovitých kachlíc, ktorých telá boli obvykle zdobené obežnými ryhami. Tieto kachlice boli vypálené oxidačne, pomerne často so sivým jadrom črepu. Najčastejšie boli vyrobené zo zrnitého až hrubozrnného materiálu.

V menšom množstve, väčšine v podobe drobných zlomkov sa vyskytovali reliéfne zdobené zeleno glazované kachlice so zobrazením draka (tab. XV: 9). Tieto kachlice boli vypálené oxidačne, do tehlovočervena. Z priestoru nádvoria sa zo sutinového zásypu získalo niekoľko väčších kusov takýchto kachlíc, vrátane jednej rímsovej, korunnej (tab. XV: 10). Drak ako samostatný motív sa na základe dostupných analógií objavuje skôr zriedkavo. Najčastejšie sa drak znázorňoval spoločne so sv. Jurajom, ktorý ho, vyobrazený ako rytier na koni, poráža (*Holčík 1978, Obr. 33-35*). Samostatný motív draka sa objavuje na polychrómnej renesančnej rímsovej kachlici z Banskej Bystrice (*Mácelová 2008, 494-495, Obr. 7-8*), ktorá je však oproti exemplára zo Šebeša viditeľne mladšia.

Je možné konštatovať, že nálezy reliéfne zdobených glazovaných kachlíc sa koncentrovali na nádvorí, kým v priestore obytnej veže (obj. 1/2012) takmer absentovali a namiesto nich z nej bolo získané množstvo miskovitých kachlíc. Možno predpokladať, že práve pec z takýchto kachlíc (tab. XIV: 6-8) slúžila na vykurovanie obytnej veže. Honosnejšia pec z glazovaných kachlíc sa nachádzala pravdepodobne vo východnej, výskumom neodkrývanej veži.

Militária

Z výskumu hradu Šebeš pochádza aj väčšie množstvo militárií. Počas sezóny 2012 sa v zánikovej popolovitej vrstve v priestore vstupu do objektu 1/2012 našlo masívne osemlúčové koliesko z ostrohy (tab. IX: 4) a romboidná strelka z kuše. Ďalšia romboidná strelka pochádza z nádvoria, kde sa našla vo vrstve 11 datovanej na prelom 15./16. storočia. V najmladšej časti odpadového zásypu znižovanom na svahu severne od objektu 1/2012 sa objavili ďalšie militáriá: strelky z kuše podobné vyššie uvedeným a zlomok krúžkovej zbroje (tab. IX: 3).

Z výskumnej sezóny 2013 pochádza ostroha s ohnutými ramenami zakončenými jednoduchým očkom, a nahor vyhnutým tŕňom na osadenie, v tomto prípade chýbajúceho kolieska (tab. VIII: 5). Ostroha sa našla v spodnej časti odpadového zásypu na severnom svahu v sonde III/2013. Ostrohy s ramenami zakončenými jednoduchým očkom boli typické pre 13.-15. storočie (*Uličný 2001, 152, Obr. III: 5, 7-8*). V kontrolnom bloku sondy II/2013 sa našlo šesťlúčové koliesko z ďalšej ostrohy (tab. VIII: 6). Zo sutinového zásypu tejto sondy pochádza romboidná strelka (tab. VIII: 2) a rovnaká strelka (tab. VIII: 1) sa našla pri začisťovaní muriva severného úseku obvodového múru.

Významnú skupinu nálezov tvorili militáriá počas výskumnej sezóny 2014, keď sa ich viacero získalo zo sondáže realizovanej na hradnom nádvorí (sektory A–C sondy I/2014). Medzi najzaujímavejšie patrila kamenná delová guľa s priemerom približne 13 cm (tab. XV: 1) nájdená na úrovni založenia severného obvodového múru. K delu menšej ráže, či hákovnici, patria tri približne rovnaké železné projektily s priemerom 4-5 cm (tab. XV: 1-3), ktoré sa našli v sonde na hradnom na nádvorí v hornej časti zásypu nádvoria. Z rovnakej sondy pochádza aj sedem streliek do kuše. Šesť z nich bolo romboidného prierezu s tuľajkou na uchytenie drevenej násady kruhového prierezu (tab. XV: 2-4). Všetky sa

našli v kultúrnej vrstvy z poslednej fázy existencie hradu. Tento typ streliek je najtypickejší pre obdobie neskorého stredoveku (*Uličný 2001, 151, Obr. I: 1-12, 16-18*). Odlišný bol posledný exemplár – strelka kosodĺžnikového prierezu s trojuholníkovým hrotom a tŕňom na osadenie násady (tab. XV: 5), ktorá sa našla vo vrstve s keramickým materiálom zo 14. a 15. storočia na úrovni základov odkrytých v južnej časti sondy. Hroty podobného tvaru sa používali v období neskorého stredoveku (*Uličný 2001, 152, Obr. II: 1*). Zo zásypu z poslednej fázy existencie hradu pochádza podkova.

Numizmatický materiál

Z výskumnej sezóny 2012 pochádzajú dve falzá denárov Jagelovskej dynastie (tab. X: 5-6), pravdepodobne napodobeniny razieb Ľudovíta II. z rokov 1524-26. Obe sa našli nad úrovňou deštrukcie južného múra objektu I/2014, t.j. západnej hradnej veže. Výskumná sezóna 2013 priniesla nálezy štyroch mincí. V murive obvodovej hradby sa našiel bronzový denár Ladislava V. vyrazený mincovňou v Košiciach (tab. X: 1). Zo sutinových zásypov na nádvorí pochádza strieborný denár Ľudovíta II. Jagella vyrazený v roku 1526 v Kremnici (tab. X: 2). Zo svahu v blízkosti muriva pri juhozápadnom rohu hradnej plošine pochádza strieborný denár Ferdinanda I. Habsburského vyrazený v roku 1556 v Kremnici (tab. X: 3). Posledným nálezom mince je neurčiteľná razba pochádzajúca z povrchového zberu (tab. X: 4).

Šperky a súčasti odevu

Z výskumnej sezóny 2012 pochádza pracka s rámom v tvare písmena D (tab. IX: 8) nájdená na nádvorí v najmladšej časti odpadového zásypu. Drobné spínadlo šiat z farebného kovu (tab. IX: 5) sa našlo v interiéri objektu I/2012 v premiešaných vrstvách narušených „hľadačmi pokladov". Je otázne či samotné spínadlo priamo nesúvisí s týmto zásahom. V zánikovej vrstve v priestore vstupu do objektu 1/2012 sa našla železná spona s vysokým lúčikom (tab. IX: 9).

Počas výskumnej sezóny 2013 sa získala zo sutinového zásypu v sektore C železná opasková pracka s obdĺžnikovým rámom s jednou zaoblenou stranou (tab. VIII: 3), tŕň ďalšej pracky (tab. VIII: 4) a ozdobné kovanie opaska zo železa (tab. X: 7). Toto plechové kovanie obdĺžnikového tvaru zdobenej kosoštvorcom v strede s dierkou pre nit sa našlo pri začisťovaní deštruovaného muriva obvodovej hradby severne od západnej obytnej veže. Súbor opaskových kovaní pochádza z hradu Kysak, medzi nimi aj exemplár podobný nálezu zo Šebeša (*Uličný 2001, 152-153, Obr. VII: 18*). Podobné kovania zo Soľnohradu datovala B. Tomášová do 14. storočia (*Tomášová 1999, 175, Tab. XIV: 14-21; XV: 16*).

Z výskumnej sezóny 2014 pochádza náušnica z tordovaného bronzového drôtu (tab. XV: 13) a masívnejšia železná pracka s rámom obdĺžnikového tvaru s chýbajúcim tŕňom, ktorá pravdepodobne pochádza z konského postroja (tab. XV: 14). Oba predmety sa našli na nádvorí v sypkej piesčito-maltovinovej vrstvy 6, ktorá vznikla vplyvom narušením pôvodných vrstiev z obdobia poslednej fázy existencie hradu mladším výkopom. Z rovnakej vrstvy pochádza aj nález kruhového ozdobného gombíka z olova s vyobrazením cválajúceho koňa na moste, pod ktorým pláve vo vode ryba (tab. XIV: 5). Tento možno datovať približne na koniec 19. storočia.

Iné kovové predmety

Z hornej časti odpadových zásypov na hradnom nádvorí pochádzajú nálezy lichobežníkového kovania z medeného plechu (tab. IX: 1) a väčší kus medeného plechu, pravdepodobne z kovovej nádoby (tab. IX: 2). Hrot drobného železného predmetu, snáď ihly, sa našiel rovnako na hradnom nádvorí, vo vrstve z 15. storočia. Zo zánikových objektu 1/2012 pochádza železný predmet, pravdepodobne dláto, ale aj masívne železné závesy (tab. IX: 6).

Z výskumnej sezóny 2013 pochádza nález kľúča s okrúhlym telom ukončeným hladkou zástavkou (tab. X: 10), ktorý sa našiel pri vonkajšom líci obvodovej hradby v sutinovom zásype v sonde III/2013. Viacero podobných kľúčov pochádza zo Soľnohradu (*Tomášová 1999, Tab. X: 1-4, 7-10*). V rovnakej sezóne sa v sektore C našlo knižné kovanie (tab. X: 8). Počas všetkých sezón sa tiež získalo veľké množstvo klincov a stavebných kovaní rôznych veľkostí. Nálezy istého množstva železnej trosky pravdepodobne svedčia o prítomnosti kováčskej dielne aspoň po istú časť existencie hradu.

Počas sezón 2012-14 sa našlo aj niekoľko nožov, ktoré možno považovať za predmety každodennej potreby.

---

[1] *Za určenie numizmatického materiálu ďakujeme PhDr. Jánovi Hunkovi, CSc., pracovníkovi AÚ SAV v Nitre, ktorý spracoval materiál z výskumnej sezóny 2012 a Mgr. Dominikovi Sabolovi, ktorý určil nálezy mincí zo sezóny 2013.*

Kostené predmety

K najzaujímavejším nálezom patrili dva zlomky vyrezávaných kostených ozdôb, oba nájdené v odpadových vrstvách v exteriéri objektu. Prvý z nich je v podobe obdĺžnika, z ktorého vybiehajú dva trojuholníky zdobené vyrezávaným vzorom v podobe gotického okružia (tab. X: 9). Pochádza z hornej časti odpadových zásypov z nádvoria pri vonkajšom líci muriva objektu 1/2012, ktoré možno datovať do 1. polovice (2. 1/4?) 16. storočia. Na zlomku sa nachádzajú vŕtané dierky, ktoré pravdepodobne slúžili na upevnenie predmetu. Ďalší, menší zlomok kostenej ozdoby (tab. X: 11), sa našiel pri vonkajšom líci obvodového múru objektu 1/2012, rovnako v najhornejšej časti odpadového zásypu. M. Slivka uvádza nálezy podobných kostených ozdôb z Banskej Štiavnice-Starého Mesta a Devína, ktoré interpretuje ako časti obloženi šperkovníc alebo časti knižných väzieb. Tieto nálezy kladie spomínaný autor do stredoveku (*Slivka 1984, 399*).

Predmety z kameňa

Počas výskumnej sezóny 2012 sa v zánikovej vrstve objektu 1/2012 na úrovni podlahy/pochôdznej úrovni nachádzal kamenný brúsik.

Nálezy z obdobia praveku

Výskum hradu priniesol počas každej z výskumných sezón aj nepočetný nálezový materiál z obdobia praveku. Ten pozostával z kamenných úštepov a nepočetných zlomkov pravekej keramiky. Pri úštepoch prevažovali úštepy z limnokvarcitu, zriedkavejšie sa vyskytoval aj radiolarit a rohovec. Jeden zlomok pravekej keramiky sa lokalizoval v zásypových vrstvách v interiéri odkrytej veže, ďalší pochádza zo sondáže na južnom svahu hradu. Všetok dosiaľ získaný praveký materiál sa našiel v sekundárnej polohe vo vrstvách z existencie hradu alebo z pozánikových vrstiev. Fragmentárny charakter skupiny pravekých nálezov neumožnil ich bližšie časové alebo kultúrne zaradenie. Je otázne či tieto nálezy možno dať do súvislosti s neolitickým osídlením bukovohorskej kultúry doloženým v doline potoka Šebastovky vo Vyšnej Šebastovej (*Sedlák a kol. 1965, 36*).

Vyhodnotenie

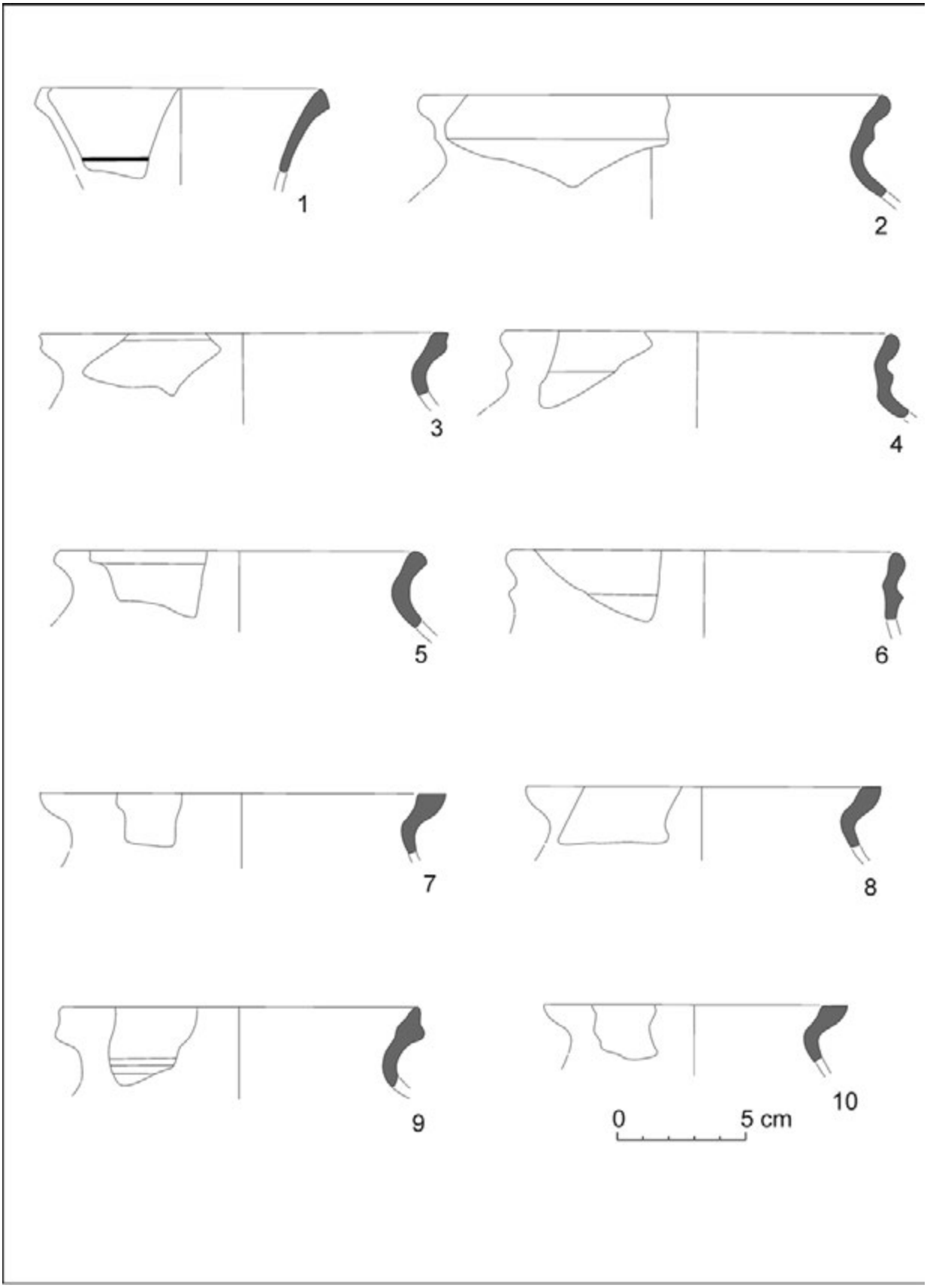
Počas štyroch sezón archeologického výskumu na hrade Šebeš sa odkryla západná obytná veža alebo palác a sondážou sa čiastočne preskúmalo hradné nádvorie. Len v limitovanom rozsahu sa výskum vykonal na južnom svahu pri obvodovej hradbe predhradia. Výskum potvrdil historickými zmienkami doložený vznik hradu ako šľachtického sídla v prvých desaťročiach 14. storočia. Dosiaľ odkryté zvyšky architektúry, ale ani získaný hnuteľný archeologický materiál nepotvrdzujú existenciu staršieho hrádku na lokalite, keďže aj najstaršie nálezy keramiky svojim charakterom zodpovedajú materiálu z konca 13. a začiatku 14. storočia.

V prvej fáze výstavby bola postavená obvodová hradba a zrejme aj východná veža hradu. Len hypoteticky je možné predpokladať, že stredoveké sídlo malo približne obdĺžnikový pôdorys. V podstate jasný je priebeh hradby na severnej strane, kde okrem odkrytého úseku sa opevnenie rysuje k konfigurácii terénu. Múr prebiehal po hrane vrcholového hrebeňa až k predpokladanej veži na východnej strane. Na južnej strane bolo opevnenie zrejme výrazne posunuté do bočného svahu hradného vrchu s cieľom získať čo najširší priestor nádvoria. Naznačuje to krátky úsek múru založený pomerne hlboko v svahu pod palácom. Jej poloha v svahu hradného vrchu môže tiež súvisieť so situovaním hradnej brány. Vstup do jadra mohol byť na juhovýchodnej strane vedľa veže tak, aby nebolo nutné prekonávať veľké prevýšenie medzi predpokladaným predhradím na východnej strane a nádvorím hradného jadra. Nezodpovedanou otázkou ostáva vnútorná zástavba pôvodného hradu. Ten mohol pozostávať len z dominantnej obytnej veže v čele dispozície a za ňou chráneného priestoru nádvoria. Vzhľadom na čiastkové informácie nie je možné bližšie zaradenie pôvodného hradu do kontextu dobovej architektúry.

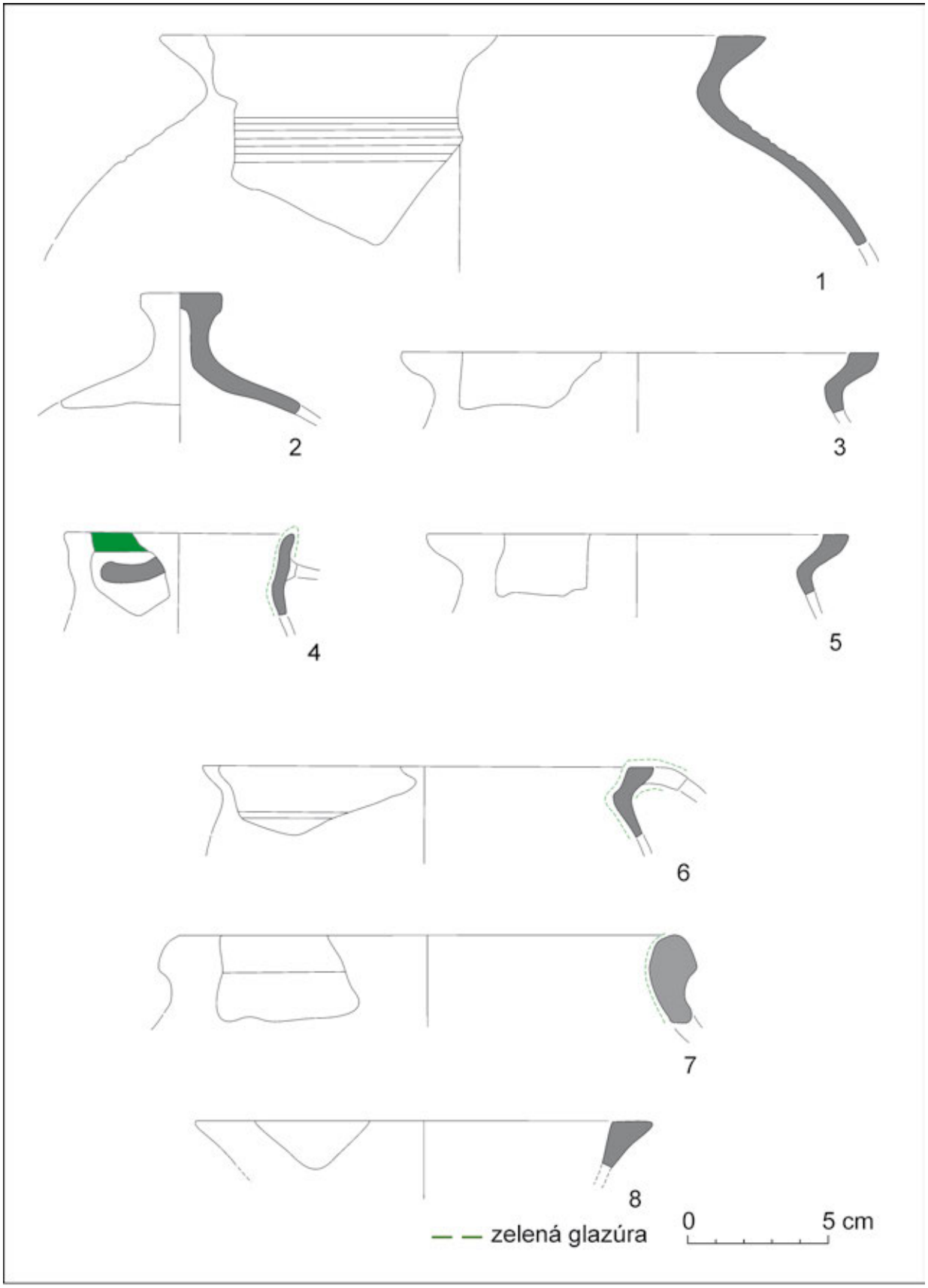
Pravdepodobne ešte v priebehu 14. storočia došlo k výstavbe paláca, vstavaného do západnej časti nádvoria. Palác mal v spodnej časti minimálne 2 priestory prístupné samostatne z nádvoria. Na základe mince Ladislava V. Pohrobka nájdenej v murive obvodovej hradby možno predpokladať, že v období okolo polovice 15. storočia došlo k jej oprave alebo prestavbe. V priebehu 15. storočia došlo k výstavbe pravdepodobne hospodárskym účelom slúžiacich stavieb a dvoch predhradí, ktorými sa zvýšila obranyschopnosť hradu. Takýmto úpravám nádvoria, ale aj západnej veže by nasvedčovala napríklad absencia vrstiev jednoznačne datovateľných do 14. storočia v priestore nádvoria. Je otázne či toto posilňovanie obrany nebolo podmienené aj aktivitou bratríkov, ktorí využívali ako jednu zo svojich základní aj blízky hrad Kapušany (*Plaček/Bóna 2007, 150*).

Na základe výsledkov archeologického výskumu došlo v prvých desaťročiach 16. storočia k poškodeniu hradu, ktoré možno spájať s historickou správou o zabratí hradu Šebeš prešovskými drábmi v roku 1528. Tomuto poškodeniu by mal nasvedčovať

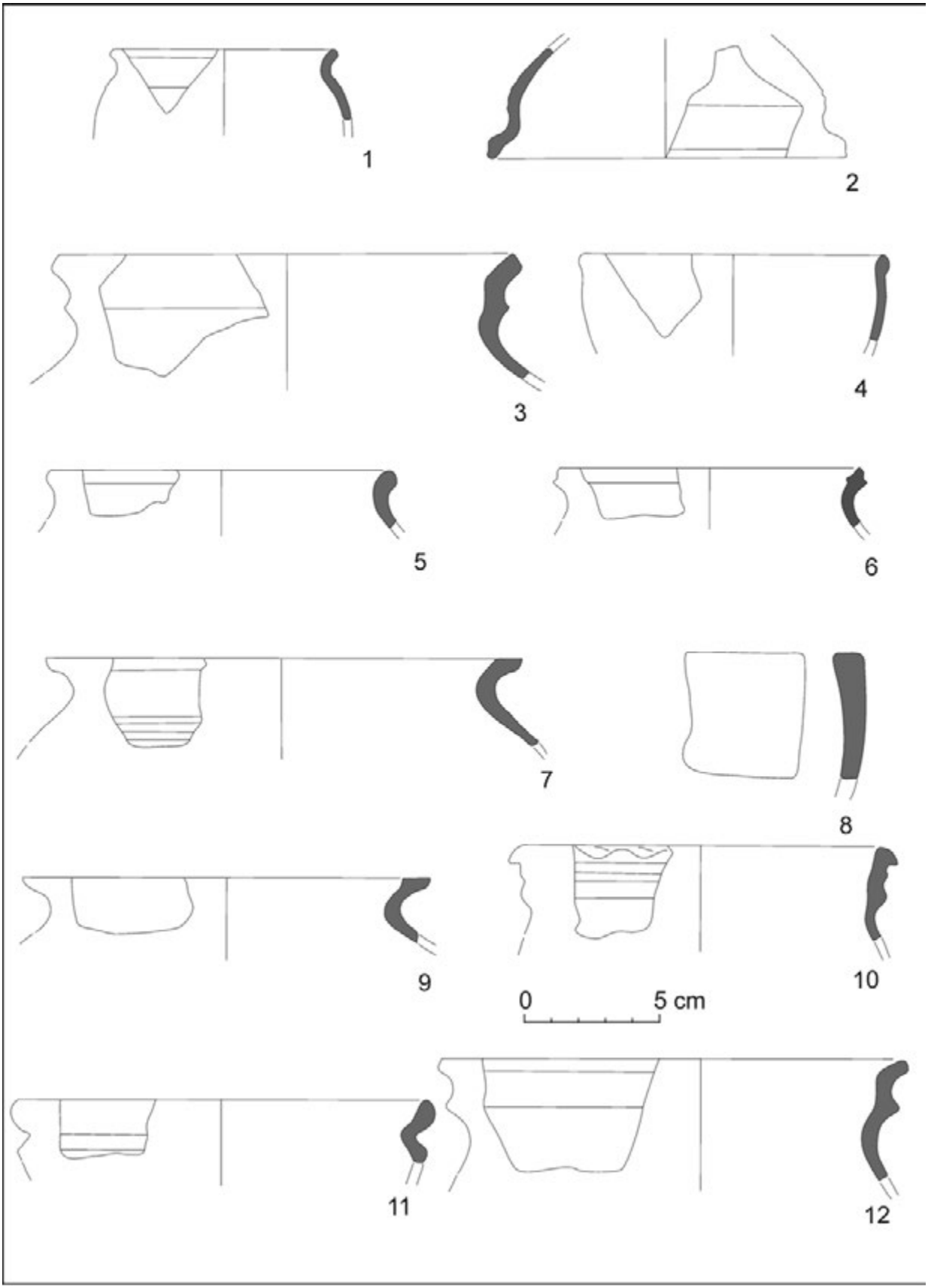
zánik architektúry na hradnom nádvorí. Hrad bol po jeho dobytí zrejme opravovaný, o čom svedčí aj kultúrna vrstva nad úrovňou spomínanej zaniknutej architektúry. Zároveň však nedošlo k úplnému obnoveniu jeho predošlého stavu, ktoré neumožnilo jeho druhé dobytie, ktoré nasledovalo po dvoch desaťročiach. Stopy po násilnom zániku hradu v roku 1550 boli archeologickým výskumom dobre doložiteľné v podobe požiarovej vrstvy zachytenej na hradnom nádvorí, ale predovšetkým v interiéri západnej obytnej veže. V zánikovej vrstve v severnej miestnosti objektu 1/2012 sa nachádzalo isté množstvo militárií, ale aj viacero kovových drobných predmetov vrátane mincí datovaných na koniec panovania Jagiellovskej dynastie. Mladšia razba z roku 1558 snáď súvisela s neúspešným pokusom o obnovu hradu, ktorému by mohla nasvedčovať aj snaha o opravu západnej veže (vrstva 10). Dispozícia hradu však už nepostačovala ani potrebám obrany, a ani požiadavkam šľachtického sídla. Stavba tak bola po polovici 16. storočia opustená a pre svoju blízkosť obci sa stala v nasledujúcom období zdrojom stavebného kameňa podobne ako mnohé ďalšie pamiatky.

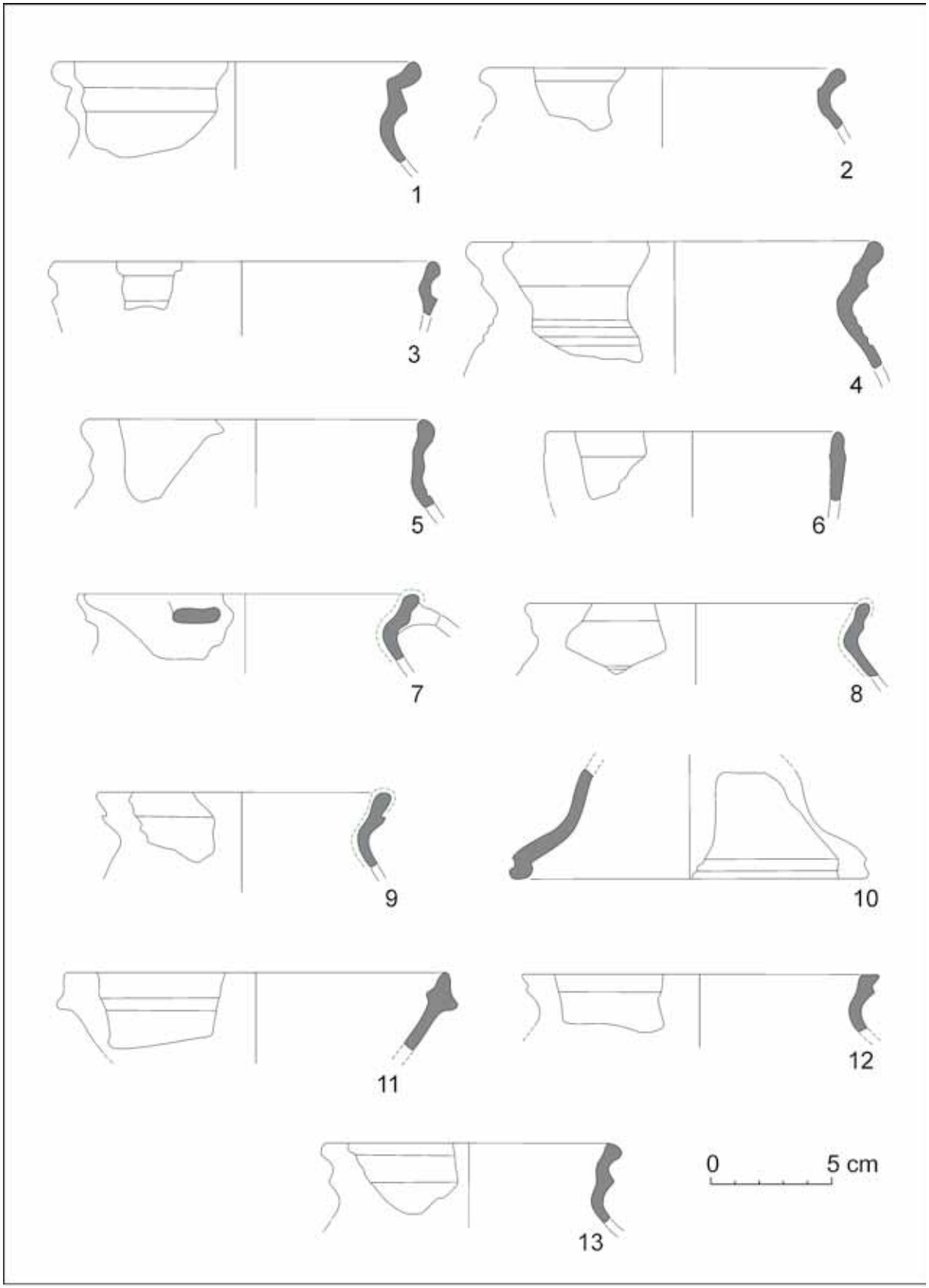
Tab. I. Výber nálezov zo sezóny 2012. 1-10 – sutinové zásypy.

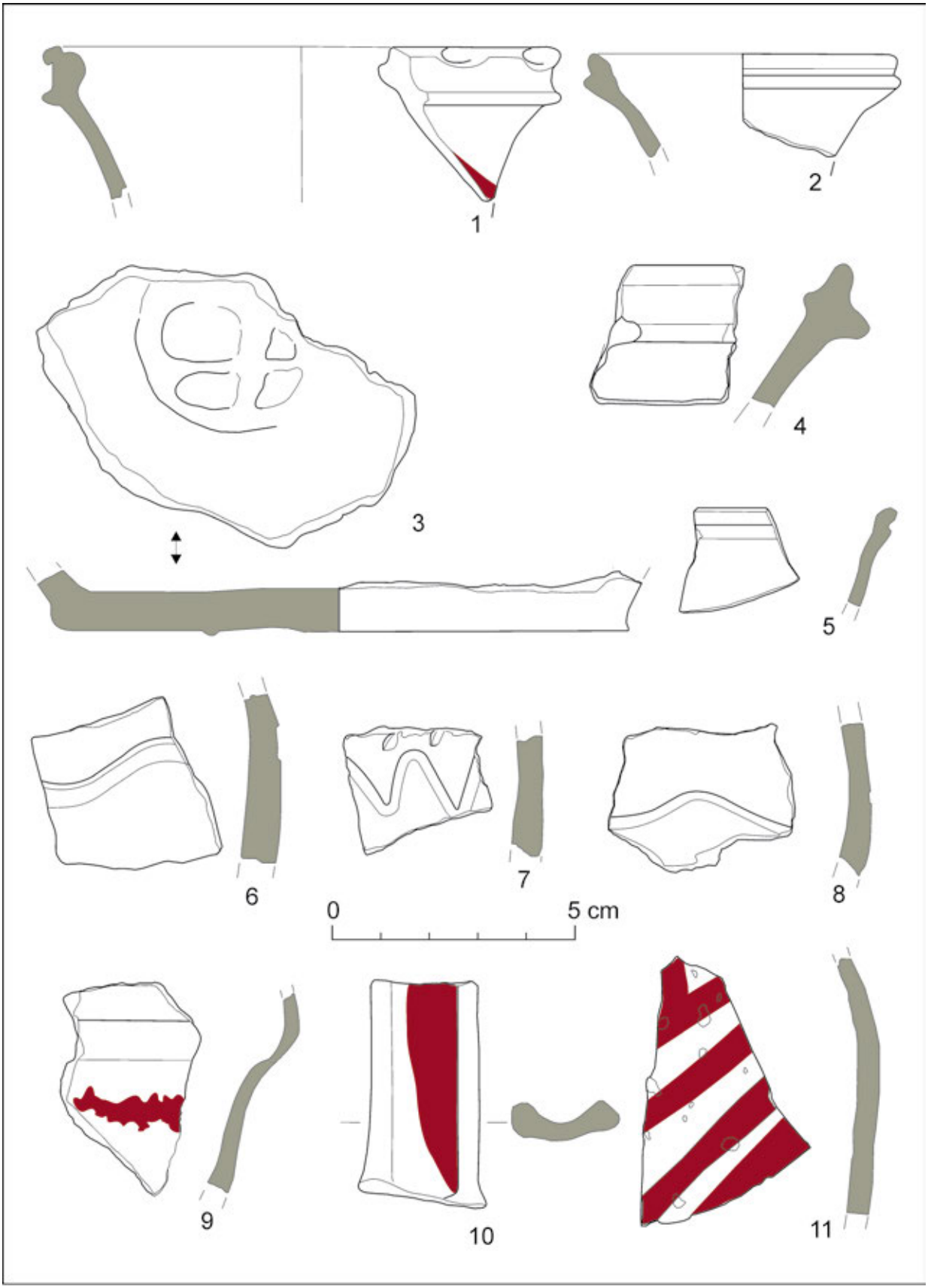
Tab. II. Výber nálezov zo sezóny 2012. 1-10 – zánikové vrstvy severnej miestnosti objektu 1/2012.

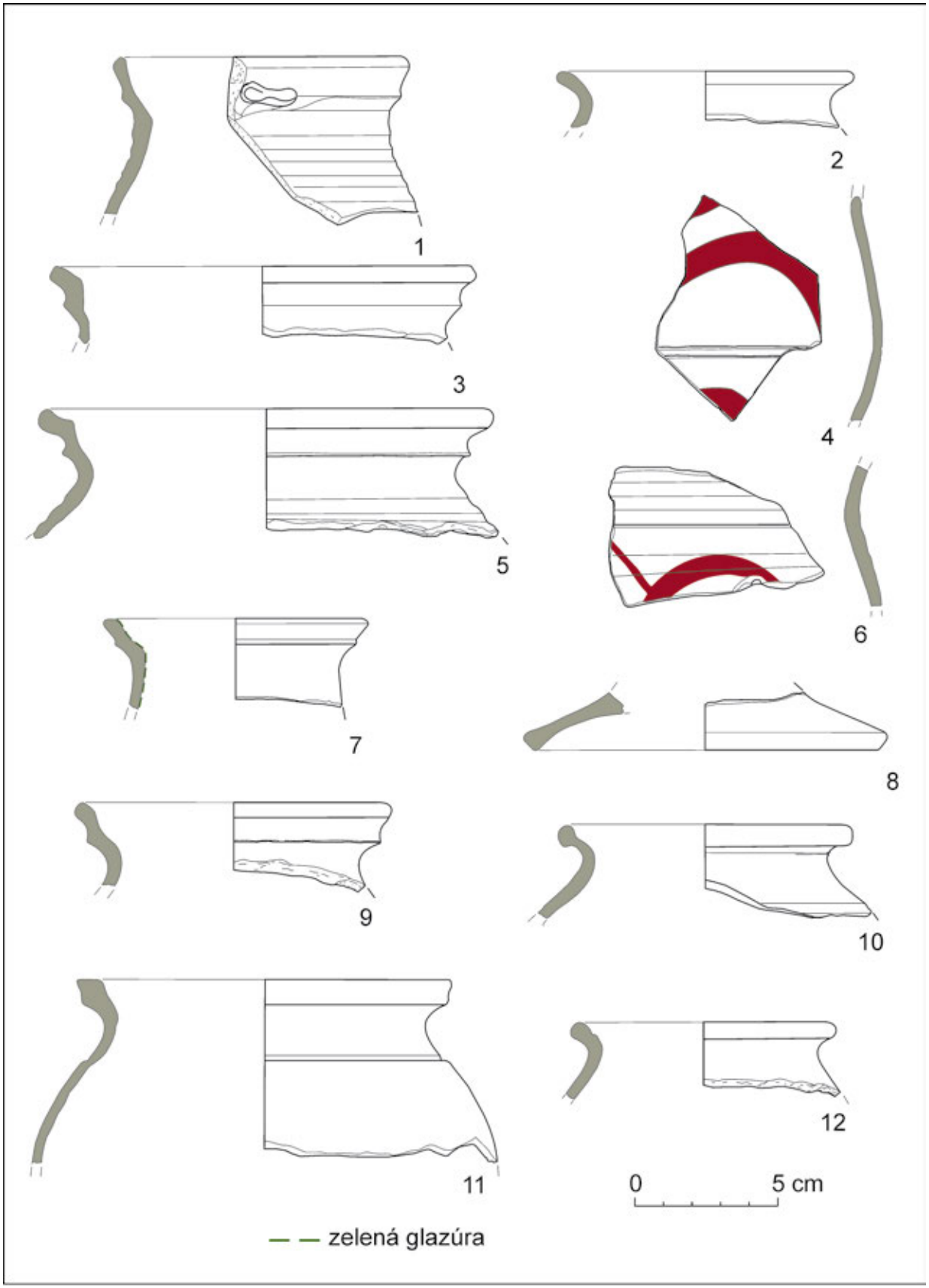
Tab. III. Výber nálezov zo sezóny 2012. 1-3 – severný svah, sektor 6, vrstva 9; 4-9 – nádvorie, sonda I/2012, nestratifikované nálezy; 10-12 – nádvorie, sonda I/2012, vrstva 11.

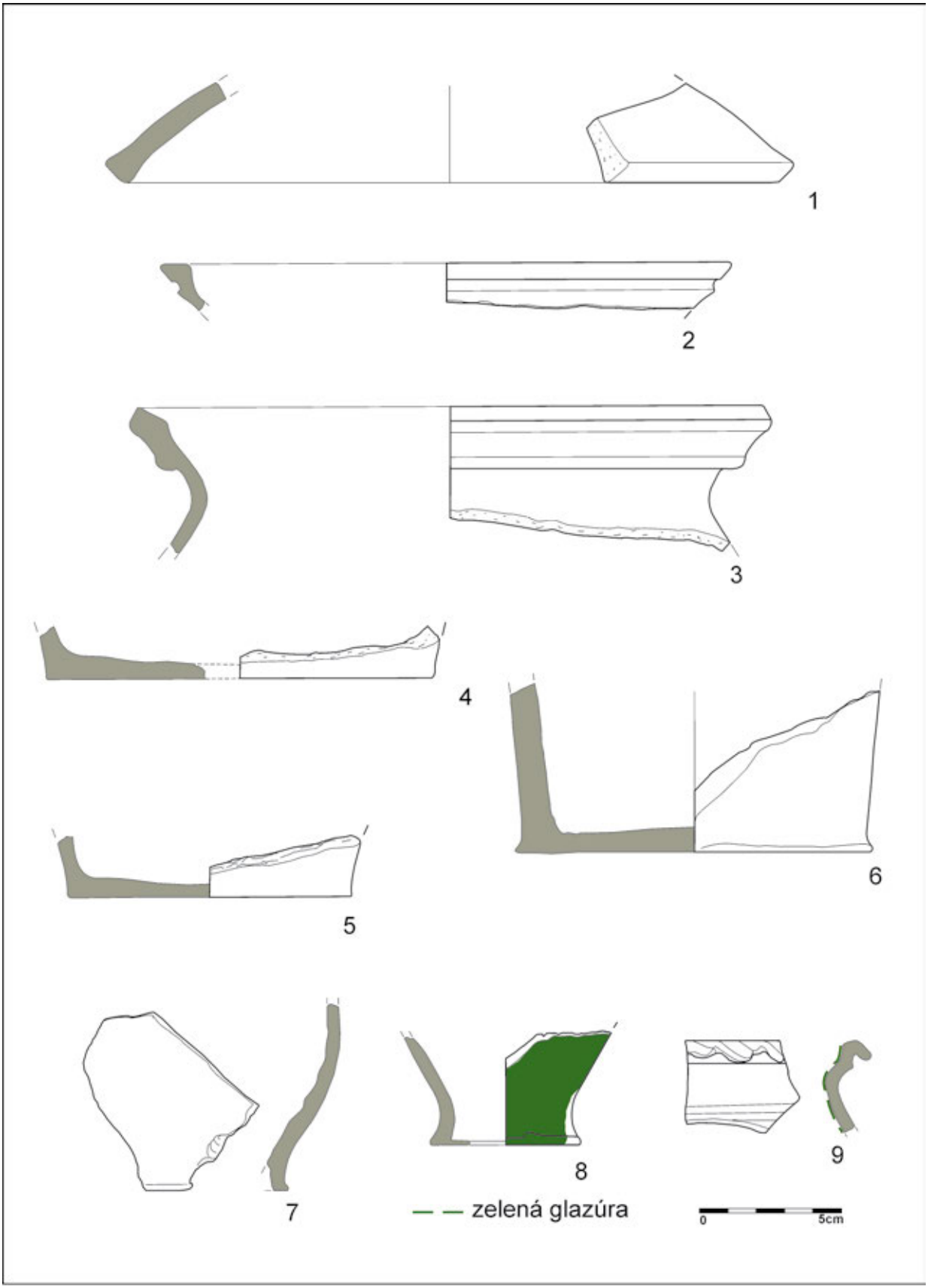
Tab. IV. Výber nálezov zo sezóny 2012. 1-3 – nádvorie, sonda I/2012, vrstva 13; 4-6 – nádvorie, sonda I/2012, vrstva 14; 7-13 – priestor predpokladanej južnej miestnosti obj. 1/2012, novoveká vrstva 15.

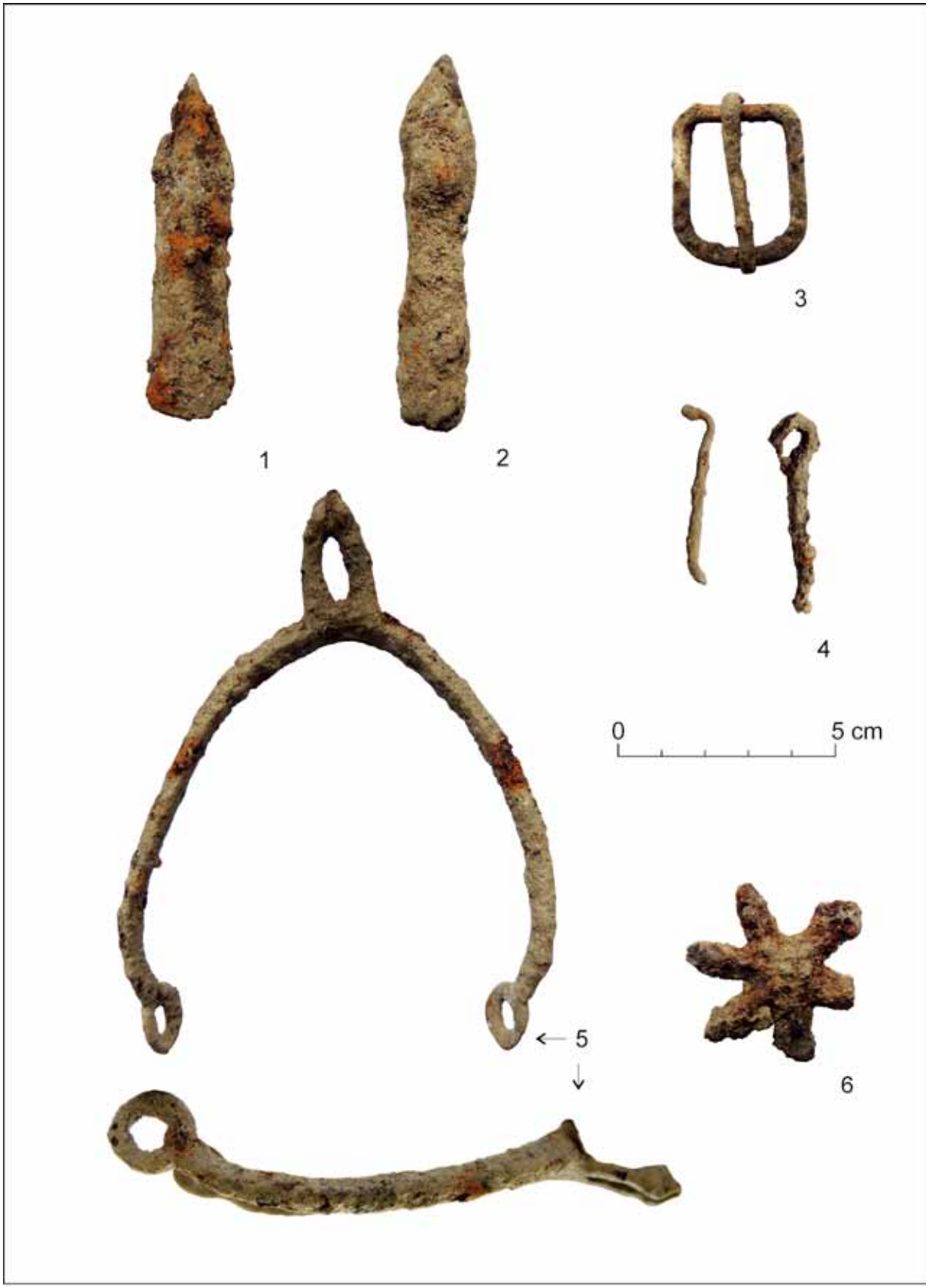
Tab. V. Výber nálezov zo sezóny 2013 – 13./14. storočie. 1, 4 – zber; 2, 3, 9-11 – sektor C a C1; 5, 7-8 – severný svah, sutinový zásyp; 6 – sonda II/2013, sektor A, sutinový zásyp.

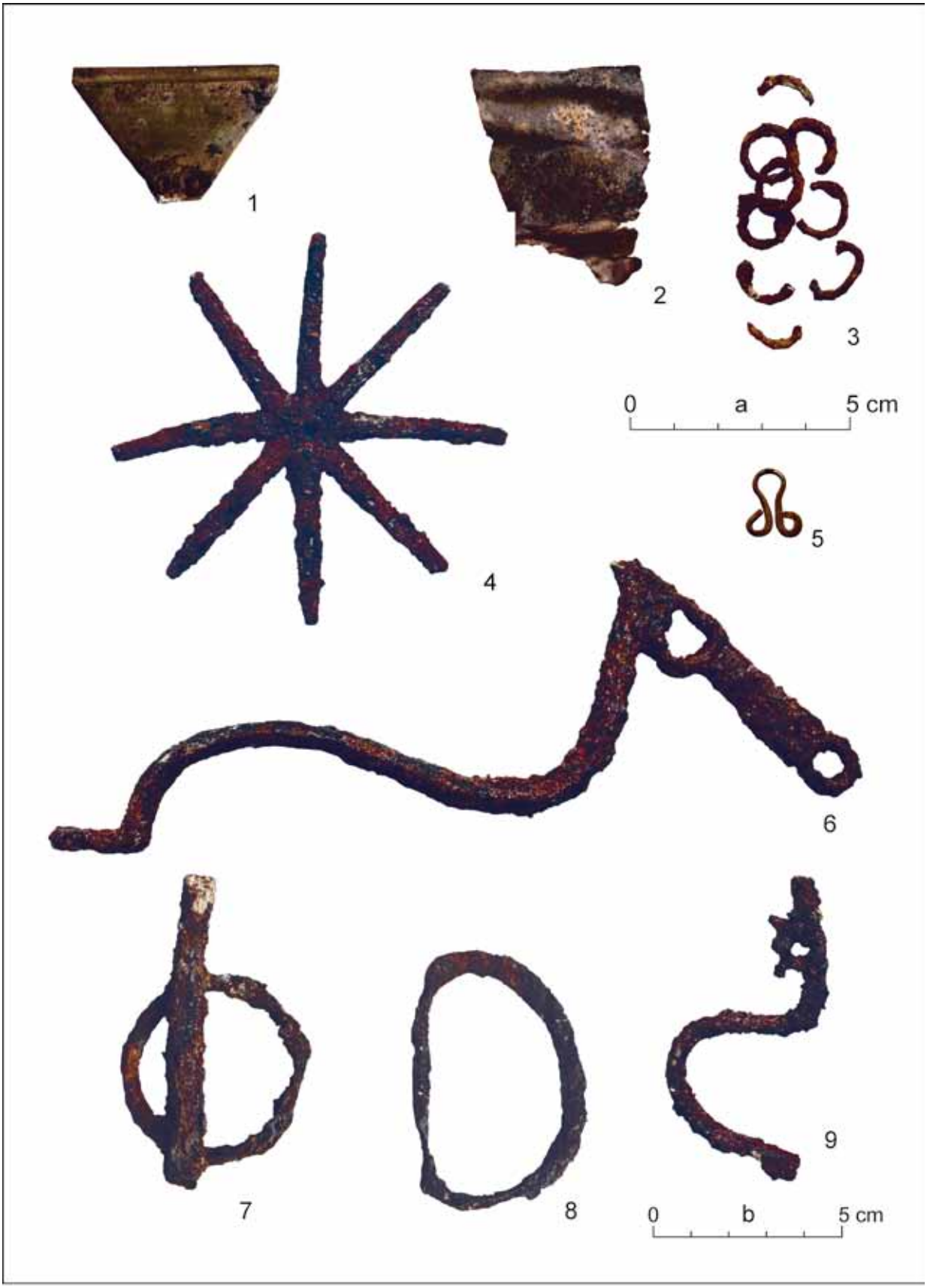
Tab. VI. Výber nálezov zo sezóny 2013 – 15. storočie. 1, 4, 6 – severný svah, sutinový zásyp; 2-3, 5 – sektor D; 7-8 – sektor E; 9 – sonda I/2013, vrchná premiešaná vrstva; 10 – sektor C; 11-12 – sonda III/2013, sutinový zásyp.

Tab. VII. Výber nálezov zo sezóny 2013 – 16. storočie. 1, 8 – sektor D; 2, 4-5 – sektor B; 3 – sektor E; 6 – sutinový zásyp; 7 – sonda III/2013, vrstva 16. storočie; 9 – sektor F.

Tab. VIII. Výber nálezov zo sezóny 2013. 1 – sonda III/2013, sutinový zásyp; 2 – začisťovanie muriva; 3 – sektor C, sutinový zásyp; 4 – severný úsek obvodovej hradby, začisťovanie muriva, 5 – sektor A, sutinový zásyp, 6 – sonda III/2013, sutinový zásyp.

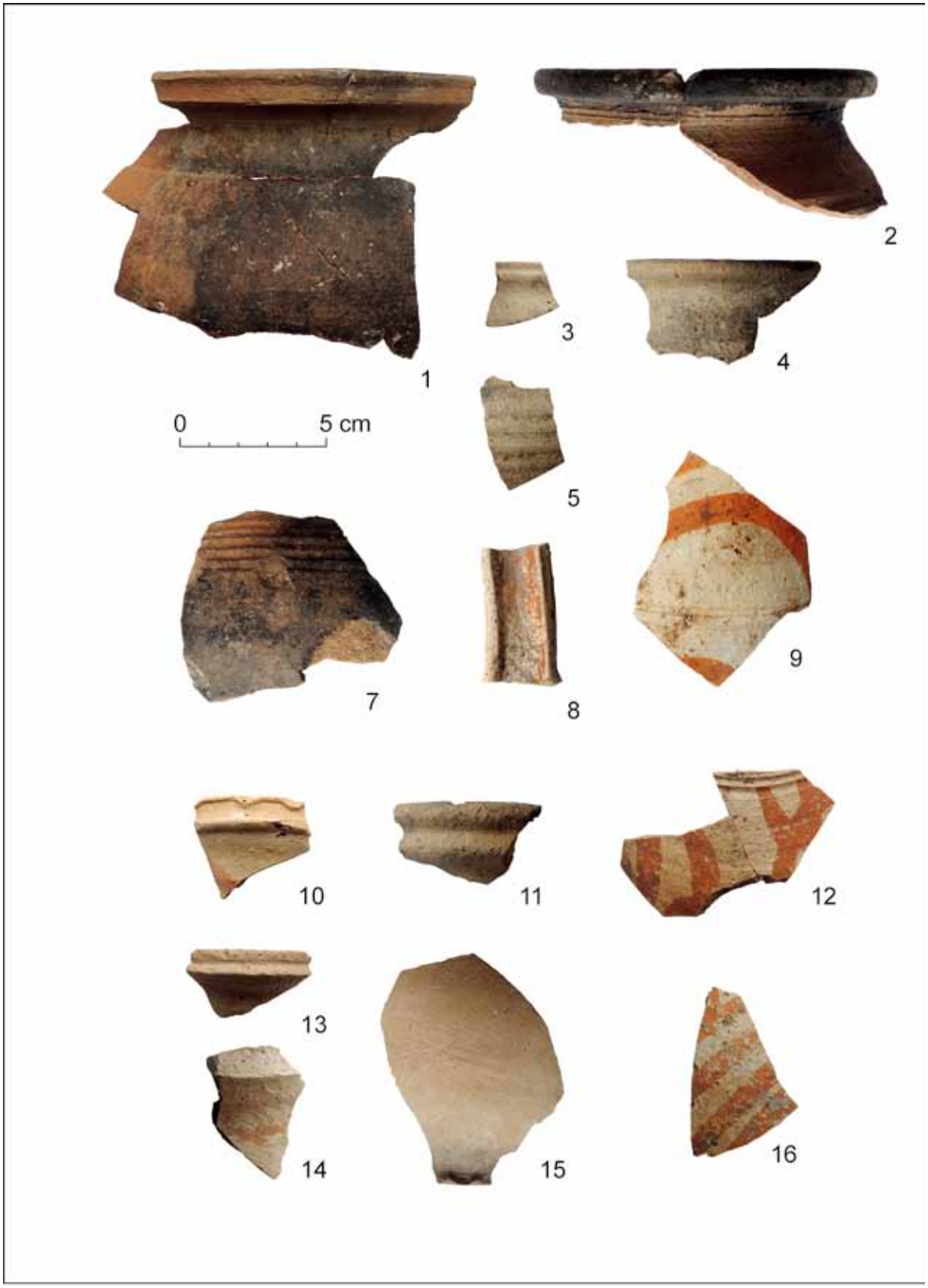
Tab. IX. Výber nálezov zo sezóny 2012. 1 – sektor 4b, vrstva 9; 2 – sonda I/2012, vrstva 14; 3 – sektor 6, vrstva 9; 4, 9 – sektor 3, vrstva 6; 5 – sonda I/2012, vrstva 3; 6 – interiér obj. 1/2012, vrstva 3; 7-8 – sektor 4b, vrstva 9. Mierka: a – 1-3, 5; mierka b – 4, 6-9.

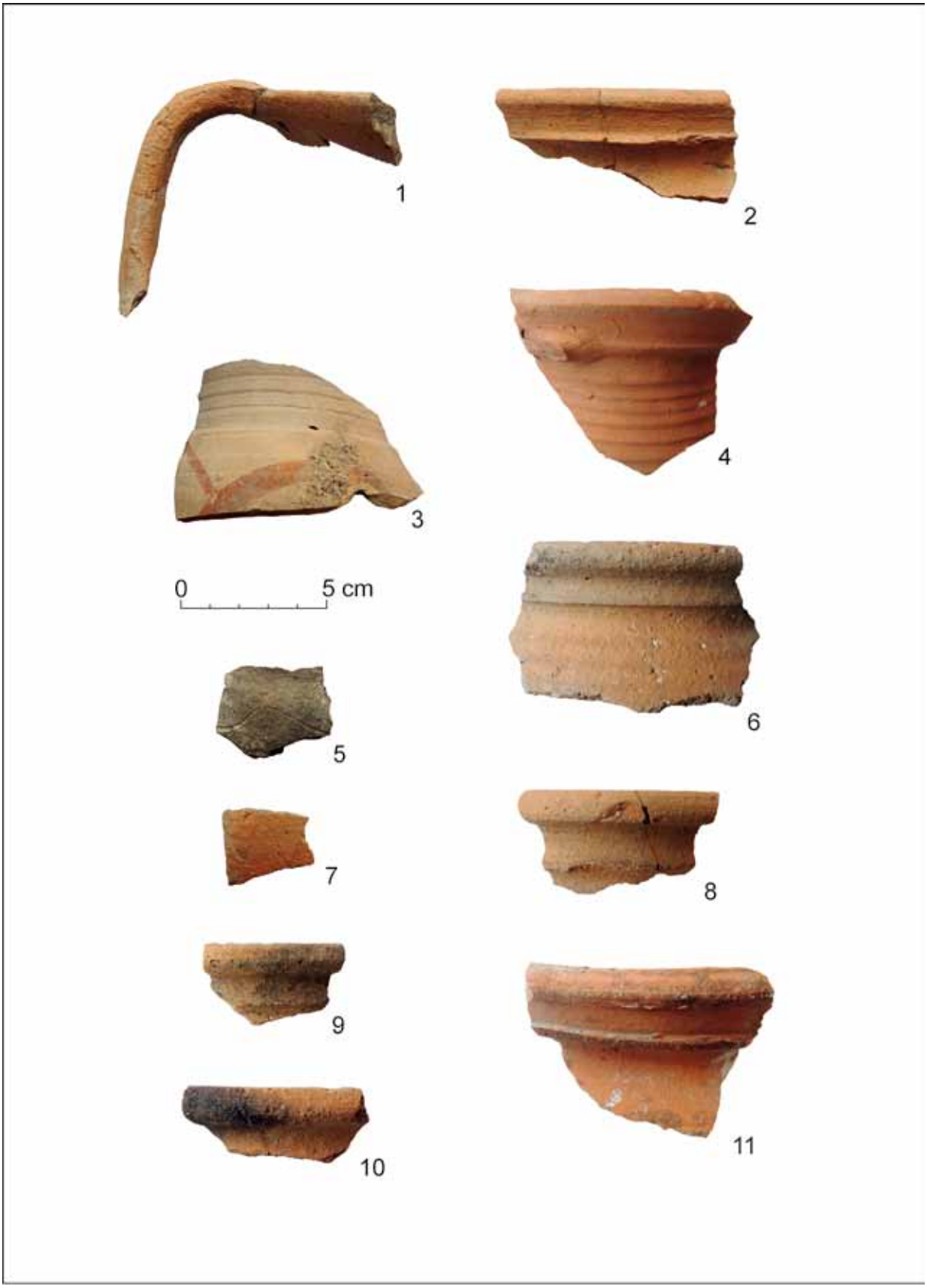
Tab. X. Výber nálezov zo sezón 2012 (5-6, 9, 11) a 2013 (1-4, 7-8, 10). 1 – začisťovanie muriva severného úseku obvodovej hradby; 2 – sektor E, sutinový zásyp; 3 – začisťovanie muriva objektu 1/2012; 4 – povrchový zber; 5-6 – sektor 4b; 7 – sektor C, sutinový zásyp; 8 – povrchový zber vrstva 3; 9 – sektor 4b, vrstva 9; 11 – sektor 6, vrstva 9; 10 – sonda III/2013, sutinový zásyp. Mierka: a – 1-8; mierka b – 9, 11; mierka c – 10.

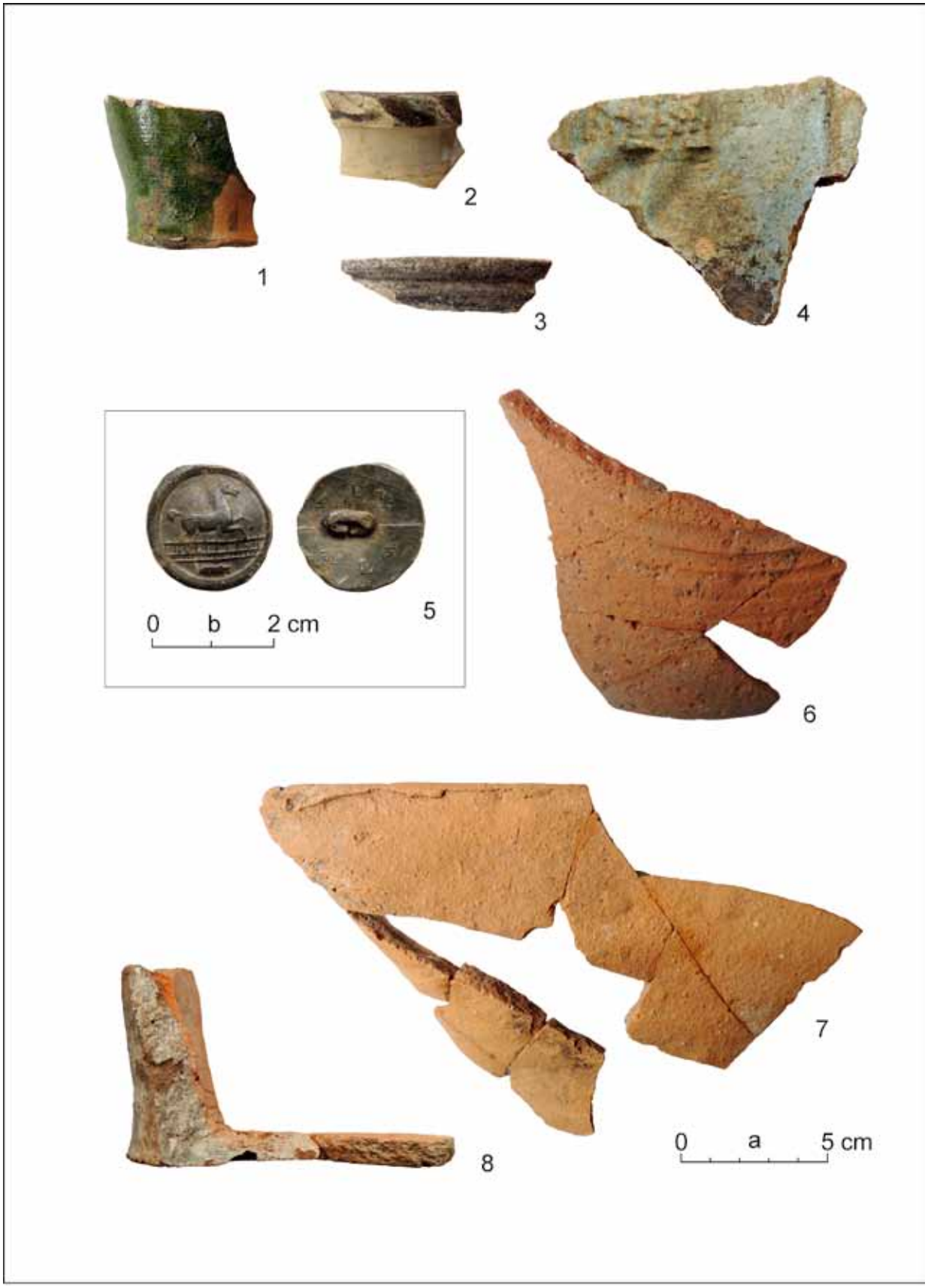
Tab. XI. Výber nálezov zo sezóny 2013. 1-2 – priestor popri severnej obvodovej hradbe, sutinový zásyp.

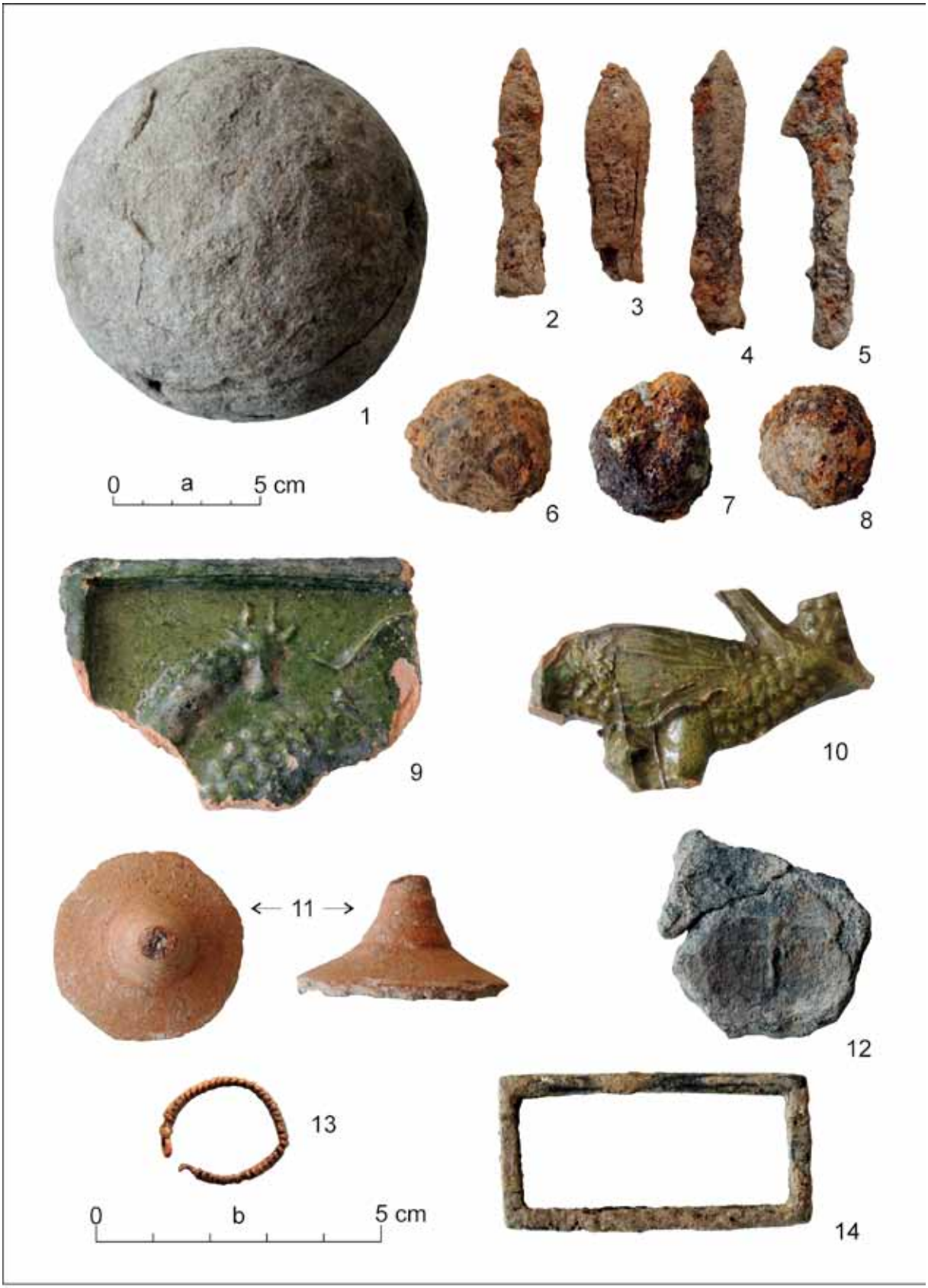
Tab. XII. Výber nálezov zo sezóny 2013. 1-16 – priestor popri severnej obvodovej hradbe, sutinový zásyp.

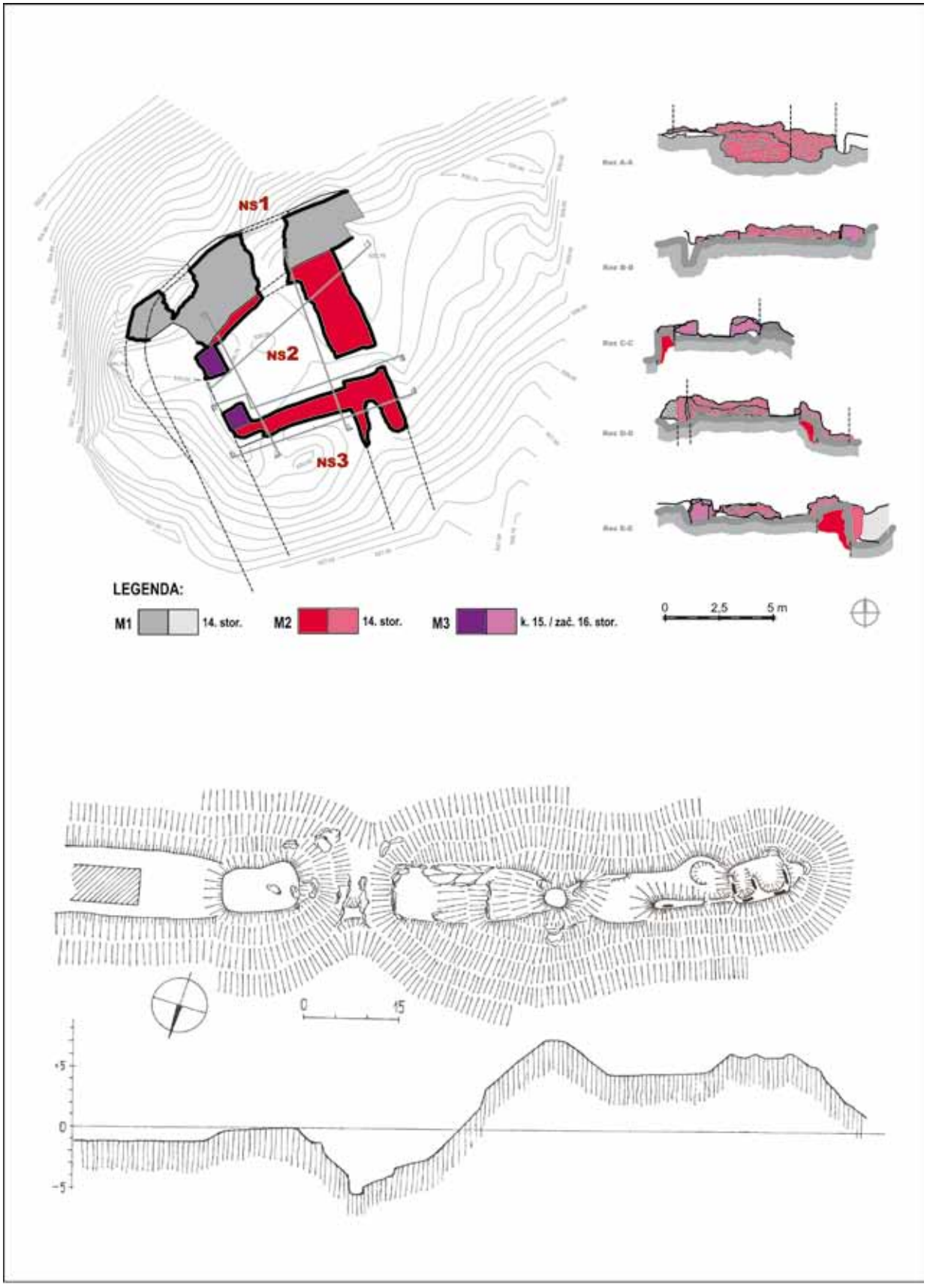
Tab. XIII. Vyber nálezov zo sezóny 2013. 1-11 – priestor popri severnej obvodovej hradbe, sutinový zásyp.

Tab. XIV. Výber nálezov zo sezón 2013 (1-4, 6-8) a 2014 (5). 1-4, 6-8 – priestor popri severnej obvodovej hradbe, sutinový zásyp; 5 – sonda I/2014, sektor B, vrstva 6. Mierka a: 1-4, 6-8; mierka b: 5.

Tab. XV. Výber nálezov zo sezóny 2014. 1, 7-8 – sonda I/2014, sektor A, vrstva 5; 2-3, 6, 11, 13-14 – sonda I/2014, sektor B, vrstva 6; 4 – sonda I/2014, sektor B, vrstva 5; 5, 12 – sonda I/2014, sektor C, vrstva 7; 9 – sonda I/2014, sektor C, vrstva 5; 10 – nádvorie, sutinový zásyp. Mierka a: 1-8, mierka b: 9-14.

Tab. XVI. M. Šimkovic – architektonicko-historická analýza odkrytých murív.

LITERATÚRA

Holčík 1978 – Š. Holčík: Stredoveké kachliarstvo. Bratislava 1978.

Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. Archaeologia Historica 8, 1983, 215-232.

Hrnčiarová/Miklós 2002 – T. Hrnčiarová/L. Miklós (eds.): Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava 2002.

Janota 1938 – Ľ. Janota: Slovenské hrady. Bratislava 1938.

Kotorová/Švaňa/Malinková 2014 – M. Kotorová/K. Švaňa/I. Malinková: Zámer obnovy NKP Hrad Šebeš. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 16/2012.

Mácelová 2008 – M. Mácelová: Renesančné kachlice z Banskej Bystrice. Archaeologia Historica 33, 2008, 491-497.

Plaček/Bóna 2007 – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007.

Polla 1964 – B. Polla: Stredoveký hrádok v Obišovciach. Slovenská archeológia 12, 1964, 467-484.

Polla 1980 – B. Polla: Hrady a kaštiele na východnom Slovensku. Košice 1980.

Ruttkay 1976 – A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte 14. Jahrhunderts in der Slowakei. Slovenská archeológia 24, 1976, 245-395.

Sedlák a kol. 1965 – I. Sedlák a kol.: Dejiny Prešova. Košice 1965.

Slivka 1979 – M. Slivka: Opevnené sídla drobnej stredovekej šľachty v oblasti stredného Šariša. Nové obzory 21, 1979, 113-146.

Slivka 1984 – M. Slivka: Parohová a kostená produkcia na Slovensku v období feudalizmu, Slovenská archeológia 32, 1984, 377-405.

Slivka/Vallašek 1991 – M. Slivka/A. Vallašek: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice 1991.

Šimčík/Humeňanská/Švaňa 2014 – P. Šimčík/M. Humeňanská/K. Švaňa: Zámer obnovy NKP Hrad Šebeš. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 7/2014.

Šimčík/Petraško/Molota/Švaňa 2016 – P. Šimčík/T. Petraško/T. Molota/K. Švaňa: Zámer obnovy NKP Hrad Šebeš. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 8/2013.

Šimčík/Švaňa 2015 – P. Šimčík/K. Švaňa: NKP Hrad Obišovce. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 9/2014.

Šimčík/Švaňa 2016 – P. Šimčík/K. Švaňa: NKP Obišovský hrad. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 23/2015.

Šimčík/Švaňa/Molota/Babura 2015 – P. Šimčík/K. Švaňa/T. Molota/T. Babura: Zámer prípravy a realizácie obnovy, konzervácie, čiastočnej rekonštrukcie a statického zabezpečenia NKP Hrad Šariš na rok 2015. Nepublikovaná výskumná dokumentácia č. 13/2015.

Šimkovic 2013 – M. Šimkovic: Hrad Šebeš NKP. Architektonicko-historický výskum murív odkrytých archeologickým výskumom. Nepublikovaná výskumná dokumentácia.

Tomášová 1999 – *B. Tomášová:* Nálezy z hradu Soľnohrad. Studia archaeologica Slovaca mediaevalia 2, 1999, 169-192.

Uličný 1982 – F. Uličný: Vznik hradov v Šariši. Nové obzory 24, 1982, 95-111.

Uličný 1990 – F. Uličný: Dejiny osídlenia Šariša. Košice 1990, 244, 245.

Uličný 2000a – M. Uličný: Keramika z Hanigovského hradu. AVANS 1999, 2000, 141, 142.

Uličný 2000b – M. Uličný: Stredoveká keramika z Lipian. AVANS 1999, 2000, 143.

Uličný 2001 – M. Uličný: Nálezy z hradu Kysak. Historica Carpatica 31-32, 151-163.

Uličný 2002 – M. Uličný: Stredoveká keramika z hrádkov v Brezovičke a Mudrovciach. AVANS 2001, 2002, 209, 210 (1. textová časť), Obr. 162-164 (2. obrazová časť).

Uličný 2003a – M. Uličný: Archeologické nálezy z Hrnčiarskej ulice v Košiciach. Východoslovenský pravek 6, 2003, 189-196.

Uličný 2003b – M. Uličný: Keramika z hradu Solivar. Východoslovenský pravek 6, 2003, 213-217.

Uličný 2003c – M. Uličný: Veľká stredoveká kolonizácia a keramická produkcia na východnom Slovensku. Archaeologia Historica 28, 2003, 611-620.

Uličný 2005 – M. Uličný: Stredoveká keramika z Kamenického hradu. Východoslovenský pravek 7, 2005, 123-129.

Uličný 2008 – M. Uličný: Včasno-novoveká keramika z hradu Šariš. In: Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich. Krosno 2008, 511-525.

Uličný 2013 – M. Uličný: Vrcholnostredoveká keramika z hradu Šariš. Východoslovenský pravek 10, 2013, 107-140.

Uličný/Ďurišová 1999 – M. Uličný/M. Ďurišová: Stredoveká keramika z Košíc. Studia archaeologica Slovaca mediaevalia 2, 1999, 193-199.

Uličný/Pristaš 2006 – M. Uličný/M. Pristaš: Vrcholnostredoveká keramika zo stredovekého hrádku v Bačkove. AVANS 2004, 2006, 198, 199.

Internetové zdroje:

Mapový klient ZBGIS Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky https://zbgis.skgeodesy.sk/tkgis/default.aspx

Kamil Švaňa
Štúrovo nábrežie 11
05205 Spišská Nová Ves
svana.kamil@gmail.com

Peter Šimčík
Južná trieda 1555/19
04001 Košice
peter.simcik.archeolog@gmail.com

Michal Šimkovic
Kimovská 4
96001 Zvolen
simkovic.miso@gmail.com

Tomáš Petráško
Kobyly 123
086 22 Kľušov
tomas.petrasko@yahoo.com

FOUR SEASONS OF THE EXCAVATIONS OF CASTLE ŠEBEŠ

Kamil Švaňa – Peter Šimčík – Michal Šimkovic – Tomáš Petráško

Summary

Paper presents results of the four seasons (2012 -2015) of the excavations of castle Šebeš that was connected to conservation and partial restoration of castle architecture. During the excavations western palas (or habitable tower) and parts of castle yard and parts of northern and southern section of curtain walls were excavated. Fragments of outer walls and dry moat were recognized in the terrain as well. Eastern tower, eastern section of curtain walls and outer walls were not excavated.

Existence of older wooden castle preceding the stone castle suggested by older literature (*Bóna/ Plaček 2007, 292; Slivka/Valašek 1991, 179*) were not confirmed neither by identified layers nor by archaeological material. Based on the results of the excavation castle was built in the first decades of the 14th century. This is also attested by the mention in document dated to year 1315 in which Charles Robert confirmed ownership of castle to certain Synko whose descendants owned castle for most of its existence. Curtain walls were the oldest of the unearthed architectures being built in this period. Western palas was adjoined to them later in the same century. Palas originally consisted of two sections of which northern one, originally equipped with tile stove, was better preserved. Only small fragments of masonry remain of southern section of palas. Both palas and curtain walls underwent alterations during the later existence of castle. These alterations as well as building of two outer walls might at least partially be related to the activities of "Bratrík" movement in the region around the half of the 15th century. Hitherto unknown structures were partially excavated at the castle yard. Those were probably built in the late 14th/early 15th century and ceased to serve its purpose during the later 15th or more probably during the first decades of the 16th century. Layers from the 14thcentury were identified only in the interior of the palas. In the courtyard oldest layers belonged to the 15th century. Older layers were probably removed as result of alterations of the castle palas and courtain walls as well as construction of structures excavated in the courtyard. Castle was probably damaged in 1528 as result of conflicts with town Prešov and it was again sacked and afterwards abandoned around the half of the 16th century. This is attested by destruction layers with remnants of burnt wooden constructions found in the interior of the tower (Pic. 3) as well as numerous finds of militaria (mostly crossbow bolts and *Hakenbüchse* projectiles). After its sacking castle remnants were furthermore damaged as its masonry was reused for building purposes in the nearby village.

Material acquired by the excavation included medieval and early modern period pottery, stove tiles, osteological material and numerous small finds made of metal (including 15th-16th century coinage), bone and stone. Based on the typology of medieval ceramics by M. Uličný (*Uličný 2003c, 612-616*) the oldest pottery finds belong to the middle and late phase of High Medieval pottery production dating them to the 14th century. For this phase pots produced of coarse material burnt in grey or brown-grey were typical (e.g. Pl. I: 9; III: 6; IV: 11; V: 4, 6-8; XIII: 5, 7). Incised wavy pattern was still in use (Pl. V: 6-8; XIII: 5, 7). Thin-walled pottery was represented by fine white ware that was often decorated with red paint (Pl. V: 1, 9-11; XII: 8-10, 12-14, 16). Pots from the Late Medieval phase (since late 14th century until the end of the 15th/first decades of the 16th century) were mostly fired in oxidizing atmosphere (Pl. XI: 1; XII: 1-2, 7; XIII: 6, 9, 10) and their surface was often decorated with horizontal ribs or lines (Pl. II: 1; III: 7; IV: 4; VI: 1, 5, 6; XII: 7; XIII: 4). To the latest phase of existence of castle belong finds of early modern period pottery which include glazed ware (e.g. Pl. I: 8, 10; II: 1, 3, 5-6, 8; III: 7, 9,12; VII: 2-3). Glazed sherds were found in rather small quantities only in the uppermost archaeological layers. Stove tiles found in the interior of palas belonged to the non-glazed variety decorated with incised lines. Several fragments of green glazed and relief decorated tiles with dragon motif (Pl. XV: 9-10) were found in the courtyard hinting possibility of another stove made of such material

probably located in the eastern tower. Oldest coinage found by the excavation was two denarii of Ladislaus the Posthumous (Pl. X: 1, 4) of which one was found in the rebuilt masonry of curtain wall. Younger coin finds belong to the reign of Louis II of Hungary (Pl. X: 2) or Ferdinand I (Pl. X: 3). Interesting are two counterfeit denarii of Louis II (Pl. X: 5-6) which were found above the destruction level of southern section of palas. Other notable small finds include iron belt plate (Pl. X: 7), spurs and their parts (Pl. VIII: 5-6; IX: 4) bronze earring (Pl. XV: 13) and fragments of decorations made of bone (Pl. X: 9, 11). Small number of prehistoric finds might attest to the earlier use of site which can be only hypothetically linked to Neolithic settlements identified in Nižná Šebastová (*Sedlák a kol. 1965*, *36*).

Translated by Kamil Švaňa

FIGURES

Fig. 1. Site on the map 1: 25 000.

Fig. 2. Plan of the excavated parts of the castle.

Fig. 3. Destruction layer in the interior of feature 1/2012.

Fig. 4. Trench I/2013, sector A reduced to the level of bedrock; sector B reduced to the level of remnants of mortar floor.

Fig. 5. Trench III/2013.

Fig. 6. Southern corner half-pillar.

Fig. 7. Beam pocket in the masonry of northern section of curtain wall.

Fig. 8. Structure identified in sectors A and B of trench I/2014.

Fig. 9. Structure identified in sector C of trench I/2014.

Fig. 10. Trench I/2015 with remnants of masonry of outer wall on the southern slope.

PLATES

Pl. I. Selection of finds from 2012. 1-10 – debris layers.

Pl. II. Selection of finds from 2012. 1-10 – destruction layers of northern section of palas (feat. 1/2012).

Pl. III. Selection of finds from 2012. 1-3 – northern slope; 4-12 – courtyard.

Pl. IV. Selection of finds from 2012. 1-6 – courtyard; 7-13 – area of the southern section of the palas.

Pl. V. Selection of finds from 2013 – 13th/14th century. 1, 4 – surface finds; 2, 3, 9-11 – western slope; 5, 7-8 – northern slope; 6 – area of the southern section of the palas.

Pl. VI. Selection of finds from 2013 – 15th century. 1, 4, 6, 11-12 – northern slope; 2-3, 5, 7-8 – courtyard; 9 – interior of the northern section of palas; 10 – western slope.

Pl. VII. Selection of finds from 2013 – 16th century. 1, 3, 8-9 – courtyard; 2, 4-5 – western slope; 6 – debris layer; 7 – northern slope.

Pl. VIII. Selection of finds from 2013. 1, 6 – northern slope, debris layer; 2, 4 – cleaning of masonry of the courtain wall; 3 – western slope, debris layer; 5 – area of the southern section of the palas, debris layer.

Pl. IX. Selection of finds from 2012. 1, 7-8 – area of the southern section of the palas; 2, 4-5, 9 – interior of palas; 3 – northern slope. Measure a: 1-3, 5; measure b: 4, 6-9.

Pl. X. Selection of finds from 2012 (5-6, 9, 11) and 2013 (1-4, 7-8, 10). 1 – cleaning of masonry of curtain wall; 2 – courtyard, debris layer; 3 – cleaning of palas masonry; 4, 8 – surface finds; 5-6, 9 – area of the southern section of the palas; 10 – northern slope; 11 – NE inner corner of palas. Measure a: 1-8; measure b: 9-10; measure c: 11.

Pl. XI. Selection of finds from 2013. 1-2 – northern slope, debris layer.

Pl. XII. Selection of finds from 2013. 1-16 – northern slope, debris layer.

Pl. XIII. Selection of finds from 2013. 1-11 – northern slope, debris layer.

Pl. XIV. Selection of finds from 2013 (1-4, 6-8) and 2014 (5). 1-4, 6-8 – northern slope, debris layer; 5 – courtyard. Measure a: 1-4, 6-8; measure b: 5.

Pl. XV. Selection of finds from 2014. 1-12 – courtyard.

Pl. XVI. M. Šimkovic – architectonical/historical analysis of unearthed architecture.

NESKOROSTREDOVEKÁ KERAMIKA Z HRADU ŠARIŠ

MARIÁN ULIČNÝ

Veľký Šariš, hrad, neskorý stredovek, keramika

Veľký Šariš, castle, Late Middle Ages ceramics

The present paper presents the results of the analysis of the Late Middle Ages ceramic Fund of the Šariš castle, from the archaeological excavations of the castle in the years 1973-1981 under M. Slivka. Processing of this numerous collection enabled the definition of the basic characteristics of Late Middle Ages ceramics and also enabled the definition of the basic features of its earlier and later period.

ÚVOD

Neskorostredoveká keramika je plne sformovanou osobitnou chronologickou etapou vo vývoji tradičného hrnčiarstva, ktorá sa pomerne výrazne vydeľuje od nálezov ako staršej vrcholnostredovekej, tak aj nasledujúcej novovekej keramiky. Pamiatky neskorostredovekého hrnčiarstva boli v počiatkoch archeologického bádania všeobecne známe. Väčšia pozornosť sa tomuto druhu predmetov začala venovať až po polovici 20. storočia, v úzkej súvislosti s rozvojom stredovekej archeológie. Prvú podrobnú charakteristiku keramiky zo záverečných úsekov stredoveku podal B. Polla v monografii analyzujúcej výsledky archeologického výskumu zaniknutej stredovekej obce Zalužany v katastri Nemešian (*Polla 1962a*, 97-122). Autor zaradil mladšiu prevažujúcu zložku nálezov z lokality do 14.-15. storočia.

Po tomto prvom podrobnejšom zhodnotení došlo v oblasti štúdia východoslovenskej keramiky k istému útlmu. Ďalšie nálezy boli už len zbežne publikované a mnohokrát poddatované do tradičného rámca 14.-15. storočia. Preto neprekvapuje, že mnohé fondy pochádzajúce už z počiatku nasledujúcej ranonovovekej etapy boli spočiatku nesprávne zaraďované už do rámca druhej polovice 15.-začiatku 16. storočia (*Čaplovič 1971*, 273-275).

V tomto príspevku sa pokúsime obšírnejším spôsobom zverejniť výsledky analýzy neskorostredovekej zložky keramického fondu vyzdvihnutého počas archeologického výskumu hradu Šariš v rokoch 1973-1981 pod vedením M. Slivku, ktorá bola predmetom dizertačnej práce autora *(Uličný 2004)*[1]. Táto štúdia priamo nadväzuje na už publikovaný článok venovaný vrcholnostredovekej časti predmetov z hradu (*Uličný 2013*, 107-140).

CHARAKTERISTIKA NÁPLNE NESKOROSTREDOVEKEJ KERAMIKY

Neskorostredoveká keramika sa nachádzala pomerne často medzi nálezmi z horného hradu, ako aj v sondách na nádvorí. Bohužiaľ, prevažná časť pamiatok zo záveru stredoveku tvorila súčasť buď súborov s chronologicky výraznejšie premiešaným materiálom od stredoveku po novovek, resp. celkov s prevažujúcou novovekou zložkou a početnou neskorostredovekou prímesou. Pre analýzu sa stal kľúčový materiál z prehlbovania južnej časti horného hradu pod novovekou pochôdznou úrovňou. Tento pramenný fond sme označili ako Súbor III. Avšak aj v tomto (pre analýzu spojenom) celku sa ojedinele vyskytovala vrcholnostredoveká prímes, ako aj novoveká intrúzia, ktorá prepadla nižšie následkom prírodných činiteľov. Najčistejší nesko-

[1] *Touto cestou ďakujem doc. PhDr. M. Slivkovi, CSc. za možnosť spracovania a publikovania predmetného materiálu.*

rostredoveký nálezový celok pochádza z plochy dolného nádvoria zo sondy XVII/78. Predmety z tejto sondy (okrem chronologicky zmiešaných nálezov z počiatočného prehlbovania) sme označili v dizertačnej práci ako Súbor IV. Napriek svojmu pomerne čistému charakteru štatistická analýza Súboru IV mohla byť využitá len čiastkovo, nakoľko značnou súčasťou zbierky bola početná kolekcia predmetov západouhorského pôvodu. V nasledujúcom texte sa pokúsime podať základnú charakteristiku neskorostredovekej keramiky z hradu Šariš na podklade analýzy Súborov III-IV, porovnávacieho materiálu a pozorovaní z celého fondu z hradu, ako aj analógií z priľahlého regiónu východného Slovenska.

Nástup neskorostredovekej keramiky odráža viaceré technologické zmeny vo výrobnom procese. Jednou z kľúčových bolo presadzovanie rýchlo rotujúceho hrnčiarskeho kruhu, prostredníctvom ktorého hrnčiari formovali nádoby z kusa starostlivo pripravenej hliny vytáčaním. Počiatky zavádzania tejto technológie sme registrovali už v mladšom horizonte vrcholnostredovekej keramiky, pričom stopy po vytáčaní boli čitateľné predovšetkým na stolovej keramike v mestskom prostredí (*Uličný 2013*, 115). Nová technológia sa pomaly presadzovala pričom zdá sa, že od prvej polovice 15. storočia ňou pracovala už väčšina mestských hrnčiarov. Formovanie nádob obtáčaním postupne ustupovalo do úzadia a v samom závere stredoveku vo východoslovenskom prostredí zaniklo ako v mestskom, tak aj v dedinskom prostredí.

Zmeny v technológii výroby v rozdrobenom črepovom materiáli však nie sú tak na prvý pohľad badateľné. Vytáčanie je v hrnčiarskom rukopise najvýraznejšie čitateľné na spodnej časti vnútorného povrchu tela nádob vo forme rebrovania. S presadzovaním vytáčania sú zviazané aj zmeny vonkajšej úpravy dna. Nádoby po vyformovaní boli totiž z hrnčiarskeho kruhu prevažne už zrezávané drôtom. Spodok nádoby mal tak na rozdiel od vrcholného stredoveku zahladený povrch, avšak s výraznými ryhami po zrezaní v lastúrovitej podobe (na rozdiel od novoveku). V analyzovanom Súbore III majú úlomky zrezaných dien až trojštvrtinový podiel, v súbore IV je dokonca ešte vyšší. V menšej miere sa na počiatku neskorého stredoveku ešte stretávame s nádobami, ktoré boli z hrnčiarskeho kruhu strhnuté, pričom dno malo zdrsnenie po podsýpke. S touto úpravou je ešte spätý aj posledný výskyt plastických značiek. Neodlišujú sa od značiek z predchádzajúceho obdobia (*Uličný 2013*, 107, 115). Drvivá väčšina z nich má kruhové pole, v ktorom sú buď jednoducho lúčovito usporiadané priečniky (tab. I: 8; tab. V: 8), alebo zložitejší geometrický obrazec (tab. II: 8; tab. VI: 2, 4, 6). Výnimočne vystupuje aj kríž bez kruhového poľa (tab. III: 10). Vyznievanie drsných dien má nepochybne priamu väzbu na ústup technológie obtáčania. Nemusí to však automaticky znamenať, že nádoby s drsným dnom sú výhradne len z obtáčaných nádob.

Druhou charakteristickou zmenou v technológii výroby v porovnaní s predchádzajúcou produkciou vrcholnostredovekého hrnčiarstva je evidentná snaha o kvalitnejší tvrdší výpal. Tvrdo vypálené boli v Súbore III už viac ako dve tretiny nádob. Z hľadiska vypálenia a farby črepu rozlišujeme štyri základné skupiny riadu – tvrdo vypálený riad červenej farby (v kresebnej dokumentácii zvislá šrafúra profilov), mäkšie vypálený hnedej farby (šikmá šrafúra profilov), tvrdo vypálený sivej farby (vodorovná šrafúra profilov) a prevažne tvrdo vypálený svetlý riad (bez výplne profilov). Všetky štyri druhy považujeme za súčasť domácej výroby.

Najpočetnejšiu skupinu približne s tretinovým zastúpením v Súbore III tvoril v oxidačnej atmosfére kvalitne vypálený riad červenej až červenohnedej farby. Mierny nárast oxidačne vypaľovanej keramiky sme zaznamenali už v mladšom horizonte vrcholnostredovekej keramiky, avšak tam ešte prevažne v spojení s mäkším výpalom (často hnedosivé jadro a červený povrch). Avšak až v neskorom stredoveku tvrdo oxidačne vypálený riad sa stáva najdominantnejšou skupinou. V mestskom prostredí Prešova a Bardejova je jeho zastúpenie v niektorých celkoch ešte markantnejšie. Výrazne nadpolovičný podiel tvrdo oxidačne vypálenej keramiky bol zaznamenaný napr. z výplne narušeného obj. 7/2008 na Svätoplukovej ul. 1 v Prešove (*Uličný/Harčar 2013*, 216), či z hrnčiarskej pece z Hlavnej ul. 121 v Prešove *(Uličný/Harčar 2006).*

Medzi tradičnou farebnou keramikou v neskorom stredoveku však aj naďalej registrujeme úlomky z nádob s nedostatočným výpalom. V Súbore III dosahovali druhú priečku s mierne nad štvrtinovým podielom. Svojimi hnedo-sivými odtieňmi a mäkkým výpalom sú priamym pokračovaním vrcholnostredovekej tradície. Na ich časové zaradenie do neskorého stredoveku poukazuje rovnaká typová škála formovania ústí, aplikácia totožnej výzdoby a úpravy dna ako na ostro vypálenom riade. Hnedý riad predstavoval zrejme bežný lacnejší tovar druhej triedy, ktorý sa vyskytoval popri kvalitnejšom servise. Neprekvapuje preto, že medzi hnedou keramikou nachádzame v drvivej prevahe kuchynský riad (hrnce), menej stolovú keramiku.

Priebežne sa v neskorom stredoveku vo východoslovenskom prostredí užíval aj tvrdo vypálený riad v redukčnej atmosfére. Sivá keramika dosahovala v Súbore III tretiu priečku približne so štvrtinovým podielom, v Súbore IV kontaminovanom importovanou keramikou až 40% podiel. Pozorovania aj z iných východoslovenských celkov poukazujú,

že kvalitná sivá, redukčne vypaľovaná keramika predstavovala v závere stredoveku na rozdiel od západného Slovenska len sprievodnú, minoritne zastúpenú skupinu. Sivý riad ako prevažujúci prvok sa uvádza na panskom dvore v Zalužanoch (*Polla 1962a*, 122). Až polovičný podiel tvorila sivá keramika medzi zberovými nestratifikovanými nálezmi z hradu Kamenica (*Uličný 2005*, 123). Avšak iné menšie súbory získané z ďalších šarišských hradov poukazujú na tradičné menšinové zastúpenie sivej keramiky (*Uličný 2003b*, 213). Či výraznejšie zastúpenie sivej keramiky je spojené s prostredím panských sídiel ukáže až ďalší výskum.

Kontinuitne do náplne neskorostredovekej keramiky prechádza aj svetlá keramika. Vyrábaná bola z hlín, ktoré po vypálení nádob dosahovali svetlookrovobiele až sivobiele odtiene. Oproti materiálu z vrcholného stredoveku je však zreteľný tvrdší výpal, takže svetlé odtiene sú zaznamenané aj v jadre črepu. Táto hlina však obsahovala niekedy aj železité zlúčeniny. Viditeľné je to zvlášť u stolovej keramiky (najmä pohárov), kde pri vypálení za prístupu vzduchu zaznamenávame okrovobiely vnútorný povrch a jadro črepu, pokiaľ na vonkajšom povrchu častokrát je možné pozorovať svetlunko ružovkastý nádych. Svetlá keramika v Súbore III dosahovala 15% podiel. Aj ďalšie pozorovania nálezových celkov z blízkych mestských centier a areálov hradov naznačujú, že zastúpenie svetlého riadu oproti koncu vrcholného stredoveku mierne klesá, čo súvisí so stratou dominancie svetlého riadu medzi stolovou keramikou.

Výskyt svetlej keramiky vo východoslovenskom prostredí je v priamej väzbe na geografickú polohu, čo zrejme súvisí so zdrojmi hrnčiarskych hlín. Zastúpenie svetlej keramiky je najvýraznejšie v južnej časti regiónu. Demonštrovať to môžeme napr. v nálezovom materiáli z Košíc, kde svetlý riad tvorí mnohokrát najpočetnejšie zastúpenú zložku predmetov (*Uličný/Ďurišová 1999*, 193; *Uličný 2003a, 2003*, 189). V prostredí stredného Šariša v neskorom stredoveku je len najmenšou zložkou medzi základnými štyrmi druhmi riadu. Výskyt tejto keramiky severným smerom klesá. V Bardejove sa s ňou stretávame v závere stredoveku len veľmi ojedinele.

K dôležitým technologickým novinkám v rámci neskorostredovekej produkcie je aj zvládnutie používania glazúr. Aj keď nemožno vylúčiť, že nové pramenné fondy prinesú doklady glazovaných nádob pred 15. storočím, je zrejmé, že to bude súvisieť s ojedinelými predmetmi, najskôr dovozového charakteru. Používanie glazúr sa stáva súčasťou domácej produkcie až v neskorom stredoveku. Glazovanie sa však používalo v tomto období ešte veľmi zriedka. V Súbore III bolo registrované u necelej desatiny úlomkov z dien. Mnohé z nich sme však nevedeli bezpečne chronologicky zaradiť s ohľadom na menšiu novovekú intrúziu. Na zvládnutie techniky glazovania poukazujú však aj škvrny glazúry na bezpečne stredovekých predmetoch. Poukazuje to na to, že podiel glazovaných nádob bol veľmi nízky a bol vypaľovaný spolu s neglazovanými predmetmi. Spočiatku bola glazúra ojedinele aplikovaná na výberovom stolovom riade (na vnútornom, resp. vonkajšom povrchu džbánov a krčahov). Pravidelnejšie sa začala používať na vnútornom povrchu panvíc. Tak napr. v súbore zo zaniknutej stredovekej obce zo Slovenskej Vsi (*Giertlová 2002*, 51, 52; *Giertlová 2003*, 43, 44) patrí niekoľko úlomkov glazovaných črepov výhradne panviciam. S ojedinelým glazovaním vnútorného povrchu hrncov sa skôr stretávame až v samom závere stredoveku (*Uličný/Ďurišová 1999*, tab. I: 8; tab. II: 5).

Neskorostredoveká keramika je charakteristická svojou pomerne širokou typovou škálou nádob. Z vrcholného stredoveku kontinuujú hrnce, hrncovité zásobnice, hrnčeky, džbány, krčahy, poháre, pokrývky, mištičky a kahance. Typovú variabilitu predmetov rozšírili v neskorom stredoveku najmä široké misy a panvice.

Hrncovité nádoby

Hrncovité formy tvoria stále najpočetnejšie zastúpenú skupinu nádob (cca cez 80% v analýze okrajov Súboru III). Zlomkovite zachovaný materiál z hradu ako aj exempláre z východoslovenského regiónu svedčia skôr o baňatejších nádobách vajcovitého tvaru s najväčším vydutím v hornej tretine výšky. Vyskytujú sa však aj baňatejšie súdkovité tvary s najväčším vydutím mierne posunutým nadol, takmer v polovici výšky nádob. Charakteristickým sa stáva naďalej prvok, že najväčšie vydutie je v drvivej prevahe hrncov výrazne väčšie ako priemer jeho ústia. Priemer ústia sa pohybuje najčastejšie niekde v rozmedzí medzi 15-20 cm. Úplne ojedinelé však už nie sú ani hrnčeky s priemerom ústia menším ako 10 cm (tab. V: 6). Oproti starším horizontom však zdá sa narastá aj podiel hrncov a hrncovitých zásobníc s priemerom ústia väčším ako 20 cm (tab. IV: 7). Výšku nádob vzhľadom k zlomkovitému materiálu nemožno zistiť.

Zo Zalužian pochádza širšia škála rekonštruovateľných nádob s premenlivou výškou, od hrnčekov vysokých len niekoľko centimetrov po zásobnice s výškou do 45 cm (*Polla 1962a*, 112). Najväčší súbor rekonštruovateľných stredovekých hrncov pochádza z prostredia Košíc. Z areálu Katovej bašty sa podarilo zreštaurovať viacero nádob, medzi inými aj veľkých štíhlych hrncov s výškou viac ako 30 cm (*Duchoň/Gašaj 2001*, obr. 11; *Rusnák 2009*, tab. 51, 56-58).

Novým prvkom u časti hrncov sa stáva z okraja

vyrastajúce pásikové ucho prežliabnutého profilu. Niekedy je ucho výraznejšie profilované stredovým rebrom (tab. V: 9). Uchatenie hrncov sa postupne presadzuje v priebehu 15. storočia pričom zdá sa, že na prelome 15. a 16. storočia sa ucho stáva skôr už pravidelnou súčasťou hrncov.

Nasadenie dna je oproti vrcholnostredovekej keramike oveľa ostrejšie, čo badať najmä na profile vnútorného povrchu (tab. VIII: 10, 12). Len malá časť hrncov je v samom závere stredoveku opatrená na vnútornej strane glazúrou. V chronologicky premiešaných celkoch sme však nevedeli oddeliť tieto neskorostredoveké hrnce od ich novovekých nástupcov. Oveľa častejšie sa však stretávame so škvrnami glazúry, ktoré svedčia o spoločnom vypaľovaní glazovaného a neglazovaného riadu.

Výzdoba neskorostredovekých hrncov je výrazne uniformná. V hromadnej sériovej výrobe formou vytáčania nadobudla charakter zdrsnenia pliec, resp. pliec až najväčšieho vydutia formou rebrovania. Vonkajšia stena takto zdobenej časti má jemnú esovitú profiláciu, vyskytuje sa však aj profilácia s ostrými cikcakovitými lomami. Na rozdiel od vrcholného stredoveku zdobenie (zdrsnenie) hrncov sa stalo takmer pravidelnou súčasťou nádob. Nezdobené hrnce sú tak skôr výnimočným javom. Len veľmi vzácne je u hrncov zastúpený aj iný typ výzdoby. Miestami vystupujú jednoduché ryhy, úplne výnimočná je aj rytá vlnovka (tab. IV: 6; tab. V: 9).

Najpočetnejšie typy okrajov

Ukončenie ústí hrncov je stále najvýraznejším chronologicky citlivým ukazovateľom. Podobne ako v predchádzajúcom období sú na počiatku neskorého stredoveku stále najčastejšie sa vyskytujúcimi z vonkajšej strany rímsovite esovite profilované, zväčša oblo ukončené okraje, na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom (typ A v dizertačnej práci autora). Tvorili približne tretinu zo všetkých zastúpených hrncovitých ústí v Súbore III. V materiálnej náplni sa miestami ešte nachádzajú vývojovo prechodné, ostrejšie profilované varianty (tab. I: 6; tab. II: 1, 2), ktoré predstavujú kontinuitu vrcholnostredovekej tradície. Drvivú prevahu však majú vývojovo mladé varianty týchto okrajov s plynulejším pretiahlejším tvarom (tab. I: 2-5, 7; tab. II: 5, 7, 9), niekedy aj s výraznejšie vyhrnutým koncom (tab. I: 1, 9, 10; tab. II: 3, 10).

Druhým najpočetnejšie zastúpeným typom je vyhrnutý na konci zhrubnutý okraj, ktorý má na vnútornej strane zväčša výrazný žliabok pre pokrývku. V Súbore III dosahoval 15% podiel (typ K v DP autora). Charakteristické je horizontálne zrezanie konca s typickým rukopisom formou rýh (na rozdiel od vrcholnostredovekého zarovnania). Na vonkajšej strane je vyhrnutie zväčša mäkké plynulé, a tak najširšia časť okraja je v pozícii zrezania, resp. tesne pod ním (tab. III: 2, 4, 6; tab. IV: 1-4, 6; tab. V: 5). Na niektorých ústiach sa na vonkajšom hornom konci okraja stretávame aj s pásom formou nadol pretláčaného prstovania (tab. IV: 5). Skôr výnimočnejšie sa vyskytujú varianty na vonkajšej strane s ostrejšou profiláciou formovanou do širšej zaoblenej rímsy (tab. IV: 7; tab. V: 1, 9). Zvlášť tieto varianty sú presvedčivejším dokladom spätosti s predchádzajúcim typom J, s ktorým je zrejme aj geneticky zviazaný (*Uličný 2013*, 109).

Tretím v poradí je vyhrnutý mierne zhrubnutý, avšak na vonkajšej strane esovite profilovaný okraj, na vnútornej strane zväčša s výrazným žliabkom (typ H v DP autora). Podobne ako u predchádzajúceho typu je ukončenie okraja formou vodorovného zrezania konca s typickým rukopisom formou rýh. V Súbore III ňou bola ukončená viac ako desatina hrncov. Tento typ ukončenia hrncov sme skôr minoritne zaznamenávali vo vrcholnostredovekej keramike. V neskorom stredoveku jeho podiel narastá, pričom v podstate nahrádza aj typologicky príbuzný starší okraj typu G patriaci medzi vedúce typy vo vrcholnom stredoveku (*Uličný 2013*, 109).

Pre väčšinu hrncov je typické, že napriek esovite profilovanej rímse je celkový priebeh plynulý do mäkkého vonkajšieho vyhrnutia, a tak najširšia časť okraja je v pozícii zrezania, resp. tesne pod ním (tab. III: 5, 7, 9). Profilovaná časť okraja je pritom dlhšia. Ojedinele je zastúpený aj variant s plastickým pásom na vonkajšom hornom konci okraja formou nadol pretláčaného prstovania (tab. III: 8). V obrazovej prílohe sme ho prezentovali len malým fragmentom z okruhu farebnej keramiky, nakoľko takto ukončené svetlé hrnce s glazúrou nedokážeme v nálezovom materiáli oddeliť od predmetov z počiatku novoveku. Výnimočne však nachádzame aj varianty späté ešte s vrcholnostredovekou tradíciou. Charakteristická je pre ne kratšia profilovaná časť a niekedy aj ostrejší priebeh vyhrnutia (tab. III: 3, 11).

Do štvorice vedúcich typov okrajov, ktorý plynule prechádza zo starších horizontov do náplne neskorostredovekej keramiky patrí aj vyhrnutý oblo až hrotito ukončený okraj s esovitou profiláciou rímsy na vonkajšej strane (typ C v DP autora). Od typu A sa však líši šikmým zrezaním na vnútornej strane, pod ktorým sa ešte nachádza žliabok. V Súbore III ním bola ukončená viac ako desatina hrncov. Drvivú prevahu medzi nimi majú vývojovo mladé varianty týchto okrajov s plynulejším pretiahlejším tvarom (tab. II: 6). V Súbore III sa nachádzalo však aj ostro profilované ústie s výraznejšou posilnenou rímsou z okruhu hnedej keramiky (tab. II: 4). Nemožno však vylúčiť, že tvorí súčasť vrcholnostredovekej prímesi.

Sprievodné typy okrajov

Nezvykle nízkym podielom (cca 7%) bol v Súbore III zastúpený mierne zhrubnutý oblo ukončený okraj na vnútornej strane so žliabkom (okraj N v DP autora). Podobne aj tento typ ukončenia hrncov sme zriedkavo zaznamenali v prostredí vrcholnostredovekej keramiky. V neskorom stredoveku však jeho zastúpenie výraznejšie narastá. V nálezovom materiáli z hradu sa nachádzajú najmä exempláre s výrazne zhrubnutým koncom (tab. V: 2, 7). Oveľa menej časté sú okraje s nevýrazným zhrubnutím (tab. V: 4, 6). V porovnateľných súboroch z okolitého regiónu z počiatku neskorého stredoveku je podiel takto ukončených ústí hrncov výrazne vyšší.

Pod 10% hranicou v Súbore III sa vyskytovali na vonkajšej strane esovite profilované oblo ukončené ústia, na vnútornej strane so žliabkom (typ I v DP autora). Ojedinele sme zaznamenali podobné ukončenia hrncov už vo vrcholnostredovekom materiáli. V znečistenom materiáli z hradu sme nedokázali jasne oddeliť stredoveké exempláre od novovekej prímesi. Jednoznačný dôkaz o tom, že týmto typom okraja bola ukončená aj časť stredovekých hrncov najvýraznejšie dokazujú exempláre z okruhu sivej redukčnej keramiky (tab. III: 1). Ako poukazujú čistejšie porovnávacie súbory z blízkeho okolia sa ukazuje, že tento typ okraja sa uplatňoval skôr len výnimočne. Ide však o najtypickejší typ ukončenia hrncov v nasledujúcej ranonovovekej etape hrnčiarstva.

V zberovom materiáli z hrádku v Ruskej Novej Vsi boli nájdené deriváty tohto okraja z hrncov s pomerne dlhým profilovaným štíhlym, avšak nahor vytiahnutím oblo ukončeným ústím na vnútornej strane so žliabkom *(Uličný 2003b, tab. I: 15, 18).*

Ojedinele zastúpené typy okrajov

Ostatné typy okrajov hrncov nedosahovali väčšie zastúpenie (všetky spolu nepresahujú ani 10% podiel v Súbore III). V analyzovanej vzorke sa vyskytujú nahor vytiahnuté, na vonkajšej strane rímsovite profilované okraje s vodorovným zarovnaním okraja a žliabkom na vnútornej strane (typ G v DP autora) a ich príbuzné nahor vytiahnuté okraje formované z vonkajšej strany vertikálnym zarovnaním do rímsy, ktoré majú rovnako vodorovne zarovnaný koniec a žliabok na vnútornej strane (typ J v DP autora). Uvedené typy v neskorostredovekej keramike len doznievajú, mnohé z nich tak predstavujú najčastejšie prímes z vrcholného stredoveku (*Uličný 2013,* 109).

Príležitostne sa vyskytovali esovite profilované okraje, na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom (typ B v DP autora), ktoré sa na rozdiel od vedúceho okraja typu A líšili svojim ukončením. Namiesto oblého ukončenia je u nich registrované šikmé zarovnanie, resp. zrezanie konca. Ojedinele boli zastúpené už medzi vrcholnostredovekou keramikou. Majú pritom podobný vývoj ako ich príbuzné typy A a C. V neskorom stredoveku sú štíhlejšie a zväčša len slabo profilované. V nálezovom materiáli boli doložené len drobnými úlomkami. Podobný typ okraja bol publikovaný z neskorostredovekej vrstvy zo Svätoplukovej ulice 1 v Prešove (*Uličný/Harčar 2013,* tab. V: 11).

Veľmi vzácne sa vo vrcholnom stredoveku objavovali mierne vyhrnuté okraje na vonkajšej strane formované do šikmo (smerom von) zarovnanej rímsy, s oblo až hrotito ukončeným koncom, na vnútornej strane so žliabkom (typ L v DP autora). Rovnako vzácne ho zaznamenávame i v súboroch s keramikou neskorého stredoveku. Kvalitne vypálené okraje z hradu Šariš však bolo len veľmi ťažké oddeliť od novovekej prímesi. Rekonštruovateľný hrniec s podobným okrajom pochádza napr. z Krásnej nad Hornádom (*Polla 1986,* obr. 103: 7).

S určitosťou v závere stredoveku sa ojedinele vyskytovali ústia so šikmým (smerom do vnútra) zrezaním konca, na vnútornej strane so žliabkom (tab. V: 3 – typ M v DP autora).

V keramickom fonde z hradu sme zaznamenali aj ďalšie typy okrajov hrncov, ktoré tvoria cudzí prvok vo východoslovenskom prostredí. Ich spoločným znakom je vyhrnutie ústia na vnútornej strane bez profilácie a žliabku. V Súbore III boli zastúpené len veľmi ojedinele, dosahujúc 1,2% podiel. V Súbore IV dosahovali však až štvrtinu okrajov skúmanej vzorky.

Skôr vzácne, malými úlomkami, bol doložený hrncovitý jednoducho vyhrnutý oblo ukončený okraj bez zhrubnutia a profilácie (typ R v DP autora). Výraznejšie sa uplatňoval od neho príbuzný jednoducho vyhrnutý, avšak zhrubnutý oblo ukončený okraj, na vnútornej strane rovnako bez žliabku a profilácie (tab. VI: 7, 8; tab. VII: 1 – typ S v DP autora). Predovšetkým zo Súboru IV sú doložené zhrubnuté oblo ukončené a výrazne vyhrnuté okraje s ovalením, rovnako na vnútornej strane bez žliabku a profilácie (tab. VII: 3, 5, 7 – typ T v DP autora). Niekoľkými úlomkami sú doložené ústia s kolkom v tvare písmena T (tab. VII: 8). Drobnými nerekonštruovateľnými kusmi bol doložený posledný typ jednoducho vyhrnutého okraja na vonkajšej strane so zarovnaným (zrezaným) koncom, na vnútornej strane rovnako bez žliabku, resp. inej profilácie (typ U v DP autora).

Štvorica týchto okrajov bola evidovaná medzi skupinou redukčne vypáleného sivého riadu. Na prvý pohľad je zrejmé, že predstavujú vo výcho-

doslovenskom prostredí import, nepochybne ako obal dovážaného tovaru. Sivé hrnce s ovalenými okrajmi predstavujú typický prvok keramiky na severozápadnom okraji Uhorska (bratislavsko-trnavská oblasť) a priľahlej časti Rakúska (*Hoššo 1983*, 215-231; *Hoššo 1997*, 287-300; *Urminský 2001*, 21-26; *Staník/Urminský 2003*, 9-28). Charakteristickým prvkom hrncov bratislavského okruhu je práve značkovanie prevažne okraja nádob kolkom (*Vallašek 1970*, 243-308). Takto kolkovaná keramika bola prvýkrát zachytená vo východoslovenskom prostredí v nálezovom súbore z hradu Kežmarok (*Polla 1971*, obr. 93). Podobné nálezy boli identifikované okrem hradu Šariš aj v prostredí ďalších panských sídiel Ľubovňa, Spiš a Budimír, pričom už dávnejšie boli interpretované ako doklad importu (*Čaplovič/Slivka 1985*, 49-57). Ďalšie doklady kolkovanej importovanej keramiky sú z benediktínskeho kláštora v Krásnej nad Hornádom (*Polla 1986*, obr. 107: 13). Vyššie uvedené analógie poukazujú, že táto dovážaná keramika je spätá s prostredím vyšších sociálnych vrstiev.

Neberúc do úvahy úlomky importovaného riadu, k vyššie popísanej keramike z hradu Šariš existujú celé desiatky analógií z prostredia východného Slovenska. Avšak len menšia časť týchto predmetov je aj publikovaná. V spišskom regióne z prostredia panských sídiel k najväčším publikovaným celkom patrí nálezový súbor z panského dvorca z Nemešian – Zalužian, odkiaľ pochádza aj niekoľko rekonštruovateľných nádob. Z prehľadu profilov vyplýva, že tu dominujú hrnce s okrajmi typov A, C a N (*Polla 1962a*, obr. 93). Prevažujúca neskorostredoveká zložka je typologicky veľmi blízka analyzovanej vzorke šarišského Súboru III. Naproti tomu sa ako mladší javí nálezový materiál z hradu v Kežmarku, kde prevažujú hrnce ukončené okrajmi K, H a I (*Polla 1971*, obr. 94). Menší publikovaný súbor z Červeného Kláštora zachytáva chronologicky širší záber predmetov od vrcholného stredoveku až po novovek (*Čaplovič 1971*, obr. 1-7). Z vidieckeho prostredia sú dôležité nálezy zo systematicky skúmanej zaniknutej stredovekej obce v Štrbe – Hrachovisku, kde sú doložené ústia hrncov so zhrubnutým okrajom, profilované okraje na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom, menej vodorovne zarovnané okraje. Skladba len ukážkovo publikovaných ústí by naznačovala zaradenie predmetov skôr do staršej fázy neskorého stredoveku (*Novotný 1982*, 207-208; *Novotný 1983*, 183; *Novotný 1984*, 164; *Novotný 1985*, 175, 176; *Novotný 1987*, 80, 81; *Novotný 1988*, 101). Z plochy zaniknutej obce s kostolom vo Vlkovej – poloha Horánske je doložená len ukážková keramika s prevažujúcimi úlomkami z hrncov z vrcholného až neskorého stredoveku (*Javorský 2000*, obr. 68). Z vidieckeho prostredia analógiu k šarišským nálezom predstavuje aj materiál z výskumu zaniknutej stredovekej obce Miloj v katastri Spišského Hrušova. Vyobrazený materiál zo sond je chronologicky rôznorodý v rozpätí 13.-15. storočia. Čistý neskorostredoveký charakter má súbor zo začisťovania kamenného objektu 1, kde prevládajú zhrubnuté oblo ukončené ústia hrncov, ako aj okraje s horizontálnym zarovnaním (*Polla 1966*, obr. 28).

Početné zbierky pochádzajú aj zo spišských miest, najmä z Levoče, Kežmarku a Spišskej Novej Vsi. Najvýznamnejší sa javí materiál z priestoru Strednej baníckej školy v Spišskej Novej Vsi, odkiaľ má pochádzať až 50 rekonštruovateľných nádob. V publikovanej forme sú zastúpené len dva hrnce, z nich jeden s netypickým zosilneným okrajom bez profilácie na vnútornej strane (*Javorský 1983*, obr. 71: 1, 4). V príspevku informujúcom o najnovších výsledkoch výskumov v historickom jadre Kežmarku je výberovo prezentovaný aj hnuteľný neskorostredoveký materiál (*Kučerová 2013*, 141-169, obr. 17, 20, 21, 24, 26). Len ojedinelými úlomkami je doložená keramika z výskumu na Hlavnom nám. 56. Z Kostolného nám. 18 sú dominantné nálezy vodorovne zarovnaných ústí hrncov, pochádzajúce z vrstvy autorkou datovanou do samého záveru stredoveku. Súbor z Ul. Dr. Alexandra 1 obsahuje vrcholnostredovekú a staršiu neskorostredovekú keramiku prezentovanú okrajmi typov A, C, K, H a N. Bez výpovednej hodnoty sú ojedinelé neskorostredoveké úlomky z plochy komunikácie Hviezdoslavovej ul. a Hlavného námestia. Len zbežne do neskorého stredoveku je možné zaradiť nálezy z Novej ul. 3.

Väčšími celkami disponujeme v súčasnosti aj z košického regiónu. Veľký súbor pochádza zo staršieho výskumu areálu kláštora v Košiciach - Krásnej nad Hornádom. Početné analógie ku hrncovitým nádobám môžeme vidieť v druhej ťažiskovej skupine nálezov, ktorú autor zaradil do 13.-16. storočia (*Polla 1986*, obr. 103-107). Keramický inventár je veľmi bohatý vrátane rekonštruovateľných nádob, chýba však pokus o zachytenie dynamiky vývoja v rámci týchto štyroch storočí. Z vidieckeho zázemia okolia Košíc pochádzajú len menšie kolekcie, zväčša zberového charakteru. Rámcovo neskorostredoveké úlomky pochádzajú napr. zo zaniknutej obce v Herľanoch, polohy Valaliská (*Budinský-Krička 1981*, 39, obr. 15).

Z mestského prostredia Košíc bol nedávno publikovaný celok z areálu bývalého františkánskeho kláštora na pozemku od Kováčskej ulice (*Rusnák 2011*, tab. XIII-XVII). Svojim prevedením a výzdobou je radený už do rámca neskorostredovekej keramiky. Profilácia okrajov hrncov však naznačuje, že prezentuje začiatočné štádium vývoja neskorostredovekého hrnčiarstva, z obdobia prelomu 14. až

začiatku 15. storočia. U hrncov dominujú prechodné až mladšie varianty okrajov typov A, vrátane jeho zvláštneho derivátu s výrazne predĺžením a vytiahnutím okraja nahor. Nástup neskorého stredoveku dosvedčujú ústia typu K a N.

O vyhodnotenie neskorostredovekej keramiky z Košíc sa poslednýkrát pokúsil *R. Rusnák* (*2009*, 93-101).V dizertačnej práci sú prezentované ďalšie významné fondy získané z výskumov v poslednom období. Do staršej fázy neskorostredovekej keramiky okrem celkov z areálu františkánskeho kláštora a neanalyzovaného súboru z Hlavnej 58 zaraďuje materiál z výskumu D. Gašaja na Moyzesovej ul. 36 (*Rusnák 2009,* tab. 28, 29). V kresebnej dokumentácii sa vyskytujú ústia zväčša profilovaných hrncov typov B, H a I. Do mladšej fázy neskorého stredoveku radí autor súbor z vrstvy 3 zo sondy 4/06 z areálu dominikánskeho kláštora (*Rusnák 2009,* tab. 38-40, 42, 43). Vyobrazený materiál poukazuje na typické neskorostredoveké ústia typov A, B, H, K a N. Medzi ústiami typu A nachádzame aj vývojovo staršie varianty, podobne ako na Kováčskej ulici. Materiál má podľa nášho názoru skôr znaky staršej fázy neskorostredovekej keramiky.

Výrazne typologicky mladší sa javí väčší súbor predmetov z Hlavnej ul. 28 v Košiciach *(Uličný/Ďurišová 1999).* Výrazná dominancia vodorovne zrezaných hrncov (sčasti aj prstovaných, resp. aj glazovaných) naznačuje, že prevažujúca časť nálezov tohto súboru pochádza až zo samého záveru stredoveku.

Mimoriadne významný pre poznanie keramiky zo záveru stredoveku je súbor z Katovej bašty (*Duchoň/Gašaj 2011,* 21-48; *Rusnák 2009,* tab. 48, 51-58). Typická je dominancia hrncov ukončených vodorovne zrezanými okrajmi typov H a K. Sprievodne sú zastúpené okraje typu E. Zaujímavý je výskyt kolkovania na hrdle jedného hrnca, nakoľko takúto výzdobu u hrncov takmer neevidujeme. Zdá sa, že medzi najvýznamnejšie keramické celky z obdobia konca stredoveku patrí aj súbor z chladnice 2 na Kováčskej ul. 24 z výskumu D. Gašaja a P. Tajkova. Pochádzajú odtiaľ viaceré rekonštruované hrnce. Pozornosť si zaslúžia najmä exempláre s výrazne profilovanými a nahor vytiahnutými okrajmi typu H s aplikáciou prstovania, v jednom prípade dokonca s doloženým pásom vrypov na pleciach pod zdrsnenou časťou formou typického rebrovania. V súbore sa vyskytujú aj hrnce s okrajmi typu A a N (*Rusnák 2009,* tab. 63, 67-69).

Zatiaľ len do rámca širšieho neskorého stredoveku je možné zaradiť starší súbor z hrnčiarskej pece na Šrobárovej ul. č. 57 (*Pástor 1959,* 613-636), ako aj ďalší súbor z obj. 14 na Alžbetinej ul. č. 49 (*Ďurišová/Kürthy/Pristáš 2007,* 154-159).

Len veľmi chabé informácie máme o neskorostredovekom materiáli zo susediaceho regiónu Zemplína. Napriek realizovaným viacerým výskumom predovšetkým v areáloch panských sídiel, materiál z týchto akcií je zväčša nepublikovaný. Z hrádku v Choňkovciach pochádzajú drobné úlomky hrncovitých okrajov typov A, I , N a K (*Budinský-Krička 1980,* 49, obr. 23). Z Nacinej Vsi, polôh Koscelek a Markušovská debra boli zberom vyzdvihnuté drobné úlomky vrcholnostredovekej až neskorostredovekej keramiky indikujúce plochy zaniknutých stredovekých obcí (*Budinský-Krička 1983*, 61, obr. 35).

Z prostredia regiónu Šariša, ktorý tvorí bezprostredné zázemie hradu, disponujeme už poznatkami z viacerých neskorostredovekých celkov, aj keď svojim charakterom sa nemôžu rovnať bohatým súborom z Košíc. Menšie kolekcie zberového charakteru pochádzajú z prostredia šarišských hrádkov, kde práve najpočetnejšou časťou je neskorostredoveká zložka. Z Kamenice pochádzajú ústia hrncov zdobené rebrovaním ukončené prevažne okrajmi typu A a N, v menšej miere okrajmi H a K (*Uličný 2005,* 123). V neskorostredovekej zložke z hrádku v Ruskej Novej Vsi rovnako dominujú ústia typu A (*Uličný 2003b,* tab. I: 14, 16; tab. II: 4, 6, 8, 12). Výraznejšie sú zastúpené ústia typu N, v menšej miere typu H a K, ojedinele aj s glazovaním (*Uličný 2003b,* tab. II: 1, 3, 5, 7, 10; tab. III: 1, 3, 5). K výnimočným nálezom patria okraje typu S a M, ako aj deriváty profilovaného okraja typu I s výrazne predĺženou nahor vytiahnutou časťou (*Uličný, 2003b,* tab. I: 15, 18; tab. II: 2; tab. III: 4). V menšom súbore z Hanigovského hradu nachádzame podobné ústia hrncov na pleciach zdrsnené rebrovaním s ukončením okraja typu A, N, H a K (*Uličný 2000,* 142). I tu sú zastúpené ústia s prstovaním. Neskorostredoveká keramika bola získaná aj z hrádku v Medziankach, avšak hnuteľný materiál zo zánikového horizontu okrem rekonštruovateľného džbánu nebol prezentovaný (*Slivka/Vallašek 1986*, 137-162). Dôležitý význam majú podrobnejšie nevyhodnotené súbory z Chmeľova a Nižného Tvarožca, nakoľko ide o celky z krátkodobo obývaných bratríckych pevnôstok okolo polovice 15. storočia (*Polla 1962b,* 52-74; *Blahuta 1963*, 223-225).

Bez výraznejšej výpovednej hodnoty sú ďalšie zberové nálezy z polôh zaniknutých stredovekých obcí, ktorých mladšia časť pochádza z neskorého stredoveku. Publikované boli drobné úlomky zo Záhradného, polohy Rákoš (*Tomášová 1986*, 224, obr. 94: 1-8), ako aj z Jarovníc-Močidlian, polohy Bodoš (*Lukáč/Uličný 2000*, 126, obr. 80).

Početnejšie súbory neskorostredovekej keramiky boli získané z mestského prostredia. Starší materiál bol analyzovaný z Bardejova (*Čaplovič/Slivka 1980,* 83-104). Pochádza z hrnčiarskej pece a ďalších ne-

stratifikovaných celkov. V súbore hrncovitých nádob možno registrovať okraje typov A, C, I, K, M a N. Naproti tomu výrazne poddatovaný materiál z hrnčiarskej pece na predmestí Sabinova obsahuje najmä typologicky mladšie okraje hrncov s horizontálnym zrezaním (*Slivka 1978*, 175-184) poukazujúce na samotný záver stredoveku.

Najbližším porovnávacím materiálom je však stredoveká keramika z Prešova. Tá je však len čiastkovo publikovaná. V zberovom materiáli získanom zo suterénov meštianskeho domu na Hlavnej ul. 65 sa nachádzala menšia neskorostredoveká zložka. Medzi úlomkami hrncov zdobených rebrovaním evidujeme najmä okraje typu A, vyskytujú sa však okraje typu N (*Uličný 2002*, obr. 166: 1, 3, 7). Významný súbor predstavuje súbor z hrnčiarskej pece z Hlavnej ul. 121 *(Uličný/Harčar 2006)*. Typologicky aj chronologicky je blízky šarišskému Súboru III. Prevažujú tu úlomky oxidačne vypaľovaných hrncov zdobené rebrovaním. Polovica z nich je ukončená okrajom typu A. Ostatné úlomky sú ukončené okrajmi typov N, C a K. V súbore zo zničeného obj. 7/2008 zo Svätoplukovej ul. 1 v Prešove naproti tomu dominovali ústia hrncov typu N, v menšej miere sa vyskytovali hrnce s ukončením typu H, A a C (*Uličný/Harčar 2013*, 216).

Sumarizujúc môžeme konštatovať, že k úlomkom neskorostredovekých hrncov z hradu Šariš existuje už pomerne rozsiahla porovnávacia skupina východoslovenského materiálu. Súbor III reprezentuje skôr starší horizont vývoja neskorostredovekého hrnčiarstva, v ktorej sú dominantné hrnce ukončené okrajmi typu A, spolu s ďalšími vedúcimi typmi K, H a C. K sprievodným patril typ I a N. Naproti tomu okraje typov G, J, B, L a M sú zastúpené len ojedinele, typy R, S, T a U sú späté najmä s importovanou keramikou.

Súbor III je typologicky mladší ako sú napr. celky z počiatku nástupu neskorostredovekej keramiky známe z Košíc (areál bývalého františkánskeho kláštora na Kováčskej ulici). Skúmaná vzorka predmetov Súboru III sa od ostatných zbierok zo staršieho horizontu neskorostredovekého hrnčiarstva vybočuje len nižším zastúpením okraja typu N, ktorý v ostatných skúmaných súboroch patrí medzi vedúce typy spolu s dominantnými okrajmi A, K, H a C.

Jemná stolová keramika

V keramike neskorého stredoveku nachádzame okrem prevládajúcich hrncov aj pomerne širokú škálu ďalších typov nádob. Najpočetnejšie po hrncovitých formách je zastúpený stolový riad používaný na tekutiny, zastúpený džbánmi, krčahmi a pohármi. Nakoľko stolový riad nebol pristavovaný k ohňu, bol vyrábaný z oveľa jemnejšie plaveného materiálu, zbaveného kamienkov. Tým sa mohol dosiahnuť jemný hladený povrch. V prípade sivého riadu mohol nadobudnúť charakter „kovového" lesku.

Na rozdiel od hrncov úlomky stolového riadu z hradu pochádzajú v drvivej prevahe z tvrdo vypálených nádob. V súbore III je prezentovaný predovšetkým približne v rovnakom podiele bielookrovým a sivým riadom. Až na treťom mieste je zastúpený červený oxidačne vypaľovaný riad. Nedokonale vypálené úlomky hnedej farby sú vzácne.

Džbány, krčahy, fľaše

Typickým zástupcom stolovej keramiky boli džbány, ktoré podobne ako v predchádzajúcom horizonte prevládali nad krčahmi a fľašami. V nálezovom fonde sa vyskytujú črepy z týchto nádob rôznych veľkostí a tvarov od miniatúrnych džbánkov až po exempláre svojou veľkosťou sa približujúcim hrncom. Materiál je však príliš zlomkovitý, avšak predstavu o veľkosti a typovej variabilite nám umožňujú aj rekonštruovateľné predmety z ďalších východoslovenských lokalít. Podobne ako vo vrcholnom stredoveku je zrejmé, že oproti hrncom je stolová keramika výrazne variabilnejšia.

Kontinuálne z vrcholného stredoveku prežívajú väčšie džbány s mierne, či výraznejšie von roztvoreným, prevažne dlhším ústím. Uško prežliabnutého profilu vychádza z profilovanej časti okraja pod jeho ukončením a dosadá na plecia. Širšie uška môžu mať aj stredové rebro (tab. X: 14). Hrdlo často výrazne prechádza v širšie plecia, pod ktorými je najväčšie vydutie, takže telo v podhrdlí má skôr vajcovitý tvar (tab. IX: 12). Telo postupne v spodnej časti sa zužuje v dno. Spodné časti dien sa pritom často v ničom neodlišujú od hrncov, nanajvýš svojim preplaveným materiálom, resp. maľovanou výzdobou u svetlého riadu (tab. IX: 10). Nálezový materiál však poukazuje, že v materiáli sa nachádzajú džbány aj s výraznejšie súdkovitým až guľovitým telom (tab. VIII: 8, tab. XII: 10).

Tak ako sú variabilné formy tela a nasadenia tela v dno, veľmi rozličné sú zaznamenané aj profilácie okrajov. Priemer ústia sa pritom pohybuje najčastejšie v rozmedzí 7-15 cm. Širší rozptyl dokladá výskyt džbánov so širším ústím až po krčahy s užším ústím, ktoré zdá sa, že sú o niečo zriedkavejšie (tab. XI: 7). Charakteristickým prvkom džbánov a krčahov väčších foriem je vyžľabenie okraja do pomerne výraznej výlevky nachádzajúcej sa na náprotivnej strane oproti ušku.

V neskorom stredoveku však popri väčších džbánoch a krčahoch sa objavujú aj džbánky (eventuálne

krčahy) stredných proporcií (tab. X: 12, 13). Ústie je zväčša už len mierne roztvorené, takmer valcovité, telo má skôr baňatejší tvar. V závere stredoveku však zdá sa, že rastie počet týchto menších džbánkov, avšak skôr vajcovitého tvaru s dlhšou užšou nôžkou (tab. XIII: 8). Oproti veľkým nádobám džbánky stredných foriem začínajú postrádať na okraji výlevku.

Na telách džbánov a krčahov je aplikovaná pomerne variabilná výzdoba. Najbežnejším výzdobným prvkom podobne ako u hrncov je rebrovanie, ktoré sa vyskytuje na pleciach nádob (tab. IX: 11, 12; tab. X: 13). Niektoré džbány sú charakteristické husto rebrovaným okrajom. Charakteristickým výzdobným prvkom sa stáva na rozdiel od hrncov aj kolkovanie (tab. IX: 2, 5, 6, 8; tab. X: 10, 12, 14), či už na ústí, resp. pleciach. Aplikované je prevažne v páse, zrejme prostredníctvom ozubeného kolieska. Ide o vtlačené pásy z kolmých, resp. šikmých obdĺžničkov, resp. malých trojuholníčkov, miestami vytvárajúc obrazce malých rozetiek.

Svetlý riad je naproti tomu okrem plastickej výzdoby opatrený aj geometrickou, červenými hlinkami maľovanou výzdobou (tab. IX: 5, 6, 10; tab. X: 14; tab. XI: 7). Základnú skladbu nerekonštruovateľných geometrických obrazcov tvoria maľované pásy, vlnovky a girlandy. Výnimočne sme zaznamenali aj ďalšie typy výzdoby, akými sú prstovanie (tab. IX: 5) a viacnásobná rytá vlnovka (tab. X: 9). Niektoré džbány z okruhu sivej keramiky majú dokonale vyhladený leštený povrch pripomínajúc tak kovový riad.

Chronologicky citlivým ukazovateľom je predovšetkým formovanie ústí. Aj na počiatku neskorého stredoveku sú najčastejšími esovite profilované oblo ukončené okraje, na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom, resp. so šikmým zarovnaním (typy c v DP autora). Typologicky staršie varianty s krátkou profilovanou časťou okraja pripomínajúce trojlístok ustupujú do úzadia. V kresebnej dokumentácie ho reprezentuje ústie okrovobielej farby s aplikovanou červeno maľovanou výzdobou (tab. VIII: 9). Pochádza z novovekého súboru s výraznou neskorostredovekou zložkou. Starobylý tvar okraja v spojení so zárezmi však môže naznačovať, že môže ísť najskôr ešte o vrcholnostredovekú vtrúseninu.

Už typické esovite profilované okraje džbánov a krčahov na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom v tvare typologicky mladších variantov sa objavujú vo viacerých menších modifikáciách. Vonkajšie spodné rebierko je skôr hrotité (tab. VIII: 11; tab. IX: 4), pod profilovanou časťou sa nachádza niekedy aj zdrsnenie formou ďalšieho rebierka, resp. rebrovania (tab. VIII: 13; tab. IX: 1). Výraznejším spôsobom narastá esovite profilovaných okrajov na vnútornej strane so šikmým zarovnaním. Spodné rebierko na vonkajšej strane je rovnako najčastejšie hrotité (tab. IX: 2, 3, 5-7, 11, 12). Ojedinele sme zaznamenali prítomnosť esovite profilovaného oblo ukončeného okraja, len s nevýrazným žliabkom na vnútornej strane (tab. X: 11), resp. vo variante s ďalším rebierkom na podhrdlí (tab. XI: 8). Posledne menovaný pripomína už novoveké exempláre. O tom, že nejde o mladší nález, poukazuje jeho tvrdý sivý výpal.

V priebehu vývoja neskorostredovekej keramiky sa začínajú uplatňovať aj typologicky mladšie formy ukončenia vyhrnutých ústí bez výraznejšej esovitej profilácie. Vyskytujú sa v dvoch formách. Ide jednak o jednoducho vyhrnuté oblo ukončené ústia na vonkajšej strane zdrsnené rebrovaním (typ f v DP autora). Takéto okraje sa však uplatňujú aj na pohároch, takže pri malých úlomkoch nie je možné bezpečne zaradiť k akému typu nádob daný okraj patrí (tab. X: 1-3, 5, 6). Presvedčivým dôkazom je až prítomnosť uška (tab. X: 12, 13). Oba posledné okraje pritom preukazujú, že koniec rebrovaného ústia džbánkov môže byť jemne roztvorené, ale aj jemne zatiahnuté dovnútra. V Súbore IV sa vyskytoval aj rebrovaný okraj z okruhu svetlej keramiky s aplikáciou žltej glazúry (tab. X: 8). Nemožno však vylúčiť, že ide o novovekú intrúziu. Ojedinelým tvarom je aj drobné ústie zdobené rebrovaním a kolkovaním so silne zatiahnutým ústím. Pochádza najskôr z krčahu (tab. XV: 6).

Druhú formu predstavujú jednoducho vyhrnuté ústia s oblo ukončeným okrajom (typy a v DP autora). Prevažne aj s týmito okrajmi sa stretávame u pohárov. O tom, že sa používal aj u džbánov poukazuje širšie ústie s nábehom uška (tab. XII: 8). Tento typ okraja je pritom dôležitým spojovacím článkom s nasledujúcou novovekou etapou vo vývoji hrnčiarstva, v ktorej jednoducho oblo ukončené ústia tvoria najtypickejšiu formu ukončení džbánov. Aj medzi neprofilovanými jednoduchými okrajmi sa vyskytujú exempláre s mierne zhrubnutým do vnútra stiahnutým koncom (tab. XII: 10). Niekedy sa u nich objaví na vonkajšej strane pod ukončením aj malý žliabok. V Súbore III sa vyskytla horná časť takéhoto džbánu zo svetlej hliny s aplikáciou zelenej glazúry na vnútornom a časti vonkajšom povrchu (tab. XII: 7). Nakoľko ide o typickú formu ranonovovekých džbánkov, nevylučujeme, že prezentované ústie môže tvoriť súčasť novovekej prímesi.

Vo vrcholnom stredoveku sme v stolovej keramike registrovali vedľa seba mohutnejšie nádoby popri výrazne tenkostenným formám z jemného preplaveného materiálu (*Uličný 2013*, 112, 113, 118). Zdá sa, že v závere stredoveku tento typ výrazne tenkostenných nádob ustupuje, nakoľko bolo ťažšie zabezpečiť výrobu takýchto krehkých predmetov v sériovej výrobe formou vytáčania. Krehký okraj z fľaše/

krčahu sa však ojedinele nachádzal v Súbore III. Patrí k nádobám z dlhším nahor vytiahnutým profilovaným okrajom, na vnútornej strane so šikmým zarovnaním (tab. XI: 6). Profiláciou má analógie v staršom materiáli (*Uličný 2013,* tab. X: 1; *Rusnák 2013,* tab. I: 2). Úlomok je zaujímavý tým, že patrí ku skupine oxidačne vypaľovanému riadu. Avšak svojim prevedením mal nahradiť svetlú keramiku. Vonkajší povrch bol opatrený bielou engobou, na ktorej bol aplikovaný tradičný geometrický ornament červenou hlinkou. Uzučké ústie džbánu zo svetlej hliny s aplikáciou červeno maľovaného ornamentu bolo súčasťou aj Súboru IV (tab. IX: 13). Má analógie opätovne v staršom materiáli (*Uličný 2013,* tab. XVI: 10). Esovite profilovaný okraj na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom patrí skôr k starším variantom vývoja tohto okraja. Typ ukončenia spolu s aplikáciou vrypov na okraji môže naznačovať, že dané ústie tvorilo skôr súčasť vrcholnostredovekej prímesi analyzovanej vzorky.

K zlomkovite zachovaným džbánom, krčahom a fľašiam z hradu Šariš existuje celý rad početných analógií v rámci východného Slovenska. Široká paleta variabilných džbánov (od veľkých až po miniatúrne džbánky) pochádza zo Zalužian (*Polla 1962a,* obr. 95). Ide o kolekciu menších aj väčších rekonštruovateľných džbánov skôr typologicky staršieho charakteru. Telo je raz výrazne guľovité, sploštené priam až dvojkónického tvaru, na ďalších exemplároch súdkovitého až štíhleho vajcovitého tvaru. Prechod v dno je plynulé, miestami s miernym zvýraznením dna. Výzdoba je len striedma, pozostávajúca z rôznych variantov rebrovania. Ústie je najčastejšie ukončené esovite profilovaným okrajom, na vnútornej strane so šikmým zarovnaním, či žliabkom a rebierkom. Pod profilovanou časťou sú na vonkajšej strane niekedy aj ďalšie plastické rebierka. V súbore sú však dokumentované aj profilované ústie krčaha s vodorovne zrezaným koncom, ako aj jednoducho vyhrnutý okraj džbánu s vodorovne zrezaným koncom, ktoré sme nezaznamenali v materiáli z hradu Šariš. Typickým prvkom zalužianskych džbánov je aplikácia výlevky.

Z priestoru Strednej baníckej školy v Spišskej novej Vsi pochádza viacero džbánov súdkovitého až vajcovitého tvaru s rebrovaním na pleciach, s esovite profilovaným, resp. jednoduchým, mierne zhrubnutým koncom (*Javorský 1983,* obr. 71: 2, 3, 7). Z Letanoviec – Kláštoriska pochádza unikátny džbán slúžiaci pôvodne na liturgické účely. Širší džbán zo samého záveru stredoveku s pomerne strmými stenami zužujúcimi sa nadol má jednoduché mierne vyhrnuté ústie bez výlevky, v podhrdlí zdobené ryhou. Na tele je aplikovaná kolkovaná výzdoba, pričom na okraji sú plastické nálepy s reliéfnou biblickou tematikou (*Slivka 1990,* 123-134). Celý džbán so súdkovitým telom a roztvoreným rebrovaným ústím pochádza z Lendaku (*Čaplovič/Slivka 1980,* obr. 2). Horná časť džbánu s esovite profilovaným okrajom na vnútornej strane so šikmým zarovnaním je doložená zo zaniknutej obce v Štrbe – Hrachovisku. Ako pre typicky staršie formy je oproti ušku na okraji formovaná výlevka (*Novotný 1984,* obr. 85: 1).

Výraznejší počet džbánkov a krčahov je zastúpený z košického regiónu. Značný počet črepov z profilovaných ústí a tiel stolovej keramiky zdobenej kolkovaním pochádza z kláštora v Krásnej nad Hornádom. Medzi nálezmi nechýbajú zachované hrdlá z krčahov starších, ako aj mladších novoveких foriem (*Polla 1986,* obr. 108, 109).

Celo rekonštruovateľný džbán typologicky staršieho charakteru pochádza z Hlavnej ul. 58 v Košiciach, bohato zdobený kolkovanou výzdobou, na hrdle dokonca aplikovanou na plastických pásoch (*Čaplovič 1990,* obr. 5). V súbore z výskumu D. Gašaja na Moyzesovej ul. 36 zaradenom R. Rusnákom do staršej fázy neskorostredovekej keramiky pochádza typické esovite profilované ústie džbánu zdobeného kolkovaním (*Rusnák 2009,* tab. 28). Z areálu bývalého františkánskeho kláštora na Kováčskej ulici je doložené v kontexte z prelomu 14. a 15. storočia typické esovite profilované ústie džbánu na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom. V zbierke vystupuje i niekoľko črepov z tela zdobených kolkovaním, ako aj črep z tela stolovej keramiky opatrený viacnásobnou vlnovkou (*Rusnák 2009,* tab. 32; *Rusnák 2013,* tab. XIII). Zrejme na počiatok neskorého stredoveku je možné zaradiť aj rekonštruovateľný krčah s výlevkou s typickou esovitou profiláciou okraja a aplikovanou kolkovanou výzdobou na pleciach a okraji, poliaty z vonkajšej strany glazúrou z areálu dominikánskeho kláštora (*Béreš/Uličný 1998,* tab. II: 3). Z Hlavnej ul. 101 pochádza dlhšie profilované ústie krčaha na vnútornej strane so žliabkom a rebierkom, na pleciach s aplikáciou červeno maľovaných pásov (*Rusnák 2009,* tab. 45: 1).

Z areálu Biskupského paláca na Hlavnej ul. 28 bol vyzdvihnutý väčší súbor predmetov keramiky s prevažujúcim znakmi zo záveru stredoveku. Úlomky väčších džbánov majú tradičnejší tvar typologicky starších exemplárov či už vajcovitého alebo súdkovitého tvaru. Sú zdobené rebrovaním a kolkovaním, pričom sú ukončené esovite profilovanými okrajmi s výlevkou (*Uličný/Ďurišová 1999,* tab. III: 9, tab. IV: 6, 7). Naproti tomu menšie džbánky sú štíhlejšie, skôr vajcovitého tvaru s jednoducho vyhrnutým ústím členeným jemným žliabkom pod okrajom, resp. zdrsnenom rebrovaním. V jednom prípade je zastúpený džbán s profilovaným oblo ukončeným ústím na vnútornej strane zo žliabkom. Telo džbánov je zdobené rebrovaním, či jed-

notlivými ryhami, v jednom prípade sú doložené pásy glazúry (*Uličný/Ďurišová 1999*, tab. IV: 1, 2, 5; tab. V). Typologicky mladší džbán s vyhrnutým okrajom členenom v podhrdlí žliabkom pochádza z výskumu Mlynskej brány (*Gašaj/Duchoň 2001*, obr. 11; *Rusnák 2009*, tab. 45: 2). Z výskumu Katovej bašty v materiáli zo záveru stredoveku sa nachádzal krčah s vajcovitým telom, úzkym hrdlom a širšie roztvoreným ústím, v podhrdlí s rebierkom, ako aj ďalšie úlomky z tiel štíhlych džbánov s nezachovaným okrajom (*Rusnák 2009*, tab. 45: 3; tab. 48: 3, 4). K exemplárom zo záveru stredoveku je možné zaradiť aj nádoby z chladnice 2 na Kováčskej ul. 24 v Košiciach, skúmaných D. Gašajom a P. Tajkovom. Pochádza odtiaľ nález džbánu s jednoducho vyhrnutým okrajom, zdobený na pleciach rebrovaním, ako aj unikátny nález širšej baňatej konvice vyliatej z vnútornej strany glazúrou, zdrsnenej na hrdle a pleciach rebrovaním. Výzdoba je doplnená na pleciach vlnicami a na ušku aj kolkovaním (*Rusnák 2009*, tab. 62; tab. 63: 1).

Oproti početnejším celo rekonštruovateľným exemplárom z Košíc, v prostredí Šariša nachádzame analógie ku keramike z hradu Šariš zväčša len vo fragmentárnej podobe. Z prostredia panských sídiel je doložený celo rekonštruovaný džbán z Medzianok. Má vajcovitý tvar tela a pomerne úzke ústie s výlevkou. Plecia sú zdrsnené rebrovaním (*Slivka/Vallašek 1986*, obr. 6: 9). Z bratríckej pevnôstky v Chmeľove pochádza krčah s vajcovitým telom a takmer kolmým rebrovaným ústím (*Polla 1962b*, obr. 25: 18). Z nestratifikovaných polôh z Hanigovského hradu je pomerne roztvorené ústie džbánu sivej farby s jednoducho vyhrnutým okrajom, len s jemnou profiláciou z vonkajšej strany (avšak bez žliabku na vnútornej strane). Na tele je zdobený rebrovaním a kolkovaním (*Uličný 2000*, obr. 92: 14). Rovnako zberového charakteru sú úlomky z Kamenického hradu. Fragmentárny materiál skôr dokladá menšie štíhlejšie formy typologicky mladšieho charakteru. Doložené je jednoducho vyhrnuté oblo ukončené ústie s nábehom uška, ako aj profilované ústie pomerne úzkeho krčahu so žliabkom na vnútornej strane, na tele zdobené rebrovaním. Okrem rýh a rebrovania je u stolovej keramiky prítomná aj výzdoba kolkovaním, červeným maľovaním na bielom črepe, zaujímavá je aj netypická aplikácia vodorovných vrypov. Časť nádob bola opatrená aj glazúrou (*Uličný 2005*, tab. I: 2, 3, 5, 6, 1, 13; tab. II: 2, 3, 5, 6, 9; tab. III: 6; tab. IV: 2, 5, 11). Z Kamenice máme doložené dno oxidačne vypaľovaného džbánu s aplikáciou bielej engoby a červeno maľovanej výzdoby.

Viaceré analógie prinášajú aj fondy zo šarišských mestských centier. Z bardejovskej hrnčiarskej pece pred bývalou hornou bránou pochádza celý džbán so súdkovitým telom a roztvoreným profilovaným ústím s výlevkou. Na pleciach je zdobený pásmi kolkovanej výzdoby. Pochádza odtiaľ aj rebrované ústie džbánu s aplikovaným pásom prstovania (*Čaplovič/Slivka 1980*, obr. 6: 1; obr. 8: 1). V sabinovskej hrnčiarskej peci zo záveru stredoveku sa nachádzal okraj s vyhrnutým mierne dnu zatiahnutým okrajom džbánu, tesne pod koncom ústia s ryhou (*Slivka 1978*, obr. 3: 3).

V prešovskom materiáli môžeme nájsť analógie k hradnej stolovej keramike v neskorostredovekej vrstve na Svätoplukovej ul. 1 v Prešove (*Uličný/Harčar 2013*, tab. IV: 4, 7, 9, 10, 14, 17, 20; tab. V: 2, 15, 17). V súbore z počiatku neskorého stredoveku sú dominantné esovite profilované ústia na vnútornej strane so šikmým zarovnaním. Príznačná je ešte dominancia svetlej keramiky zdobenej červeným maľovaním, častý je však aj kolkovaný ornament. Väčšia časť ostatného porovnávacieho materiálu z mesta Prešov je nepublikovaná. Zo Slovenskej ul. č. 82 pochádza kresebne rekonštruovateľný väčší džbán s baňatým telom s rebrovaným okrajom a výlevkou (*Comisso 2007*).

V nálezovom materiáli z hradu sa v neskorostredovekých súboroch nachádzali aj zlomky zo zvláštnych fľašovitých nádob (tab. XIV: 1, 4, 7, 10-13). Ide o menšie nádoby zväčša červenej farby s guľovitým telom, úzkym slabo roztvoreným ústím a uškami (zrejme tri na jednej nádobke) na najväčšej výduti tela, ktoré slúžili na zavesenie. Podobné predmety sme si v publikovanom východoslovenskom prostredí zatiaľ nevšimli. Interpretácia týchto nádob je otázna. Tvar predmetov a ušká na zavesenie môžu naznačovať ich využitie ako lámp. To však ukáže až ďalší výskum.

K pomerne zvláštnym, ojedinele zastúpeným tvarom, patrí aj úlomok okraja zrejme fľašovitej nádoby. Mierne zhrubnuté oblo ukončené ústie má na vnútornej strane žliabok (typ E v DP autora). Je pomerne krátke ako u hrncov, avšak nábeh do širokých pliec nasvedčuje, že môže ísť o fragment fľašovitej nádoby (tab. XII: 11). Celo rekonštruovaná fľašovitá nádoba s obojstrannou glazúrou a krátkym von vyhrnutým ústím podobného typu sa našla v Zalužanoch (*Polla 1962a*, tab. X: 14).

Poháre

Poháre tvoria ďalšiu bežnú súčasť neskorostredovekého stolového riadu. Pokiaľ väčšina typovej škály výrobkov stredovekého hrnčiarstva vo svojich základných formách mala univerzálny charakter na širších priestoroch, práve poháre tvorili najviac variabilnejšie formy s regionálnymi špecifikami. Nálezy z hradu ako aj analógie z okolitých regi-

ónov poukazujú, že vo vrcholnom až neskorom stredoveku sa vo východoslovenskom prostredí kryštalizovali špecifické tunajšie formy pohárov, ktoré sa užívali od Spiša, cez Šariš, Abov až po Zemplínsko-užskú oblasť.

Od vrcholného stredoveku sa vo východoslovenskom prostredí vyrábali takmer v nezmenenej podobe pomerne štíhle poháre charakteristické zúženou nôžkou, súdkovitým až vajcovitým telom zdrsneným rebrovaním a zväčša rozšíreným jednoducho roztvoreným ústím s oblo ukončeným koncom (typ a v DP autora). Koniec ústia môže byť jemne zhrubnutý a dnu zatiahnutý. Na okraji sa môžu nachádzať malé výlevočky. Priemer ústia sa pohybuje najčastejšie v rozmedzí cca 8-10 cm (tab. XII: 3, 5, 6, 9; tab. XIII: 1, 4, 5, 9-11, 15-17). Nálezy sú najčastejšie identifikované prostredníctvom lepšie zachovaných masívnych nôžok, ktoré na rozdiel od vrcholného stredoveku začínajú vo väčšom meradle sa zrezávať z hrnčiarskeho kruhu. V prípade drobných úlomkov okrajov však nemusí byť jasná ich interpretácia, nakoľko jednoducho vyhrnuté okraje sa uplatňovali aj u džbánov. Drobnou variáciou tohto základného typu je aj tenkostenné ústie z pohára s roztvoreným ústím. Koniec ústia je zhrubnuté s naznačenou drobnou esovitou profiláciou, v podhrdlí je ešte plastické rebro (tab. XI: 5). Ústie má rovnako typickú malú výlevočku.

Paralelne s týmto typologicky starším typom sa v neskorom stredoveku začal objavovať úplne nový typ pohára dvojkónického tvaru so širokým dnom pravidelne zrezaným strunou, zúžením v strede tela a roztvoreným ústím zdrsnenom rebrovaním. Vzhľadom k početnému výskytu v Košiciach sa začal preň neoficiálne používať nie príliš vhodný termín „košický pohár." Oba druhy pohárov sú však používané nielen v samotných Košiciach, ale aj v celom východoslovenskom regióne.

Charakteristickým prvkom dvojkónického pohára je práve kužeľovitý tvar nôžky. Horná časť je pritom variabilnejšia. Niekedy je ústie valcovité, zväčša však mierne až výrazne vyhrnuté rovnako kužeľovitého tvaru. Koniec okraja môže byť mierne zatiahnutý dovnútra. Priemer ústia v hradnom materiáli sa rovnako najčastejšie pohybuje v rozmedzí 8-10 cm. Z hradu pochádza jeden rekonštruovateľný exemplár (tab. XI: 10). Oveľa častejšie je pohár registrovaný typickými úlomkami kužeľovitých nôžok (tab. XI: 9, 11-14; tab. XIII: 3). V zlomkovitom materiáli je doložený veľký počet rebrovaných ústí (typ f v DP autora), tie však nemožno s istotou spojiť s pohármi alebo krčahmi (tab. X: 1-3, 5, 6; tab. XI: 1-4). Dvojkónický pohár sa však vyskytuje aj vo variante bez uplatnenia rebrovania na celom podhrdlí. Namiesto neho je aplikovaná výzdoba formou rýh a viacnásobných vlnoviek (tab. XII: 2), ba dokonca aj v luxusnom prevedení s použitím glazúry na vonkajšom a vnútornom povrchu (tab. XII: 1, 4).

Vyššie uvedené dva základné typy pohárov považujeme za bežne rozšírené typy predmetov. V hradnom fonde však nachádzame úlomky aj ďalších pohárov odlišných tvarov. Zlomkovitý materiál nedovoľuje plne charakterizovať ich tvar. Charakteristickým prvkom je však preň široká guľatá forma hornej časti tela. Zachoval sa úlomok z ústia pohára zo svetlej keramiky len s jemne vyhrnutým kratučkým zhrubnutým zaoblene ukončeným ústím poliaty z oboch strán glazúrou (tab. XIV: 3). Na vonkajšej strane sú nalepené plastické maliny. Z výskumu pochádzajú aj ďalšie úlomky z obojstranne glazovaných nádob z okruhu svetlej keramiky s totožnou výzdobou (tab. XIII: 12-14; tab. XIV: 2). Charakteristické pre nich je využitie rôznych glazúr (hnedá, žltá, zelená) tak, aby maliny, resp. niektoré pásy malín mali odlišnú farbu ako hladká plocha črepu. Najbližšou analógiou je fragment pohára z hradu Liptov (*Hoššo 1984*, tab. IV: 7). Zachoval sa tu fragment pohára v hornej časti so širokým guľovitým telom zdobeným plastickými malinami a nedochovaným vyhrnutým ústím. Na široké telo dosadá však pomerne úzka nôžka. Svojou formou je pohár s malinami blízky aj pohárom bratislavského okruhu, pre ktoré sú typické nádoby najmä so širším guľovitým telom a kratším vyhrnutým ústím. Telo sa smerom nadol zužuje v kratšiu alebo aj výrazne dlhšiu nôžku (*Hoššo 1996*, 197-204). Nakoľko poháre zo Šarišského hradu sa nachádzajú v okruhu svetlej keramiky, ktorá v závere stredoveku je nositeľom viacerých progresívnych foriem a technológií, považujeme nálezy pohárov s malinami za prejav výroby domáceho hrnčiarstva.

Poslednou zachytenou formou pohárov z hradu sú importované kusy z okruhu loštickej keramiky (*Drobná 1957*, 98-107). Fragmenty pochádzajú so štíhlych pohárov fialovohnedej farby s charakteristickým zdureným povrchom. Reprezentujú štíhle nádoby skôr vajcovitého tvaru s krátkym, výrazne rímsovito profilovaným okrajom, na vnútornej strane so žliabkom. Telo prechádza nadol v pomerne úzku nôžku (tab. XIV: 5, 6, 8, 9).

Nálezy pohárov sú pomerne častou skupinou predmetov v neskorostredovekých súboroch z východného Slovenska. V Zalužanoch bol identifikovaný typologicky starší typ štíhlych pohárov s úzkou nôžkou, telom zdobenom rebrovaním a roztvoreným ústím. Pochádza odtiaľ aj rekonštruovaný exemplár aj s výlevočkami (*Polla 1962a*, obr. 96). Z výskumu Kežmarského hradu pochádza horná časť glazovaného pohára? so súdkovitým telom a roztvoreným ústím s aplikáciou nalepených malín. Z ústia vychádzajú viaceré drobné uška, podobne ako na niektorých pohároch z okruhu loštickej ke-

ramiky (*Polla 1971,* obr. 60: 1).

Obrovským počtom pohárov disponujeme z regiónu Košíc. Z kláštora v Krásnej nad Hornádom je doložených ich viacero foriem (*Polla 1986*, obr. 111, 112). Spodnou časťou je doložený typologicky starší typ pohára s užšou nôžkou a vajcovitým telom. Doložené sú aj tradičné poháre dvojkónického tvaru. Vyskytujú sa v klasickom variante s ostrým lomom a rebrovaným ústím. Vedľa nich sa však nachádzajú dvojkónické poháre bez výraznejšieho lomu, len s jemným zúžením v strede nádoby. Takéto nádoby pritom môžu postrádať aj rebrovanie v hornej časti. V jednom prípade táto forma pohára s výrazne vyhrnutým ústím prechádza už skôr do kužeľovitej formy pohára (*Polla 1962a,* obr. 110). V krásnianskom súbore sú doložené aj úlomky importovaných loštických pohárov.

Veľký počet rekonštruovaných pohárov pochádza z košického mestského prostredia. Mladší typ dvojkónického pohára s rebrovaným ústím bol identifikovaný už v 50-tych rokoch pri náleze hrnčiarskej pece na Šrobárovej ul. 57 (*Pástor 1959*, 613-636). Klasický typ pohára so štíhlou nôžkou na podhrdlí s vyrytým nápisom pochádza z Hlavnej ul. 58 (*Čaplovič 1990,* obr. 4), oba typy pohárov sú doložené z Hlavnej ul. 59 (*Béreš*/*Uličný 1998*, tab. I: 2, 3). Obrovskú pramennú základňu priniesli výskumy v posledných dvoch desaťročiach. V neskorostredovekom súbore v areáli bývalého františkánskeho kláštora na Kováčskej ulici sú doložené úlomky typologicky starších štíhlych pohárov s rebrovaným telom, úzkou nôžkou a roztvoreným ústím (*Rusnák 2013,* tab. XIII). Oba základné typy sú doložené v súbore z Hlavnej ul. 28 (*Uličný*/*Ďurišová 1999*, tab. III: 3, 5, 6, 8, tab. IV: 3), resp. z Hrnčiarskej ul. 12 (*Uličný 2003a,* tab. IV: 17-19). Jeden z najvýznamnejších súborov neskorostredovekej keramiky bol získaný z chladnice 2 na Kováčskej ul. 24. Okrem väčšieho počtu dvojkónických pohárov s rebrovaným ústím je tu doložený pohár so širokým guľovitým telom zdobeným rebrovaním s jednoducho vyhrnutým kratším ústím a pomerne úzkou nôžkou (*Rusnák 2009,* tab. 64-66). Nález nám svojou formou pripomína pohár s guľovitým telom s plastickými malinami z hradu Šariš. Zdá sa teda, že vo východoslovenskom prostredí, popri už skôr známych dvoch tradičných typoch, vyskytuje sa aj tretia forma pohárov s guľovitým telom, ktorú nedokážeme v zlomkovitom materiáli identifikovať. Kratšie ústie typické pre hrnce je zrejme príčinou, že menšie okraje boli priradzované k hrnčekom.

V súbore z dominikánskeho kláštora R. Rusnák uvádza úlomky tradičných dvojkónických pohárov. Medzi poháre uvádza aj dva ďalšie exempláre, ktoré porovnáva so širším pohárom z chladnice z Kováčskej ul. č. 24 (tab. 49: 1, 3, 4; tab. 50: 1). V skutočnosti sa od neho mierne líšia. Nemajú totiž tak výrazne baňaté telo. Ide skôr formou o menšie hrnčeky s vyhrnutým mierne rozšíreným okrajom na vnútornej strane so žliabkom. Telo sa mierne zužuje nadol, spodok dna nie je zachytený. Avšak, že tieto hrnčeky s funkciou pohárikov patrili k stolovej keramike, upozorňuje aj jemné rebrovanie nielen na pleciach, ale aj pod najväčším vydutím tela. K dôležitým nálezom v rámci košických nálezov je aj úlomok loštického pohára s uškom z areálu Katovej bašty (*Gašaj*/*Rusnák 2009,* tab. 71). Z výskumu na Alžbetinej ul. 49 pochádzajú rovnako doklady väčšieho počtu pohárov. Okrem typologicky staršieho pohára s úzkou nôžkou a súdkovitým telom, sú doložené predovšetkým dvojkónické poháre, niektoré aj s výrazne jemným rebrovaním (*Ďurišová*/*Kürthy*/*Pristaš 2007*, obr. 5). V súbore je aj spodná časť nádoby interpretovaná ako džbánok. Svojim výrazne širokým guľovitým telom a úzkou, výrazne vydelenou nôžkou (*Ďurišová*/*Kürthy*/*Pristaš 2007*, obr. 4: f) pripomína nový typ pohára z Kováčskej ul. 24, resp. svojou formou aj poháre z bratislavského okruhu. Úlomky z dvojkónických pohárov boli nedávno doložené aj z Mlynskej ul. 19 (*Luštíková 2009*, tab. III: 12, 16).

Nálezy pohárov sú početné aj zo šarišského regiónu, avšak zväčša len vo fragmentárnom rozsahu. Z obišovského hrádku pochádza úlomok typologicky staršieho štíhleho pohára so súdkovitým rebrovaným telom. Mierne vyhrnuté ústie je oddelené plastickým rebierkom, pričom je prehnuté do výlevok formou štvorlístka (*Polla 1964*, obr. 12: 3). Nôžky zrejme z dvojkónických pohárov sú doložené z Kamenického hradu (*Uličný 2005,* tab. IV: 9) a hrádku v Ruskej Novej Vsi (*Uličný 2003b,* tab. I: 13). V mestskom prostredí Bardejova z priestoru opevnenia pri Bazilike sv. Egídia bol nájdený už skôr publikovaný tradičný pohár so súdkovitým telom a rozšíreným ústím (*Čaplovič*/*Slivka 1980*, obr. 3: 1). Z výskumu Námestia sv. Egídia pochádza drobunký úlomok loštického pohára (*Lukáč*/*Uličný 2002a*), ako aj úlomok dvojkónického pohára sivej farby zdobený dokonca aj kolkovaním (*Lukáč*/*Uličný 2002b*).

Obe základné formy pohárov sú doložené aj z mesta Prešova, väčšia časť nálezov však dosiaľ nie je publikovaná. Zo suterénov z Hlavnej ul. 65 bol už skôr publikovaný nález nôžky dvojkónického pohára (*Uličný 2002*, obr. 166: 6). V staršej neskorostredovekej vrstve zo Svätoplukovej ul. 1 sú doložené tradičné štíhle poháre s rebrovaným telom a roztvoreným ústím (*Uličný*/*Harčar 2013*, tab. IV: 1; tab. V: 4, 8, 9).

Miniatúrna stolová keramika

Osobitnú skupinu stolovej keramiky reprezentujú aj drobné miniatúrne nádobky. Nálezový materiál prináša totiž okrem drobných hrnčekov aj malé džbániky, resp. poháriky. Vyskytujú sa skôr ojedinele, pričom doterajší fragmentárny materiál len s ťažkosťou umožňuje stanoviť ich celkový tvar a proporcie. Z „nehrncovitých" foriem na ne v nálezovom materiáli z hradu upozorňovali predovšetkým spodné časti týchto nádob, poukazujúce na guľovité telo a najmä odsadenú nôžku (tab. IX: 9; tab. XIII: 2, 7). Na pleciach sa môže vyskytovať výzdoba formou rebrovania. Z drobných nádobiek je kresebne rekonštruovateľný exemplár výšky 7 cm a priemerom ústia rovnako 7 cm. Pomerne baňatá nádobka s mierne odsadeným dnom má kratší jednoducho vyhrnutý oblo ukončený okraj, na pleciach je jemné rebierko (tab. XIII: 6). Ako súčasť stolovej keramiky môžeme považovať aj drobné hrnčeky, ktoré zrejme mali funkciu malých pohárikov (tab. V: 6).

Úlomky drobných častí baňatejších džbánkov na pleciach s rebrovaním pochádzajú zo Zalužian (*Polla 1962,* obr. 95: 3, 9). Z Kežmarku je spodná časť pohárika dvojkónického tvaru zdobeného prstovaním (*Polla 1971,* obr. 46: 2).

Zväčša spodné časti drobných nádobiek z odsadenou nôžkou sú doložené aj z prostredia Košíc, aj keď vzhľadom na ich fragmentárny stav nemožno vždy s určitosťou povedať, či patria džbánkom (*Uličný/Ďurišová 1999,* tab. IV: 4; *Uličný 2003a,* tab. IV: 5, 11; *Rusnák 2013,* tab. XIII: 8). Z Krásnej nad Hornádom je doložený takmer rekonštruovateľný krčiažtek bez okraja s guľovitým telom a odsadeným dnom (*Polla 1986,* obr. 103: 5), ako aj dvojkónická fľašovitá nádobka s obojstrannou polevou (*Polla 1962,* obr. 106: 1).

Niekoľko úlomkov drobných nádobiek stolového charakteru je doložených aj zo šarišského regiónu. Z Kamenického hradu pochádza úzky spodok nádoby s priamym prechodom v dno na vnútornej strane s glazúrou ako aj drobné dno ďalšej miniatúrnej nádoby s guľovitým telom a odsadenou nôžkou s obojstrannou glazúrou (*Uličný 2005,* tab. IV: 4, 7). O neskorostredovekom zaradení poukazuje lastúrovité zrezanie dna. Podobné príklady pochádzajú aj z prostredia Prešova. Z Hlavnej ul. 65 pochádza dno s guľovitým telom a odsadenou nôžkou (*Uličný 2002,* obr. 166: 4). Z výskumu na Slovenskej ul. č. 82 pochádza rekonštruovateľný džbánok s odlomeným uškom baňatého tvaru a jednoducho vyhrnutým ústím s výškou 10 cm (*Comisso 2007*).

Misovité nádoby

Pokrývky

Misovité nádoby tvoria ďalšiu výraznú súčasť neskorostredovekého riadu, ktorý je zastúpený v každom väčšom súbore. Z plochých nádob kontinuitu od vrcholného stredoveku si udržujú pokrývky. Vyrábané boli na rozdiel od stolovej keramiky z materiálu so zrnitou prímesou, nakoľko boli predovšetkým užívané na hrnce, ktoré sa používali pri varení na otvorenom ohni. Už v mladšom horizonte vrcholnostredovekej keramiky sa uplatnil tradičný typ kužeľovitej pokrývky s gombíkovitým držadlom, ktorý v nezmenenej podobe sa užíval aj v neskorom stredoveku. V materiáli z hradu sú pokrývky zachované fragmentárne, podarilo sa však zrekonštruovať aj dva exempláre (tab. VII: 6; tab. VIII: 1-7). Telo pokrývok malo buď kužeľovitý tvar, resp. bolo mierne profilované do zvonovitého tvaru. Gombíkovité držadlo je hrubostenné a už prevažne zrezané. Existujú viaceré variácie formovania držadiel. Niektoré držadlá sú skôr sploštené so zaoblením na bočnej strane (tab. VIII: 3, 5), doložený je gombík so šikmou zrezanou hranou (tab. VIII: 2), rovnako ako aj držadlo s výrazne oddeleným gombíkom (tab. VII: 6). Vo formovaní ústí ustúpili esovite profilované okraje. Najrozšírenejšie sa stávajú okraje s mierne rozšíreným, zaobleným až hrotitým koncom na vnútornej strane s nevýrazným (tab. VIII: 3, 4), resp. aj výrazne odsadeným žliabkom (tab. VIII: 5-7). Ojedinele sú zaznamenané aj mierne rozšírené okraje s vodorovne zrezaným koncom (tab. VIII: 1).

Podobné typy pokrývok sa vyskytujú aj na ďalších lokalitách. Rekonštruované pokrývky zvonovitého tvaru sú doložené zo Zalužian (*Polla 1962a,* obr. 117: 5, 10). U jednej z nich je doložené ústie so šikmým zarovnaním. Z Kežmarku okrem klasickej kužeľovitej formy je v sivom materiáli doložená aj plochá pokrývka najskôr západouhorského pôvodu (*Polla 1971,* obr. 17; obr. 19: 2). Z priestoru Strednej baníckej školy v Spišskej Novej Vsi je prezentovaná celá pokrývka so šikmo zarovnaným koncom (*Javorský 1983,* obr. 70: 2). Väčší počet pokrývok bolo nájdených výskumom kláštora v Krásnej nad Hornádom (*Polla 1986,* obr. 116). Exempláre kužeľovitého tvaru so širším slabo oddeleným tenkým drsným gombíkom sú typologicky staršie z obdobia vrcholného stredoveku. K šarišským nálezom sú blízke typologicky mladšie masívnejšie držadlá, ktorých gombík na bočnej strane je variabilne formovaný (dvojkónický, zaoblený, šikmo, resp. zvislo zrezaný).

Väčší počet nálezov je doložený z košického prostredia. Zo staršieho neskorostredovekého súboru z Moyzesovej ul. 36 je doložených viacero výrazne esovite prehnutých zvonovitých foriem, s oddeleným, avšak nie masívnym gombíkom (*Rusnák 2009,* tab. 29). Tradičné typy kužeľovitých až zvonovitých foriem sú z Kováčskej ulice (*Rusnák 2013,* tab. XVII). Doložený je tu ešte aj typologicky starší okraj pokrývky s esovito profilovaným koncom. Gombíky sú oddelené od tela, avšak zväčša v profile nie sú ešte tak plné. Gombík je na bočnej strane rôzne profilovaný, nechýba aj jemná esovitá profilácia formou rímsy (*Rusnák 2019,* tab. 30: 3). Z areálu dominikánskeho kláštora pochádzajú tradičné kužeľovité exempláre, zväčša v profile s masívnejším rovnako rôznorodo formovaným gombíkom (*Rusnák 2009,* tab. 50). Okraj je jemne zaoblený, resp. šikmo zarovnaný. Z Alžbetinej ul. 49 sú doložené pokrývky v profile s masívnejším držadlom a vodorovne zrezaným koncom (*Ďurišová/Kürthy/Pristaš 2007,* obr. 6: b).

Rovnaké typy predmetov sú doložené aj zo šarišského regiónu. Z hrádku v Ruskej Novej Vsi pochádzajú úlomky pokrývok z výraznejšou profiláciou tela (*Uličný 2003b,* tab. II: 9, 13). Z Kamenického hradu sú prítomné pomerne masívnymi gombíkmi, v jednom prípade s esovitou profiláciou (*Uličný 2005,* tab. II: 12, 14, 16). Z bardejovskej hrnčiarskej pece pochádza rekonštruovateľný exemplár s masívnym mierne esovite formovaným držadlom a vodorovne zarovnaným koncom (*Čaplovič/Slivka 1980,* obr. 7: 2). Novšie porovnávacie pramene pribúdajú aj výskumami v Prešove. Z neskorostredovekej vrstvy zo Svätoplukovej ul. 1 pochádza pokrývka s výrazným žliabkom na vnútornej strane a v profile s masívnejším držadlom zboku takmer zvislo zarovnaným (*Uličný/Harčar 2013,* tab. V: 2).

Misy, panvice, kahančeky

Okrem pokrývok, boli misovité tvary vo vrcholnom stredoveku zastúpené najmä kahančekmi. V neskorom stredoveku máme už doklady viacerých typov mís rozličných veľkostí a tvarov.

Nepochybne novým tvarom, ktorý sa objavuje na počiatku neskorého stredoveku je pomerne široká misa vyrábaná z hrubozrnného materiálu ako hrnce. Steny nádoby sa smerom nahor mierne rozširujú, avšak zostávajú zväčša pomerne strmé. Prechod v široké dno je ostrý (tab. XV: 10; tab. XVIII). Okraj nádoby je rozšírený s vodorovne zarovnanou plochou, ktorá je opatrená často výzdobou formou rytých vlnoviek alebo rýh (tab. XVI: 10; tab. XVII: 2-4; tab. XVIII). Na okraji sa môže objaviť výlevka (typ 1 v DP autora). Steny na vonkajšej strane sú často zdrsnené rebrovaním. Priemer ústia týchto širokých mís sa pohybuje až medzi 28-38 cm.

Ako nasvedčujú nálezy z východoslovenského materiálu, v náplni neskorostredovekej keramiky sa nachádzali aj ďalšie tvary väčších misovitých nádob, ktoré sa nám v zlomkovitom materiáli z hradu nepodarilo plne identifikovať. K väčšej misovitej nádobe mohol patriť esovite profilovaný, na hornom konci zarovnaný okraj, ktorý svojim priemerom patril k nádobe s veľkým priemerom (tab. XVII: 1). Išlo však zrejme skôr o ojedinele sa vyskytujúci typ profilácie mís (typ 5 v DP autora).

Z prevažujúcich veľkých mís s vodorovným okrajom sa vyvinuli podobne veľké misy avšak s von prehnutým až ovaleným oblo ukončeným okrajom, pričom na vnútornej strane bol okraj od tela oddelený najčastejšie malým rebierkom (typ 3 v DP autora). Takýto typ mís sa stal náplňou ranonovovekej skupiny pamiatok z hradu (*Uličný 2008,* tab. IV: 8). Zdá sa však, že misy s týmto ukončením okraja sa objavujú už v závere neskorého stredoveku, pričom v zmiešaných celkoch hradu sme ich nevedeli oddeliť od novovekého materiálu. Ďalším novovekým typom sú široké misy s takmer kolmými stenami, s výrazne odsadeným, nahor vytiahnutým oblo ukončeným okrajom (*Uličný 2008,* tab. IV: 7). Na vnútornej strane je výrazný žliabok, oddelený často až hrotitým prechodom od tela (typ 4 v DP autora). Tento typ mís sa vyvinul už v závere stredoveku. Doložený je aj v neskorostredovekom súbore z hradu v malom prevedení (tab. XV: 3).

V neskorostredovekých celkoch sa ďalej vyskytujú úlomky zo stredne veľkých misovitých foriem s takmer pravidelnou aplikáciou glazúry na vnútornom povrchu. Tieto úlomky patria predovšetkým nálezom panvíc. Z nálezového súboru mierne vybočuje kresebne rekonštruovaná misa s mierne vyhrnutým šikmo zarovnaným okrajom na vnútornej strane so žliabkom s vyliatou glazúrou na vnútornej strane (typy 7 v DP autora). Telo misy sa šikmo smerom nahor rozširuje, na rozdiel od klasických panvíc však tento exemplár nemá ešte zaoblený priebeh tela (tab. XVI: 6). Zachovaná časť dna nemá stopy po zrezaní. Jemu blízke sú úlomky okrajov zo svetlej keramiky. Krátke oblo ukončené okraje sú výraznejšie vyhrnuté, na vnútornej strane sa nachádza žliabok (tab. XV: 5; tab. XVI: 8). Ďalší úlomok má ešte kratší mierne vyhrnutý rozšírený okraj so žliabkom na vnútornej strane (tab. XV: 7). Iné ústie nepochybne zo širšej panvice má šikmo smerom do vnútra zarovnané ústie (tab. XVI: 9). Veľká časť panvíc mala zdrsnenie na vonkajšom povrchu formou rebrovania.

Odlišné od vyššie opísaných je ústie s mierne ovaleným zhrubnutým okrajom bez žliabku na vnútornej strane (tab. XV: 9 – typ 8 v DP autora).

Vzhľadom na menšiu novovekú prímes nemáme istotu, či vyššie predložené úlomky panvíc netvorili súčasť práve už novovekej prímesi. Zvlášť pravdepodobné sa to javí u posledne opísanom úlomku, nakoľko okraj bez žliabku na vnútornej strane je v stredovekej keramike východného Slovenska skôr cudzorodým prvkom. Na bližšiu charakteristiku stredovekých panvíc si budeme musieť ešte počkať. Je však zrejmé, že stredoveké panvice mali podobne ako ich novoveké nástupkyne tri plné nôžky a rúčku. Dutá valcovitá rúčka bola na rozdiel od novovekých nádob ešte dosť hrubá.

Poslednou skupinou sú malé miskovité tvary. Tieto nádoby najčastejšie vo forme kahančekov s výlevkou sa pomerne bežne vyskytovali v nálezoch vrcholnostredovekej keramiky. Kontinuálne prechádzajú aj do náplne inventára neskorostredovekej keramiky. Pomerne často nachádzame tieto nádobky stále s jednoducho vyhrnutým oblo, resp. šikmo zrezaným okrajom, na vnútornej strane so žliabkom (tab. XV: 1, 2; tab. XVI: 4, 7 – typ 7 v DP autora).

Okrem nich sa v neskorom stredoveku začínajú vyskytovať aj kahance, resp. misky s vodorovne zarovnaným okrajom (tab. XVI: 1, 5 – typ 2 v DP autora), s dovnútra zatiahnutým okrajom (tab. XV: 4; tab. XVI: 2 – typ 10 v DP autora), výnimočne aj s jednoduchým vyhrnutým okrajom (tab. XVI: 3 – typ 9 v DP autora).

V nálezovom súbore s prevahou neskorostredovekej keramiky sa nachádzala malá mištička z drsným dnom z okruhu svetlej tenkostennej keramiky s vyhrnutým okrajom (tab. XV: 8). Takéto mištičky sú typické vo vrcholnom stredoveku. Pravdepodobnejším sa nám javí, že ide teda skôr o staršiu prímes.

Misovité nádoby tvoria pomerne bežnú súčasť inventára súborov v okolitých regiónoch. V materiáli zo Zalužian je doložená veľká misa s vodorovným okrajom (aj s výlevkou), ako aj veľký počet kahančekov s variabilne formovaným okrajom na vnútornej strane so žliabkom, šikmým zarovnaním, rebrovaným, či vodorovne zrezaným koncom (*Polla 1962,* obr. 97, 98). Časť z nich však patrí ešte do vrcholného stredoveku. Z Kežmarského hradu je doložený najmä typologicky mladší druh mís s vyhrnutým, mierne ovaleným okrajom, prítomný je však aj úlomok misy s vodorovne zrezaným koncom (*Polla 1971,* obr. 56: 4-7). Zo Strednej baníckej školy v Spišskej Novej Vsi pochádza rekonštruovateľná panvica na troch nôžkach so zaobleným priebehom tela s jemným nábehom dno s pomerne širokou rúčkou. Mierne rozšírený okraj má na vnútornej strane žliabok (*Javorský 1983,* obr. 71: 6). V súbore sa nachádzala aj menšia mištička interpretovaná ako nádobka na výrobu ortute, ale aj ďalšia stredne veľká misa so šikmými stenami bez profilácie okraja (*Javorský 1983,* obr. 70: 3, 4). Pomerne široké steny by nasvedčovali, že patrí tiež skôr ku technickej keramike. Veľmi zvláštna misa je doložená výskumom zaniknutej stredovekej dediny v Štrbe – Hrachovisku. Stredne veľká misa má výrazne odsadené dno. Telo z dna sa rozširuje do strán a následne smeruje kolmo nahor, pričom je ukončené neprofilovaným okrajom so zaobleným koncom (*Novotný1982,* obr. 120).

Bohatý súbor misovitých nádob pochádza z košického regiónu. Z kláštora v Krásnej nad Hornádom boli prítomné veľké široké misy s vodorovným okrajom v jednom prípade aj s prstovaním. Krasniansky materiál poskytol nielen nálezy menších mištičiek (kahančekov), ale aj ďalšiu formu pomerne nízkej misy strednej formy smerom do von sa rozširujúcimi stenami a vodorovne zrezaným okrajom. Doložená je aj panvica, nevieme však či nepochádza až z raného novoveku (*Polla 1986,* obr. 114: 4, 6, 8-10). Z areálu bývalého františkánskeho kláštora na Kováčskej ul. v súbore z počiatku neskorého stredoveku sú doložené viaceré rekonštruovateľné typologicky staršie kahančeky, resp. mištičky s okrajom na vnútornej strane so žliabkom, niekedy s esovitou profiláciou aj na vonkajšej strane (*Rusnák 2011,* tab. XVII). Z dominikánskeho kláštora sú doložené tradičné široké misy s vodorovne zarovnaným okrajom, zdobené na hornej ploche ryhami a vlnovkami. Pochádza však odtiaľ aj nález panvice s jednoducho vyhrnutým okrajom s pomerne masívnou rúčkou s aplikovanou glazúrou na vnútornom povrchu (*Rusnák 2009,* tab. 40; tab. 43). Misy s vodorovnou plochou okraja aj s aplikáciou rytej výzdoby sa našli v súbore z Mlynskej ul. 19 (*Luštíková 2009,* tab. IV: 3, 4).

Väčší počet širokých mís s vodorovne zrezaným okrajom sa našlo na Hrnčiarskej ul. č. 12. Na vodorovnej ploche okraja nachádzame vlnovky a kolkovanie (*Uličný 2003,* tab. V: 1, 6, 7, 10). Z chladnice 2 na Kováčskej č. 24 pochádza rovnako rekonštruovateľná misa s rebrovaním na tele. Okraj je vodorovne zarovnaný s výlevkou a na hornej ploche je vlnovka medzi ryhami (*Rusnák 2009,* tab. 70). Z Alžbetinej č. 49 pochádzajú misy s vodorovne zarovnaným, v jednom prípade aj šikmo zarovnaným okrajom (*Ďurišová/Kürthy/Pristáš 2007,* 158). Našli sa aj kahančeky, doložené sú aj tzv. banícke kahance s otvorom – „palčiaky" *(Ďurišová/Kürthy/Pristáš 2007,* obr. 6: f, g).

K misám z hradu Šariš nájdeme viaceré analógie aj v jeho bezprostrednom zázemí. Z hrádku v Ruskej Novej Vsi je doložená unikátna pomerne široká misa s takmer vodorovne zarovnaným okrajom, zdobená na okraji a vnútorných stenách viacnásobnými vlnovkami. Na zlomoch medzi okrajom a telom, okrajom a dnom je pás zárezov (*Uličný 2003,* tab. III: 8). Z nestratifikovaných a dosiaľ nepubli-

kovaných nálezov z Kamenického hradu pochádza rekonštruovateľná tradičná široká misa s vodorovne zarovnaným okrajom. Väčší počet úlomkov mís s vodorovne zrovnaným okrajom pochádza z bratríckej pevnôstky v Chmeľove (*Polla 1962b*, obr. 11: 10; obr. 16: 4-6).

Z hrnčiarskej pece z Bardejova bola vyzdvihnutá rovnako široká misa s vodorovne zarovnaným okrajom (*Čaplovič/Slivka 1980*, obr. 6: 7). Široké misy s vodorovne zarovnanou plochou sú doložené aj z mesta Prešova, materiál je však zväčša nepublikovaný. Drobný úlomok takejto misy pochádza zo Svätoplukovej ul. 1 (*Uličný/Harčar 2013*, tab. II: 8). Z Hlavnej ul. 65 je rekonštruovateľná misa stredných foriem zo svetlej hliny s odsadeným okrajom na vnútornej strane so zelenou glazúrou. Datovanie do záveru stredoveku dokladá lastúrovité zrezanie dna.

Taniere

Podľa súčasného stavu bádania do neskorého stredoveku sa dáva aj počiatok výroby tanierovitých nádob (*Hoššo 1985*, 225). V materiáli z hradu Šariš sa tanierovité nádoby síce vyskytovali aj v súboroch neskorostredovekej keramiky, nemohli sme však bezpečne oddeliť ich prípadné stredoveké exempláre od mladšej novovekej prímesi. Dosiaľ nepublikovaný zlomok z neglazovaného taniera bielej farby pochádzajúci z neskorostredovekého súboru hrnčiarskej pece zo Sabinova a materiáli zo zaniknutej stredovekej obce v Slovenskej Vsi poukazujú však na sporadický výskyt tohto druhu nádob už v závere stredoveku.

ABSOLÚTNE DATOVANIE NESKOROSTREDOVEKEJ KERAMIKY

Napriek tomu, že neskorostredoveká keramika ako svojbytný stupeň vo vývoji hrnčiarstva na území východného Slovenska je už dlhšie všeobecne známa, k dispozícii pre štúdium je vysoký počet súborov vrátane uzavretých nálezových celkov, v súčasnosti nemáme pevné oporné body pre jej absolútne datovanie. Analýzou neskorostredovekého súboru zo Zalužian bola táto fáza hrnčiarstva spočiatku zaradená vo väzbe na mladšiu fázu osídlenia na lokalite do rámca 14.-15. storočia (*Polla 1962*, 110-122).

Nakoľko teda nedisponujeme pevnými bodmi pre datovanie (napr. dendrodáta z uzavretých celkov), musíme sa pokúsiť o časové zaradenie tejto etapy vývoja tradičného hrnčiarstva len nepriamo. Stredný horizont vrcholnostredovekej keramiky sa nám podarilo s pomocou písomných prameňov (dokumentujúcich vznik predovšetkým hradných objektov) datovať do druhej tretiny 13.– prvej tretiny 14. storočia (*Uličný 2013*, 114, 115). Týmto je nepriamo dané zaradenie mladšieho horizontu vrcholnostredovekej keramiky do mladších úsekov 14. storočia (*Uličný 2013*, 119).

Za súčasného stavu poznania predpokladáme, že neskorostredoveká keramika sa formuje v období prelomu 14. a 15. storočia. Prelom týchto storočí bol definovaný ako začiatok ďalšej fázy vo vývoji hrnčiarstva aj na území stredného Slovenska (*Hoššo 1985*, 221-229). Do tohto časového rámca zapadá neskorostredoveký súbor z Kováčskej ulice v Košiciach, ktorý súvisí so zánikom obytnej zástavby v súvislosti so založením františkánskeho kláštora. Predmetný celok má výrazné znaky vrcholnostredovekej tradície a poukazuje na počiatočné formovanie neskorostredovekej keramiky (*Uličný 2013*, 119).

Plne sformovanú neskorostredovekú keramiku poznáme z obdobia okolo polovice 15. storočia predovšetkým z krátkodobých bratríckych pevnôstok. Neskorostredoveká keramika je charakteristická pritom pre obdobie celého 15. storočia. Zatiaľ nemožno s úplnou presnosťou stanoviť hornú časovú hranicu jej výskytu. Nálezový materiál získaný z obcí zaniknutých ešte v období stredoveku poukazuje na ich čistý neskorostredoveký charakter. Sami sme sa mohli presvedčiť o tom dosiaľ nepublikovanou analýzou materiálu zo Slovenskej Vsi z polohy stredovekej obce, ktorá zanikla okolo roku 1500.

Niet pochýb, že prvá tretina 16. storočia je ešte priamym pokračovaním neskorostredovekého vývoja. V architektúre, v myslení a vo všetkých oblastiach života sledujeme v tomto období ešte prevažujúce stredoveké formy (nad novo sa presadzujúcimi ranorenesančnými). Z uvedeného dôvodu neprekvapuje, že aj v hrnčiarstve je ešte začiatok 16. storočia pokladaný za pokračovanie vývoja stredovekého hrnčiarstva (*Hoššo 1986*, 105-139).

Pri spracovaní zberového materiálu z Hanigovského hradu sme zistili, že predmetný súbor obsahuje už aj typické nové prvky, ktoré sú charakteristické pre vývoj novovekého hrnčiarstva (*Uličný 2000*, 142). Zánikový horizont tohto hradu je pritom písomnými prameňmi datovaný do 50-tych rokov 16. storočia (*Plaček/Bóna 2007*, 216, 217). Túto skutočnosť sme si mohli overiť aj zbežnou ohliadkou materiálu z prebiehajúceho výskumu tohto hradu pod vedením M. Comissa, resp. súborov z ďalších hradov so zánikovým horizontom v tomto období, ktoré poukazujú už na postupný zrod novovekej etapy hrnčiarstva na východnom Slovensku. Z uvedeného dôvodu hornú hranicu výskytu neskorostredovekej keramiky radíme do prvej tretiny 16. storočia.

VNÚTORNÝ VÝVOJ NESKOROSTREDOVEKEJ KERAMIKY

Neskorostredoveká keramika teda tvorí viac ako storočie trvajúcu etapu vo vývoji tradičného hrnčiarstva na území východného Slovenska. Tento pomerne dlhý úsek mal však rovnako svoj vnútorný vývoj ako predchádzajúca vrcholnostredoveká keramika.

Bohužiaľ nálezové celky z hradu Šariš nepriniesli celky, ktoré by mohli byť reprezentantom jednotlivých jej horizontov. Pre stanovenie vnútornej chronológie je tak dôležitá analýza ďalších neskorostredovekých súborov z priestoru východného Slovenska, ktoré jednoznačne poukazujú, že je možné vyčleniť v rámci jej vývoja starší a mladší horizont.

Starší horizont nekorostredovekej keramiky (prelom 14.-15. storočia – 2. tretina 15. storočia)

Starší horizont neskorostredovekej keramiky datujeme za súčasného stavu poznania v rozmedzí od prelomu 14. a 15. storočia po koniec druhej tretiny 15. storočia. Oba vyčlenené Súbory III a IV z hradu Šariš reprezentujú skôr túto staršiu fázu vývoja, odlišné sú len zastúpením importovanej zložky riadu.

Sumarizujúc charakteristiky podané vyššie, pre starší horizont je charakteristický nástup novej etapy reprezentovaný prevažujúcou výrobou na rýchlorotujúcom kruhu a tvrdým výpalom. Na rozdiel od predchádzajúcich epoch, najpočetnejšou skupinou je ostro vypálený riad v oxidačnej atmosfére, popri mäkko vypálenom riade s prevažujúcimi hnedými odtieňmi. Sprievodne sa vyskytuje tvrdo vypálený sivý riad v redukčnej atmosfére (s vyšším zastúpením na niektorých panských sídlach) a svetlý riad. Pre južné oblasti východného Slovenska platí rovnako zásada prevažujúceho tvrdého výpalu za prístupu vzduchu. Tu však svetlý riad má výraznejšie zastúpenie, pričom jeho zastúpenie je porovnateľné popri červenom a hnedom riade. Pomerne často svetlý riad obsahoval aj železitú zložku, čím povrch svetlého riadu získaval ružovkastý odtieň. Na rozdiel od ostatných častí Slovenska v košickej keramike nie je preto výrazný predel medzi jednotlivými zložkami riadu podľa farby a výpalu. Charakteristickým prvkom oproti ostatným regiónom je skôr mizivé zastúpenie sivého riadu.

Hrncovité formy tvoria naďalej najpočetnejšiu zložku. Prevládajú skôr vajcovité až súdkovité formy. Charakteristickým novým prvkom, ktorý sa začína uplatňovať u hrncov, je pásikové prežliabnuté uško. V profilácií ústí dominujú mladé varianty rímsovite esovite profilovaných okrajov na vnútornej strane so žliabkom a šikmým zarovnaním (typy A, C). O niečo v menšej miere sa uplatňujú vodorovné zrezané ústia na vnútornej strane so žliabkom (na vonkajšej strane zhrubnuté, resp. esovite profilované – typy K, H). V analyzovanom súbore III vystupujú len ako sprievodné hrnce so zhrubnutým oblo ukončeným okrajom, na vnútornej strane so žliabkom (typ N). Táto charakteristika však nemusí byť všeobecná, nakoľko v ostatných analyzovaných súboroch z priestoru východného Slovenska zastúpenie zhrubnutých oblo ukončených okrajov je o niečo vyššie, na úrovni vodorovne zrezaných ústí, resp. aj vyššie. Vo väčšine súborov patrí teda medzi vedúce typy okrajov.

Stolová keramika je na rozdiel od hrncov vyrábaná z jemnozrnného materiálu, s absolútnou prevahou ostro vypálenej zložky. Svetlý riad však už nie je v stolovej keramike tak dominantný. Dominantnou zložkou nádob na tekutiny podávanou na stoly sú džbány a krčahy. Skôr ojedinele sa vyskytujú fľaše či konvice. Stolová keramika je často najozdobnejšou súčasťou riadu. Typické je rebrovanie tela, kolkovanie, spočiatku sa vyskytuje aj červeno maľovaná výzdoba na svetlom riade. Okraje sú ukončené najčastejšie esovite profilovanými okrajmi, na vnútornej strane so šikmým zarovnaním, či kombináciou žliabku a rebierka (typy c). Druhou zložkou stolového riadu sú poháre. Z vrcholnostredovekej keramiky kontinuujú štíhle poháre s úzkou nôžkou, súdkovitým alebo vajcovitým telom pravidelne zdrsneným rebrovaním a roztvoreným ústím. Popri nich sa začína vyskytovať druhý typ pohára dvojkónického tvaru.

Širšiu škálu nádob zaznamenávame medzi misovitými tvarmi. Kontinuujú pokrievky kužeľovitého, miestami až zvonovitého tvaru. Charakteristické sú skôr menšie gombíky, masívnejšie v profile črepu. Menšie misovité formy sú zastúpené naďalej drobnými kahančekmi a mištičkami. Okrem starších typov ukončení (typ 7), sa stáva novým prvkom kahančekov dovnútra stiahnutý, resp. vodorovne zrezaný okraj (typy 10, 2). Novým typickým prvkom je však začiatok výskytu širokých mís s masívnym vodorovne zarovnaným okrajom (typ 1). V tomto horizonte sa zrejme začínajú uplatňovať aj panvice na troch nôžkach (s okrajmi typu 7).

Medzi najstaršie celky z počiatkov formovania neskorostredovekej keramiky je možné považovať súbory z Kováčskej ulice v Košiciach (*Rusnák 2013*, tab. XIII-XVII). Starobylé formy sú prítomné aj z neskorostredovekej vrstvy na Svätoplukovej ul. 1 v Prešove, avšak vrstva je znečistená aj evidentnou vrchonostredovekou prímesou (*Uličný/Harčar 2013*, 214-216). Na košickom súbore je čitateľný ešte početný výskyt okrajov vrcholnostredovekej tradície, v prešovskom súbore zase výrazné zastúpenie stolového červeno maľovaného svetlého riadu.

K začiatočnej fáze neskorostredovekej keramiky radí R. Rusnák aj materiál z chladnice na Hlavnej č. 58, ktorý však nie je spracovaný a publikovaný (*Rusnák 2009,* 94).

Keramiku s prvkami staršieho horizontu reprezentuje mladšia prevažujúca zložka zo Zalužian (*Polla 1962,* obr. 93-98). V šarišskom regióne znaky staršieho horizontu má dosiaľ nepublikovaný súbor z hrnčiarskej pece na Hlavnej ul. 121 v Prešove. Do rámca staršieho horizontu radí R. Rusnák aj materiál z Moyzesovej ul. 36 (*Rusnák 2009,* 94).

Mladší horizont nekorostredovekej keramiky (3. tretina 15. storočia – 1. tretina 16. storočia)

Mladší horizont neskorostredovekej keramiky bude pravdepodobne možné zaradiť do rámca poslednej tretiny 15. – prvej tretiny 16. storočia. V materiáli z hradu bol prítomný len v rámci premiešaných celkov. Napriek už získanému bohatému pramennému fondu nám v publikovanej literatúre chýbajú početnejšie analýzy reprezentantov tejto mladšej fázy, pričom za súčasného stavu poznania nedokážeme v týchto celkoch oddeliť prípadnú staršiu prímes.

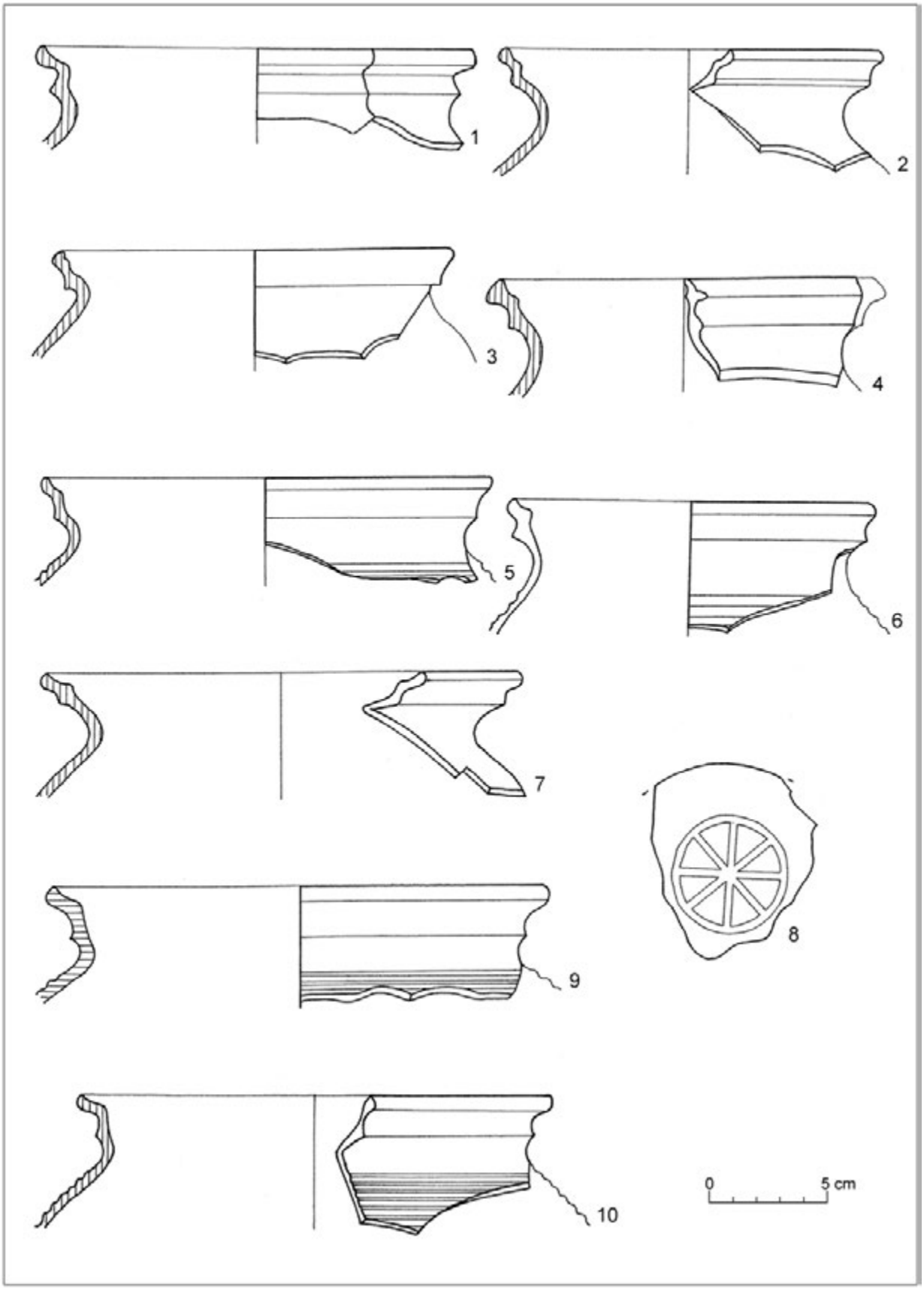
Keramika zo záveru stredoveku je naďalej vypaľovaná v prevažujúcej oxidačnej atmosfére s prevahou ostro vypáleného riadu. Zdá sa však, že v tomto období vo východoslovenskom prostredí sa nádoby začali formovať už výlučne na rýchlorotujúcom kruhu a zrezávať strunou. Z hľadiska farby registrujeme naďalej červený, hnedý, sivý a svetlý riad. Narastá podiel glazovaných nádob, aj keď tie spravidla ešte nepresahujú 10% podiel. Hrncovité formy sú naďalej najdominantnejšou zložkou tradičnej kuchynskej keramiky. Svojimi formami sa výraznejšie neoddeľujú od predchádzajúcich fáz. Zdá sa však, že prežliabnuté ucho je už pravidelnou súčasťou hrncov. Najvýraznejšie zmeny môžeme vidieť v ukončení ústí. Postupne sa vytrácajú esovite profilované okraje na vnútornej strane so šikmým zarovnaním a žliabkom a rebierkom (typy A, C). Tieto typy okrajov sa už totiž nedožívajú nástupu ranonovovekej keramiky. Dominantnými sa naopak stávajú okraje s vodorovným zarovnaním, na vnútornej strane so žliabkom. Vyskytujú sa v oboch formách na vonkajšej strane s jednoducho zosilneným ústím, resp. s esovitou profiláciou formou rímsy (typy K, H). Oba okraje sa vyskytujú aj s aplikáciou prstovania na hornej rímse. V materiálnej náplni sa však nachádzajú aj zhrubnuté oblo ukončené okraje (typ N). Zdá sa, že môžu sa vyskytovať aj profilované oblo ukončené okraje na vnútornej strane so žliabkom (typ I).

Ich zastúpenie na rozdiel od nasledujúcej novovekej fázy je však ešte malé.

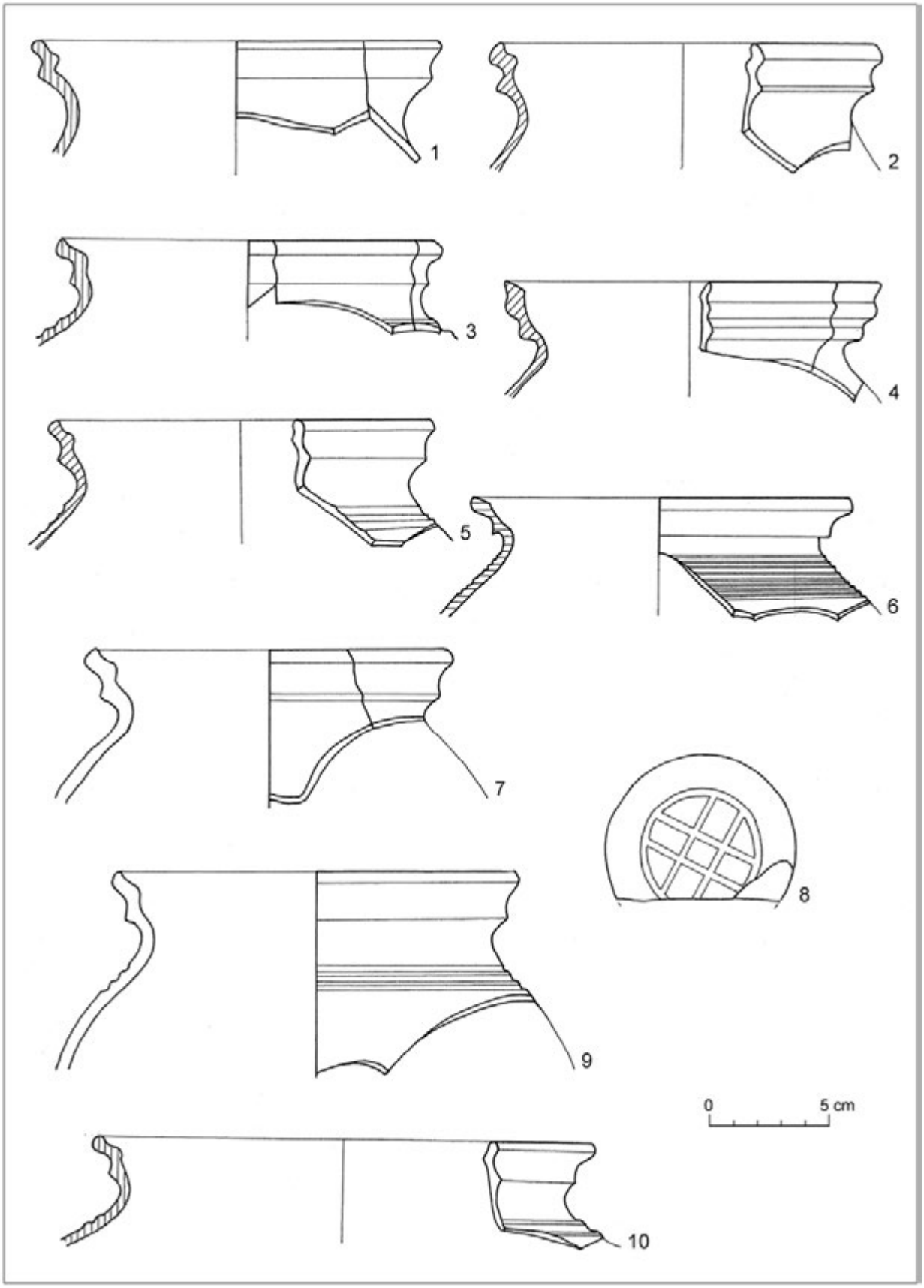
Menšie zmeny zaznamenávame aj v náplni stolovej keramiky. Naďalej sa vyrábali džbány a krčahy. Zdá sa však, že v materiálnej náplni sa oveľa výraznejšie začínajú oproti predchádzajúcim fázam uplatňovať skôr menšie a štíhlejšie džbánky s jednoducho vyhrnutým ústím bez výlevky (typ a), ktoré kontinuujú ako najtypickejšia forma stolovej keramiky aj v ranom novoveku. Vo výzdobe sa naďalej uplatňuje rebrovanie a kolkovanie, avšak mizne červeno maľovaná výzdoba na bielom riade. Súčasťou stolovania sú naďalej aj poháre zrejme oboch základných typov. Zdá sa, že vo výraznejšej miere sa uplatňujú dvojkónické formy, to však môže potvrdiť až ďalší výskum. Zatiaľ vzácne máme registrovanú tretiu formou pohárov so širokým guľovitým telom a kratučkým vyhrnutým ústím a pomerne úzkou nôžkou.

Zdá sa bez výraznejších zmien kontinuujú pokrývky, drobné misky a kahančeky. Súčasťou inventára sú pravidelne glazované panvice a široké misy. Široké misy s vodorovne zarovnaným ústím (typ 1) postupne ustupujú do úzadia, pričom neprechádzajú do náplne včasnonovovekej keramiky. Ich miesto zaberajú misy na vnútornej strane s výraznejšie oddeleným okrajom formou malého rebierka, s nahor vytiahnutým ukončením okraja, resp. zhrubnutým a von ovaleným ústím, ktoré nájdeme aj v náplni novovekej keramiky (typy 3, 4). V závere stredoveku máme doložený prvý ojedinelý výskyt tanierovitých nádob.

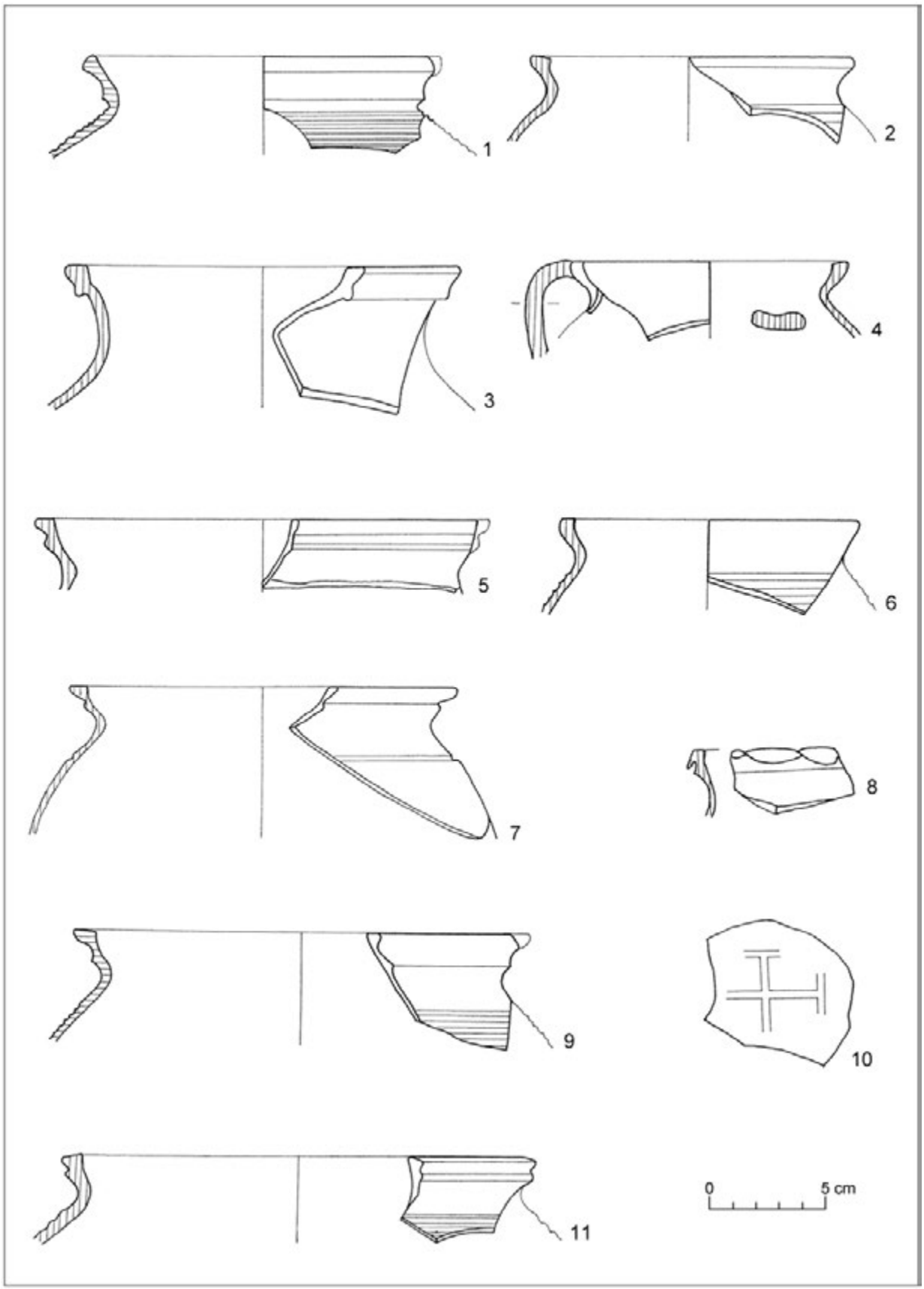
Prevažujúce znaky mladšieho horizontu neskorostredovekej keramiky sú charakteristické v spišskom publikovanom materiáli z hradu Kežmarok (*Polla 1971,* 100-106). V košickom prostredí výrazné znaky mladších fáz stredoveku má súbor z Hlavnej ul. 28 (*Ďurišová/Uličný 1999*). Do mladšej fázy zaraďuje R. Rusnák aj materiál súboru 3 zo sondy 4/06 z Dominikánskeho kláštora a Alžbetinej 49 (*Rusnák 2009,* 94), aj keď prezentovaná časť týchto súborov podľa nášho názoru nie je priekazná na tak úzke časové zaradenie. Bezpečnejšie možno zaradiť do záveru stredoveku bohaté súbory z chladnice 2 z Kováčskej ul. 24 a Katovej bašty (*Rusnák 2009,* 94). V prostredí Šariša čistý charakter súboru zo záveru stredoveku má výrazne poddatovaný materiál z hrnčiarskej pece zo Sabinova (*Slivka 1978,* 175-184).

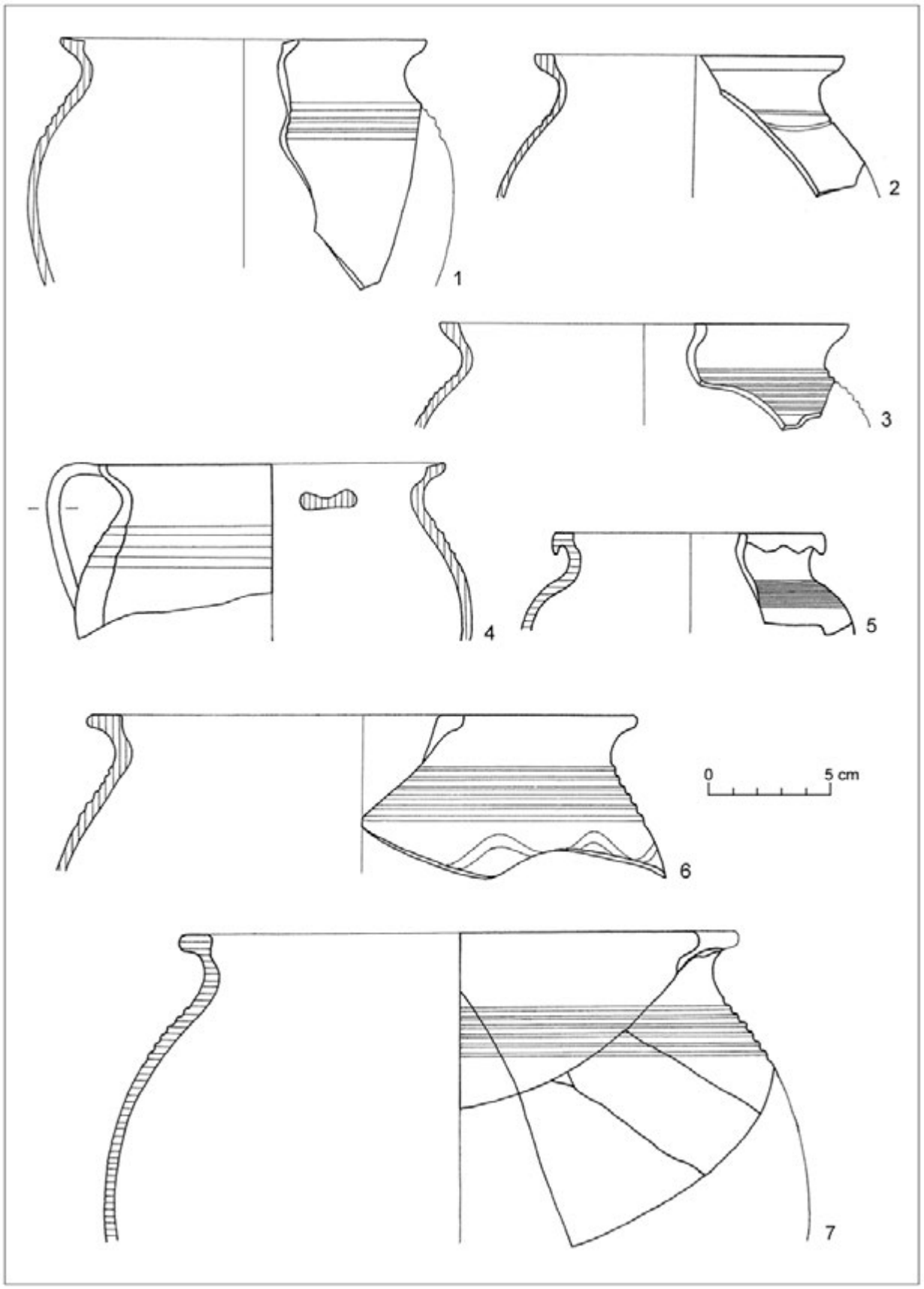
Tab. I. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-7, 9-10 – okraje hrncov typu A; 8 – úlomok dna so značkou.

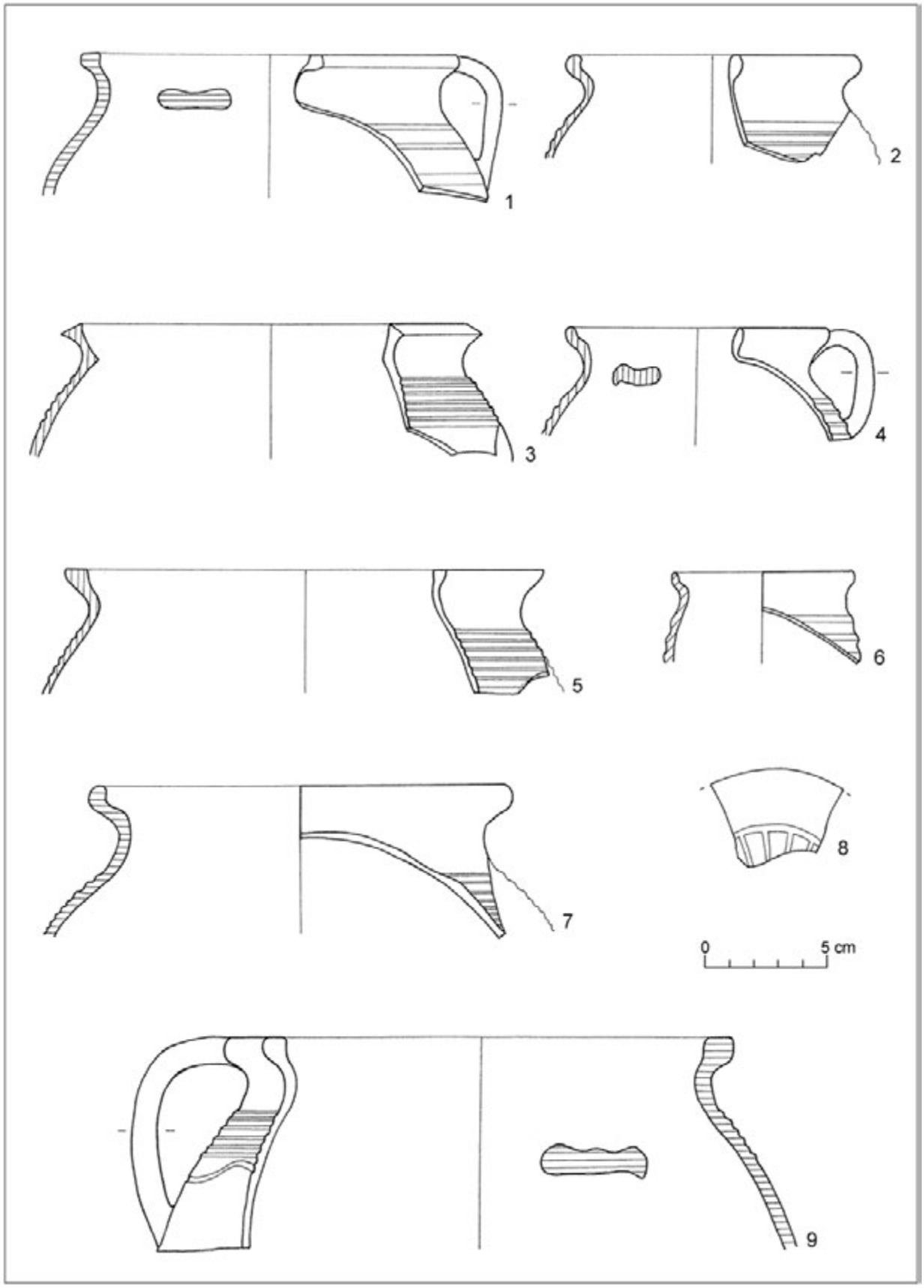
Tab. II. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-3, 5, 7, 9-10 – okraje hrncov typu A; 4, 6 – okraje hrncov typu C; 8 – úlomok dna so značkou.

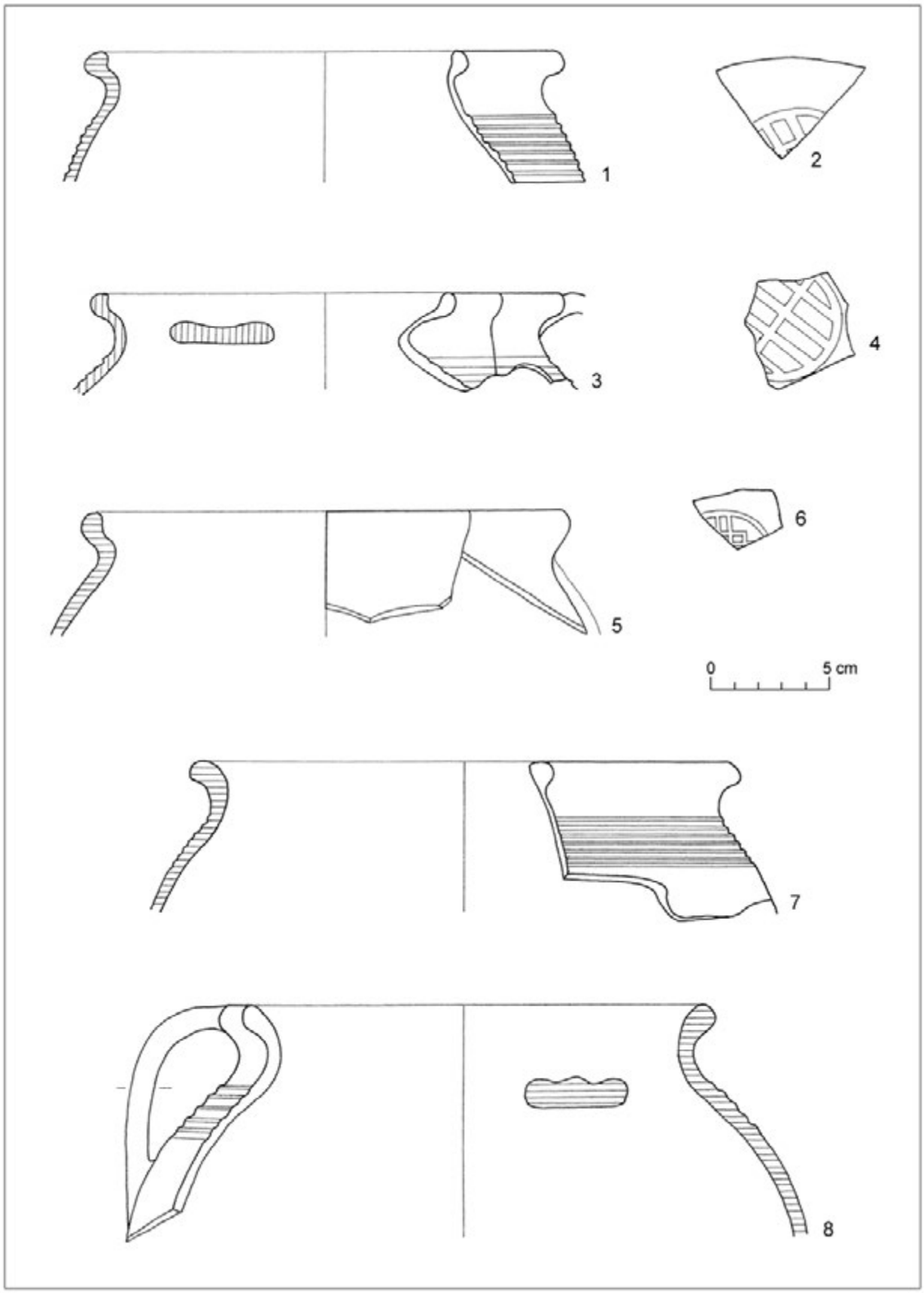
Tab. III. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1 – okraj hrnca typu I; 2, 4, 6 - okraje hrncov typu K; 3, 5, 7-9, 11 – okraje hrncov typu H; 10 – úlomok dna so značkou.

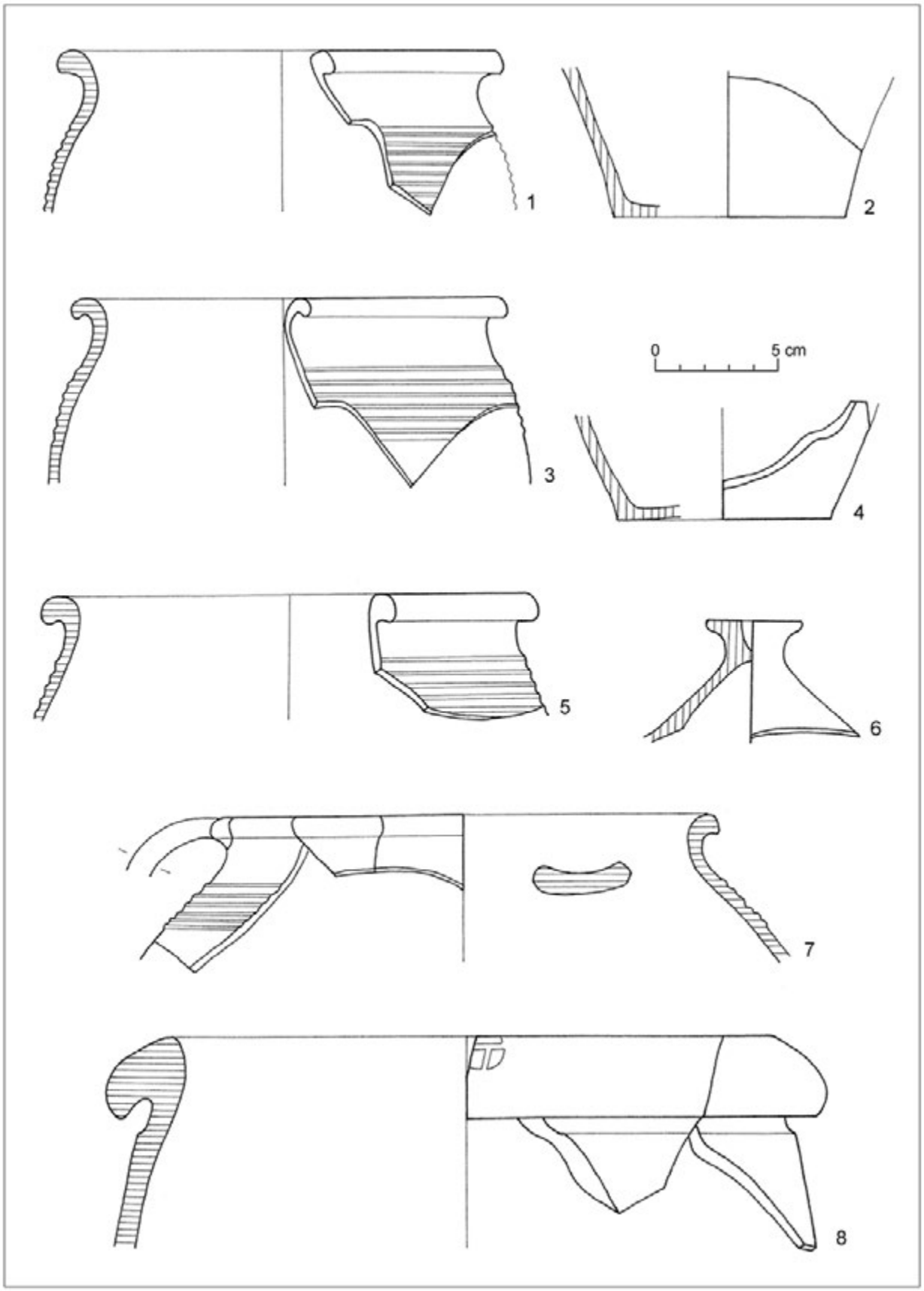
Tab. IV. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-7 – okraje hrncov typu K.

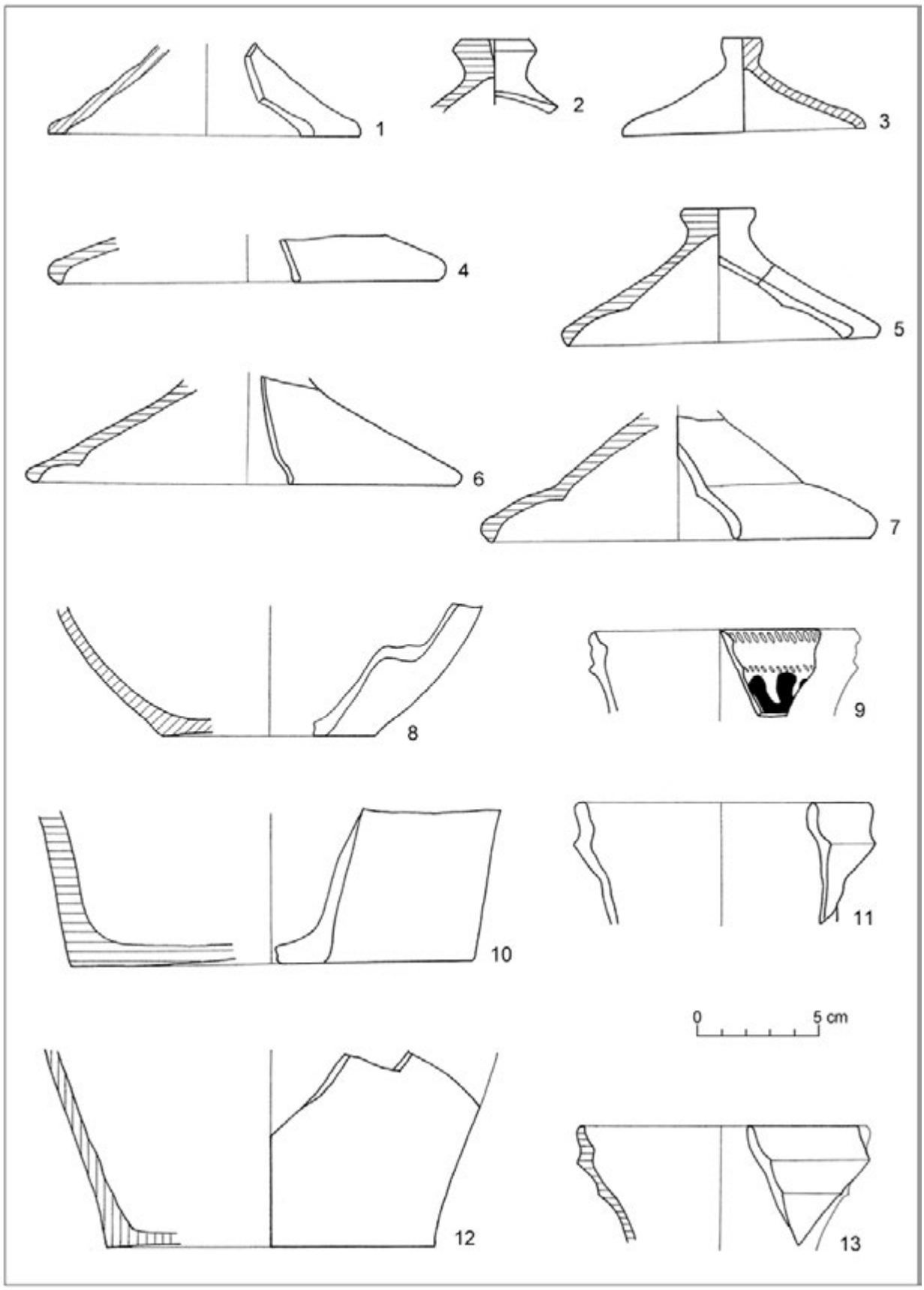
Tab. V. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 5, 9 – okraje hrncov typu K; 2, 4, 6-7 – okraje hrncov typu N; 3 – okraj hrnca typu M; 8 – úlomok dna so značkou.

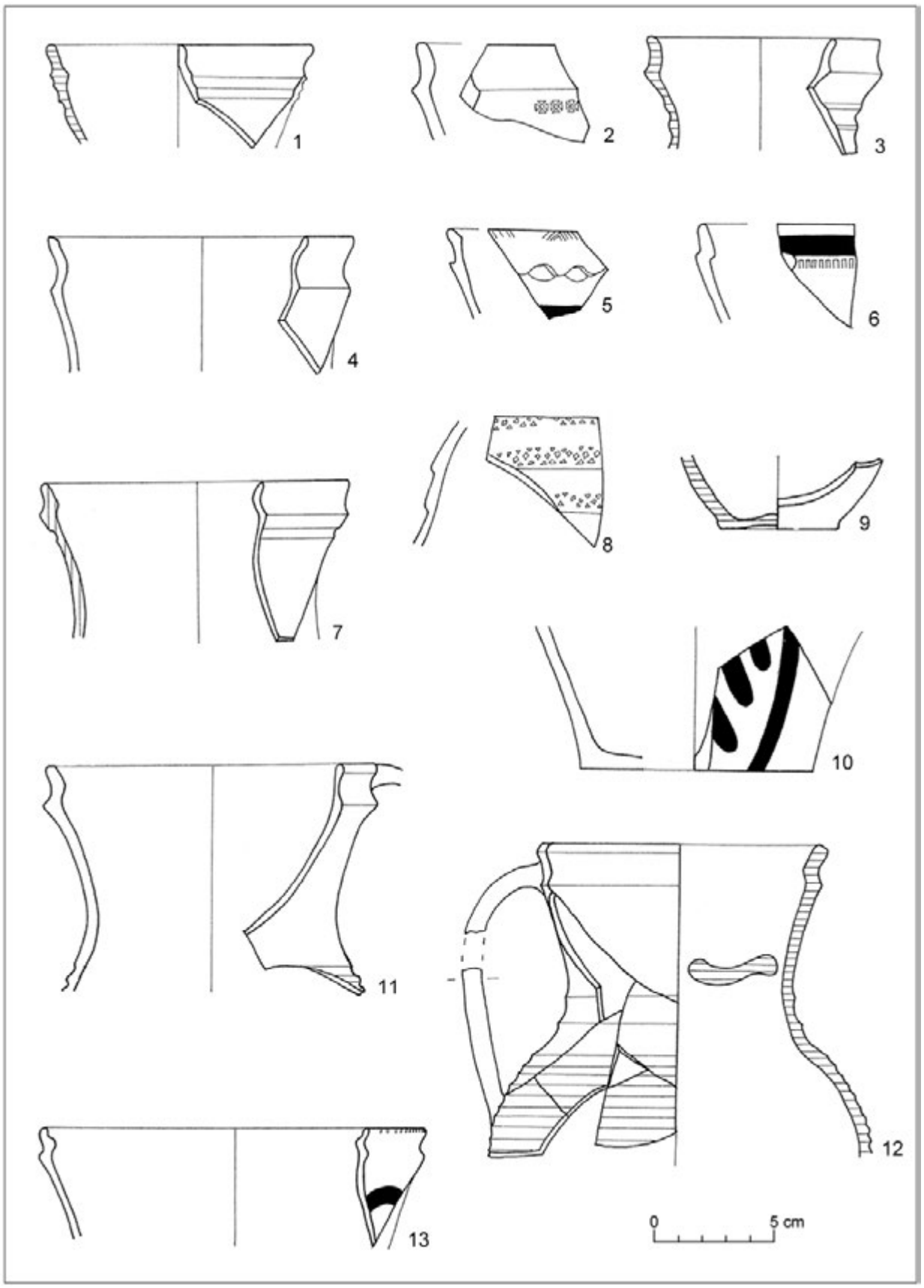
Tab. VI. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 3, 5 – okraje hrncov typu N; 7-8 – okraje hrncov typu S; 2, 4, 6 – úlomky dien so značkou.

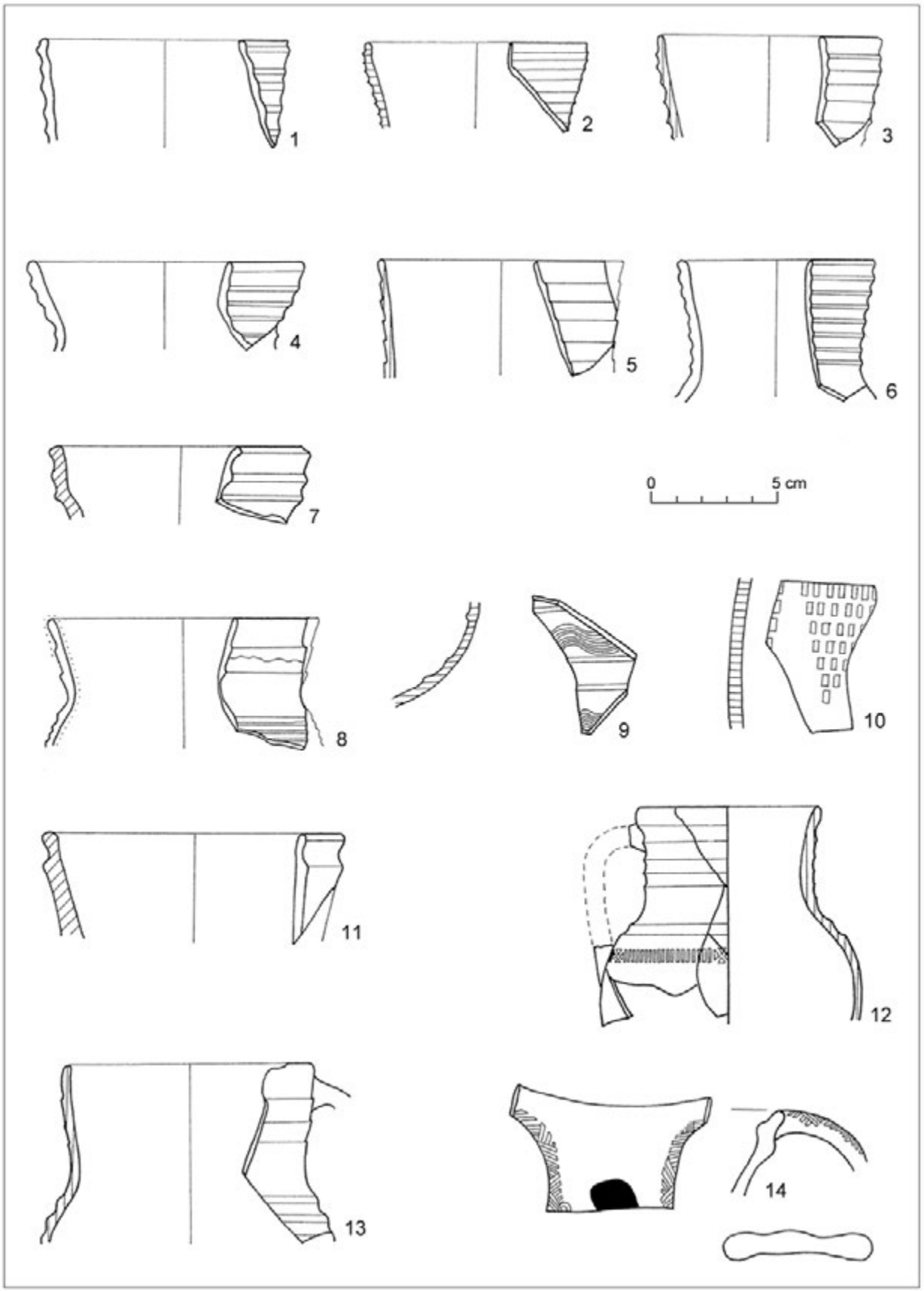
Tab. VII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1 – okraj hrnca typu S; 3, 5, 7-8 – okraje hrncov typu T; 2, 4 – dná hrncov; 6 – držadlo pokrývky.

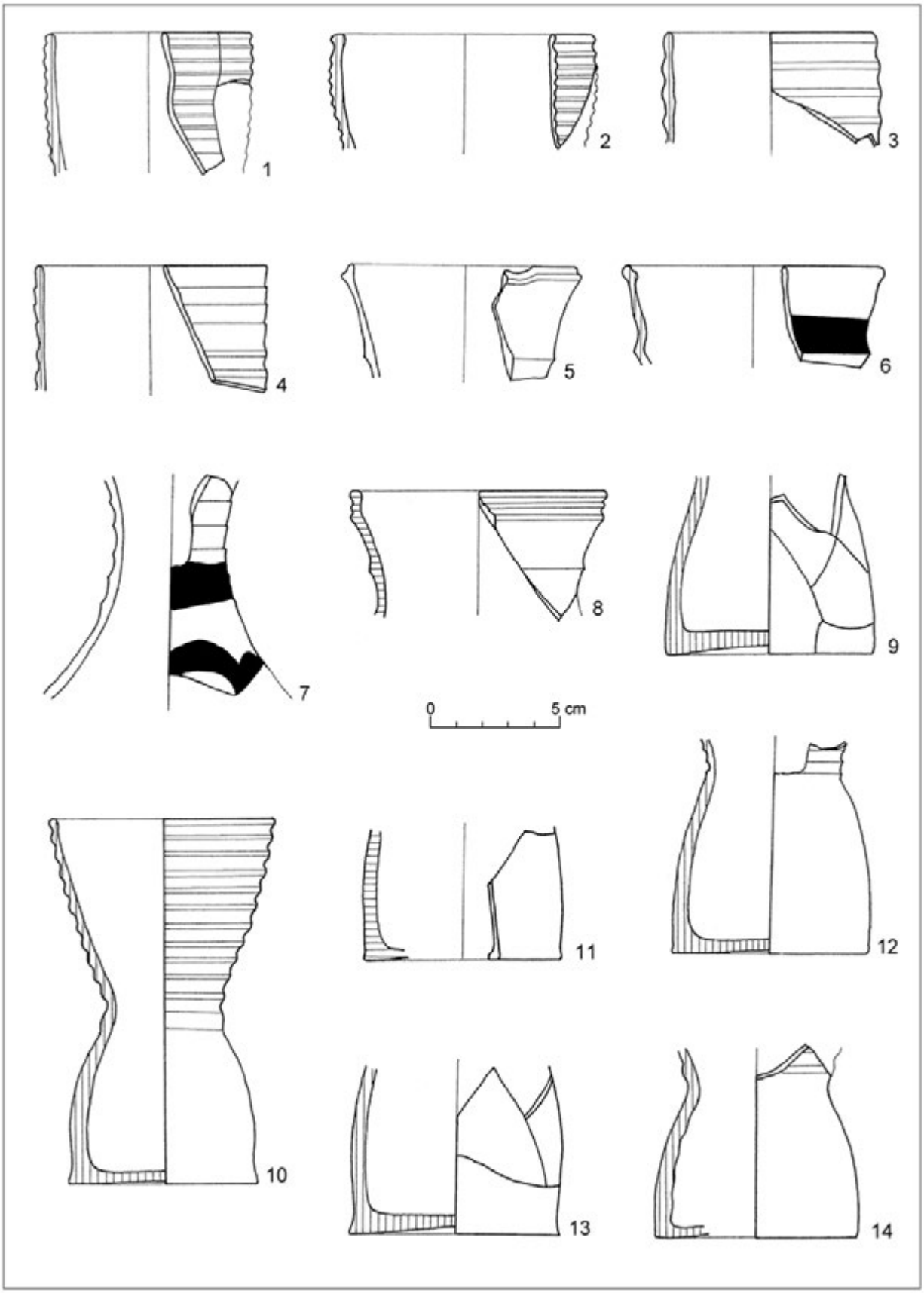
Tab. VIII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-7 – pokrývky; 8, 10, 12 – dná hrncov; 9, 11, 13 – okraje džbánov typu c1.

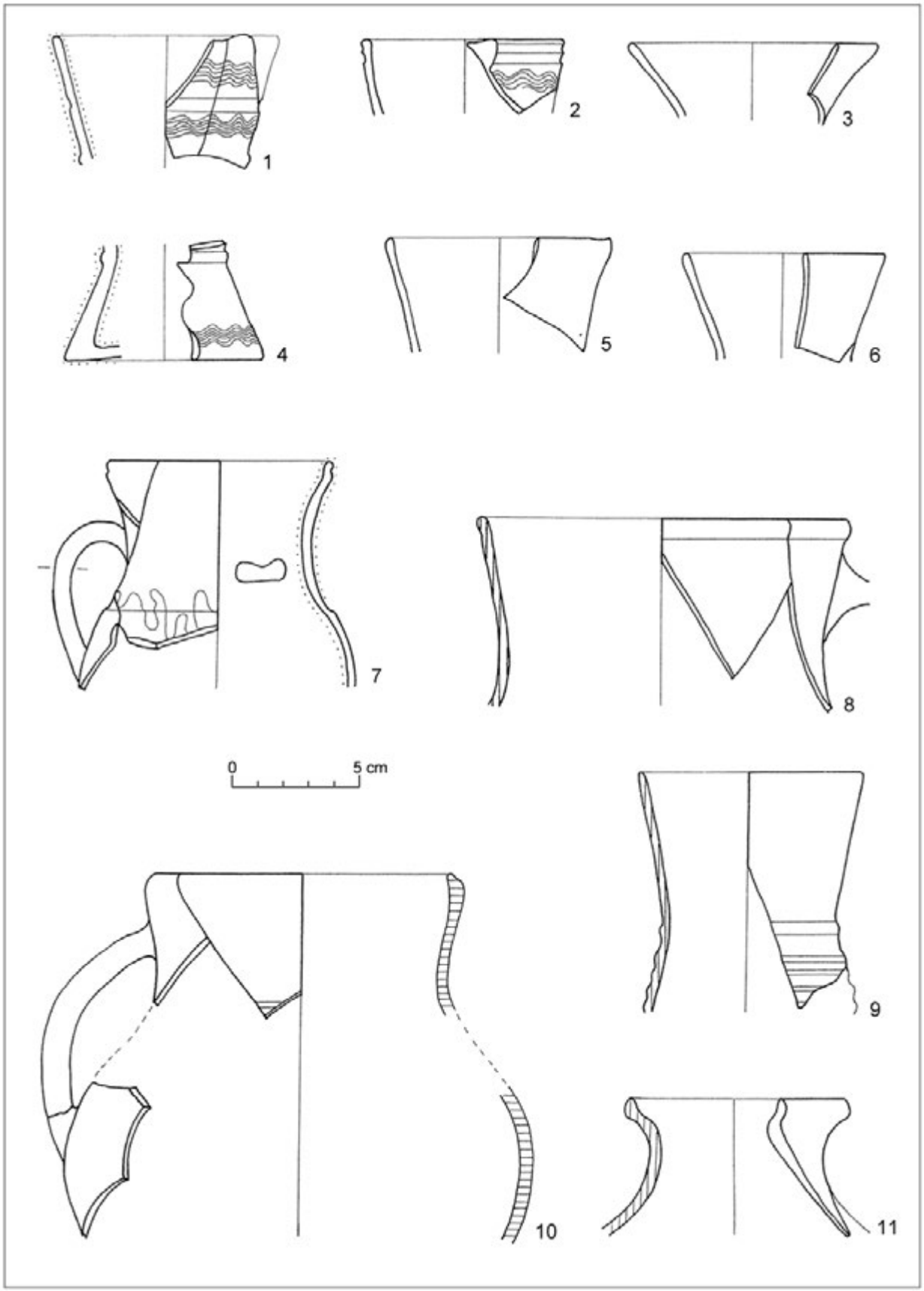
Tab. IX. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-7, 11-13- okraje džbánov typu c1; 8 – črep z tela džbánu; 9-10 – dná džbánov.

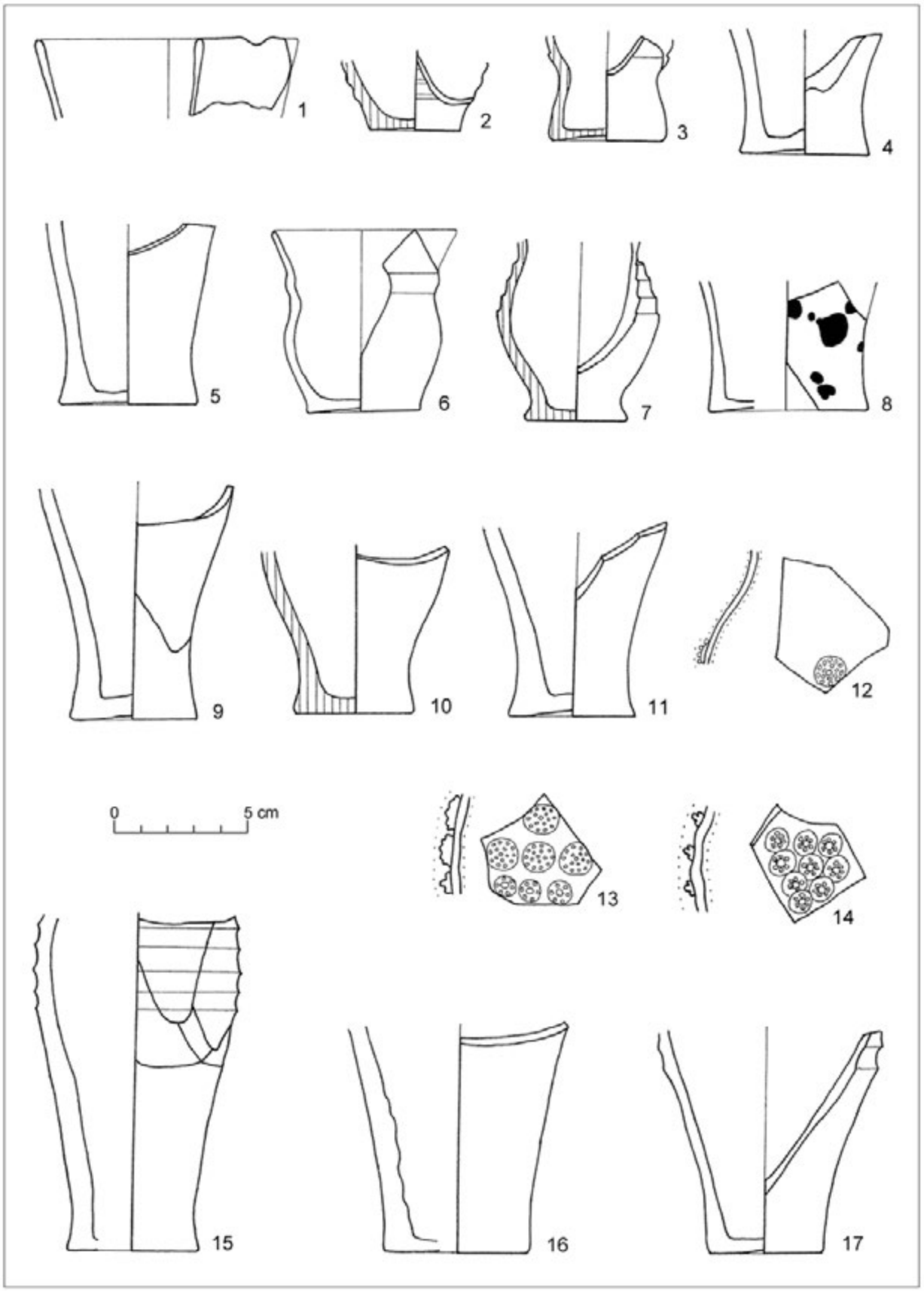
Tab. X. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-6, 8, 12-13 – okraje džbánov/pohárov typu f; 7, 11 – okraje džbánov typu c2; 14 – okraj džbánu typu c1; 9 – črep z tela džbánu.

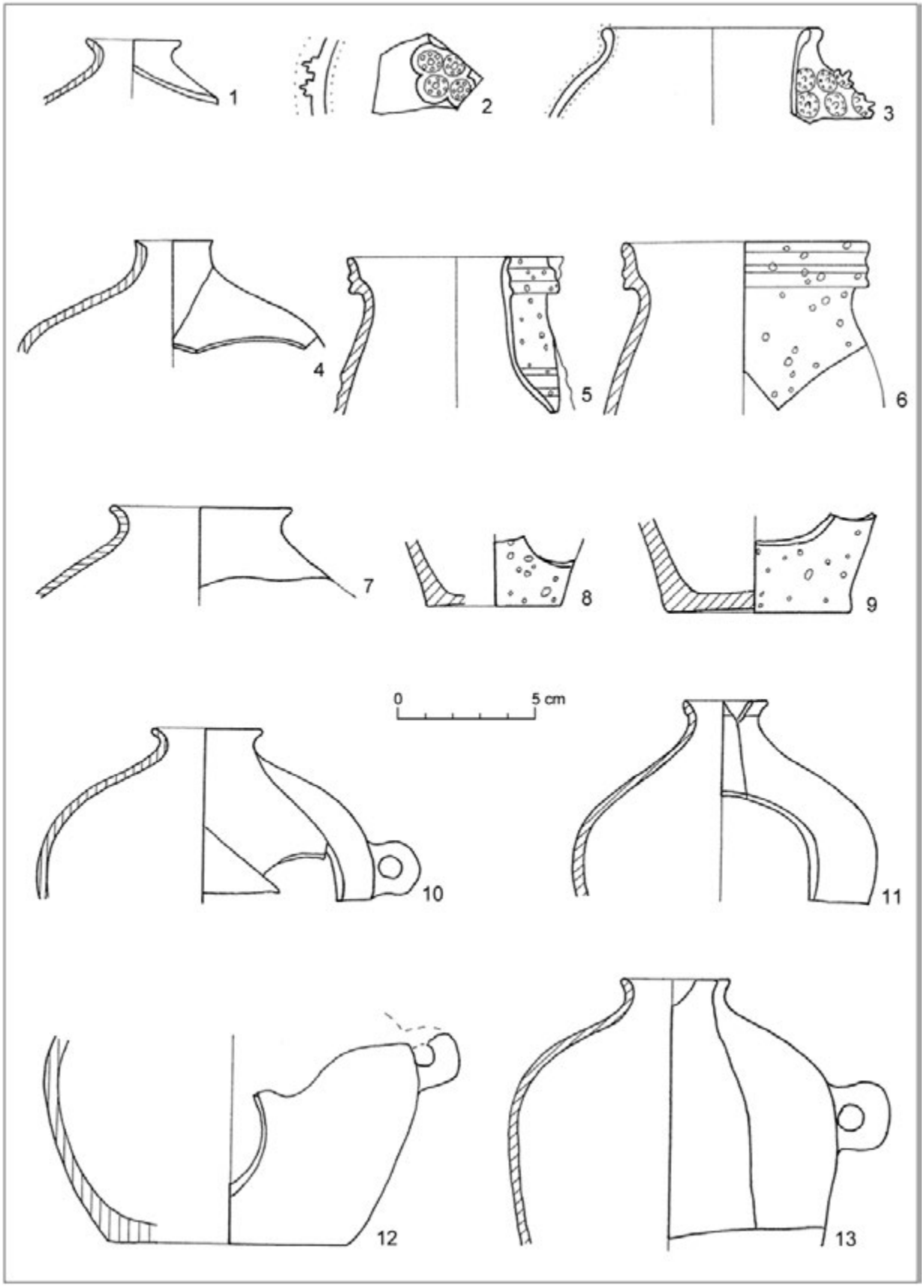
Tab. XI. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-4 – okraje pohárov/džbánov typu f; 5 – okraj pohára typu c3; 6 – okraj džbánu typu e; 7 – hrdlo krčahu; 8 – okraj džbánu typu c2; 10 – pohár s okrajom typu f; 9, 11-14 – dná pohárov.

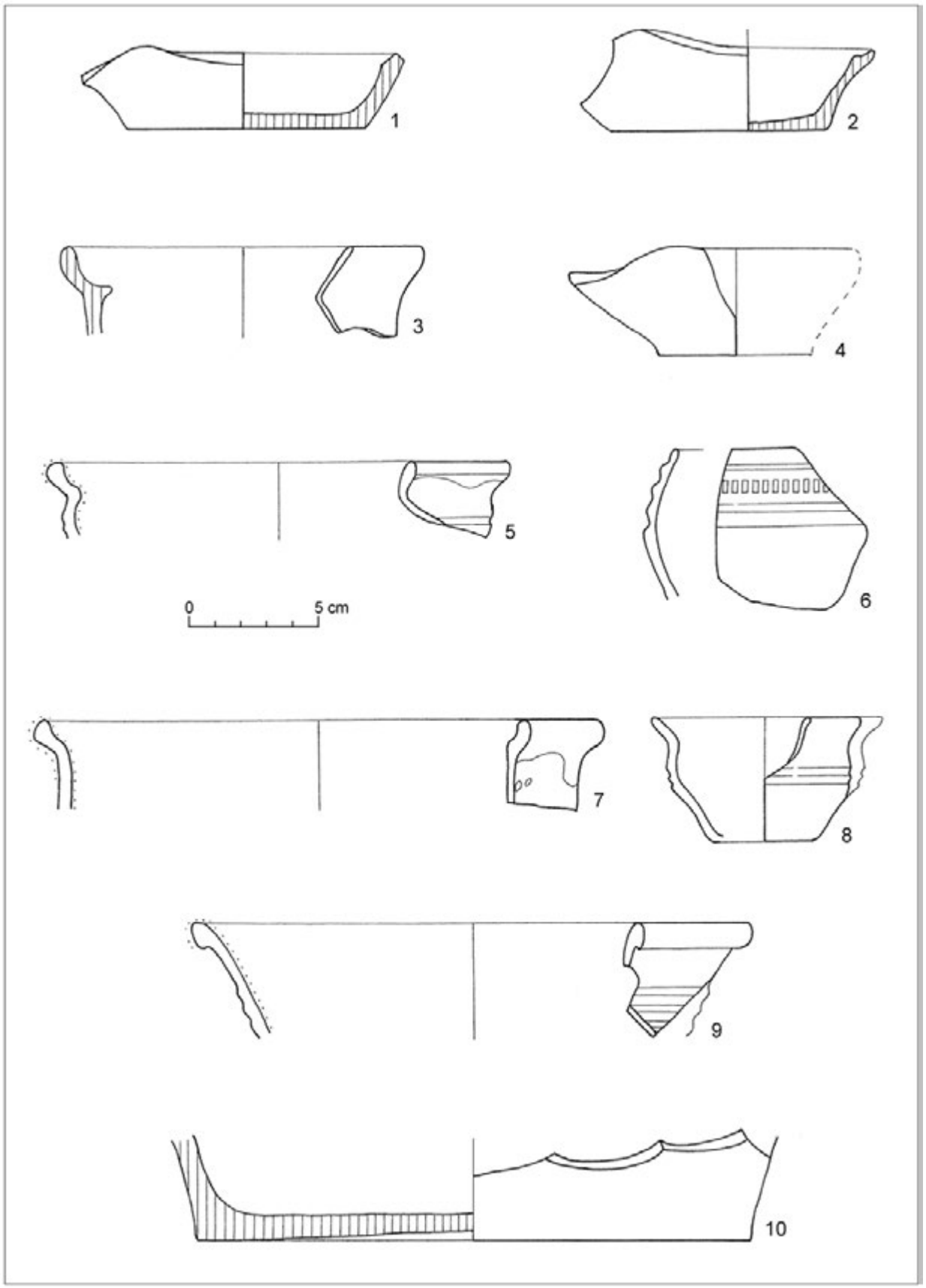
Tab. XII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 3, 5-6, 8-10 – okraje pohárov/džbánov typu a; 2 – okraj pohára typu a1; 4 – dno pohára; 7 – okraj džbánu typu b1; 11 – okraj džbánu typu e.

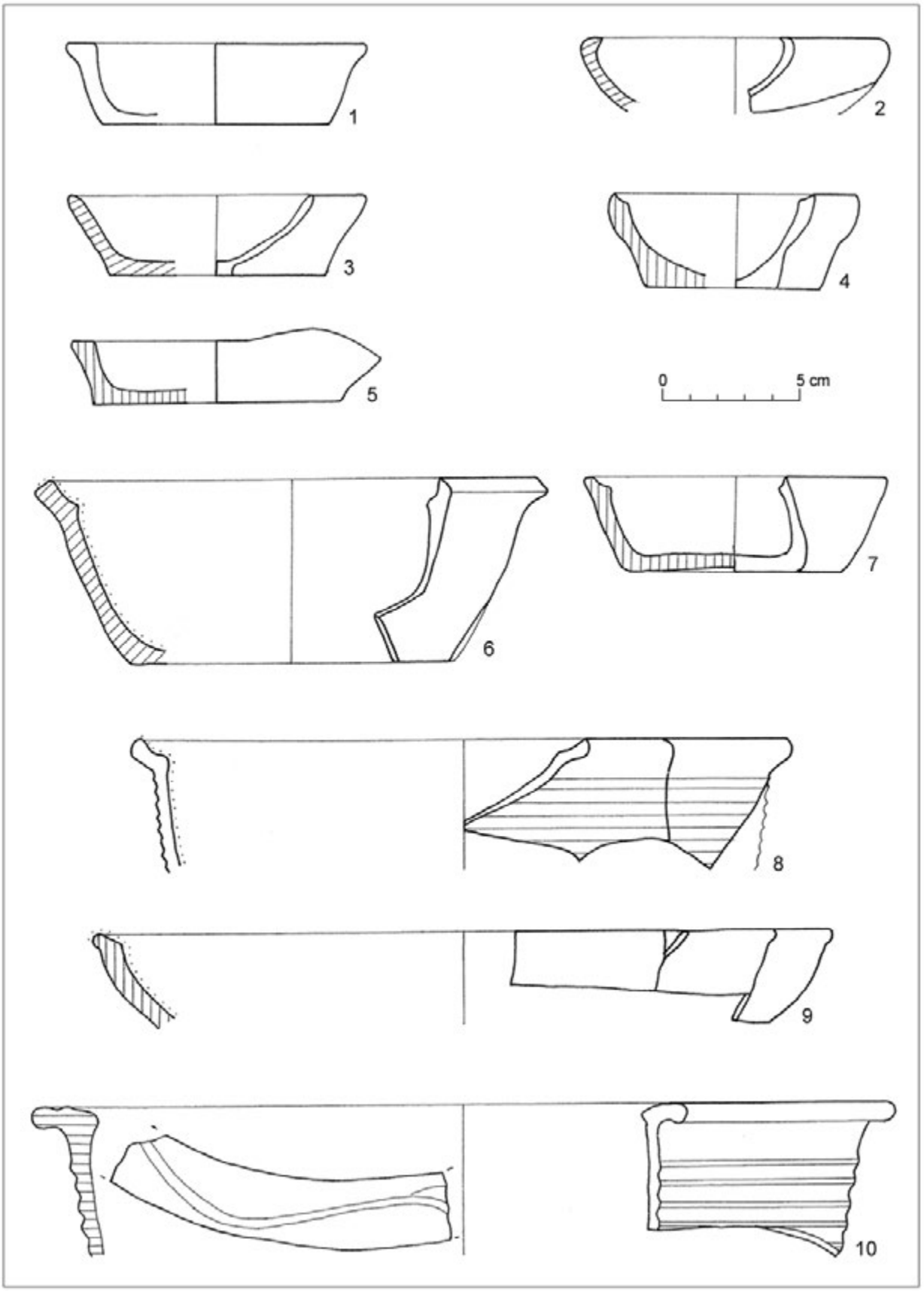
Tab. XIII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 6 – okraje pohárov typu a; 2-5, 7-11, 15-17 – dná pohárov; 12-14 – črepy z tiel pohárov s nálepmi.

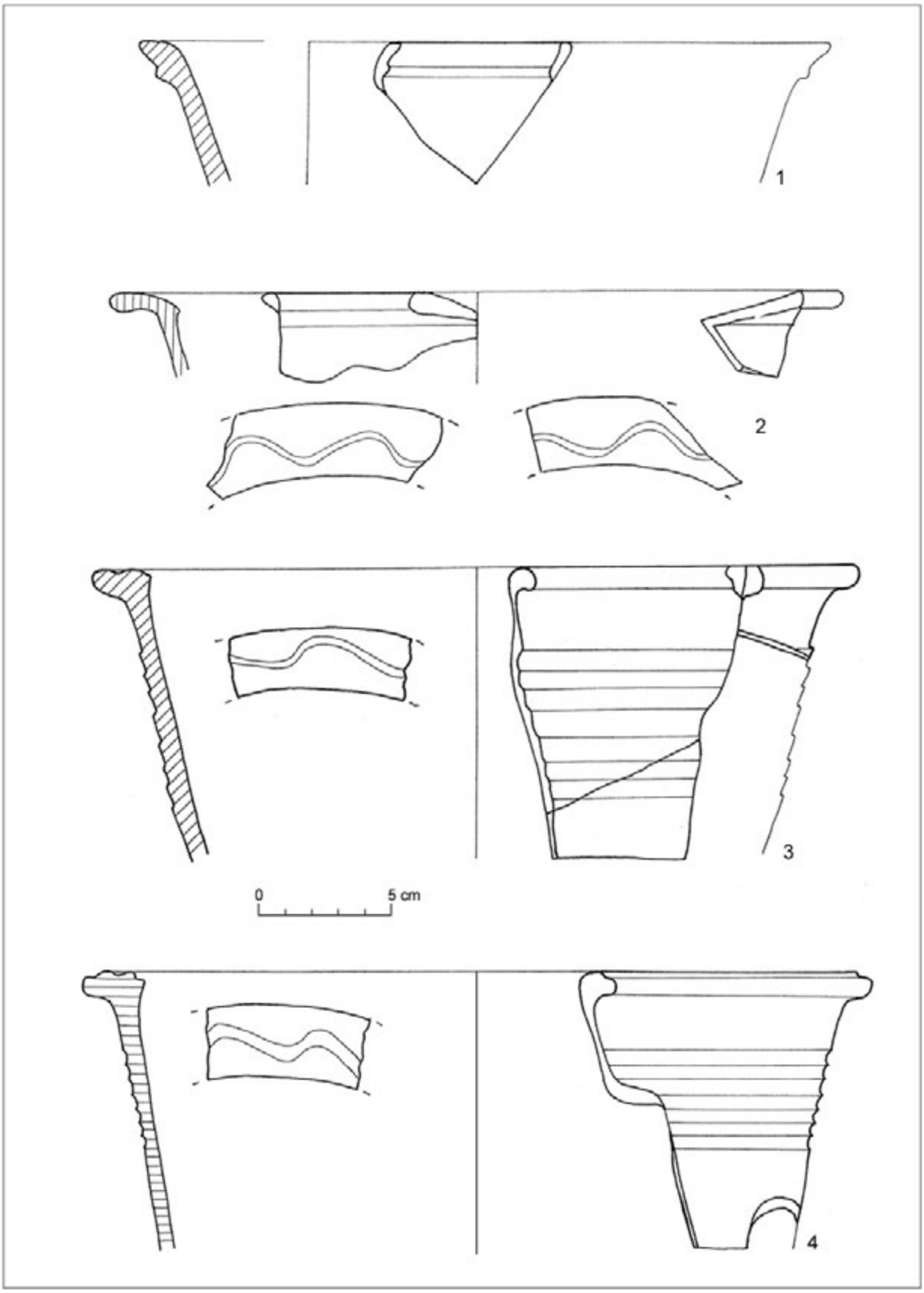
Tab. XIV. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 4, 7, 10-13 – úlomky fliaš; 2-3 – úlomky pohárov s plastickými nálepmi; 5-6, 8-9 – úlomky loštických pohárov.

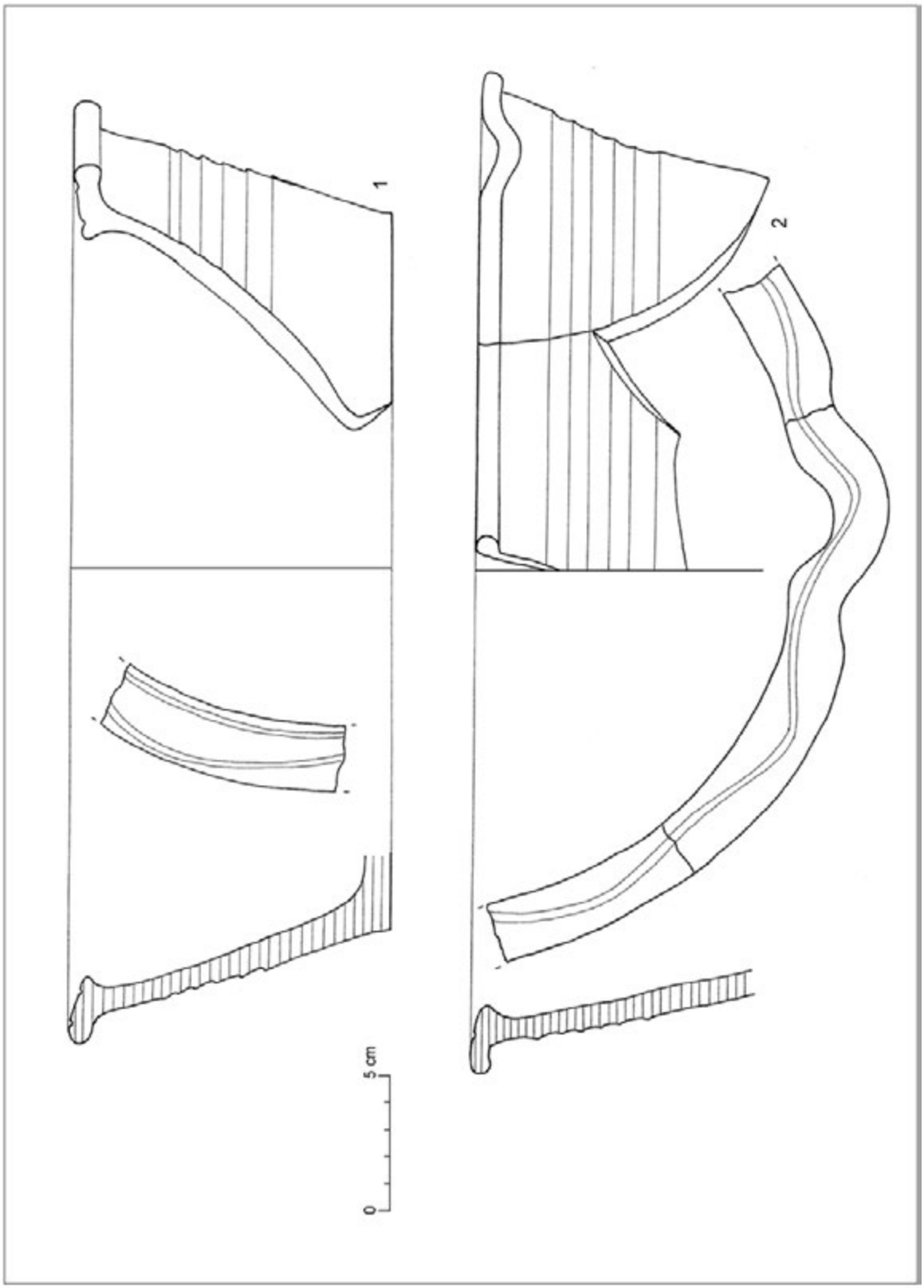
Tab. XV. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-2 - okraje kahancov typu 7; 4 – okraj z kahanca typu 9; 3 – okraj z misy typu 4; 5, 7 – okraj z misy/panvice typu 7; 6 – okraj z pohára typu F; 8 – okraj z misy typu 9; 9 – okraj z misy/panvice typu 8; 10 – dno misy.

Tab. XVI. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1, 5 – okraje kahancov typu 2; 2 – okraj z kahanca typu 10; 3 – okraj z kahanca typu 9; 4, 7 – okraj z kahanca typu 7; 6, 8-9 – okraje z mís/panvíc typu 7; 10 – okraj z misy typu 1.

Tab. XVII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1 – okraj z misy typu 5; 2-4 – okraje z mís typu 1.

Tab. XVIII. Veľký Šariš, hrad Šariš. 1-2 – okraje mís typu 1.

LITERATÚRA

Béreš/Uličný 1998 – J. Béreš/M. Uličný: Výsledky archeologického výskumu v centre Košíc. Slovenská archeológia 46, 1998, 333-351.

Blahuta 1963 – F. Blahuta: Bratrícky tábor v Nižnom Tvarožci, okr. Bardejov. Nové obzory 5, 1963, 223-225.

Budinský-Krička 1980 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1978, 1980, 46-65.

Budinský-Krička 1981 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1980, 1981, 35-53.

Budinský-Krička 1983 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. AVANS 1982, 1983, 57-65.

Comisso 2007 – M. Comisso: Výskumná správa zo stavby Dostavba dvorového krídla meštianskeho domu na Slovenskej ul. č. 82, na parcele č. 682, k. ú. Prešov. KM Prešov 5/2007.

Čaplovič 1971 – D. Čaplovič: Stredoveká keramika z Červeného Kláštora. Východoslovenský pravek 2, 1971, 267-291.

Čaplovič 1990 – D.Čaplovič: Najnovšie poznatky o stredovekom vývoji mesta a života obyvateľov Košíc. Archaeologia Historica 15, 1990, 87-98.

Čaplovič/Slivka 1980 – D. Čaplovič/M. Slivka: Stredoveká hrnčiarska pec z Bardejova. Nové obzory 22, 1980, 83-104.

Čaplovič/Slivka 1983 – D. Čaplovič/M. Slivka: Stredoveká importovaná keramika na východnom Slovensku. Archeologické Rozhledy 37, 1985, 49-57.

Drobná 1957 – Z. Drobná: Loštické poháry, k otázce jejich datování a slohového zařazení. Český lid 44, 1957, 98-107.

Duchoň/Gašaj 2011 – D. Gašaj/J. Duchoň: Katova bašta v Košiciach. Výsledky archeologického a historického výskumu. Historica Carpatica 31-32/2001, 21-48.

Ďurišová/Kürhy/Pristaš 2009 – M. Ďurišová/Ľ. Kürthy/M. Pristaš: Pamiatkový výskum na Alžbetinej č. 49 v Košiciach. Archaeologia Historica 32, 2007, 151-168.

Giertlová 2002 – M. Giertlová: Výskum zaniknutej stredovekej dediny v katastri Slovenskej Vsi. AVANS 2001, 2002, 51, 52.

Giertlová 2003 – M. Giertlová: Ukončenie výskumu zaniknutej stredovekej osady v katastri Slovenskej Vsi. AVANS 2002, 2003, 43, 44.

Hoššo 1983 – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. Archaeologia Historica 8, 1983, 215-231.

Hoššo 1984 – J. Hoššo: Die Dekoration der Keramik im Hoch- und Spätmittelalter in der Slowakei. Zborník Filozofickej a Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica 17, 1984, 127-144.

Hoššo 1985 – J. Hoššo: Hrnčiarstvo v období vrcholného stredoveku na území horného Tekova. Archaeologia Historica 10, 1985, 221-229.

Hoššo 1986 – J. Hoššo: Hrnčiarstvo, remeslo stredovekej dediny a mesta vo svetle archeologických prameňov. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica 35-36, 1985-86, 105-139.

Hoššo 1996 – J. Hoššo: O tzv. bratislavských pohároch. Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 6, 1996, 197-204.

Hoššo 1997 – J. Hoššo: Príspevok k štúdiu materiálnej kultúry na území Bratislavy v období stredoveku a na začiatku novoveku. Archaeologia Historica 22, 1997, 287-300.

Javorský 1983 – F. Javorský: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1982, 1983, 99-124.

Javorský 2000 – F. Javorský: Výskum kostola zaniknutej dediny na trase diaľnice vo Vlkovej. AVANS 1998, 2000, 106-108.

Lukáč/Uličný 2000 – G. Lukáč/M. Uličný: Prieskum zaniknutej obce Bodoš. AVANS 1998, 2000, 126.

Lukáč/Uličný 2002a – G. Lukáč/M. Uličný: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2001. KPÚ Prešov 9/2002.

Lukáč/Uličný 2002b – G. Lukáč/M. Uličný: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2002. KPÚ Prešov 12/2002.

Luštíková 2009 – L. Luštíková: Archeologické výskumy v centre Košíc. Východoslovenský pravek 9, 2009, 109-120.

Novotný 1982 – B. Novotný: Výskum na Hrachovisku pri Štrbe. AVANS 1981, 1982, 207, 208.

Novotný 1983 – B. Novotný: Výskum na Hrachovisku pri Štrbe v roku 1982. AVANS 1982, 1983, 183.

Novotný 1984 – B. Novotný: Výskum na Hrachovisku pri Štrbe. AVANS 1983, 1984, 164.

Novotný 1985 – B. Novotný: Výskum na Hrachovisku – Zemskom pri Šuňave. AVANS 1984, 1985, 175, 176.

Novotný 1987 – B. Novotný: Pokračovanie výskumu v Šuňave. AVANS 1986, 1987, 80, 81.

Novotný 1988 – B. Novotný: Pokračovanie výskumu v Šuňave. AVANS 1987, 1988, 101.

Polla 1962a – B. Polla: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.

Polla 1962b – B. Polla: Historickoarcheologický výskum na bratrícke posádke v Chmeľove. Nové obzory 4, 1962, 52-74.

Polla 1964 – B. Polla: Stredoveký hrádok v Obišovciach. Slovenská archeológia 12, 1964, 484.

Polla 1971 – B. Polla. Kežmarok. Výsledky historickoarcheologického výskumu. Bratislava 1971.

Polla 1986 – B. Polla: Košice – Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Košice 1986.

Pástor 1959 – J. Pástor: Zpráva o archeologickom výskume Východoslovenského múzea v Košiciach roku 1958. Múzeum 6, 1959, 613-636.

Plaček/Bóna 2007 – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007.

Polla 1966 – B. Polla: Zaniknutá stredoveká osada Miloj. Zborník Slovenského národného múzea. História 6, 1966, 117-160.

Rusnák 2009 – R. Rusnák: Košice v stredoveku. Na podklade archeologických výskumov. Dizertačná práca. Košice 2009.

Rusnák 2011 – R. Rusnák: Dve stredoveké parcely v Košiciach. Slovenská archeológia 59, 2011, 147-186.
Slivka 1978 – M. Slivka: Nález stredovekej hrnčiarskej pece v Sabinove. Nové obzory 22, 1978, 175-184.
Slivka 1990 – M. Slivka: Nález džbánu z letanovskej kartuzie. Nové obzory 31, 1990, 123-134.
Slivka/Vallašek 1986 – M. Slivka/A. Vallašek: Archeologický výskum stredovekého hrádku v Medziankach. Nové obzory 28, 1986, 137-162.
Staník/Urminský 2003 – I. Staník/J. Urminský: Nálezy drevozemných objektov na Hviezdoslavovej ulici 12 v Trnave. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7, 2004, 9-28.
Tomášová 1986 – B. Tomášová: Prieskum v okrese Prešov. AVANS 1985, 1986, 223-225.
Uličný 2000 – M. Uličný: Keramika z Hanigovského hradu. AVANS 1999, 2000, 141, 142.
Uličný 2002 – M. Uličný: Archeologický prieskum v MPR Prešov. AVANS 2001, 2002, 210-212.
Uličný 2003a – M. Uličný: Archeologické nálezy z Hrnčiarskej ulice v Košiciach. Východoslovenský pravek 6, 2003, 189-206.
Uličný 2003b – M. Uličný: Keramika z Hradu Solivar. Východoslovenský pravek 6, 2003, 213-217.
Uličný 2004 – M. Uličný: Premeny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí (na podklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš). Dizertačná práca 2004.
Uličný 2005 – M. Uličný: Stredoveká keramika z Kamenického hradu. Východoslovenský pravek 7, 2005, 123-129.
Uličný 2008 – M. Uličný: Včasno-novoveká keramika z hradu Šariš. Archeologia okresu novożytnego w Karpatach polskich. Krosno 2008, 511-525.
Uličný 2013 – M. Uličný: Vrcholnostredoveká keramika z Hradu Šariš. Východoslovenský pravek 10, 2013, 107-140.
Uličný/Ďurišová 1999 – M. Uličný/M. Ďurišová: Stredoveká keramika z Košíc. Studia Archaeologica Mediaevalia II, Bratislava 1999.
Uličný/Harčar 2006 – M. Uličný/P. Harčar: Prešov – Hlavná ul. č. 121. Dokumentácia archeologických nálezov. Výskumná dokumentácia. KPÚ Prešov 2006.
Uličný/Harčar 2013 – M. Uličný/P. Harčar: Stredoveká fáza osídlenia v areáli meštianskeho domu na Svätoplukovej ul. 1 v Prešove. Východoslovenský pravek 10, 2013, 205-223.
Urminský 2001 – J. Urminský: Stredoveká Trnava vo svetle nových archeologických nálezov. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 4, 2001, 21-26.
Vallašek 1970 – A. Vallašek: Stredoveká kolkovaná keramika z Bratislavy. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied 18, 1970, 243-308.

Mgr. Marián Uličný, PhD.
Krajský pamiatkový úrad
Hlavná ul. č. 115
080 01 Prešov
marian.ulicny@pamiatky.gov.sk

LATE MIDDLE AGES CERAMICS FROM ŠARIŠ CASTLE

Marián Uličný

Summary

Late Middle Ages ceramics is fully formed chronological stage in the development of traditional pottery, which quite significantly differentiates from the older High Middle ages findings, and the subsequent Modern Age pottery. Late Middle Ages pottery was quite often found among the findings of the upper castle, as well as in probes on the courtyard. The key material for the analysis comes from the deepening of the southern part of the upper castle under the Modern Age ascendable level (File III) as findings from the surface of the lower courtyard from the probe XVII / 78 (File IV), of which a considerable part of the collection are objects of Western Kingdom of Hungary origin.

The arrival of Late Middle Ages pottery reflects a number of technological changes in the production process. One of the key changes was the promotion of the fast rotating potter's wheel. The new method of production came into the forefront gradually while it seems that from the first half of the 15th century, most of the urban potters were using it. Shaping of vessels with rotation gradually receded into the background and at the very end of the Middle Ages it ceased in the Eastern parts of Slovakia in both urban as well as in rural areas.

Changes to the bottom of the vessels are bound to the shaping with rotation coming to the forefront. After formation, the vessels were removed from the potter's wheel with the use of a wire. To a lesser extent, at the beginning of the late Middle Ages we can still find vessels that have been torn from the potter's wheel, while the bottom was roughened after sand-sitting. The last occurrence of plastic brands is linked with this method.

The second characteristic change in the production method compared to the previous production High Middle Ages pottery is the evident goal to achieve of better tougher firing. More than two thirds of vessels in File III were hard fired. In terms of firing and colour of the shard, we distinguish four basic groups of pottery - Hard fired dishes with red colour (about one-third of the sample) softer fired with brown colour (over quarter of the sample), hard-burned grey colour (about quarter of the sample) and mostly hard burned bright pottery (15 % of the sample).

Mastering the use of glazes was an important technological innovations within the Late Middle Ages. However, the use of glazing in this period was still very rare. In File III glazing was present in less than a tenth of fragments of the bottoms. Initially, glaze was rarely applied to tableware (on the internal and external surface of jars and jugs). It began to be used regularly on the internal surface of the pan.

Late Middle Ages pottery is characterized by a relatively wide range of vessels types. Pots and pot shaped storage vessels, cups, pitchers, jugs, covers, bowls and lamps continue from the High Middle Ages. Type-variability of subjects was expanded in the late Middle Ages mainly by wide bowls and pans.

In the current state of knowledge, we assume that Late Middle Ages ceramics is formed at the turn of the 14th and 15th centuries. We know the fully-formed Late Middle Ages pottery from around the period of the 15th century mainly from short-term fortifications from the period of Bratriks. The first third of the 16th century we understand as the upper limit for the occurrence of Late Middle Ages ceramics. Late Middle Ages ceramics thus accounts for more than one century long stage in the development of traditional pottery in Eastern Slovakia. This relatively long period however, had its internal development as well as the previous High middle Ages ceramics.

The later period of the Late Middle Ages ceramics ranges, based on the current state of knowledge, from the late 14th and 15th centuries after the end of the second third of the 15th century. Both File III and IV from the Šariš castle represent later stage of development, they are just differentiated by the representation of the imported components of dishes. Later period is characterized by the onset of a new phase; represented by the predominant production with the use of a fast rotating potter´s wheel and hard firing. Unlike the previous eras, the largest group is hard fired dishes fired in an oxidizing atmosphere, along with soft fired dishes with predominantly brown shades. Hard fired grey dishes fired in a reducing atmosphere (with a higher representation in some manors) and light dishes also co-occur.

Pot forms continue to constitute the most numerous component. Ovate and barrel-shaped form prevail. The distinctive new element applied to pots is a striped groove handle. The mouth is dominated by profiling early variations of cornice S-shaped profiled edges on the inside with a groove and oblique alignment. Slightly less likely to apply a horizontal shaped mouth on the inside with a groove (thickened on the outside, respectively S-shaped profiled). In the analysed File III they are only accompanying pots with thickened lining rounded finished edge on the inside with a groove. This characteristic may not be general, as in the rest of the files analysed in the area of Eastern Slovakia the presence of thickened lining rounded finished edge is slightly higher, than the horizontally shaped mouth, respectively even higher. In most of the files is thus the leading edge type.

Dish ceramic, in contrast to the pots, is produced from fine-grained material, the absolute dominance of hard fired component. Light dishes, however, are no longer so dominant in dish ceramics. The dominant component of the liquid vessel pottery used are jugs and mugs. Bottle or jugs occur rather occasionally. Dishes are often the most decorated part of the utensils. Typically are ribbed body, stamping, and red painted decoration on light dishes that appear initially. The edges are commonly finished with the S-shaped edge profile and with an oblique alignment the inside or with a combination of grooves and ribs. The second component of tableware are pots. Slender pots with narrow feet, barrel-shaped or egg-shaped body regularly rough finning and unfurled mouth continue from High Middle Ages ceramics. Alongside them conical type of pots begins to occur.

A wider range of vessels are recorded among bowl shapes. Conical sometimes even bell-shaped covers continue. Characteristic are rather small buttons, more massive in the profile of the shard. Smaller bowl forms are represented by small lamps and small bowls. In addition to older types of edges with a groove on the inside, inwards finished or horizontally cut edge becomes a new element of lamps. A new typical feature, however, is the initial occurrence of wide bowls with massive horizontally aligned edge. Pan on three feet has probably began to establish itself in this period.

The earlier period of Late Middle Ages ceramics will be brought under the scope of the last third of the 15th - the first third of the 16th century. The material from the castle was present only within the blended units. Ceramics from the end of the Middle Ages is still predominantly fired in an oxidizing atmosphere with a predominance hard fired pottery. However, it seems that in this period in the Eastern Slovakia area, pottery was shaped exclusively on a fast rotating potter´s wheel and were removed by wire. In terms of colour we register red, brown, grey and light pottery. The number of glazed vessels increases, even if they generally do not exceed 10%.

Pot forms remain the most dominant component of the traditional kitchenware. Their forms are not significantly distinguished from the previous phases. It seems, however, that grooved handle is already a regular part of pots. The most significant changes can be seen on the edge of the mouth. Gradually disappearing S-shaped profiled edges on the inside with an oblique alignment and grooves and ribs. These types of edges do not survive into the Early Middle Ages ceramics. On the contrary, edge with a horizontal alignment, with a groove on the inside becomes dominant. They exist in two forms with a reinforced mouth on the outside or with an S-shaped cornice profile. Both margins can be found with fingering application on the upper ledge. Thickened lining rounded finished edges are also present in the filling material. It appears that there may also be profiled round finished edges with a groove on the inside. Their representation in contrast to the next phase of the modern period is, however, still too small.

Minor changes are recorded in table ware. Pitchers and jugs continue to be produced. It seems, however, that in the filling material smaller, leaner mugs simply upturned mouth without spout that continue as typical ceramics in the early modern period, is much greater than in previous phases. Stamping and ribs continue to be used for decoration, but red painted decoration on a white dish is disappearing. Cups are still part of the tableware probably in two basic types. It appears that conical form of cups are more used, this may be confirmed by further study. While we have registered a rare third form of cups with a spherical wide body and a small upturned mouth and relatively narrow foot.

Covers, small bowls and lamps seem to continue with no major changes. Part of the inventory are regularly glazed pans and wide bowls. Wide bowls with horizontal alignment of the mouth gradually recede into the background, and do not extend into the Early Modern Age ceramics. Their place is taken by bowls with a clear separation on the inside of in the form of small ribs, stretched up unto the end edge or a thicker outside spout which can also be found on Modern Age pottery. At the end of the Middle Ages we have a rare documented occurrence of plate vessels.

Translated by Mgr. Stanislav Kužila

PLATES

Pl. I. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-7, 9-10 – the pots´ edges of the type A; 8 – the fragment of the bottom with the plastic brand.

Pl. II. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-3, 5, 7, 9-10 – the pots´ edges of the type A; 4, 6 – the pots´ edges of the type C; 8 – the fragment of the bottom with the plastic brand.

Pl. III. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1 – the pot´s edge of the type I; 2, 4, 6 – the pots´ edges of the type K; 3, 5, 7-9, 11 – the pots´ edges of the type H, 10 - the fragment of the bottom with the plastic brand.

Pl. IV. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-7 –the pots´ edges of the type K.

Pl. V. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 5, 9 – the pots´ edges of the type K; 2, 4, 6-7 – the pots´ edges of the type N; 3 – the pot´s edge of the type M; 8 - the fragment of the bottom with the plastic brand.

Pl. VI. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 3, 5 – the pots´ edges of the type N; 7-8 – the pots´ edges of the type S; 2, 4, 6 - the fragments of the bottoms with the plastic brand.

Pl. VII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1 – the pot´s edge of the type S; 3, 5, 7-8 – the pots´ edges of the type T; 2, 4 - the bottoms of the pots; 6 – the handle of the cover.

Pl. VIII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1 – 7 the covers; 8, 10, 12 – the bottoms of the pots; 9, 11, 13 – the pitchers´edges of the type c1.

Pl. IX. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-7, 11-13 – the pitchers´edges of the type c1; 8 – the fragment of the pitcher; 9-10 – the bottoms of the pitchers.

Pl. X. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-6, 8, 12-13 - the pitchers´/cups´edges of the type f; 7, 11 - the pitchers´edges of the type c2; 14 - the pitcher´s edge of the type c1; 9 – the fragment of the pitcher.

Pl. XI. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-4 - the pitchers´/cups´edges of the type f; 5 - the cup´s edge of the type c3; 6 - the pitcher´s edge of the type e; 7 – the pitcher' s neck; 8 – the pitcher´s edge of the type c2; 10 – the cup with the edge of the type f; 9, 11-14 – the bottoms of the cups.

Pl. XII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 3, 5-6, 8-10 - the pitchers´/cups´edges of the type a; 2 - the cup´s edge of the type a1; 4 - the bottom of the cup; 7 – the pitcher´s edge of the type b1; 11 - the pitcher´s edge of the type e.

Pl. XIII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 6 - the cups´edges of the type a; 2-5, 7-11, 15-17 - the bottoms of the cups; 12-14 – the fragments of the cups with the plastic raspberries.

Pl. XIV. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1, 4, 7, 10-13 – the fragments of the bottles; 2-3 - the fragments of the cups with the plastic raspberries; 5-6, 8-9 – the fragments of the Loštice cups.

Pl. XV. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-2 – the lamps´edges of the type 7; 4 – the lamp´s edge of the type 9; 3 – the bowl´s edge of the type 4; 5, 7 – the bowls´/pans´edges of the type 7; 6 – the cup´s edge of the type f; 8 – the bowl´s edge of the type 9; 9 – the bowl´s /pan´s edge of the type 8; 10 – the bottom of the bowl.

Pl. XVI. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-5 – the lamps´edges of the type 2; 2 – the lamp´s edge of the type 10; 3 – the lamp´s edge of the type 9; 4, 7 – the lamps´ edges of the type 7; 6, 8-9 – the bowls´/pans´ edges of the type 7; 10 – the bowl´s edge of the type 1.

Pl. XVII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1 – the bowl´s edge of the type 5; 2-4 – the bowls´ edges of the type 1.

Pl. XVIII. Veľký Šariš, Šariš Castle. 1-2 – the bowl´s edges of the type 1.

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK XI, 2018, 247-306

КАФЕЛЬНАЯ ПЕЧЬ КОРОЛЁВСКОГО ЗАМКА НЯЛАБ

ИГОРЬ ПРОХНЕНКО–ВЛАДИМИР МОЙЖЕС–МАРИЯ ЖИЛЕНКО

Королёвский замок, кафельная печь, антропоморфные изображения, зооморфные изображения, геральдические символы.

Korolevo castle, tile stove, anthropomorphous images, zoomorphic images, heraldic symbols.

Korolevo castle has been studied by the expedition of Uzhgorod National University in 2012. The remains of the tile stove build in the first half of XVI AD and presumably destroyed in the second half of XVII AD were discovered in the central part of the monument. Sufficient number of bowl- and onion - shaped tiles as well as tiles with floral, anthropomorphous (king, knight, saints, angels), zoomorphic (lion, horse, fishes) images, and heraldic symbols (Perenyi and king Matias Corvin coats of arms) have been found in the furnace of the stove.

За последние десятилетия в Европе значительно вырос интерес археологов к памятникам позднего средневековья и раннего нового времени. Увеличение объёмов полевых исследований не обошло стороной и Закарпатье, где с 2007 года целенаправленным изучением фортификаций Виноградова, Королёва, Середнего, Броньки, Квасова, Сильца, Вышкова и Чинадиева занялся медиевистический отряд экспедиции Ужгородского национального университета.

Среди указанных пунктов стратиграфическим разнообразием, мощным культурным слоем и обилием вещевого материала выделяется замок Нялаб, расположенный на северо-западной окраине посёлка Королёво Виноградовского района (рис. 1). Его укрепления возведены на горе высотой 52 м. С вершины отлично просматривается долина р. Тисы, протекающей в 300 м от подножья (рис. 2). Центральная часть крепости, площадью 52 х 47 м, в плане трапециевидной формы, размещена в северо-западной части вершины горы. В 30 м от основной замковой постройки проходила дополнительная защитная линия с сооружением прямоугольной формы. На юго-восточной окраине урочища, в отдалении от основного архитектурного комплекса, возведён бастион клиновидной формы, размером 10,15 х 9,65 м (рис. 3).

Истории Королёвского замка уделено значительное внимание в научной литературе, но только в единичных случаях излагаемый фактический материал подтверждён данными письменных источников. Среди массы публикаций положительно выделяется работа А. Комароми, построенная на анализе грамот и документов ряда семейных архивов (*Komáromy 2001*, 16-42). Именно эта статья, написанная в конце XIX в. выходцем из с. Петрово, возглавлявшим во время Первой мировой войны Государственный архив Венгрии (г. Будапешт), является базовой для установления реальной последовательности событий, связанных с историей замка.

Впервые местность под названием Нялаб упоминается в грамоте 1262 года. Согласно с ней венгерский король в своих угодиях возле с. Фелсас (первое название нынешнего пос. Королёво) приказал построить охотничий домик на горе, в котором останавливалась наивысшая венгерская знать. В конце XIII в. постройка была усилена каменными стенами и стала замком.

В начале XIV в. укрепления занял Беке Боршо, принявший активное участие в востании Матея Чака (1312 г.) против венгерского короля Карла Роберта Анжуйского (1301/1310 – 1342 гг.). В ответ войска короля захватили замок штурмом, после чего кастеляну Мукачевской крепости Томашу было приказано отстроить разрушенные фортификационные сооружения Нялаба.

Со временем реставрированный замок стал центром доминии и вместе с ней в 1378 году был передан венгерским королём Лайошем I

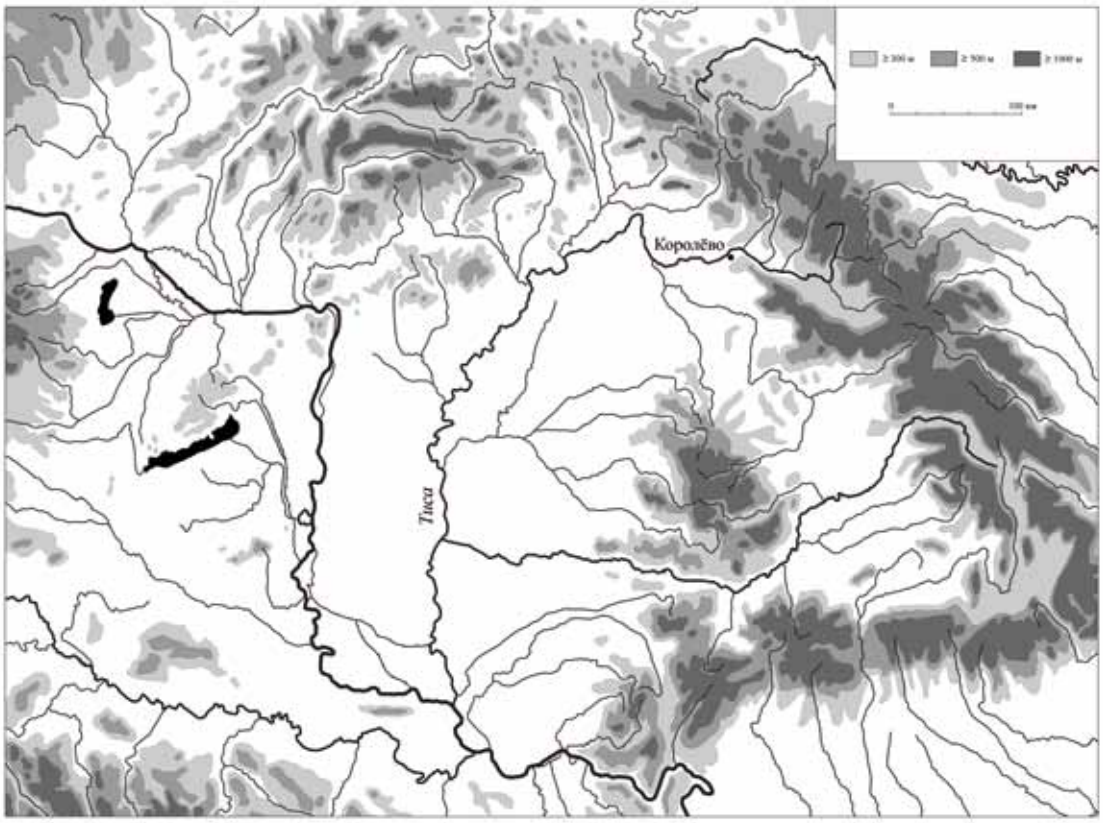

Рис. 1. Королёвский замок Нялаб на карте Карпато - Дунайского ареала.

Рис. 2. Вид на замок Нялаб с Малокопаньского городища.

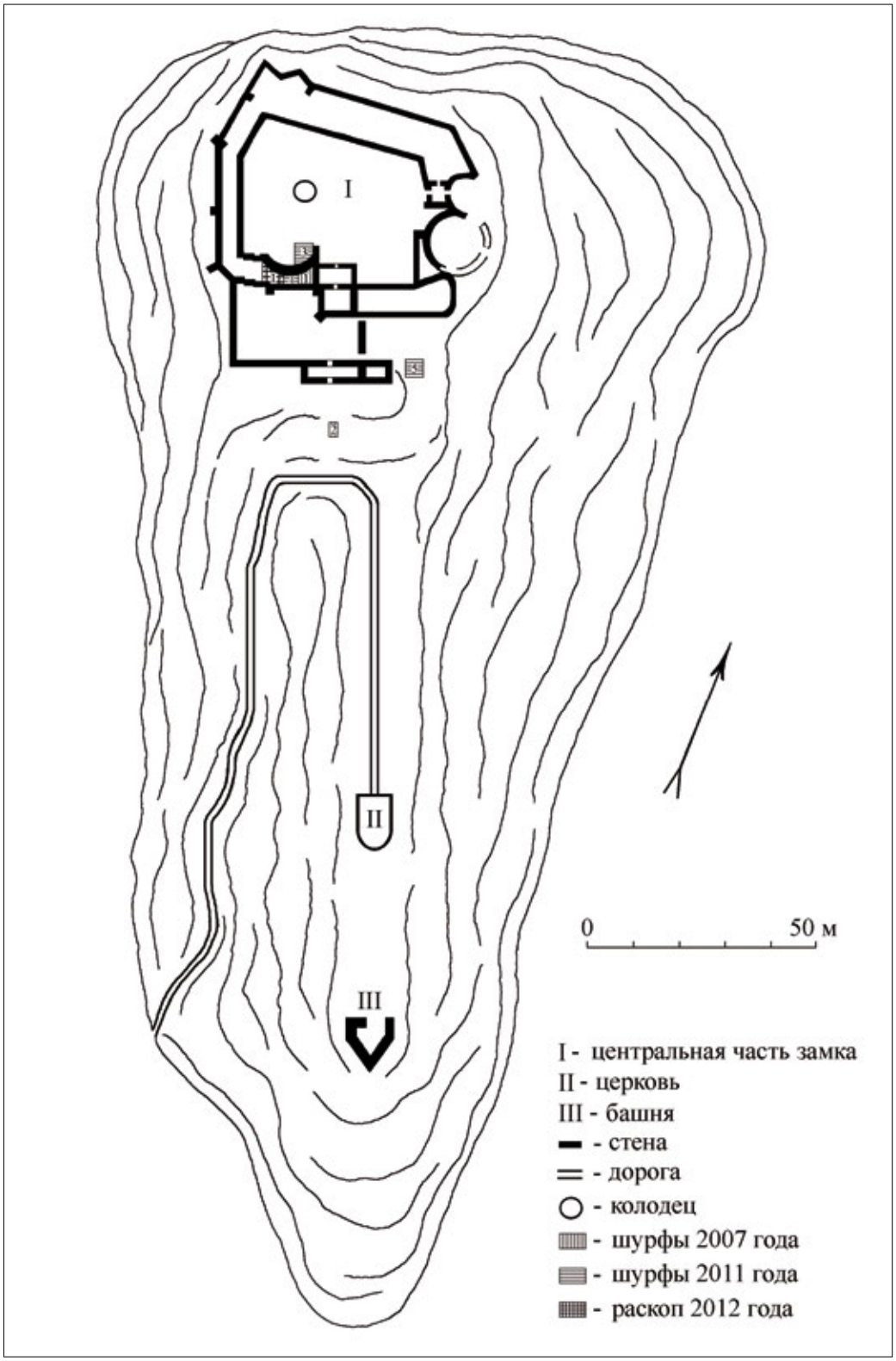

Рис. 3. Королёво. План расположения замка Нялаб.

Великим (1342 – 1382 гг.) на правах ленного владения волошскому воеводе Драгу. В этот период кроме защитной функции крепость выполняла роль культурного центра, о чём свидетельствует переписанное здесь в 1401 году тетраевангелие на славянском языке (*Микитась/Чучка 1968*, 62-64; *Кобаль 2013*, 57-64).

В 1405 году король Венгрии передал Нялабский замок феодалу Перени. Предыдущие хозяева крепости, волошские магнаты, не смирились с утратой собственности и постоянно нападали на свои бывшие владения. Столкновения с ними заставили Перени в XV в. реконструировать укрепления и усилить их дополнительными защитными сооружениями.

После ряда военных поражений волошские дворяне для возвращения себе замка начали судовые процессы, продолжавшиеся почти столетие. Окончательное решение суда, подтверждённое королевской грамотой 1506 года, закрепило Нялаб за семьёй Перени.

В конце XV – в начале XVI в. в крепости периодически проводились собрания немешей (дворян). В 1514 году, во время крестьянского восстания во главе с Дёрдем Дожей, толпа возмущённых жителей близлежащих поселений пыталась захватить замок. После прибытия хустского гарнизона на помощь Нялабу, повстанцы уничтожили хозяйственные постройки вокруг укреплений и были вынуждены отступить.

В 1526 году в битве под Мохачем погиб собственник замка Габор Перени – правая рука венгерского короля Владислава II Ягеллона (1516 – 1526 гг.). Крепость перешла в собственность его жены – Екатерины Франгепан. При финансовой поддержке вдовы переведенные с латыни в замке Нялаб Бенедиктом Комяти "Письма св. Павла на венгерском языке" (Az zenth Paal leueley magyar nyeluen) были изданы в 1533 году в Кракове, став первой печатной венгерской книгой (*Székely 1957*, 19).

В XVII в. императорское войско заняло укрепления. В 1671 – 1672 годах по приказу императора Леопольда I (1655 – 1687 гг.) крепость была разрушена австрийским гарнизоном и больше не отстраивалась.

Несмотря на насыщенную событиями историю замка, до недавнего времени на нём и в его ближайшей округе проводились лишь периодические незначительные археологические изыскания. В часности, в Венгерский национальный музей (г. Будапешт) в XIX в. находки с Королёва поступали два раза (1859 и 1881 гг.). Это были различные украшения XVI в., в том числе позолоченные медное кольцо и ветвь с изготовленными из драгоценных камней цветами, а также медный нательный двойной ("лотарингский") крест. Кроме того, среди поступивших материалов присутствуют три гробовых гвоздя со звездообразными шляпками, покрытыми серебряной фольгой. Скорее всего, данные находки происходят из крипты сакрального сооружения, захоронения которой связаны с собственниками замка Нялаб.

В 80-х гг. XX века, возле центральной части укреплений небольшие изыскательные работы осуществила палеолитическая экспедиция Музея Природы (г. Киев). Был собран подъёмный позднесредневековый материал, в том числе и фрагмент монеты венгерского короля Матяша Корвина (*Прохненко/Гомоляк/ Мойжес 2007*, 219-255).

В начале 90-х гг. прошлого столетия, на территории памятника экспедицией Украинского специального научно-реставрационного института "Укрзападпроектреставрация" было заложено более двадцати шурфов (*Пам. арх. 1993*). Работы лишь номинально назывались археологическими, так как поиски были направлены не на изучение стратиграфии и культурного слоя замка, а на определение планиграфии стен и, как правило, завершались на глубине 0,5 м (при реальной мощности культурного слоя на этих участках от 4 до 6 м).

В 2007 году за изучение Королёвского замка Нялаб взялась экспедиция Ужгородского национального университета. На начальном (разведочном) этапе работ в 2007 и 2011 годах в разных частях памятника для определения его стратиграфии были заложены пять шурфов общей площадью 58 кв. м. Мощность культурного слоя достигала от 1,5 до 4,7 м. В ходе работ собрана значительная коллекция материала: тысячи фрагментов керамической посуды, в том числе импортной (графитовой – австрийской, лоштицкой – моравской), кафель, а также изделия из кожи, кости, стекла и металла (бытовые вещи, оружие, монеты, медальон) (*Прохненко 2007*, 105-110; *Прохненко/Гомоляк 2007*, 83-94; *Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2007*, 219-255; *Прохненко 2008*, 186-188; *Mihok/Prochnenko 2008*, 149-165; *Прохненко 2009*, 205-208; *Пьянчак/Прохненко, 2008,* 166-177; *Прохненко/Гомоляк 2009,* 71-97; *Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2009*, 296-301; *2011*, 187-234; *Прохненко/Мойжес/Гомоляк 2011*, 213-232; *2012*, 59-78; *Прохненко 2013*, 32-39). Анализ стратиграфической ситуации и полученного инвентаря позволил говорить о функционировании укреплений как минимум с начала XIV до середины XVII в., что, в основном, согласуется с информацией письменных источников.

С 2012 года Королёвский замок Нялаб стал базовым для стационарных археологических работ медиевистического отряда экспедиции университета, в результате чего был осуществлён переход от шурфовки в различных частях памятника к систематическим раскопкам его центральной части (*Прохненко/Мойжес/Жиленко 2012*, 204-248; *Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2012*, 241-285). С целью изучения внутренней планировки укреплённого пункта возле юго-восточной стены основного замкового сооружения был заложен раскоп I (4 х 4 м) (рис. 4), примыкавший северо-восточным профилем к шурфу 4 (2011 г.). С трёх других сторон площадь раскопа ограничивали каменные стены.

Мощность культурного слоя на исследованном участке – 4,2 м. Стратиграфические наблюдения позволили выделить три горизонта.

Горизонт I (0 – 1,2 м) состоял, в основном, из массивных обломков стен, завалов крупных андезитовых камней, штукатурки и кирпича. Коллекция посуды горизонта незначительная. Представлена она мелкими фрагментами гончарных горшков и кубков.

Горшки. Изготовлены из хорошо отмученного глиняного теста с примесью мелкозернистого песка, обжиг сквозной, цвет от бежевого до тёмно-коричневого. Сосуды с овальным туловом и сильно профилированными венчиками, диаметром – 10,3 – 21,1 см (рис. 5, 1-22). Подобная посуда характерна для керамических комплексов Верхнего Потисья XVI – XVII вв. (*Uličný 2004*).

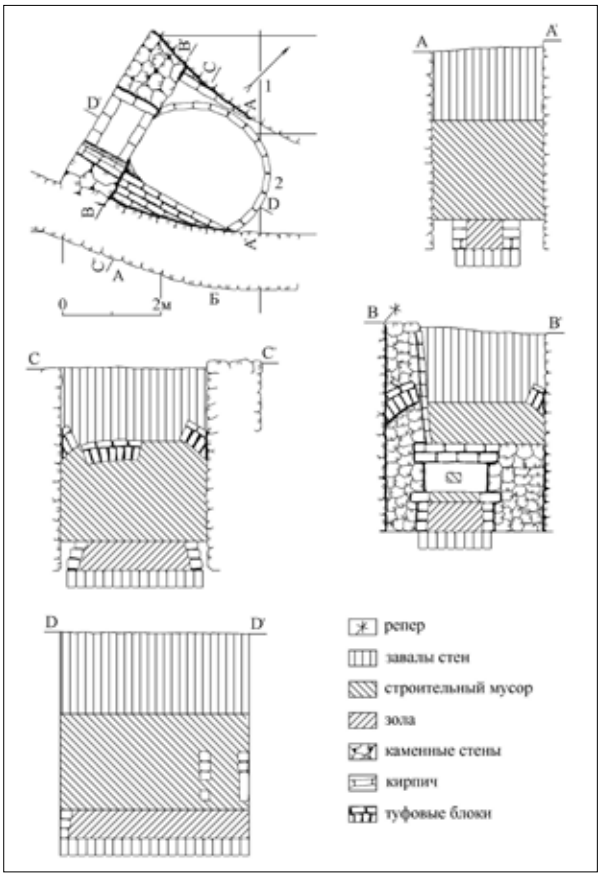

Рис. 4. Королёво. Замок Нялаб. План и разрезы раскопа I.

Кубки. Сформованы из тщательно подготовленного теста с незначительной примесью мелкозернистого песка, обжиг достаточный, цвет бежевый. Форма сосудов коническая, поверхность покрыта горизонтальными врезными линиями. Венчики горизонтально срезаны, диаметр – 14,8 – 15,7 см (рис. 5, 23-24). Аналогичные кубки широко известны на большинстве памятников региона в слоях XVI в.

Отдельно отметим находку фрагмента кафельной плитки, изготовленной из хорошо отмученного глиняного теста с примесью мелкозернистого песка. Поверхность изразца, орнаментированная антропоморфными изображениями (две королевские особы в квадратных рамках), покрыта характерной для XVI в. глазурью зелёного цвета (рис. 6, 2). Обломок аналогичной плитки был обнаружен в 2007 году в ходе исследования расположенного невдалеке от раскопа I шурфа 1 (*Котигорошко/Прохненко 2008*). Мотив изображения позволяет отождествить его с сюжетом, где Св. Юрий копьём убивает змея (дракона), спасая принцесу на глазах её родителей. Подобный целый экземпляр находится в коллекции Музея прикладного искусства (г. Будапешт).

Индивидуальные находки горизонта представлены наконечником арбалетной стрелы и монетой.

Наконечник стрелы. Железо. Входит в группу втульчатых, с квадратным сечением ударной части. Длина 7,9 см (рис. 6, 4).

Монета. Словацким нумизматом Я. Гункой определена как номинал венгерского короля Фердинанда I, выпущеный в 1536 г. (*Huszár 1979*, 935; *Unger 1980*, 744) (рис. 6, 1). Наличие в горизонте более молодой керамики позволяет говорить о вторичности попадания монеты в слой.

Горизонт II (1,2 – 3,6 м) отделён от предыдущего завалом арки, коренные фрагменты которой сохранились в стенах с двух противоположных сторон раскопа (рис. 7). Заполнение горизонта составлял слой серой глины со значительным содержанием строительного мусора. Керамика горизонта представлена мелкими фрагментами гончарных горшков и миски.

Горшки. Изготовлены, как и сосуды верхнего горизонта, из тщательно отмученного теста с примесью мелкозернистого песка, обжиг

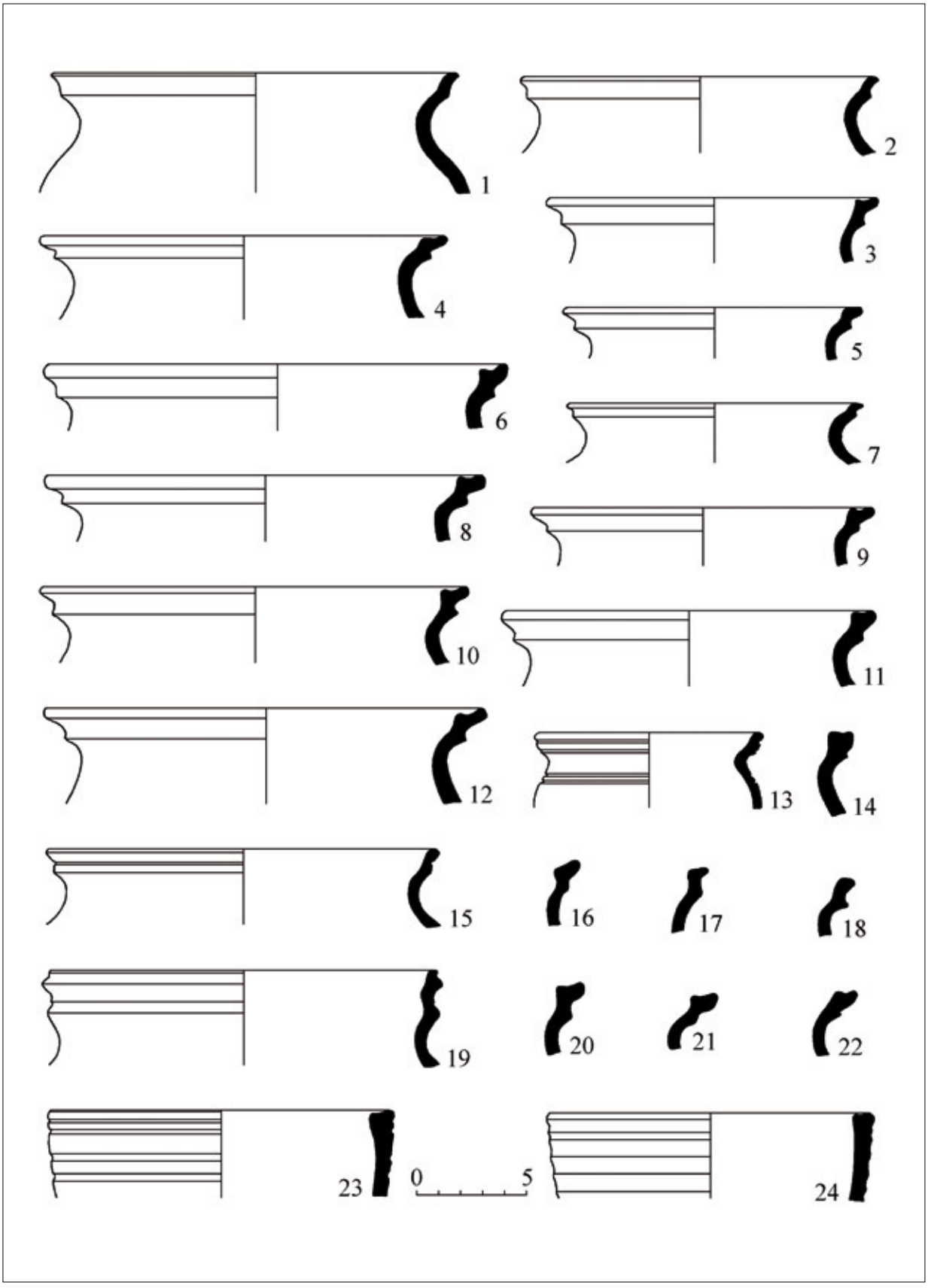

Рис. 5. Королёво. Замок Нялаб. Керамика горизонта I раскопа I (глубина 0-1,2 м).

Рис. 6. Королёво. Замок Нялаб. Индивидуальный инвентарь раскопа I.

Рис. 7. Королёвский замок Нялаб. Раскоп I. Разрушенная арка.

сквозной, цвет от серого до тёмно-коричневого. Это горшки с овальным туловом и сильно профилированными венчиками, диаметром – 10,3 – 24,4 см (рис. 8, 1-12), характерными для керамики памятников региона XVI – XVII вв. (*Uličný 2004*). Один обломок венчиковой части сосуда с внутренней стороны покрыт поливой зелёного цвета (рис. 8, 9).

Миска. Относится к категории открытых. Сформована из плотного глиняного теста без видимых примесей, обжиг достаточный, цвет охристый. Венчик (диаметр 22,7 см) сильно профилирован, внутренняя поверхность сосуда покрыта зелёной глазурью (рис. 8, 13). Аналогичные миски на памятниках Верхнего Потисья известны в слоях XVII в.

Из индивидуальных находок отметим железный наконечник арбалетной стрелы. Он относится к группе массивных втульчатых наконечников с квадратным сечением ударной части. Длина экземпляра 8,3 см (рис. 6, 5).

Также в горизонте обнаружены фрагменты стекляных оконных витражей (рис. 6, 6-8); бронзовая пластина с тремя заклёпками (рис. 6, 11), железные элементы крепления дверей (рис. 8, 18-19) и целый ряд железных гвоздей, длиной 4,8 – 9,3 см (рис. 8, 14-17,20-22).

Горизонт III (3,6 – 4,2 м) представлен заполнением камеры топки печи. Её основание было сконструировано из туфовых блоков, подобных входящим в конструкцию арочного перекрытия над данным небольшим помещением – кочегаркой (рис. 9; 11). Овальную в плане площадь камеры топки ограничивала трёхрядная кирпичная кладка в половину кирпича, в верхней части слегка наклонённая внутрь конструкции (рис. 4). Пространство между кладкой и каменными стенами помещения заподлицо было залито известковым раствором. Устье камеры топки выходило к дымоходу, примыкавшему к двум находящимся за ним и расположенным одна под другой комнатам. Особенности исследованной части печи позволяют определить её как гибридный вариант кафельных печей и бескафельных печей типа hypocaustum, в связи с чем кратко рассмотрим историю появления подобных отопительных сооружений.

Искусство изготовления облицовочной керамики восходит ко временам Древнего Египта и Месопотамии. Первая её форма – политые глазурью "гвозди", разноцветные шляпки которых создавали на поверхности глинобитных стен зигзагообразный орнамент, известны со второй половины IV тыс. до н.э. В Древнем Вавилоне глиняные стены начали облицовывать для прочности и красоты глазурованными кирпичами. Позднее полихромные керамические

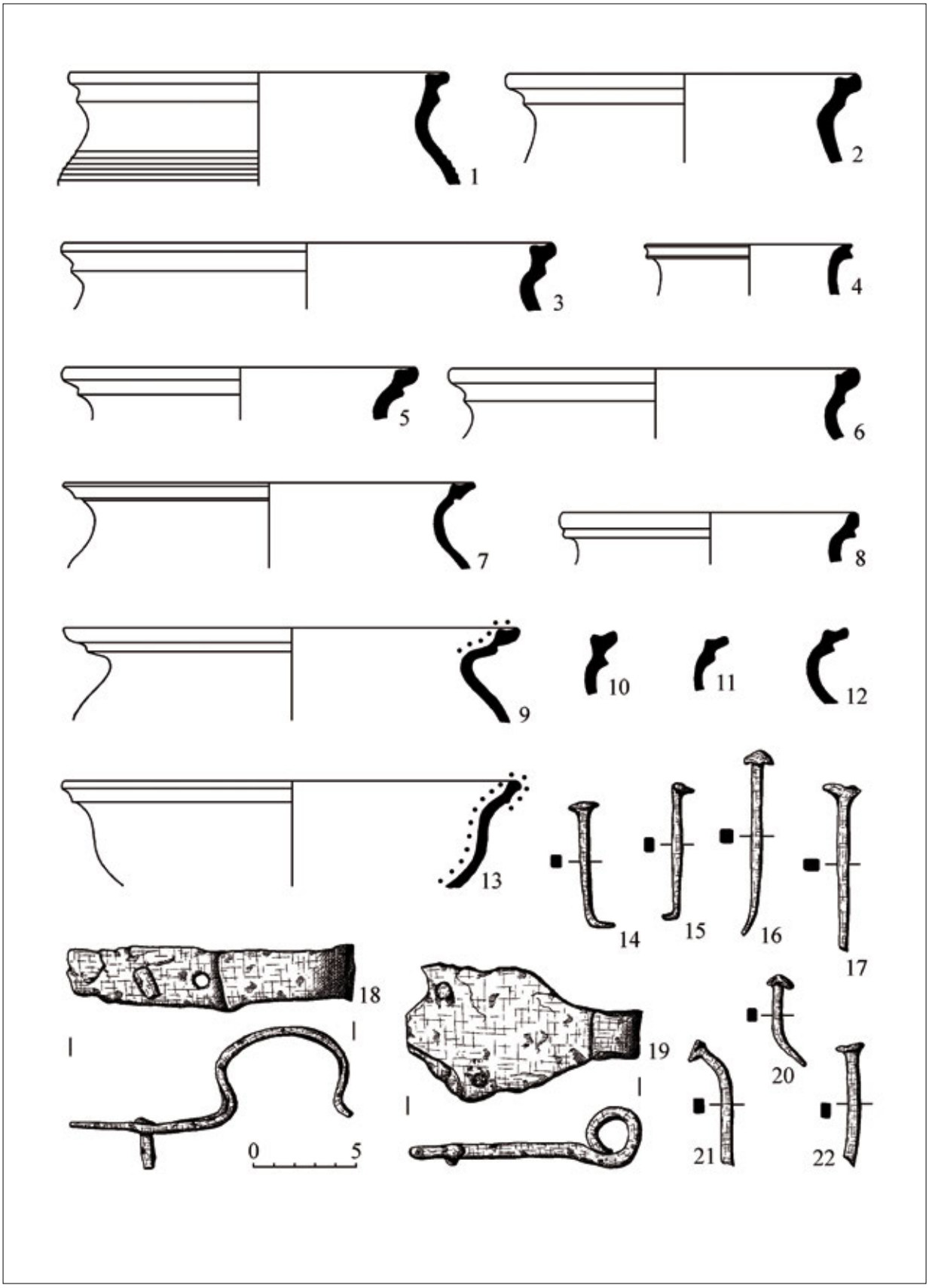

Рис. 8. Королёво. Замок Нялаб. Инвентарь горизонта II раскопа I (глубина 1,2-3,6 м).

Рис. 9. Королёвский замок Нялаб. Раскоп I. Дымоход кафельной печи.

плитки использовались в архитектуре Византии, откуда искусство применения облицовочной керамики было перенесено на Русь. Яркие полихромные изразцы – непременный атрибут архитектуры Персии, Турции и стран Средней Азии XIII – XVI вв. Присутствуют они также в Магрибе и в испано-мавританской архитектуре.

Эволюция отопительного кафеля в Европе началась в XII в. на пограничных территориях севера Швейцарии и южно-германских земель с изменением в сооружении отопительных конструкций, которые привели к возникновению современных кафельных печей. Если раньше печи изготовляли из глины или собирали из кирпичей, то здесь впервые появился специальный, самостоятельный строительный элемент – кафель.

Прототипом кафеля служили вмурованные в глину керамические миски, использование которых значительно повышало теплоотдачу печи (отсюда название "кафель" – нем. Kachel: "блюдце, плошка"). Позже по их образцу стали изготавливать квадратные или прямоугольные элементы, из которых уже непосредственно собирали саму печь (*Feld 2002*, 33).

На протяжении XIII – XV вв. кафель с района Альп и Саксонии постепенно распространился по всей Германии, Австрии, Чехии, Словакии и Венгрии. В Германии и Польше XV – XVI вв.

Рис. 10. Королёвский замок Нялаб. Раскоп I. Скопление кафеля.

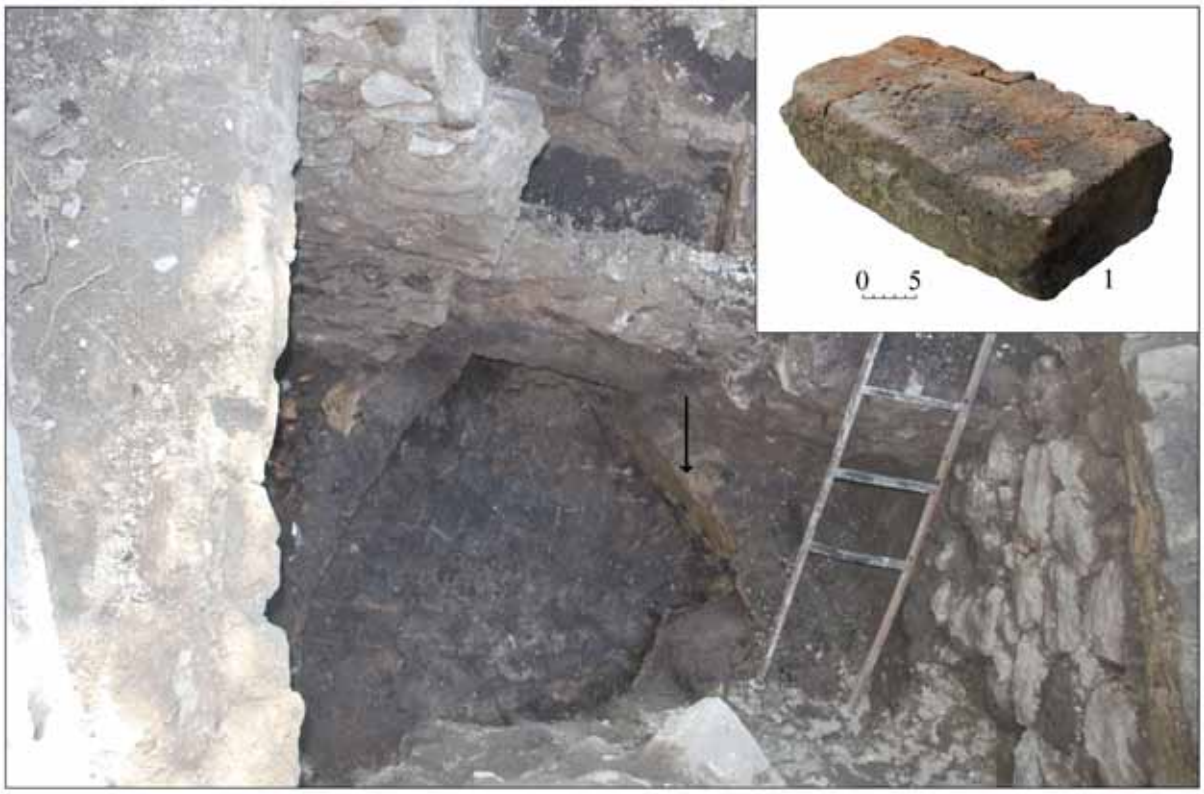

Рис. 11. Королёвский замок Нялаб. Раскоп I. Камера топки кафельной печи конструкции hypocaustum.

Рис. 11а. Королёво. Замок Нялаб. Жилое помещение с кафельной печью.

делали "рамочные" прямоугольные изразцы с высоким рельефом, покрытые зелёной глазурью. Эволюция формы и декора изразцовых печей является общей для стран Западной и Восточной Европы. Под влиянием развития архитектурных стилей самые ранние, архаичные печи украшали профилированными поясами, устанавливали на архитектурные основания ("ренессансный тип"). Первые известные в Центральной Европе кафельные печи появились в Вишеграде, Буде, Диошдёре после 1370 г., в конце эпохи правления короля Людовика Великого, а до середины XV в. печи "с рыцарями" (чаще менее качественные копии) распространились по всей территории Венгерского Королевства (*Feld 2002*, 34).

К концу XVI в. облицованные коробчатым кафелем печи стали неотъемлемым атрибутом замковых интерьеров, городских жилищ и монастырей (*Gyuricza 1992*; *Egyházy-Jurovská/Fűryová 1993*; *A gótikától… 1996*; *Sabján 2002*, 57-72; *Chovanec 2005*, 23-54; 257-259). С постепенным вытеснением сосудовидного типа коробчатым, кафелем стали облицовывать не только отопительные, но и кухонные печи, предназначенные для приготовления пищи (*Виногородська 1998*, 267).

Одновременно с появлением моды на кафельные печи в Центральной Европе с северных территорий континента началось распространение в южном направлении печей типа hypocaustum (название происходит от подобных печей периода античности), сложенных из камня и предназначенных для обогрева значительных площадей. На землях Венгерского королевства произошло рациональное слияние конструкций этих двух видов отопительных сооружений (*Slivka/Vallašek 1991*), в результате чего высокие технические показатели печей типа hypocaustum были совмещены с эстетикой пестрящих изображениями кафельных печей. Данный симбиоз, как видим, зафиксирован и на замке Нялаб.

О времени постройки и функционирования королёвской печи можно говорить на основании анализа кафельных плиток, скопление которых было выявлено в камере топки. Слой сажи и угля, составлявший её заполнение, включал также развалы нескольких сосудов, попавших сюда со значительным количеством костей птиц в момент прекращения функционирования сооружения (рис. 10). Коллекция кафеля выделена в 15 основных типов.

Тип I. Мисковидный кафель. В XVI в. использовался в верхней части кафельных печей. Изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет серый, бежевый и охристый. Как правило, эти плитки поливой не украшались. Глазурью зелёного цвета была покрыта внутренняя поверхность лишь одного экземпляра. У всех кафелей горизонтально срезанный внешний бортик, в плане квадратной формы, размеры 18,5 – 22,1 см х 19,1 – 21,9 см. Днище округлое, диаметром 7,5 – 10,0 см (рис. 12, 1-2; 13, 1-2; 14, 1-2). В отдельных случаях в нижней части плиток прослежены круглые отверстия. По мнению отдельных венгерских исследователей, они служили для предотвращения процесса деформации или деструкции изделия во время сушки и обжига. О.В. Дзембас излагает более реальное объяснение: отверстия в кафеле были необходимы для его крепления проволокой в нижней, наиболее массивной части печи для того, чтоб основа выдержала вес всей конструкции (*Дзембас 2010*, 142). Присутствие отверстий у королёвских плиток самого верхнего уровня кафельных печей позволяет согласиться с предположением об их функциональном предназначении, но не ограничивать наличие этого элемента нижним ярусом.

Тип II. Луковицевидный кафель, напоминающий перевёрнутые крупные бокалы без подставки. Изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет бежевый, коричневый и охристый. Поверхность большинства экземпляров покрыта глазурью зелёного цвета. В отдельных случаях прослежены круглые отверстия для крепления в конструкции печи. Параметры: высота 17,0 – 24,6 см; диаметр основания 10,5 – 12,2 см (рис. 15, 1-2; 16, 1-2; 17, 1-2; 18, 1-3).

Тип III. Кафель с выпуклостями, являющийся гибридной формой экземпляров первых двух типов. Изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет от серого до охристого. Лицевая поверхность всех находок покрыта глазурью зелёного или жёлтого цвета, а многие плитки украшены валиками с насечками, врезными горизонтальными или волнистыми в разгибе линиями. В отдельных случаях прослежены круглые отверстия для крепления в конструкции печи. У всех экземпляров горизонтально срезанный внешний бортик в плане квадратной формы, размеры 18,8 – 22,0 х 19,7 – 22,0 см. Днище круглое, в двух случаях вырезанное (рис. 19, 1-2; 20, 1-2; 21, 1-2; 22, 1-2; 23, 1-2).

Тип IV. Коробчатый неглазурованный кафель, покрытый растительной орнаментацией. В центральной части изображения находится цветок, от которого к углам плитки отходили четыре больших листка, а к боковым стенкам –

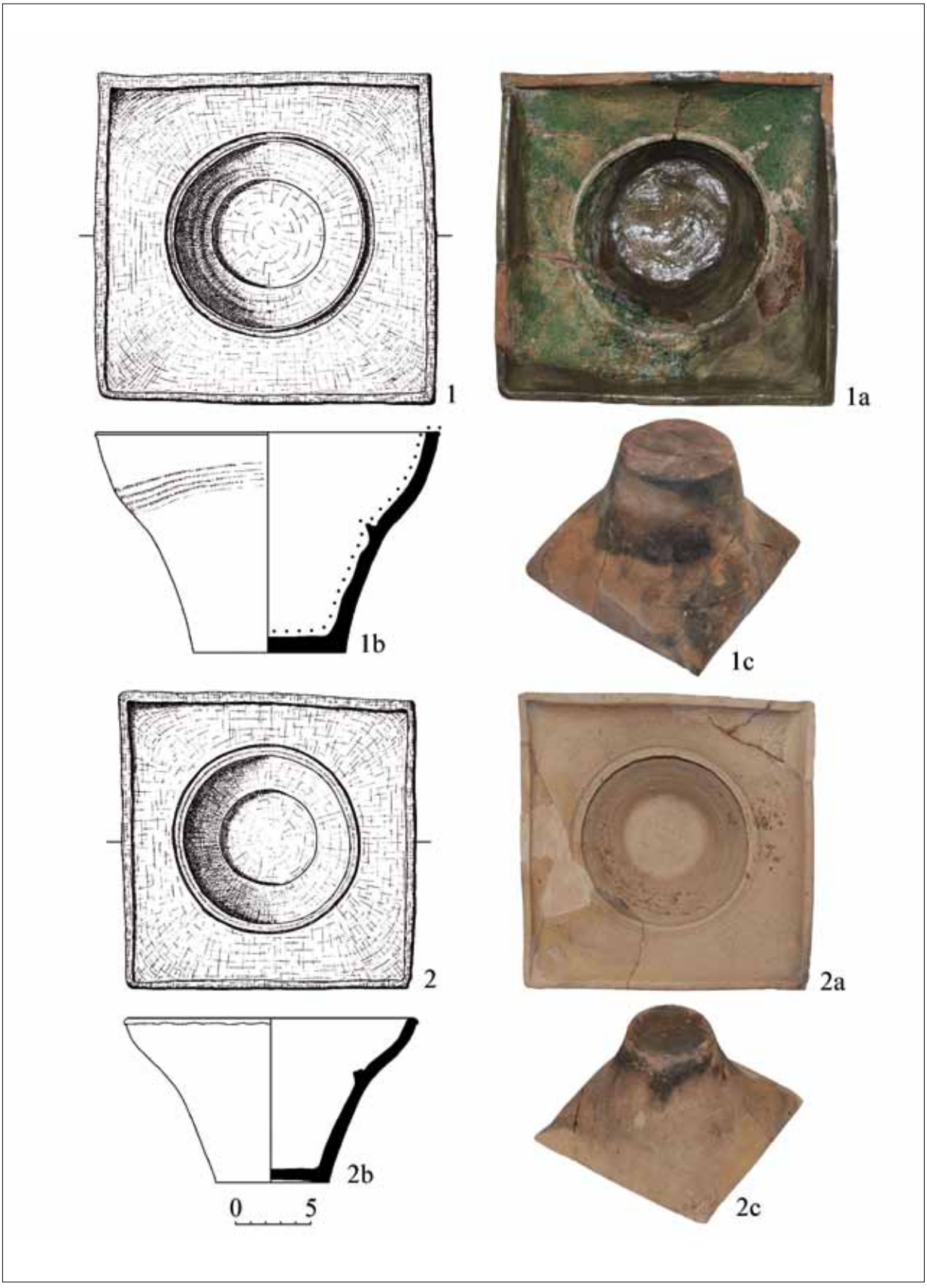

Рис. 12. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III (глубина 3,6-4,2 м). Мисковидный кафель.

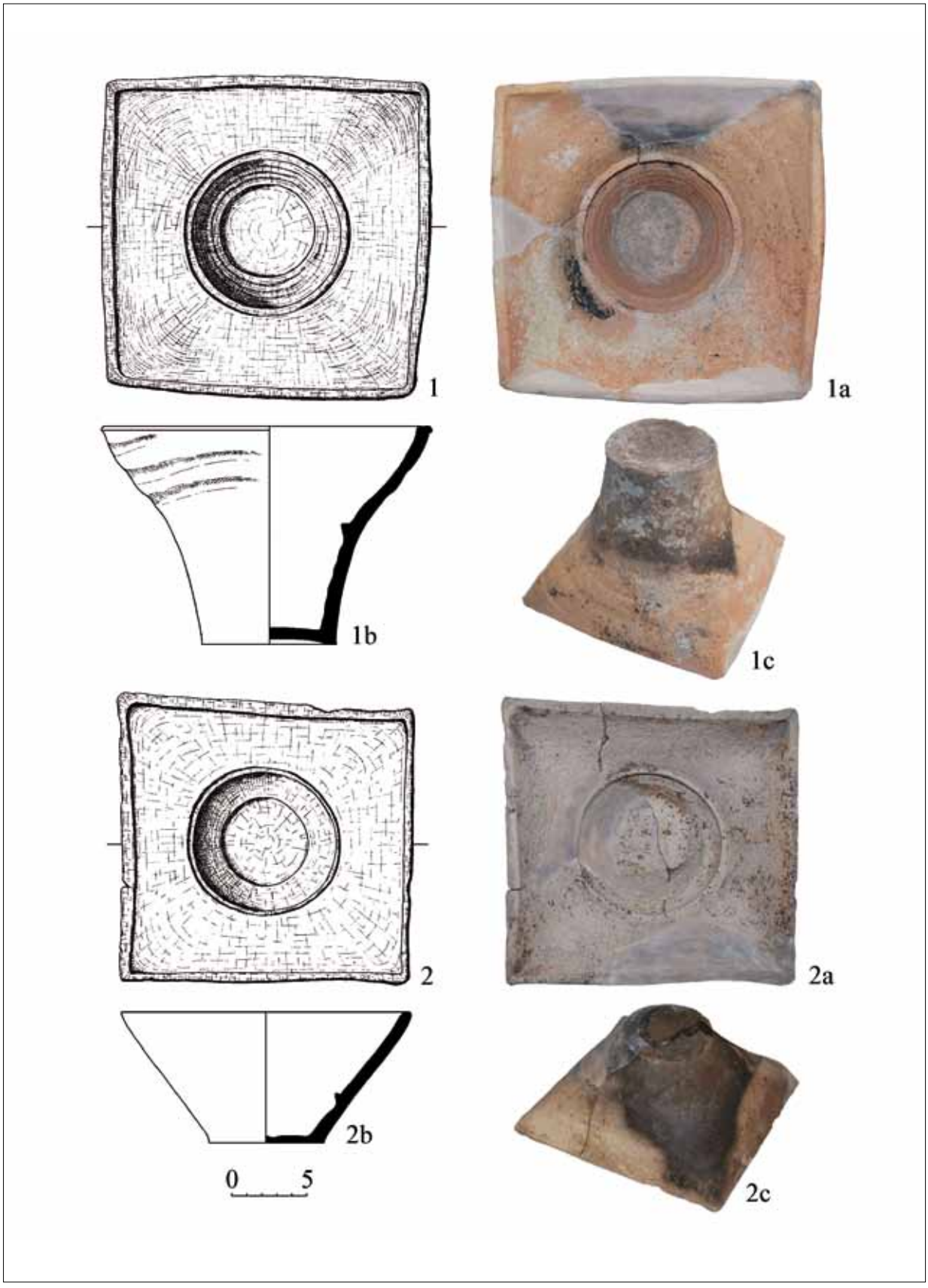

Рис. 13. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Мисковидный кафель.

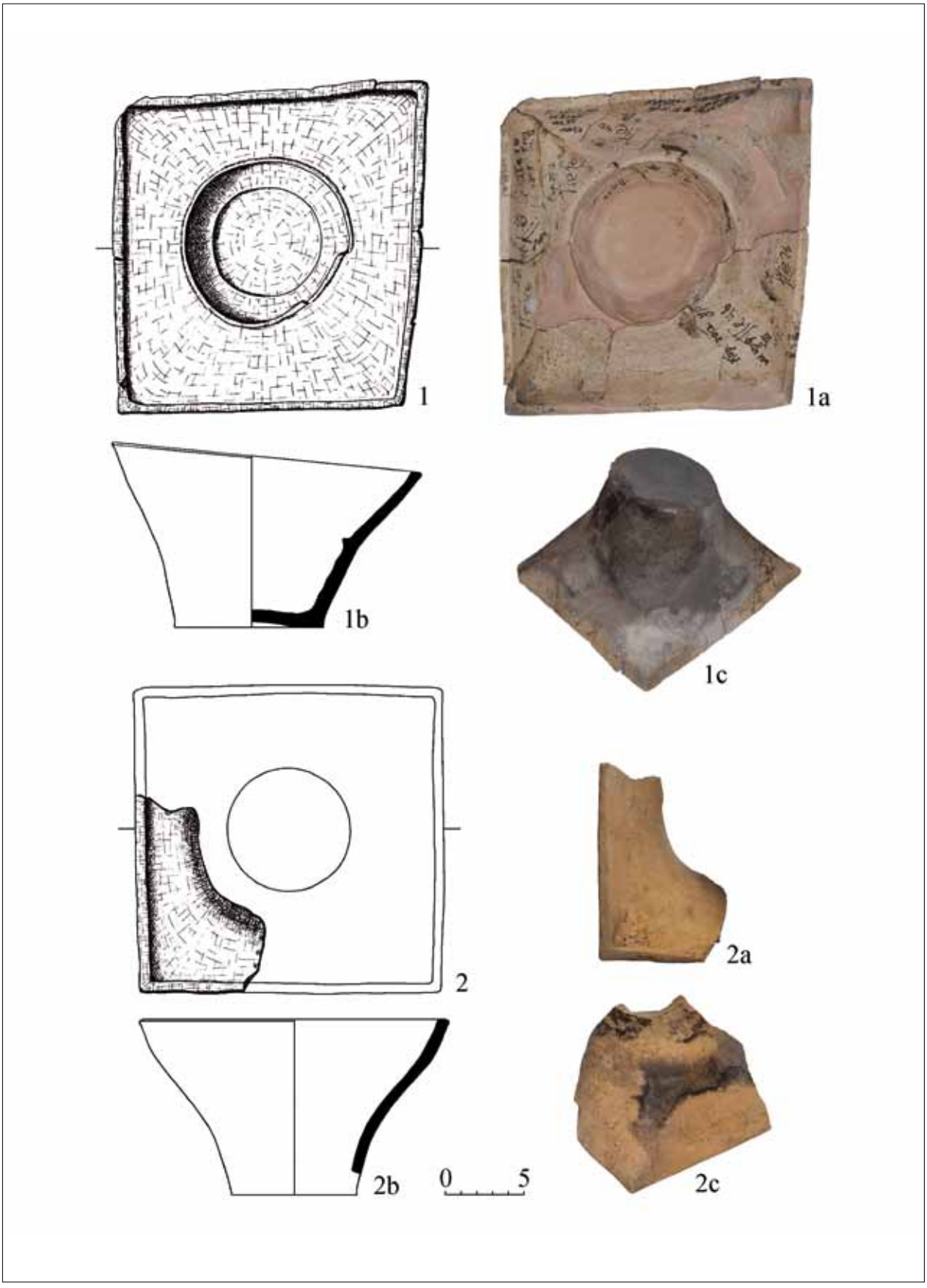

Рис. 14. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Мисковидный кафель.

четыре малых. Изготовлен кафель из рыхлого глиняного теста, обжиг достаточный, цвет от серого до светло-коричневого. Внешняя поверхность приближенной к квадратной формы, размерами 19,7 х 19,8 см. Высота тыльной румпы 8,6 см (рис. 24, 1; 25, 1-2; 26, 1-3; 27, 1-7).

Тип V. Коробчатый кафель с растительной орнаментацией, внешняя поверхность которого покрыта глазурью коричневого или зелёного цвета. В центральной части изображения находится круг, от которого к углам плитки отходили четыре вытянутых бутона начинающих распускаться цветов, а к боковым стенкам – четыре увенчанных арками растительных мотива. Изготовлен кафель из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет от бежевого до светло-коричневого. Лицевая поверхность подквадратной формы, размерами 20,1 х 20,1 см. Высота тыльной румпы 7,7 см (рис. 28, 1; 29, 1-2; 30, 1-2). Плитки с подобным рисунком хорошо известны на памятниках XVI в. Румынии (*Istrate 2004*, Pl.20) и Венгрии (*Gyuricza 1992*, 112, №127).

Отдельную группу выявленных плиток составляют экземпляры с геральдическими изображениями. По удачному определению Ш. Голчика, созерцание собственного герба согревало хозяина даже тогда, когда печь не топилась (*Holčík 1978*, 12). Королёвские изразцы с геральдическими символами представлены двумя типами.

Тип VI. Фрагмент покрытого зелёной глазурью коробчатого кафеля с изображением геральдического льва. Изготовлена плитка из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет серый. На основании целых экземпляров данного штампа, обнаруженных в 2006 г. в г. Клуж (Румыния) (*Gruia 2012*, 32-34; *Rusu 2012*, 313-326), можно говорить, что внешняя поверхность кафеля подквадратной формы, размерами 21,3 х 21,8 см (рис. 31, 1).

Изображённый герб принадлежал королю Матяшу Корвину, родившемуся в г. Клуж в 1443 г. Художественную композицию составляли большой геральдический щит и включённый в него меньший щит с гербом Венгерского королевства, над которым находится ворон с перстнем в клюве. Два обращённых друг к другу и стоящих на одной лапе льва держат над вороном корону. В верхней части большого щита расположен ряд декоративных треугольников.

Ворон с перстнем в клюве – основной символ дворянского рода Гуняди. О взятии семьёй родового имени – Корвин (лат. – ворон) гласит легенда. В ней говорится, что Яноша Гуняди, отца будущего короля Матяша, отправили отвезти перстень королю Сигизмунду Люксембургскому. По дороге Янош уснул, а перстень у него выкрал ворон и начал улетать с ним. Иоанн успел сбить ворона последней стрелой и именно его с перстнем в клюве выбрал своим геральдическим символом (*Gruia 2012*, 32-34). О дарении графского титула и расширении герба Яноша Гуняди речь идёт в грамоте венгерского короля Ласло V от 1 февраля 1453 г. (Национальный архив Венгрии, № DL 24762).

А. Груя и А.А. Русу датируют данные кафельные плитки концом XV в., более точно – временем до смерти Матяша Корвина, то есть до 1490 г. (*Gruia 2012*, 32-34; *Rusu 2012*, 313-326). Исследователи считают, что после этой даты не было необходимости изображать герб Матяша, так как на престол уже сел его противник – Владислав II Ягеллон из Богемии. Фрагмент кафеля с Королёвского замка датируется XVI в., что позволяет утверждать об использовании данного геральдического изображения в конструкции королёвской печи не в качестве символа короля, а как просто декоративного украшения, что было обычной практикой в позднем средневековье (*Krása… 2008*).

Тип VII. Не покрытый глазурью коробчатый кафель, изготовленный из рыхлого глиняного теста, обжиг достаточный, цвет от серого до светло-бежевого. Внешняя поверхность приближенной к квадратной формы, размерами 18,3 х 19,4 см. Высота тыльной румпы 7,2 см (рис. 32, 1; 33, 1-3; 34, 1-4). На плитках изображён окружённый растительным декором геральдический щит, на поле которого расположена крылатая мужская голова с бородой, держащая короткими лапками корону. Это герб Перени – одного из наиболее влиятельных родов Венгерского королевства. Данное геральдическое изображение на кафеле встречается впервые, но хорошо известно по надгробным плитам представителей требишовской ветви рода, погребённых в Кошице, Рудабане и Требишове (*Csoma-Csergheö 1888*, 295-303; *Slivka/Vallašek 1991*, 212; *Chovanec/Dronzek/Bajus 2004*, 10; 13; 73; 74). Также герб Перени представлен в оформлении залов замков Шарошпоток, Шикловш и Королёво. Его изображения присутствуют на печатях представителей рода, в книгах Януса Панониуса и Бенедикта Комяти.

Как правило, на памятниках позднего средневековья значительную группу кафеля составляют плитки с изображением светских мотивов. В Королёво в камере топки печи обнаружен всего один небольшой обломок плитки данной категории (тип VIII). Это фрагмент коробчатого кафеля, покрытый полихромной

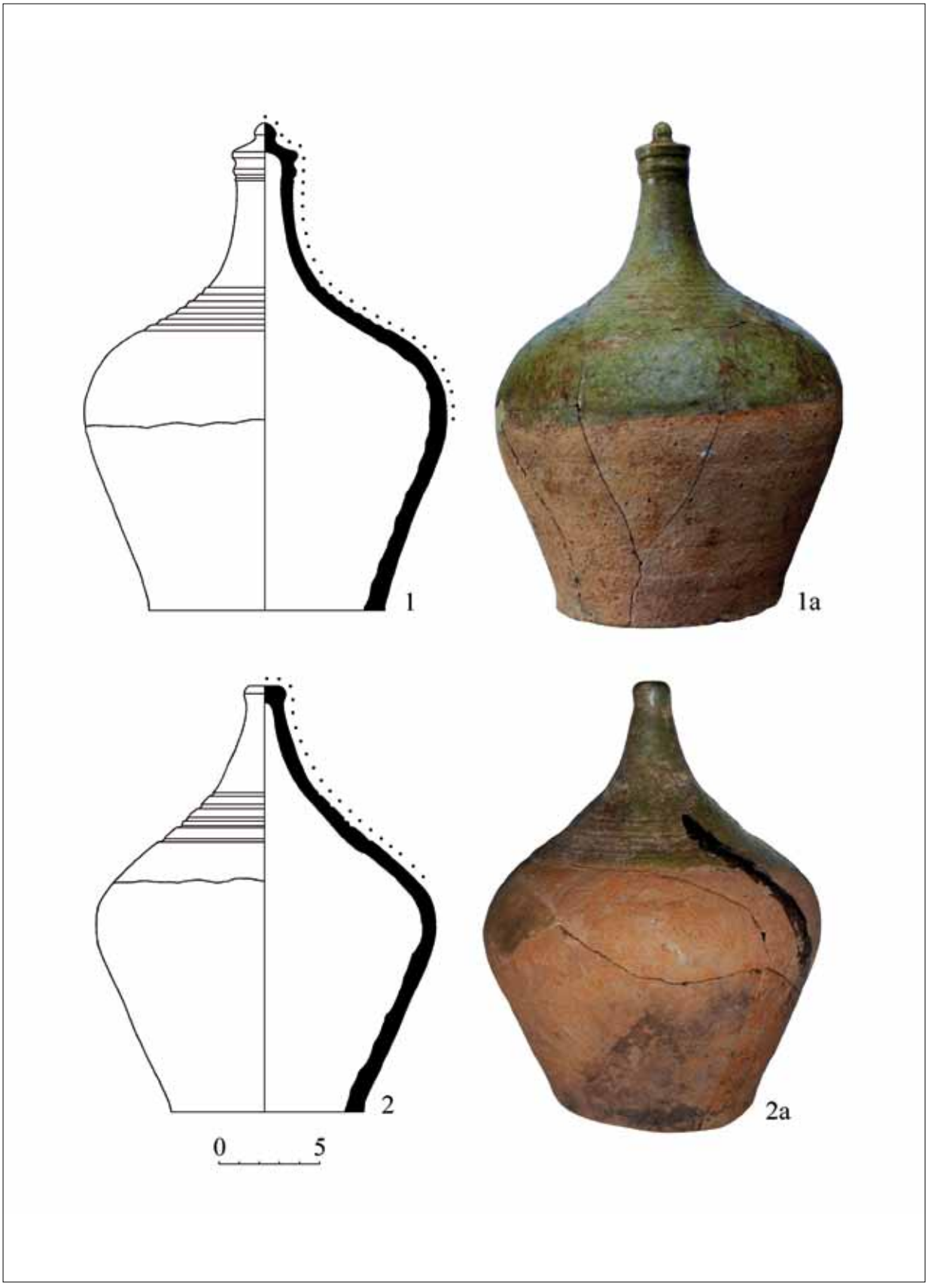

Рис. 15. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Луковицевидный кафель.

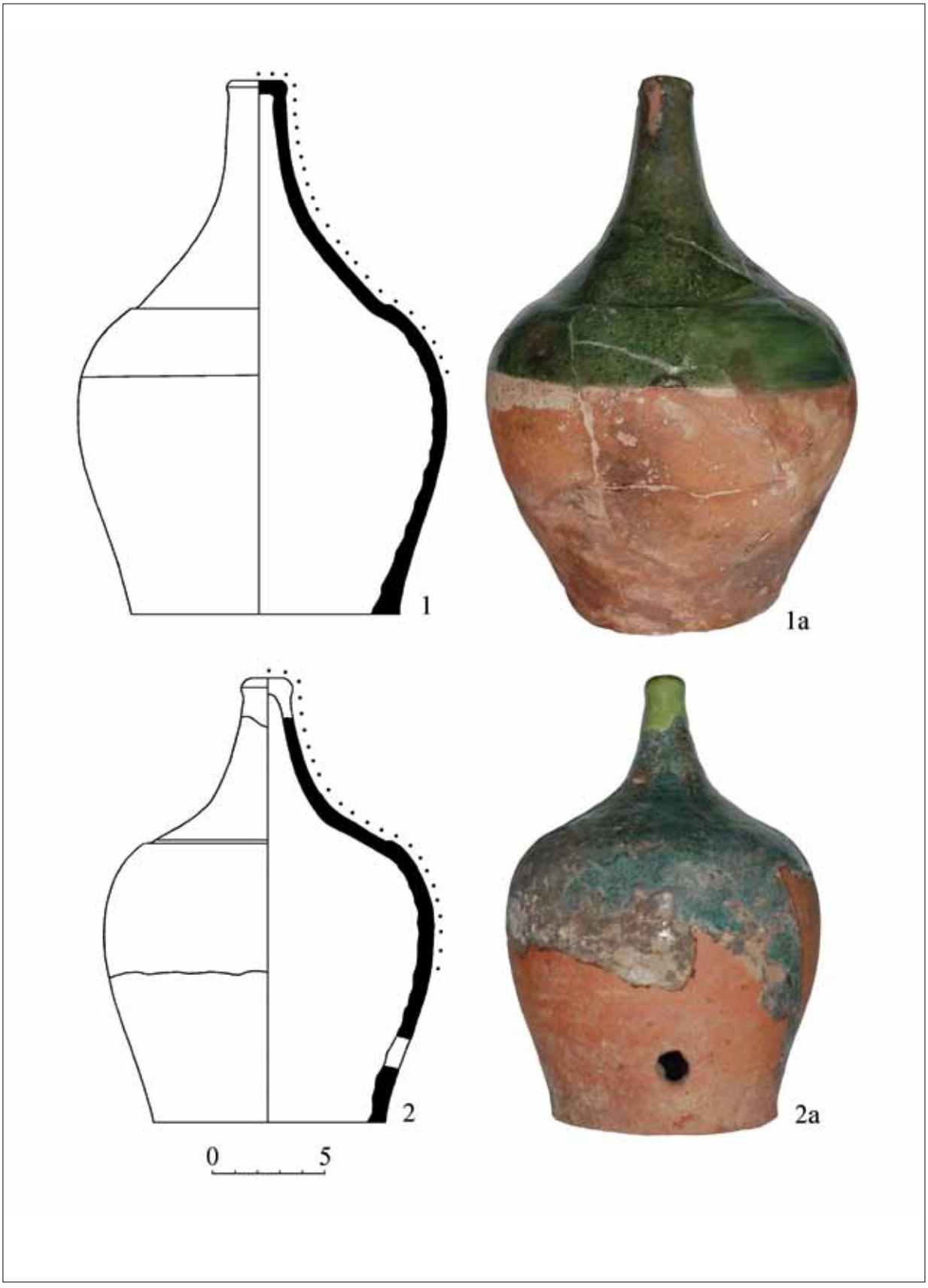

Рис. 16. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Луковицевидный кафель.

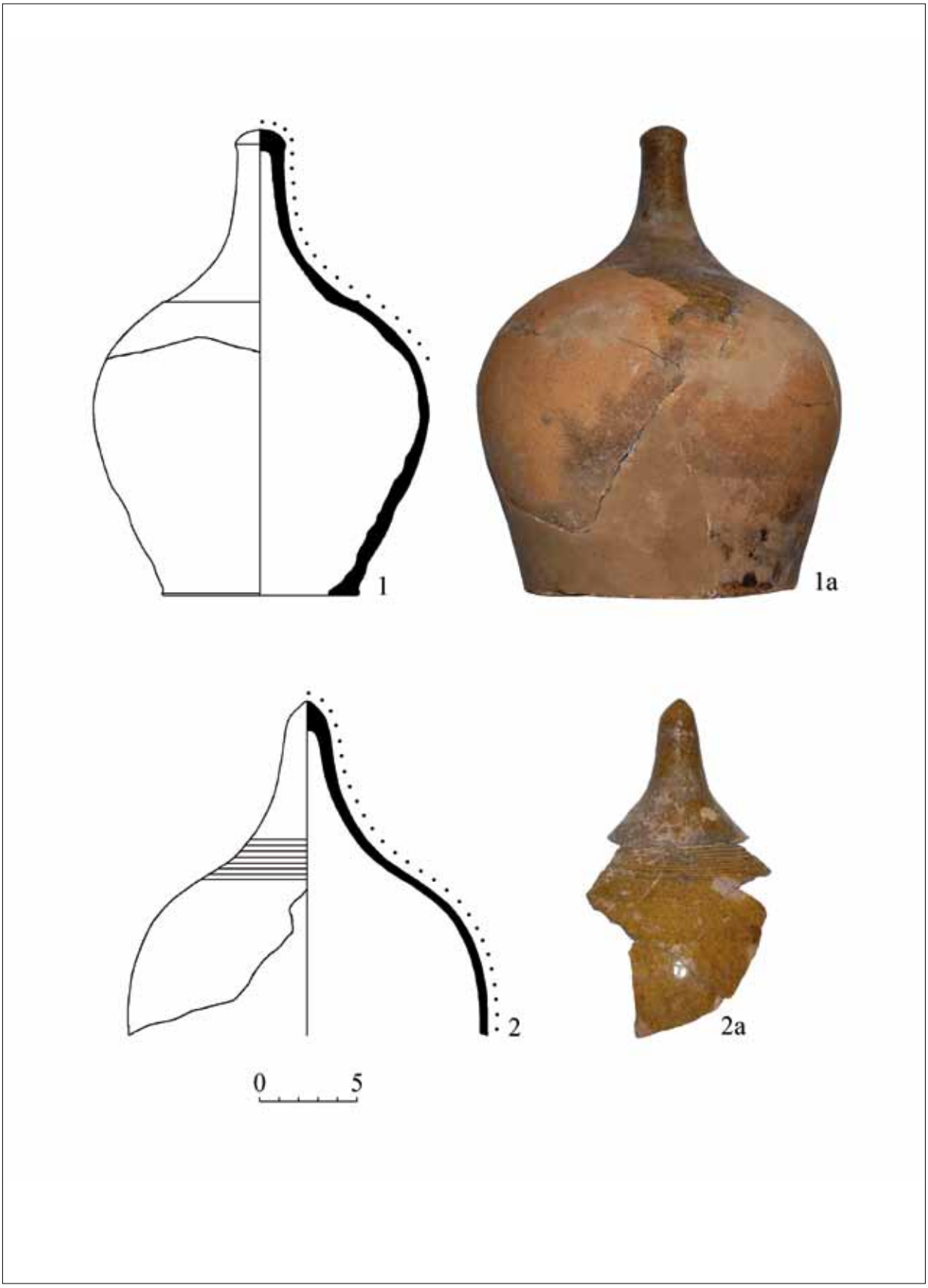

Рис. 17. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Луковицевидный кафель.

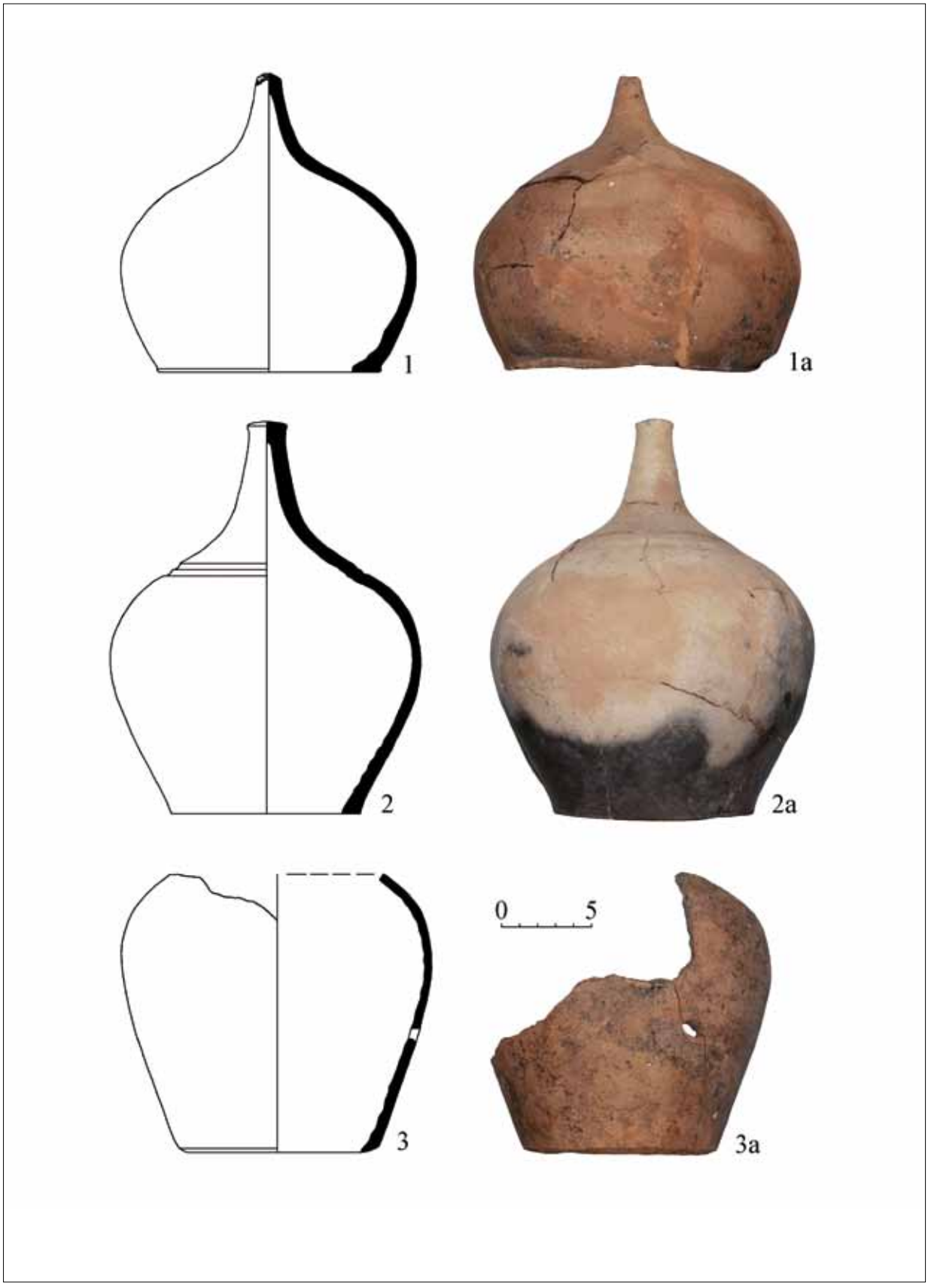

Рис. 18. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Луковицевидный кафель.

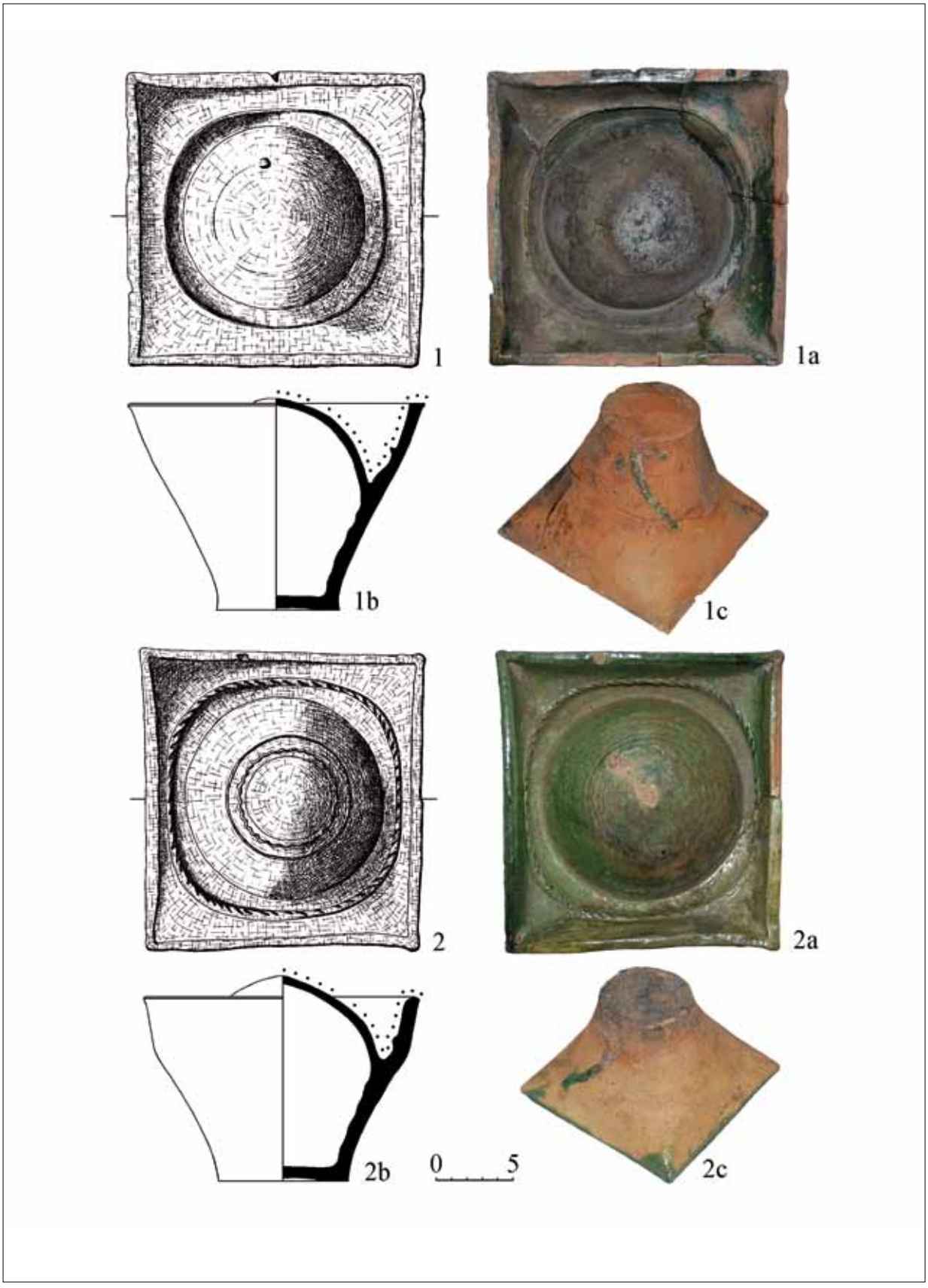

Рис. 19. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с выпуклостями.

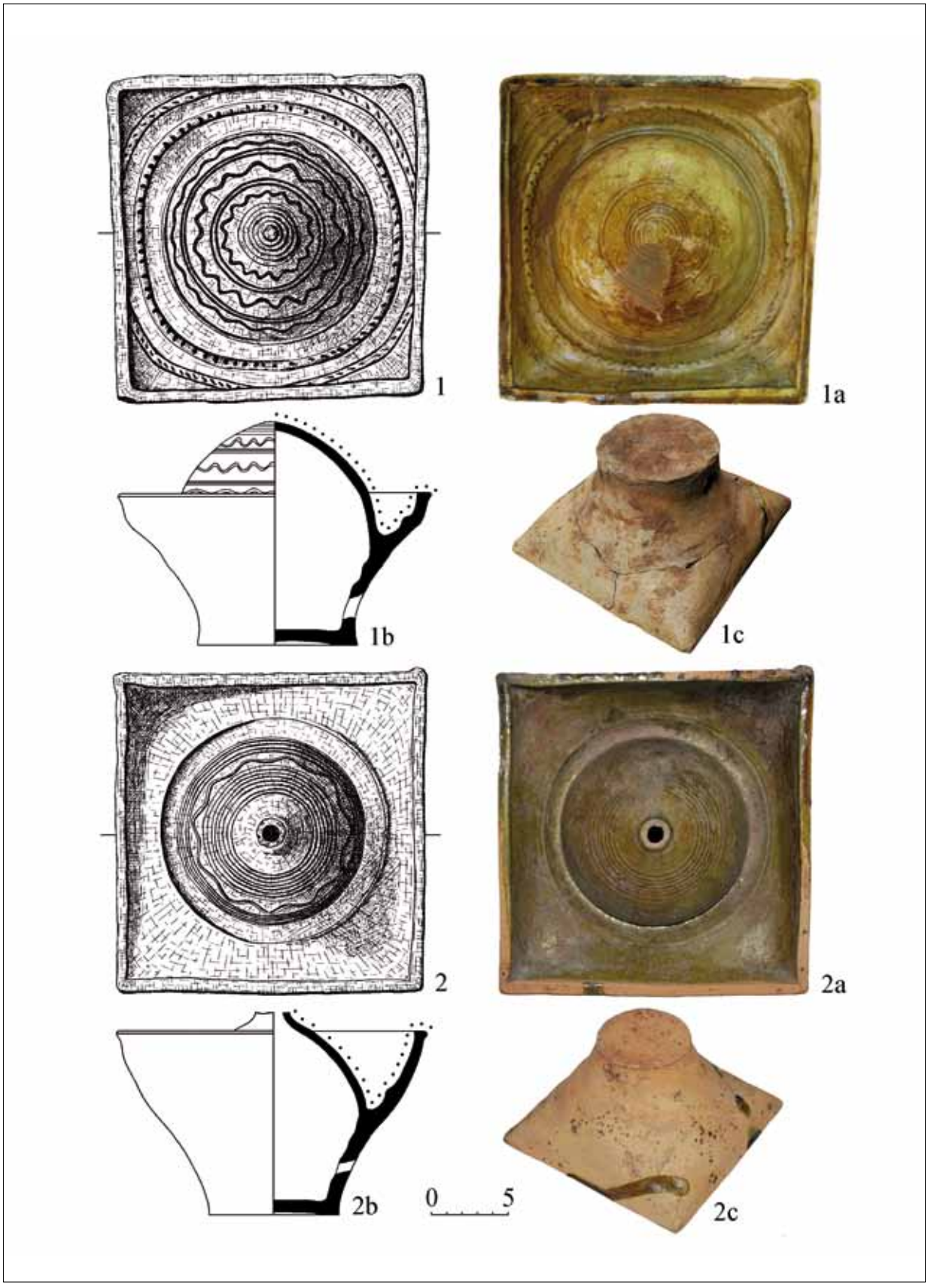

Рис. 20. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с выпуклостями.

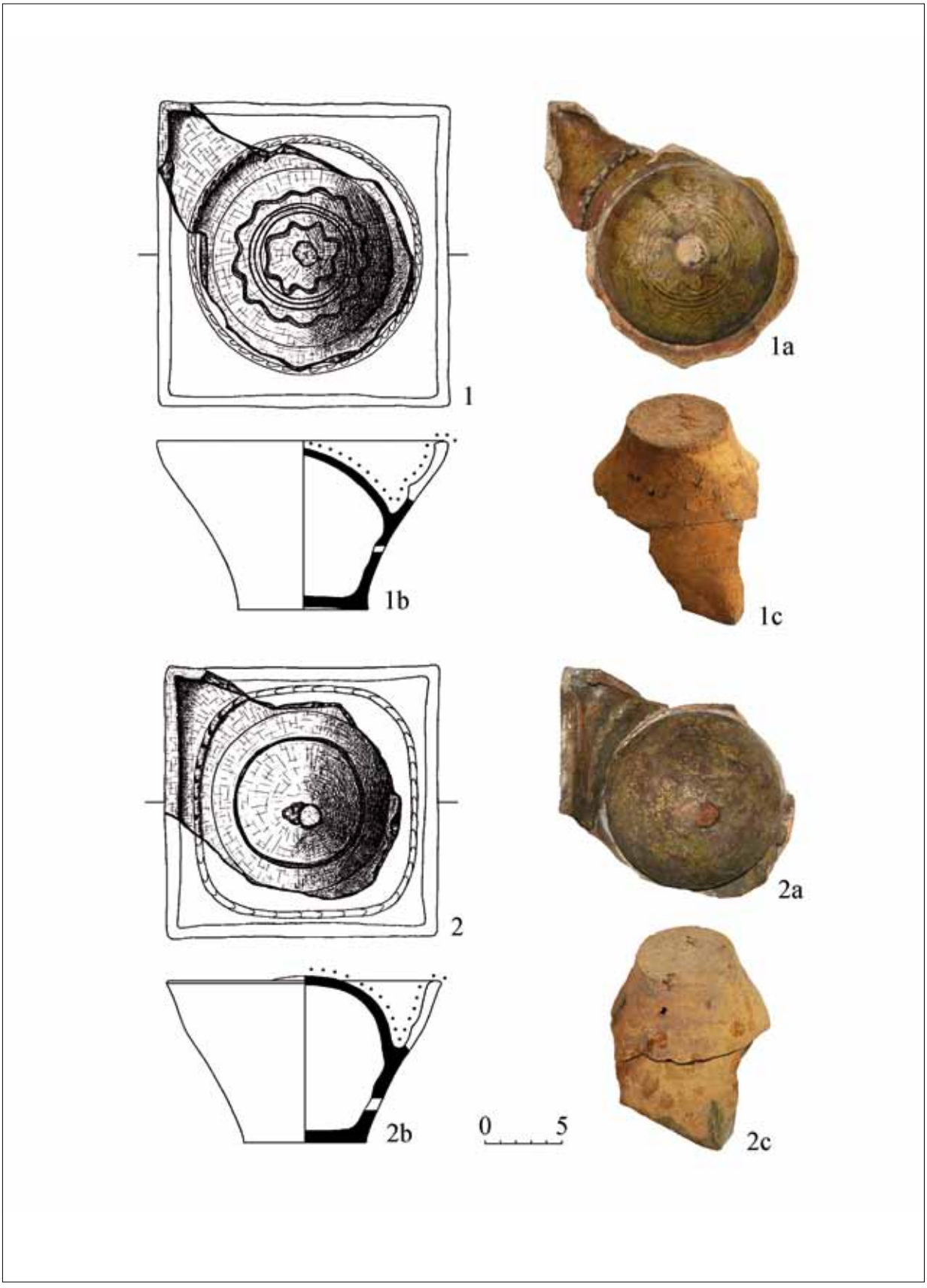

Рис. 21. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с выпуклостями.

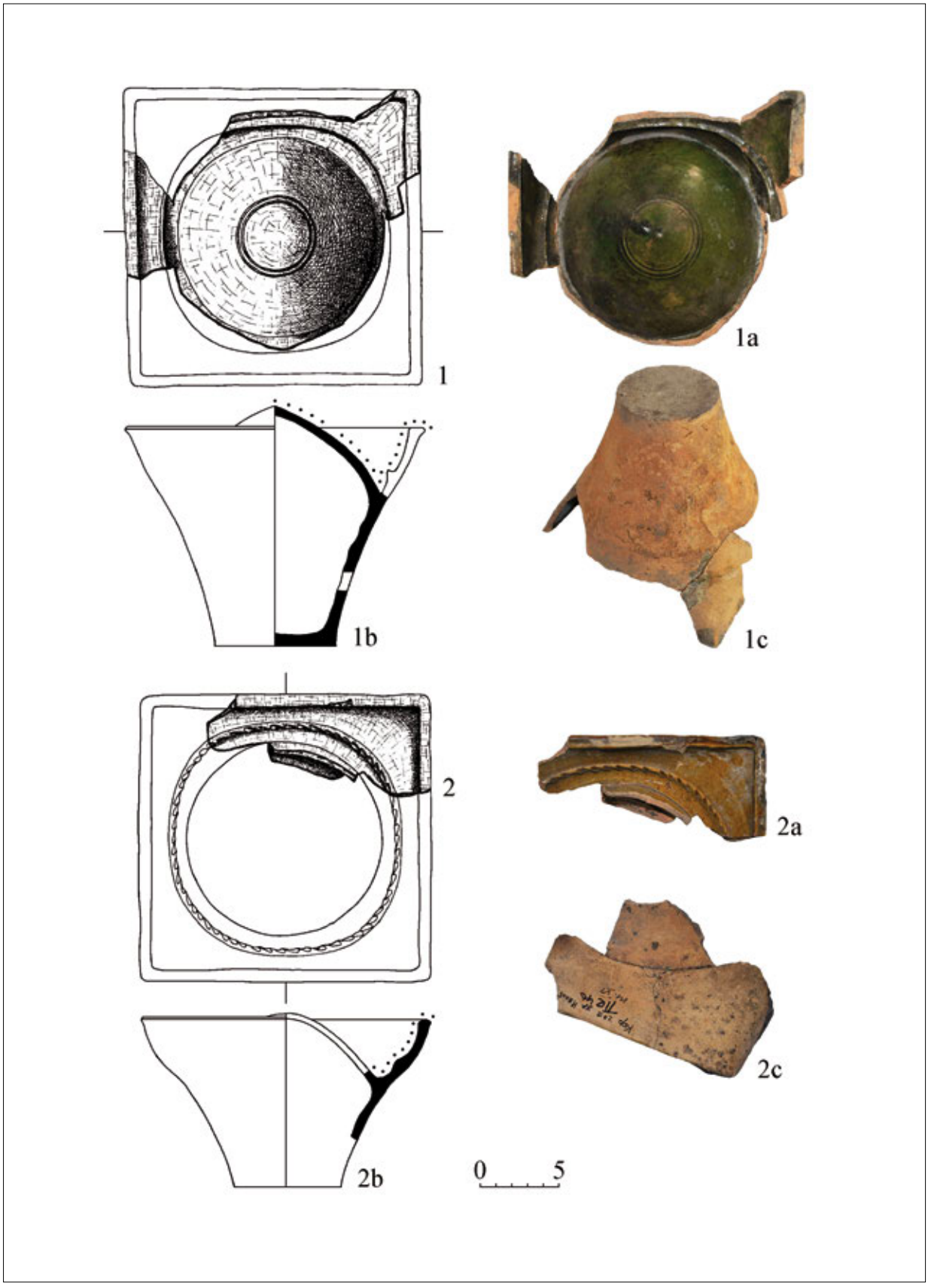

Рис. 22. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с выпуклостями.

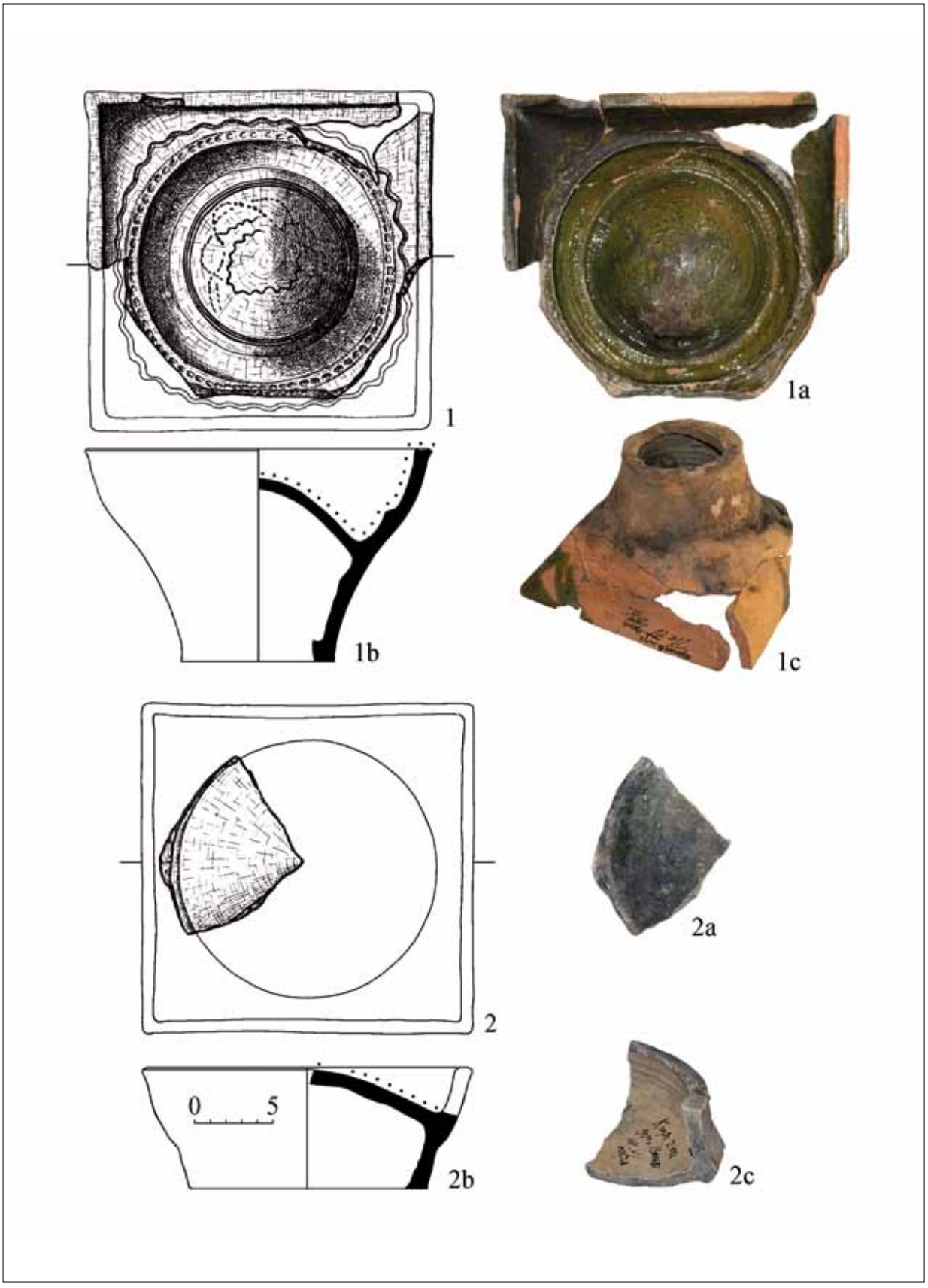

Рис. 23. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с выпуклостями.

глазурью (светло-коричневая, зелёная и чёрная). Изготовлена плитка из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет бежевый. Аналогии с Требишова и Кошице (Словакия) (*Chovanec 2005*, 54; *Rusnák* 2015, 197, 198) позволяют говорить, что лицевая поверхность экземпляра приближённой к квадратной формы, размерами 21,0 х 22,8 см (рис. 35, 1), на ней была изображена сцена обручения влюблённых. Визуальное сравнение сделанных одним штампом кошицкой, требишовской и королёвской плиток позволяет предположить, что изготовленная в кошицкой мастерской форма привозилась ремесленником как на близлежащие, так и на довольно отдалённые пункты, где из местной глины изготавливались изразцы, после чего им придавалась различная расцветка.

Единичным экземпляром (тип IX) в печи Королёвского замка Нялаб представлен коробчатый кафель, покрытый жёлтой глазурью, с изображением сидящего на коне рыцаря с комплектным вооружением (меч, копьё, щит, шлём). Плитка изготовлена из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет светло-коричневый. В тыльной румпе, высота которой 5,4 см, прослежено круглое отверстие для крепления в конструкции печи. Внешняя поверхность экземпляра прямоугольной формы, размер 17,6 х 20,4 см (рис. 36, 1). Подобные плитки хорошо известны на памятниках Румынии (Istrate, 2004, Pl.3;14;15, p.115-140).

Среди выявленного кафеля отдельную группу составляют экземпляры с изображением старозаветных сюжетов (*Прохненко/Мойжес/Жиленко 2013*, 142-151; *Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko* 2012, 241-285).

Тип X. Покрытый глазурью коричневого, горчичного или зелёного цвета коробчатый кафель с изображением сидящего на троне под аркой короля, держащего в левой руке скипетр. Кафель изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый. В тыльной румпе, высота которой 5,8 см, прослежены два круглых отверстия для крепления в конструкции печи. Лицевая поверхность экземпляра подквадратной формы, размерами 23,0 х 23,2 см (рис. 37, 1; 38, 1-4; 39, 1-4). Мелкий фрагмент подобного кафеля был обнаружен на Королёвском замке в 2011 году на значительном отдалении (более 30 м) от раскопа I (*Котигорошко/Прохненко/Мойжес 2012*). Наиболее вероятно, что изразцы этого штампа использовались в конструкциях нескольких печей. Надписи на подобных плитках региона позволяют идентифицировать изображение не с конкретным королём венгерского государства, а с библейными царями (*Slivka/ Vallašek 1991*).

В конце XIX в. в г. Кошице был обнаружен целый ряд тематического кафеля второй четверти XVI в. с изображением персонажей Старого Завета. Центром распространения серии был г. Нюрнберг, где удалось обнаружить и графические прототипы сюжетов. Подобный декор пользовался огромным спросом и на северо-восточных окраинах Венгерского королевства, о чём свидетельствуют изображения Ифтах (Шаришский замок), Авраама (Фюзер) и Соломона (Шариш, Фюзер) (*Feld 2002*, 37-38). По технике исполнения и стилистике (герой находился в сидячем положении под ренессансной аркой) сюжет с замка Нялаб органично вписывается в данную серию, а сам король (царь) может быть отождествлён с Давидом или Соломоном.

Второй тип королёвского кафеля с изображением старозаветных сюжетов (тип XI) представлен тремя фрагментами коробчатого кафеля, покрытого глазурью зелёного цвета, изготовленного из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый и зелёный. На изразцах изображён Самсон, разрывающий пасть льву (рис. 40, 1-3). Аналогичная целая плитка, происходящая из неизвестного местонахождения, скорее всего с территории Восточной Словакии, опубликована А. Груей (*Gruia 2010*, 203-211).

Представленный мотив относится к одному из наиболее популярных в позднем средневековье и в начале нового времени, присутствуя на кафельных печах различных регионов Европы (*Durdík 1976*, tab.XXII, 3; *Loskotová/Menouškov, 1994*, 413-414; *Krejsová/Zimola 1994*, 371-383; *Istrate 2004*, Pl.131, 1; 192, 8; 86; *Krása… 2008*, 18; *Gruia 2010*, 203-211). С территории средневекового Венгерского королевства А. Груя насчитывает девятнадцать находок кафельных плиток со сценой борьбы Самсона со львом (Буда, Нитра, Банска Штявница и другие), хотя реально их намного больше (*Gruia 2010*, 203).

Иконография всех изображений очень похожа: герой, придерживая льва коленом, разрывает его пасть. Самсон на кафеле представлен как средневековый рыцарь, с типично венгерскими чертами лица и характерными усами. Подобные плитки встречаются и в венском соборе св. Стефана (правда, тут Самсон носит ещё и тюрбан), датированные первой половиной XVI в. и указывающие на тесную связь Австрии и Венгрии времени правления Гуняди.

Жизнь Самсона описана в Книге Судей (гл.13-16). Происходил он из колена Дана, страдавшего

Рис. 24. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

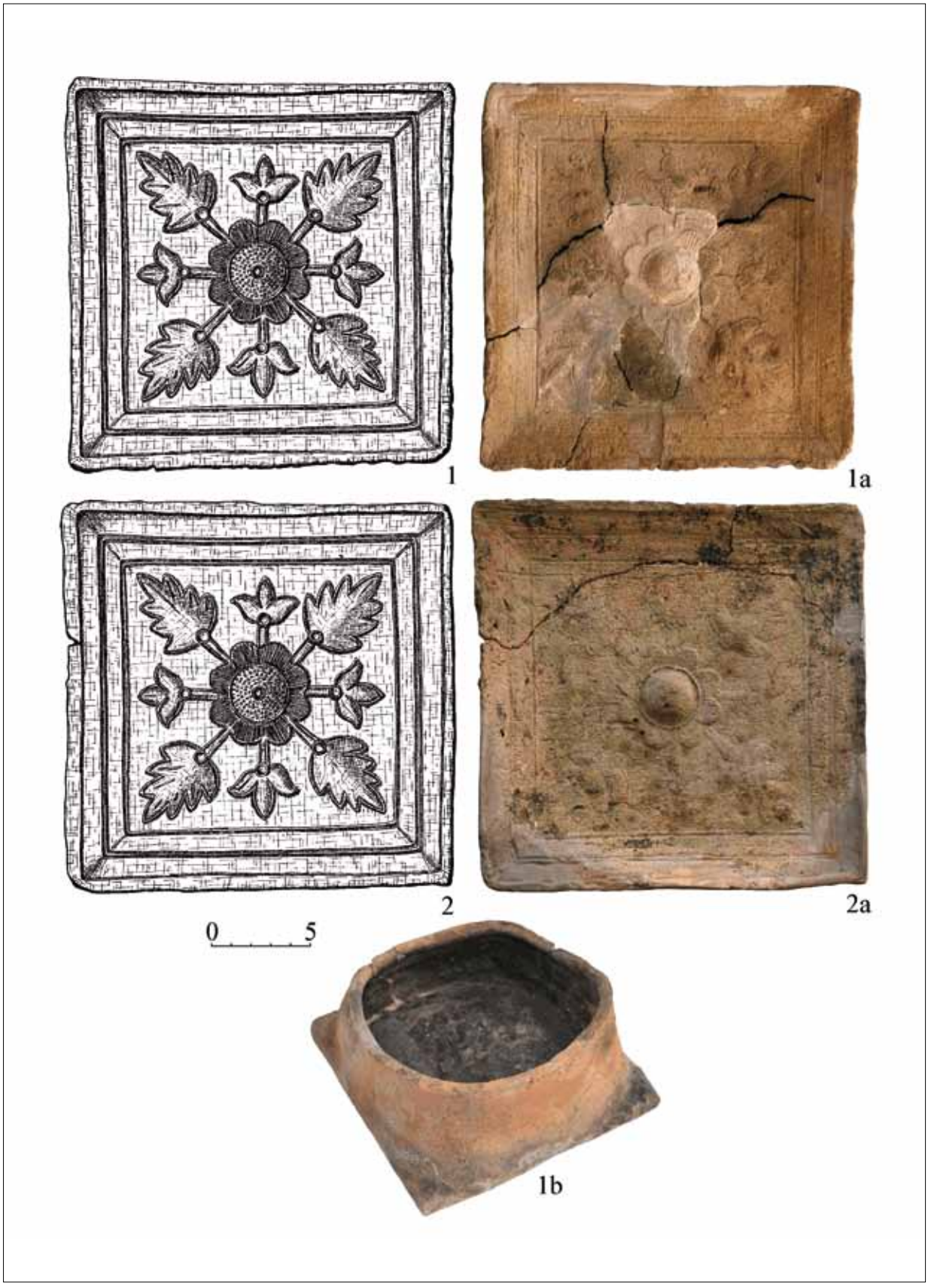

Рис. 25. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

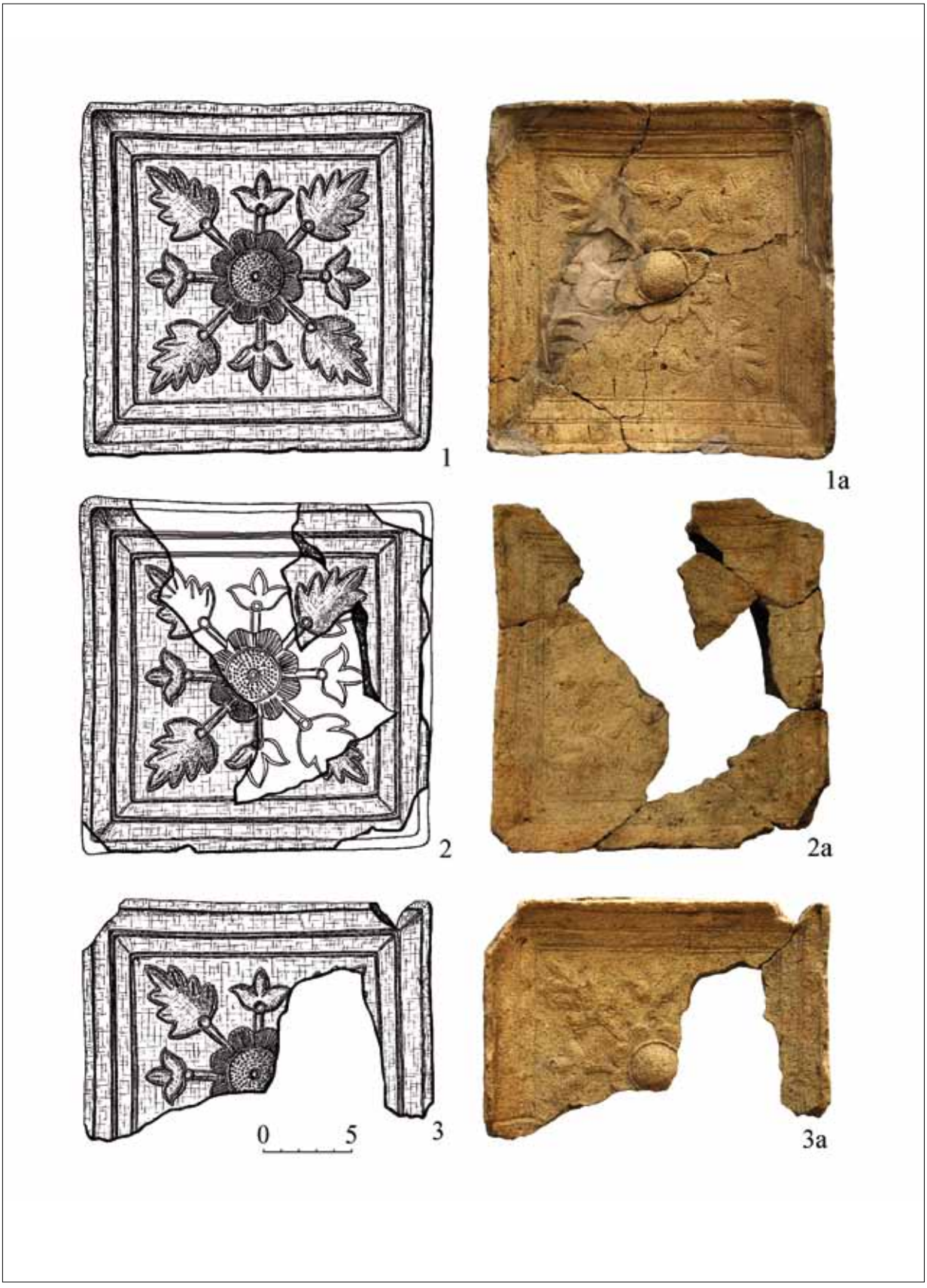

Рис. 26. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

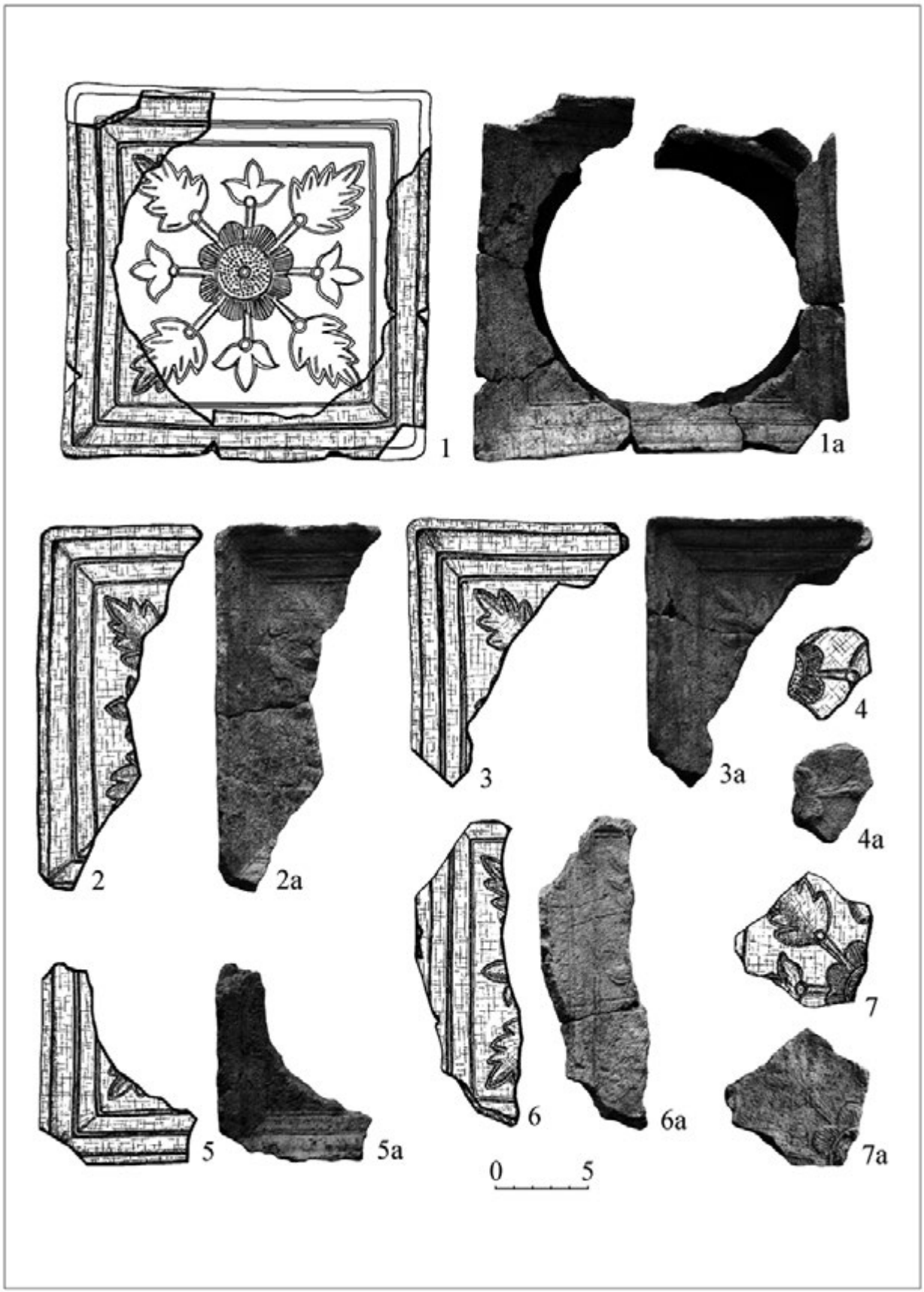

Рис. 27. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

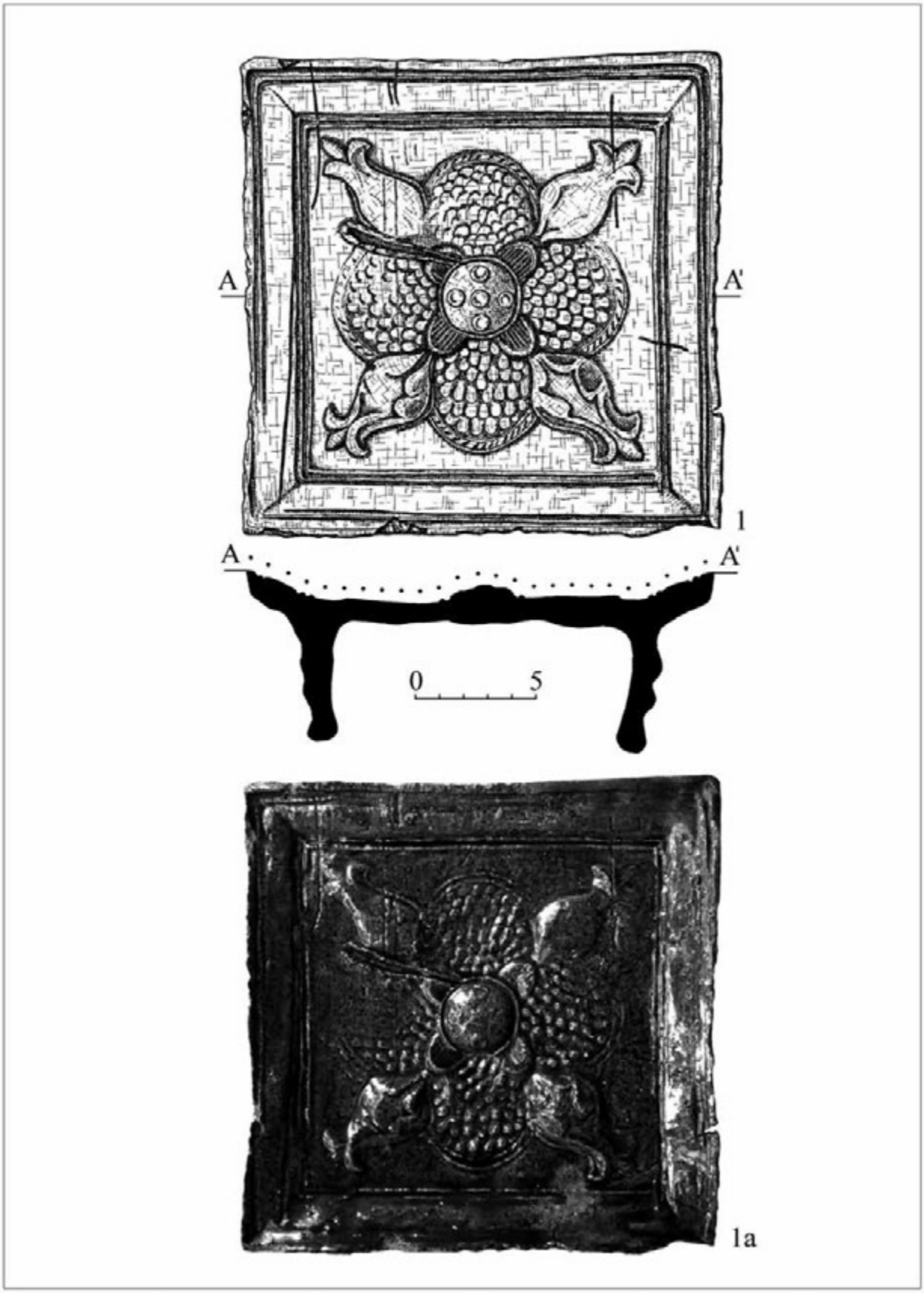

Рис. 28. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

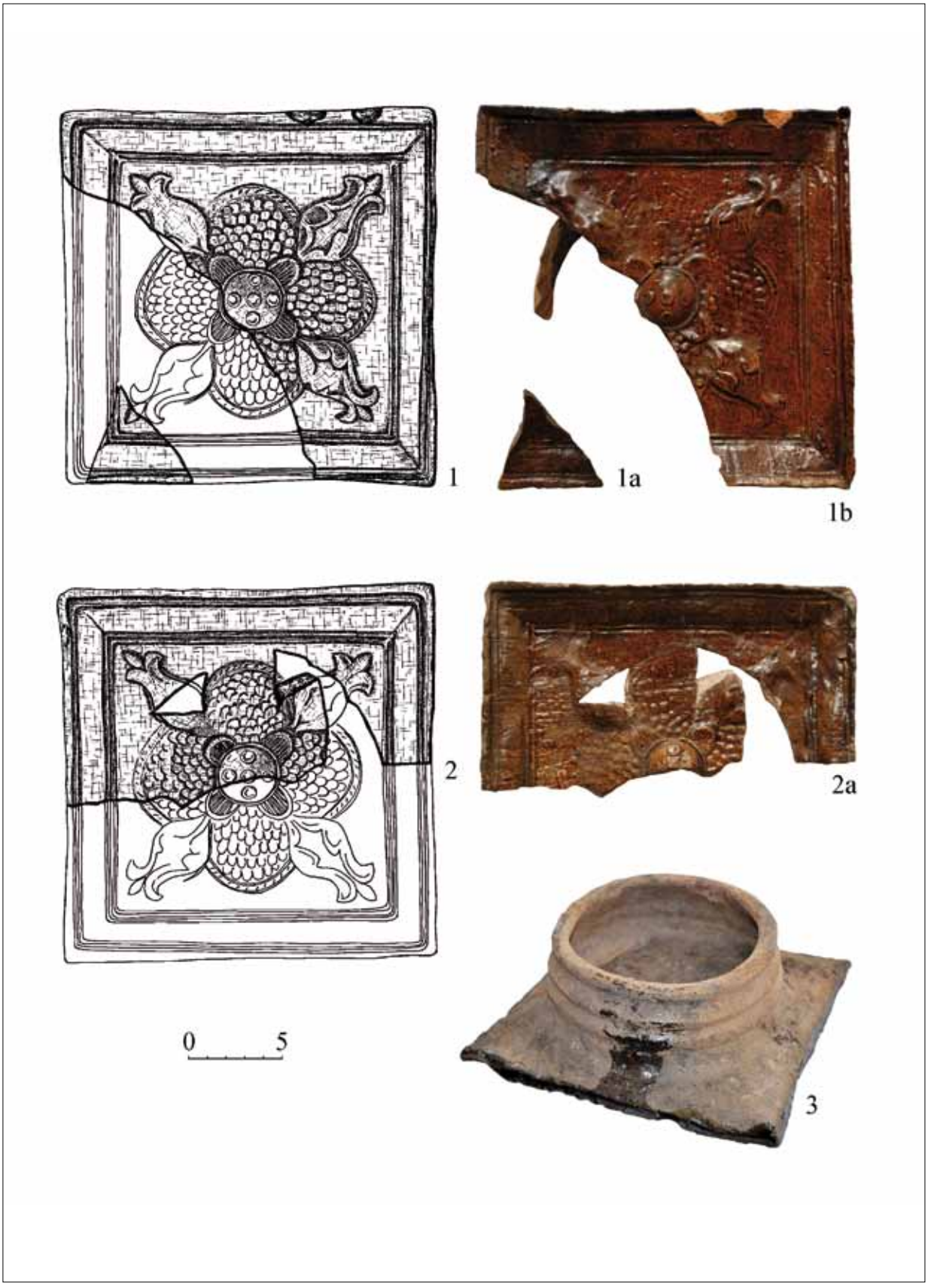

Рис. 29. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

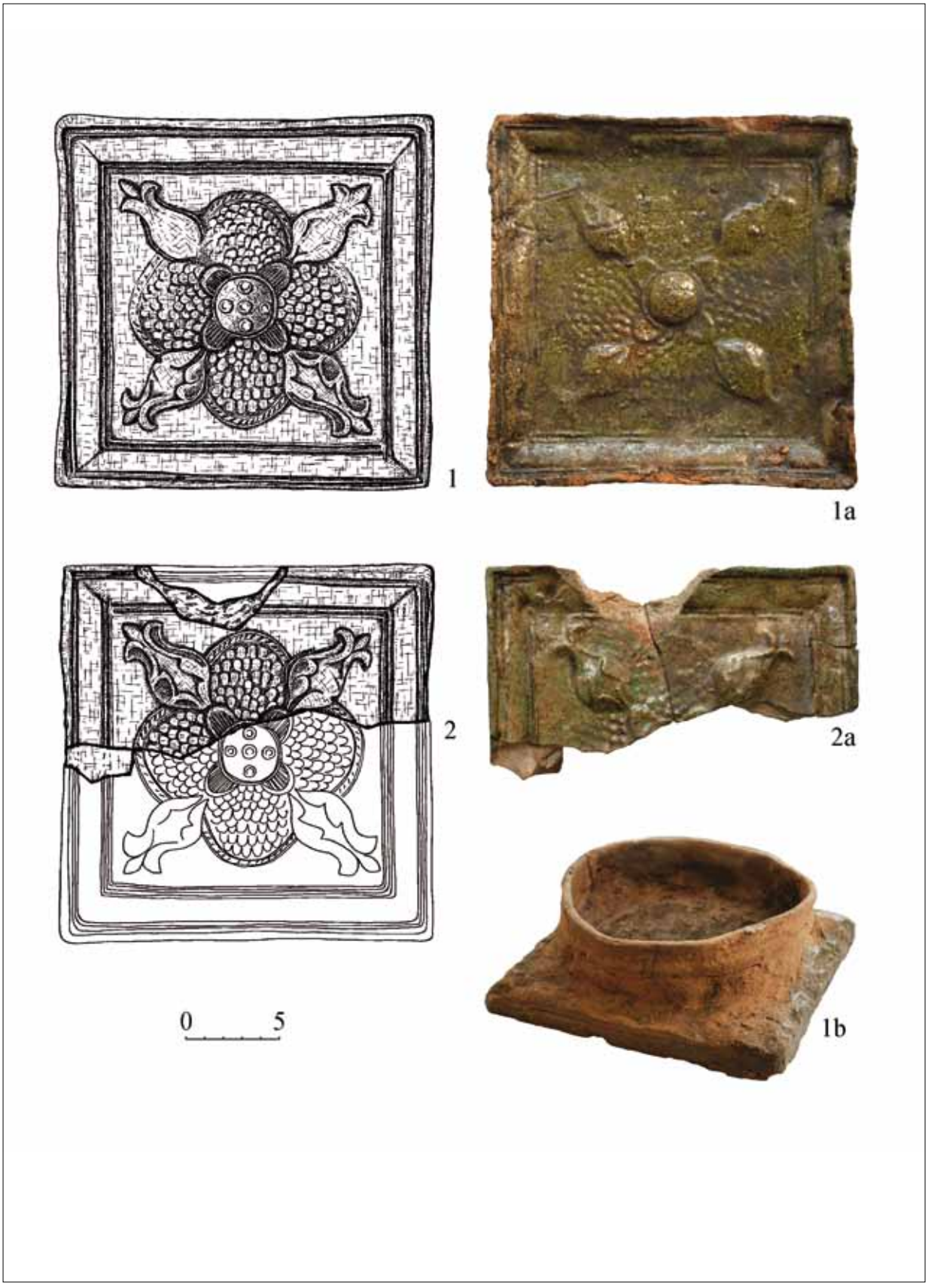

Рис. 30. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с растительным орнаментом.

от захвата Израиля филистимлянами. Он мстил им, совершая множество убийств и носил длинные волосы, бывшие источником его сил.

Библейный рассказ о Самсоне – одна из любимых тем в искусстве и литературе эпохи Ренессанса. Особенной популярностью пользовался этот сюжет в Трансильвании XVI в., откуда происходят одинадцать типов кафеля из девятнадцати известных на территории исторической Венгрии, в частности уникальные изображения Самсона с крыльями.

Известно, что библейный рассказ не конкретизирует деталей одежды Самсона, поэтому средневековые мастера "одевали" своего героя согласно современной им моде. В большинстве случаев Самсон изображался в доспехах с чёткими деталями, с непокрытой головой и длинными волосами, что свободно развевались. По мнению А. Груи во время копирования изразцов гончары, не знакомые с библейным сюжетом, часто допускалм ошибку и принимали длинные волосы героя за крылья, как у ангела. Во время копирования происходило упрощение рисунка и терялись оригинальные детали. Это ещё более вероятно в случае с политыми глазурью кафелями, когда не застывшая ещё эмаль заполняла полости, тем самым искажая рисунок (*Gruia 2010*, 206-209).

Здесь же необходимо вспомнить о религиозном статусе проблематики. Изображению именно старозаветных сюжетов в первой половине XVI в. отдавалось предпочтение под влиянием реформации. Иногда наборы кафельных плиток с определённого замка косвенно указывают на религиозные убеждения собственников. В тоже время необходимо отметить, что большинство мастеров, независимо от их взглядов, работали на заказ, покупатели выбирали изделия, удовлетворявшие их эстетический вкус, а мотивы из Старого Завета распространялись между различными народами и разными конфессиями.

В коллекции кафеля горизонта III раскопа I представлены и изображения святых. Как и на большинстве памятников Европы, в Королёво особенной популярностью отличался эпизод борьбы со змеем-драконом святого Юрия (Георгия) – христианского великомученника, пострадавшего за веру во время правления императора Диоклетиана.

Тип XII. Коробчатые кафельные плитки, покрытые глазурью коричневого или зелёного цвета, с изображением сидящего на коне св. Юрия, пронзающего копьём дракона. Сцена помещена на поле, ограниченном аркой, в раннеренессансном изображении которой ещё прослеживаются познеготические традиции. В центре композиции находится облачённый в рыцарские доспехи святой. Он в правой руке держит копьё, выпуская его из под мышки. Изображение Юрия не отличается реалистичностью. Особенное внимание мастер пытался сконцентрировать на его лице, которое непропорционально большое по отношению к размеру всего тела. Выпуклостями символически изображены глаза, нос и губы святого. Волосы длинные и волнистые. Возле головы Юрия в левом верхнем углу сцены находится упавшая на колени и молитвенно склавшая руки принцеса, просящая о спасении от змея. Небольшой размер изображённой принцесы создаёт эфект нахождения её в отдалении от событий, так сказать на втором плане. Крылатый змей лежит под копытами коня, заплетая хвостом его заднюю левую конечность. Копьё Юрия направлено в раскрытую пасть рептилии.

Кафель изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый. В тыльной румпе, высотой 7,5 см, прослежены два круглых отверстия для крепления в конструкции печи. Внешняя поверхность экземпляров подквадратной формы, размерами 19,5 x 19,8 см (рис. 41, 1; 42, 1-5).

Изображение св. Юрия в значительном количестве различных вариаций встречается на кафельных плитках, обнаруженных на памятниках позднего средневековья и начала нового времени (*Tóthová 1977*, 393-401; *Holčík 1978*, obr.33-35; *Slivka 1983*, 226-227; *Slivka/Vizdal 1984*, 167-185; *Stredoveké… 1993*, obr.14; *Pomfyová 1994*, 68-76; *Košťál 1994*, 384-394; *Šeňová 2000*, 144-150; *Mácelová 1997*, 181-190; *1999*, 409-420; *Labuda 1999*, 217-230; *Divelekóvá 2003*; *Istrate 2004*, Pl.59, 32; 82, 6; 139, B1; 155, 57-58; 172, B2; 88-89; *Gruia 2006*, 7-48; *Ruttkay 2008*, 121-232; *Krása… 2008*, 28-29; *Bielich 2011*, 208-272). Фрагмент идентичной найденной в Королёво плитки выявлен только на замке Парич в г. Требишов (Словакия) (*Chovanec 2005*, 54). При единстве штампа для требишовского и королёвского кафеля, находка с резиденции палатина Имре Перени на территории Восточной Словакии более парадная и покрыта полихромной росписью. Скорее всего, форма для изготовления кафеля, а возможно и сама требишовская плитка, были сделаны мастером в г. Кошице (средневековая Кашша). Я. Хованец датирует постройку требишовской печи 1403 годом и называет её палатинской. Вероятно, изображение именно с этой печи увидели представители баронской (нялабской) ветви рода Перени во время посещения родственников в замке Парич, после чего и заказали себе идентичные

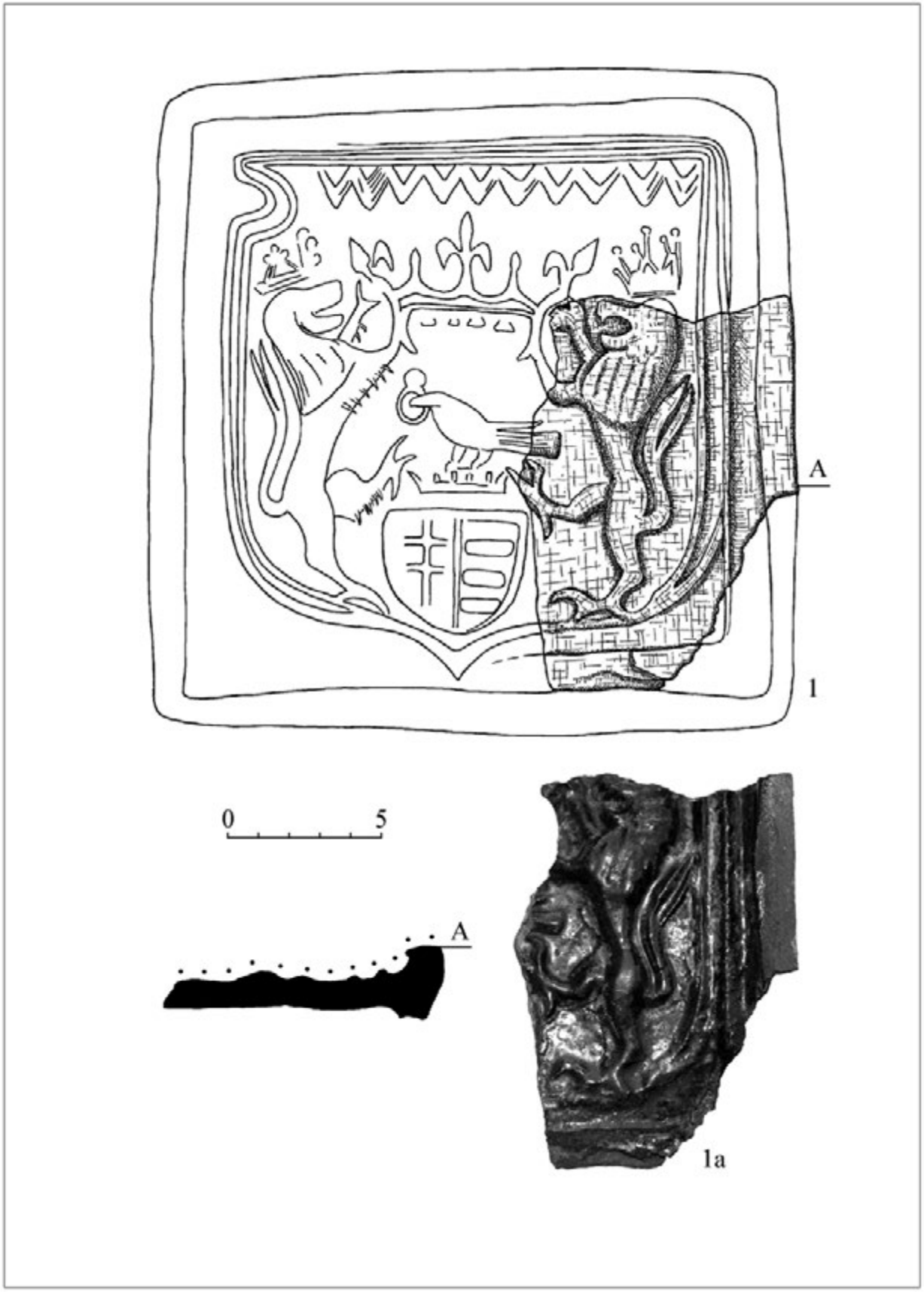

Рис. 31. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением герба короля Матяша Корвина (реконструкция по публикации: Gruia, 2012, p.34 - находка с Клужа (Румыния)).

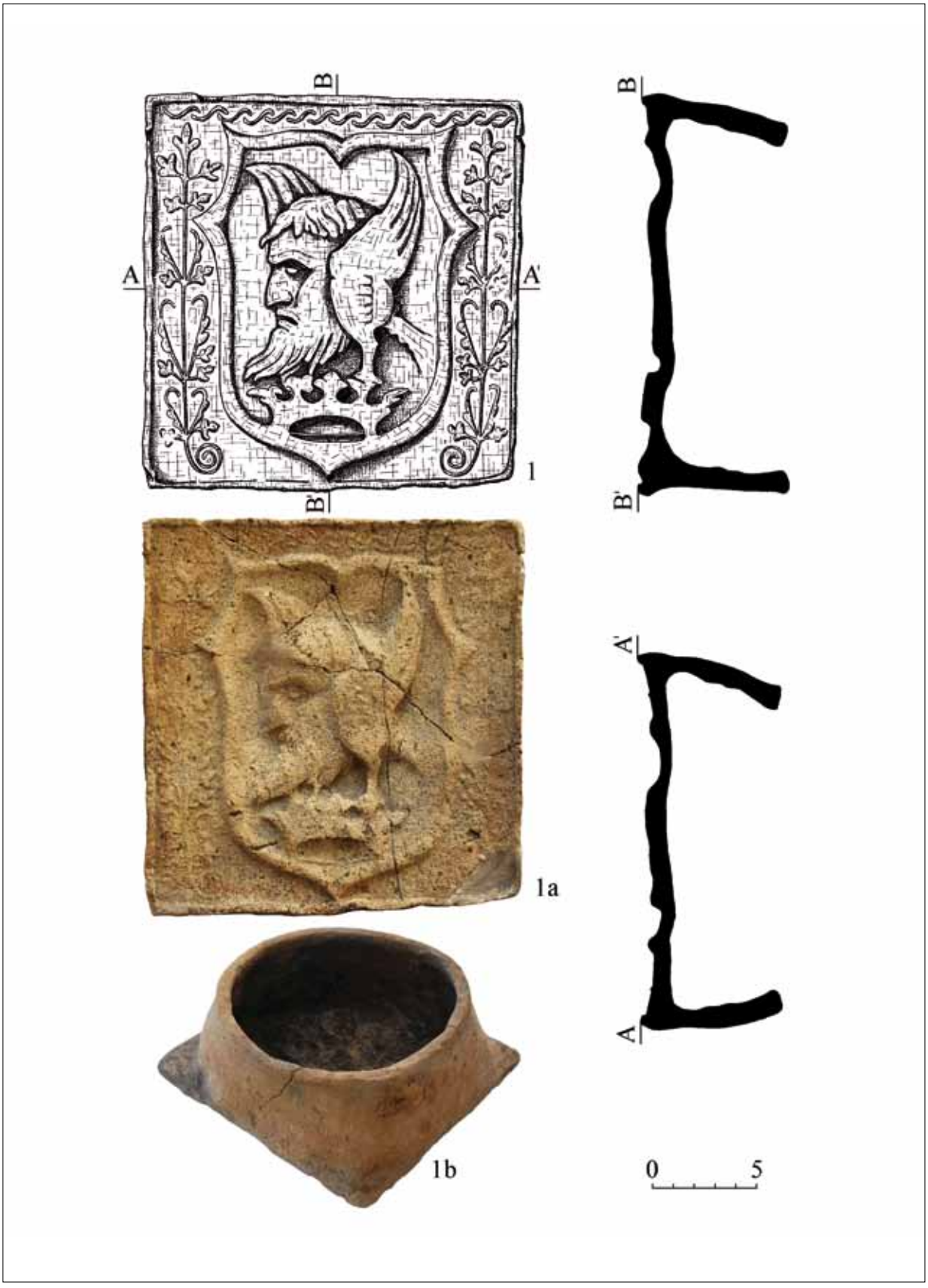

Рис. 32. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением герба Перени.

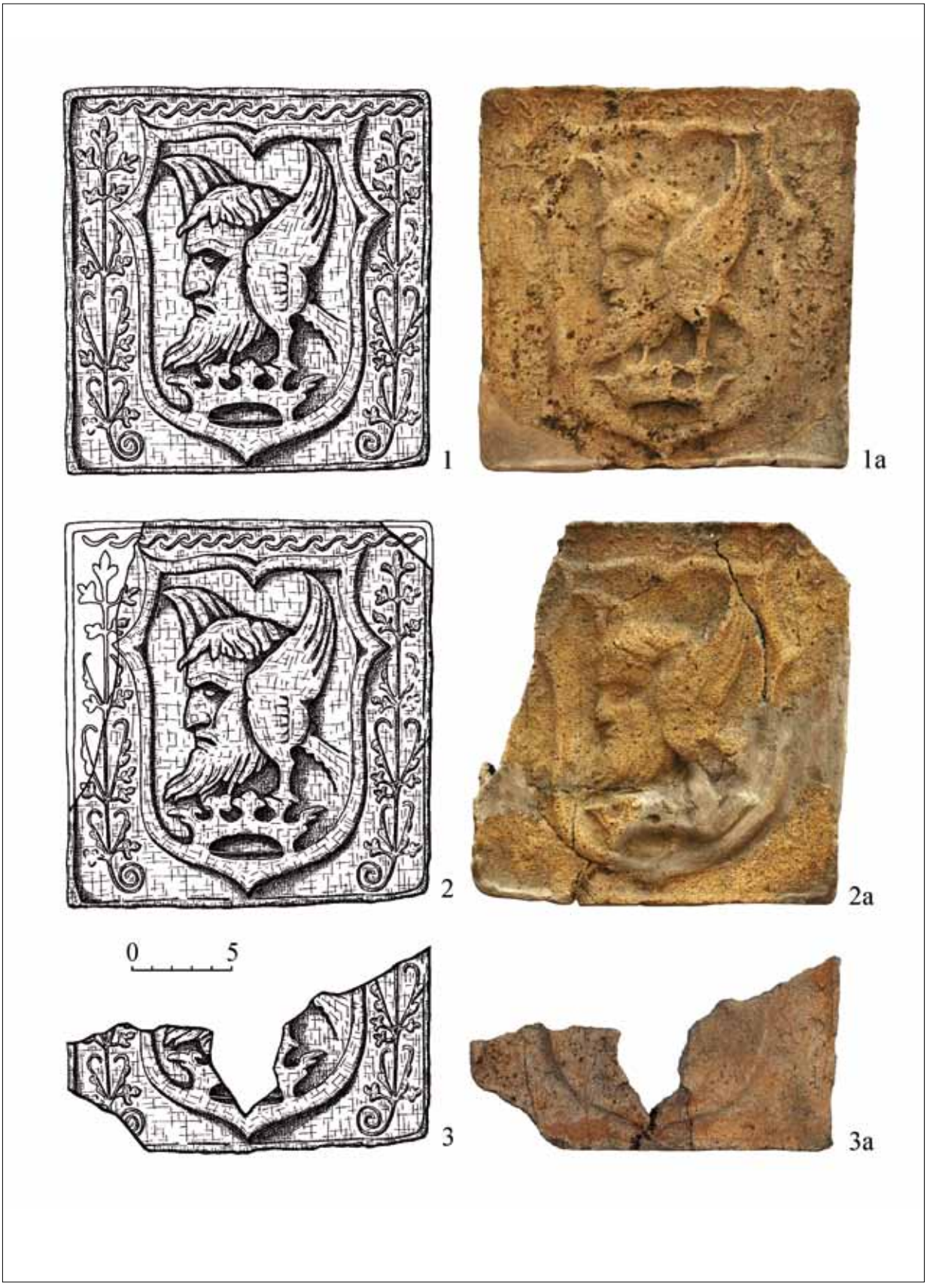

Рис. 33. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением герба Перени.

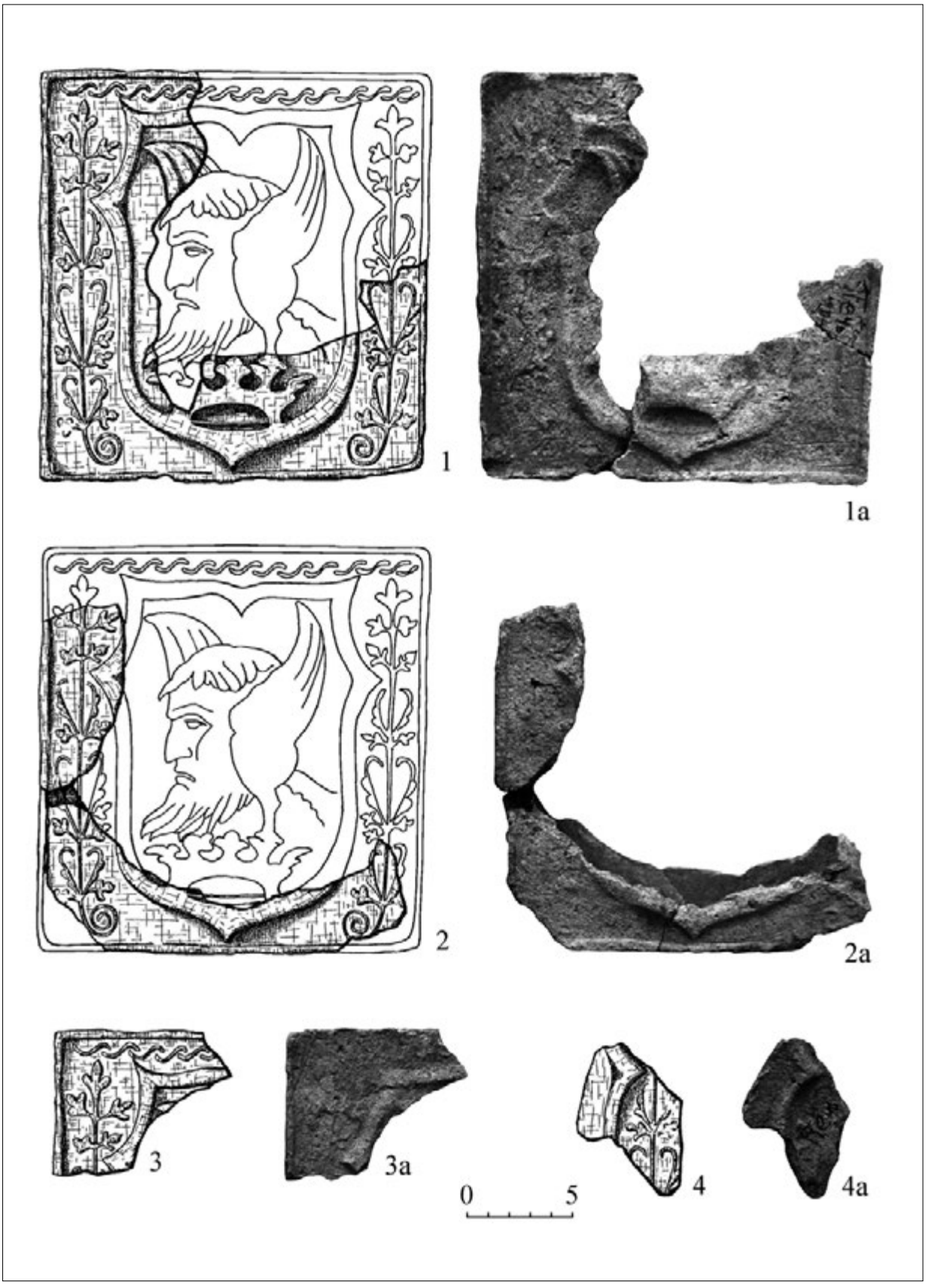

Рис. 34. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением герба Перени.

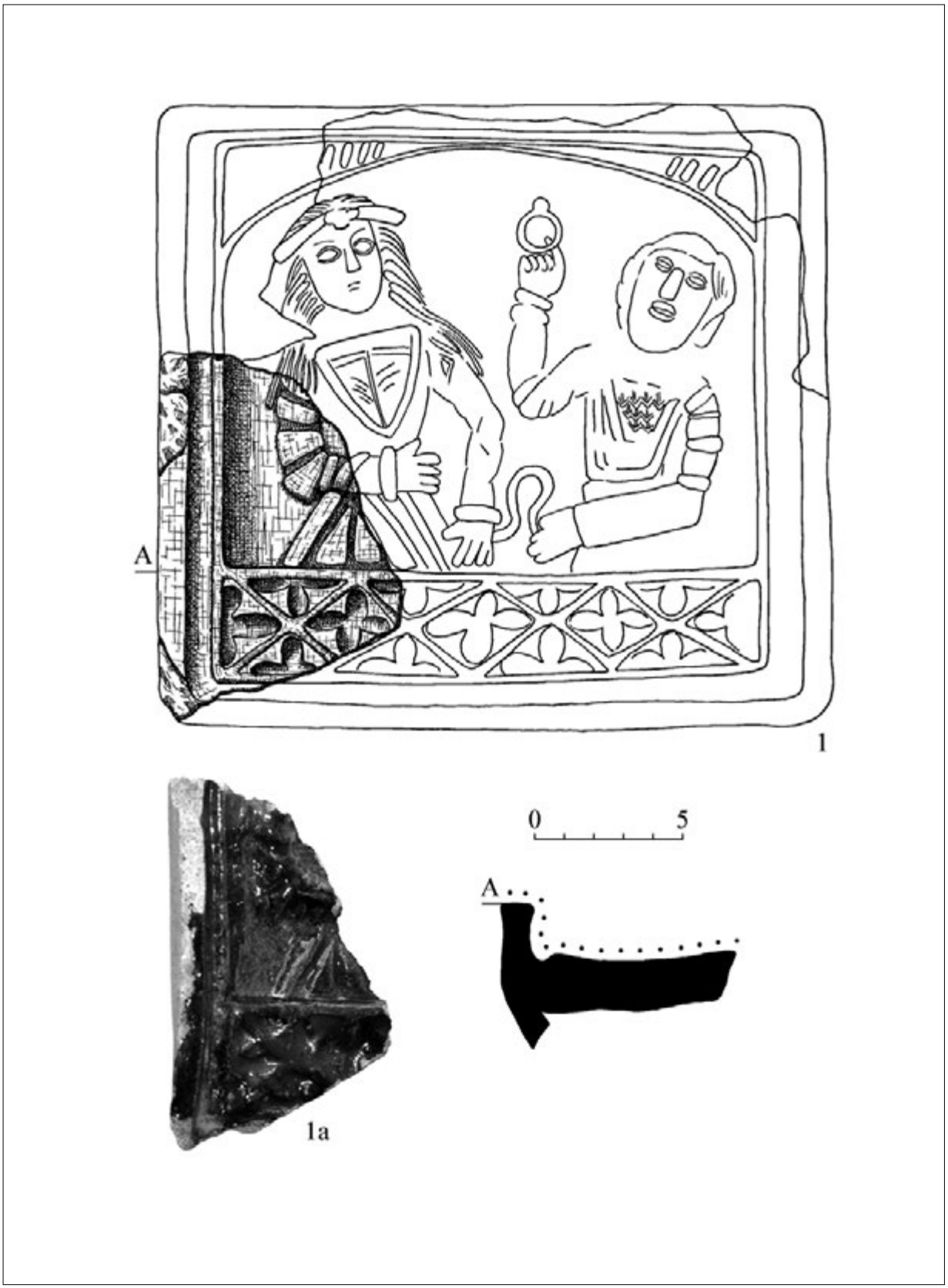

Рис. 35. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением молодожёнов (реконструкция по публикации: Chovanec, 2005, s.54 - находка с Требишова (Словакия) и неопубликованной находке с Кошице (Словакия), за возможность использования которой благодарим Р.Руснака).

Рис. 36. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением рыцаря.

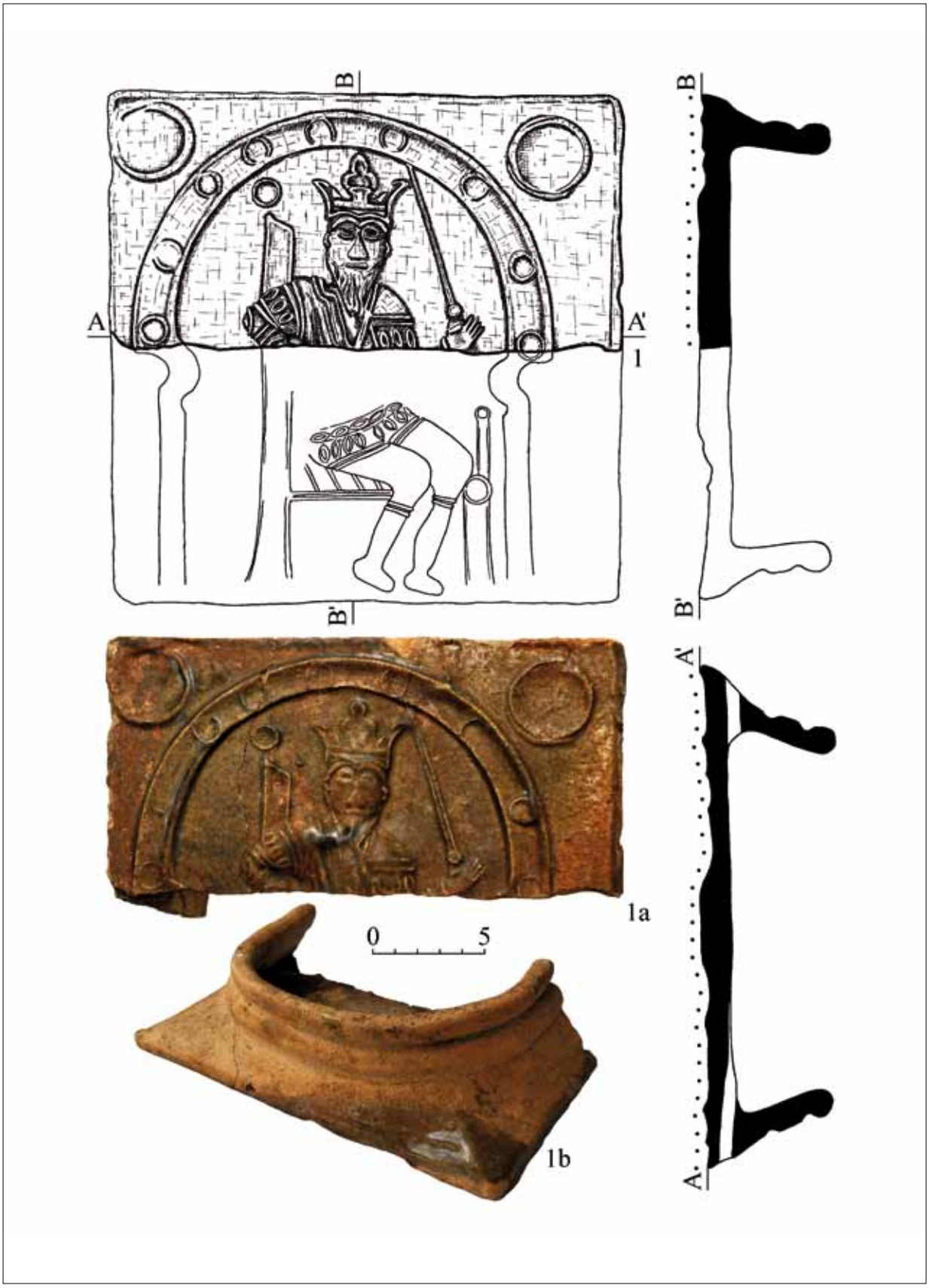

Рис. 37. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением короля.

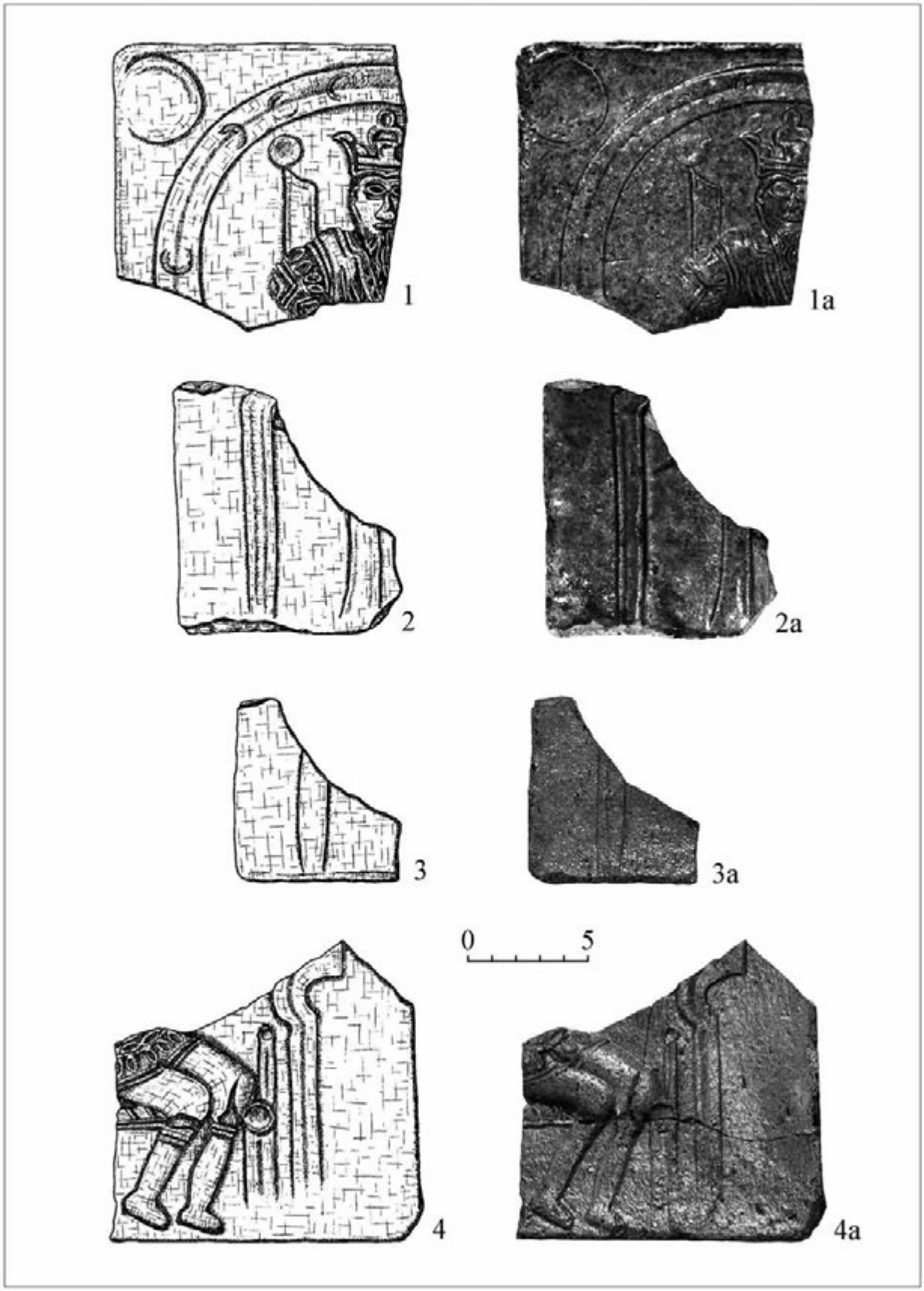

Рис. 38. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением короля.

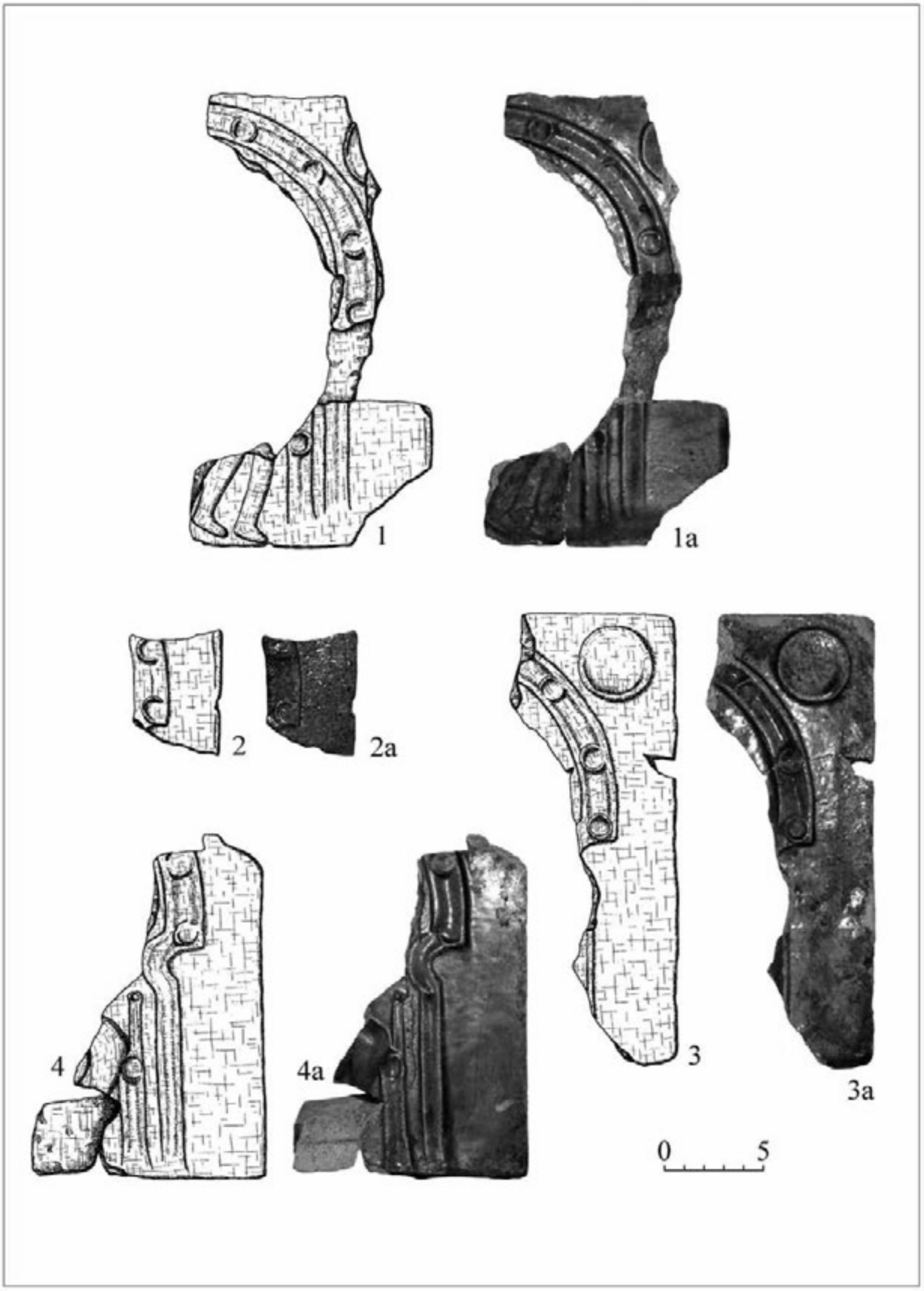

Рис. 39. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением короля.

Рис. 40. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением библейного эпизода с Самсоном (реконструкция по публикации: Gruia, 2010, p.210 - место находки неизвестно).

Рис. 41. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением Святого Юрия.

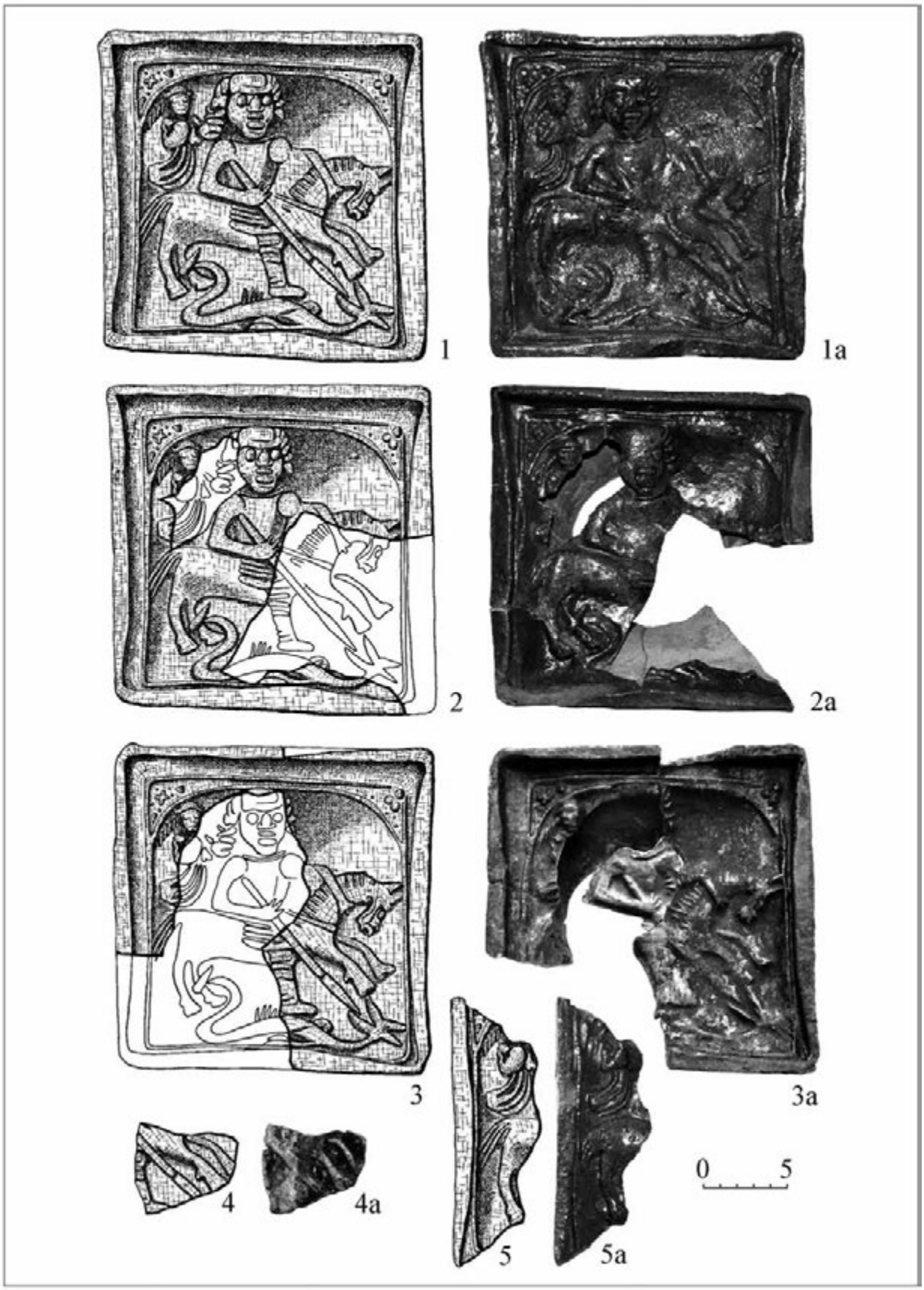

Рис. 42. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением Святого Юрия.

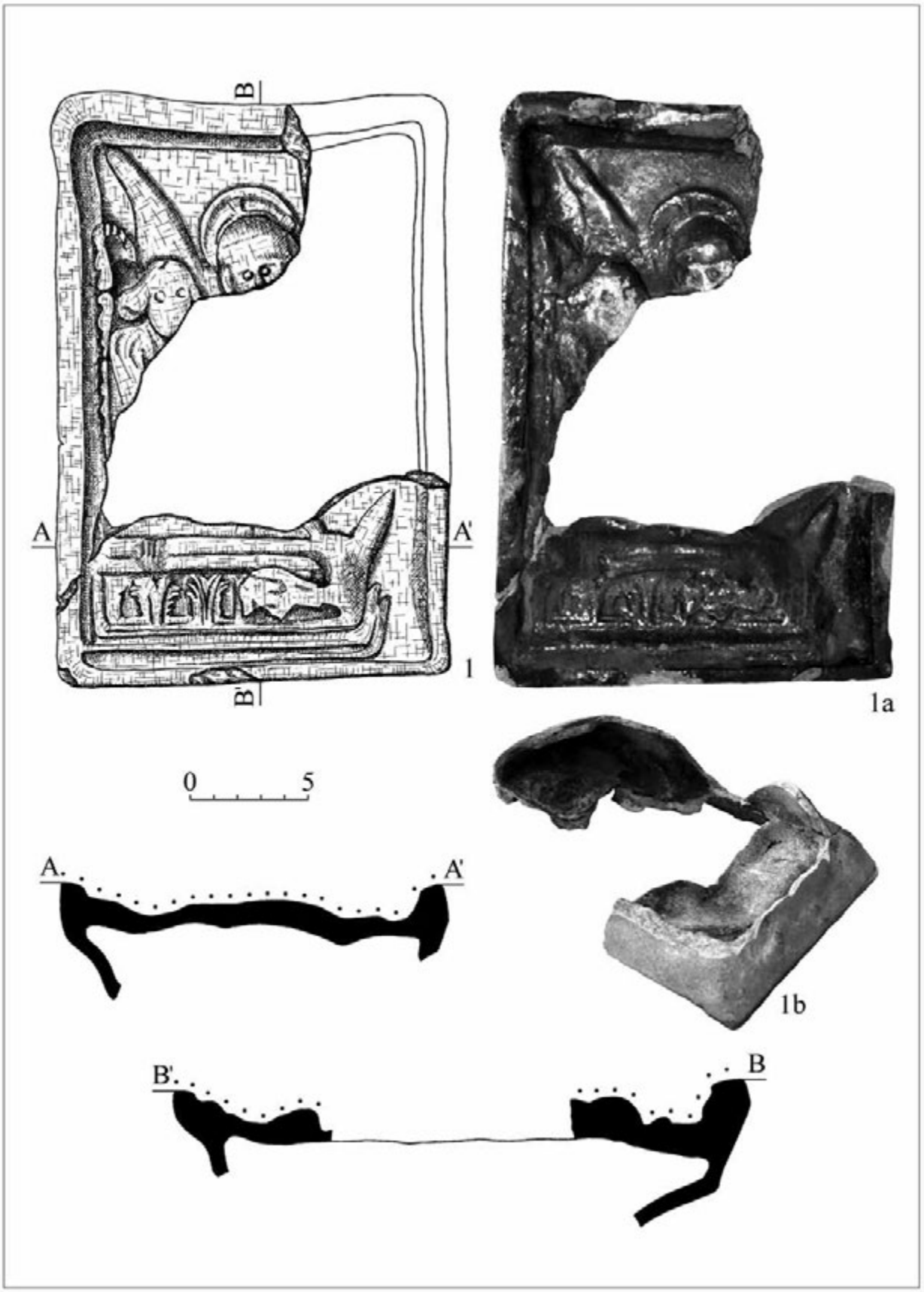

Рис. 43. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с изображением Богородицы и Исуса.

Рис. 44. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с зоо-антропоморфным изображением.

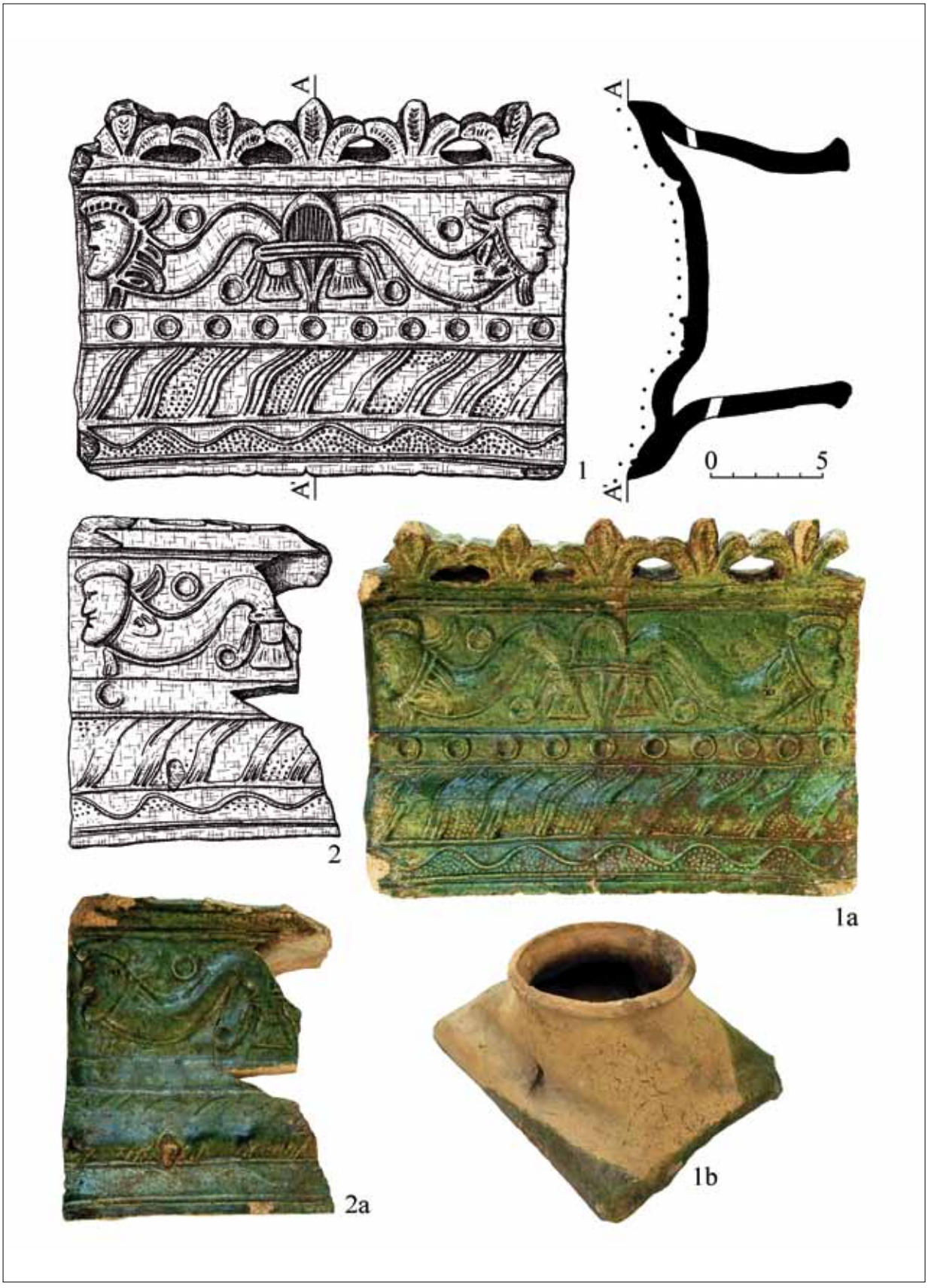

Рис. 45. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Кафель с зоо-антропоморфным изображением.

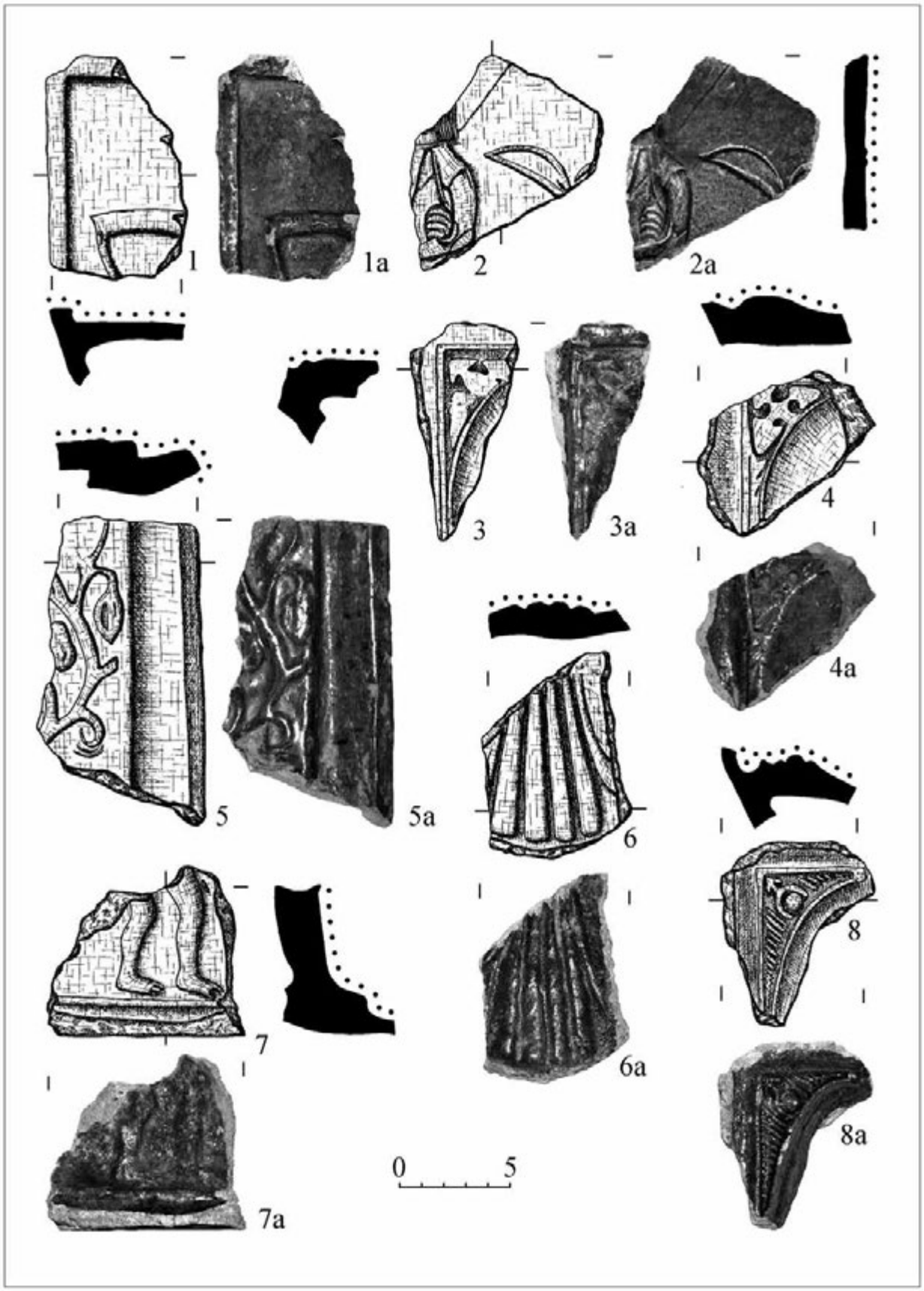

Рис. 46. Королёво. Замок Нялаб. Раскоп I. Горизонт III. Фрагменты кафеля.

плитки для печи Нялаба.

Исходя из истории замка и менталитета его собственников можно предположить, что данный сюжет в Королёво отображал не только борьбу конкретного святого с рептилией (в более широком понимании противостояние добра и зла), но и войну между бывшими собственниками крепости Драгфи, символом которых являлся дракон, и Перени, на стороне которых по задумке стояли светлые силы.

Тип XIII. Фрагмент коробчатой кафельной плитки, покрытой полихромной глазурью (коричневого и зелёного цвета), с изображением святого с ангелом. Экземпляр изготовлен из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый. Лицевая поверхность экземпляра прямоугольной формы, размерами 16,9 х 24,9 см (рис. 43, 1).

Тип XIV. Половина коробчатой кафельной плитки, покрытой зелёной глазурью, с изображением ангела. Изготовлен изразец из тщательно отмученного глиняного теста, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый. В тыльной румпе, высота которой 9,5 см, прослежены два круглых отверстия для крепления в конструкции печи. Внешняя поверхность экземпляра подквадратной формы, размерами 21,0 х 21,1 см (рис. 44, 1).

Тип XV. Коробчатые кафельные плитки верхнего обрамления печи, покрытые зелёной глазурью. Лицевая поверхность украшена антропо-зооморфным изображением (две развёрнутые в противоположные стороны, связанные хвостами рыбы с человеческими головами). Над изображением расположен ряд короновидных налепов. Глиняное тесто изразцов тщательно отмучено, обжиг сквозной, цвет светло-коричневый. В тыльной румпе, высота которой 7,0 см, прослежены два круглых отверстия для крепления в конструкции печи. Лицевая поверхность экземпляра прямоугольной формы, размерами 17,2 х 22,1 см (рис. 45, 1). Мелкий фрагмент подобного кафеля был обнаружен на Королёвском замке в 2007 году в 40 м от раскопа I (*Котигорошко/Прохненко 2008*).

В ходе исследований 2012 года на Королёвском замке кроме основных форм кафельных плиток было выявлено значительное количество мелких фрагментов с неидентифицируемыми антропоморфными изображениями и растительной орнаментацией (рис. 46). Коллекция кафеля и анализ его аналогий с памятников региона позволяет определить время постройки печи началом XVI в. Здесь необходимо отметить, что частичные дополнения отопительного сооружения новыми изразцами происходили на протяжении всего столетия.

О времени завершения функционирования печи свидетельствует керамика горизонта, представленная фрагментами гончарных горшков, корчаг, "сковородок" и мисок.

Горшки. Изготовлены из хорошо отмученного глиняного теста с примесью мелкозернистого песка, обжиг достаточный, цвет от светло-серого до тёмно-коричневого. Сосуды с сильно профилированными венчиками. Параметры реконструированных сосудов: диаметр венчика – 11,4 – 23,5 см; диаметр дна – 5,7 – 11,0 см; высота – 15,2 – 30,2 см (рис. 47, 1-3,5).

В отдельную группу выделяем сероглиняные горшки, снабжённые прикреплённой к венчику и плечикам ручкой. Эти сосуды при переходе от плечиков на венчиковую часть орнаментированы горизонтальными врезными линиями или налепными валиками с защипами. Параметры двух реконструированных сосудов: диаметр венчика 17,8 и 19,4 см; диаметр дна 9,0 и 10,8 см; высота 21,5 и 25,3 см соответственно (рис. 48, 1-2). Подобные горшки в Верхнем Потисье характерны для комплексов первой половины XVII в. (*Uličný 2004*).

Корчаги. Обнаружены фрагменты двух сосудов. Сформованы из тщательно подготовленного теста с примесью мелкозернистого песка, обжиг сквозной. Охристая поверхность одного из них покрыта росписью красной краской. Параметры сосудов: диаметр венчика 3,2 и 6,7 см; диаметр дна 8,5 и 10,0 см; высота 25,7 и 23,0 см соответственно (рис. 48, 3-4). Корчаги также составляют ассортимент посуды региона первой половины XVII в. (*Uličný 2004*).

"Сковородки". Представляют собой миску с ручкой, посаженную на три высокие, выгнутые на внешнюю сторону ножки. Изготовлены из плотного, хорошо отмученного глиняного теста, обжиг достаточный, цвет коричневый. Внутренняя, а в отдельных случаях и внешняя поверхность мисок покрывалась глазурью зелёного или коричневого цвета. Венчики "сковородок" сильно профилированы, их диаметр 8,5 – 16,5 см. Глубина миски 3,0 – 7,0 см, высота ножек 3,2 – 4,6 см (рис. 47, 4,6). Такие сосуды распространены на памятниках Верхнего Потисья рубежа XVI – XVII вв. (*Uličný 2004*).

Миска. Относится к категории открытых. Сформована из плотного глиняного теста без видимых примесей, обжиг достаточный, цвет охристый. Венчик (диаметр 18,5 см) сильно профилирован, внутренняя поверхность сосуда покрыта зелёной глазурью (рис. 49, 22). Аналогичные миски на памятниках региона известны в слоях XVII в.

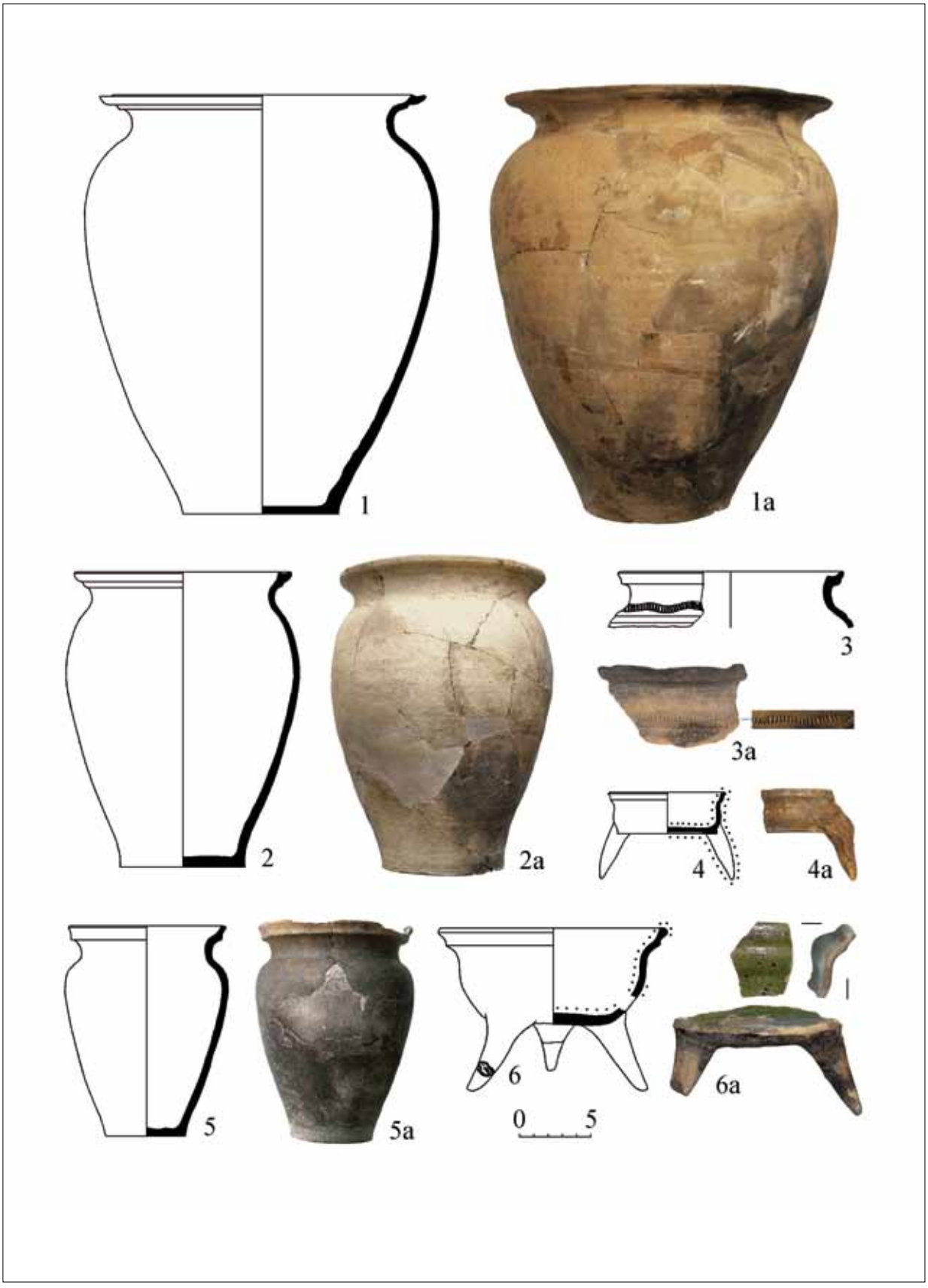

Рис. 47. Королёво. Замок Нялаб. Керамические сосуды горизонта III раскопа I.

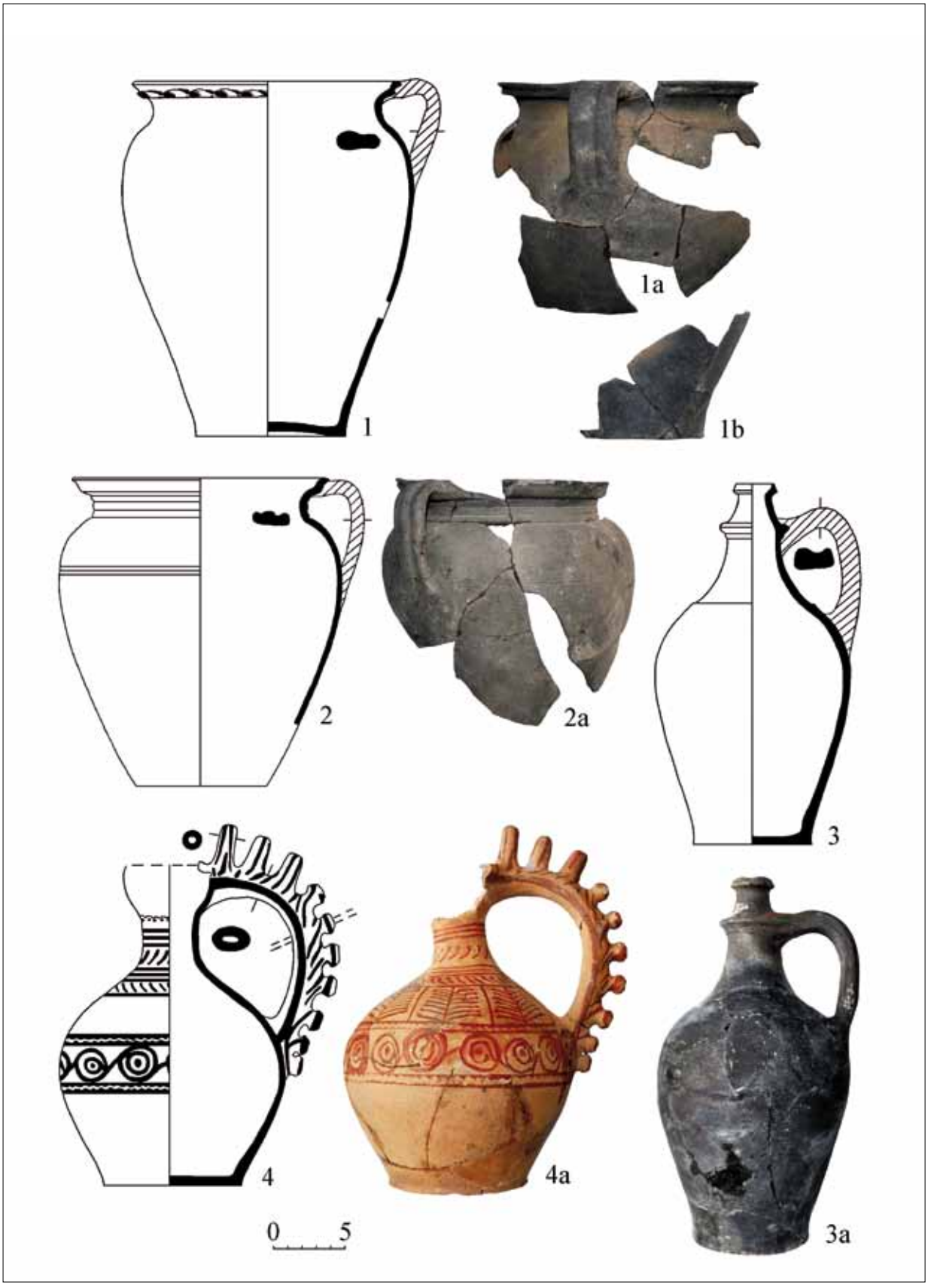

Рис. 48. Королёво. Замок Нялаб. Керамические сосуды горизонта III раскопа I.

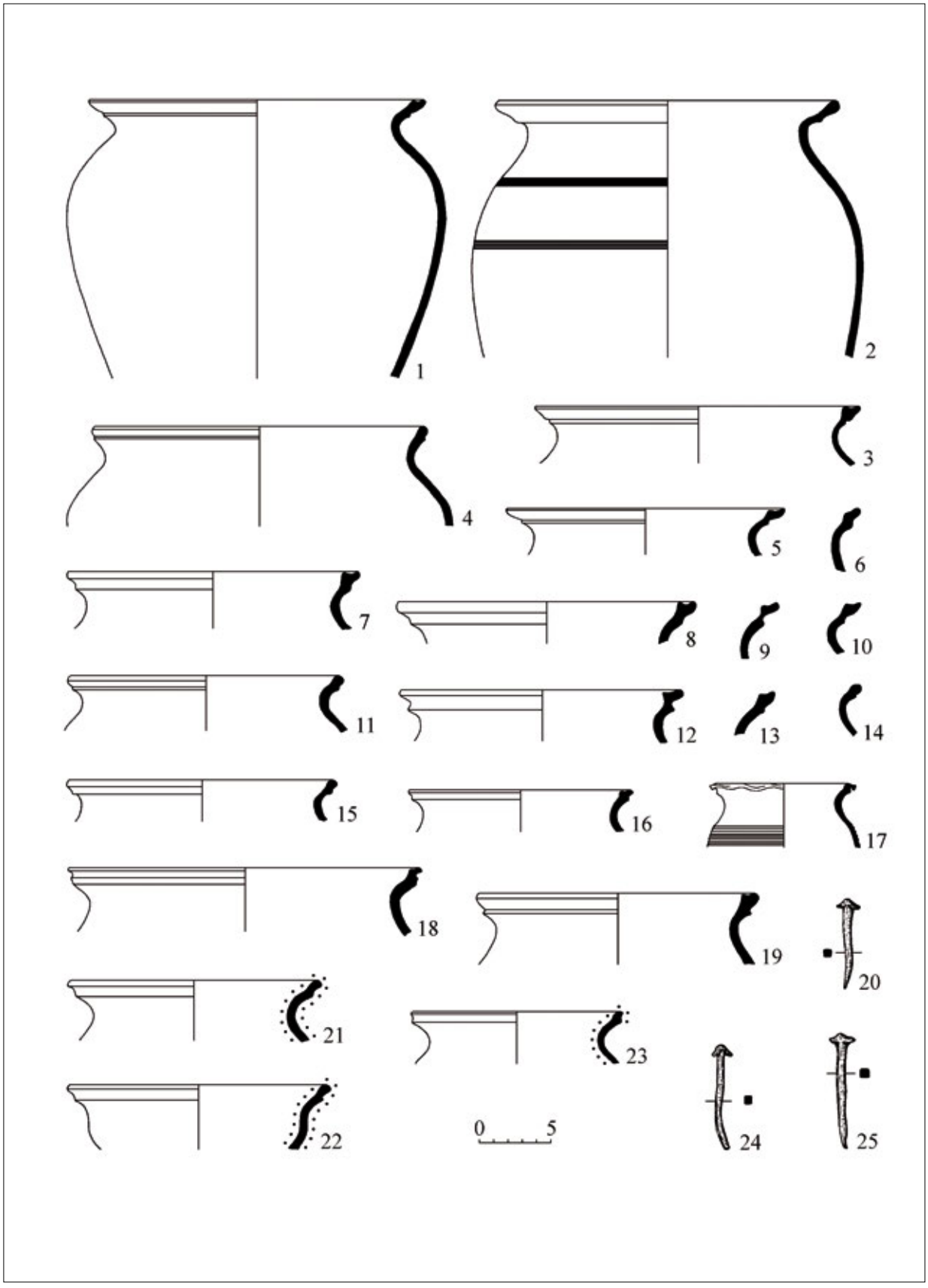

Рис. 49. Королёво. Замок Нялаб. Керамика и гвозди горизонта III раскопа I.

Индивидуальный инвентарь горизонта представлен железной ручкой с заклёпками (рис. 6, 10) и тремя гвоздями (рис. 49, 20,24-25).

Анализ выявленных материалов позволяет говорить об использовании кафельной печи до её деструкции в первой половине XVII в. Отмечаем, что после разрушения значительное количество кафельных плиток оказалось в камере топки, засыпанной впоследствии мелким строительным мусором до уровня арочного перекрытия.

С целью изучения внутренней планировки замка, а также конструкции частично исследованной в 2012 году кафельной печи, в 2013 году изучение Нялаба было продолжено. Результаты работ позволили утверждать, что находящаяся в жилом помещении кафельная печь была полностью разобрана в первой половине XVII в., после чего комната была завалена строительным мусором.

В заключение отметим, что материалы, полученные археологической экспедицией Ужгородского национального университета на замке Нялаб, подтверждают предыдущие данные о наибольшей интенсивности жизни на нём в XVI в. и разрушении памятника в XVII в. Приобретённые данные по стратиграфии Королёвского замка совпадают с исторической канвой, установленной на основании анализа письменных источников и значительно конкретизируют материальную культуру и быт населения края позднего средневековья и начала нового времени.

ЛИТЕРАТУРА

Виногродська 1998 – Л. І. Виногродська: До історії розвитку кахлярства в Україні у XVI - XVIII ст. Історія Русі - України (Історико - археологічний збірник), Київ 1998, 264-272.

Дзембас 2010 – О.В. Дзембас: Готичний та ренесансний кахель Невицького замку. Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею IX-X, Ужгород 2010, 140-197.

Кобаль 2013 – Й.В. Кобаль: Угочанщина за часів "Королівського Євангелія". Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею XIII, Ужгород 2013, 57-64.

Котигорошко/Прохненко 2008 – В. Г. Котигорошко/И.А. Прохненко: Исследования городищ и замков Закарпатья (Отчёт археологической экспедиции УжНУ). Ужгород 2008.

Котигорошко/Прохненко/Мойжес 2011 – В. Г. Котигорошко/И. А. Прохненко/В. В. Мойжес: Исследование памятников Закарпатья в 2011 г. (Отчёт археологической экспедиции УжНУ). Ужгород 2012.

Микитась/Чучка 1968 – В. Л. Микитась/П. П. Чучка: Дві Закарпатські оригінальні пам'ятки XV ст. Мовознавство1, Київ 1968, 62-64.

Пам. арх. 1993 – Пам. арх. XIV ст. Руїни замку в смт. Королево Виноградівського н-ну Закарпатської області. Топогеодезичні пошукові роботи і археологічні науково-дослідні роботи. Том II. Книга 5. Вип. I. Шифр 93-41; II-5-I. Львів 1993.

Прохненко 2007 – И. Прохненко: Новые данные о восточной границе распространения керамики типа Лоштице. Vsl. Pravek 8, 2007, 105-110.

Прохненко 2008 – И. А. Прохненко: Меч с Королёвского замка. Carpatica – Карпатика 37, Ужгород 2008, 186-188.

Прохненко 2009 – И. Прохненко: К вопросу о создании средневековых фортификационных сооружений на территории Закарпатья. Vsl Pravek 9, 2009, 205-208.

Прохненко 2013 – І. Прохненко: Знахідки лоштицького посуду на руїнах Королевського замку. Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право. Науковий збірник. Ужгород 2013, 32-39.

Прохненко/Гомоляк 2007 – І. Прохненко/О. Гомоляк: Дослідження Виноградівського та Королівського замків у 2007 році. Relaţii româno - ucrainene. Istorie şi contemporaneitate. Румунсько - українські відносини. Історія та сучасність. Cluj - Napoca - Satu Mare 2007, 83-94.

Прохненко/Гомоляк 2009 – І. Прохненко/О. Гомоляк: До історії замків Закарпаття. Військово - історичний альманах 1(18), Київ 2009, 71-97.

Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2007 – И. А. Прохненко/Е. М. Гомоляк/В. В. Мойжес: Результаты исследования Виноградовского и Королёвского замков в 2007 году. Carpatica - Карпатика 36, Ужгород, 2007, 219-255.

Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2009 – И. А. Прохненко/Е. М. Гомоляк/В. В. Мойжес: Результати дослідження Виноградівського і Королівського замків. Археологічні дослідження в Україні. 2006 – 2007. Київ 2009, 296-301.

Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2011 – И. А. Прохненко/Е. М. Гомоляк/В. В. Мойжес: Результаты исследования замков Закарпатья. Satu Mare. Studii şi comunicări. Seria archeology XXVII/I, 2011, 187-234.

Прохненко/Гомоляк/Мойжес 2011 – И. А. Прохненко/Е. М. Гомоляк/В. В. Мойжес: Результаты исследования Королёвского замка в 2011 году. Карпатика 40, Ужгород 2011, 213-232.

Прохненко/Мойжес/Гомоляк 2012 – І. Прохненко/В. Мойжес/О. Гомоляк: Дослідження замків Закарпаття археологічною експедицією Ужгородського національного університету. Історичні студії. Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології 4. Ужгород 2012. - Вип. - С.59-78.

Прохненко/Мойжес/Жиленко 2012 – И. А. Прохненко/В. В. Мойжес/М. А. Жиленко: Результаты исследования Королёвского замка Нялаб в 2012 году. Карпатика 41, Ужгород 2012, 204-248.

Прохненко/Мойжес/Жиленко 2013 – И. А. Прохненко/В. В. Мойжес/М. А. Жиленко: Біблійні сюжети на кахлях Королівського замку // Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично - релігійні студії. - Ужгород, 2013. - Вип.2. - С.142-151.

A gótikától…, 1996 – A gótikától a habánokig. Od gotiky po habánov. Kályhacsempék Abaúj, Sáros és Zemplén vármegyékből. Kachlice z bývalej Abovskej, Šarišskej a Zemplínskej župy. Kiállítási katalógus. Sárospatak 1996.

Bielich 2011 – M. Bielich: Religious figural motifs on stove tiles from Slovakia. Studies in Post - medieval Archeology. 4. Praha 2011, 208-272.

Chovanec 1987 – J. Chovanec: Renesančné kachlice z hradu Trebišov. AVANS 1987, 1988, 57

Chovanec 2005 – J. Chovanec: Palatínska kachľová pec Imricha Perényiho. Gotické a renesančné kachlice v Karpatoch. Trebišov 2005, 257-259.

Chovanec/Dronzek/Bajus 2004 – J. Chovanec/J. Dronzek/Ľ. Bajus: Kostol Navštívenia blahoslavenej Panny Márie v Trebišove. Trebišov 2004.

Csoma - Csergheö 1888 – Csoma – Csergheö: A Perényiek középkori síremlékei. Archaeologiai Értesítő VIII, 1888, 295-303.

Diveleková 2003 – D. Diveleková: Nálezy kachlíc z hradu Devín. Diplomová práca. Bratislava 2003.

Durdík 1976 – T. Durdík: Nálezy z hradu Týřova. I. Katalog starších sbírek (Tabulky). Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd XVIII. Praha - Nitra - Brno 1976, 3-6.

Egyházy-Jurovská/Fűryová 1993 – B. Egyházy-Jurovská/K. Fűryová: Stredoveké kachlice. Katalóg. Bratislava 1993.

Feld 2002 – I. Feld: Gótikus és reneszánsz kályhacsempék Északkelet – Magyarországról. Gerencsérek, kályhások, tűzvigyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről. Gyula 2002, 31-50.

Gruia 2006 – A.-M. Gruia: Saint George on Medieval Stove Tiles from Transylvania, Moldavia and Wallachia. An Iconographical Approach. Studia Patzinaka 3. Cluj-Napoca 2006, 7-48.

Gruia 2011 – A.-M. Gruia: Winged Samson and popular iconography in sixteenth-century Transylvania. Acta musei Napocensis 47/II. Cluj-Napoca 2010, 203-211.

Gruia 2011 – A.-M. Gruia: Povestiri la gura sobei. Catalog selectiv al colecţiei de cahle a Muzeului Naţional de Istorie Transilvanei. Cluj-Napoca 2012.

Gyuricza 1992 – A. Gyuricza: Reneszánsz kályhacsempék Északkelet - Magyarországról. Miskolc 1992.

Holčík 1978 – Š. Holčík: Stredoveké kachliarstvo. Bratislava 1978.

Huszár 1979 – L. Huszár: Munzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. Budapest 1979.

Istrate 2004 – D.-M. Istrate: Cahle din Transilvania şi Banat de la începuturi până la 1700. Accent 2004.

Komáromi 2001 – A. Komáromy: Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. Nyalábvár és uradalma. Ungvár 2001, 16-42.

Košťál 1994 – J. Košťál: Komorové kachle s motivem sv. Jiří z hradu Vízmburku. In: Garncarstwo i kaflarstwo ziemiach polskih od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji - Rzeszów - 21-23.IX.1993. Rzeszów 1994, 384-394.

Krása… 2008 – Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště 2008.

Krejsová/Zimola 1994 – J. Krejsová/D. Zimola: Keramické dlaždice s motivem Samsona se lvem z Jihlavy a Rokštejna In: Garncarstwo i kaflarstwo ziemiach polskih od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji - Rzeszów - 21-23.IX.1993. Rzeszów 1994, 371-383.

Labuda 1999 – J. Labuda: Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne pri Banskej Štiavnici. Arch. Hist. 24, 1999, 217-230.

Loskotová/Menoušková 1994 – I. Loskotová/D. Menoušková: Kachle se lvím motivem. Příspěvek ke způsobům zobrazování lva na neheraldických reliéfech kachlů na příkladech z Brna a Uherského Hradiště. In: Garncarstwo i kaflarstwo ziemiach polskih od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji - Rzeszów - 21-23.IX.1993. Rzeszów 1994, 406-418.

Mácelová 1997 – M. Mácelová: Archeologický výskum mestského hradu v Banskej Bystrici. Arch. Hist. 22, 1997, 181-190.

Mácelová 1999 – M. Mácelová: Gotické kachľové pece z banskobystrickej radnice. Arch. Hist. 24, 1999, 409-420.

Mihok/Prochnenko 2008 – L. Mihok/I.A. Prochnenko: Analysis of Iron Objects from Korolevo and Vinogradovo Castles. Carpatica – Карпатика 37. Ужгород 2008, 149-165.

Pomfyová 1994 – B. Pomfyová: Ofenkacheln Fragmente der Bratislaer Burg // Mitteleuropa. Kunst. Regionen. Beziehungen - 2. Stredná Európa. Umenie. Regióny. Vzťahy - 2. (Zborník referátov z konferencie študentov dejín umenia Filozofickej fakulty UK v Bratislave 10.-11. novembra 1994.). Bratislava 1994, 68-76.

Prohnenko/Mojzsesz/Zsilenko 2012 – I. Prohnenko/V. Mojzsesz/M. Zsilenko: A királyházai vár csempekályhája. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve LIV. Nyíregyháza, 2012, 241-285.

Rusnák 2010 – R. Rusnák: Archeologické výskumy AÚ SAV v historickom jadre Košíc. AVANS 2010, 2015, 197, 198.

Rusu 2012 – A. A. Rusu: Stove Tiles with the Royal Coat of Arms of King Matthias I Corvinus. Ephemeris Napocensis XXII. Bucureşti 2012, 313-326.
Ruttkay 2008 – M. Ruttkay: Kachlice z hradu v Topoľčiankach. Štud. Zvesti AÚ SAV 43, 2008, 121-232.
Sabján 2002 – T. Sabján Bögrés szemeskályhák az Alföldön. Gerencsérek, kályhások, tűzvigyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről. Gyula 2002, 57-72.
Šeňová 2000 – N. Šeňová: Svätý Juraj na medailách a kachliciach v zbierkach kremnického múzea. Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu vzniku múzea v Kremnici, 2000, 144-150.
Slivka 1983 – M. Slivka: Nálezy kachlíc z Prešova. AVANS 1982, 1983, 226, 227.
Slivka/Vallašek 1991 – M. Slivka/A. Vallašek: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice 1991.
Slivka/Vizdal 1984 – M. Slivka/M.Vizdal: Hrad Brekov. Nové Obzory 26. Košice 1984, 167-185.
Stredoveké…1993 – Stredoveké kachlice. Katalóg. Bratislava 1993.
Székely 1957 – T. Székely: A magyar bibliafordítások történetéből. Budapest 1957.
Tóthová 1977 – Š. Tóthová: Výsledky archeologického výskumu na Beckovskom hrade. Arch. Hist. 3, 1977, 393-401.
Uličný 2004 – M. Uličný: Premeny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí [na poklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš]. Dizertačná práca. Prešov 2004.
Unger 1980 – E. Unger: Magyar éremhatározó. Budapest 1980.

PhD., доцент Игорь Прохненко
Кафедра истории древнего мира исредних веков Ужгородского национального университета пл.
Народна, 3
Ужгород
arhlabunu@ukr.net

PhD., доцент Владимир Мойжес
Кафедра истории Украины Ужгородского национального университета пл.
Народна, 3
Ужгород
arhlabunu@ukr.net

Мария Жиленко
Археологический музей Ужгородского национального университета пл.
Народна, 3
Ужгород
arhlabunu@ukr.net

THE TILE STOVE OF THE KOROLEVO CASTLE NYALAB

I g o r P r o h n e n k o – V o l o d i m i r M o i z h e s – M a r i a Z h y l e n k o

Summary

The castle of Nyalab is one of key sites of medieval and early modern Transcarpathia (Zakarpatska oblast, Ukraine). It is located in the northwestern outskirts of the village of Korolevo of Vynohradiv district. The castle's mountain of volcanic origin is 52 m high. It is a kind of geological mystery because the closest hills are located quite far from it. The valley of the river Tisza, which flows 300 m from the mountain bottom, is perfectly viewed from the top. The square of the central part of the castle is 52 x 47 m and is trapezium in shape. It is located in northwestern part of the upper platform of the mountain. An additional fortified line with a rectangular shaped building is located 30 m from the main castle construction. The wedge shaped bastion has been raised apart of the main architectural complex on the southeastern edge of a tract. The written sources suggest that the castle operated since the end of the 13th until the third quarter of the 17th centuries.

Since 2007 expedition of Uzhhorod National University started studying of Korolevo castle of Nyalab. During 2007 and between 2011 and 2016 five test pits and four larger areas have been set up in different parts of the site. The depth of the cultural layer varied from 1.5 to 5.7 m. Three living rooms have been explored and a significant collection of materials has been found during the works, in par-

ticular: thousands fragments of ceramic utensils, included imported, the stove-tiles, leather, bone, glass, and metal products (household items, crafts' tools, fragments of clothing, decorations, medallion, token, textile seal, coins, and weapons).

Collection of stove-tiles comprises one of the best represented categories of Korolevo castle's inventory. They were mainly found in the fill of cultural layer on the whole area of the monument. The diversity of types, forms, molds, and production technologies of Korolevo stove-tiles suggests that significant number of tile-stoves had been functioning at the castle of Nyaláb. Currently the constructions of four of them are studied. A pileup of the stove-tiles in a firebox of tile-stove 1 cannot be directly related to this masonry heater. It is more likely the tiles originated from several destroyed heaters.

Tile-stove 1. It is dated by beginning of XVI century. Its stove-tile layout has been disassembled in XVII century and stored in its firebox made of tuff blocks. The firebox was oval in shape, framed with three rows of half brick masonry. The masonry has been slightly tilted inside the construction in the upper part. Arched ceiling made of relatively light tuff blocks has been built 2.5 m above the firebox. The firebox mouth led to the wall chimney. Two living looms 1a and 1b, one above another, were located behind it. Stove's design features suggest that it was a hybrid of tile-stoves and stone-ovens of hypocaustum type.

A collection of the stove-tiles consists of different types of tiles: pot-shaped, onion-shaped, panel, and hybrid tiles with floral décor, anthropomorphic and zoomorphic images, religious themes, heraldic symbols, as well as crest tiles from the upper framing of tile-stove etc. The finds are formed with well elutriated clay dough with grater or less admixture of sand. They are well fired (mainly resonant). The stove-tiles are from ocher to light grey and dark brown in color.

Several of pot-shaped tiles have been reconstructed. Besides few exceptions, they were not decorated with glaze. All copies have horizontally truncated external flange and are square in shape. Their size is 18.5 – 22.1 cm x 19.1 – 21.9 cm. The bottom is round in shape, 7.5 – 10.0 cm in diameter.

The next type is represented by onion-shaped tiles. They look like inverted large glasses without stand basis. Most of them are covered with green glaze. Their parameters are as follows: 17.0 – 24.6 cm high; diameter of the basis – 10.5 – 12.2 cm.

Hybrid stove-tiles are a kind of combination of pot-shaped and onion-shaped finds. Their front side is covered with green or yellow glaze. Many copies are moulded with roller-shaped decoration with notching and embedded horizontal and vertical lines. All items have horizontally truncated external flange and are square in shape. Their size is 18.8 – 22.0 x 19.7 – 22.0 cm. The bottom is round in shape. Two items have cutouts in the bottom.

A significant number of panel tiles has been found too. The items covered with floral ornament comprise the separate group among them. They are characterized by seriality and diversity of décor. Usually a flower is located in the center of tile. The flowers or leaves go away from it to the corners but sometimes to the sides of stove-tile. Most of tiles are glazed in green and brown. Although unglazed samples are also present. External surface is usually approximately round in shape of the following size: 19.7 – 21.3 x 19.8 – 21.5 cm, the depth – 7.6 – 8.8 cm.

Usually the stove-tiles with anthropomorphic images comprise significant group at the monuments of late Middle Ages. The most fully preserved stove-tile has been found in firebox of stove 1. This is panel stove-tile with yellow glazed front side. Mounted knight is depicted on it. He is standardly armed with a sword, a spear, a shield, and a helmet. The external surface of the stove-tile is rectangular in shape – 17.6 x 20.4 cm. The depth is 5.4 cm. Similar by scenario stove-tiles are well known at the monuments in Romania.

Only one stove-tile with a secular motive has been found in Korolevo by now. This is a fragment of a panel tile covered with light brown, green, and black polychrome glaze. Analogues from Trebišov and Košice (Slovakia) suggest that its surface was approximately square in shape (21.0 x 22.8 cm) and depicted a betrothal scene. Visual comparison of the stove-tiles advocates that a mold, had been made in Košice workshop, was brought to nearby (Trebišov) and distant (Korolevo) sites. The stove-tiles had been made using this mold from local clay and painted according to the color range of particular stoves.

The items depicting Old Testament stories comprise a separate group among stove-tiles with anthropomorphic images. The first motive is a king sitting on throne under an arch. He keeps a scepter in left hand and props up his side with the right hand. Panel stove-tiles are green, mustard or grey glazed. Their front side is approximately square in shape (23.0 x 23.2 cm, depth – 5.8 cm). Iconography and signs on similar finds from the region (Košice, Šariš, Füzér) suggest that the image relates not to a particular Hungarian king but is a modernized depiction of biblical kings David or Solomon.

Unlike the previous one, the next story is represented in fragments. These are the debris of green glazed panel. In spite of their small size there was established that Samson tearing lion's mouth is depicted on it. There is an analogue for three fragments of one mold. This is intact stove-tile from Museum

of Applied Arts (Budapest, Hungary). This was one of the most popular medieval motives. A.-M. Gruia has counted nineteen different molds with Samson and lion on the territory of Hungarian kingdom.

The stories of the saints are also presented in collection of the stove-tiles with anthropomorphic images. Similarly to most of European monuments, an episode with Christian Saint George fighting a dragon was especially popular at Nyaláb. It is represented by one type of stove-tile. It's consists of panel tiles glazed in brown or green. Their exterior is square in shape – 19.5 x 19.8 cm. George on horseback pierces a dragon with a spear. The Saint wears suit of armor and holds his spear underarm in the right hand. The image is not realistic at all. A master paid special attention to the face which is disproportionally large relatively to the size of the entire body. A kneeled praying princess begging for salvation is depicted in the upper right corner close to George's head. A winged dragon lies under the hooves twisting with his tail around rear left leg of the horse. George sends the spear to the mouth of the creature.

A significant number of variations of this motive can be found on the stove-tiles of the Late Middle Ages and early Modern Times. A fragment found at Trebišov castle of Parič (Slovakia) is the only one completely identical to the tile from Korolevo. In spite of the same mold, the find from residence of Palatine Imre Perényi is much more beautiful and covered with a polychrome painting.

A fragment of panel stove-tile covered with polychromic glaze (brown and green) also is a single find. It depicts Virgin with Jesus. Front surface of the tile is rectangular in shape (16.9 x 24.9 cm).

Besides other items of religious orientation, it is worth to mention a half of green glazed panel depicting an angel. Its external surface is approximately square in shape – 21.0 x 21.1 cm.

Separate group of stove-tiles from the tile stove 1 of castle of Korolevo consists of finds with heraldic symbols (the coats of arms of the Perényi family and king Matias Corvin). According to precise definition by Š. Holčík a look at coat of arms warmed the owners up even if the stove was not hot.

Nyaláb is the only place where the stove-tiles with Perényi family, one of the most influential in Hungary, coat of arm have been discovered by now. The mold is unglazed panels, approximately square in shape – 18.3 x 19.4 cm, depth – 7.2 cm. Heraldic shield surrounded by floral décor is depicted on them. A profile of turned to the right bearded man's head which keeps a crown in short leg is on the shield.

Despite the fact that this image has been found on stove-tiles for the first time it is well known for epitaphs from Abaújvár, Košice, Rudabánya, and Trebišov. Also Perényi coat of arms has been represented by decorations of the halls in the castles of Sárospatak, Siklós, and Korolevo. It was present on the seals of family members and in the books of Janus Pannonius and Komjáti Benedek.

Significant number of debris represents the crest stove-tiles of the upper framing of the stove. The first one is a panel covered with green glaze. Their exterior is decorated with anthropomorphic and zoomorphic images (two fishes with human heads are turned to opposite direction and intertwined with the tails). A set of merlons is located above the main scene. The items are rectangular in shape – 17.2 x 22.1 cm, depth – 7.0 cm.

FIGURES

Figure. 1. Korolevo castle of Nyaláb on the map of Carpathian-Danube area.

Figure. 2. The castle of Nyaláb. View from Mala Kopania fortified settlement.

Figure. 3. Korolevo. The castle of Nyaláb. Site location plan.

Figure. 4. Korolevo. The castle of Nyaláb. Site location plan and dissections of excavation site I.

Figure. 5. Korolevo. The castle of Nyaláb. Ceramics from horizon I of excavation site I (depth 0-1.2 m).

Figure. 6. Korolevo. The castle of Nyaláb. Single finds from excavation site I.

Figure. 7. Korolevo castle of Nyaláb. Excavation site I. Destroyed arch.

Figure. 8. Korolevo. The castle of Nyaláb. Inventory from horizon II of excavation site I (depth 1.2-3.6 m).

Figure. 9. Korolevo castle of Nyaláb. Excavation site I. Chimney of tile-stove.

Figure. 10. Korolevo castle of Nyaláb. Excavation site I. Concentration of tiles.

Figure. 11. Korolevo castle of Nyaláb. Excavation site I. Firebox of tile-stove of hypocaustum system.

Figure. 11a. Korolevo castle of Nyaláb. Living room with tile-stove.

Figure. 12. Korolevo. The castle of Nyaláb. Excavation site I. Horizon III (depth 3.6-4.2 м). The panel tiles.

Figure. 13. Korolevo. The castle of Nyaláb. Excavation site I. Horizon III. The panel tiles.

Figure. 14. Korolevo. The castle of Nyaláb. Excavation site I. Horizon III. The panel tiles.

Figure 15. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Onion-shaped stove-tile.

Figure 16. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Onion-shaped stove-tile.

Figure 17. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Onion-shaped stove-tile.

Figure 18. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Onion-shaped stove-tile.

Figure 19. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Pot-shaped stove-tile.

Figure 20. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Pot-shaped stove-tile.

Figure 21. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Pot-shaped stove-tile.

Figure 22. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Pot-shaped stove-tile.

Figure 23. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Pot-shaped stove-tile.

Figure 24. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 25. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 26. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Кафель с растительным орнаментом.

Figure 27. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 28. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 29. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 30. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with floral décor.

Figure 31. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a coat of arms of the king Matthias I Corvinus. (reconstruction according to publication: Gruia, 2012, p.34 – find from Cluj-Napoca (Romania)).

Figure 32. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a coat of arms of Perényi.

Figure 33. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a coat of arms of Perényi.

Figure 34. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a coat of arms of Perényi.

Figure 35. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting the newlyweds (reconstructed according to publication: Chovanec, 2005, s.54 – find from Trebišov (Slovakia) and unpublished find from Kosice (Slovakia). (Thanks to R. Rusnák for permission to use it).

Figure 36. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a knight.

Figure 37. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a king.

Figure 38. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a king.

Figure 39. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting a king.

Figure 40. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting biblical scene with Samson (reconstructed according to publication: Gruia, 2010, p.210 – the place of find is unknown).

Figure 41. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting Saint George.

Figure 42. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting Saint George.

Figure 43. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile depicting Virgin with Jesus.

Figure 44. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with zoomorphic and anthropomorphic décor.

Figure 45. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. Stove-tile with zoomorphic and anthropomorphic décor.

Figure 46. Korolevo. The castle of Nyalab. Excavation site I. Horizon III. The fragments of stove-tile.

Figure 47. Korolevo. The castle of Nyalab. Ceramic vessels from horizon III, excavation site I.

Figure 48. Korolevo. The castle of Nyalab. Ceramic vessels from horizon III, excavation site I.

Figure 49. Korolevo. The castle of Nyalab. Ceramic vessels and nails from horizon III, excavation site I.

VÝSKUMNÉ PRACOVNÉ STREDISKO ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV V KOŠICIACH JE 65-ROČNÉ

SPOMIENKY

MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ

Málokedy sa niekomu podarí zúčastniť sa na vývoji inštitúcie počas dlhých rokov jej existencie. Mne to bolo umožnené, preto si pripadám byť povolaná, aby som pripomenula aspoň niekoľko údajov z tých 65 rokov od vzniku Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV (VPS) v Košiciach do roku 2013, kedy sa táto inštitúcia dočkala vzácneho jubilea. Je pravdepodobné, že sa nedokážem vyhnúť subjektívnemu pohľadu na udalosti, ktoré sa však objektívne odohrali, a preto sa domnievam, že i tak snáď načrtnem obraz, ktorý priblíži pracovisko fungujúce viac ako dve priemerné generácie. Možno vhodnejší by bol pre tento príspevok názov „Vybrané kapitoly z dejín VPS AÚ SAV v Košiciach."

V roku 1953 sa vtedajší Štátny archeologický ústav stal súčasťou novovzniknutej Slovenskej akadémie vied a presťahoval sa z pôvodného sídla v Bystričke pri Martine do Nitry. Ešte v tom istom roku z iniciatívy riaditeľa nového ústavu A. Točíka bolo založené aj Výskumné pracovné stredisko v Košiciach.

Od roku 1951 v Košiciach pôsobila tzv. Expedícia HUKO vytvorená Štátnym archeologickým ústavom v Prahe na pomoc pri výskumoch na „veľkých stavbách socializmu," ktoré sa v tom čase realizovali na východnom Slovensku, predovšetkým pri výstavbe Hutného kombinátu pri Košiciach (neskorších Východoslovenských železiarní, t. č. U. S. Style) a Trate družby Košice – Čierna nad Tisou. V roku 1954 po ukončení činnosti Expedície HUKO prebralo organizovanie archeologických aktivít na východnom Slovensku Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV v Košiciach.

Jeho sídlom bola provizórna stavba so štyrmi pracovňami v areáli Katovej bašty na Hrnčiarskej ulici, ktorej výstavbu zabezpečoval B. Polla (obr. 1, 2). Jej využitie bolo plánované na päť rokov a nakoniec slúžila vyše tridsať. Materiál z výskumov sa deponoval v bývalej obchodnej miestnosti v náprotivnej budove, kde pôvodne mala prenajaté dve miestnosti Expedícia HUKO. Neskôr v nich bolo fotografické a keramické laboratóriom VPS.

Obr. 1. Zimný pohľad na prvú budovu VPS v roku 1985.

Obr. 2. Pracovisko v roku 1988.

Prvým vedúcim VPS sa stal J. Pastor pôsobiaci ako archeológ vo Východoslovenskom múzeu. Túto funkciu zastával ako externista do roku 1957. Odbornými pracovníkmi začínajúceho VPS boli B. Polla a K. Andel.

Expedícia HUKO realizovala viaceré výskumy, najúspešnejší z nich bol v Barci na opevnenej osade otomanskej kultúry. Pozoruhodné terénne situácie a bohatý nálezový fond boli dôvodom, pre ktorý sa VIII. celoštátna konferencia československých

archeológov zvolala na 12. -17. septembra l953 práve do Košíc. Zúčastnili sa jej pracovníci zo všetkých Archeologických ústavov v Československu, tiež z univerzít a početných múzeí. Zvlášť vzácnym hosťom bol akademik Jan Eisner. Na konferencii boli aj zahraniční hostia: F. Fülep z Maďarska, W. Coblenz z Nemecka, K. Majewski z Poľska, P. N. Treťjakov a B. A. Rybakov z vtedajšieho SSSR.

Pri tej príležitosti bola vo Východoslovenskom múzeu sprístupnená expozícia archeológie a aj zvláštna výstava o výskume v Barci. Pre účastníkov konferencie bol pripravený bohatý program, početné referáty, exkurzie, spoločenské posedenia, dokonca aj návšteva divadla. Musím poznamenať, že aj ja som mala možnosť zúčastniť sa prednášok, ktoré sa konali vo veľkej sále hotela Slovan (dnes už neexistujúceho, na jeho mieste stojí nový hotel Double Tree by Hilton). V tom čase som už bola prijatá na Filozofickú fakultu UK v Bratislave – odbor archeológia. Spoznala som poslucháča tretieho ročníka L. Bánesza, ktorý praxoval na výskume v Barci a on ma na konferenciu prepašoval. Priznám sa, že z počutého som veľa nerozumela. Niektoré prednášky boli v ruštine alebo nemčine, ale aj v slovenských bolo množstvo termínov, ktoré mi boli celkom cudzie. Zneistilo ma to, ale nevzdala som sa ...

O rok neskôr som už aj ja trávila mesiac na výskume v Barci na povinnej praxi. Okrem mňa tu boli z bratislavských poslucháčov Z. Čilinská, L. Bánesz a J. Pavúk. Bola to dobrá škola. Výskum bol vedený na tie časy skutočne veľkoryso. Veľa nás naučili L. Hájek, F. Prošek a J. Kabát, vynikajúci technický pracovník. Obďaleč skúmala pilinské pohrebisko E. Jílková (neskôr Čujanová), s ktorou sme ostali dobré priateľky až do jej smrti. Svoje spomienky na pobyt v Košiciach publikovala v *Archeologických rozhledoch 56, 2004,* 868-873. Tu ma spomína ako „košickú popelku", nakoľko mi pripadla úloha vybrať zuhoľnatelé zrnká obilia nájdené v zásobnej jame z doby bronzovej. Zaplnila som nimi 3 celé 5 litrové fľaše. Bol to vtedy jeden z najväčších nálezov svojho druhu v Československu. Malá časť z nich sa dostala po rokoch aj do expozície dejín poľnohospodárstva v múzeu v Trebišove.

Pracovníci expedície z Barce a s nimi aj my študenti z Bratislavy sme sa v jednu sobotu vybrali na návštevu na výskum v Terni pri Prešove, ktorý viedol prof.

Obr. 3. Výskum Terňa-Lysá stráž v roku 1954.

Obr. 4. Na výskume v Tibave v roku 1956. Zľava: J. Pástor, V. Budinský-Krička, I. Kucianová z Budapešti, L. Bánesz, J. Pavúk, S. Šiška, K. Andel a šofér p. Ťapuš.

Obr. 5. Komisia na výskume. Zľava: A. Piffl, V. Budinský-Krička, J. Eisner, A. Točík, D. Jurkovič, Ľ. Kraskovská.

Obr. 6. V. Budinský-Krička na plavbe v jaskyni Domica.

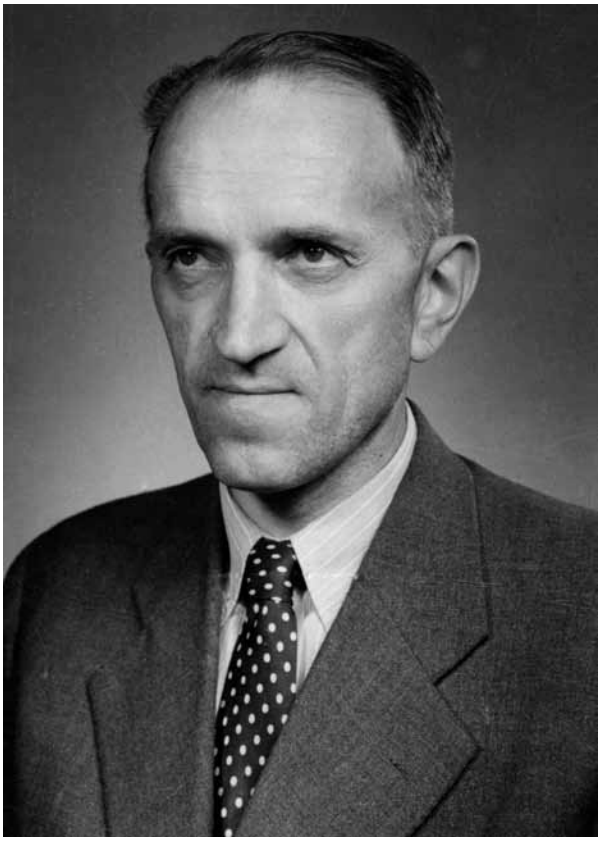
V. Budinský-Krička (obr. 7). Stretnutie s ním bolo vzrušujúce. Krátko pred tým sa vrátil z väzenia, kam sa dostal po vykonštruovanom politickom procese. Pražskí pracovníci vedeli, že ho predčasne prepustili na základe intervencie akademika J. Eisnera, jeho bývalého učiteľa, u prezidenta republiky. J. Eisner, keď ho menovali za akademika, údajne požiadal prezidenta A. Zápotockého o audienciu, na ktorej prehlásil, že nechce byť akademikom, keď sú jeho žiaci nevinne väznení. Prezident vraj dal príkaz na okamžité prepustenie, čo sa aj stalo a ešte v ten istý deň, presnejšie v noci V. Budinský-Krička opustil ilavskú väznicu.

V Terni sme našli „stanový tábor", kde vo veľmi skromných podmienkach pracoval prof. V. Budinský-Krička a manželia Blahutovci (učitelia z Prešova), ktorí boli jeho priatelia a pomocníci (obr. 3).Vtedy som netušila, že s tým vysokým, asketicky vyzerajúcim pánom budem spolupracovať niekoľko desaťročí.

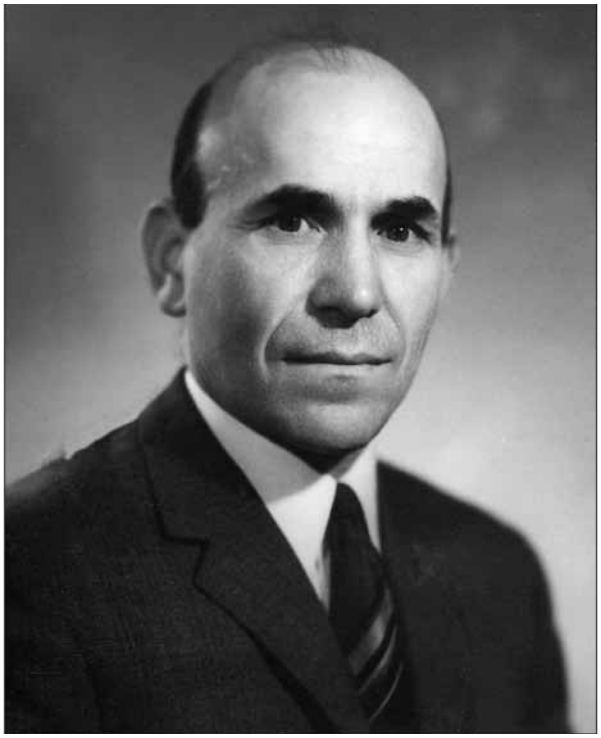
V rokoch 1956-1957 viedol VPS B. Polla, neskôr však prešiel do AÚ SAV v Nitre, a potom do SNM v Bratislave. Stal sa zakladateľom stredovekej archeológie na Slovensku, ale rád sa vracal, aj pracovne, na rodné východné Slovensko (bol rodák z Humenného).

Po jeho odchode vedenie VPS prevzal V. Budinský-Krička (obr. 7). Prvé roky dochádzal na týždňovky z Ružomberka, kde bývala jeho už ovdovelá mamička. Prespával v pracovni, kým sa mu podarilo získať byt v Košiciach, kde potom obidvaja dožili. Bol až príliš skromný a také bolo aj vybavenie pracoviska. Pozostávalo zo 4 pracovní, v ktorých sme dlho kúrili do malých piecok, tzv. peteriek. Často sa stávalo, že keď sme sa sústredili na prácu, zabudli sme priložiť a oheň vyhasol. Bolo potrebné vyniesť popol, pec vyčistiť a pokúsiť sa znovu rozložiť oheň. Keď sa to stalo popoludní, už sme radšej mrzli, neoplatilo sa. Okrem týchto priestorov malo VPS ešte spomínané miestnosti v náprotivnej budove, zdedené po expedícii HUKO.

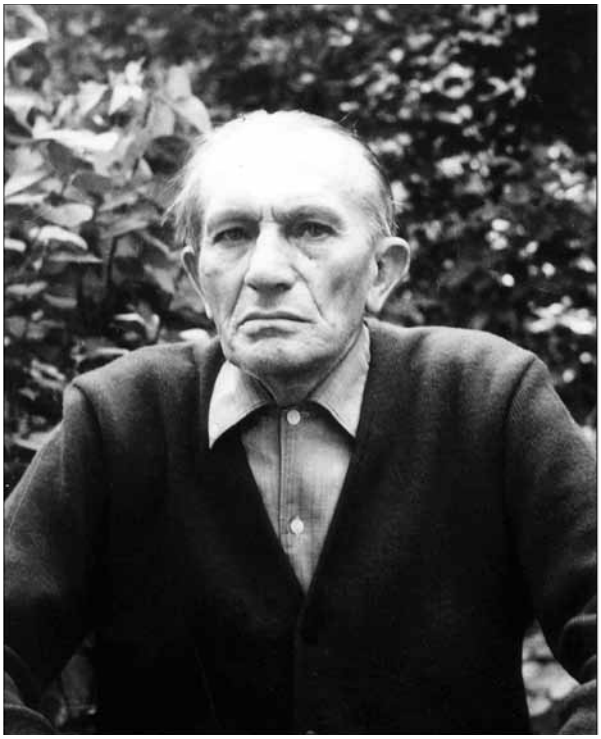
Do roku 1972 jediným dopravným prostriedkom bol motocykel JAWA 250. Na prieskumy v lete 1958 bol do VPS pridelený obojživelný džíp vyradený z armády. Toto vozidlo síce vzbudzovalo zaslúženú pozornosť, bol to vlastne čln na kolesách, ale nebolo najspoľahlivejšie. A keď sme z neho vystupovali v sukniach (v tom čase ženy ešte nohavice nenosili) so Z. Čilinskou, šoférkou tohoto nevšedného dopravného

Obr. 7. Vojtech Budinský-Krička.

Obr. 8. Blažej Benadik.

Obr. 9. Karol Andel v roku 1974.

prostriedku, pobavili sme okoloidúcich. Definitívne sa toto auto zničilo pri Dunaji počas veľkej povodne v roku 1965.

Do VPS nastúpila v roku 1957 Z. Čilinská, v roku 1958 M. Schmiedlová (neskôr Lamiová) a S. Šiška. Z AÚ SAV v Nitre sem dochádzal aj L. Bánesz. Spracoval pozostalosť po predčasne zosnulom F. Proškovi – paleolitické nálezy z Barce, ale neskôr skúmal aj na iných lokalitách v Tibave, na Spiši, v Šariši, ale najmä v Cejkove a Kašove na Zemplíne.

Treba spomenúť aj činnosť K. Andela. Vzdelaním bol právnik a počas života zastával aj úradnícke funkcie, ale vždy ho to ťahalo k archeológii a etnografii. Už pred vojnou spolupracoval s múzeami, najmä so Slovenským národným múzeom v Martine, do ktorých prispieval záznamami z národopisných a archeologických výskumov a aj trojrozmerným materiálom. Spomínal ho aj Š. Janšák v knihe Lovci hlinených perál *(Tranoscius, Liptovský Sv. Mikuláš 1944)* ako zanieteného výskumníka na poli ľudovej kultúry a najstarších dejín.

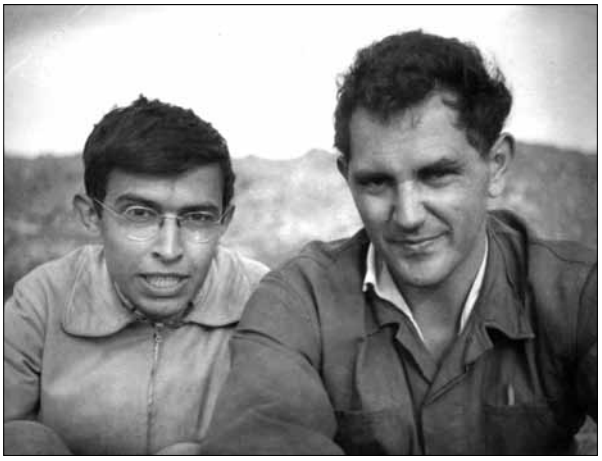
Po vzniku VPS v Košiciach sa stal K. Andel jeho pracovníkom (obr. 9). Mal mimoriadny cit pre vyhľadávanie archeologických lokalít. Našiel množstvo nových nálezísk, na ktorých sa potom uskutočnili často aj rozsiahle výskumy. Jeho objavom je napr. aj významný mohylník z doby rímskej v Zemplíne. Je škoda, že viacej nepublikoval a nezanechal nám viac zo svojich bohatých poznatkov.

Vo VPS sa vymenilo viacero technických pracovníkov. Najvýraznejšiu stopu zanechal Štefan Špiak. S archeológiou prišiel do kontaktu ako 16 ročný, keď nastúpil ako brigádnik na výskum v Barci. Po ukončení tamojších prác prešiel do VPS, kde sa uplatnil pri rekonštruovaní keramiky, tiež ako kreslič – mnohé z jeho kresieb boli aj publikované – ale najmä ako terénny pracovník. Dobre zvládal dokumentačné práce a chodil aj sám na prieskumy. Súčasne bol šoférom jediného dopravného prostriedku na pracovisku, spomínaného motocykla.

Na prevoz materiálu na výskumy resp. po ich ukončení občas zapožičalo nákladné auto múzeum, inokedy sa muselo objednať od nejakého dopravného podniku.

Už v rokoch 1954 a 1955 viedol výskum V. Budinský-Krička v Prešove na Pavlovičovom námestí, kde sa začala rozsiahla výstavba. Dochádzal sem z Ružomberka a až po nástupe do VPS v roku 1959 to mal už jednoduchšie z Košíc. Tu získal materiál z objektov z doby rímskej, pre ktorý sa ujal názov „prešovský typ", ako aj výrazné praveké slovanské pamiatky z 9.-10. storočia.

V roku 1955 začal bádať B. Benadik (obr. 8) z AÚ SAV v Nitre hradisko v Zemplíne. Zameriaval sa na osídlenie z doby laténskej, z ktorej je opevnenie hradiska, hrnčiarska dielňa a ďalšie objekty v katastri obce. Pôvodne sa predpokladalo, že k tomuto horizontu patria aj mohyly na svahu

Obr. 10. K. Pieta a L. Bánesz.

Obr. 11. S. Šiška.

kopca Szélmalomdomb (Kopec veterného mlyna), ktorý je naproti hradisku. Ukázalo sa však, že sú až z doby rímskej, preto sa na ich skúmanie podujal V. Budinský-Krička (v rokoch 1958-1961, 1963, neskôr M. Lamiová-Schmiedlová 1970, 1974).

Do VPS sme spolu so S. Šiškom (obr. 11) nastúpili ako čerství absolventi v júli 1958. Prišli sme o tri dni neskôr, lebo kvôli povodni nepremávali vlaky a nevedeli sme sa dostať z Bratislavy. S. Šiška potom v októbri nastúpil na vojenskú službu a po nej žil v Nitre. Stále sa však zameriaval hlavne na východoslovenskú problematiku. Ja som tu ostala až do odchodu na dôchodok.

Jednou z mojich prvých úloh bolo doručiť výplatu pre robotníkov v Zemplíne. Výplaty sa z Nitry posielali do Košíc. V Zemplíne dodnes nie je pošta. Riešilo sa to tak, že som cestovala vlakom do Stredy nad Bodrogom, ako príručnú batožinu som mala bicykel, na ktorom som potom zašla 10 km do Zemplína. Tam som odovzdala peniaze a vrátila som sa domov tým istým „spojom." Dnes by tento spôsob prepravy asi nebol veľmi bezpečný.

V roku 1959 som už viedla výskum na sídlisku z doby rímskej v Seni, kde v tom čase, ale na inej polohe skúmal paleolitické nálezisko L. Bánesz (obr. 10). Vďaka tomu, že mal malý služobný motocykel, mohli sme urobiť prieskumy v Seni a susednom Kechneci a podarilo sa nám zistiť celý rad lokalít (*Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 1962* – M. Lamiová-Schmiedlová/L. Bánesz: K topografii pravekých nálezísk pri Kechneci a Seni na dolnom Hornáde. Štud. Zvesti AÚ SAV 9, 1962).

V Seni som mala robotníkov, z ktorých časť pracovala už v Barci. Boli to väčšinou starší až starí páni, ktorí si spomínali, že to bolo „keď sme robili pri stavbe divadla" (l898-1899) a druhý oponoval, že „nie vtedy, ale keď sa stavala štreka Košice – Moldava," čo bol rozdiel 2-3 rokov.

K nehynúcim zážitkom patrili výroky J. Miklóša z Hanisky, ktorý bol aj v Amerike. Ostatní boli roľníci, z rodnej obce sa dostali len na vojnu a tá bola hlavnou témou ich rozhovorov. Zato J. Miklóš zažil toho veľa a vedel to kvetnato podať. Najkrajšie bolo, keď opisoval cestu do USA: „Šicko bulo dobre, kym še nepopsula šífa. Mušeli sme šicke poskákac do vody, šifu podrilic, naskákac nazad a tak sme išli dalej do Ameriky."

V roku 1959 som mala prvú verejnú prednášku pre pacientov v Bardejovských kúpeľoch. Zaujímavý bol plagát, kde ste sa dozvedeli, že po vedecko-populárnej prednáške bude tanečná zábava.

VPS v Košiciach sa dostávalo postupne do povedomia zahraničných kolegov a začali sem chodiť návštevy zaujímajúce sa o novozískané nálezy. Bol tu napr. prof. J. Banner z Budapešti so svojimi, vtedy mladými asistentmi, neskôr známymi odborníkmi N. Kaliczom a I. Bónom, tiež P. Patay; z Poľska A. Żaki (vtedy ešte z Krakova, neskôr žil v Švajčiarsku), Z. Woźniak, H. Zoll-Adamikova; z Rumunska H. Daicoviciu.

Najexkluzívnejší hosť v roku 1959 bol prof. J. D. Cowen z Londýna, ktorý prišiel s fotografiou z Archeológiai értesitő 1912, na ktorej bol kozub v Sztárayovskom kaštieli v Michalovciach a nad ním dva bronzové meče. A práve tie chcel vidieť.

Do Michaloviec sme zašli, kaštieľ stál, horšie to už bolo s kozubom a ešte ťažšie vysvetliť, že od roku 1912 tadiaľ prešli dve svetové vojny, počas ktorých sa všeličo stratilo. Po spomínaných mečoch a ďalších veciach z kaštieľa, nezvestných od prechodu frontu v 1945, pátral neskôr aj J. Vizdal, už ako riaditeľ múzea, ale bez úspechu.

V septembri 1960 sa uskutočnil seminár Slovenskej archeologickej spoločnosti v Prešove a Michalovciach so zahraničnou účasťou.

Z prieskumov v roku 1960 bol pre mňa jeden zvlášť pamätný. B. Hubay, starý košický turista, sa ma raz spýtal, či poznám hrad Sokoľ. Bolo to v dobe, keď sa ešte predpokladalo, že Hradová nad Košicami a hrad Sokoľ sú vlastne dva názvy pre ten istý objekt. Tak sme sa vybrali s menovaným pánom, ktorý ma priviedol k ruinám nad obcou Sokoľ, ktoré historici nepoznali. Keď sa potom s pomocou O. R. Halagu, vtedy vedúceho mestského archívu v Košiciach, podarilo nájsť mapu z 19. storočia na margo ktorej bola tušom nakreslená šípka a nápis hrad Sokoľ, rozhodla som sa o tom napísať do Archeologických rozhledov. Tento príspevok nejaký čas ostal ležať v Nitre, pretože vtedajší riaditeľ A. Točík nedôveroval mojej teórii. Postúpili ho do uvedeného časopisu, až keď ma rehabilitoval B. Polla, ktorý šiel situáciu overiť a prehlásil, že ten hrad má jedinú chybu, že ho nenašiel on.

V 1961 som mala možnosť vyjsť na Hradovú s prof. J. Martinkom, ktorý prvý publikoval jej zameranie v roku 1931 ešte pod názvom „hrad Sokoľa nad Košicami“ (obr. 12).

Začiatkom 60. rokov začali viaceré veľké výskumy. Po podtatranských Gánovciach a Hôrke, kde bádali pracovníci z Prahy F. Prošek, E. Vlček a V. Ložek, presunula sa pozornosť paleolitikov na juhovýchod do Cejkova a Kašova, kde potom pôsobil L. Bánesz mnoho sezón.

Obr. 13. Pred budovou VPS v roku 1960. Zľava: V. Budinský-Krička, technik Š. Špiak, M. Lamiová-Schmiedlová, S. Šiška a K. Andel.

Obr. 12. Hradová. Súčasný pohľad na rozhľadňu s výhľadom na Košice.

Výstavba Zemplínskej šíravy si vyžiadala veľký záchranný výskum najmä v katastri obce Hnojné, kde sa S. Šiškovi podarilo odkryť početné objekty z neolitu ako aj stopy osídlenia z 9.-10. stor.

V. Budinský-Krička skúmal eneolitické pohrebisko v Malých Zalužiciach - Lažňanoch, ktoré dalo meno nálezom tohoto typu.

Do VPS nastúpila Z. Pivovarová-Šuhajíková, v roku 1963 však prešla pracovať do Nitry.

Pristúpilo sa aj k odkrývaniu sídliska z doby rímskej na rozhraní Barce a Šebastoviec.

V tom čase sa o archeológiu začali zaujímať aj masmédiá. Začínajúce televízne štúdio v Košiciach vyslalo štáb do Čane, kde v štrkovni vybagrovali mamutie kosti a chceli od nás, aby sme pri ich vyberaní zo štrku z lyžíc bagra na lodi mali biele plášte, aby to vyzeralo primerane vedecky. Neskôr sa už prispôsobili našim podmienkam. Často sa na nás obracali najmä z rozhlasu.

V roku 1963 som mala možnosť urobiť niekoľko sond v katastri obce Ostrovany. Domnievala som sa, že tam, kde boli bohaté, resp. kniežacie hroby, musia byť aj hroby ďalších obyvateľov. Pokúšala som sa ich nájsť na viacerých miestach, no podarilo sa mi naraziť iba na praveké a hlavne stredoveké objekty. Hroby z doby rímskej sa nenašli dodnes, ale rozsiahlu osadu s početnými obydliami a remeselníckymi objektami sa podarilo objaviť až o 20 rokov neskôr.

Pracovníci VPS udržiavali kontakty s pražskými a brnianskymi pracoviskami, a tak sme mohli privítať L. Jansovú, B. Svobodu, J. Neustupného, F. Kalouska, M. Buchvaldka, ale aj D. Csallánya a Á. Salamonovú z Maďarska, ktorí navštívili výskumy pracovníkov VPS, Východoslovenského múzea v Košiciach a Zemplínskeho múzea v Michalovciach a poskytovali nám vítané rady.

V apríli 1964 bolo v Nitre otvorenie výstavy Veľká Morava, ktorá potom putovala po Slovensku, ale aj v zahraničí. Pri tejto príležitosti sa zišli najvýznamnejší českoslovenští archeológovia do Nitry. Ich

prítomnosť sa využila aj na to, aby sa uskutočnili obhajoby kandidátskych prác a skúšky tzv. ašpirantského minima. Aj ja som ju vtedy absolvovala.

Z hostí VPS v roku 1964 treba spomenúť aspoň prof. H. J. Hundta z vtedajšej NSR. Okrem odborných rád povedal aj vetu, ktorá sa stala „okrídlenou." Na otázku, ako sa má jeho kolega XY odpovedal: „Ah jaj, ten je taký typický Nemec, čo pozostáva z toho, že keď sa mu chce smiať alebo plakať zíde do pivnice, aby ho nikto nevidel." Na otázku, čo je potom on, odpovedal, že má matku Francúzsku.

Prišiel aj záhadný J. Papin, profesor na univerzite vo Philadelphii, pôvodom z Parchovian na východnom Slovensku, ktorý chodil po svete s americkým diplomatickým pasom, ale aj T. Pietka-Dabrowska, K. Godlowski z Krakova. Z Nemecka R. Hachmann a Sigrid Hennig, ktorá sa neskôr stala našou kolegyňou, keď sa vydala za M. Dušeka a presťahovala z Weimaru do Nitry.

V roku 1964 nás vyzval I. Zmoray, pracovník Helmintologického ústavu SAV, aby sme pre ním pripravovanú edíciu Malá monografia východného Slovenska napísali jeden zväzok. Vznikol autorský kolektív pod vedením prof. V. Budinského-Kričku pozostávajúci z pracovníkov, ktorí mali na tomto území výskumy (L. Bánesz, Š. Šiška, J. Vladár, J. Paulík, B. Benadik, M. Lamiová – sú menovaní podľa poradia období, ktoré spracovali). Tak vzniklo dielko, ktoré prvýkrát podávalo prehľad najstarších dejín tohto regiónu. Pravek východného Slovenska vyšiel v roku 1966 na základe poznatkov z vtedy nových výskumov a reprezentoval naše pracovisko na svetovom kongrese konanom v 1966 v Prahe.

Obr. 14. M. Lamiová-Schmiedlová a jediný dopravný prostriedok na pracovisku v roku1963.

V októbri 1965 obhajoval C. Ambroz kandidátsku prácu na Vysokej škole veterinárskej v Košiciach (VŠV). Kvôli paleozoologickej téme, akou sa pred ním nikto nezaoberal, sa od práce dištancovali zoológovia a ani archeológovia sa necítili kompetentní na jej posúdenie. Problém vyriešil prof. P. Popesko - anatóm na VŠV, ktorý sa venoval aj spracovávaniu osteologického materiálu z našich výskumov. Oponentmi nakoniec boli zoológ, veterinár a archeológ.

V Zádielskych Dvorníkoch (dnes Dvorníky – Včeláre) som v rokoch 1964-1965 viedla záchranný výskum na pohrebisku z mladšej doby bronzovej porušenom silážnymi jamami. Tu som našla nečakanú pomoc, keď sa na nás prišiel pozrieť Mgr. G. Stibrányi z Moldavy. Bol už v 30. rokoch spolupracovníkom prof. J. Eisnera a košického i rožňavského múzea. Ako známa osobnosť v tejto oblasti mi pomáhal aj pri zabezpečovaní výskumu. Keď som sa po rokoch dostala k spracovaniu materiálu, okrem iného mi ho pripomenuli aj vzorne zabalené drobné nálezy v krabičkách z jeho lekárne. Spolupráca VPS s ním potom pokračovala dlhé roky.

Rok 1966 bol v znamení VII. medzinárodného kongresu vied prehistorických a protohistorických, ktorý sa konal v auguste v Prahe. Pripravovali sa prednášky, informačné brožúrky, cibrili sa výskumy, na ktoré mali ísť exkurzie. Účasť na tak veľkej akcii bola pre nás novým zážitkom. Mohli sme vidieť a počuť odborníkov, ktorých sme do vtedy poznali len z literatúry a nadviazali sme nové kontakty. Sledovali sme diskusie, ktoré boli niekedy veľmi zábavné kvôli jazykovým problémom. Napr. v paleolitickej sekcii sa búrlivo dohadovali o datovaní určitých nálezov, až kým niekto neprišiel na to, že jeden hovorí o capsiene a druhý o kaspiene.

Pred a po kongrese aj do VPS zavítali mnohí kolegovia, pre ktorých bolo východné Slovensko terra incognita, spomeňme aspoň niektorých, napr. B. Ambrosiani zo Švédska, D. Dimitrievičová z Juhoslávie, S. Morintz z Rumunska, E. Kaszewska z Poľska, G. Smirnova a E. Balaguri zo Sovietskeho zväzu a ďalší, s ktorými sme potom aj v neskorších rokoch udržiavali kontakty.

Raz nám zavolali z AÚ SAV v Nitre, že ráno pricestuje V. V. Kropotkin z Moskvy a máme ho čakať na stanici. Keďže v tom čase chodili cez Košice dva rýchliky z Moskvy, čakala som pri oboch, ale nedočkala som sa. Keď som bola späť na pracovisku, zavolali z Východoslovenského múzea, že je tam nejaký pán, ktorý hovorí rusky a hľadá Archeologický ústav, aby sme si ho prišli vyzdvihnúť. Vysvitlo,

že to bol V. V. Kropotkin z Moskvy, ale do Košíc cestoval už z Bratislavy, čo nám zabudli povedať.

V roku 1967 som odovzdala kandidátsku prácu a žiaľ, až po nej som sa dostala na študijný pobyt v Rumunsku, kde som videla materiál, ktorý mohol ovplyvniť moje závery. Použila som to až pri publikovaní. Musím pripomenúť, že rumunskí kolegovia sa vzorne starali o hostí, napr. už na stanici pri vlaku čakali traja – jeden vedel nemecky, druhý francúzsky, tretí rusky, keďže nepredpokladali u našincov znalosť rumunčiny.

Rok 1968 bol hektický. Aj pre mňa. Hneď 5. januára som obhajovala kandidátsku prácu v Malých Vozokanoch v kaštieli, ktorý vtedy patril AÚ SAV. Začiatok obhajoby sa značne oneskoril, lebo pre záveje na cestách členovia komisie z Moravy, profesori J. Poulík, V. Hrubý a F. Kalousek, mali značné meškanie. No a ostatní sedeli fascinovaní pri rádiu – bol to totiž deň, keď sa začala „Pražská jar."

Začali prichádzať návštevy aj zo vzdialenejších krajín, R. Hachmann z vtedajšej NSR dokonca so študentskou exkurziou.

Zdravotné problémy prof. V. Budinského-Kričku vyústili v lete do operácie, pri ktorej mu museli odstrániť jednu ľadvinu. Rozbehnutý výskum v Šebastovciach prevzal aj na slovansko-avarskom pohrebisku S. Šiška, ktorý tu skúmal eneolitické hroby. Tam ho zastihol aj 21. august. Na ďalší deň nám volali z AÚ SAV v Nitre, že pošta neprijíma peniaze a nevedia poslať výplaty robotníkom. Tí sa samozrejme peňazí domáhali, lebo v tých pohnutých dňoch každý sa chcel zásobiť potravinami.

Napadla mi spásonosná myšlienka. Zašla som za akademikom J. Hovorkom, riaditeľom Helmintologického ústavu SAV a potrebnú sumu nám bez okolkov zapožičal. Keď pošty znova začali fungovať, asi za 10 dní, menovanému ústavu sme dlžobu vrátili.

V lete 1968 nastúpila do VPS nová absolventka archeológie S. Polláková (neskôr Demeterová), ktorá sa potom venovala dobe bronzovej.

Hneď po Novom roku 1969 zavolal J. Guzej, riaditeľ múzea v Humennom, že má nález mincí. Bol to dnes už slávny poklad keltských razieb z Ptíčia, ktorý nálezca roky schovával a teraz sa ho rozhodol zaniesť do múzea. To ho ponúklo na spracovanie do ústavu, menovite E. Kolníkovej, ktorej som ho mala doručiť. Musím sa priznať, že som so strachom nastupovala do lietadla s takým pokladom, keď som ho niesla cez Bratislavu do Nitry, ale došli sme v poriadku.

V roku 1969 sme sa vo VPS rozhodli, že začneme vydávať svoje vlastné periodikum pod názvom Východoslovenský pravek. Prvé číslo zazrelo svetlo sveta v roku 1970 pod vedeckou redakciou V. Budinského-Kričku. Cieľom bolo umožniť pracovníkom ústavu a múzeí na východe Slovenska publikovať nové nálezy, ale aj teoretické state, recenzie a pripomenúť si jubileá tých, ktorí v tomto regióne pôsobili na poli archeológie.

V roku 1971 vyšlo 2. číslo už aj s príspevkami zahraničných autorov. Reakcia „zhora" však bola, že je to prejav východoslovenského separatizmu, preto sa Východoslovenský pravek prestal vydávať. K obnoveniu došlo až v roku 1991, keď vyšiel 3. zväzok a odvtedy vychádza vo viac-menej pravidelných intervaloch.

V júli až auguste 1969 sa uskutočnil výskum mohýl v Zemplíne – poloha Paperdő. Ukázalo sa, že ide o najjužnejšie eneolitické, tzv. východoslovenské mohyly, navzdor predpokladu, že by mohli súvisieť s keltskými resp. rímskymi nálezmi známymi z intravilánu obce.

V. Budinský-Krička pokračoval v odkrývaní slovansko-avarského pohrebiska v Šebastovciach a realizoval aj výskum v Barci – poloha Baloty, kde sa našli hroby z doby bronzovej.

Obr. 15. B. Polla prednáša na seminári pri príležitosti svojich 60. narodením v roku 1978.

Obr. 16. Na seminári v roku 1978. Zľava: J. Béreš, M. Lamiová-Schmiedlová, S. Demeterová, E. Miroššayová, M. Bérešová.

V roku 1970 v Kráľovskom Chlmci pripravoval výskum slovanských mohýl. Zameranie lokality prišiel urobiť prof. A. Piffl, v tom čase bol už pracovníkom AÚ SAV (po návrate z výkonu trestu a zamestnaniach na rôznych pracoviskách, kam sa dostal v spojitosti s rekonštrukciou bratislavského hradu). Od vtedy sa zúčastnil viacerých akcií na východnom Slovensku. Vydania posledného príspevku o kostolíku v Merníku v roku 1972 sa, žiaľ, nedožil. Zomrel v noci pred plánovanou cestou do Košíc. Ešte deň pred tým sme s nim telefonicky hovorili, ráno čakali pri vlaku a keď sme zavolali jeho pani prečo neprišiel, nechceli sme uveriť smutnú správu.

V júni 1971 prišiel B. Polla z Bratislavy, aby si vybral miesto na rozsiahlejší výskum. Spolu s O. R. Halagom sme ho odprevadili na Hradovú, kde si pozrel zachované zvyšky hradieb. Chcel však vidieť aj miesto benediktínskeho kláštora v Krásnej nad Hornádom. Na oslave svojich 60. narodenín spomínal, že som mu povedala, že keď uvidí Krásnu, na Hradovú sa už nikdy nevráti. Aj sa tak stalo. Najbližšie desaťročie strávil odkrývaním kláštorného komplexu v Krásnej nad Hornádom.

12. 10. 1971 sa konala v Bratislave oslava pri príležitosti 85. narodenín Ing. Štefana Janšáka, autora prvej archeologickej publikácie o východnom Slovensku, na ktorej ho pozdravili aj pracovníci VPS. Do konca života so záujmom sledoval výskumy v našom regióne a kontaktoval sa s tunajšími bádateľmi. Žiaľ, už v apríli nasledujúceho roka sme sa s ním rozlúčili v bratislavskom krematóriu.

V roku 1972 sa rady odborných pracovníkov vo VPS rozmnožili o absolventku Univerzity Jana Evangelistu Pukyně v Brne Elenu Človiečkovú-Miroššayovú.

Na jeseň bol do VPS preložený dovtedajší riaditeľ Archeologického ústavu SAV v Nitre doc. A. Točík.

Obr. 17. Na prednáške B. Pollu v roku 1978. Zľava: J. Béreš, M. Markuš, M. Lamiová-Schmiedlová, J. Pástor, L. Olexa.

Kvôli udalostiam v 1968-1969 bol odvolaný z funkcie a aby nebol „na očiach," poslali ho „do exilu" do Košíc. Pre košických kolegov bola jeho prítomnosť veľmi prospešná. Pomáhal organizačne aj odbornými radami. Ako sám tvrdil, aj on sa tu cítil dobre a mal podmienky na prácu, len mu chýbalo pohodlie domova. Do Nitry sa vrátil v roku 1973.

V. Budinský-Krička začal skúmať rozsiahlu slovanskú osadu v Blatných Remetách. Keďže sa tam nedalo dochádzať, musel sa ubytovať v dedine. Bol udivený, až rozčarovaný zo zmeny života, vzťahov medzi ľuďmi a ich názormi. Dovtedy mal predstavu, že sa na dedinách žije idylickejšie ako v mestách.

V rámci popularizácie archeológie sme navrhli odboru školstva Krajského národného výboru, že sme ochotní prednášať na školách. Nepočítali sme s takým záujmom, a tak sme potom všetci odborní pracovníci každý týždeň aspoň raz museli vycestovať do rôznych miest kraja, kde sme okrem šírenia archeologickej osvety získavali obraz o rôznych stupňoch výučby dejepisu na našich školách.

Vznikla Topografická komisia pri AÚ SAV, ktorá si kládla za cieľ zabezpečiť postupné vydávanie Archeologickej topografie jednotlivých oblastí na Slovensku. Prvý zväzok mali pripraviť v Bratislave, ako druhý bol plánovaný Košice-mesto a Košice -okres. Na splnenie tejto úlohy sme sa podujali s E. Miroššayovou. To sme ešte netušili, že vydávanie Topografií sa ukončí kvôli vykrádačom archeologických lokalít, ktorí sa po objavení detektorov aj na Slovensku rozmnožili.

V roku 1973 sa v Nitre konala veľká oslava 70. narodenín prof. V. Budinského-Kričku za účasti predstaviteľov aj z Čiech a Moravy a bolo mu udelené štátne vyznamenanie.

Vedením VPS bola poverená M. Lamiová. Vtedy prešiel do Košíc z AÚ SAV v Nitre J. Béreš. Fotografkou na pracovisku sa stala A. Marková, ktorá tu pracuje do dnes.

V septembri 1974 sa pracovníci VPS zúčastnili zájazdu zorganizovaného AÚ SAV „Po stopách SNP" do Prešova, na Duklu, do Užhorodu (hoci v dobe SNP bol súčasťou Maďarska) a do Michaloviec. V Užhorode sa nám veľmi srdečne venovali archeológovia z tamojšej univerzity, resp. múzea ako aj z Archeologického ústavu, s ktorými malo VPS už dlhšie dobré vzťahy, najmä E. Balaguri, S. Penjak a F. Potušniak.

V roku 1975 sa uskutočnil v Bratislave III. Medzinárodný kongres slovanskej archeológie za účasti do 600 odborníkov z celého sveta. Pracovníci VPS sa aktívne zúčastnili na organizácii, ale prispeli aj referátmi o východoslovenskej problematike.

Na exkurziu po kongrese boli pripravené tematické výstavy v múzeách v Michalovciach a v Košiciach. Pozoruhodnou zastávkou bola náv-

števa románskeho kostola v Svinici a výskumu, ktorý sa v jeho okolí realizoval. Do akcie sa vložila celá dedina. Deti nemali v ten deň vyučovanie, ale museli prísť privítať vzácnych hostí v pionierskych košeliach s červenou šatkou na krku a každé malo priniesť kytičku. Počas návštevy stáli na oboch stranách schodov vedúcich na kostolný kopec, kde vítali hostí.

Miestny ženský spevokol mal na túto príležitosť zloženú „častušku" (pre mladých, ktorí tento pojem nepoznajú, bola to príležitostná pieseň) o tom, aká je Svinica so svojim kostolíkom známa po celom svete. Predseda mal pripravený prejav, pre hostí bol prestretý stôl, vítali ich s chlebom a soľou, ale aj niečím na zapitie.

Hostia boli dojatí a vďační. Len neradi odchádzali a tým sa narušil potom ďalší program.

Po ich odchode sa „domáca honorácia" zišla na obecnom úrade, kde poďakovali cez miestny rozhlas občanom za vzornú reprezentáciu. Došlo však k nečakanej nepríjemnosti. Zabudli vypnúť aparatúru, a tak sa vysielal aj komentár prítomných, ktorý nebol mienený pre všetkých. Až manželka predsedu dobehla zachraňovať, čo sa ešte dalo.

V apríli 1975 zavítala na východné Slovensko exkurzia katedry archeológie z Filozofickej fakulty UJEP v Brne.

V roku 1975 sme na Miestnom národnom výbore v Zemplíne zriadili pamätnú izbu, v ktorej boli

Obr. 18. Pred pôvodnou budovou VPS v roku 1978. Zľava: M. Bérešová, M. Lamiová-Schmiedlová, E. Miroššayová.

Obr. 18. Pred Východoslovenským múzeom pri vernisáži výstavy „Z klenotnice dávnej minulosti" v máji 1977.

fotografie, ale aj niektoré nálezy z výskumov na hradisku, pohrebisku a z ďalších polôh. Všetky texty boli slovensko-maďarské. Úspech mali najmä fotografie, ktoré zvečnili pracovníkov výskumov, miestnych občanov - mnohí už ani nežili. Je pozoruhodné, že toto mini múzeum malo pomerne bohatú návštevnosť.

V tom istom roku sa konalo v Prešove celoštátne kolo Študentskej vedeckej a odbornej činnosti, kde v archeologickej komisii Prahu zastupoval M. Buchvaldek, Brno B. Dostál, Bratislavu B. Novotný a východné Slovensko M. Lamiová.

V roku 1976 sme sprevádzali exkurziu z Frankfurtu nad Mohanom. Prof. Jockenhövel prišiel s poslucháčmi spoznávať tunajší región a výsledky archeologických výskumov. S tým istým zámerom sem zavítali aj pedagógovia a poslucháči katedry archeológie z KU v Prahe.

Začiatkom roku 1977 sme sa navždy rozlúčili s K. Andelom.

Do VPS nastúpil L. Olexa, ktorý sa hneď zameral na otomanskú lokalitu v Nižnej Myšli (obr. 24). Tejto ostáva verný celý život. Odvďačila sa mu nálezmi, ktoré ju preslávili v celej Európe.

Exkluzívnym hosťom bol A. A. Kalantarjan z Jerevanu, ktorý si na nás roky spomínal novoročným pozdravom. Odmlčal sa, keď Jerevan postihlo veľké zemetrasenie. Žiaľ, už sme sa nedozvedeli, či sa mu stalo osudným.

V roku 1978 sa podarilo E. Miroššayovej objaviť v Rade halštatskú osadu s dielňou na bronzové predmety, v ktorej sa zachovali doklady liatia do stratenej formy. Tieto sú dodnes unikátne v našej oblasti.

V roku 1979 sme sa zamerali na písanie topografie, terénne aktivity a dokumentovanie materiálu z výskumov. K odborným pracovníkom VPS pribudla Ľ. Kaminská, ktorá k nám prišla z múzea v Trebišove. Stala sa odborníčkou na paleolit.

Obr. 19. Cestou na výskum do Ostrovian v roku 1983. Zľava: A. Marková, Ľ. Kaminská, V. Budinský-Krička.

Hneď v januári 1980 nás inšpiroval W. Filipowiak zo Štetína, ktorý pri vernisáži výstavy inštalovanej vo Východoslovenskom múzeu predniesol aj mimoriadne zaujímavý referát o výskume poľskej expedície v republike Mali v Afrike.

V októbri sa konala XII. celoštátna konferencia stredovekej archeológie v Košiciach a Zlatej Idke, na ktorej sa organizačne a odborne podieľali aj pracovníci VPS.

Do VPS prešiel z Východoslovenského múzea v Košiciach D. Čaplovič, ktorý bol potom v rokoch 1981-l986 vedúcim pracoviska.

V roku 1980 som sa venovala najmä sústredeniu nálezov na fotografovanie a písanie textu publikácie *Keramika dvoch tisícročí,* ktorú sa podarilo koncom roka odovzdať do vydavateľstva Tatran, kde vyšla v roku 1982 v edícii Ars Slovaca Antiqua vydávanej Archeologickým ústavom SAV.

V roku 1981 bola otvorená vo Východoslovenskom múzeu expozícia *„Ľud tvorca trvalých hodnôt,"* ktorá predstavila dejiny východného Slovenska od praveku po rok 1848. Na príprave archeologickej časti sa zúčastnili z Archeologického ústavu SAV L. Bánesz, Š. Šiška, J. Vladár, M. Lamiová, V. Budinský-Krička (menovaní v poradí období, ktoré spracovali).

Otvorenia novej expozície sa nedožil J. Pastor, prvý profesionálny archeológ múzea. Zomrel dva mesiace pred tým.

Expozíciu aranžoval renomovaný podnik z Prahy, ktorý bol aj realizátorom československého pavilónu na svetovej výstave. Keď sme ju kolaudovali (asi 20 pracovníkov), ozvalo sa 14 ročné dievčatko, ktoré tam sprevádzalo mamičku, jednu z autoriek: „Prečo je tam tá veľká fotografia dvakrát?" S hrôzou sme zistili, že v rade fotografií o rozmeroch 80x100 cm, ktoré tvorili pás nad vitrínami, je skutočne ten istý záber raz v sivej, druhý raz v hnedej tónine a to ešte vedľa seba. Na šťastie sme mali ešte pol dňa na záchranu situácie.

Aj v roku 1981 smerovala exkurzia archeologického seminára Filozofickej fakulty UJEP v Brne na východ Slovenska.

V novembri sme sa s E. Miroššayovou zúčastnili kolokvia *„Problematika dáckych vplyvov v strednej Európe,"* na ktorú nás pozval do Bukurešti rumunský konzul v Bratislave, zhodou okolností, povolaním archeológ. Hoci v tom čase už malo Rumunsko značné ekonomické problémy, uvítali a starali sa o nás ako o vládnu delegáciu.

Koncom roku 1981 sa mi splnil veľký sen. Po tom, čo som sa zaoberala 25 rokov dobou rímskou, podarilo sa mi dostať študijnú cestu do Talianska a vidieť Rím, Neapol, Pompeje, Florenciu, Benátky. Dnes, keď takúto cestu absolvujú už študenti, je ťažko si predstaviť, aký to bol vtedy zážitok.

Kongres Eirene hostila v roku 1982 Praha, a tak sa ho vo väčšom počte mohli zúčastniť aj pracovníci Archeologických ústavov ČSAV a SAV. Samozrejme nevynechali možnosť referovať aj o svojich výsledkoch.

Na východnom Slovensku sa realizoval celý rad výskumov, spomeňme aspoň osadu z mladšej až

Obr. 20. Replika vikingskej lode na rieke Bodrog v roku 1985.

Obr. 21. M. Lamiová-Schmiedlová s prof. E. Nylenom pri vyťahovaní lode na súš.

Obr. 22. Prof. E. Nylen otvára šampanské v spoločnosti československých colníkov v roku 1985.

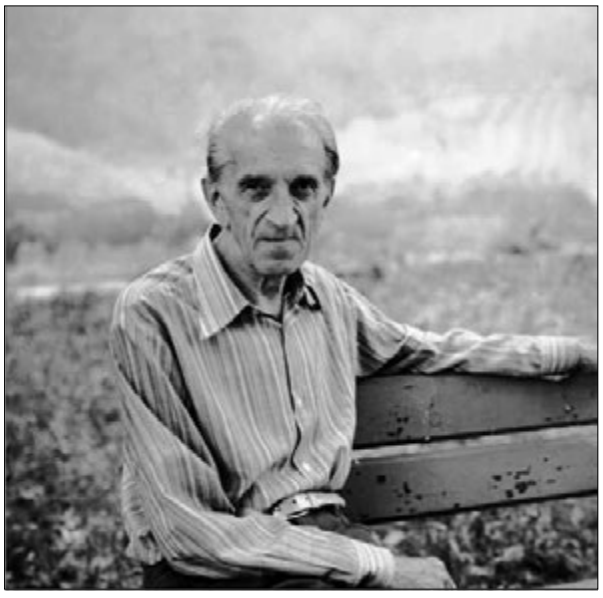
neskorej doby kamennej v Šarišských Michaľanoch, otomanské opevnené osady v Nižnej Myšli a Rozhanovciach, polykultúrnu osadu v Trstenom pri Hornáde, stredoveké objekty v Svinici, hrad Parič v Trebišove, dominikánsky kláštor v Košiciach.

Medzičasom sa o archeológiu začalo zaujímať aj košické televízne štúdio, ktoré navštevovalo výskumy a urobilo aj viacdielnu reláciu *„Rozhovory o umení,"* kde prvé časti prezentovali výsledky archeologického bádania.

V roku 1983 nastúpil do VPS absolvent archeológie P. Mačala. Zameral sa na slovanské obdobie.

Na východné Slovensko zavítala exkurzia katedry archeológie z univerzity vo Viedni.

Najväčšou akciou v roku 1983 bola medzinárodná konferencia *„Praveké a včasnohistorické osídlenie východného Slovenska vo vzťahu k susedným oblastiam,"* ktorú usporiadalo Východoslovenské múzeum v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV 26.-30. septembra v Košiciach a v Šugove vo vtedajšom rekreačnom zariadení Východoslovenských strojární. Zúčastnilo sa jej 62 bádateľov, z toho 34 z ČSSR a 28 zahraničných z Maďarska, Nemecka, Poľska a ZSSR. Početné referáty, ktoré tu odzneli, sú publikované v nemecko-ruskom zborníku vydanom v roku 1986. Konferencia bola obohatená o exkurzie na výskumy a okolité pamätihodnosti. Obrazom doby bol rozhovor, ktorý som zachytila pri raňajkách, keď E. Balaguri z Užhorodu a P. Németh z Nyiregyházi si pripravovali lieky, vraj na tú istú diagnózu. P. Németh udivene pozeral na susedovu veľkú tabletku, na čo on poznamenal: „Veľká krajina – veľká tabletka, malá krajina – malá tabletka."

Obr. 23. Prof. V. Budinský-Krička na lavičke vo dvore pred budovou VPS v roku 1983.

Vedecko-popularizačnú činnosť zabezpečovala Socialistická akadémia Slovenska, ktorá mala aj v Košiciach veľmi agilnú pobočku. Často pozývala na prednášky aj archeológov. Ojedinelou akciou bola beseda 15. 2. 1984, ktorej hosťami boli prof. V. Budinský-Krička a národný umelec J. Fabíni, kde si spomínali na začiatky archeológie a dejín umenia na Slovensku a ich styčné body.

V marci 1984 prišla do Košíc, počas exkurzie v Karpatskej kotline, skupina 29 študentov z univerzity v Koppenhagene vedená prof. K. Randsborgom. Takýchto akcií sme vo VPS zažili už viac, ale ani jedna z nich nebola tak pripravená. Mali vytlačené 4 brožúrky: Čechy, Slovensko, Maďarsko a Rakúsko. V každej, samozrejme, mapa s náleziskami, ktoré navštívili. Ku každej lokalite niektorý zo študentov vypracoval elaborát s charakteristikou náleziska, výskumov, výberom najtypickejšieho materiálu a literatúrou, ku ktorej sa v Dánsku dostali a bolo jej prekvapujúco veľa.

Obr. 24. Nižná Myšľa. Pracovný záber z výskumu v roku 1987.

S. Polláková-Demeterová po obhájení kandidátskej práce o kultúre Suciu de Sus odišla pracovať do Bratislavy.

V roku 1985 najvzrušujúcejšou akciou bol prechod švédskej experimentálnej expedície cez východné Slovensko. Začalo sa to telegramom od akademika J. Poulíka (obr. 20-22), vtedy riaditeľa AÚ ČSAV: „Dňa 15. 7. prídu na hraničný prechod na Dukle kolegovia zo Švédska, pomôžte im." Dostavili sme sa na hranice a snažili sme sa vysvetliť našim aj poľským pohraničníkom o akú akciu ide. Na šťastie, v dobe, keď sa na hraniciach robili veľké ťažkosti, našli sme pochopenie. Nesmierne ich však udivilo, keď došla archaická drevená loď ťahaná skupinou mužov v trenírkach a za nimi dve sprievodné dodávkové autá. Prof. E. Nylén, vtedy 72 ročný, keď ho požiadali o doklady, vyložil na stôl fascikel s množstvom papierov týkajúcich sa celej trasy Švédsko – Istanbul a povedal, aby si našli, čo ich zaujíma. Skončilo sa to tak, že colníci aj pohraničníci vyriešili problémy a jediné, čo na záver chceli, bolo odfotografovať sa s touto nezvyčajnou posádkou.

Obr. 25. Spoločná návšteva múzea v Levoči v roku 1988.

Cieľom expedície bolo dokázať, že škandinávski Vikingovia sa mohli dostať do Istanbulu aj krížom cez východoeurópske rieky bez toho, aby museli oboplávať celý kontinent. Museli preto imitovať podmienky z doby okolo roku 1000. V lodi mali podvozok a prechody medzi dvoma tokmi prekonávali tak, že loď naň vyložili a ťahali. V zime mali sane. Ubytovanie a stravovanie v hoteloch odmietali, nocovali v stanoch a varili na železnej trojnožke v kotle, kde sa čaj striedal s polievkou, resp. iným jedlom. Posádku tvorili dobrovoľníci, ktorí sa obmieňali v mesačných intervaloch. Na našom území jej členmi boli napr. učiteľ, tesár, penzionovaný veliteľ kráľovskej gardy, farmár, študent a po celej trase šiel námorník a hospodár. Sponzorom bola švédska televízia, ktorej pracovník z nafukovacieho motorového člna stále filmoval. Okrem toho prof. Nylén podával správy aj pre ďalšieho sponzora, noviny, cez príslušné švédske vyslanectvo. Tak napr. v Strede nad Bodrogom sme šli na poštu zavolať na vyslanectvo v Prahe. Miestna pani poštárka, pre ktorú aj čeština bola dosť veľký problém, sa zhrozene spýtala: „A čo urobíme, keď sa tí Švédi naozaj prihlásia?" Prihlásili sa, ale profesor to zvládol.

Počas týždňa, keď prechádzali našim územím, narobili nám mnohé komplikácie. Vďaka pohraničníkom, ktorí upozornili vtedajšiu verejnú bezpečnosť o čo ide a požiadali ich o pomoc, pre aktérov dopadlo všetko šťastne. Poslednú noc na našom území trávili pri Strede nad Bodrogom na futbalovom ihrisku. Miestny učiteľ vedel po nemecky a vďaka jeho tlmočeniu sa s domácimi spriatelili tak, že ráno pokračovala loď obťažkaná domácou slaninou, zaváraninami, ovocím, i fľašami s vínom a ostrejším alkoholom.

Gesto urobili aj pohraničníci. Podľa platných predpisov sa mala loď vytiahnuť z vody a bolo treba s ňou prejsť cez oficiálny hraničný prechod. Keď sme im vysvetlili situáciu, slovenský aj maďarský colník spolu s pohraničníkmi prišli autom na spomínané ihrisko. Vybavili formality a rozbitím šampanského o bok lode ju vypravili na ďalšiu cestu.

O experimente vyšli dve knihy. Prvá popisuje cestu cez Poľsko, druhá cez Slovensko, Maďarsko, a potom dolu Dunajom a Čiernym morom do Istanbulu. V nej sú zvečnené aj spomínané udalosti.

V septembri sa konal v Kyjeve V. kongres medzinárodnej únie slovanskej archeológie. V početnej slovenskej delegácii bolo zastúpené aj VPS. Bolo to zaujímavých 10 dní.

V apríli 1986 sa nám podarilo odovzdať rukopis *Archeologickej topografie – Košice.* Na jej vydanie sme museli čakať 5 rokov, lebo na vyšších miestach bola

Obr. 26. Na Kláštorisku v roku 1988. Zľava: V. Budinský-Krička, M. Slivka, J. Macák, F. Javorský, G. Lukáč.

požiadavka, aby prvým zväzkom edície bola Bratislava a s tou autorský kolektív meškal. Preto majú Košice dátum vydania 1991.

Do VPS nastúpila Marta Jasečková. Vďaka nej funguje agenda VPS dodnes. No okrem zabezpečovania hospodárskych záležitostí dokázala zostaviť aj 4 zväzky Bibliografie slovenskej archeológie za roky l991 - 1998.

Na prelome júna a júla 1986 bola v Košiciach putovná výstava *Veľká Morava* sprístupnená na dvoch podlažiach vtedajšieho domu kultúry – dnešného Jumbo centra. Ako odborní konzultanti a sprievodcovia sa na nej striedali pracovníci VPS a Východoslovenského múzea. Za 3 týždne ju vzhliadlo 19 214 návštevníkov. Bol to slovenský rekord, ani v Bratislave nemali toľkých záujemcov.

Okrem potešenia z impozantnej prezentácie slovanských nálezov priniesla nám táto výstava aj zaujímavé poznatky na poli popularizácie. Boli tu škôlkári s učiteľkou, ktorá ich vedela upútať a vysvetliť tým drobcom, čo je to výstava. Prišla aj trieda z gymnázia a na otázku, kde majú profesorku, pobavene odpovedali, že sa ostala opaľovať na schodoch do budovy. Učila ich slovenčinu a dejepis ... Naproti tomu milo prekvapil telocvikár, ktorý bol tak pripravený, že sprievodkyňa s obdivom počúvala jeho fundovaný výklad.

V tom roku bol za vedúceho VPS menovaný J. Béreš. D. Čaplovič odišiel do AÚ SAV v Nitre.

V roku 1986 sa konal kongres Eirene v Berlíne, na ktorom som mala možnosť prezentovať aj východoslovenské nálezy.

Je vhodné spomenúť verejné zasadnutie občanov v obci Zemplín, ktoré sa konalo 3. 11. 1986. Snažili sme sa vysvetliť, ako nové hroby v cintoríne na území hradného areálu ničia historické pamiatky. Vtedy si odhlasovali a v priebehu niekoľkých mesiacov aj realizovali vytvorenie nového cintorína, ktorý sa, navzdor obavám z konzervatívnych predsudkov, ujal. Na hrade pochovávajú už len do starých, dávno pripravených hrobov.

Jedna z návštev, S. Bökönyi, vtedajší riaditeľ Archeologického ústavu v Budapešti, prejavil záujem cestovať z Košíc do Nitry trasou okolo Tatier, pretože ich nikdy nevidel. Došli sme tam v hustej hmle, ale stal sa zázrak. Na chvíľu sa hmla roztrhla a v plnej kráse sa ukázal Kriváň, aby sa potom znova stratil. Bolo to ako fatamorgána. Myslím, že neuveril, že tých kopcov v Tatrách je viac.

Začiatkom roku 1987 bola vo Východoslovenskom múzeu otvorená výstava o otomanskej kultúre, hlavne z nálezov z výskumov v Barci, Nižnej Myšli a Rozhanovciach.

V apríli prišla exkurzia archeologického seminára Filozofickej fakulty UJEP v Brne. Účastníci mali možnosť okrem archeologických lokalít a nálezov poznať aj pohostinstvo robotníkov na výskume v Zemplíne v ich vinných pivniciach.

Okrem mnohých „sólových" hostí (L. Révész, I. Sellye, I. Neppeer, E. Istvánovits, Gy. Módy) sa sem vypravili na exkurziu aj pracovníci z múzea v Miškolci. Išlo väčšinou o kolegov, ktorí mali s nami spoločné odborné zameranie.

Budova vo dvore Východoslovenského múzea, v ktorej sídlilo VPS, bola postavená v päťdesiatych rokoch minulého storočia úradne ako provizórium. Nájomná zmluva na pozemok znela na 5 rokov. Na šťastie, vo Východoslovenskom múzeu, ktorému pozemok patril, sa o to nikto nezaujímal. Preto sme tam vydržali až do mája 1987, keď sme sa presťahovali do zrenovovaného domu na Hrnčiarskej ulici 11-13, kde je pracovisko dodnes (obr. 28, 30). Bolo to neuveriteľné, že zrazu každý a všetko malo svoje miesto, až kým sa to po čase znova nezaplnilo.

Zriadili sa aj dve hosťovské izby. Jednou z prvých tu ubytovaných bola klasička maďarskej archeológie

A. Mozsolicsová, ktorá prišla do Košíc prednášať.

Obnovil sa výskum v Ostrovanoch. Začalo sa s odkryvom paleolitickej lokality v Hôrke – Ondreji.

V apríli 1988 sa pracovníci VPS vybrali do Budapešti na výstavu *„Hlinenej čínskej armády."* Vďaka tamojším kolegom sme boli ušetrení od viachodinového čakania pred múzeom, pretože o túto akciu bol mimoriadny záujem. Uviedli nás ako „svojich" mimo poradia a venovali sa nám aj odborne.

V roku 1989 sme boli v Prahe na výstave o Etruskoch, kde sa nás ujal jej kurátor J. Břeň.

Boli problémy s financiami na vydanie Topografie, a preto sme požiadali o pomoc vtedajšieho predsedu Východoslovenského krajského národného výboru Ing. R. Schustera (neskoršieho prezidenta), ktorý nám podal pomocnú ruku. Konečne mohol byť už doplnený rukopis odovzdaný do tlače. Kniha vyšla v roku 199l v dobe konania XII. kongresu UISPP v Bratislave.

Rok 1990 prebiehal so zmenami vo vedení ústavu a prípravou na svetový kongres. Vo VPS sa stal vedúcim P. Mačala.

V roku 1989 nastúpila E. Pappová – pracovala do r. 1991, v r. 1991 nastúpil D. Bomba, ktorý pracoval vo VPS do roku 2007. Pracovali ako technickí pracovníci.

V októbri sme sa s Ľ. Kaminskou, M. Jasečkovou a L. Olexom zúčastnili zájazdu pracovníkov múzeí do Turecka a Grécka. Vďaka firme „Lôžkové vozy", ktorá zájazd zabezpečovala, sme sa nedostali do Národného múzea v Istanbule, kde už bola zimná uzávierka. Nemohli sme ísť ani na Krétu, pretože si nevšimli, že už platí zimný cestovný poriadok,

Obr. 27. Účastníci medzinárodného kongresu archeológov na exkurzii v Nižnej Myšli v auguste 1991.

a tak sa plánované akcie nedali zrealizovať. Vynahradili sme si to Aténami a návštevou Thesalonik, kde práve mali v múzeu výstavu hrobu Filipa II. Macedónskeho.

Po dlhoročnom pôsobení v Archeologickom ústave SAV v Nitre sa vrátila do VPS Z. Čilinská, ktorá tu potom ostala pracovať až do dôchodku.

V roku 1991 bola v Benátkach výstava Keltov v Európe, na ktorú zorganizoval AÚ SAV zájazd.

Zúčastnili sa ho aj niektorí pracovníci VPS. Okrem spomínanej expozície, na ktorej boli nálezy aj zo Slovenska, sme navštívili múzeá v Este, Padove, Aquilei, Udine.

V máji prišli kolegovia z Archeologického seminára Filozofickej fakulty UJEP v Brne. Absolvovali sme s nimi aj menšiu exkurziu v SV Maďarsku (Zemplénagárd, Sátoraljaújhely, Sárospatak). 31. 8. – 7. 9. 1991 sa konal v Bratislave XII. kongres UISPP. Na príprave a priebehu sa značnou mierou podieľali aj košickí pracovníci AÚ SAV.

Na jeseň 1991 sme zvolali l. stretnutie východoslovenských archeológov do VPS. Cieľom bolo, aby sa poznali kolegovia zo všetkých pracovísk regiónu a vzájomne sa informovali o svojej práci. Je potešiteľné, že tieto stretnutia sa od vtedy konajú každoročne, vždy na inom pracovisku. Striedajú sa múzeá, pamiatkové úrady, VPS a vyvinuli sa z nich zaujímavé odborné akcie.

Obr. 28. Dvor novej budovy VPS v Košiciach na Hrnčiarskej ulici č. 11-13.

V roku 1991 sa uskutočnil v Košiciach seminár venovaný 40. výročiu expedície HUKO, ktorého sa zúčastnila aj E. Čujanová-Jílková z Prahy, posledná žijúca členka.

5. 1. 1993 nás navždy opustil prof. V. Budinský-Krička. Pohreb sa konal v Košiciach. Urna s jeho popolom bola uložená, podľa jeho priania, do rodičovského hrobu v Ružomberku za účasti členov rodiny a skupiny spolupracovníkov. Na hrobe je medaila s portrétom, ktorú mu vyhotovila akademická maliarka Lýdia Cvengrošová ešte počas života.

V júli 1993 sa konali v obci Zemplín kultúrne dni a uskutočnila sa aj prezentácia publikácie *Zemplín – obec s bohatou minulosťou*, vydaná s podporou fondu Pro Slovakia pri Ministerstve kultúry SR. Za túto knihu sa mi obec poďakovala udelením čestného občianstva, na čo som veľmi hrdá.

V roku 1994 sa stala vedúcou VPS E. Miroššayová.

V apríli sme oslávili dve jubileá. 85. narodeniny M. Hultayovej, našej dlhoročnej upratovačky a dobrého ducha pracoviska, ktorá sa nám snažila vytvoriť aj za skromných podmienok útulné pracovisko.

Takého istého veku sa dožil aj J. Macák (obr. 26), dlhoročný spolupracovník, najmä prof. V. Budinského-Kričku, s ktorým absolvoval množstvo prieskumov a výskumov. Hoci nemal veľký vzťah k technike, vlastnil auto, s ktorým odvážne zdolával rôzne cesty. Radi spomínali na historku, keď nevedeli naštartovať, až okoloidúci ich upozornil, že dôvodom problému bol veľký kufor s črepmi, ktorý nechali stáť pred autom. Ale vždy došiel kam chcel ...

Obr. 29. Prezident M. Kováč s manželkou na exkurzii v Nižnej Myšli v roku 1995.

Vo Východoslovenskom múzeu bola inštalovaná výstava *„Kultový objekt z Nižnej Myšle."*

V júli sme absolvovali s poslucháčmi univerzity z Wuppertalu, ktorí boli na letnej praxi na výskume v Nižnej Myšli, exkurziu do Miškolca.

Na jar roku 1995 pracovníci VPS spolupracovali v Trebišove na príprave výstavy o archeologických nálezoch na trase medzinárodného plynovodu. Pri príležitosti jej otvorenia sa uskutočnil odborný seminár.

17. 7. 1995 sme boli na pozvanie kolegov z Hermann Otto múzea v Miškovci na vernisáži výstavy staromaďarských pamiatok. Otvorenie sa dlho odkladalo, a potom sme sa dozvedeli, že príčinou bola havária vtedajšieho maďarského premiéra Gyulu Horna, ktorý sa jej mal zúčastniť. Keď sa zistilo, že utrpel ťažké zranenie, ale nie je v ohrození života, prikročilo sa k slávnosti.

V auguste sme usporiadali v Blažiciach pri príležitosti osláv prvej písomnej zmienky o obci výstavku z archeologických nálezov, ktoré tu objavil J. Pastor.

V septembri poctili osobnou návštevou prezident republiky M. Kováč s manželkou výskum v Nižnej Myšli (obr. 29).

V roku 1996 sa pracovníci VPS zúčastnili spomienkového seminára k nedožitým 70. narodeninám zakladateľa a dlhoročného riaditeľa múzea v Michalovciach J. Vizdala.

Obr. 30. Priečelie budovy VPS s pamätnou tabuľou profesorovi Budinskému-Kričkovi, november 2003.

V júli sme privítali exkurziu poslucháčov archeológie z Mníchova.

V auguste sme boli spolu so Slovenskou archeologickou spoločnosťou organizátormi exkurzie a seminára *Magyar régészeti és műemlékvédelmi társulat* (Maďarská archeologická a umenovedná spoločnosť). Účastníci navštívili Košice, Prešov, Jasov. Seminár sa konal v slávnostnej sieni Starej radnice pod egidou starostu mestskej časti J. Süliho.

V lete bola v Sárospataku otvorená výstava kachlíc, aj so slovenským materiálom, ktorá potom bola presunutá do Trebišova.

Najväčšou senzáciou roka bol nález bronzového depotu v Košických Oľšanoch, obsahujúci vyše 400 predmetov, hlavne ozdôb z mladšej doby bronzovej. Pozoruhodný bol samotný objav, ale aj jeho nálezové okolnosti. Telefonicky neznámy muž oznámil, že pri kopaní ryhy na vodovodné vedenie narazili na depot. V dnešnej dobe detektoristov a vykrádačov lokalít sa táto správa zdala byť nepravdepodobnou, ale pracovníčky VPS sa okamžite vydali na avizované miesto a s úžasom zistili, že oznam je reálny. Jeden z kopáčov, mladý muž, na otázku ako poznal termín „depot" odpovedal, že sa to učil v škole. Nález sa podarilo prevziať do Archeologického ústavu SAV a nálezcovia boli odmenení. Depot, ktorý vyvolal veľkú pozornosť v odbornej verejnosti, spracovala a publikovala E. Miroššayová.

V máji l997 pripravilo VPS (M. Lamiová, A. Marková) v múzeu v Sárospataku výstavu *„Zemplín v praveku a včasnej dobe dejinnej,"* ktorú vraj videlo neuveriteľných 100 000 návštevníkov (obr. 32). V severovýchodnom Maďarsku nebola žiadna iná archeologická expozícia, a preto ju využili školy zo širokého okolia ako cieľ koncoročného výletu.

16. 5. sme sa zúčastnili maďarsko-rumunsko-slovenského stretnutia v Tiszacsécse, kam sme najskôr nevedeli trafiť. Je to pohraničná obec blízko známej lokality z doby rímskej Beregsurány. Podarilo sa nám tu nadviazať vzájomné kontakty, vymeniť literatúru a uzavrieť priateľstvá.

Obr. 31. M. Lamiová-Schmiedlová v pracovni v roku 1992.

Obr. 32. M. Lamiová-Schmiedlová na nádvorí múzea v Sárospataku s technikom D. Bombom v roku 1997.

V Technickom múzeu v Košiciach bola v júni sprístupnená výstava *„Kelti na Slovensku."* Pripravili ju E. Miroššayová a A. Marková.

Do Košíc zavítali poslucháči a pedagógovia archeológie z univerzity vo Wurzburgu a exkurzia pracovníkov z múzea v Nyíregyháze.

V júli obhájil pracovník AÚ SAV v Nitre M. Fabiš dizertáciu PhD. na Vysokej škole veterinárnej (VŠV) v Košiciach. Pri tejto príležitosti sa pripomenula dlhoročná spolupráca týchto dvoch inštitúcií na poli skúmania archeozoologických nálezov, počnúc už zosnulým prof. P. Popeskom a neskôr V. Rajtovou na strane VŠV a C. Ambrozom z AÚ SAV.

Na prelome augusta a septembra sa konal Limes kongres v Zalău v Rumunsku za účasti archeológov z celého sveta. Ukázal, že i keď je krajina chudobná, ľudia vedia byť pohostinní a snaživí. To, ako pripravili celý kongres a pamiatky, najmä rímske Porolissum, stretlo sa s uznaním všetkých účastníkov.

V roku 2000 odišiel z pracoviska P. Mačala. Nastúpila odborná posila E. Horváthová.

Nečakane nás v roku 2001 opustil Stanislav Šiška. Ako som už uviedla, žil v Nitre, ale jeho výskumná činnosť bola zameraná na východné Slovensko. Aj preto bol prizvaný ako spoluautor Praveku východného Slovenska (Košice 1966), ale aj novej expozície Východoslovenského múzea v Košiciach, ktorá bola sprístupnená v roku 1981. Bádal v Oboríne, Zemplínskych Kopčanoch, Barci, Šebastovciach, Lúčkach, Čečejovciach, Soli, Kochanovciach. V rokoch 1981 – 1987 viedol rozsiahly výskum na neolitickom a eneolitickom sídlisku v Šarišských Michaľanoch.

Po tom, čo vydal populárnu verziu výsledkov zistených na tomto veľkorysom výskume: *„Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej – Šarišské Michaľany. Bratislava 1995,"* nebolo mu už dopriate dokončiť aj odborné vyhodnotenie. Jeho práca však nevyšla na zmar a v začatom diele pokračovali dvaja mladí pracovníci VPS. E. Horváthová v knihe *„Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra 2010,"* venovanej pamiatke S. Šišku, publikovala eneolitické nálezy. R. Hreha spracoval neolitické pamiatky v publikácii *„Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemplínskych Kopčanoch. Nitra 2015."*

V roku 2001 sme sa rozlúčili aj s Mgr. Gustávom Stibrányim (*1909). Ako som už uviedla, bol lekárnikom v Moldave nad Bodvou a zúčastnil sa početných prieskumov v tamojšej oblasti. Sám upozornil na nové náleziská, chodil pomáhať na výskumy a udržiaval s nami veľmi príjemné priateľské vzťahy. Nedá mi nespomenúť, ako dôkaz jeho vitality, návštevu výskumu v Ostrovanoch, kam pricestoval ako 85 ročný. Keď sme sa vracali z náleziska do obce, šla som popri ňom na bicykli, na ktorom som mala tašky s dokumentáciou a nálezmi. Zrazu sa na mňa obrátil so slovami: „Keď idete tak pomaly kvôli mne, môžete spokojne pridať!"

Naposledy sme sa videli na oslave jeho 90. narodenín, na ktorú pozval aj dlhoročné spolupracovníčky z VPS.

V roku 2002 vzniklo Myšľanské obecné múzeum, ktorého súčasťou sa stala aj staršia výstava nálezov z opevnenej osady a pohrebiska z doby bronzovej, skúmaných na polohe Várhegy.

Výskumu v Plaveckom Mikuláši sa ujala Ľ. Kaminská, keďže na západnom Slovensku neostal odborník na paleolit.

E. Horváthová realizovala záchranný výskum otomanského pohrebiska v Seni.

Obr. 33. Odborný seminár a obhliadka odkrytej priekopy na výskume v Nižnej Myšli v roku 2002.

Obr. 34. L. Olexa s kolegami na výskume v Nižnej Myšli.

Novým odborným pracovníkom VPS sa stal R. Hreha. Zameral sa na bádanie neolitu.

Maďarská archeologická a umenovedná spoločnosť usporiadala zase exkurziu na východné Slovensko. K jej zorganizovaniu prispeli aj pracovníci VPS a Krajského pamiatkového úradu v Košiciach.

V tom istom roku sa uskutočnilo v Košiciach aj pracovné stretnutie archeológov z pracovísk v severovýchodnom Maďarsku, v severozápadnom Rumunsku a na východnom Slovensku.

V roku 2003 v spolupráci s Východoslovenským múzeom bola realizovaná putovná výstava *„Medzi Mykénami a Baltom"*, ktorá po premiére v Košiciach bola inštalovaná v Krosne, Varšave, Biskupine a Suwalkách.

V Nižnej Myšli sa konalo kolokvium pri príležitosti 25. výročia výskumu lokality z doby bronzovej. Usporiadateľmi boli L. Olexa a D. Gašaj z Východoslovenského múzea.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. Vojtecha Budinského-Kričku bola na budove pracoviska odhalená pamätná tabuľa oznamujúca: *„V tejto budove pracoval nestor slovenskej archeológie univerzitný profesor Vojtech Budinský-Krička."* Vyhotovil ju výtvarník Zbigniew Nišponský, finančne prispel MO MS. Žiaľ, dnes ju už nenájdete. Vandali, ktorí sa domnievali, že je z kovu, snažili sa ju ukradnúť. Bola však keramická a pri páde sa rozbila na drobné kusy.

V roku 2004 do VPS nastúpil absolvent archeológie R. Rusnák, ktorý sa zameral na stredoveké pamiatky v historickom jadre Košíc.

Vyšla rozsiahla publikácia: *Archeologické dedičstvo Zemplína,* do ktorej prispeli aj pracovníci VPS J. Béreš, Ľ. Kaminská, M. Lamiová a E. Miroššayová.

V obci Zemplín sa v rámci festivalu cirkevných zborov uskutočnil seminár o dejinách Zemplína, kde referovali E. Miroššayová a M. Lamiová.

Ľ. Kaminská začala prednášať dejiny praveku na košickej Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku.

V roku 2005 sa vedúcim pracoviska stal J. Béreš.

6. medzinárodnú konferenciu *„Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku"* zorganizovala v Košiciach E. Miroššayová.

Pracovníci VPS sa aktívne zúčastnili konferencie *„Experimentálna archeológia"* usporiadanej v múzeu v Hanušovciach nad Topľou.

V roku 2006 pozvali Ľ. Kaminskú prednášať paleolit a mezolit poslucháčom archeológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

V Dvorníkoch – Včelároch bolo zriadené v starobylom dome miestne múzeum s pamätnou izbou venovanou výskumu pohrebiska z mladšej doby bronzovej, ktorú pripravilo VPS v spolupráci s Východoslovenským múzeom.

Pracovníci VPS sa zúčastnili exkurzie na Čingov a do Popradu, kde sa odkrýval kniežací hrob z doby rímskej (K. Pieta a P. Roth).

Do VPS nastúpila archeologička L. Luštíková, ktorá sa špecializuje na pamiatky z prelomu letopočtov a doby rímskej.

Skúmalo sa okolie Dómu sv. Alžbety a v areáli Dominikánskeho kláštora (R. Rusnák).

V roku 2007 bola E. Miroššayová zvolená za predsedníčku Slovenskej archeologickej spoločnosti – prvýkrát túto funkciu zastával pracovník z východného Slovenska.

Skúmalo sa hospodárske zázemie benediktínskeho kláštora v Krásnej nad Hornádom, pokračoval výskum halštatského pohrebiska v Ždani ako aj otomanskej lokality v Nižnej Myšli.

Pracovníci VPS sa zúčastnili seminárov k 350. výročiu vzniku univerzity v Košiciach a k 60. výročiu Archeologického oddelenia Východoslovenského múzea.

V roku 2008 zorganizovala v Košiciach E. Miroššayová 10. medzinárodnú konferenciu *„Interakcie kultúr popolnicových polí a kultúr doby halštatskej v strednej Európe."*

Ľ. Kaminská sa habilitovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

V roku 2009 počas záchranného výskumu v Prešove-Solivare sa podarilo odkryť unikátne objekty opevneného sídliska badenskej kultúry (E. Horváthová) a objekty z doby rímskej (L. Luštíková).

Konferencia Hradiská severného Potisia – Hradisko Zemplín sa uskutočnila priamo na lokalite v Zemplíne.

Ľ. Kaminská a E. Miroššayová začali prednášať na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach.

Do VPS prišiel M. Čurný (od 2004 bol pracovníkom AÚ SAV v Nitre). Venoval sa medieválnej, postmedieválnej a industriálnej archeológii.

V roku 2010 vyšiel 3. diel publikácie *„Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. Východné Slovensko,"* zostavovateľom ktorej bol J. Béreš a prispievateľmi pracovníci VPS, východoslovenských múzeí a pracovísk Pamiatkového úradu. Väčšinou sa zúčastnili aj slávnostnej prezentácie, ktorá sa konala na Úrade Košického samosprávneho kraja.

Zomrel kanonik Juraj Macák vo veku 101 rokov. S prof. V. Budinským-Kričkom sa stretli ako politickí väzni v Ilave. Po oslobodení ho často sprevádzal na prieskumoch a výskumoch, posielal hlásenia o nálezoch a pomáhal pri získavaní a prekladaní historických prameňov.

V roku 2011 Výskumné pracovné stredisko (VPS) Archeologického ústavu SAV v Košiciach bolo premenované na *Oddelenie pre výskum východného Slovenska (OVVS).*

Novým vedúcim sa stal R. Hreha.

E. Miroššayová bola druhýkrát zvolená za predsedníčku SAS.

R. Rusnák a M. Čurný zorganizovali v Košiciach seminár *„Vybrané problémy archeológie stredoveku a novoveku na východnom Slovensku."*

V roku 2012 sa na Hradovej v Košiciach uskutočnil výskum (R. Rusnák), ktorý mal prispieť k riešeniu otázky, či bol niekedy tento hrad dobudovaný.

V roku 2013 nás náhle opustil dlhoročný kolega PhDr. Július Béreš, CSc. Pracoval do posledného dňa a na stole zanechal nedokončené dielo.

Obr. 35. Návšteva na pracovisku v máji 2015. Zľava: Z. Čilinská, E. Miroššayová, Ľ. Kaminská a M. Lamiová-Schmiedlová.

Záver

Pokúsila som sa aspoň v hrubých rysoch načrtnúť to, čo sa vo Výskumnom pracovnom stredisku Archeologického ústavu SAV (dnes Oddelenie pre výskum východného Slovenska) za 60 rokov udialo, presnejšie, na čo som si vedela spomenúť.

Nebolo možné vymenovať všetky kongresy, konferencie a semináre, na ktoré pozývali pracovníkov VPS, podobne ako početné študijné pobyty v zahraničí. Snažila som sa uviesť aspoň tie akcie, ktoré organizovalo toto pracovisko.

Bohatú publikačnú činnosť jednotlivých pracovníkov je možné nájsť na webovej stránke Archeologického ústavu SAV.

Nezanedbateľná bola práca technických pracovníkov – predovšetkým fotografky Bc. A. Markovej, M. Jasečkovej, M. Bérešovej, M. Feketeovej a ďalších.

Treba ešte pripomenúť spoluprácu s východoslovenskými múzeami, hlavne s Východoslovenským múzeom v Košiciach, ale aj Zemplínskym múzeom v Michalovciach, Krajským múzeom v Prešove, Vlastivedným múzeom v Hanušovciach nad Topľou, Vihorlatským múzeom v Humennom, Vlastivedným múzeom v Trebišove, Gemerským múzeom v Rožňave, Šarišským múzeom v Bardejove, Múzeom v Kežmarku. Dlhé roky trvajú kontakty, ale aj spoločné akcie s Krajským pamiatkovým úradom v Košiciach.

Pracovníci VPS prednášali na Filozofických fakultách v Bratislave, v Prešove a v Košiciach. V rámci interdisciplinárnej spolupráce podali pomocnú ruku odborníci z Univerzity veterinárneho lekárstva a farmácie, Prírodovedeckej fakulty UPJŠ, ale najmä Hutníckej fakulty Technickej univerzity v Košiciach.

Bohatá bola aj spolupráca s médiami, novinami, rozhlasom a televíziou.

Nie je dosť priestoru vymenovať všetky vedecko-populárne akcie, prednášky a výstavky v rôznych obciach a mestách pre školy, ale aj pre verejnosť, vďaka ktorým sa výsledky práce archeológov dostávali do povedomia.

Nemožno poprieť, že tých 65 rokov nepozostávalo len z úspechov, ale boli aj chvíle pracovne a ľudsky ťažké. Tie nechcem pripomínať. Keď však zhrnieme všetko, môžeme konštatovať, že tých 65 rokov bolo vo VPS osožne využitých. Treba si priať, aby aj v ďalších rokoch prispievalo toto pracovisko aspoň takou mierou k poznaniu našich najstarších dejín, ako to bolo od roku 1953 do 2018.